

arhivi



Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik XX, št. 1-2 *Ljubljana 1997*

arhivivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

Izdalo in založila Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p.p. 70, 1000 Ljubljana, SLO,

telefon: (061) 1259-318, 1251-222, 1251-266

telefaks: (061) 1761-143, 216-551

Uredniški odbor: mag. Matevž Košir (glavni in odgovorni urednik), Jože Suhadolnik (tehnični urednik), Marija Heranja-Mastei, dr. Peter Klasinc, dr. Bagdan Kolar, mag. Irena Mrvič, Branko Radulavič, Ivanka Uršič, Maruša Zagradnik, mag. Ivanka Zaječič, dr. Alfred Ogris, Jozo Ivanovič

Za strakavnost prispevkov odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija je bila zaključena 15. oktobra 1997.

Izdajateljski svet: dr. Tone Ferenc, Primož Hainz, dr. Peter Vadopivec

Lektor: Marjana Radič

UDK: Marija Vera Erjavec

Prevodi povzetkov in kazala: mag. Niko Hudelja (nemščina), Katarina Kahilica (angleščina), Vera Celcer (italijanščina)

Oblikavanje: Jaže Suhadolnik

Izdaja so omogočili: Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Ministrstvo za kulturo in Arhivsko društvo Slovenije

Žiro račun: Agencija Republike Slovenije za plačilni promet, 50100-678-45309

Računalniški prelam in oblikavanje: MEDIT d.o.o., Notranje Gorice

Tisk: Grafika - M s.p.

Naklada: 500 izvodov

Na podlagi omenja Ministrstva za kulturo RS štey. 415-228/92 z dne 20. 3. 1992 gre za proizvod, od katerega se plačuje davek od prometa proizvodov v višini 5% pa tarifni številki 3 Zakona o prometu davku (Ur. list RS, št. 4/92).

Na naslovnii strani: Plakat hokejsko-drsalnega kluba Jesenice za sezona 1958-1959, Muzej Jesenice, Zbirka plakatov (foto Silvo Kokalj).

Fotografsko gradivo so prispevali Arhiv Republike Slovenije, Muzej Jesenice, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici in Zgodovinski arhiv Ljubljana.

arhivi



Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik XX, št. 1-2 *Ljubljana 1997*

Rotovški trg



Rotovški trg leta 1821, (reprodukcija po koloriranem bakrorezu iz
Grafičnega kabineta Narodnega muzeja v Ljubljani),
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka

KAZALO

Ob dvajsetem letniku publikacije Arhivi	13
Kodeks etike	14

I. ČLANKI IN RAZPRAVE

Vladimir Žnmer, Varstvo arhivskega gradiva v Sloveniji v luči novega "Zakona o arhivskem gradivu in arhivih" s posebnim ozirom na Arhiv Republike Slovenije	17
Janez Šinkovec, Uporaba arhivskega gradiva in varovanje zasebnosti ter osebnih podatkov	29
Andrej Zupančič, Uporaba arhivskega gradiva in varstvo avtorskih pravic	39
Volker Schockenhoff, Samo "celibatska osamitev?" - O položaju arhivske znanosti v Zvezni republiki Nemčiji 1946-1996	47
Jozo Ivanović, Nekateri pogledi na digitalizacijo arhivskih dokumentov	53
Luciana Duranti, Heather MacNeil, Varovanje integritete elektronskih dokumentov: Poročilo o raziskovalnem projektu magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije	59
Borut Holeman, Struktura pravosodnega sistema na Štajerskem v 15., 16. in 17. stoletju	72
Nevenka Troha, Uprava v slovenskem primorju 1918-1954	88
Brane Kozina, Republiški upravni organi v letih 1945-1963	103
Tatjana Šenk, Upravni organi na lokalnem nivoju 1945-1995	121
Jelka Melik, Kazenski postopek na Slovenskem od leta 1930 do 1941	128
Vladimir Sunčič, Organizacija in delo The National Film and Television Archive	132

II. IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Vladimir Žnmer, Elementi popisovanja arhivskega gradiva	137
Marija Kos, Teorija in praksa vrednotenja dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva	160
Aleksandra Pavšič-Milost, Pedagoška dejavnost arhiva (izkušnje in problemi Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici)	162

III. IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

Lucia Pillon, Zasebni arhiv Coronini Cronberg	165
Stanislav Inžnič, Slovenska prisega kostelskih pntarjev	171
Boris Golec, Turjaški arhiv na Dunaju in njegovi slovenski dokumenti - II	178
Saša Serše, Blejsko območje v gradivu vojaških merjenj 18. stoletja in katastrskih izmer 19. stoletja	187
Metka Bukošek, Obnovitvene zadruge v letih 1945-1955 v dokumentih Zgodovinskega arhiva v Celju, s poudarkom na Kozjanskem	192
Majda Ficko, Francoski kataster za del Primorske	202

Alenka Gabrič-Kačičnik , Nemški kataster za južni del Štajerske	203
Ivan Nemanič , Filmska dejavnost dr. Marjana Foersterja	206
Igor Koršič , Ugotavljanje preteklosti porekla Foersterjeve dediščine	210
Irena Lačen-Benedičič , Plakati Hokejskega kluba Jesenice	213
Darinka Drnovšek , Partijsko šolstvo v Sloveniji po letu 1945	217
Alenka Gabrič-Kačičnik , Fond Edvard in Pepea Kardelj	221

IV. O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije za obdobje od 3. aprila 1996 do 4. marca 1997 (Marija Hernja-Masten)	223
XVII. Zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Celje, 8. - 10. oktober 1997 (Branku Radnvič)	224
Strokovno posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Dubrovnik, 2. - 5. oktober 1996 (Jože Suhadolnik)	225
Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci, Trakoščan, 1. - 4. julij 1997 (Marija Hernja-Masten)	227
Jubilejno letno zborovanje Društva švicarskih arhivark in arhivarjev, Zug, 10. - 12. september 1997 (Marija Hernja-Masten)	228
Access unlocked v Londonu (Milica Trebše-Štolfa)	229

V. O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJH

Petindvajset let Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici (1972-1997) (Aleksandra Pavšič-Milost)	230
Seminar o pravnih vprašanjih pri arhivskem delu, Arhiv Republike Slovenije, 25. marec 1997 (Natalija Glažar)	232
Tečaj za pripravnike v arhivih, 21. - 30. januar, 19. - 22. maj 1997 (Janez Mlinar)	233
Tečaj branja pisane gotice, 4. - 20. marec 1997 (Alenka Gabrič-Kačičnik)	234
Predstavitev skeniranja papirnega arhivskega gradiva in skeniranja mikrofilmov nekdanje službe državne varnosti v Arhivu Republike Slovenije, 24. april 1997 (Vladimir Žumer)	235
XIII. mednarodni arhivski kongres, Peking, 2. - 7. september 1996 (Vladimir Kuloša)	236
Evropski program za izobraževanje na področju zaščite pisne dediščine, Amsterdam, 21. - 23. november 1996 (Jedert Vodopivec)	240
Peta evropska arhivska konferenca, Barcelona, 27. - 30. maj 1997 (Matevž Kušir)	241
XXXII. mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov, Edinburgh, 24. - 27. september 1997 (Zdenka Semlič-Rajh)	242
Festival nemega filma v Pordenoneju, 12. - 19. oktober 1996 (Vladimir Sunčič)	243
53. kongres FIAF v Cartageni 19. - 26. april 1997 (Lajz Tršan)	247
Izobraževanje na FIAF Summer School, 16. julij - 7. julij 1996 (Vladimir Sunčič)	248
Open Society Archives, seminar v Budimpešti, 30. junij - 11. julij 1997 (Natalija Glažar)	251
Strokovno usposabljanje v Češkem narodnem filmskem arhivu, 24. - 31. maj 1997 (Sandi Blaznik, Roman Marinko)	253
Izobraževanje na marburški arhivski šoli, 11. - 13. november 1996 (Aleksandra Mrdavšič)	254
Dunajski pogovori o socialni zgodovini medicine, Dunaj, 5. - 7. december 1996 (Sonja Anžič, Marjuna Kos)	256
Evidentiranje v Public Record Officeu (PRO) v Londonu (Mateja Jeraj, Jelka Melik)	259
Poročilo o delovnem obisku v Kanadi med 13. in 30. majem 1997 (Milica Trebše-Štolfa)	264

VI. OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

OSTALE PUBLIKACIJE

Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije (Jože Žontar)	266
Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, 1. del, Izbrani zakoni in predpisi (Marko Kumbič)	268
Brane Kozina, Republiški upravni organi v LRS od 1945-1953, Ljubljana 1996, Arhiv Republike Slovenije (Jože Prinčič)	270
Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Zgodovinski arhiv v Celju, Celje 1997 (Sonja Anžič)	271
Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Nova Gorica 1997 (Žarko Bizjak)	271
Registraturni načrt za namestništvo in okrajna glavarstva na Kranjskem, za objavo pripravila in prevedla Olga Pivk, redaktorica dr. Ema Umek, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1996, (Vladimir Žamer)	272
Darko Darovec, Inventar notarskih spisov v Pokrajinskem arhivu Koper (1558-1850), Pokrajinski arhiv Koper, Koper 1996 (Žarko Bizjak)	273
Aleksander Žižek, Urharji, Zgodovinski arhiv v Celju, Mali tiski 1, Celje 1996, Zbirka rokopisov, Zgodovinski arhiv v Celju, Mali tiski 2, Celje 1996 (Branko Garncpevšek)	273
Bjarn Himmelreich, Gradivo okupatorjevih civilnih organov 1941-1945 v fondih Zgodovinskega arhiva v Celju, zbirni inventar, Zgodovinski arhiv Celje, Inventarji 6, Celje 1996 (Bujana Aristovnik)	274
Zorka Skrabl, Arhivska zapuščina Marjana Kozine (1907-1966), skladatelja, publicista in prevajalca, Ljubljana - Novo mesto 1996 (Marjana Kas)	274
France Štukl, Knjiga hiš v Škofji Loki III. Stara Loka in njene hiše, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 17, Ljubljana-Škofja Loka 1996 (Žarko Bizjak)	275
Lojz Tršan, Razhitje OF in partije v Ljubljani v zadnjem obdobju nemške okupacije, Zbirka Viri št. 10, Arhivsko inštituto Slovenije, Ljubljana 1996 (Bojan Godeša)	276
Branko C. Šuštar, Spodnja Šiška pušclje Ljubljane, Arhivski zapiski s poti vasi v predmestje 1885-1914, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 18, Ljubljana 1996 (Sonja Anžič)	277
Dušan Kos, Celjska knjiga listin I., Listine svobodnih gospodov Žovneških dn leta 1341, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Muzej novejšje zgodovine Celje, Ljubljana, Celje 1996 (Jože Škofljancec)	277
Bernlt Hausberger, Jesuiten aus Mitteleuropa im kolonialen Mexiko, Eine Bio-Bibliographie, Verlag für Geschichte und Politik Wien - R. Oldenbourg Verlag München 1995, Studien zur Geschichte und Kultur der Iberischen und Iberoamerikanischen Länder (Institut für Geschichte der Universität Wien), Izdajatelj: Friedrich Edelmayr, Alfred Kohler in Jose Carlos Rueda Fernandez (Matevž Knšir)	278
Tamara Griesser-Pečar, France M. Dolinar, Ružmarin proces, Ljubljana 1996 (Mateja Jeraj)	279
Odsevi preteklosti (1), Iz zgodovine Celja 1780-1848, Muzej novejšje zgodovine v Celju, 1996 (Helvika Zdovec)	283
"Dve dimovini - Two humelams", Razprave n izseljenstvu, Zvezek št. 7, Inštitut za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, Ljubljana 1996 (Milica Trehše-Štolfa)	284
Priročnik za rcdovnikarje (Majda Kncmur)	285
Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto IV., št. 1, 1997, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1997 (Ivanka Zajc-Cizelj)	286
Eva Kncuvan, Egipčanska knjiga živih, Molrijan, Ljubljana 1997 (Saša Serše)	287

TUJI ČASOPISI IN REVIJE

Vjesnik povijesnog arhiva Rijeka, zvezek 38, Reka 1996, (Vlasta Tol)	288
Arhivski vjesnik letnik 39/1996, Zagreb 1995 (Darinka Drnovšek)	289
Rassegna degli Archivi di stato, letnik I.IV, I.V, Rim 1994, 1995, zvezek 1-3 (Zdenka Bonin)	291
Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 46, Graz 1996 (Nada Jurkovič)	297
Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, letnik 49, leto 1996, zvezek 1-4 (Sonja Anžič)	298
Archiva Ecclesiae, Bollettino dell'Associazione archivistica ecclesiastica, 38-39 (1995-1996), Città del Vaticano 1996 (Bogdan Kolar)	302

RAZSTAVE

Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana o ožjem mestnem središču (Lojz Tršan)	304
Hranilnica in posojilnica v Šempetru pri Gorici, razstava in katalog Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Nova Gorica 1996 (Metka Nusdorfer-Vukšanič)	304
Mostovi Ptuj, priložnostna razstava Zgodovinskega arhiva Ptuj (Branko Rahljovič)	305

VII. OSEBNE VESTI

Doroteja Gorišek (Bogdan Kolar)	307
---------------------------------------	-----

VIII. NOVE PRIDOBITVE ARHIVOV

IX. BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV

X. SINOPSISIS

INHALTSVERZEICHNIS

INDICE

INDEX

Zum zwanzigsten Jahrgang der Publikation *Arhivi* 13
Alla ventesima annata della pubblicazione Arhivi
 On 20th Anniversary of 'The Archives'

Der ethische Kodex 14
Code di etica
 Code of Ethics

I. AUFSÄTZE UND ABHANDLUNGEN

I. ARTICOLI E TRATTATI

I. ARTICLES AND PAPERS

Vladimir Zinner, Der Schutz von Archivgut in Slowenien im Lichte des neuen
 Gesetzes über Archivgut und Archive, mit besonderer Berücksichtigung
 des Archivs der Republik Slowenien 17
*Tutela del materiale archivistico in Slovenia alla luce della nuova "Legge sul materiale
 archivistico e sugli archivi" con particolare rilievo all'Archivio della Repubblica
 di Slovenia*
 'The Protection of Archival Materials in Slovenia in the Light of the New
 "Law on the Archival Materials and Archives" with Particular Emphasis on
 the Archives of the Republic of Slovenia

Janez Šinkovec, Verwendung von Archivgut und Schutz der Privatsphäre von Personen 29
Uso del materiale archivistico e tutela della privacy e dei dati personali
 'The Use of the Archival Materials and the Protection of Privacy and Personal Data

Andrej Zupančič, Verwendung von Archivgut und Schutz der Urheberrechte 39
Uso del materiale archivistico e tutela dei diritti d'autore
 'The Use of Archival Materials and the Protection of the Rights of Authors

Volker Schockenhoff, Nur "zölibatäre" Vereinsamung? · Zur Situation der Archivwissenschaft
 in der Bundesrepublik Deutschland 1946-1996 47
*Solo "isolazione celibataria"? · Sulla situazione delle scienze archivistiche nella
 Repubblica federale di Germania 1946-1996*
 Only the "Celibate Confinement"? · On the Position of Archival Science
 in the Federal Republic of Germany 1946-1996

Juzo Ivančič, Einige Aspekte der Digitalisierung von Archivdokumenten 53
Alcuni punti di vista sulla digitalizzazione dei documenti archivistici
 Some Aspects of the Digitalisation of Archival Documents

Luciana Duranti, Heather MacNeil, Der Schutz der Integrität von elektronischen Dokumenten:
 Bericht über ein Forschungsprojekt im Rahmen des Masterstudiums der
 Archivistik an der Universität von British Columbia 59
*Tutela d'integrità dei documenti elettronici: Rapporto sul progetto esplorativo del
 programma di magistero dell'archivistica all'Università della Columbia britannica*
 'The Protection of the Integrity of Electronic Records; An Overview
 of the UBC-MAS Research Project

Birut Huleman, Die Gerichtsverfassung in der Steiermark im 15., 16. und 17. Jahrhundert 72
Struttura del sistema giudiziaria in Stiria nel 15., 16. e 17. secolo
 'The Structure of the Judicial System in Styria in the 15th, 16th and 17th Centuries

Nevenka Truha, Die Verwaltung im slowenischen Küstenland 1918-1954 88
Amministrazione nel littorale sloveno 1918-1954
 The Administration in the Slovene Littoral Region from 1918 to 1954

Branč Kuzina, Die Republik-Verwaltungsorgane der Volksrepublik Slowenien 1945-1963 103
Organi amministrativi di repubblica negli anni 1945-1963
 'The Administrative Authorities in the People's Republic of Slovenia
 in the Period 1945-1963

Tatjana Šenk,	Die Verwaltungsorgane auf lokaler Ebene 1945-1995 121 <i>Organi amministrativi al livello locale 1945-1995</i> Administrative Bodies at the Local Level in the Period 1945-1995
Jelka Melik,	Das Strafverfahren in Slowenien 1930-1941 128 <i>Procedura penale sul territorio sloveno dal 1930 al 1941</i> Penal Procedure in Slovenia from 1930 to 1941
Vladimir Sunčič,	Organisation und Tätigkeit von <i>The National Film and Television Archive</i> 132 <i>Organizzazione e lavoro di The National Film and television Archive</i> The Organisation and Activities of The National Film and Television Archive

II. AUS DER PRAXIS FÜR DIE PRAXIS

II. DALLA PRASSI PER LA PRASSI

II. FROM PRACTICE FOR PRACTICE

Vladimir Žumer,	Die Elemente der Verzeichnung von Archivgut 137 <i>Elementi di registrazione del materiale archivistico</i> Elements of the Description of the Archival Materials
Marija Kos,	Theorie und Praxis der Verwertung von Registraturgut aus dem Wirtschaftsbereich 160 <i>Teoria e prassi della valorizzazione del materiale documentario in sfera economica</i> The Theory and the Practice by the Appraisal of Documentary Materials on the Field of Economy
Aleksandra Pavšič-Milost,	Die pädagogische Tätigkeit des Archivs (Erfahrungen und Probleme des Regionalarchivs Nova Gorica) 162 <i>Attività pedagogica dell'archivio (esperienze e problemi dell'Archivio provinciale di Nova Gorica)</i> Pedagogical Activities of the Archives (Experiences and Problems of the Regional Archives of Nova Gorica)

III. AUS DEN ARCHIVBESTÄNDEN UND -SAMMLUNGEN

III. DAI FONDI ARCHIVISTICI E DALLE RACCOLTE

III. FROM ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

Lucia Pillon,	Das Privatearchiv der Coronini Cronberg 165 <i>Archivio privato Coronini Cronberg</i> Private Archives Coronini Cronberg
Stanislav Inžnič,	Der Schwur der rebellischen Untertanen von Kostel in slowenischer Sprache 171 <i>Giuramento in sloveno dei ribelli di Kosteljska</i> The Slovene Oath of the Rebels from Kostel
Boris Golce,	Das Auersperger Archiv in Wien und seine slowenischen Dokumente II 178 <i>Archivio di Turjak a Vienna ed i suoi documenti sloveni - II</i> Archives of the Turjak Castle in Vienna and Its Slovene Documents -II
Suša Seržec,	Das Gebiet von Bled im Material der militärischen Landesaufnahmen des 18. Jahrhunderts und der Katasterkarten des 19. Jahrhunderts 187 <i>Regione di Bled nel materiale della misurazione militare del 18. secolo e delle misurazioni catastali del 19. secolo</i> The Area of Bled in the Materials of the 18 th Century Military Survey and the 19 th Century Land Registers
Metka Bukovšek,	Die Anbau-Genossenschaften in den Jahren 1945-1955 in den Dokumenten des Historischen Archivs Celje, mit besonderer Berücksichtigung des Gebiets von Kozjansko 192 <i>Imprendite rinnovative negli anni 1945-1955 nei documenti dell'Archivio storico di Celje (ZAC) con particolare rilievo a Kozjansko</i> The Renewal Co-operatives in the Period 1945-1955 in the Documents of the Historical Archives of Celje, with Special Regard to the Kozjansko Region
Majda Ficko,	Der französische Kataster für einen Teil des Küstengebietes 202 <i>Catasto francese per una parte di Littorale</i> The French Cadaster for the Part of the Primorska Region

Alenka Gabrič-Kačičnik, Der deutsche Kaiser für den südlichen Teil der Steiermark	203
<i>Capata tedesca per la parte sud di Stiria</i>	
The German Emperor for the South Part of Styria	
Ivan Nemanič, Die Filmtätigkeit Dr. Marjan Foersters	206
<i>Attività cinematografica del dott. Marjan Foerster</i>	
The Filming Activities of Dr Marjan Foerster	
Igor Koršič, Das Feststellen der Herkunft von Foersters Erbe	210
<i>Atto di stabilire il passato dell'origine di eredità di Foerster</i>	
The History of Foerster's Heritage	
Irena Lačen-Benedičič, Die Plakate des Hockeyclubs Jesenice	213
<i>Cartelli pubblicitari di Club di hockey di Jesenice</i>	
The Placards of the Jesenice Hockey Club	
Darinka Drnovšek, Die Parteischulen in Slowenien nach 1945	217
<i>Educazione comunista in Slovenia dopo il 1945</i>	
The Communist Party's Education in Slovenia After 1945	
Alenka Gabrič-Kačičnik, Der Fond Edvard und Pepec Kardelj	221
<i>Fonda di Edvard e Pepec Kardelj</i>	
The Fond of Edvard and Pepec Kardelj	

IV. TÄTIGKEIT DES ARCHIVVEREINS SLOWENIENS
IV. SUL LAVORO DELL'ASSOCIAZIONE ARCHIVISTICA DI SLOVENIA
IV. ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA

Arbeitsbericht des Archivvereins Sloweniens für die Periode vom 3. April 1996 bis 4. März 1997 (Marija Hernja-Masten)	223
<i>Rapporto sul lavoro dell'Associazione archivistica di Slovenia per il periodo dal 3 aprile 1996 al 4 marzo 1997</i>	
The Report on the Activities of the Archival Association of Slovenia from 3 April 1996 to 4 March 1997	
XVII. Tagung des Archivvereins Sloweniens in Celje, 8.-10. Oktober 1997 (Branko Radnolovič)	224
<i>XVII. Riunione dell'Associazione archivistica di Slovenia, Celje, 8 - 10 ottobre 1997</i>	
The XVII. Congress of the Archival Association of Slovenia, Celje 8 - 10 October 1997	
Fachberatung des Kroatischen Archivvereins in Dubrovnik, 2. - 5. Oktober 1996 (Jože Suhadolnik)	225
<i>Colloquio professionale dell'Associazione archivistica croata, Dubrovnik, dal 2 al 5 ottobre 1996</i>	
The Professional Conference of the Archival Association of Croatia, Dubrovnik 2 - 5 October 1996	
Internationales Kulturhistorisches Symposium Mögendorf, 1. - 4. Juli 1997 (Marija Hernja-Masten).....	227
<i>Sinpatio internazionale storico-culturale, Mögendorf, 1 - 4 giugno 1997</i>	
The International Cultural and Historical Symposium in Mögendorf, 1 - 4 July 1997	
Verein schweizerischer Archivarinnen und Archivare, Jahresversammlung, Zug, 10. - 12. September 1997 (Marija Hernja-Masten)	228
<i>Riunione annua giubilare dell'Associazione delle archiviste e degli archivisti svizzeri, 10 - 12 settembre 1997</i>	
The Annual Meeting of the Archival Association of Switzerland, 10 - 12 September 1997	
Access unlocked in London (Milica Trebše-Štolfa)	229
<i>Access unlocked in London</i>	
Access unlocked in London	

V. TÄTIGKEIT DER ARCHIVE UND TAGUNGEN
V. SUL LAVORO DEGLI ARCHIVI E SULLE RIUNIONI
V. ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

Fünfundzwanzigjahrfeier des Regionalarchivs in Nova Gorica (Aleksandra Pavšič-Milost)	230
<i>Venticinque anni dell'Archivio regionale a Nuova Gorizia</i>	
Twentyfive years of the Regional Archives of Nova Gorica	
Seminar über Rechtsfragen bei der Archivarbeit, 25. März 1997 (Natalija Glažar)	232
<i>Seminaria sulle questioni giuridiche nel lavoro archivistico, 25 marzo 1997</i>	
The Seminar on Legal Questions in Archival Work, 25 March 1997	
Der Kurs für angehende Archivare, 21. - 30. Januar, 21. - 22. Maj 1997 (Janez Mlinar)	233
<i>Corso per gli apprendisti negli archivi, 21 - 30 gennaio, 19 - 22 maggio 1997</i>	
The Course for the Employees in Archives on Probation, 21 - 30 January, 19 - 22 May 1997	

Der Kurs über das Lesen der Fraktur-Handschrift, 4. - 20. März 1997 (Alenka Gabrič-Kačičnik)	234
<i>Corso per la lettura della scrittura gotica, 4 - 20 marzo 1997</i>	
The Course of Written Gothic Script, 4 - 20 March 1997	
Demonstration des Einlesens durch Scanner - anhand von Papier-Archivgut und Mikrofilmen des ehemaligen Staatssicherheitsdienstes im Archiv der Republik Slowenien, Archiv der Republik Slowenien, 24. April 1997 (Vladimir Žanec)	235
<i>Presentazione di 'scanning' del materiale archivistico cartaceo e di 'scanning' dei microfilm del ex servizio della sicurezza statale nell'Archivio della Repubblica di Slovenia, Archivio della Repubblica di Slovenia, 24 aprile 1997</i>	
The Presentation of Scanning of the Paper Archival Materials and Microfilms of the Former Agency for State Security, the Archives of the Republic of Slovenia, 24 April 1997	
XIII. Internationaler Archivkongress in Peking, 2. - 7. September 1996 (Vladimir Kolnša)	236
<i>XIII. congresso archivistico internazionale, Pechino 2 - 7 settembre 1996</i>	
The XIII. International Congress on Archives, Peking, 2 - 7 September 1996	
Das europäische Bildungsprogramm für den Schutz von schriftlichem Archivgut, Amsterdam 21. - 23. November 1996 (Jedert Vrdovivec)	240
<i>Programma europeo per istruzione nella sfera della tutela di eredità scritta, Amsterdam, 21 - 23 novembre 1996</i>	
The European Programme for Education in the Field of Protection of Written Heritage, Amsterdam, 21 - 23 November 1996	
Fünfte europäische Archivkonferenz in Barcelona, 27. - 30. Mai 1997 (Matevž Kušir)	241
<i>Quinta conferenza europea degli archivi, 27 - 30 maggio 1997, Barcellona</i>	
The Fifth European Conference on Archives, Barcelona, 27 - 30 May 1997	
XXXII th International Conference of the Round Table on Archives, Edinburgh, 24. - 27. September 1997 (Zdenka Semljč-Rajh)	242
<i>XXXII. conferenza internazionale Tavola rotonda degli archivi, Edinburgo 24 - 27 settembre 1997</i>	
The XXXII. International Round-Table Conference on Archives, Edinburgh, 24 - 27 September 1997	
Stummfilmtage in Pordenone, 12. - 19. Oktober 1996 (Vladimir Sunčič)	243
<i>Festival di film muto a Pordenone, 12 - 19 ottobre 1996</i>	
The Festival of Silent Film in Pordenone, 12 - 19 October 1996	
53. Kongress IFAF in Cartagena, 19. - 26. April 1997 (Lujz Tršar)	247
<i>53. Congresso IFAF a Cartagena, 19 - 26 aprile 1997</i>	
The 53 rd IFAF Congress in Cartagena, 19 - 26 April 1997	
Die Fortbildung an der IFAF Summer School, 16. Juni - 7. Juli 1996 (Vladimir Sunčič)	248
<i>Istruzione al IFAF Summer School dal 16 giugno al 7 luglio 1996</i>	
Education at the IFAF Summer School, 16 June - 7 July 1996	
Open Society Archives, Seminar in Budapest, 30. Juni - 11. Juli 1997 (Natalija Glušar)	251
<i>Open Society Archives, seminario a Budapest, dal 30 giugno al 11 luglio 1997</i>	
Open Society Archives, Seminar in Budapest, 30 June - 11 July 1997	
Die Weiterbildung am Tschechischen Nationalen Filmarchiv, 24. - 31. Mai 1997 (Sandi Blažnik, Roman Marinko)	253
<i>Abilitazione tecnica nell'Archivio nazionale di film di Repubblica Ceca, 24 - 31 maggio 1997</i>	
Professional Education at the Czech National Film Archives, 24 - 31 May 1997	
Die Weiterbildung an der Marburger Archivschule, 11. - 13. November 1996 (Aleksandra Mrhavšič)	254
<i>Istruzione in scuola archivistica di Marburg, 11 - 13 novembre 1996</i>	
Education at the Marburg Archives School, 11 - 13 November 1996	
Wiener Gespräche zur Sozialgeschichte der Medizin, Wien, 5. - 7. Dezember 1996 (Sanja Anžič, Marjana Krs)	256
<i>Colloqui viennesi sulla storia sociale di medicina, Vienna, 5 - 7 dicembre 1996</i>	
The Vienna Discussions on Social History of Medicine, Vienna, 5 - 7 December 1996	
Die Verzeichnung im Public Record Office (PRO) in London (Mateja Jeraj, Jelka Melik)	259
<i>Atto di evidenziazione in Public Record Office (PRO) a Londra</i>	
The Arrangement of Records at the Public Record Office (PRO) in London	
Bericht über einen Arbeitsbesuch in Kanada, 13. - 30. Mai 1997 (Milica Trebše-Štufca)	264
<i>Rapporto sulla visita di lavoro in Canada dal 13 al 30 maggio 1997</i>	
The Report on the Visit to Canada, 13 - 30 May 1997	

VI. REZENSIONEN UND BERICHTE ÜBER PUBLIKATIONEN UND AUSSTELLUNGEN
 VI. VALUTAZIONI E RAPPORTI SULLE PUBBLICAZIONI E SULLE RASSEGNE
 VI. REVIEWS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

 ANDERE PUBLIKATIONEN
 ALTRE PUBBLICAZIONI
 OTHER PUBLICATIONS

Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije (Jože Žoutar)	266
Priručnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravnsodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, 1. del, Zbir zakonov in predpisov (Marko Kambič)	268
Branč Kuzina, Republiški upravni organi v LRS od 1945-1953, Ljubljana 1996, Arhiv Republike Slovenije (Janez Prinčič)	270
Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Zgodovinski arhiv v Celju, Celje 1997 (Sanja Anžič)	271
Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Nova Gorica 1997 (Žarko Bizjak)	271
Registraturni načrt za namestništvo in okrajna glavarstva na Kranjskem, za objavo pripravila in prevedla Olga Pivk, urednica dr. Ema Umek, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1996 (Vladimir Žumer)	272
Darko Darovec, Inventar notarskih spisov v Pokrajinskem arhivu Koper (1558-1850), Pokrajinski arhiv Koper, Koper 1996 (Žarko Bizjak)	273
Aleksander Žižek, Utharji, Zgodovinski arhiv v Celju, Mali tiski 1, Celje 1996, Zbirka mkpisov, Zgodovinski arhiv v Celju, Mali tiski 2, Celje 1996 (Branko Goropevšek)	273
Bijan Himmelreich, Gradivo okupatorjevih civilnih organov 1941-1945 v fondih Zgodovinskega arhiva v Celju, zbirni inventar, Zgodovinski arhiv Celje, Inventarji 6, Celje 1996 (Bojana Aristovnik)	274
Zorka Skrabl, Arhivska zapuščina Marjana Kozine (1907-1966), skladatelja, publicista in prevajalca, Ljubljana - Novo mesto 1996 (Marjana Kos)	274
France Štukl, Knjiga hiš v Škofji Loki III, Stara Loka in njene hiše, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 17, Ljubljana: Škofja Loka 1996 (Žarko Bizjak)	275
Lojz Tišar, Razbitje OP in partije v Ljubljani v zadnjem obdobju nemške okupacije, Zbirka Vini št. 10, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1996 (Bojan Gadeša)	276
Branko C. Šuštar, Spornija Šiška puščelje Ljubljane, Arhivski zapiski s poti vasi v predmestje 1885-1914, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 18, Ljubljana 1996 (Sanja Anžič)	277
Dušan Kos, Celjska knjiga listin I., Listine svobodnih gospodov Žovneških do leta 1341, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Muzej največje zgodovine Celje; Ljubljana, Celje 1996 (Janez Škofljancec)	277
Bernth Hansberger, Jesuiten aus Mitteleuropa im kolonialen Mexiko, Eine Bio-Bibliographie, Verlag für Geschichte und Politik Wien - R. Oldenbourg Verlag München 1995, Studien zur Geschichte und Kultur der Iberischen und Iberoamerikanischen Länder (Institut für Geschichte der Universität Wien), Izdajatelj: Friedrich Edelmayr, Alfred Kuhlert in Jose Carlos Rueda Ferrnandez (Matevž Košir)	278
Tamara Griesser-Pečar, France M. Dolinar, Rožaninov proces, Ljubljana 1996 (Mateja Jetaj)	279
Orševič preteklosti (1), Iz zgodovine Celja 1780-1848, Muzej največje zgodovine v Celju, 1996 (Hedvika Zdovec)	283
"Dve domovini - 'Two homelands", Razprave o izseljenstvu, Zvezek št. 7, Inštitut za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, Ljubljana 1996 (Milica Trebše-Štolfa)	284
Priručnik za rdnovnikarje (Majda Kocmir)	285
Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto IV., št. 1, 1997, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1997 (Ivanka Zaječič)	286
Iva Kocuvan, Egipčanska knjiga živih, Modrijan, Ljubljana 1997 (Saša Seržec)	287

AUSLÄNDISCHE ZEITUNGEN UND ZEITSCHRIFTEN
 GIORNALI E RIVISTE STRANIERI
 FOREIGN MAGAZINES AND REVIEWS

Vjesnik povijesnog arhiva Rijeka, zvezek 38, Reka 1996, (Vlasta Titi)	288
Arhivski vjesnik letnik 39/1996, Zagreb 1995 (Darinka Drnuvšek)	289
Rassegna degli Archivi di stato, letnik LIV, LV, Rim 1994, 1995, zvezek 1-3 (Zdenka Bonin)	291
Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 46, Graz 1996 (Nada Jurkovič)	297
Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, letnik 49, leto 1996, zvezek 1-4 (Sonja Anžič)	298
Archiva Ecclesiae, Bollettino dell'Associazione archivistica ecclesiastica, 38-39 (1995-1996), Città del Vaticano 1996 (Bogdan Kolar)	302

AUSSTELLUNGEN
 MOSTRE
 EXHIBITIONS

Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana o ožjem mestnem središču (Lojz Tršan)	304
Ihranilnica in posojilnica v Šempetru pri Gorici, razstava in katalog Pukrajinskega arhiva v Novi Gorici, Nova Gorica 1996 (Metka Nusdorfer-Vuksanović)	304
Mostovi Ptuj, priložnostna razstava Zgodovinskega arhiva Ptuj (Branka Radulovič)	305

VII. PERSONELLES
 VII. NOTIZIE PERSONALI
 VII. PERSONALITIES

Dorotheja Gorišek (Bogdan Kolar)	307
--	-----

VIII. NEUES IN DEN ARCHIVEN 308
 VIII. NOVITA ARCHIVISTICHE
 VIII. NEW ACHIEVEMENTS OF ARCHIVES

IX. BIBLIOGRAPHIE DER ARCHIVARBEITER 313
 IX. BIBLIOGRAFIA DEGLI IMPIEGNATI ARCHIVISTICI
 IX. BIBLIOGRAPHY OF ARCHIVAL WORKERS

X. SYNOPSEN 321
 X. SINOSI
 X. ABSTRACTS

Ob dvajsetem letniku publikacije Arhivi

Dvajseta obletnica izhajanja Arhivov je gotovo primeren trenutek, da se ozremo nazaj, ocenimo dosedanje delo, pa tudi, da svoj pogled usmerimo v prihodnost.

Arhivi, glasilo Arhivskega društva Slovenije in slovenskih arhivov, so bili ustanovljeni, kot je zapisal Arhivom na pot uredniški odbor, ker "... so za racionalno in uspešno arhivsko službo potrebne razširjene in poglobljene teoretične raziskave, ki naj bodo zasnovane meddisciplinsko." Arhivi so v dvajsetih letih več kot upravičili svoj obstoj, saj so bili ves čas barometer arhivske dejavnosti. Lotevali so se aktualnih arhivskih vprašanj, kakor strokovne obdelave, zakonodaje, ipd. in veliko pripomogli k dvigu strokovne ravni. Glasilo je bilo ogledalo slovenske arhivske znanosti. Spremljalo je dogajanje v slovenski arhivski stroki, bilo mesto razprav, diskusij, ocen, ter tudi različnih mnenj in konceptov. Seznanjalo nas je z novimi dognanji v arhivski znanosti in njihovo uporabo v praksi. Revija je bolj ali manj uspešno spremljala tudi arhivsko dejavnost v tujini - s poročili o mednarodnem sodelovanju, kongresih in z ocenami izdaj strokovne literature.

Iz letnika v letnik lahko spremljamo vse večjo angažiranost arhivistov pri sodelovanju s prispevki. V začetku je bilo piscev manj, zato so bili vsi članki zelo dobrodošli, s časom pa se je količina prispevkov povečala in uredniškemu odboru omogočila selektivnost pri objavi. Uredniški odbor je začel voditi uredniško politiko tudi z naročanjem člankov.

Temeljni koncept publikacije je ves čas ostal nespremenjen. Revija je objavljala razprave in članke s področja arhivistike (od strokovne obdelave arhivskega gradiva, valorizacije, sistemov pisarniškega poslovanja, zgodovine institucij, pomožnih zgodovinskih ved, pa do materialnega varstva arhivskega gradiva in informatike), zelo pomembno pa je bilo tudi njeno objavljane gradiva z zborovanj in posvetovanj Arhivskega društva Slovenije. Druga rubrika je vsebovala prispevke o arhivskem gradivu pomembnem za slovensko zgodovino, v domačih in tujih arhivih; predstavilte posameznih pomembnejših arhivskih fondov, različnih vrst arhivskega gradiva in objave starejših dokumentov v slovenskem jeziku. V rubriki o delu arhivov in arhivskih organizacij smo predstavljali delo arhivov, mednarodno sodelovanje, projekte, posvetovanja. Objavljali smo ocene domačih in tujih publikacij, ter s tem opozarjali na pomembno in koristno literaturo. Posebne rubrike so bile za nove pridobitve slovenskih arhivov in

bibliografijo arhivskih delavcev. Arhivi so spremljali tudi jubileje arhivskih delavcev ter prinašali še druge osebne vesti. Leta 1981 je bila uvedena rubrika Iz prakse za prakso, namenjena predvsem izmenjavi praktičnih izkušenj pri arhivskem delu.

Te rubrike so še danes, dopolnjuje pa jih še nova rubrika Iz dela Arhivskega društva Slovenije - le ta spremlja in predstavlja delo in vlogo arhivskega društva.

Ze ob ustanovitvi revije so bili v uredniškem odboru predstavniki vseh javnih arhivov, od leta 1994 tudi predstavnik cerkvenih arhivov, leta 1997 pa smo k sodelovanju pritegnili tudi kolege iz drugih držav, da bi tako omogočili hitrejši pretok informacij. Uredniški odbor si prizadeva za objavljanje kakovostnih in aktualnih arhivskih člankov. Publikacija naj bi poskrbela za čimbolj neposreden stik z dogajanjem v arhivski stroki doma in po svetu.

Publikacija Arhivi je v stroki ves čas imela posebno mesto: povezovala je arhivske delavce, spremljala prakso, aktualne dogodke na strokovnem področju, predstavljala raziskave in tudi polemike. Povezovanje slovenskih arhivov in njihovih delavcev je že od vsega začetka tudi namen publikacije.

Dvajseti letnik Arhivov izhaja v trenutku novih dogajanj v arhivski stroki. V letu 1997 je bil po dolgih prizadevanjih arhivistov sprejet nov zakon o arhivih in arhivskem gradivu. Novi zakon je bil potreben, saj so družbene spremembe pred arhiviste prinesle nove izzive. V pričujoči jubilejni številki objavljamo v slovenskem prevodu tudi Arhivski etični kodeks, ki je bil sprejet leta 1996 na trinajstem svetovnem arhivskem kongresu v Pekingju.

Arhivi so kljub skromnim finančnim sredstvom prav zaradi požrtvovalnosti številnih sodelavcev in uredniškega odbora dočakali dvajset let. Zato gre vsem sodelavcem glasila posebna zahvala. Zahvaljujemo se tudi arhivom ter ministrstvom za kulturo in znanost za finančno podporo publikaciji. Tudi v prihodnje bo verjetno potrebno še veliko požrtvovalnega dela.

Arhivi naj tudi v prihodnje povezujejo vse arhivske delavce, še naprej naj ostanejo odprti za različna mnenja, pobude, razprave in tako prispevajo k razvoju stroke. Želimo jim še mnogo let!

Matevž Košir,
glavni in odgovorni urednik

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Varstvo arhivskega gradiva v Sloveniji v luči novega "Zakona o arhivskem gradivu in arhivih" s posebnim ozirom na Arhiv Republike Slovenije

VLADIMIR ŽUMER

Državni zbor Republike Slovenije je 27. 3. 1997 po skoraj triletni parlamentarni proceduri sprejel dolgo načrtovani in pričakovani Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, ki je objavljen v Uradnem listu Republike Slovenije, številka 20/97, veljati pa je začel 25. 4. 1997. Novi arhivski zakon so narekemale družbene spremembe po letu 1989 in osamosvojitve Slovenije leta 1991. Z njim so se uresničila velika prizadevanja in pričakovanja večjega dela slovenske arhivske stroke in javne arhivske službe po moderni, evropsko primerljivi arhivski zakonodaji.

Za veliko vložnih naporov ter strokovnopolitičnega dela se moramo zahvaliti številnim poslancem državnega zbora, zlasti predsedniku njegovega Odbora za kulturo, šolstvo in šport Radiju Mogetu, kar petim ministrom za kulturo, izmed arhivskih in pravnih strokovnjakov pa moramo poimensko imenovati dr. Jožeta Zontarja, Jelko Kremšec-Avsenak, Marjana Zupančiča in Milico Trebše-Štolfa. Zahvala gre seveda tudi številnim drugim političnim in strokovnim delavcem, predvsem tistim, ki so v proceduri priprave zakona s pripombami in konstruktivno opozicijo mnogo prispevali k izboljšanju predloga zakona. Izvzeli bi lahko le tiste, ki so vztrajno vsa ta leta "rušili" celoten predlog zakona zaradi ozkih osebnih, lokalnih ali političnih vzrokov.

Za lažje razumevanje in koristno medsebojno primerjanje z zakonodajo drugih držav, še posebej tako imenovanih držav v tranziciji oziroma nekdanjih realsocialističnih držav, želimo v članku v povezavi z novim arhivskim zakonom opozoriti na nekatere aktualne probleme slovenske arhivske službe, ki je rezultat zgodovinskega razvoja, predvsem pa družbenih sprememb po letu 1989 in osamosvojitve Slovenije leta 1991.

1. Kratek zgodovinski pregled razvoja arhivske službe v Sloveniji

Današnje ozemlje Slovenije je v zgodovini pripadalo različnim državam, tako da so arhivi na velikem delu slovenskega ozemlja dolga stoletja nastajali pod nemškim oziroma avstrijskim cesarstvom, delno pod Beneško republiko ter krajši čas pod Napoleonovimi Ilirskimi provincami. Ob koncu prve svetovne vojne je bilo vse sedanje slovensko ozemlje sestavni del Avstro-Ogrske monarhije. Razdeljeno je bilo med pet dežel avstrijske polovice, med Kranjsko, Koroš-

ko, Štajersko, Gradiško in Istro, le manjši del - Prekmurje je pripadal ogrski polovici države. Večji del s Slovenci naseljenega ozemlja je po razpadu Avstro-Ogrske monarhije leta 1918 pripadel Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji, Italiji pa manjši del, ki je bil šele po drugi svetovni vojni priključen Socialistični Federativni Republiki Jugoslaviji (SFRJ). Del s Slovenci naseljenega ozemlja pa je po prvi svetovni vojni do danes ostal v Republiki Avstriji, skladno z izidom plebiscita leta 1920. Republika Slovenija je kot samostojna država nastala julija leta 1991 po razpadu SFRJ na pet držav naslednic (Bosna in Hercegovina, Hrvaška, Makedonija, Slovenija, Zvezna republika Jugoslavija). V nekdanji Jugoslaviji je imela Slovenija od leta 1945 dalje status socialistične republike.

Arhivska služba na slovenskem nacionalnem ozemlju se je do razpada Avstro-Ogrske monarhije leta 1918 razvijala kot del njene arhivske službe. Na ozemlju Slovenije so arhivsko gradivo zbirali muzeji, biblioteke, društva in posamezniki, od začetka prejšnjega stoletja že tudi arhivi, tako osrednja državna arhiva na Dunaju in v Budimpešti, deželni arhivi v deželnih središčih in mestni arhivi. Že takrat se je pojavila romantična ideja o osrednjem arhivu vseh slovenskih dežel v Ljubljani, ki v takratnih razmerah ni mogla biti uresničena. Ko pa je po razpadu monarhije leta 1918 le Kranjska v celoti prešla v novo državo, je Deželnemu arhivu v Ljubljani, ki je bil ustanovljen leta 1887, pripadla vloga nosilca arhivske tradicije za slovensko ozemlje. Središča ostalih dežel (Gradec, Celovec, Trst, Gorica) so ostala izven njenih meja, tako tudi njihovi arhivi. Med obema vojnoma smo dobili Državni arhiv v Ljubljani (1926), ki pa je ostal v okviru Narodnega muzeja, in Banovinski arhiv v Mariboru (1933), ki je prevzel arhivske zbirke Zgodovinskega društva za slovensko Štajersko, ustanovljenega leta 1903. Poleg teh dveh inštitucij, ki sta bili strokovno vodeni in pristojni za svetovanje in navodila, so samostojno delovali še mestni arhiv v Ljubljani in škofijska arhiva v Ljubljani in Mariboru. Cerkevni arhivi so imeli svoja strokovna navodila že iz začetka tega stoletja. Arhivske zbirke so se oblikovale tudi pri muzejih in mestnih knjižnicah. Bogat arhiv našega odporniškega gibanja od 1941 do 1945, pa tudi arhiv okupatorskega izvora je zbral januarja 1944 ustanovljeni Znanstveni inštitut pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta.

Temelje današnjemu Arhivu RS je položila Narodna vlada Slovenije leta 1945 z uredbo o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije, ki je s tem že pred dobrimi 50 leti postavila tudi enega izmed temeljev današnje slovenske samostojnosti in državnosti. Znano je, da narodi, ki nimajo arhiviranega zgodovinskega spomina, hitro zginavajo s političnih zemljevidov in izgubijo pravico do lastne države. Njihov pomen, kakor tudi zgodovinska vloga posamezne inštitucije ali človeka, se meri po zapisani arhivski zapuščini, po zapisih misli, duha, govornih besede in dejanj. Predvsem politiki, zgodovinarji in literati vedno znova označujejo arhiv kot zapisan spomin naroda, družbe in države, kot zakladnico narodovega spomina, arhivske dokumente pa kot pričevanja ter dokaze narodove identitete, predvsem njegovih duhovnih in kulturnih vrednot. Po drugi strani tudi arhivsko gradivo v arhivih nesporno dokazuje, da država, ki se ne zaveda pomena arhivov in svojega arhivskega gradiva, kaj hitro pristane v arhivu s svojim gradivom vred.

Z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 je z delom takratnega Arhiva Socialistične republike Slovenije brez prekinitve, vendar z večjimi spremembami, nadaljeval Arhiv RS, vključno z varstvom arhivskega gradiva, ki so ga zbrale številne že omenjene inštitucije od prve polovice 19. stoletja dalje. Upoštevanje te predhodnike, ki pa jih ne moremo šteti za samostojne arhivske ustanove, homo kmalu praznovali 110-letnico delovanja.

Podobno je z delom nadaljevalo vseh šest, po drugi svetovni vojni ustanovljenih regionalnih oziroma pokrajinskih arhivov (nekateri se imenujejo tudi zgodovinski arhivi) v Celju, Kopru, Ljubljani, Mariboru, Novi Gorici in Ptuj, nekateri posebni arhivi (na primer arhiva univerz v Ljubljani in Mariboru, nekateri arhivi znanstvenih inštitutov, arhiv nacionalne Radiotelevizije Slovenije itd.) ter nekaj zasebnih arhivov (na primer Nadškolijski arhiv v Ljubljani in školijska arhiva v Mariboru in Kopru).

Arhiv RS skupaj s šestimi pokrajinskimi arhivi ter Arhivom Ministrstva za notranje zadeve (do sprejetja novega arhivskega zakona) predstavlja arhivsko mrežo državnih oziroma javnih arhivov Republike Slovenije. Pri Pokrajinskem arhivu Maribor že skoraj dve desetletji deluje tudi Mednarodni inštitut arhivskih znanosti, ki se ukvarja predvsem s tehničnimi vprašanji arhivstike in arhivov, predvsem na vsakoletnih posvetovanjih v Radencih. Posvetovanja so za slovensko arhivsko stroko koristna, kakor tudi za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom, mednarodni projekti in dejavnost tega inštituta pa presega potrebe in možnosti slovenske javne arhivske službe.

Arhivski delavci smo s ponosom vstopili v novo slovensko državo, saj v arhivskih depojih hranimo več kot tisoč let stare zgodovinske vire, ki dokazujejo naš politični, gospodarski, družbeni in kulturni obstoj in razvoj, pa čeprav v okvi-

rih nemškega cesarstva, v državnih okvirih nekdanje habsburške monarhije, delno v sklopu Beneške republike in Ogrske, nekaj časa pod francosko okupacijo v Ilirskih provincah, pod Avstro-Ogrsko po letu 1861, za kratek čas v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov leta 1918, nato pa v Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji med obema svetovnima vojnama, razen ozenlja, ki je po prvi svetovni vojni pripadlo Italiji in Avstriji. V drugi svetovni vojni smo bili ponovno razkosani med Nemčijo, Italijo in Madžarsko in kot še nikoli v zgodovini medsebojno razdeljeni. In na koncu te več kot tisočletne slovenske zgodovine v objemu tujih držav, to v veliki meri hrani tudi Arhiv RS, smo dočakali razpad SFRJ ter nastanek samostojne slovenske države.

2. Posledice družbenih sprememb in osamosvojitve Slovenije na varstvo arhivskega gradiva

Družbene spremembe po letu 1989 so v Sloveniji na arhivskem področju najprej prinesle ukinitve dveh specialnih arhivov: Zgodovinskega arhiva Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije in Arhiva inštituta za zgodovino delavskega gibanja, ki sta hila po letu 1945 ustanovljena iz političnih razlogov in ukinjena tudi v Sloveniji, tako kot v večini nekdanjih realističnih držav.

Poleg tega so družbene spremembe v Sloveniji na področju varstva arhivskega gradiva zahtevale oziroma prinesle predvsem:

- novo delitev arhivskega gradiva na javno in zasebno arhivsko gradivo v primerjavi s prejšnjo prevladujočo družbeno ali državno lastnino arhivskega gradiva ter novo delitev arhivov na javne in zasebne,
- delitev javnih arhivov na državne in na arhive lokalnih skupnosti (arhive mest in občin),
- novo ureditev statusa, pristojnosti in financiranja javnih arhivov (javne arhivske mreže), kakor tudi ureditev vertikalne organiziranosti javne arhivske službe od Ministrstva za kulturo navzdol,
- potrebo po razglasitvi javnega arhivskega gradiva za kulturni spomenik z zakonom, ter odpravo vseh vrst tajnosti zaupnosti in dostopnosti arhivskega gradiva nekdanjih družbenopolitičnih organizacij in organov nekdanje SFRJ, razen varstva zasebnih podatkov,
- ureditev ravnanja z dokumentarnim in arhivskim gradivom javnih pravnih oseb ob likvidacijah, stečajih ali ob lastninskem preohlikovanju,
- nov način varstva filmskega arhivskega gradiva,
- vprašanje denacionalizacije zasebnega arhivskega gradiva,
- proglasitev zasebnega arhivskega gradiva s postopkom evidentiranja in razglašanja z od-

ločbami ministra za kulturo, ob upoštevanju nedotakljivosti privatne lastnine, soglasja zasebnika za proglasitev in upoštevanjem javnega interesa na drugi strani, - zaradi posebnega javnega interesa proglasitev arhivskega gradiva Rimskokatoliške cerkve za kulturni spomenik,

- nove zahteve demokratične družbe glede uporabe arhivskega gradiva, predvsem glede varstva osebnih podatkov oziroma varstva podatkov, ki se nanašajo na zasebnost posameznika,
- primerljiv sistem varstva arhivskega gradiva z drugimi ureditvami v Evropi in svetu in tako dalje.

Vsa navedena vprašanja in probleme rešuje novi arhivski zakon.

Nastanek nove države je zahteval predvsem od Arhiva RS samostojnejše mednarodno sodelovanje (sklepanje meddržavnih arhivskih sporazumov) in vključitev v Mednarodni arhivski svet (ICA), Mednarodno federacijo filmskih arhivov (FIAPF) ter druge mednarodne organizacije. Razpad nekdanje SFRJ je na žalost odprl tudi vprašanje nasledstva (suksesije) njenega arhivskega gradiva.

Po drugi strani so družbene spremembe v arhivih izredno povečale:

- število uporabnikov arhivskega gradiva v zvezi z iskanjem podatkov oziroma dokumentov o povojnih zaplenbah in nacionalizacijah zasebnega premoženja, o medvojnih in povojnih političnih krivicah in preganjanjih, v zvezi z ugotavljanjem državljanstva, povrnitvijo vojne škode, ki ni bila izplačana fizičnim osebam po letu 1945, itd.

- ter izredno povečale pritisk glede izročitve najnovejšega arhivskega gradiva, ki ga je povzročila predvsem ukinitvev oziroma reorganizacija nekdanjih državnih upravnih, samoupravnih in pravosodnih organov, ukinitvev družbenopolitičnih organizacij, transformacija oziroma lastničenje državnih gospodarskih podjetij in združenj, njihovi stečaji, likvidacije in tako dalje.

Poleg tega se v praksi srečujemo z nekontroliranim uničevanjem dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih in imetnikih, predvsem ob stečajih in likvidacijah, pogosto pa tudi z nepravilnim lastničenjem (privatizacijo) državnega dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki je nastalo do leta 1991.

3. Pravna ureditev varstva arhivskega gradiva in arhivske službe v Sloveniji po letu 1989

V pravnem pogledu arhivska služba v Republiki Sloveniji z novimi družbenimi spremembami v obdobju od leta 1989 do 1997 iz različnih razlogov ni bila urejena oziroma usklajena. Organizacija javne arhivske službe, status in pristojnosti arhivov, še zlasti pa strokovno delo v arhivih se je naslanjalo na nekdanjo republiško

zakonodajo iz časov SFRJ, predvsem pa je sorazmerno dobro in učinkovito funkcioniralo na uveljavljenih načelih arhivske stroke. Varstvo arhivskega gradiva kot kulturne dediščine oziroma kot zgodovinskega spomenika je urejal republiški Zakon o naravni in kulturni dediščini iz leta 1981, ki je dokaj ponesrečeno in "nasilno" združil varstvo naravnih ter premičnih in nepremičnih kulturnih spomenikov oziroma združil naravovarstveno, spomeniškovarstveno ter muzejsko in arhivsko dejavnost.

Zdaj se je enotna pravna ureditev teh področij ponovno ločila, čeprav ne brez hude opozicije v samem Ministrstvu za kulturo. Ogromno truda je arhivska stroka v zadnjih letih vložila v dokazovanje potrebnosti lastnega zakona, kljub temu da je seveda tudi arhivsko gradivo del premične kulturne dediščine, vendar se ta varuje po drugačnih strokovnih načelih kot ostala premična in nepremična kulturna dediščina. Poleg tega arhivsko gradivo zelo dolgo časa poleg svojstva zgodovinskega spomenika ohranja tudi svoj primarni pomen za uradne, pravne, poslovne in osebne namene pravnih ter fizičnih oseb.

Na podlagi Zakona o naravni in kulturni dediščini iz leta 1981 podrobneje ureja varstvo arhivskega gradiva in arhivsko službo v Republiki Sloveniji kar osem, po naši oceni in praktičnih izkušnjah, izredno kvalitetnih strokovnih pravilnikov. Ti urejajo:

- strokovno obdelavo in izdelavo arhivskih pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva (Opomba: to so slovenski normativi in standardi za popisovanje arhivskega gradiva, ki so povsem primerljivi z Mednarodnimi standardi za arhivsko popisovanje iz leta 1994),
- evidenco o arhivskem gradivu v javnih arhivih,
- odbiranje arhivskega gradiva in izročanje javnim arhivom,
- uporabo arhivskega gradiva v javnih arhivih,
- strokovne in tehnične pogoje za ustanovitev javnega arhiva,
- pripravništvo, strokovne izpite in strokovne nazive za delavce (skupaj za vse delavce s področja varstva kulturne dediščine),
- strokovno usposobljenost delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom javno pravnih oseb ter
- pogoje materialnega (fizičnega) varovanja dokumentarnega in arhivskega gradiva

Dokaj zastarelo in glede varovanja novih vrst arhivskega gradiva povsem neuporabno je le navodilo o tehničnih pogojih hranjenja arhivskega gradiva iz leta 1969, ki nam ga kljub Mednarodnemu inštitutu arhivskih znanosti pri Pokrajinskem arhivu v Mariboru, ki se ukvarja s tehničnimi vprašanji arhivov že skoraj 20 let, še ni uspelo posodobiti. Neobvezno so tudi v Sloveniji že dalj časa v uporabi britanski standardi BS 5454 v skladu s priporočili Mednarodnega arhivskega sveta.

Novi arhivski zakon predvideva celo vrsto podzakonskih aktov, ki jih je v roku enega leta dolžan predpisati minister za kulturo. Ob že navedenih predpisih se predvideva še nekaj novih. Menimo, da je ta rok za pripravo realen, saj ho v glavnem šlo le za manjše spremenbe in dopolnitve že obstoječih podzakonskih aktov. Je pa seveda priprava podzakonskih predpisov ena od najpomembnejših nalog arhivske stroke oziroma Ministrstva za kulturo.

4. Sprejem novega Zakona o arhivskem gradivu in arhivih

Arhivska stroke je pripravljala nov samostojen arhivski zakon že od leta 1989 dalje, od julija 1994 pa je bil predlog zakona, ki ga je predložilo Ministrstvo za kulturo oziroma Vlada RS, v parlamentarni proceduri. Predlog zakona je konec leta 1996 prešel vso proceduro v tretjem branju, ni pa prišlo do glasovanja, ker je parlament zaradi novih volitev, ki so bile v začetku novembra, predčasno prenehal z zasedanjem. Zakon je sprejel novoizvoljeni državni zbor na zasedanju dne 27. 3. 1997.

Največ strokovnih dilem, ki so se v določeni meri tudi spolitizirale, je bilo povezanih z načelnim vprašanjem, ali samostojen zakon ali skupen za vso kulturno dediščino, z vprašanjem pristojnosti državnih arhivov in arhivov lokalnih skupnosti, vprašanjem ravnanja z arhivskim gradivom družbenopolitičnih organizacij, proglašitvijo arhivskega gradiva Rimskokatoliške cerkve, vprašanja glede pogojev uporabe gradiva ter načina proglašanja zasebnega arhivskega gradiva za kulturni spomenik.

Arhivski zakon, ki zdaj ureja varstvo arhivskega gradiva ločeno od ostale kulturne dediščine, upošteva dejansko stanje in potrebe razvoja arhivske službe v Sloveniji ter rezultate dosedanjih demokratičnih družbenih sprememb, upoštevajoč pri tem tudi smernice UNESCA glede arhivske zakonodaje iz leta 1990 ter priporočila Evropske unije iz leta 1991, objavljena v *Die Archive in der Europäischen Union* leta 1994. Cilj novega zakona je zagotoviti predvsem učinkovit sistem varstva javnega in zasebnega arhivskega gradiva, primerljiv in povezljiv z drugimi sistemi varstva v svetu, organizacijo in pristojnosti arhivov ter uporabo gradiva.

5. Organizacija, status in pristojnosti javnih arhivov ter njihova vertikalna povezanost

Arhivsko službo opravljajo javni in zasebni arhivi. Javno arhivsko službo trenutno opravljajo tako imenovani državni arhivi, to je Arhiv RS kot osrednji nacionalni arhiv, 6 pokrajinskih arhivov, Arhiv Ministrstva za notranje zadeve kot ostanek nekdanjega specialnega arhiva, ki bo z novim arhivskim zakonom prišel v okvir Arhiva RS, ter nekaj že omenjenih javnih arhivov

univerz, znanstvenih inštitutov, RTV Slovenija itd. Javnih arhivov lokalnih skupnosti (mest in občin) trenutno še ni.

a) Državni arhivi

Arhiv RS od leta 1991 deluje v sestavi Ministrstva za kulturo in ima status državne upravne organizacije, finansira pa se neposredno iz državnega proračuna. Po novem zakonu je pristojen za arhivsko gradivo državnih organov, državnih in javnih podjetij, zavodov in drugih pravnih oseb, ki jih ustanovi država oziroma ki delujejo za območje celotne države, za varovanje lilskega arhivskega gradiva, za gradivo s področja državnih notranjih in obrambnih zadev ter za vodenje evidene arhivskega gradiva v Sloveniji in v tujini.

Pričakujemo, da ho Ministrstvo za kulturo z zakonom o delovnem področju ministrstev preneslo na Arhiv RS kot upravno organizacijo v njegovi sestavi tudi opravljanje drugih strokovnih in upravnih nalog s področja varstva arhivskega gradiva skupnega javnega pomena, ki jih novi arhivski zakon sicer nalaga Ministrstvu za kulturo. Strokovne naloge naj bi opravljal že obstoječi Arhivski center za strokovni razvoj pri Arhivu RS, upravne naloge pa predvideni arhivski urad pri Ministrstvu za kulturo. Na arhivski urad naj bi hile prenečene sedanje arhivske upravne naloge Uprave za kulturno dediščino. Prenos teh nalog naj bi bil povezan z novo vertikalno organizacijo javne arhivske službe. V kolikor arhivski urad z minimalno kadrovsko zasedbo dveh delavcev sistemsko ne bo uresničljiv, bomo predlagali prenos upravno strokovnih nalog na Arhivski center pri Arhivu RS.

Pokrajinski arhivi (nekateri se imenujejo zgodovinski arhivi), ki so pristojni za državno arhivsko gradivo na lokalnem nivoju, imajo status javnih zavodov s področja kulture in se že od leta 1988 stoodstotno finansirajo posredno iz državnega proračuna preko Ministrstva za kulturo oziroma prej preko Kulturne skupnosti Slovenije. Ustanoviteljstvo nad pokrajinskimi arhivi so od bivših državnih občin leta 1994 prevzele nove občine kot lokalne skupnosti, kar pa za državne arhive ni logično niti sprejemljivo. Oh ustanoviteljstvu namreč niso prevzele tudi del finansiranja, pač pa državi zaračunavajo velike najemnine za arhivske prostore.

Državni arhivi so imeli oziroma imajo torej različen status, različne ustanovitelje in različen sistem finansiranja. Vse to vnaša pravni nered in ne prispeva k smotnejši organiziranosti arhivske službe, v nekaterih primerih pa to dejstvo celo ovira strokovno delo pokrajinskih arhivov. Pokrajinski arhivi so tudi z novim arhivskim zakonom obdržali status javnih zavodov, kar zagotavlja decentralizirano organiziranost in dejavnost državnih arhivov na lokalnem nivoju, kar je šteti za pozitivno rešitev, le ustanoviteljske pra-

vice in finansiranje so prešli v celoti na državo. Z dnem uveljavitve arhivskega zakona je postala ustanoviteljica pokrajinskih arhivov Republika Slovenija. V perspektivi naj bi njihovo soustanoviteljstvo prevzele načrtovane pokrajine kot najširše lokalne skupnosti. Tako naj bi pokrajinski arhivi v bodoče lažje opravljali funkcijo državnih arhivov in funkcijo arhivov lokalnih skupnosti.

Arhivske direkcije oziroma arhivske uprave državnih arhivov, kot jih pozna večina dragih držav, v Sloveniji nimamo. Arhivsko službo v upravnem in strokovnem smislu trenutno povezujeja le Ministrstvo za kulturo in Arhivski center za strokovni razvoj pri Arhivu RS. Za "opravljanje" pokrajinskih arhivov zadnji dve leti skrbi Uprava za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo (planiranje, koordinacija, finansiranje, nadzor nad poslovanjem itd.), ki ji je pri izvajanju upravnih nalog v pomoč posebna arhivska ekspertna komisija. Takšna rešitev ne prispeva k vertikalni organiziranosti arhivske javne službe, temveč pomeni le strokovno neutemeljen prenos upravnih nalog iz Arhiva RS v Upravo za kulturno dediščino, torej na stranski tir.

Centralno za vso državo je bil leta 1995 pri Ministrstvu za kulturo ustanovljen le Inšpektorat za kulturno dediščino, v okviru katerega je predvidena tudi upravna inšpekcija za področje varstva arhivskega gradiva. Inšpektorat je v letu 1996 pričel z delom. Strokovni nadzor in strokovna pomoč javnim ter zasebnim imetnikom in ustvarjalcem arhivskega gradiva pa je v pristojnosti državnih arhivov. Arhiv RS nad regionalnimi arhivi nima nikakršnih kompetenc in je le primus inter pares, čeprav jih v praksi v mnogočem povezuje, koordinira, konsultira in jim tudi predvsem strokovno pomoč preko Arhivskega centra za strokovni razvoj. Javne in zasebne arhive oziroma arhiviste povezuje tudi zelo dejavno Arhivsko društvo Slovenije, ki seveda deluje kot strokovno društvo.

Z novimi arhivskim zakonom smo se glede organizacije in statusa državnih arhivov le nekako približali vzoru zahodnoevropskih držav. Odpravljeno pa je najbolj kontradiktorno dejstvo, da regionalne arhive ustanavljajo lokalne skupnosti, finansira pa država. Vsi poskusi države za enotno ureditev teh vprašanj so bili oh sprejemanju arhivskega zakona označeni kot poskusi centralizacije javne arhivske službe, čeprav je nesporno, da mora biti ustanoviteljstvo povezano z zagotavljanjem finančnih in materialnih pogojev. In to je zdaj z arhivskim zakonom zagotovljeno. Na vsak način pa ho morala država oh prevzemu ustanoviteljskih pravic rešiti z lokalnimi skupnostmi vprašanje lastnine osnovnih sredstev pokrajinskih arhivov, za katera zdaj država plačuje visoke najemnine.

Glede mesta državnih arhivov v sistemu državne uprave izkušnje doma in v tujini kažejo, da se položaj arhivov bistveno ne razlikuje, če so

arhivi zdaj v pristojnosti kulturnega, notranjega ali celo pravosodnega ministra, zdaj neposredno pod vlado. Njihovo mesto je vsekakor v državni upravi, naloge in pristojnosti pa so toliko specifične, da niso ne tipično upravne in ne kulturne, ampak kombinacija obeh.

b) Arhivi lokalnih skupnosti (mest in občin)

Pravico in dolžnost opravljati javno arhivsko službo je z zakonom o lokalnih samoupravi leta 1994 dobilo v Sloveniji tudi 11 mestnih občin oziroma mest, z arhivskim zakonom pa so to pravico dobile tudi vse občine, in sicer za varstvo lastnega novonastajajočega arhivskega gradiva. V kolikor mesta in občine ne bodo ustanovile lastnih javnih arhivov, ho za njihovo gradivo pristojen pokrajinski državni arhiv. Nekatera mesta in občine si v zadnjem času prizadevajo, da bi v svoje bodoče javne arhive iz pokrajinskih arhivov pridobile arhivsko gradivo svojih predhodnikov, to je gradivo mest in občin, nastalo od srednjega veka do leta 1945. Arhivski zakon takšnega vračanja gradiva lokalnim skupnostim ne predvideva, ker ni mogoče dokazati pravne kontinuitete teh inštitucij, niti enakih pristojnosti, območja delovanja itd. Takšna razdelitev arhivskega gradiva bi tudi pomenila razpad sedanje uveljavljene in več kot 25 let ustaljene javne arhivske mreže.

c) Drugi javni arhivi

Javno arhivsko službo bodo tako kot že do zdaj lahko z dovoljenjem ministra za kulturo samostojno (avtonomno) opravljale le še nekatere inštitucije s področja znanosti, visokega šolstva in informiranja, kot na primer obe slovenski univerzi, nacionalna Radiotelevizija Slovenija (za lastno avdiovizualno gradivo na različnih nosilcih zapisov), nekateri inštituti Slovenske akademije znanosti in umetnosti in drugi, ki izpolnjujejo za to predpisane pogoje.

6. Ukinitve specialnih arhivov v Sloveniji

Oh zadnjih velikih družbenih spremembah v Sloveniji je bilo leta 1990 zadovoljivo poskrbljeno za prevzem arhivskega gradiva ukinjenih republiških družbenopolitičnih organizacij, tako Socialistične zveze delovnega ljudstva, sindikatov ter mladinskih in horečevskih organizacij. Prenehanje družbenopolitičnih organizacij, predvsem Zveze komunistov Slovenije in uvedba parlamentarne demokracije z večstrankarskim političnim sistemom, je tudi v Sloveniji prinesla ukinitve specialnih arhivov, ki so bili ustanovljeni po letu 1945 predvsem iz političnih razlogov. To je pomenilo vračanje arhivskih dokumentov med fonde in zbirke javnih arhivov, iz katerih so bili iztrgani.

V Sloveniji je bil med prvimi državami že maja leta 1990 Arhivu RS priključen Zgodovinski arhiv Centralnega Komiteja Zveze komunistov Slovenije z 219 fondi in zbirkami v obsegu 960 dolžinskih metrov gradiva, nastalega pri CK po letu 1941, deloma pa tudi med obema vojuama. V največji možni meri je prevzem zaobsegel tudi članske dokumente ZKS oziroma tako imenovane partijske dosjeje. Gradivo ZKS na občinskem in nekdanjem okrajnem nivoju pa so že pred tem prevzemali slovenski regionalni arhivi.

V začetku novembra leta 1992 je bil v Arhiv vključen tudi Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino oziroma nekdanjega Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Na 750 arhivskih fondov in zbirk z okoli 1100 tekočih metrov gradiva, predvsem iz obdobja 1941 do 1945, moramo biti Slovenci še posebej ponosni, saj vsebuje gradivo v primerjavi z drugimi okupiranimi narodi in državami v Evropi med drugo svetovno vojno najcelovitejše ohranjene vire tako civilnih kot vojaških organov italijanskih in nemških okupatorjev slovenskega ozemlja, partizanskega oziroma narodnoosvobodilnega gibanja, revolucije in kontrarevolucije, slovenskega domohranstva, ljudske oblasti itd. Večkrat po vojni, nazadnje leta 1985 ob sprejemanju zakona o arhivskem gradivu federacije, je zaradi jugoslovanskih centralističnih teženj obstajala nevarnost, da se pomemben del tega gradiva odluji in odpelje v Beograd. To se Sloveniji tako kot na primer Hrvaški ni zgodilo. Če hi se, potem bi bila sukcesija oziroma vprašanje nasledstva arhivskega gradiva nekdanje SFRJ za Slovenijo še veliko težja in zapletenejša.

7. Arhiv Ministrstva za notranje zadeve in arhivsko gradivo Ministrstva za obrambo ter vključitev v Arhiv RS

Od specialnih arhivov je iz prejšnjega obdobja ostal le še Arhiv Ministrstva za notranje zadeve. S stališča zavarovanja arhivskega gradiva s področja notranjih zadev in državne varnosti kot kulturne dediščine, nastalega po letu 1944, je pomembno, da se je leta 1992 Arhiv Ministrstva za notranje zadeve organiziral kot samostojna organizacijska enota ministrstva, da se arhivsko gradivo fizično ločuje od operativnega dokumentarnega gradiva, da se gradivo strokovno obdeluje po principih arhivske stroke in da je dostopno za uporabo v skladu z arhivskimi predpisi. To je za uporabnike še posebej pomembno, še bolj pa, da to gradivo tudi ni tako pomanjkljivo ohranjeno, kot se je dalj časa domnevalo. Na to kažejo tako izročeni mikrofilmi SDV, kot tudi do sedaj izročeni izvorniki SDV ter drugih organov s področja notranjih zadev. Deloma pa je bilo gradivo izročeno že prej Zgodovinskemu arhivu CK ZKS, Arhivu IZDG in Arhivu SRS, kot na primer gradivo Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in

njihovih pomagačev.

Zaradi možnosti zlorab tega gradiva pri političnih in osebnih obračunavanjih in aferah in zaradi varstva osebnih podatkov oziroma zasebnosti je razumljivo uporaba oziroma dostopnost omejena.

Arhivski zakon vključuje Arhiv Ministrstva za notranje zadeve v Arhiv RS, v Ministrstvu za obrambo pa predvideva delovanje arhivske enote Arhiva RS.

8. Izročanje gradiva Službe državne varnosti (SDV) in njenih predhodnikov

Ko je leta 1994 Slovenska varnostno obveščevalna služba (SOVA) z arhivskim in dokumentarnim gradivom svojih predhodnikov vred (gradivo SDV) prešla iz sestave Ministrstva za notranje zadeve neposredno pod Vlado RS, je Arhiv RS ob soglasju predsednika Vlade RS, direktorja SOVE, notranjega ministra in podpori nekaterih poslancev državnega zbora le dosegel dogovor, da njeno starejše arhivsko gradivo, ki je večinoma mikrofilmno, originali pa so bili po mikrofilmanju uničeni, pride v Arhiv RS. Zaradi velike nevarnosti, da bodo mikrofilmi, ki so stari tudi več kot štirideset let, razpadli in postali neuporabni, smo se nemudoma lotili dupliranja mikrofilmov, pričenjamo pa tudi s tehnično zahtevnim skeniranjem vseh mikrofilmov in litanje na optičnih diskih. Projekt skeniranja mikrofilmov smo realizirali s finančno pomočjo švicarske vlade, ki nam je v okviru Sveta Evrope omogočila nakup skenerja. Na ta način bomo predvsem za potrebe zgodovine ohranili izredno obsežno in dragoceno arhivsko gradivo SDV, ki večinoma še ni pregledano ali bilo uporabljeno za znanstveno raziskovalno delo. Za predstavo naj navedemo, da gre pri tem za 819 kolitov mikrofilmov z 1.843.571 dokumenti iz obdobja od leta 1945 do 1955, s tem da je vključenih tudi mnogo zaplenjenih dokumentov iz obdobja stare Jugoslavije in druge svetovne vojne.

9. Denacionalizacija in zasebno arhivsko gradivo v javnih arhivih

Nasploh moramo reči, da so bile določbe zakona o denacionalizaciji leta 1991, ki niso predvidevale vračanja zasebnega arhivskega gradiva, če je to v javnih arhivih, v veliko korist celostnemu varovanju slovenske arhivske kulturne dediščine. Ta bi bila lahko z vračanjem osiromašena za zasebno arhivsko gradivo sicer zaplenjenih in nacionaliziranih zemljiških gospodstev, podjetij, gospodarskih združb, zadrug, društev, do fondov in zbirk posameznikov ter družin. Zasebnikom je bila vrnjena le lastninska pravica, ne pa tudi vrnitev njihovega gradiva iz javnih arhivov, kar je sicer svojevrstna pravna rešitev. Pred sprejemanjem tega zakona tudi ni bilo zahtevkov za vračanje zasebnega gradiva, kar

smatramo kot svojevrstno zaupnico slovenskim arhivom, ki strokovno korektno varujejo in dajejo v uporabo arhivsko gradivo ne glede na lastninski izvor. Ob uporabi zasebnega arhivskega gradiva je potrebno seveda dosledno upoštevati pogoje, ki jih ob izročitvi (darilo, volilo, prodaja, depozit) določi lastnik.

Z novim arhivskim zakonom je zasebno arhivsko gradivo, ki se že nahaja v arhivih, postalo javna lastnina, razen zasebnega gradiva, ki je bilo izročeno arhivom v obliki depozita.

10. Varstvo zasebnega arhivskega gradiva in zasebni arhivi

Ob dejstvu, da je zasebno arhivsko gradivo nastalo do leta 1991 večinoma v slovenskih javnih arhivih in bo tam po zakonu o denacionalizaciji in novem arhivskem zakonu tudi ostalo, moramo omeniti, da v Sloveniji pravzaprav še ni zasebnih arhivov razen arhivov Rimskokatoliške cerkve (Nadškofijski arhiv v Ljubljani, škofijska arhiva v Mariboru in Kopru, večje število župnijskih arhivov in arhivi samostanskih redov). Kot posebnost moramo omeniti, da država že več kot pet let zaradi javnega interesa (uporaba izredno dragocene arhivske kulturne dediščine ter zaradi uporabe matičnih knjig v upravne namene) sofinansira varstvo arhivskega gradiva Rimskokatoliške cerkve v skladu s posebnim sporazumom med Slovensko škofovsko konferenco in Ministrstvom za kulturo. Navedeni sporazum, ki je predviden tudi v novem arhivskem zakonu, v bistvu izenačuje cerkvene arhive z javnimi arhivi in jih obvezuje, da se ravnajo tudi po arhivskih predpisih (poleg predpisov kanonskega prava). Bistvena novost pa je seveda proglasitev arhivskega gradiva Rimskokatoliške cerkve za kulturni spomenik neposredno z arhivskim zakonom.

Zasebni arhivi novih privatnih gospodarskih podjetij in družb, političnih strank, društev in posameznikov še nastajajo oziroma bodo nastajali. Nedvomno je želja javne arhivske službe, da čim več zasebnega arhivskega gradiva pride v obliki daril, nakupa ali depozita v javne arhive. Novi arhivski zakon obvezuje državne arhive, da v soglasju z zasebnimi lastniki evidentirajo zasebno arhivsko gradivo, kar pomeni, da pri zasebnih pravnih in fizičnih osebah ugotavljajo vrste, obseg in vsebino zasebnega arhivskega gradiva ter ugotavljajo njegov pomen glede na javni interes oziroma glede na kriterije za proglasitev za kulturni spomenik. Na osnovi evidentiranja in predloga javnega arhiva minister za kulturo z odločbo razglasi zasebno arhivsko gradivo za kulturni spomenik. Na ta način zasebni imetnik pridobi dolžnosti in pravice po arhivskem zakonu. S stališča zasebnega lastnika je pomembna predvsem, da lahko na podlagi odločbe uveljavlja davčne olajšave in kandidira za finančno pomoč države, s stališča javnega interesa pa, da se zasebno arhivsko gradivo lahko

uporablja v znanstvene, kulturne, študijske in druge namene ter da se gradivo varuje v skladu z zakonom in drugimi arhivskimi predpisi.

Arhivski zakon torej ne predvideva "nasilnega" poseganja v zasebno lastnino arhivskega gradiva, temveč skuša s pozitivnim apelom in soglasjem lastnika zavarovati in (ali) pridobiti v javne arhive tudi čim več zasebnega arhivskega gradiva. Takšna praksa se je že do sedaj v Sloveniji pa tudi v tujini izkazala za zelo učinkovito, kadar je šlo za sporazumno proglašanje arhivskega gradiva pravnih ali fizičnih oseb. Vsako razglasjanje zasebnega arhivskega gradiva brez soglasja lastnika pa je bilo že zdaj obsojeno na neuspeh in je povzročalo prikrivanje, uničevanje ali črno prodajo. Bistvena novost pri proglašanju zasebnega gradiva je tudi dejstvo, da se proglašajo gradiva, ki je že nastalo in ne kot je bila praksa do sedaj, ko so se proglašale pravne in fizične osebe oziroma njihovo gradivo, ki bo šele nastalo.

Nekoliko večje so le kompetence države v primeru izvoza ali uvoza zasebnega arhivskega gradiva ali v primeru nevarnosti njegovega uničenja in poškodb. Poudariti velja, da so se ravno ob vprašanju načina razglasjanja zasebnega arhivskega gradiva za kulturni spomenik najbolj razlikovala tako strokovna kot politična mnenja. Ta segajo od zagovarjanja dosedanjega načina nacionalizacije do popolne nedotakljivosti zasebnega arhivskega gradiva s strani države.

11. Vrnitev arhivskega gradiva Rimskokatoliški cerkvi

Leta 1992 je Arhiv RS po sklepu Vlade RS Rimskokatoliški cerkvi vrnil izredno dragoceno zbirko cerkvenih matičnih knjig, starejših od 100 let. Te je namreč slovenska vlada leta 1946 ob uvedbi civilnih matičnih knjig Rimskokatoliški cerkvi in drugim verskim skupnostim na Slovenskem s potrdilom začasno odvzela zaradi prepisa. Z istim sklepom vlade so bili Nadškofijskemu arhivu v Ljubljani in škofijskima arhivoma v Mariboru in Kopru vrnjeni tudi fondi in zbirke cerkvene proveniencije, čeprav z zakonom o denacionalizaciji leta 1991 ni bilo predvideno vračanje zasebnega arhivskega gradiva, če je to sestavni del zbirke javnih ustanov.

12. Dostopnost in uporaba javnega arhivskega gradiva

Družbene spremembe, kot je denacionalizacija, lastninjenje družbenega premoženja, povrnitev odškodnine internirancem, izgnancem, beguncem in mobilizirancem v nemško vojsko med drugo svetovno vojno, obnova poveljnih sodnih procesov, poprava poveljnih krivic, ugotavljanje državljanstva, povrniti tega pa še različne parlamentarne preiskave ter razne politične afere, so v teh letih v Arhivu RS izredno povečale

število uporabnikov. Samo v letu 1996 smo na primer žrtvam vojnega nasilja v letih 1941-1945 izdali 23.014 potrdil iz obranjenega gradiva repatriacijskih baz, v zadnjih treh letih pa skupaj preko 47.000. Za raziskovalne in študijske namene pa arhivsko gradivo v čitalnicah Arhiva RS v letu 1996 uporabljalo 996 uporabnikov (4502 obiska v treh arhivskih čitalnicah).

Na tem mestu naj opozorim, da je naša država prav z novim arhivskim zakonom uredila moderne in hkrati demokratične pogoje za uporabo arhivskega gradiva v skladu s priporočili Mednarodnega arhivskega sveta, v skladu z načeli varovanja državnih, uradnih, vojaških in poslovnih tajnosti in v skladu z demokratičnimi načeli varstva osebnih podatkov ter podatkov, ki se nanašajo na zasebnost posameznika, zlasti v povezavi z uporabo arhivskega gradiva notranjih zadev, državne varnosti, tajnih služb, partijskega gradiva, zbirk osebnih podatkov itd. Arhivi morajo namreč določen čas varovati vse vrste tajnosti in upoštevati varstvo osebnih podatkov oziroma varovati podatke, ki se nanašajo na zasebnost posameznika, na primer v različnih političnih, verskih, policijskih, sodnih, šolskih, zdravstvenih, davčnih in drugih dosjeh in dokumentih, oziroma se nanašajo na posameznikovo ideološko, versko, politično prepričanje, zdravstveno stanje, intimnost, premoženjsko stanje, davke, poklic, izobrazbo, poslovnost itd..

Mnogo različnih predlogov in mnenj se je ob sprejemanju novega arhivskega zakona nanašalo prav na določbe o uporabi oziroma dostopnosti javnega arhivskega gradiva v arhivih. To je povezano tudi z dejstvom, da zakon o varstvu osebnih podatkov iz leta 1990 ni dorečen in da v Sloveniji nimamo specialnih predpisov, ki bi urejali uporabo gradiva nekdanje Službe državne varnosti, Zveze komunistov in drugega gradiva iz tako imenovanih ukinjenih specialnih arhivov. Dostopnost javnega arhivskega gradiva v arhivih je omejena na 30 let od nastanka. Javno arhivsko gradivo, ki se nanaša na mednarodne zadeve, obrambo in notranje zadeve, nacionalno varnost ter na ekonomske interese države bo praviloma dostopno 40 let po svojem nastanku. Določba velja za zaupno gradivo, nastalo po letu 1991.

Podatki, ki se nanašajo na zasebnost posameznika, so praviloma dostopni 75 let od nastanka oziroma 10 let po smrti osebe. Predvidena je tudi možnost skrajšanja ali podaljšanja rokov dostopnosti, predvsem pa zakon ne postavlja ovir za uporabo gradiva posamezniku, na katerega se dokumenti nanašajo, in njegovim zastopnikom, upravnim in pravosodnim organom, kadar gre za upravni ali sodni postopek ali kadar posebni predpisi določajo drugačne roke dostopnosti. Izjeme so predvidene tudi za znanstveno raziskovalno uporabo. Vse sporne primere glede dostopnosti gradiva ter glede skrajšanja in podaljšanja roka nedostopnosti bo reševala posebna komisija Vlade RS in ne več direktor Arhiva RS ali svet

regionalnega arhiva.

Arhivsko gradivo bivših državnih političnih organizacij, vključno z Zvezo komunistov Slovenije, je dostopno brez omejitev, razen zasebnih podatkov. Odpravljene so tudi vse vrste tajnosti dokumentov, ki so nastale v inštitucijah nekdanje SFRJ.

13. Organizacija Arhiva RS

V njegovem okviru delujejo:

- Sektor za varstvo arhivskega gradiva z oddelki, ki neposredno skrbijo za arhivske fondne in zbirke, ter oddelkom za informacije in uporabo arhivskega gradiva,
- Slovenski filmski arhiv za varstvo filmskega arhivskega gradiva v vsej državi,
- Sektor za restavracijo in konservacijo gradiva na pergamentu in papirju,
- Služba za splošne in tehnične naloge ter
- Arhivski center za strokovni razvoj, zadolžen za razvoj, raziskovanje in izobraževanje oziroma za naloge, ki so skupnega pomena za varstvo arhivskega gradiva v celotni državi oziroma skupnega pomena za vse javne arhive.

Arhiv RS že nekaj let deluje brez lastne splošne službe oziroma tako imenovane uprave arhiva. Investicije, nabavo opreme in vzdrževanje premoženja, finančne posle, kadrovske zadeve, računalniško opremljanje oziroma informatizacija, varnostno službo in čiščenje prostorov opravljajo za Arhiv posebne vladne in druge službe, ki delujejo skupno za vsa ministristva oziroma za upravne organe.

14. Arhivsko gradivo v Arhivu RS

V Arhivu RS je zbranih 2301 arhivskih fondov in zbirk ali drugače povedano, preko 16.000 dolžinskih metrov obsegajoča zakladnica zgodovinskih zapisov na pergamentu, papirju, fotografiskem papirju in filmskem traku, v obliki mikrofilmov ter v zadnjem času tudi na magnetnih in optičnih nosilcih od leta 1163 do danes. Z nekaj besedami ni mogoče opisati fondov in zbirk, še manj pa številnih in neizčrpnih tem, ki jih to gradivo vsebuje za znanstvenoraziskovalne, izobraževalne, študijske, kulturne in splošno informativne namene, poleg tega pa seveda tudi za upravne, poslovne, osebne in druge namene državljanov. Med fondmi so zastopana prav vsa področja, od državne in deželne uprave in samouprave, pravosodja, gospodarstva, šolstva, znanosti, kulture, zdravstva, do fondov zemljiških gospodarstev in samostanov, društev, pomembnih posameznikov - politikov ter kulturnih in znanstvenih delavcev ter pomembnih družin. Med zbirkami so najpomembnejše in najstarejše listine, rokopisi in urbarji, zemljiški kataster, zemljiške knjige, del matičnih knjig, načrti, karte in zemljevidi, fotografije itd.

Med novejšimi zbirkami moramo omeniti zbirko slovenskih dokumentarnih, igranih in animiranih filmov, ki šteje 3505 naslovov filmov slovenske produkcije od leta 1905 dalje, ko je dr. Karel Grossmann v Ljutomeru posnel prve kadre slovenskega dokumentarnega filma (18.637 kolitov). Za filmsko zbirko skrbi že skoraj trideset let tako imenovani Slovenski filmski arhiv kot notranja organizacijska enota. V skladu z arhivskim zakonom naj bi producenti Arhivu RS izročali originalni slikovni in tonski negativ filma in eno filmsko kopijo vsakega filma, ki naj bi jo plačalo Ministrstvo za kulturo, kakor tudi izdelavo intermedata.

15. Delovanje Arhiva RS

Paradoksalno pri vsem tem je, da je moral Arhiv RS kljub pomembnosti zbranega arhivskega gradiva v vseh letih obstoja vedno znova in znova državi in družbi dokazovati in upravičevati svoj obstoj in potrebnost in da je bilo v to vloženo mnogo preveč truda in časa arhivskih delavcev. In ta paradoks dokazovanja se seveda nadaljuje, kljub temu da so se v zadnjih letih finančni, tehnični in kadrovski pogoji za delo Arhiva močno izboljšali in se po nedavni analizi ekspertov Mednarodnega arhivskega sveta v mnogočem izravnali z zahodnoevropskimi arhivskimi standardi ali jih celo presegli.

S ponosom lahko ugotavljamo, da smo za opravljanje strokovnih nalog, ki nam jih nalaga novi Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, zadnja leta vse bolj strokovno usposobljeni in tehnično opremljeni, predvsem na področju računalniško podprte obdelave arhivskega gradiva in arhivskega informacijskega sistema, na področju mikrolfilmanja, skeniranja oziroma reprodukcije ter restavracije in konservacije arhivskega gradiva in ne nazadnje pri opremljenosti Slovenskega filmskega arhiva. Trenutno je v ospredju računalniško povezovanje v mrežo, skeniranje arhivskega gradiva in skeniranje mikrolfilmov, vključevanje arhivskega informacijskega sistema v Internet, preko katerega svetu že nudimo osnovne informacije o arhivskem gradivu in načinu njegove uporabe. Izdajo klasičnega in računalniško vodenega Vodnika po fondih in zbirkah Arhiva RS pa bomo dokončali v letu 1997 in vanj vtakali rezultate strokovnega dela vseh arhivskih generacij. Vodnik po fondih in zbirkah bo dostopen po Internetu, tako kot sta že nekaj časa vodnika Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Pokrajinskega arhiva Maribor.

Tudi dokaj urejeno financiranje Arhiva RS neposredno iz državnega proračuna zadnja leta in upam, da bo tudi vnaprej tako, nam omogoča opravljanje zakonsko predpisanih nalog varstva arhivskega gradiva v minimalnem obsegu. Ob strokovni obdelavi arhivskega gradiva in omogočanju uporabe v arhivskih čitalnicah naj omenim le:

- objavljanje strokovnih publikacij, predvsem arhivskih inventarjev in izdaj zgodovinskih virov,
- večje arhivske razstave s katalogi,
- evidentiranje virov za zgodovino Slovencev v tujih arhivih predvsem v Avstriji, Italiji, Vatikanu, Madžarski, Češki, Nemčiji, Franciji, Angliji, Hrvaški in Ruski federaciji,
- omenim naj zelo razvito in razvečano mednarodno sodelovanje, predvsem z arhivi vseh sosednjih držav, s podpisanimi sporazumi o arhivskem sodelovanju z Avstrijo, Češko, Hrvaško in Makedonijo ter članstvom Arhiva RS v Mednarodnem arhivskem svetu in Mednarodni zvezi filmskih arhivov,
- raziskovalno delo na področju arhivistike, slovenske zgodovine in objav virov ter
- ne nazadnje sodelovanje pri pogajanjih in vračanju gradiva iz Avstrije, Italije in pri suksesiji arhivskega gradiva SFRJ.

16. Arhivski depoji in delovni prostori Arhiva RS

Osrednji in največji problem Arhiva RS predstavlja kronično pomanjkanje prostorov za arhivske depoje, ki mu jih tudi po petdesetih letih še vedno ni uspelo zagotoviti, kljub sprejetim zakonom in številnim sklepom slovenskih vlad o izgradnji Arhiva RS, vse od prve petletke leta 1947 dalje pa do večkratnih nedavnih odločitev vlade, ko so bili Arhivu RS dodeljeni prostori nekdanje vojašnice Jugoslovanske ljudske armade na Roški cesti v Ljubljani. Začetek gradbenih del, s katerimi smo začeli konec leta 1995, nam daje novo upanje. Če bodo dela v letu 1997 stekla, računamo, da bo Arhiv RS v letu 2001 deloval le še na dveh lokacijah, na Zvezdarski in na Roški cesti v Ljubljani. Arhiv ima namreč svoje delovne prostore in arhivske depoje na petih lokacijah v Ljubljani, poseduje grad Lisičje v njeni okolici, velik del slovenskih filmov pa je vskladiščenih v oddaljenih, sicer zelo ustreznih podzemnih prostorih nekdanje Službe državne varnosti. Ker je pritisk za izročitev gradiva s strani ministrstev in organov v sestavi tako velik, smo za čas do vselitve na Roško cesto prisiljeni iskati dodatno rezervno lokacijo za arhivska skladišča v poslovni stavbi Petrola.

17. Arhivski kadri in izobraževanje

Ob koncu leta 1992 se je Arhiv RS zadnjič izdatneje kadrovsko okreplil. Trenutno je zaposlenih 71 strokovnih delavcev in pripravnikov, od tega 44 z visoko (akademsko) izobrazbo. V skupno število delavcev so všteti tudi delavci Slovenskega filmskega arhiva ter naši restavradorji in konservatorji kulturne dediščine na pergamentu in papirju. Slednji so leta 1996 praznovali 40-letnico delovanja. Število delavcev se bo v letu 1997 ob vključitvi Arhiva Ministrstva

za notranje zadeve še nekoliko povečalo (predvidoma za 3 strokovne delavce).

Zadnja leta se stopnja formalne in strokovne izobrazbe delavcev močno dviguje, predvsem zaradi urejenega študija arhivistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani ter organiziranega izobraževanja na arhivskih tečajih pri Arhivskem centru za strokovni razvoj in na arhivskih šolah v tujini od Marburga, Pariza do Moskve. Na tem mestu naj omenim, da se arhivistika predava na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani (v okviru enopredmetne smeri študija zgodovine) od leta 1978 in da od leta 1985 poleg predmeta arhivistika in seminarja iz arhivistike obsega tudi predmet zgodovina institucij. Iz arhivistike je mogoče tudi magistrirati ali doktorirati. Učni načrt bo treba izpopolniti še z nemško paleografijo v povezavi z vedo o virih ter zagotoviti boljše znanje diplomantov iz latinščine, nemščine in italijanščine. Želeli je, da bi potrebe arhivov upoštevala tudi Pedagoška fakulteta v Mariboru, ki pravkar uvaja študij arhivistike.

Prilagoditvena doba, ki je namenjena spoznavanju arhivske prakse, se zaključi s strokovnim izpitom. Arhivski center za strokovni razvoj pri Arhivu RS prireja tečaje izobraževanja za pripravnike ter tečaje dopolnilnega izobraževanja za strokovne delavce v javnih in zasebnih arhivih.

18. Mednarodno sodelovanje Arhiva RS

Arhiv RS je član Mednarodnega arhivskega sveta (IAS) in v postopku za sprejem v redno članstvo Mednarodne federacije filmskih arhivov (FIAP).

Področja mednarodnega sodelovanja Arhiva RS z državnimi oziroma nacionalnimi arhivi sosednjih in drugih držav so kar številna in tradicionalna pravzaprav že vsa leta po vojni, tako da ne moremo govoriti o izoliranosti slovenskih arhivov do leta 1991. Sodelovanje se nanaša predvsem na redno izmenjavo strokovne literature, izmenjavo arhivskih strokovnjakov, pripravo arhivskih razstav, objav virov, na skupne raziskovalne projekte, skupne publikacije, predvsem pa na evidentiranje arhivskega gradiva, ki se nanaša na zgodovino Slovenije in Slovencev v tujih arhivih. Skupno arhivsko dediščino imamo Slovenci v nekdanjih naših prestolnicah na Dunaju, v Budimpešti, v Rimu, Vatikanu, Beogradu, Parizu, Berlinu, Benetkah, Zagrebu in še kje, tako da so za nas z vidika raziskovanja in kopiranja arhivskega gradiva zanimive predvsem Avstrija, Italija, Vatikan, ZRJ, Hrvaška, Nemčija, Madžarska, Češka, Poljska, Francija, Rusija in Velika Britanija. V vseh navedenih državah, razen v ZRJ, zadnja leta redno opravljamo evidentiranje arhivskega gradiva. Arhivske sporazume, ki omogočajo predvsem ugodnejše pogoje sodelovanja, smo do sedaj podpisali le z Avstrijo, Hrvaško, Makedonijo in Češko, z Madžarsko pa

sodelujemo kar na osnovi sporazuma o kulturnem sodelovanju. V kratkem bomo podpisali sporazum tudi z Rusko federacijo, kjer so arhivski eksperti aprila letos evidentirali arhivsko gradivo, ki je bilo med vojno oziroma ob koncu vojne odpeljano z ozemlja Jugoslavije v Nemčijo, odtod pa v Rusijo kot vojni plen. Poleg tega je v Moskvi zelo pomembno gradivo za Slovence v fondih Kominterne in gradivo o nemških vojnih ujetnikih slovenske narodnosti v nekdanji Sovjetski zvezi. Arhivski sporazum želimo podpisati tudi z Glavno direkcijo poljskih državnih arhivov.

19. Ohranjanje arhivskega gradiva na različnih nosilcih od pergamenta, papirja preko mikrofilma do magnetnih in optičnih zapisov - restavracija in konservacija arhivskega gradiva

Obsežna analiza stanja varstva arhivskega, knjižničnega in grafičnega gradiva v Sloveniji leta 1989 je pokazala na še vedno neustrezno raven preventivnega varovanja v depojih, na neustrezne mikroklimatske pogoje, na nezadostno varovanje pred zlorabo, elementarnimi neugodami, neprimerno temperaturo in zračno vlago ter pred škodljivimi fizičnimi, biološkimi in kemičnimi vplivi. Padatki o količini in stopnji poškodovanega gradiva v arhivih, knjižnicah, muzejih, galerijah in v drugih institucijah navedajo milijone arhivskih dokumentov, knjig in likovnih del, ki jih je potrebno restavrirati. Mednje sodijo predvsem listine, pečati, rokopisi, inkunabule in druge tiskane knjige, arhivski dokumenti iz različnih časovnih obdobj, načrti, zemljevidi, plakati, fotografije, filmi, mnogi starejši mikrofilmi, umetniške slike itd.

Ob 40-letnici restavratorske delavnice v Arhivu RS smo leta 1996 z razstavo, katalogom in mednarodnim simpozijem skušali opozoriti na pomen varovanja vsakovrstnih "zapisov in podob", ki predstavljajo za Slovenijo in Slovence zgodovinsko, znanstveno, kulturno, umetniško in estetsko vrednoto, pa najsi bo ta dediščina v arhivih, muzejih, knjižnicah, galerijah ali pri posameznikih. Ohenem smo hoteli prikazati obsežno opravljeno delo na področju organizirane restavracije in konservacije pergamenta in papirja v zadnjih štiridesetih letih in se zadržati tudi v prihodnost. Za prvo generacijo konservatorjev, ki je delovala od leta 1956 v takratnem Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani, nato pa od leta 1980 dalje v Arhivu Slovenije, nadaljuje na njihovi strokovni izkušnji v zadnjih nekaj letih z delom že druga generacija, ki je v Arhivu RS organizirana v Sektor za konservacijo in restavracijo arhivskega gradiva. Izkušnje prve generacije, vse boljša tehnična opremljenost, šolanje ter praktično izpopolnjevanje ob delu - predvsem v povezavi s sorodnimi laboratoriji drugih arhivov in knjižnic doma in po vsem svetu - zagotavljajo vse večjo prepotrebno strokovnost (specializa-

cijo) konservatorjev in knjigovezov in so garancija za uspešno delo tudi vnaprej.

Konservatorji in restavratorji pa bodo ob vse večji količini poškodovanega gradiva uspešni in učinkoviti le, če se bo dvignila tudi splošna zavest in tehnična raven varovanja zapisane kulturne dediščine. K temu naj bi prispevali svoj delež tudi novi predpisi o materialnem varovanju arhivskega gradiva ter standardi za njegovo varstvo. Sedanji predpisi iz leta 1969 so že močno zastareli in nepopolni, zlasti kar se tiče novih vrst arhivskega gradiva. V nacionalnem programu s tega področja predvidevamo razvoj enega konservatorsko restavratorskega centra v Arhivu RS z več manjšimi delavnicami in laboratoriji v ostalih arhivih. V ta namen je Arhiv RS v nekdanji vojašnici na Roški cesti v Ljubljani projektiral nove prostore za konservatorsko - restavratorske laboratorije, ki jih bomo adaptirali in opremili predvidoma v petih letih. Poleg tega bo potrebno v še večji meri reproducirati, mikrofilmirati ali skenirati na optične diske najdragocenejše gradivo, še posebno tisto, ki ga ne bo mogoče rešiti neizogibnega hitrega propadanja in tistega, ki je pogosto v uporabi.

20. Statistični podatki o arhivski službi v Republiki Sloveniji

Na koncu naj navedemo le še nekaj aktualnih statističnih podatkov o slovenskih državni arhivski službi po stanju konec leta 1996.

V Arhivu RS in 6 regionalnih arhivih je bilo skupaj s pripravniki tedaj zaposlenih 187 delavcev, od tega 71 v Arhivu RS. Od teh sta imela 102 delavca visoko oziroma akademsko izobrazbo. Državni arhivi hranijo skupaj 45.116 dolžinskih metrov arhivskega gradiva javnega in zasebnega izvora od 10. stoletja do najnovejšega časa. Arhivi so sorazmerno dobro tehnično opremljeni, še posebej z računalniško strojno in programsko opremo. Arhivski depoji so kar na 39 lokacijah in merijo 16.469 m². Mnogo od teh depojev je neustreznih, začasnih, privizoričnih, poleg tega pa jih še močno primanjkuje. Glavna naloga države je, da bo svojim arhivom čimprej zagotovila dodatne arhivske depoje (predvsem za Arhiv RS ter celjski arhiv, deloma pa tudi ljubljanski in mariborski arhiv).

V letu 1996 je v arhivskih čitalnicah za raziskovalne in študijske namene uporabljalo gradivo 3157 uporabnikov, ki so obiskali čitalnice preko 8000 krat. Poleg tega je za pravne namene v arhivih iskalo gradivo 26.952 državljanov, katerim je bilo izdanih več kot 30.000 raznih potrdil, prepisov in kopij dokumentov. Poleg primarnih nalog prevzemanja, hranjenja in strokovne ohdelave arhivskega gradiva slovenski arhivi dajejo mnogo poudarka sodobnemu arhivskemu informacijskemu sistemu (večina ima računalniške mreže in je vključena v Internet), razstavnim in pedagoški dejavnosti, raziskoval-

nemu delu na področju arhivistike in zgodovine. Periodično izhajajo 3 strokovna glasila (Arhivi, Sodobni arhivi, Atlanti) in dva interna časopisa (Obvestila, SAČ), letno pa izdajo arhivi povprečno 10 strokovnih publikacij (vodnikov, inventarjev, izdaj virov, itd.).

Na koncu naj poudarimo, da delo javnih arhivov v Republiki Sloveniji kljub družbenim in političnim spremembam poteka normalno in tudi dokaj učinkovito na vseh strokovnih področjih varstva arhivskega gradiva. Upamo, da bo novi arhivski zakon to učinkovitost in strokovnost še povečal. Močno pa si že dolgo časa prizadevamo, da bi čimprej dobili prepotrebne ustrezne dodatne arhivske prostore.

Uporabljeni viri in literatura:

- Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Ur.LRS, št. 20/97).
- Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur.LRS, št. 1/81) in arhivski podzakonski akti, sprejeti na njegovi osnovi.
- Zakon o spremembah določb zakona, ki določajo pooblastila in naloge družbenopolitičnih organizacij (Ur.LRS, št. 8/98).
- Zakon o varstvu osebnih podatkov (Ur.LRS, št. 8/90).
- Zakon o denacionalizaciji (Ur.LRS, št. 27/91).
- Zakon o lokalni samoupravi (Ur.LRS, št. 72/93).
- Zakon o organizaciji in delovnem področju ministrstev (Ur.LRS, št. 71/94).
- Pravilnik o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest Arhiva Republike Slovenije, Obvestila Arhiva Republike Slovenije, letnik XII, številka 2, junij 1996, str. 41-92.
- Letna poročila o delu državnih arhivov za leto 1996, tiskopisi v Upravi za kulturno dediščino Republike Slovenije.
- Arhiv Republike Slovenije - Katalog, Ljubljana 1993.
- Zaključno poročilo delegacije strokovnjakov Mednarodnega arhivskega sveta v Sloveniji od 2. do 9. oktobra 1994, Obvestila Arhiva Republike Slovenije, letnik XI, št. 1, Ljubljana, marec 1995, str. 5-27.
- Jože Žontar, Zgodovina arhivistike na Slovenskem, Arhivi XVIII, št. 1-2, Ljubljana 1995, str. 13-17.
- Vladimir Žumer, Petdeset let Arhiva Republike Slovenije v luči družbenih sprememb nove slovenske države, Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 120-123.
- Vladimir Žumer, The Archives of the Republic of Slovenia in a period of Social Changes, Current task of the Archives at the time of transition, International round table, Ohrid, June 10-12, 1996, Archive of Macedonia, str. 112-119.
- Zapis in podoba, razstavnii katalog, Arhiv Republike Slovenije, Katalogi zv. 15, Ljubljana 1996.

Marija Oblak-Čarni, Jože Žontar, *Arhivska dejavnost v Republiki Sloveniji, Gradivo za Nacionalno poročilo o kulturni politiki, tipkopis v Arhivu Republike Slovenije, Ljubljana 1996.*

ZUSAMMENFASSUNG

DER SCHUTZ VON ARCHIVGUT IN SLOWENIEN IM LICHT DES NEUEN GESETZES ÜBER ARCHIVGUT UND ARCHIVE MIT BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DES ARCHIVS DER REPUBLIK SLOWENIEN

Gesellschaftliche Veränderungen nach 1989 und die Erlangung der Unabhängigkeit Sloweniens im Jahre 1991 brachten auf dem Gebiet des Schutzes von Archivgut als kulturellem Erbe die neue Unterscheidung in öffentlich und privat und somit die Einteilung der Archive in öffentliche (Staats-, Stadt- und Gemeindearchive bzw. Archive der lokalen Gemeinschaften sowie andere öffentliche Archive) und Privatarchive von Unternehmen und Institutionen, politischen Parteien, Religionsgemeinschaften, Vereinen und Privatpersonen. Nach jahrelangen Bemühungen und einer beinahe dreijährigen parlamentarischen Prozedur wurde am 27. März 1997 das Gesetz über Archivgut und Archive (*Zakon o arhivskem gradivu in arhivih*) vom Staatsrat verabschiedet. Darin wird der Schutz des Archivgutes sanktioniert, und zwar getrennt vom sonstigen Kulturerbe und in Übereinstimmung mit den neuen gesellschaftlichen Veränderungen und Anforderungen. Im neuen Gesetz werden die Richtlinien der UNESCO hinsichtlich der Archiv-Gesetzgebung aus dem Jahre 1990 zur Gänze berücksichtigt, ebenso die Empfehlungen der Europäischen Union aus dem Jahre 1990, die 1994 in der Publikation *Die Archive der Europäischen Union* veröffentlicht wurden. Der Beitrag stellt eine Bestandsaufnahme des Archivwesens in

bezug auf das neue Gesetz dar, mit besonderer Berücksichtigung der Tätigkeit des Archivs der Republik Slowenien im Rahmen der neuen Bedingungen.

SUMMARY

THE PROTECTION OF ARCHIVAL MATERIALS IN SLOVENIA IN THE LIGHT OF THE NEW "LAW ON ARCHIVAL MATERIALS AND ARCHIVES" WITH PARTICULAR EMPHASIS ON THE ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

In the field of the protection of archival materials as cultural heritage, the social changes after 1989 and the independence of Slovenia in 1991 brought about a new division of archival materials into public and private materials, and the division of the archives into public archives (national archives, cities' and municipal or local communities' archives, and other public archives) and private archives of privately-owned enterprises and institutions, political parties, religious communities, associations and individuals. On March 27, 1997, after several years of effort and almost three years of debating the issue, the Slovene Parliament adopted the Law on Archival Materials and Archives. In connection with the new social changes and new demands of the time, the law speaks about the protection of archival cultural heritage and separates it from other items of cultural heritage. The new law strictly follows the guidelines of the UNESCO on the archival legislation from 1990, as well as the recommendations of the European Union from 1990, published in the 1994 issue of *Die Archive der Europäischen Union*. The article compares the new archival law and the actual state of the archival services in Slovenia with a particular emphasis on the activities of the Archives of the Republic of Slovenia under these new circumstances.



Franz Kurz pl. Goldenstein, Ljubljanski licej in Šolski trg, sredi 19. stoletja (reprodukcija lavirane risbe iz Grafičnega kabineta Narodnega muzeja v Ljubljani), *Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka*

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uporaba arhivskega gradiva in varstvo avtorskih pravic

ANDREJ ZUPANČIČ

Po določbah zakona o arhivskem gradivu in arhivih (v nadaljevanju tega prispevka: ZAGA), predstavlja arhivsko gradivo izvirno in reproducirano dokumentarno gradivo, ki je bilo prejeto ali je nastalo pri delu pravnih oziroma fizičnih oseb in ima trajen pomen za znanost in kulturo¹. Odvisno od njegovega vira, deli zakon to gradivo na javno in na zasebno in ga tudi delno različno ureja. Glede na to, da je t.i. *javno arhivsko gradivo* tisto, ki je odbrano iz dokumentarnega gradiva organov državne oblasti, organov lokalnih samoupravnih skupnosti ter drugih javnoopravnih oseb, ter upošteva definicijo pojma *dokumentarnega gradiva* v 4. členu ZAGA, je očitno, da ta del arhivskega gradiva v pretežnem delu ne bo vseboval avtorskih stvaritev, temveč predvsem spise, listine, dokumente in druge materiale, ki nastajajo pri izvrševanju funkcij ter rednem delu navedenih institucij. Velik del takšnega gradiva bo, ali izrecno izvzet iz avtorskopravnega varstva po določbi 2. tč. prvega odstavka 9. člena zakona o avtorski in sorodnih pravicah (v nadaljevanju ZASP), ali pa mu bodo manjkali elementi individualne intelektualne stvaritve, ki se zahtevajo po 1. odstavku 5. člena ZASP.

Drugačna pa bo situacija v primeru t.i. *zasebne arhivskega gradiva*, ki bo pridobilo ta status na podlagi odločbe pristojnega ministra in pri katerem lahko z dokajšnjo gotovostjo domnevamo, da bo vsebovalo vsaj posamezna avtorska dela, v nekaterih primerih pa ho verjetno sestavljeno celo pretežno iz avtorskih del. Prav tako tudi ne bo nobenega dvoma, ali gre za avtorska dela ali ne v primeru *filmskega arhivskega gradiva* po 36. členu ZAGA, pri katerem je seveda jasno, da gre celo za eno od danes najpomembnejših kategorij avtorskih del, t.j. za avdiovizualna dela v smislu določbe 103. člena zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

Vedno, ko se bodo med arhivskim gradivom znašla tudi avtorska dela, bo potrebno upoštevati, da ta dela spadajo predvsem pod pravni režim ZASP in, da imajo na njih njihovi avtorji ali morebitni drugi upravičenci določene pravice, ki bodo včasih narekovale dodatno pozornost arhiva pri delu s tem gradivom, nalagale arhivu določene posebne obveznosti v zvezi z njim, ali pa ga omejevale v dopustnem obsegu njegovega razpolaganja z njim. S tega vidika bodo za delo arhivov pomembna predvsem naslednja vprašanja:

- Ali je neko gradivo ki se nahaja v arhivu, avtorsko delo?

- Ali je to delo varovano in koliko časa?

- Kdo so upravičenci do takšnega varstva?

- Kakšne zahteve lahko ti upravičenci postavljajo arhivu v zvezi s tem gradivom?

- Kako naj arhiv ravna s takšnim gradivom, da bi se izognil morebitnim kršitvam avtorske pravice in morebitni odgovornosti za posledice svojega ravnanja?

Na vsa ta vprašanja je mogoče dati odgovore le ob ustreznem razumevanju in poznavanju določb ZASP. Tako bodo morali arhivski delavci poleg predpisov in aktov, ki urejajo arhivsko dejavnost in ravnanje z arhivskim gradivom, vsaj delno poznati in upoštevati tudi predpise o avtorski pravici, kadar se bodo pri svojem delu srečevali z avtorskimi deli, kljub temu da se pojem "javni arhiv" le dvakrat izrecno pojavlja v ZASP.²

KAJ SO AVTORSKA DELA?

To je razmeroma kompleksno vprašanje, ki je v resnici mnogo zahtevnejše kot se zdi na prvi pogled. Obstaja splošno, laično prepričanje, da je odgovor nanj mogoče dobiti z enostavnim vpogledom v zakon, kjer naj bi se nahajal nek jasen, taksativni seznam vseh avtorskih del, žal pa to ne drži. ZASP v svojem 5. členu res določa, kaj so avtorska dela, vendar daje prvi odstavek tega člena le najširše elemente definicije tega pojma, s katerimi si nepoznavalec le težko samostojno pomaga. Drugi odstavek sicer izgleda kot tak spisek avtorskih del, ki si ga večina uporabnikov želi, vendar kmalu ugotovimo, da so tudi tu posamezne kategorije del dokaj široko postavljene, konkretna dela pa so navedena zgolj primeroma in ilustrativno, kar pomeni, da je lahko avtorsko delo še marsikaj drugega.

ZASP določa pet splošnih predpostavk za obstoj avtorskega dela.

(1) Delo mora predstavljati *stvaritev*, torej rezultat ustvarjalne dejavnosti neke osebe, ne pa morda rezultat delovanja stroja ali živali. Tudi nek predmet, vzet iz narave, sam po sebi ne more predstavljati avtorskega dela.

(2) Delo mora pripadati eni izmed treh naštetih kategorij ustvarjalnosti in sicer znanosti, kujževnosti ali umetnosti.

(3) Delo mora predstavljati *intelektualno stvaritev*, kar pomeni, da gre za rezultat dela človeškega duha, s katerim se izražajo misli, čustva, občutki ipd. Starejši predpisi o avtorski pravici so za ta pogoj uporabljali pojem duhovna stvaritev, s čimer so želeli poudariti, da rezultati

¹ Glej 2. člen ZAGA (Ur.l. RS, št. 20/97).

² ZASP omenja pojem javnega arhiva le v 2. tč. 1. odstavka 50. člena in v 2. tč. 2. odstavka 77. člena.

zgolj poklicne usposobljenosti ali obrtniškega dela ne zadoščajo in ne dosegajo tega nivoja.

(4) Delo mora biti *individualizirano*, t.j. osebno, izvirno, individualno, svojevrstno ali samo-svoje. Nekateri tuji zakoni govorijo s tem v zvezi le o originalnosti, vendar je naš zakon to opustil, ker je originalnost preveč relativen pojem, saj prave, absolutne originalnosti v današnjih pogojih sodobnega ustvarjanja skoraj ni več, poleg tega pa se v avtorskem pravu originalnost vedno presoja le subjektivno;

(5) Delo mora biti končno še *materializirano* na kakršenkoli način, kar pomeni, da je izraženo oziroma manifestirano v zunanjem svetu tako, da je zaznavno za človeške čute.

Kljub temu da so navedene kategorije tako široke in splošne, se jim v praksi enostavno ni mogoče izogniti, saj tudi za vsa tista dela, ki so primeroma naštetja v 2. odstavku 5. člena ZASP velja, da morajo kumulativno izpolnjevati vsako od teh zahtev.

Kaj predstavlja avtorsko delo je torej mogoče ugotoviti šele s skrbno uporabo vseh ustreznih določb zakona, ter ob poznavanju in upoštevanju sodne prakse, ki v svojih odločbah v posameznih, konkretnih primerih, pogosto precedenčno odgovarja na to vprašanje. Žal je domača sodna praksa na tem področju še dokaj skopa in ne nudi posebne opore, vendar pa si lahko danes vedno bolj pomagamo tudi s prakso drugih evropskih pravnih sistemov, saj je novi slovenski zakon o avtorski in sorodnih pravicah povzel nekatere najboljše elemente iz nemške, švicarske in francoske zakonodaje, poleg tega pa je tudi povsem usklajen z evropskim pravom³.

Kako torej ravnati v vsakodnevni praksi arhivov, če se bo pojavil dvom o tem, ali neko gradivo predstavlja avtorsko delo ali ne? Državna institucija, ki je pristojna tudi za področje avtorskega prava, je Urad RS za varstvo intelektualne lastnine (UVIL) in ta v okviru svojih pristojnosti daje na zahtevo upravičenih subjektov tudi mnenja o tem, kaj predstavlja avtorsko delo. To mnenje sicer ni dokončno je pa lahko vsekakor v pomoč pri delu arhiva. V primeru spora bi odgovor na vprašanje, ali neko delo je ali ni avtorsko, lahko dalo le pristojno sodišče. Po izrečni določbi 103. člena novega slovenskega zakona o sodiščih (Ur.l. RS, št. 19/94) je v sporih o pravicah intelektualne lastnine (med katere spadajo tudi spori o avtorski pravici) izključno pristojno odločati na prvi stopnji Okrožno sodišče v Ljubljani. Razlog za to posebno pristojnost je v potrebni specializaciji in dodatni usposobljenosti sodnikov, ki odločajo v teh zadevah.

KATERA DELA SO VAROVANA IN KOLIKO ČASA?

Po ugotovitvi, da nek del arhivskega gradiva predstavlja avtorsko delo, bo za arhiv pomembna nadaljnja ugotovitev, ali je to delo tudi varovano kot takšno, oziroma ali to varstvo v danem trenutku še traja.

Že sam ZASP nekaterim vrstam del izrečno odreka varstvo, čeprav so prej navedene splošne predpostavke sicer podane. Tako npr. po zakonu niso varovane ideje, načela, odkritja in folklorna dela oziroma kot pravi ZASP, "ljudske stvaritve", vendar si je tudi težko zamisliti situacijo, da bi se tovrstna dela, z izjemo zadnje kategorije, znašla med arhivskim gradivom.

Za arhive bo mnogo bolj aktualno, kaj so to uradna besedila z zakonodajnega, upravnega in sodnega področja, ki so po izrečni določbi 9. člena ZASP tudi izvzeta iz avtorskopravne varstva. Da spadajo pod te pojme vsi zakoni, pravilniki, odredbe, navodila in drugi podzakonski akti, s katerimi se uravnava pravni položaj državljanov ali druge družbene zadeve, je razumljivo. Prav tako bodo to vse sodbe, sklepi, odredbe, upravne odločbe, mnenja iz različnih postopkov ipd. Vendar bomo tudi tu lahko naleli na besedila, kjer meje med uradnim in neuradnim ne bo mogoče tako jasno določiti in kjer bo morala odgovor na to vprašanje dati šele nastajajoča sodna praksa.⁴

Poleg tega je treba upoštevati, da se avtorska dela ne varujejo v nedogled. Po prej veljavnem zakonu o avtorski pravici (ZAP)⁵ so moralne avtorske pravice sicer res trajale večno, materialne avtorske pravice pa so bile varovane z različnimi roki v trajanju 25 ali 50 let. Novi ZASP je ta režim odpravil in vpeljal enotno časovno varstvo, tako moralnih kot materialnih avtorskih pravic, ki pa ga je v skladu z Direktivo EGS podaljšal na 70 let.⁶ Ta rok začne teči različno, odvisno od vrste dela, tako da traja varstvo po zakonu lahko:

- 70 let po smrti avtorja ali zadnjega od so-avtorjev (velja kot splošna določba, če zakon v posameznih primerih ne določa drugače);

- 70 let po zakoniti objavi dela (če gre za anonimna, psevdonimna, avdiovizualna ali kolektivna dela);

- 70 let po stvaritvi dela (če gre za delo, ki ni bilo objavljeno).

Ker je bivši zakon določal le 50-letni rok

³ V ZASP so bile upoštevane vse veljavne Direktive EGS ter tudi rešitve iz Direktive o baznih podatkih, ki je bila tikrat še v fazi pretrga.

⁴ Nemška in avstrijska sodna praksa sta npr. že zavzeli stališče, da imajo lahko tudi vlogi strank oziroma odvetnikov značaj avtorskega dela. Takšna odločitev bi povzročila, da bi bilo s spisovnim gradivom v neki zavezi treba drugače ravnati, če bi šlo za odločbo (ki ni avtorskopravno varovana) ali pa odvetniški pripravljalni spis (ki bi tu lahko bil). Naša sodna praksa se o tem vprašanju še ni izrekla.

⁵ Ur.l. SFRJ, št. 19/78, p. 34/78, 24/86, p. 75/89 in 21/90.

⁶ Glej člene 58-67 ZASP.

varstva, se lahko postavlja vprašanje, kateri rok velja za dela, ki so nastala še v času njegove veljavnosti oziroma v času veljavnosti še starejših zakonov o avtorski pravici. Člen 193 novega ZASP določa, da velja novi zakon (in torej tudi trajanje varstva) za vsa avtorska dela, ki so oh njegovi uveljavitvi uživala varstvo po ZAP. Ker je novi zakon začel veljati 29. aprila 1995, se je varstvo dela, ki je tega dne še bilo varovano v okviru prejšnjega 25 ali 50-letnega roka, tako podaljšalo še za dodatnih 20 oziroma 45 let.

V kolikor je neko arhivsko gradivo sicer avtorsko delo, vendar je rok varstva že potekel, je uporaba takšnega gradiva prosta in tako tudi arhiv nima v zvezi z njim nobenih posebnih dodatnih obveznosti, razen tistih, ki mu jih nalagajo predpisi z njegovega področja.

KDO SO OSEBE, UPRAVIČENE DO VARSTVA PO PREDPISIH O AVTORSKI PRAVICI?

Ker nastane avtorska pravica s samo stvaritvijo dela in pripada osebi, ki je delo ustvarila, je na prvem mestu upravičen do varstva seveda avtor dela. Če gre za delo ustvarjeno v sodelovanju več oseb in če to delo predstavlja nedeljivo celoto, so enako upravičeni vsi soavtorji. Kadar je dejanske prispevke posameznih soavtorjev možno jasno identificirati in ločiti med seboj, se njihovi soavtorski deleži določijo v sorazmerju z njimi.

ZASP posebej poudarja, da je lahko avtor le fizična oseba, ki je ustvarila delo. Po zakonu se domneva, da je avtor tisti, katerega ime, psevdonim ali neka druga označba je uvedena na delu na način, kot je to običajno pri objavi tivrstnih del. Ta domneva velja tako dolgo, dokler se ne dokaže nasprotno. Če pa je neko delo objavljeno anonimno, si z gornjo predpostavko pač ni mogoče pomagati. Zato zakon v takšnem primeru določa, da je upravičen uveljavljati avtorske pravice na takšnem delu tisti, ki je delo objavil.

Avtorska pravica je tudi predmet zakonitega dedovanja, enako kot katerakoli druga premoženjska pravica zapustnika. Po ZASP se avtorska pravica kot celota, torej tako moralne kot materialne pravice (z edino izjemo pravice skesanja), lahko prenaša samo z dedovanjem.

Materialne avtorske pravice in druge pravice avtorja so tudi prenosljive s pravnimi posli med živimi, saj drugače avtor ne bi mogel razpolagati z rezultati svojega ustvarjanja. S tem pravnim prometom pa bo pogosto prihajalo do situacij, da se ho namesto prvotnega avtorja sčasoma pojavljalo vedno več različnih drugih imetnikov avtorskih pravic, s katerimi bo uporabnik dela moral vzpostavljati kontakte za pridobitev potrebnih soglasij za uporabo toliko časa, dokler to delo ne bo postalo prosto. Ta nujna nadaljnja drobitev in

delitev avtorskih pravic bo seveda oteževala tudi delo arhivov, kadar bodo morali ugotavljati kdo so osebe, ki bi morale dovoljevati posamezne načine uporabe arhivskega gradiva kot avtorskega dela. Ugotovitev, kdo so tako upravičene osebe, pa bo pomembna tudi v primerih, kadar in če se bodo ti posamezniki pojavili s svojimi morebitnimi zahtevki zoper arhiv, ki hrani določeno gradivo.

Različnost avtorske in lastninske pravice

Pri pridobivanju arhivskega gradiva (predvsem seveda zasebnega) bodo arhivi morali biti pozorni tudi na to, da sta lastninska pravica na določenem gradivu, kot na stvari in avtorska pravica na delu, ki je materializirano "v" ali "na" tej stvari, dve ločeni pravici, ki ne delita avtomatično iste pravne usode. Tudi če bi nekdo z oporoko zapustil arhivu svoje gradivo ali če bi takšno gradivo še za življenja arhivu podaril ali prodal, bi arhiv pridobil na tem gradivu (kot stvareh) le lastninsko pravico, v kolikor ne bi oporoka oziroma darilna ali kuporodajna pogodba vsebovala tudi izrecne določbe o prenosu materialnih avtorskih pravic. Avtorska pravica kot celota je po 68. členu ZASP nainreč predmet dedovanja in dediči po takšnem avtorju-zapustniku bi lahko kasneje uveljavljali oporočno pridobljene avtorske pravice zoper arhiv, če bi ta izkoriščal določeno delo v obsegu, ki bi presegal zakonsko dovoljene načine uporabe, ne glede na to, da je arhiv lastnik samega fizičnega gradiva kot takšnega.

KAKO RAVNATI Z ARHIVSKIM GRADIVOM, KI JE AVTORSKO DELO?

Kot je bilo že uvodoma rečeno, določajo okvire dopustnega ravnanja arhiva z avtorskimi deli kot arhivskim gradivom tiste pravice, ki jih daje avtorjem teh del ZASP. Ta zakon določa, da ima avtor posamezne izključne moralne in materialne avtorske pravice ter še nekatere druge pravice, ki sicer niso izključne narave, vendar pa tudi varujejo določene avtorjeve pravne interese (t.i. *druge pravice avtorja*).⁷

Med moralne avtorske pravice sodijo pravica prve objave, pravica priznanja avtorstva, pravica spoštovanja dela in pa pravica skesanja.⁸ Prve tri bodo lahko prihajale v poštev tudi pri delu arhivov, zadnja pa se v praksi izjemo redko pojavlja. Posebno pozornost bi bilo treba nameniti pravici prve objave, ki bi omejevala arhiv v prameni, če bi se med njegovim gradivom znašlo avtorsko delo, ki ni pristo, vendar pa do sedaj še ni bilo nikoli dostopno javnosti. Takšno gradivo bi arhiv lahko dal v javnost le z dovoljenjem avtorja oziroma drugega upravičenca, ne glede na določbe

⁷ Glej določbe členov 34-39 ZASP.

⁸ Glej določbe členov 16-20 ZASP.

38., 39. in 40. člena ZAGA. Tudi morebitni potek rokov nedostopnosti, določenih v 41. členu ZAGA, ne bi predstavljal zadostne legitimacije za objavo, ker ti (krajši) roki ne morejo spreminjati rokov trajanja varstva, določenih v ZASP. Kljub temu, da sta tudi pravici priznanja avtorstva (navedbe imena ali druge oznake avtorja) in pravica spoštovanja dela za avtorja zelo pomembni, lahko glede na pristojnosti in naloge arhivov domnevamo, da tu verjetno ne bo prihajalo do situacij, ko bi nek arhiv te pravice zavestno kršil.

Materialne avtorske pravice so tiste, ki varujejo premoženjske interese avtorja s tem, da mu dajejo izključno oblast odločanja o takšnih oblikah uporabe svojega dela, ki so ekonomske narave. Ta oblast se lahko nanaša na sam izvirnik dela oziroma na njegove fizične primerke (reprodukcije), na razne oblike javne priobčitve dela ali pa na uporabo dela v spremenjeni obliki. Zakon jo zagotavlja avtorju s pomočjo dvanajstih različnih materialnih pravic, od katerih vsaka pokriva določen segment načinov eksploatacije nekega avtorskega dela.⁹ Načelno je sicer možno, da bi arhiv posegel v katerokoli od teh pravic (pri radiodifuznih oblikah uporabe sicer le kot morebitni solidarni kršilec), vendar pa se bodi v praksi gotovo najpogosteje pojavljali problemi v zvezi z avtorjevo izključno pravico *reproduciranja* dela. Od t.i. drugih pravic avtorja bo pri delu arhivov lahko prihajala v poštev tudi pravica javnega posojanja.¹⁰

Po ZASP je pravica reproduciranja izključna pravica, da se delo fiksira na materialnem nosilec ali drugem primerku, ne glede na vrsto postopka in primerka ali njihovo število. Delo se reproducira zlasti v obliki grafičnega razmnoževanja, tridimenzionalnega razmnoževanja, zgraditve arhitekturnega objekta, fotografiranja, tonskega ali vizualnega snemanja ter shranitve v elektronski obliki.¹¹ Ker se originalno arhivsko gradivo praviloma daje v uporabo v obliki kopije, bo pri delu arhivov zagotovo največkrat prisoten problem fotokopiranja.

Reproduciranje s fotokopiranjem

Ali je fotokopiranje avtorskih del kot arhivskega gradiva, dopustno ali ne, oziroma v kakšnem obsegu, bo eno od najbolj aktualnih vprašanj v zvezi s pravico reproduciranja. ZASP v svojem 50. členu določa, da lahko vsak posameznik (fizična oseba) naredi za svojo privatno uporabo tri primerke avtorskega dela, če ti primerki niso dostopni javnosti. Za privatno uporabo takšnega posameznika in po njegovem naročilu lahko naredi te kopije tudi arhiv oziroma druga fotokopirnica, ki je v takšnem primeru

zgolj podaljšana roka tega posameznika. Odločilno s tem v zvezi je, da gre za *privatno uporabo*, kar pomeni, da so kopije namenjene le za lastne študijske namene (osebno izpopolnjevanje), za hobby ali zabavo, ne pa za službene namene, za objavo ipd. Pojem *javnosti* definira 2. člen ZASP in z njegovo pomočjo ugotovimo, da je tako narejene primerke dopustno uporabljati le znotraj običajnega družinskega kroga ali kroga osebnih znancev.

ZASP tudi dopušča, da lahko javni arhivi, javne knjižnice ter izobraževalne in znanstvene ustanove reproducirajo tri primerke dela za svojo *lastno uporabo*, vendar pod pogojem, da so takšne reprodukcije narejene iz lastnega primerka. Medtem ko se pojem *privatne uporabe* nanaša na fizične osebe, se pojem *lastne uporabe* nanaša na pravne osebe in pomeni, da takšna uporaba ne sme presegati institucionalnih okvirov organizacije, ki je delo reproducirala.

To splošno določbo pa ZASP v nadaljevanju omejuje tako, da določa, da ni dovoljeno fotokopiranje celotne knjige, razen če je njena naklada že najmanj dve leti izčrpana. Ker 3. odstavek 92. člena ZASP določa, da se šteje izdaja izčrpana, če je založniku ostalo manj kot 100 neprodanih primerkov knjig (oziroma manj kot 5% celotne izdaje), bo v takšnem primeru dopustno tudi fotokopiranje celotne knjige, vendar spet le v največ treh primerkih.

Pri arhivih se bo morda pojavljalo vprašanje razumevanja pojma "knjige". Da lahko pride do uporabe določb ZASP o lastnem reproduciranju, je razumljivo, da je mišljena takšna knjiga, ki predstavlja materializacijo nekega avtorskega dela ali zbirke del. Zato ta določba ZASP ne velja za različne zemljiške knjige, registre, vpisnike, sezname parcel ali podobno gradivo, ki je sicer v fizični obliki "knjig", ne vsebuje pa avtorskih del.

Po ZASP ni dovoljeno fotokopiranje ali kakšno drugo strojno reproduciranje notnega materiala (t.i. grafičnih izdaj glasbenih del), in to niti v celoti niti delno. Takšne materiale je dovoljeno samo ročno prepisovati - spet največ v treh primerkih.

Ali bo za arhive pomembna tudi prepoved reproduciranja baz podatkov in računalniških programov, bo pokazal šele čas, saj se ta dela zaenkrat bolj redko pojavljajo med arhivskim gradivom. Glede reproduciranja z izvedbo arhitekturnih objektov pa bi arhiv morda lahko odgovarjal le kot solidarni zavezanec, če bi npr. izročil kopije arhitekturnih načrtov uporabniku, za katerega bi vedel, da jih namerava uporabiti za tak namen.

Če bi torej arhiv naredil za uporabnika fotokopije dokumentov v večjem številu kot to dopušča ZASP, če bi izdelal fotokopije za potrebe pravnih oseb ali če ne bi upošteval drugih omejitev, navedenih v 50. členu ZASP, bi s tem kršil izključno pravico reproduciranja avtorja ali

⁹ Glej določbe členov 21-33 ZASP.

¹⁰ Glej 36. člen ZASP.

¹¹ Glej 23. člen ZASP.

drugega imetnika avtorskih pravic in bi bil po 2. odstavku 165. člena ZASP tudi odgovoren za takšno kršitev. Avtor bi lahko uveljavljal sodno varstvo svoje pravice zoper arhiv, zoper osebo, ki je naročila takšno reproduciranje ali pa zoper oba.

Plačilo posebnega nadomestila za fotokopiranje

Arhivi, ki nudijo svojim uporabnikom storitve odplačnega fotokopiranja arhivskega gradiva, so od 29. aprila 1997 dalje dolžni plačevati posebno nadomestilo, kot to določa 3. odstavek 37. člena ZASP. Kljub temu da je ta zakonska obveznost sicer povsem jasno zapisana, je še vedno odprto vprašanje, kdaj se bo dejansko začela izvajati in kdaj se bo to nadomestilo tudi začelo zaračunavati. Višino nadomestila naj bi namreč določila uredba Vlade RS, ki bi morala biti sprejeta že do 29. aprila 1996, v resnici pa se je to zgodilo šele v maju oz. juniju 1997 (glej Ur.LRS, št. 33/97, str. 3001). Poleg tega tudi še ni v celoti vzpostavljen mehanizem kolektivnega uveljavljanja tega nadomestila, t.j. ustrezná organizacija, ki bi morala to nadomestilo zbirati in ga nato deliti med upravičene avtorje in založnike v razmerju 50:50. Predvidena višina nadomestila od posamezne fotokopirane strani znašala 0,5 SIT.

Reproduciranje arhivskega gradiva s fotografiranjem in podobnimi postopki

Reproduciranje za uporabnike ali za lastno uporabo znotraj arhiva pa ne bo vedno le s postopkom fotokopiranja, ampak tudi z mikrofilmanjem, fotografiranjem, skeniranjem ali na kak drug način. ZASP ne dela razlike med posameznimi tehničnimi načini reproduciranja in tako tega tudi ne omejuje le na fotokopirne postopke. Možne in dovoljene so tudi vse druge tehnike, katerih rezultat je neka nova fiksacija dela na materialnem nosilecu oziroma nek nov primerek dela, vendar vedno ob upoštevanju omejitev, vsebovanih v določbah 50. člena ZASP.¹² Glede na to enako ohranjanje načinov reproduciranja v praksi arhivov verjetno ne bi smelo biti večjih nejasnosti. Edino izjemo bo morda predstavljalo reproduciranje s fotografiranjem, kjer se bo lahko pojavljal povsem drug, dodaten sklop avtorsko-pravnih vprašanj - namreč, ali ima fotograf kakšne posebne pravice na svojem fotografskem delu (fotografskih reprodukcijah arhivskega gradiva). S tem vprašanjem se vračamo spet v začetno dilemo, kaj je sploh avtorsko delo in kateri kriteriji morajo biti izpolnjeni za njegov obstoj. Vsekakor je možno, da fotografski posnetek nekega gradiva predstavlja tudi intelektualno stvaritev, vendar vsaj osebno menim, da v veliki večini primerov fotogra-

firanje za arhivske potrebe ta kriterij ne bo dosegel in niti ne bo željen.

DRUGE POSEBNE ZAHTEVE, KI JIH UPRAVIČENCI LAHKO POSTAVLJAJO ARHIVU V ZVEZI Z GRADIVOM, KI JE AVTORSKO DELO

Avtor ima po zakonu *pravico dostopa* k izvorniku ali primerku svojega dela, ki je v posesti drugega, torej tudi arhiva, če je to potrebno zaradi uresničitve njegove pravice reproduciranja ali predelave dela in ne nasprotuje posestnikovim upravičenim interesom.¹³ Ta določba hi npr. lahko upravičevala avtorjev dostop do gradiva, ki morda še ni ustrezno arhivsko obdelano in katalogizirano (in torej iz tehničnih razlogov še ni dostopno javnosti), ker ga v določenem smislu pač privilegira. Težko je vnaprej določiti in reči, kaj bi lahko predstavljala *upravičen interes* arhiva za odklonitev takšnega dostopa, vsekakor pa bi ti razlogi morali biti dokaj tehtni. Če bi npr. avtorjev dostop do gradiva (in njegova uporaba) v določenem trenutku povzročal arhivu neke posebne težave, ki bi resno ovirale njegovo normalno delovanje ali prekinile neko nujno delo, ki poteka v zvezi s tem gradivom (npr. njegovo restavriranje, mikrofilmanje ipd.), bi arhiv tako zahtevo za dostop verjetno upravičeno odklonil, vendar bi to trajalo le tako dolgo, dokler ta ovira dejansko obstaja. V morebitnem sporu, ki bi ga lahko začel avtor, bi o tem vprašanju seveda odločalo sodišče.

Avtor ima tudi *pravico izročitve izvornika* likovnega ali fotografskega dela zaradi razstavljanja, če je takšna razstava v Sloveniji in če za to izkaže močnejši interes.¹⁴ Medtem ko v primeru likovnih del ta situacija za arhive verjetno ne bo aktualna (saj se ta dela ne bodo znašla v arhivih), pa je pri fotografskih delih vsekakor možno, da se pojavi avtor z zahtevkom za izročitev določenega fotografskega gradiva zaradi razstavljanja. Arhiv bi izročitev izvornika lahko odklonil le, če bi dokazal, da ima *močnejši interes* za to, da izvornika ne da iz rok, kot je interes avtorja, da tak izvornik začasno dobi in ga razstavi. Za arhiv bi bil tak dokaz verjetno dokaj težak, zlasti zato, ker je izročitev izvornika mogoče pogojevati z različnimi oblikami njegovega varstva. Kot eden od glavnih možnih razlogov odklonitve izročitve bi bilo lahko dejstvo, da je izvornik v tako slabem stanju oziroma tako občutljiv in ranljiv, da bi njegovo ustrezno varovanje zahtevalo tehnično izredno zahtevne pogoje hrambe, kakršnih avtor ne bi bil zmožen zagotoviti v času, ko bi se tak izvornik nahajal izven arhiva. Seveda bi bilo v morebitnem sporu tudi to vprašanje, o katerem bi moralo dokončno odločati sodišče.

¹² Primerjaj 23. člen ZASP.

¹³ Prvi odstavek 34. člena ZASP.

¹⁴ Drugi odstavek 34. člena ZASP.

Po določbi 45. člena ZASP bi bil arhiv tudi dolžan ponuditi avtorju izvirnik dela, ki bi ga nameraval uničiti, če bi moral glede na vse okoliščine domnevati, da ima avtor interes za njegovo ohranitev.

Kot zadnje velja omeniti še, da ima avtor pravico zahtevati podatke ali predložitev listin v zvezi s kršitvijo njegovih pravic od oseb, ki imajo kakršnokoli zvezo s to kršitvijo (172. člen ZASP). Če bi torej avtor ugotovil, da arhiv razpolaga z njegovim delom na način, ki presega zakonsko dopustne oblike uporabe, oziroma da to dovoljuje ali omogoča drugim osebam, bi lahko na podlagi citirane določbe zahteval vpogled v tisto dokumentacijo arhiva, iz katere bi bilo možno ugotoviti vrsto in obseg teh kršitev.

Vseh zgoraj naštetih pravic in zahtevkov pa nima le avtor osebno, temveč tudi njegovi dediči oziroma osebe, na katere je te pravice izrecno prenesel.

FILMSKO ARHIVSKO GRADIVO

Filmsko arhivsko gradivo predstavlja po določbah ZAGA posebno kategorijo (obravnavano v posebnem oddelku), vendar pa zakon ne pove izrecno, ali spada to gradivo med javno ali zasebno, tako kot to stori npr. v primeru arhivskega gradiva verskih skupnosti.¹⁵ Ker filmsko gradivo v svojem pretežnem delu vsekakor ne izvira od oseb, določenih v 1. odstavku 3. člena ZAGA, lahko domnevamo, da se tudi zanj smiselno uporabljajo določbe o zasebnem gradivu. Na njegov zasebni značaj kaže tudi določba, ki predvideva sklenitev posebne pogodbe o izročitvi, ki jo producent sklene z ministrstvom. Možno pa je, da bi določen del filmskega gradiva izviral tudi od državnih organov in javnopravnih oseb ter bi se zanj torej morale uporabljati določbe o javnem arhivskem gradivu.¹⁶

Pri filmskem gradivu je povsem jasno, da ZAGA ne omejuje tega gradiva le na dokumentarne filme, ampak na vse filmske stvaritve, saj govori 36. člen zakona o *vsakem filmu*, ki ga izdelajo slovenski producenti, ali je izdelan v koprodukciji v Republiki Sloveniji. Ker ZAGA ne vsebuje podrobnejše definicije pojma filma, se bo v praksi nujno postavljalo vprašanje, katera filmska (avdiovizualna) dela je imel zakonodajalec v mislih oziroma ali je bil njegov namen res ta, da se kopira prav vsakega filmskega dela izroči Arhivu Republike Slovenije.¹⁷ Podoben

problem se namreč postavlja tudi glede interpretacije 2. odstavka 109. člena ZASP, ki prav tako brez kakršnikoli dodatnih omejitev določa, da se matrica kopije avdiovizualnega dela ne sme uničiti. Po črki zakona bi bilo tudi tu treba hraniti kopijo vsakega reklamnega spota, glasbenega video posnetka in podobnih obrobnihih stvaritev, ki po svojem pomenu gotovo ne zahtevajo takšnega obravnavanja.

Ker je producent dolžan izročiti arhivu kopijo filmskega dela takoj po njegovi izdelavi, to pomeni, da bo neko avdiovizualno delo postalo načelno dostopno javnosti, še preden bo morda v običajni eksploataciji in distribuciji (s prikazovanjem v kinematografih ali na televiziji oziroma z izdajo na videokasetah). Če bi arhiv po določbi 3. odstavka 41. člena ZAGA dopustil uporabo tega dela tretjim osebam celo za reklamne, propagandne ali podobne namene, je jasno, da bi bile s tem grobo kršene pravice imetnikov izključnih avtorskih pravic na tem filmu.

Pri filmskem arhivskem gradivu bodo gotovo najbolj problematični uporabniki nacionalna televizija, posamezne zasebne televizijske organizacije in drugi filmski producenti, ki bodo želeli dobiti od arhiva filmska dela zaradi integralnega prikazovanja, vključitve posameznih segmentov tega gradiva v druge avdiovizualna dela ali za druge podobne namene. Vedno ko bo šlo za filmsko gradivo, ki še uživa varstvo po predpisih o avtorski pravici, bo možnost razpolaganja s tem gradivom omejena zgolj na to, kar dopuščajo zakonite licence in določbe o prosti uporabi, ki so izrecno našteje v ZASP, v kolikor uporabnik ne bi predhodno ustrezno uredil avtorskopavnih razmerij z upravičenim nosilcem pravic.¹⁸

ODGOVORNOST ARHIVA ZA KRŠITVE AVTORSKIH PRAVIC S STRANI UPORABNIKOV ARHIVSKEGA GRADIVA

Vsak arhiv bi lahko s svojimi lastnimi dejanji posegel na nedovoljen način v še trajajoče avtorske pravice na gradivu, s katerim razpolaga v svoji zbirki. Ti primeri bi bili več ali manj jasni in tudi vprašanje odgovornosti tu ne bi bilo sporno. Verjetnejša pa je situacija, da se kot neposredni kršitelj ne bo pojavljal sam arhiv, temveč neka tretja oseba (t.j. uporabnik arhivskega gradiva), ki bo z gradivom, ki ga bo dobila v arhivu, kasneje ravnala na tak način, da bodo kršene avtorske pravice. Ali se v takšnem primeru arhiv lahko ekskulpira svoje odgovornosti zgolj s sklicevanjem na to, da je arhiv samo izročil gradivo takšnemu kršitelju, ni pa sam neposredno pri tej kršitvi sodeloval oziroma zanjo niti ni vedel? Ali je pravilno stališče, da je v takšnem primeru arhiv opravljal le svojo, z zakonom določeno funkcijo in če tretje osebe

¹⁵ Glej določbo 37. člena ZAGA.

¹⁶ Npr. razni video posnetki organov za obrambo pri preiskovalnih dejanjih ali kazenskih postopkih; Slovenski filmi ministrstva za obrambo, namenjeni za potrebe Slovenske vojske; ipd.

¹⁷ Med avdiovizualna dela namreč spadajo tudi kratki glasbeni videnfilmi, reklamni filmi, kratki risani filmi ipd., kot to določa 103. člen ZASP. Velik del takšnih stvaritev niti nima posebnega pomena za kulturo, količina divrsnih del pa bi lahko tudi precej obremenjevala arhivske prostorske zmoglosti.

¹⁸ Določbe členov 47-57 ZASP, ki smiselno prihajajo v poštev.

(uporabniki) gradivo, do katerega pridejo v arhivu, kasneje uporabijo na tak način, da s tem posežejo v avtorske pravice, nosijo tudi same vso odgovornost za morebitne posledice?

Z vidka arhiva in poenostavitve njegovega dela bi bilo takšno stališče gotovo najugodnejše in je težnje v to smer seveda lahko razumeti, žal pa pravna situacija ni tako enostavna.

Nedvomno je, da noben arhiv nima in ne more imeti vloge policaja ter po izročitvi gradiva tudi nima več možnosti kontrole, kaj se z gradivom, ki ga je izročil uporabniku, dejansko dogaja. Odgovornost ali vsaj soodgovornost arhiva bo tako predvsem inicialna - torej bo ali ne bo nastala v trenutku, ko bo gradivo prešlo iz rok arhiva v roke uporabnika. Če bo arhiv vedel, da je namen uporabe gradiva nezakonit (v našem primeru bi to pomenilo v nasprotju z določili zakona o avtorskih in sorodnih pravicah), gradiva ne bo smel izročiti takšnemu uporabniku. Če pa je prijava uporabe arhivskega gradiva vsaj *prima facie* v redu in ne vzbuja dvoma o njeni dopustnosti, arhiv ne bo (so)odgovarjal, če bo uporabnik kasneje to gradivo vseno uporabil na drug način in tako posegel v avtorske pravice.

Sama neupravičena izročitev gradiva uporabniku večinoma ne bo predstavljala neposredne kršitve avtorskih pravic, bo pa lahko povzročila odškodninsko odgovornost arhiva po splošnih načelih o povzročitvi škode in podlagah za odgovornost po zakonu o obligacijskih razmerjih.

Prijava uporabe, o kateri govori 1. odstavek 40. člena ZAGA, bi v primeru arhivskega gradiva, ki je avtorsko delo, vsekakor morala navajati kot razlog (*dovoljeni namen*) za njegovo izposajo ali izročitev nekaj, kar je v skladu z že večkrat omenjenimi dopustnimi načini uporabe po določbah ZASP. Če bi ta prijava npr. navajala, da se bo gradivo uporabilo za propagandne namene, bi bilo to sicer očitno v okviru določbe 41. člena ZAGA, ne pa tudi v skladu s tem kar je dovoljeno po ZASP, in arhiv gradiva ne bi smel izročiti uporabniku oziroma bi bil soodgovoren za nastale posledice. V primeru takšne željene uporabe bi arhiv moral napotiti uporabnika, da predhodno uredi vsa avtorskoppravna razmerja z imetniki avtorskih pravic ter to arhivu tudi ustrezno izkaže, preden mu bo gradivo izročeno. V primeru, da obstaja pogosto povpraševanje in interes za istim gradivom, bi se lahko arhiv celo vnaprej dogovoril z upravičenimi imetniki avtorskih pravic, pod kakšnimi pogoji je možno dopustiti določeno komercialno uporabo, in te podatke sam nudil svojim uporabnikom.

Arhiv bi bil soodgovoren za morebitne posledice tudi v primeru, če bi izročil določeno gradivo (ali njegovo kopijo) uporabniku, ne da bi predhodno zahteval in dobil od njega vsaj na zunaj ustrezno prijavo uporabe.

Poleg pozornosti na vsebino same prijave uporabe bi bil arhiv v primeru arhivskega gradiva, ki je varovano kot avtorsko delo, dolžan

tudi izrecno opozoriti uporabnika na to, da je to gradivo varovano še po določbah ZASP ter da uporabnik zgolj s tem, ko je plačal kopijo tega gradiva ali dobil za določen čas original, ni pridobil nobenih drugih pravic njegove uporabe, razen tistih, ki so dovoljene po določbah ZASP o zakonitih licencah ali prosti uporabi.¹⁹ Takšno opozorilo bi bilo možno dati uporabniku v različnih oblikah oziroma na razne načine, odvisno od organizacije dela v arhivu, potrebno pa bi bilo zagotoviti, da je uporabnik z njegovo vsebino res seznanjen, in to na nek način tudi dokumentirati.

KAJ JE TUDI PO ZASP DOVOLJENO POČETI Z AVTORSKIMI DELI V ARHIVIH?

Novi slovenski ZASP je dokaj restriktiven predpis, ki omejuje dopustno uporabo avtorskih del brez izrecnega dovoljenja avtorja na najmanjšo možno mero. Vsekakor bi bilo možno zagovarjati tudi stališče, da je zakonsko dovoljena prosta uporaba preozka, vendar kakšnih posebnih predlogov ali pripomb v tej smeri v nobeni od faz zakonodajnega postopka ni bilo. Danes je zakon sprejet in velja ter ga je pač treba spoštovati in izvajati takšnega, kot je.

Kljub tem omejitvam pa seveda tudi varovana avtorska dela v arhivih niso nedotakljiva in določeni načini uporabe so dopustni tudi brez kakršnegakoli soglasja imetnikov avtorskih pravic. Tako npr. pregledovanje, branje ali preučevanje arhivskega gradiva z avtorskoppravnega vidika ni pomembno, ker se s takšno uporabo gradiva ne posega v nobeno od materialnih ali moralnih avtorskih pravic. Dostop do gradiva bo torej zgolj stvar določb ZAGA in internih aktov, ki urejajo delo arhiva, dostop do zasebnega arhivskega gradiva pa je seveda lahko tudi predmet morebitnih posebnih pogojev in omejitev, dogovorjenih v pogodbi z njegovim lastnikom.²⁰

Sestava lastnih povzetkov, izpiskov ali podobnih beležk iz arhivskega gradiva je povsem prosta in dopustna v primeru privatne ali lastne uporabe in tudi njihova morebitna objava bi v večini primerov predstavljala le dovoljeno citiranje.

Urejanje, klasificiranje, razporejanje in druga strokovna obdelava arhivskega gradiva nimajo nobenih posledic na avtorskoppravnem področju in spadajo zgolj v okvir arhivarske oziroma knjižničarske stroke. Obdelava tega gradiva v obliki priprave posameznih opisov ali povzetkov vsebine pa je praviloma celo samostojno avtorsko delo. V tem primeru bi šlo največkrat tudi za tipičen primer dela iz delovnega razmerja, pri katerem so materialne avtorske pravice že po zakonu izključno prenesene na arhiv kot delodajalec.

¹⁹ Glej določbe členov 47-57 ZASP.

²⁰ Poudariti velja, da gre v slednjem primeru za obligacijskoppravno razmerje in ne za avtorskoppravno urejanje tega vprašanja.

Arhiv bi kot založnik lahko izdal še neobjavljeno prosto delo iz svojega gradiva in s tem, po določbi 140. člena ZASP, pridobil za čas 25 let enake materialne pravice, kot bi šle avtorju tega dela. Podobno bi se arhiv lahko pojavil tudi kot založnik kritične ali znanstvene izdaje prošega dela v smislu 141. člena ZASP in pridobil materialne avtorske pravice za čas 30 let.

Vseh možnih situacij v tem, razmeroma kratkem sestavku seveda ni mogoče zajeti in predvideti, poleg tega pa je treba tudi upoštevati, da je ZASP (kljub temu da velja sedaj že več kot dve leti) še vedno razmeroma nov zakon in tako tudi še ni nobene omenbe vredne sodne prakse oziroma precedenčnih odločb, ki bi ga interpretirale. Ta se bo šele počasi oblikovala, z njo pa bodo, tako vsaj upajmo, dani tudi odgovori na posamezna vprašanja, ki so danes še vedno odprta.

ZUSAMMENFASSUNG

VERWENDUNG VON ARCHIVGUT UND SCHUTZ DER URHEBERRECHTE

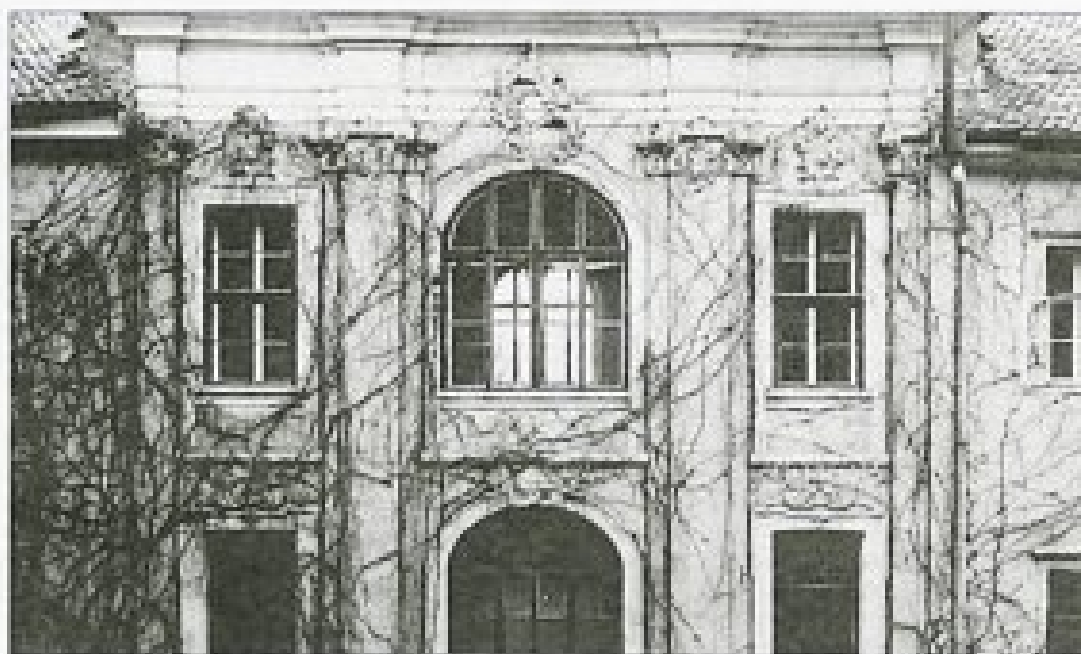
In seinem Beitrag weist der Autor auf Probleme hin, die bei der Benutzung von Archivgut entstehen können, das nach den Bestimmungen des neuen slowenischen Gesetzes über die Urheber- und ähnlichen Rechte (Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah) dem Schutz der Urheberrechte unterliegen. Nach kurzen einleitenden Erklärungen darüber, welche Dokumente dem Urheberrecht unterliegen, setzt sich der Autor mit der Frage der Reproduktion und des Zugangs zu solchen Dokumenten auseinander, ferner mit dem filmischen Archivgut und mit Bedingungen, die - gemäß

den Bestimmungen des Gesetzes über die Urheber- und ähnlichen Rechte - vom Urheber für den Zugang festgelegt werden können. Abschließend versucht der Autor, einige Antworten auf die Fragen zu geben, wie mit Archivgut, das diesem Gesetz unterliegt, in der Praxis verfahren werden soll, und weist auf die Fälle hin, bei denen neben dem unmittelbaren Rechtsbrecher auch das Archiv wegen Mißbrauch von solchem Archivgut zur Entschädigung verpflichtet ist.

SUMMARY

THE USE OF ARCHIVAL MATERIALS AND THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF AUTHORS

In his article, the author attempts to present the problems connected with the use of those archival materials which, according to the new Slovene law on authors' and similar rights, fall under the category of authors' work. After short introductory explanations of what the term "authors' works" encompasses, how they are protected and who has the competencies to enforce such protection, the author deals with the problem of the extent to which the law allows the reproduction of such archival materials, and the users' access to it. He also deals with the stipulations governing film archival materials and with some demands that the holders of authors' rights can, according to the new law, place before the archives. At the end of his article, the author attempts to offer some answers to the question of how to handle archival material classified as author's work in practice, and describes some examples in which not only immediate trespassers, but also the archives could be held responsible for the violation of author's rights and liable to the payment of compensation to the author.



Dvoriščna fasada severnega Pečovega trakta semenišča v Ljubljani iz sredine 18. stoletja, okoli 1935, *Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka*

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Nekateri pogledi na digitalizacijo arhivskih dokumentov

JOZO IVANOVIĆ

Digitalni zapisi imajo številne lastnosti, ki jim dajejo prednost pred drugimi postopki izdelave kopij dokumentov, ki se izvirno nahajajo na enem izmed tradicionalnih medijev. Na splošno se meni, da je njihova največja prednost v enostavni uporabi in distribuciji, saj je digitalna slika skoraj neodvisna od fizičnega medija in prostora, v katerem je "nameščena", razmeroma lahko se da obdelovati, menjati, predelovati in urejevati glede na potrebe posameznega uporabnika. Lahko se poljubno kopira in posamezne kopije obdeluje hrez nevarnosti za samo sliko, v kolikor množitev njenih "klonov" po mreži ali kje drugje, z nameščanjem slike v neavtentične kontekste in z manipulacijo njenega pomena in tržne vrednosti, ne predstavlja samo po sebi grožnje integriteti slike in pravicam njenega lastnika. Poleg tega je izdelovanje digitalnih slik precej enostavno, oprema danes že vsakomur dostopna, tako da so se že pojavili dvomi o bodočnosti fotografske stroke.

Po drugi strani je, delno zaradi že omenjenih razlogov, prisotna velika previdnost o sposobnostih digitalne tehnologije, da zadovolji nekaterim posebnim zahtevam, ki ne smejo biti prezrte, ko govorimo o izdelovanju kopij dokumentov. Kopija bi namreč morala konzervirati in prenašati posebne lastnosti dokumenta, predvsem jamstvo njegove avtentičnosti in verodostojnosti, ki je vsebovano v strukturi, kontentu in, kot se meni, v zvezi zapisa in njegovega nositelja, ki je tehnološko pogojena in pri strojno čitljivih zapisih ni racionalno uresničljiva. Postopki, ki so nam na razpolago, to mogoče lahko zagotovijo, vendar se jim vseeno očita, da tega ne počnejo na varen način, s poznanimi in preverjenimi tehnikami. Verodostojnost je namreč tako zadeva čvrstega jamstva kot tudi zaupanja, ki pogosto izbaja iz navade, da nekaj odgovarja našim pričakovanjem.

Drugi razlog za previdnost je nestabilnost digitalnega zapisa in medija, na katerem je shranjen. Izhaja iz istih lastnosti, na katerih temeljita uspeh in privlačnost te tehnologije, tako da se z njihovo izločitvijo le-ta ne da odpraviti. "Prirojeno" nestabilnost v tem pomenu lahko imamo za neločljivo drugo plat pozitivnih lastnosti: fleksibilnosti, prenosljivosti, dostopnosti, večkratne in raznolike uporabnosti in drugih pozitivno obarvanih pojmov, na katerih sloni prestiž informacijske tehnologije. Poleg tega ni mogoče neposreden dostop do podatkov s pomočjo njegovih čitov, soočenje podatkov in človeka ni več človeško, pač pa je tu stroj, ki je tehnološko omejen in funkcionalno minljiv izdelek. To pomeni, da ne ho treba le obvladovati spremenljivi okolji

programske in strojne opreme (software in hardware), ampak si pridobiti tudi minimalno zaupanje v to dozidavo opazovalne instrumente z isto vrsto, če ne tudi z isto stopnjo gotovosti in "danosti" podatkov, s katerimi nas oskrbuje.

Tukaj bomo poskušali pokazati, da vprašanja, ki so se pojavila okrog primernosti digitalne tehnologije za proizvodnjo verodostojnih in dolgotrajnih kopij dokumentov, pravzaprav niso nič posebnega ter da se le-ta ne vežejo le na to in samo na to tehnologijo. Parametri samega postopka so sicer specifični in morajo biti nadzorovani, toda v osnovi se odvija isti postopek prenosa in predstavitve podatkov kot v katerem koli drugem tehnološkem okolju, tako na fizikalni kot na komunikacijski ravni. Osnovno vprašanje zato ne bi smelo biti vprašanje brez-pogojne izbire za ali proti, pač pa vprašanje zrelosti za uporabo, ki enakomerno vključuje primernost sredstev in večino tistega, ki jih uporablja. V nadaljevanju bomo najprej poskušali opisati osnovne uporabne lastnosti sredstva, zatem pa nekaj osnovnih pravil, ki bi jih uporabnik - v tem primeru arhivist - moral poznati in uporabljati.

Skenerji

Obstajata dve zvrsti naprav, ki se lahko uporabljata za digitalizacijo slike: skenerji in digitalne kamere. Odvisno od konstrukcije in postopka, ki se uporablja, razlikujemo ploskovne, vrtljive (rotacijske), ročne in 3D skenerje. Ročni in trodimenzionalni skenerji so v tej zvezi najmanj zanimivi in težko se bodo uporabljali pri skeniranju dokumentov. Po vsem sodeč, velja to tudi za vrtljive, predvsem zaradi načina vstavljanja oziroma lepljenja predloge na prozorni valj. Digitalna slika nastane tako, da se boben s predlogo vrti in premika po osi. Pri transparentnih predlogah se izvir svetlobe nabaja znotraj valja. Svetlobo, ki prehaja skozi predlogo, se z optičnim sistemom dovaja do fotopomnoževalnika (PTM) ali, redkeje, do CCD čipov, to je naprave, ki vhodno svetlobo spreminja v električni tok. Glede na količino svetlobe se bo inducirala določena napetost, ki predstavlja vrednost skenirane točke predloge. Če je predloga reflektivna, se izvir svetlobe nahaja zunaj cilindra in reflektirana svetloba se spreminja v tok. Pri vrtljivih skenerjih, ki uporabljajo fotopomnoževalnik, je v istem trenutku svetlobi izpostavljena samo ena točka predloge, kar pomeni, da se pravzaprav skenira točka za točko. Resolucija je pri tem odvisna od hitrosti vrtenja in premikanja po osi valja. Na ta način je mogoče dobiti di-

gitalne slike zelo visoke resolucije. Fotopomno-ževalnik je bolj občutljiv in daje večji dinamični razpon kot CCD element kar omogoča kvalitetnejšo sliko. Vendar to pri skeniranju dokumentov ne prihaja do izraza, ker je zahtevnost predloge skoraj brez izjeme takšna, da razlika v kvaliteti posnetka dobljenega s ploskovnim skenerjem, in posnetka, dobljenega z vrtljivim skenerjem, ni opazna ali pa ni pomembna. Mnogo pomembnejše je, da mora biti predloga za vrtljivi skener upogljiva in lepljiva na cilinder. To pomeni, da pride v poštev samo indirektna digitalizacija dokumenta oziroma skeniranje s filma in ne neposredno z dokumenta, kar je precej dražje, počasnejše in v celoti nič bolj kvalitetno od slike, dobljene s ploskovnim skenerjem.

Ploskovni skener je standardna rešitev za digitalizacijo slik. Skener sestavljajo izvir svetlobe, leča, prizma, CCD čip in analogno-digitalni pretvornik. Predloga se vstavlja na ravno ploskev, kot pri napravah za fotokopiranje. Izvir svetlobe, pri reflektivnih predlogah nameščen v ohišju in pri transparentnih v posebnem pokrovu naprave, osvetljuje predlogo vrsto za vrsto v smeri premikanja mehanična, na katerem se nahaja. Reflektirana oziroma transmitirana svetloba se z optičnim sistemom spravlja do CCD (Charge coupled device) elementov in spreminja v neko napetost. CCD elementi so razvrščeni v vrsti in vsak izmed njih odgovarja eni točki (pixel-u) v vrsti, ki se v določenem trenutku osvetljuje. Resolucija digitalne slike je odvisna od števila elementov v vrsti (v nekaterih primerih tudi od kvalitete optičnega sistema). Ploskovni skenerji se med seboj razlikujejo v izvedbi v več detajlih. Enoprehodni skenirajo predlogo v enem prehodu in prebirajo vse komponente barve istočasno; troprehodni skenirajo v treh prehodih čez predlogo, vsakič za eno od komponent barve (rdeča, zelena, modra). Lahko imajo eno ali tri vrste CCD elementov, od česar je odvisen način zbiranja informacij o barvi. O tem nekaj več v nadaljevanju.

Kot naprave za digitalizacijo skenerjem se vedno pogosteje pojavljajo digitalne kamere. Njihova osnovna prednost je v tem, da niso vezane na dimenzije in obliko predloge. Možno je snemati trodimenzionalne predmete, vezane knjige, predloge sorazmerno velikih dimenzij ali občutljive površine. V studijskih pogojih se uporabljajo enako kot klasične kamere, po enakih pravilih fotografske obrti. Kar se razlikuje, je kasnejša obdelava posnetka, kjer kemično zamenjuje obdelava na računalniku. Odvisno od tipa kamere je možno tudi snemanje premičnih objektov. CCD čip, s katerim so te kamere opremljene, jim omogoča odčitavanje reflektirane svetlobe s celega predmeta naenkrat in ne vrste za vrsto, kot to počnejo skenerji. CCD elementi pokrivajo določeno površino tako, da število elementov v vrstici in stolpcu določa resolucijo slike. Čipi imajo najpogosteje od 500

do 1000 CCD elementov v vrstici in v stolpcu, kar daje sliko nekaj sto tisoč pixlov. Boljše (in dražje) kamere imajo lahko tudi nekaj milijonov pixlov. Če se snema v barvah (za kar so potrebni trije, pri nekaterih kamerah pa izjemoma dva podatka na točko), je za isto število pixlov potrebno imeti trikrat (ali dvakrat) več CCD elementov. Objekt se lahko posname tudi trikrat, vsakič v eni od komponent barv, vendar pride to v poštev le pri nepremičnih objektih v studijskih pogojih. Ker je število pixlov dano z velikostjo čipa, bo resolucija, v kateri je neka predloga posneta, odvisna tudi od njegove velikosti, saj ni, kot pri večini skenerjev, dana neka standardna velikost površine, ki se snema. Majhne predloge bo možno posneti v večji resoluciji, medtem ko za večje predloge, na primer A3 formata, večina teh kamer ne bo dala zadovoljive resolucije. Najboljše kamere iz tega razreda dajejo sliko sprejemljive kvalitete za veliko večino dokumentov in omogočajo hitrost snemanja, ki je podobna klasični mikrofilmski opremi.

Za razliko od teh uporabljajo nekatere kamere digitalni hrbet, ki dela na istem principu kot ploskovni skenerji: sliko dobimo s premikanjem ene ali treh vrst CCD elementov in s skeniranjem vrste za vrsto. Te kamere so zmožne dati daleč kvalitetnejšo sliko (nekatero naprave dajejo tudi 7000 točk v vrsti, zato je mogoče dobiti sliko velikosti 100-200 MB, kar omogoča zelo velike povečave). Proizvajajo digitalne brbte, ki se lahko vgradijo na številne standardne tipe kamer. Kamere s takšnim digitalizatorjem so precej drage in tudi sorazmerno počasne (po navadi nekaj minut na posnetek) ter se uporabljajo za digitalizacijo zelo zahtevnih predlog, kjer je pomembna visoka profesionalna kvaliteta posnetka.

Ne glede na to, katera naprava se uporablja za digitalizacijo, ima digitalna slika nekaj osnovnih lastnosti, ki določajo njeno kvaliteto. Dve najpomembnejši sta vsekakor resolucija in globina barve.

Resolucija

Resolucija je, poleg globine barve, najpomembnejši dejavnik, od katerega je odvisna kvaliteta slike. Skener bere predlogo tako, da jo razstavi na določeno število točk in za vsako izmed njih ugotovi njeno barvo. Čim več točk je mogoče razlikovati po enoti površine, tem bolj bo slika kvalitetna. Resolucijo se po navadi izraža s številom točk na inč (dpi). Vendar številke, ki jih proizvajaleci navajajo za svoje skenerje, ne pomenijo vedno isto. Treba je razlikovati optično resolucijo od mehanske in od interpolirane. Optična (resnična) resolucija je, kot že rečeno, odvisna od števila razpoložljivih CCD elementov na inč, na primer 300 dpi ali 600 dpi. Proizvajaleci pogosto navajajo vrednosti, kot so 600x300 dpi in podobno. Samo ena izmed teh vrednosti, običajno manjša, odgovarja gostoti

CCD elementov. Druga, večja, se nabaša na tako imenovano mehansko resolucijo in izraža natančnost, s katero se mehanizem naprave lahko premika, oziroma število skeniranih vrstic na inč. Resnična optična resolucija je osnovni podatek o kvaliteti nekega skenerja; večja resolucija je koristna pri izogibanju nekaterim problemom, povezanih z interpolacijo. Interpolirana resolucija je pravzaprav softversko povečanje resolucije z vstavljanjem novih točk med točke, pridobljene s predloge. Interpolirane točke niso tudi resnično skenirane točke. Barva vstavljenih točk se izračuna na podlagi vrednosti sosednjih. Interpoliranje je odvisno od kvalitete algoritma, ki se uporablja in se lahko, če je to sploh potrebno, opravi tudi naknadno. Zato skeniranje v resoluciji, ki je večja od optične, nima nekega posebnega smisla. Nekateri skenerji omogočajo možnost skeniranja v povečani resoluciji na določenem delu ploskve, kar omogoča skeniranje manjših predlog v večji resoluciji. Koliko bo to v posameznem primeru koristno, je odvisno od površine, na kateri je možno izvesti takšno povečavo.

Kolikšna resolucija je potrebna za kvaliteto sliko? Odgovor na to vprašanje je odvisen od uporabe digitalne slike. Če je slika namenjena le prikazu na zaslonu, bo zadostovala majhna resolucija, saj se na zaslonu najpogosteje ne da pokazati slike v večji resoluciji od 70-80 dpi. Če nameravamo sliko izpisati na tiskalniku, katerega resolucija je najpogosteje 300 ali 600 dpi, bo za dober izpis dovolj, da skeniramo v resoluciji 200 dpi. Za tisk bo običajno zadostovalo 266 dpi, če ne gre za zahtevne ilustracije. Če pa domnevamo, da bodo digitalne slike dokumentov nekoč pretvorjene v tekstovno obliko, jih je treba skenirati v resoluciji 300 dpi in več (odvisno od velikosti črk in kvalitete predloge). Pri vsem tem je treba upoštevati, da se omenjene vrednosti nanašajo na skeniranje in reproduciranje predlog v naravni velikosti. Za skeniranje predlog, ki so že pomajšane (npr. mikrofilm), je treba upoštevati merilo pomajšave v razmerju do izvirnega dokumenta. Če želimo predlogo tiskati ali prikazati v povečavi, jo je treba skenirati v tolikokrat večji resoluciji, kolikokrat bo povečana. Če vemo, v kakšne namene se bo digitalna slika uporabljala, lahko dokaj natančno preračunamo, kolikšno resolucijo potrebujemo. Za varnostno in zaščitno snemanje, če uporabimo analogijo z mikrofilmom, ki dopušča znatne izgube informacij, predvsem barve, bo sprejemljiva vsaka resolucija, ki omogoča dobro berljivost (na zaslonu in na odlisu na papirju). Skeniranje v resoluciji od 300 dpi zadovoljuje vse navedene zahteve. Pri manj zahtevnih predlogah, dobro odtisnjenih tekstih in podobno, je sprejemljiva tudi resolucija od 200 dpi, s tem da se dodatni prihranki spomina lahko dosežejo s skeniranjem samo v sivih tonih.

Barva

Pri barvnem skeniranju, za razliko od črno-belega, kjer se odtenek posamezne točke določa z eno meritvijo reflektirane (transmitirane) svetlobe, je treba zbrati tri podatke. Zato je svetloba dodatno razstavljena na tri osnovne komponente (rdečo, zeleno, modro), saj je za vsako skenirano točko treba dobiti vrednost vsake izmed komponent, njilov premer pa predstavlja resnično barvo te točke. To se doseže na dva načina. Svetlobo se lahko razstavi na komponente pred osvetljevanjem same površine predloge tako, da se vsaka njena točka osvetluje posebej, z vsako izmed komponent, ali se jo razstavi po osvetljevanju predloge. Vsak CCD element odčitava vrednost "svoje" komponente, vse tri vrednosti se pozneje zlagajo in predstavljajo "pravo" barvo. Ta postopek je mogoče izpeljati tako, da se predlogo odskenira trikrat, vsakič v eni od osnovnih barv, ali pa samo enkrat. Čeprav načeloma dajejo večjo kvaliteto slike, je slabost triprehodnih skenerjev v trikrat daljšem trajanju skeniranja in v možni pojavi nepreciznosti pri integraciji komponent slike, posnete v treh različnih trenutkih. Zato se danes v glavnem uporabljajo enoprehodni skenerji, ki vse tri komponente odčitajo v enem prehodu, in sicer tako, da imajo tri vrste CCD elementov, izmed katerih vsak odčita eno komponento, ali pa tako, da se svetloba filtrira in posamezni elementi CCD čipa registrirajo določeno komponento.

Dinamični razpon je pomembna lastnost skenerjev, od katere je odvisna možnost točnega prikaza barv predloge. Napetost, ki je inducirana v CCD elementu, je treba seveda spremeniti v digitalni zapis. To opravlja analogno-digitalni pretvornik, ki določeni vrednosti napetosti dodeli pripadajočo digitalno vrednost oziroma številko. Kako kvalitetna bo izhodna informacija oziroma koliko barvnih odtenkov je možno dobiti, je v prvi vrsti odvisno od tega, v kolikšni meri lahko naprava natančno razlikuje vrednosti znotraj intervala napetosti oziroma kako kvaliteten je signal, ki ga obdeluje pretvornik. Dinamični razpon skenerja nam ponuja podatek o razmerju vrednosti napetosti, ki jo dobimo s skeniranjem najsvetlejših in najtemnejših točk oziroma največje in najmanjše količine svetlobe, ki jo skener lahko zazna. Meri se z lestvico od 0 do 4, pri čemer te številke odražajo logaritemske vrednosti. Če ima skener dinamični razpon 2 D, to pomeni, da lahko zazna razpon od neke najnižje vrednosti 1 do najvišje 100. Po tem, kakšen je dinamični razpon, se določa tudi globina barve, ki jo skener lahko proizvaja, oziroma sposobnost skenerja, da razlikuje odtenke barv. Osembitni skenerji za vsako točko uporabljajo osem bitov oziroma en byte. To pomeni, da lahko razlikujejo 256 vrednosti. Desetbitni razlikujejo 1024, dvanajstbitni pa 4096 vrednosti. Ker se pri barvnem skeniranju opravljajo tri meritve, lahko 8-bitne skenerje

imenujemo tudi 24-bitne, 10-bitne 30-bitne, 12-bitne pa 36-bitne (obstajajo tudi 48-bitni). Za 8-bitno (24-bitno) barvo bo potreben (in zadosten) dinamični razpon okrog 2,3 D. To bo gotovo dovolj za večino reflektirajočih predlog, katerih barvni razpon je najpogosteje okrog 2,4 D. V praksi bo, v glavnem zaradi neizogibnih šumov, ki so posledica zgradbe CCD elementov, stvarni dinamični razpon nekoliko manjši. To pomeni, da bomo pri skeniranju z napravo takega dinamičnega razpona morali žrtvovati nekatere barve, najbolj pogosto temne odtenke. Pri skenerjih, ki uporabljajo CCD, po navadi dva zgornja bita teoretične globine barve ne vsebujeta koristne informacije. Barvni razpon transparentnih predlog je nekoliko večji, zato je za dober prikaz barv potreben 12-bitni skener. V naslednji tabeli je naveden tipičen dinamični razpon nekaterih razredov skenerjev in tipov predlog.

Naprava/Predloga	Tipičen dinamični razpon
Naprave	
Črno-beli in večnamenski skenerji	2.0 do 2.5
Ploskovni barvni skenerji - nižji razred	2.8 do 3.2
Ploskovni barvni skenerji - srednji razred	3.4 do 3.9
Ploskovni barvni skenerji - profesionalni	3.4 do 4.0
Vrtljivi skenerji - namizni	3.4 do 4.0
Vrtljivi skenerji - profesionalni	3.6 do 4.0
Predloge	
Fotografija - papir	2.3
Negativ film	2.8
Barvni diapozitivi	2.7 do 3.0
Transparentni materiali (folije) visoke kakovosti	3.0 do 4.0

Barva, ki jo vidimo na zaslonu ali na izpisu, včasih ne odgovarja tistemu, kar vidimo na izvirniku. Vsaka naprava, ki jo uporabljamo za odčitavanje ali prikazovanje slike, ima nekatere lastnosti, ki lahko povzročijo ta odstopanja. Zato je pomembno uskladiti vse naprave v sistemu in zagotoviti, da vsaka izmed njih pravilno odčitava oziroma prikazuje podatke. To dosežemo s tako imenovano kalibracijo. Kalibrirati je treba vsako napravo: skener, zaslon, tiskalnik. Posebno pomemben je skener. Če skener predlogo odčita nenatančno, bomo dobili napačne podatke v datoteki, medtem ko bodo pri slabo uravnanih izhodnih napravah napake le v izpisu oziroma prikazu na zaslonu. Skener se kalibrira s pomočjo standardne predloge, na kateri so odtisnjena polja odgovarjajoče barve, za katero že vnaprej poznamo vrednosti, ki jih je treba dobiti. S skeniranjem takšne predloge in s primerjavo podatkov, ki smo jih dobili s tistimi, ki bi jih morali dobiti, lahko izvedemo potrebne po-

pravke. Če skeniramo predloge, ki se precej razlikujejo v barvnem razponu, npr. papir in film, je kalibracijo treba izvesti za vsaki tip predloge posebej. Transparentne predloge namreč puščajo sorazmerno večjo količino iste vpadne svetlobe. Tiskalniki se kalibrirajo tako, da se neko sliko odliše, odtis se skenira ter se vrednosti nove slike primerjajo z začetno sliko.

Hitrost

Če se skenira veliko število dokumentov, je hitrost lahko tako pomembna, da se zdi večja izguba informacij in slabša kvaliteta slike sprejemljiva. Skenerji z dodatkom za avtomatsko vstavljanje papirja lahko obdelajo sorazmerno velike količine dokumentov pod pogojem, da je predloga standardne velikosti, da lahko prenese takšen postopek in da je sprejemljivo tveganje manjših mehanskih poškodb. Na tak način je možno doseči nekajkrat večji učinek kot s klasično mikrofilmsko opremo. V praksi bo, kljub temu, zaradi različnih dimenzij in oblik predloge ali zaradi drugih razlogov, dnevni učinek enega delovnega mesta, zacetkrat, tudi dvakrat manjši v primerjavi z navadnim mikrofilmskim postopkom.

Za skeniranje dokumentov se pogosto uporabljajo črno-beli skenerji, včasih tudi enobitni. Tukaj ne gre za vprašanje kvalitete in pravilnosti posnetka, pač pa predvsem za hitrost in ekonomičnost. Skener in računalnik imata tukaj opravka z daleč manjšo količino podatkov, ki jih lahko hitreje obdelata in spravljata v precej manjšo datoteko. Takšni skenerji z dodatki, ki olajšujejo manipulacijo s predlogami (avtomatsko vstavljanje predlog standardnih dimenzij, previjanje mikrofilmskih zvitkov idr.), lahko dosežajo veliko hitrost in majhno ceno po posnetku, vendar se je treba zavedati omejitve uporabne vrednosti takšnih posnetkov. Velja še pripomniti, da hitrost ni odvisna le od skenerja, pač pa tudi od moči računalnika, ki sprejema sliko, ter od načina obdelave in shranjevanja slike.

Dimenzije

Najpogostejše dimenzije predloge, ki jo posamezni skener dopušča, so A4 ali 8.5"x14". V številnih primerih bo to neprijetna omejitev. Skenerji z večjo površino so precej dražji. Poseben problem so knjige in vezani dokumenti, ki se ne prilegajo dobro na ploskev skenerja in ne dopuščajo, da se zapre pokrov. V takšnih primerih je lahko rešitev digitalna kamera.

Programska oprema (software)

Strojna oprema (hardware) je samo eden izmed dejavnikov, ki vpliva na kvaliteto skenirane slike. Nič manj nista pomembni pripadajoča programska oprema (software) in spretnost ope-

raterja, da jo uporablja. Ta večšina mu omogoča učinkovito nadziranje celega postopka in zanesljivo pridobitev rezultata, ki si ga želi.

Kot je pomemben sam skener, je pomemben tudi gonilnik (driver), ki upravlja z njegovim delom. Gonilnik mora omogočiti učinkovit in enostaven nadzor nad skeniranjem, odčitavanje in možnost korekcije parametrov elementov slike, uporabo različnih filtrov, s katerimi je potrebno obdelati sliko, ki pride iz skenerja, korekcijo barvne in prenosne krivulje, uporabo sistema za usklajitev barv (color matching system). Zelo je pomembno, da gonilnik omogoča vizualno kontrolo učinka posameznih intervencij, dobrodošle so tudi druge možnosti, ki olajšujejo in pospešujejo delo. Pogosto se bo uporabljal tudi kakšen program za obdelavo slike ali, če se želi sliko dokumenta konvertirati v tekstovno datoteko, program za optično prepoznavanje znakov. Če se pod tem razume tudi migracijo podatkov in ne le obdelavo zaradi nekega posebnega namena, je treba uporabi teh programov posvetiti posebno pozornost, ker lahko vplivajo na to, da končni rezultat ne bo sprejemljiv.

Shranjevanje digitalnih slik

Čprav shranjevanje datotek, ki vsebujejo digitalne slike, samo po sebi ni del samega postopka digitalizacije, razlogi, zaradi katerih se odločamo za digitalizacijo, posebno kadar gre za varnostno in zaščitno snemanje ter v primeru skeniranja večjega števila dokumentov, ta problem naredijo še posebej občutljiv. Preden začnemo s tem delom, moramo vedeti, v katerem formatu bomo shranjevali slike, na katerem mediju, ali bomo in kako komprimirali slike, koliko dokumentov sploh želimo skenirati in kaj to pomeni z ozirom na skupen čas, ki ga bomo potrebovali, ter na sredstva, ki jih je treba zbrati. Ker gre v arhivih praviloma za velike količine dokumentov, lahko število slik zraste tudi do nekaj milijonov. Dolgoročno se moramo zaščititi pred izgubo podatkov in istočasno zagotoviti njihovo dostopnost. Ta pa predpostavlja, da razpolagamo z nekim sistemom za upravljanje z dokumenti, ki zagotavlja hitro in varno shranjevanje in najdbo datotek. Upoštevati je potrebno tudi integracijo v skupni informacijski sistem ustanove, zvezo z obstoječimi informacijskimi pomagali in način dostopa in uporabe digitalnih slik. To so pomembna vprašanja, s katerimi se tukaj ne morem določneje ukvarjati. Opozoril bom le še na nekaj zadev, ki se mi zdijo pomembne v kontekstu digitalizacije arhivskih dokumentov.

Kdaj in zakaj digitalizirati? Digitalizacija se bo praviloma uporabljala tam, kjer se tradicionalno uporablja mikrofilm, torej najbolj za varnostno in zaščitno snemanje. Kljub še neurejeni pravni veljavi digitalnih kopij (in originalov) je treba povedati, da s te strani ne bi smelo biti

posebnih razlogov za odklanjanje digitalne tehnologije. Kvaliteta in trajnost ter varnost in verodostojnost kopije, če se pravilno postopa in če se spoštujejo odgovarjajoča pravila, v celoti niso nič manjše: nasprotno, presežejo nekatere omejitve mikrolfilma. Potrebno je določiti, kaj vzeti kot primerno ravnanje in zaščito digitalnih slik. Neprimerno ravnanje je možno tudi z mikrofilmom. Problem, kot ga vidimo, ni v tehnologiji, pač pa v zrelosti neke organizacije, da jo uporablja.

Digitalna slika je izredno primerna in koristna oblika uporabniške kopije, ne glede na namen uporabe (branje, tisk in podobno), kar se pogosto omenja kot njeno največjo prednost in hkrati tudi oviro učinkoviti zaščiti. Digitalno sliko je mogoče integrirati v informacijsko pomagalo, kar je pri mikrofilmu praktično neizvedljivo. Možno je v celoti združiti dokument in informacijski pripomoček, ki se nanj nanaša. To odpira nove možnosti uporabe in na nek način menja vlogo in tudi samo definicijo informacijskega pripomočka.

Priprava za digitalizacijo je bolj zahtevna kot pri mikrofilmanju. Mikrofilm se praviloma opira na že obstoječi sistem, v katerega se lahko vključi, pripada istemu sistemu kot njegov izvirnik, oponaša vse njegove komunikacijske lastnosti in v tem pomenu je zares pomanjšan in bolj ali manj obubožan izvirnik. Tudi digitalno sliko lahko opazujemo na tak način, vendar pri tem izgubi največji del svojih funkcionalnih prednosti. Njena funkcionalnost prihaja do izraza ne le v drugačni tehnološki, pač pa tudi v drugačni komunikacijski okolici v razmerju do izvornika. To pa pomeni, da nam obstoječi sistem postavlja resne omejitve ter da je ključ za uspešno digitalizacijo ne (le) v pravilni uporabi tehnike, pač pa predvsem v razumevanju organizacijske in komunikacijske okolice, v kateri se gradivo uporablja.

Dokumentacija in nadzor nad postopkom nam omogočata boljše planiranje, odkrivanje in popravljanje napak, vendar to ni edini razlog, zakaj je treba na njih vztrajati. Ustanova, ki digitalizira dokumente, mora biti v stanju dolgoročno dokumentirati sam proces, tako zaradi optimalizacije sistema kot zaradi neizogibne migracije podatkov. Če pri migraciji nimamo na razpolago teh podatkov oziroma nismo zmožni tudi njih migrirati, postavljamo pod vprašanje verodostojnost digitalnih kopij kot reprezentance dokumenta. Zadostno jamstvo verodostojnosti je nujna funkcionalna lastnost vsakega dokumenta in vsake njegove kopije.

LITERATURA

- Vlašić Kristija: Priručnik o skeniranju: tehnike i trikovi, Kristal print, Zagreb 1995.
- Podatki o napravah za digitalizacijo in njihovih karakteristikah se najdejo na številih mestih na Internetu npr.:
- Specializirani časopisi prinašajo občasno prikaze posvečene digitalizaciji. Dober prikaz in analiza karakteristik skeniranja se lahko najde v časopisu BUG, marec 1996, Zagreb.
- Digital Imaging Technology for Preservation, ed. Nancy Elkington, RLG, Mountain View 1994.
- Bearman David: Electronic Records Guidelines. A manual for Policy Development and Implementation. U: Electronic Evidence: Strategy for Managing Records in Contemporary Organisations. Pittsburgh 1994.
- Weber, Hartmut in Doerr Marianne. Digitisation as a Method of Preservation.
- European Commission on Preservation and Acces. Amsterdam 1997.
- Kenny, Arne R. in Chapman, Stephen. Digital Imaging for Libraries and Archives. Cornell University, 1996.

Iz hrvaščine prevedla: Daniela Juričić- Čargo

ZUSAMMENFASSUNG

EINIGE ASPEKTE DER DIGITALISIERUNG VON ARCHIVDOKUMENTEN

Die Bilddigitalisierung (digital imaging) stellt ein Gebiet der Informationstechnologie dar, die in zunehmendem Maße die Aufmerksamkeit der Archive erregt. Sie konkurriert nicht nur mit den traditionellen Techniken (z.B. dem Mikrofilm), sondern bietet noch andere Vorteile (leichterer Zugriff, größere Bearbeitungsmöglichkeiten usw.), was bei der Auswahl des für die Digitalisierung vorgesehenen Materials berücksichtigt werden muß. Dabei stellen die technischen Eigenschaften von hergestellten Geräten und von Digitalbildern selbst, die hier beschrieben werden, nur einen Faktor dar, auf denen eine erfolgreiche Digitalisierung im Archiv beruht. Von gleicher Bedeutung ist auch der Rahmen, in dem die Digitalisierung angewandt wird. Dieser Rahmen schließt die Organisationsform der archivalischen Arbeit und konzeptuelle Fragen ein, die auf der Berücksichtigung von Eigenschaften und Funktionen von Dokumenten beruhen, ungeachtet der Form, in der sie abgefaßt sind.

SUMMARY

SOME ASPECTS OF THE DIGITALISATION OF ARCHIVAL DOCUMENTS

Archives are increasingly paying attention to the field of information technology known as digital imaging. Besides offering competition to the traditional techniques such as microfilming, digital imaging also offers several additional possibilities (easier access, a larger scope of processing possibilities, etc.), all of which should be considered when the material for digitalisation is selected. The technical characteristics of the machines and digital images described in the article are only one of the sets of factors that influence successful archival digitalisation. A no less important factor is defining the framework in which the digitalisation can be applied, which includes the organisation of work in the archives and conceptual questions based on the characteristics and functions of documents, regardless of the form they are written in.

Varovanje integritete elektronskih dokumentov: Poročilo o raziskovalnem projektu magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije

LUCIANA DURANTI, HEATHER MACNEIL

Znano je, da računalniška tehnologija sicer omogoča, da dokumente lažje, hitreje in ceneje ustvarjamo, prenašamo, z njimi delamo, organiziramo, upravljamo in imamo boljši vpogled v njih, hkrati pa predstavlja nevarnost za njihovo integriteto, dostopnost in hranjenje. Triletni raziskovalni projekt je nastal prav zaradi težav, ki jih povzročata ustvarjanje in hranjenje zanesljivih dokumentov v elektronski obliki. Projekt finančno podpira SSHRCC (Social Sciences and Humanities Research Council of Canada, je Kanadski raziskovalni svet za družbene vede in humanistiko. Svet je najpomembnejši študentski urad zvezne vlade za raziskave s področja humanističnih in družbenih ved ter podpira univerzitetno raziskovanje) in ga izvaja raziskovalna skupina magistrskega programa arhivistike študij na Univerzi Britanske Kolumbije.¹ Namen projekta, ki smo ga začeli izvajati aprila 1994 ter ga bomo zaključili marca 1997, je, "da na teoretičen način identificira in definira tako stranske produkte elektronskih informacijskih sistemov kot metode varovanja integritete (torej zanesljivost in avtentičnost) tistih elektronskih sistemov, ki predstavljajo dokaz o dejavnosti."² Cilji raziskovalnega projekta so:

- načeloma ugotoviti, kaj je dokument in kako ga lahko razpoznamo v elektronskem okolju;
- določiti, kateri elektronski sistemi ustvarjajo dokumente;
- oblikovati kriterije, ki omogočajo primerno ločitev dokumentov od drugih vrst informacij v elektronskih sistemih, ki ustvarjajo in/ali hranijo veliko različnih podatkovnih skupkov;
- definirati konceptualne zahteve za zagotovitev zanesljivosti in avtentičnosti dokumentov v elektronskih sistemih;
- oblikovati administrativne, proceduralne in tehnične metode za uveljavitev teh zahtev v praksi; in
- ovrednotiti te metode glede na različne administrativne, pravne, kulturne in strokovne vidike.³

Oh zaključku projekta bomo v ilustrirani

monografiji podrobno predstavili končne rezultate raziskave ter metodologijo in hipoteze projekta. Pričujoči članek ima tri namene: prvič, da oriše metodološki okvir raziskovalnega projekta, drugič, da povzame konceptualno analizo dokumentov, zanesljivosti in avtentičnosti, ki so predstavljali jedro raziskave, in tretjič, da predstavi glavne ugotovitve projekta, ki izhajajo iz te konceptualne analize, hkrati pa poskusi predstaviti nekatere širše posledice za upravljanje elektronskih dokumentov v arhivih.⁴

Metodološki pristop raziskovalnega projekta je bil v prvi vrsti deduktiven, kar pomeni, da smo ga začeli z nekaj splošnimi ugotovitvami o naravi dokumentov, nato pa smo ugotavljali, ali te premise držijo tudi v elektronskem okolju. Teoretično osnove splošnih ugotovitev o naravi dokumentov in potrebnih pogojev za zagotavljanje njihove zanesljivosti so bili principi in koncepti na eni strani diplomatike, ki se ukvarja z dokumenti kot posameznimi enotami, in na drugi strani arhivistike, ki se ukvarja z dokumenti kot skupki. Diplomatika je sistem konceptov in metod, ki se je razvil v sedemnajstem in osemnajstem stoletju. "Njihov namen je, da ugotavljajo zanesljivost in avtentičnost dokumentov." Preko stoletij se je razvila "v zapleten sistem predstav o naravi dokumentov, njihovi genezi in sestavi, njihovem odnosu do dejavnosti in oseb, ki so z njimi povezani, in odnosu do njihovega organizacijskega, družbenega in pravnega konteksta".⁵ Arhivistika se je v devetnajstem stoletju razvila iz diplomatike in je sistem konceptov in metod, ki so usmerjeni v raziskovanje dokumentov glede na njihove dokumentarne in funkcionalne odnose in v načine nadziranja in posredovanja. V času raziskave smo principe in koncepte diplomatike povezali s principi in koncepti arhivistike in jih prenesli v okvir elektronskih sistemov. S takšno konceptualno analizo smo dobili več hipotez, ki so izražale potrebne in zadostne elemente popol-

¹ Raziskovalno skupino na Univerzi Britanske Kolumbije sestavljajo vključno projekta Luciana Duranti, raziskovalna sodelavka Terry Eastwood in pomožna raziskovalka Heather MacNeil.

² Luciana Duranti in Terry Eastwood, "Protecting Electronic Evidence: A Progress Report," *Archivi & Computer* 5:3 (1995): 214. Dalje "First Progress Report".

³ *Ibidem*, 215.

⁴ Na različnih stopnjah projekta so člani raziskovalne skupine izdajali vmesna poročila. Glej Duranti in Eastwood, "First Progress Report," 213-50; Luciana Duranti, Heather MacNeil in William W. Underwood, "Protecting Electronic Evidence: A Second Progress Report on a Research Study and Its Methodology," *Archivi & Computer* 6:1 (1996): 37-70; Luciana Duranti in Heather MacNeil, "Protecting Electronic Evidence: A Third Progress Report on a Research Study and Its Methodology," *Archivi & Computer* 6:5 (1996) (v tisku).

⁵ "First Progress Report," 214-15.

nega, zanesljivega in avtentičnega elektronskega dokumenta. Hipoteze, ki smo jih predstavili v obliki vzorcev,⁶ so konceptualni temelj za ugotavljanje, prvič, ali določen elektronski sistem vsebuje dokumente, in drugič, ali so ti dokumenti zanesljivi in avtentični.

Da bi hipoteze prevedli v funkcionalne zahteve za ustvarjanje, upravljanje in hranjenje zanesljivih in avtentičnih dokumentov, smo morali koncepte podpreti z izvedbo v praksi. Tako smo na srečo ugotovili, da ameriški Oddelek za varovanje upravljanja dokumentov (Department of Defense Records Management Task Force - DoDRMTF) išče teoretične temelje za svoja prizadevanja po reorganiziranju. DoDRMTF je k raziskovalni metodologiji magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije prispeval lasten standard tehnike modeliranja - IDEF, ki je bil uporaben za analiziranje in grafično predstavitev diplomatskih in arhivističnih konceptov. Hkrati je IDEF zagotavljal razumljivost pomenov diplomatskih in arhivističnih konceptov ter je bil uporaben za oblikovalec sistemov. Vzorec, ki jih je razvila raziskovalna skupina magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije, so zagotavljali, da so hili koncepti predstavljeni. IDEF pa je prispeval sredstva za prevajanje teh konceptov v modele aktivnosti in enot, ki so prikazovali odnose njihovih komponent iz dobro identificiranih vidikov⁷ in za točno določene namene. Ker se raziskovalni projekt magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije osredotoča predvsem na zanesljivost in avtentičnost, smo izhrali vidik ustvarjalca dokumentov in, natančneje, korporacije. Modeli aktivnosti definirajo vse dejavnosti, ki so povezane s funkcijo upravljanja dokumentov. Funkcijo smo poimenovali UPRAVLJANJE ARHIVSKIH FONDŌV in vsebuje vse dejavnosti, ki so povezane z ustvarjanjem, upravljanjem in hranjenjem dejavnih in poldejavnih dokumentov. Model enot definira vse enote, ki so povezane s temi dejavnostmi, na primer PISARNA, RAZRED, POSTOPEK, DOSJE, DOKUMENT ter njihove attribute (t.j. lastnosti in značilnosti) in odnose med njimi. Modela aktivnosti in enot opisujeta ustvarjanje, upravljanje in hranjenje elektronskih pa tudi neelektronskih dokumentov neke službe. Na osnovi dejavnosti obeh modelov je raziskovalna skupina v sodelovanju z DoDRMTF razvila tudi pravila za ustvarjanje, upravljanje in

hranjenje teh dokumentov.⁸

Preden nadaljujemo s konceptualno analizo dokumentov, ki je bila jedro raziskave, moramo na kratko predstaviti okvir upravljanja dokumentov, v katerega smo umestili analizo. Diplomatski in arhivistični principi in koncepti, ki smo jih razvili in interpretirali za naš projekt, funkcionirajo kot standardi za oblikovanje sistemov hranjenja in ohranjanja dokumentov in kot standardi za vrednotenje dokumentov, ki jih v elektronski obliki ustvarjamo, uporabljamo, upravljamo in hranimo v daljšem časovnem obdobju. *Sistem hranjenja dokumentov* je sestavljen iz vrste notranje konsistentnih pravil, ki nadzorujejo ustvarjanje, prejemanje, odlaganje na stran in upravljanje dejavnih in poldejavnih dokumentov v teku ustvarjalčeve dejavnosti, ter iz orodij in mehanizmov, ki jih ustvarjalec uporablja. Z drugimi besedami, *hranjenje dokumentov* je "hranjenje dokumentacije o dejavnosti", zato pogojuje nastanek in je prvi cilj *upravljanja dokumentov*. Le-to pa je, s stališča ustvarjalca in za njegove namene, upravljanje dokumentov ustvarjalca, upravljanje sredstev, ki jih je uporabil za nadziranje njihovega nastanka (na primer instrumenti klasifikacije, registracije in povrnitve dokumentov) in upravljanje človeških, tehnoloških in prostorskih sredstev, ki so potrebna za delo in upravljanje s temi dokumenti in njihovim hranjenjem. Čeprav je upravljanje dokumentov namenjeno ustvarjalecu in njegovim namenom, pa služi tudi širšim družbenim ciljem, ki ne obsegajo le izvajanje določenega posla, ampak obsegajo pravne zahteve in administrativno, družbeno ter zgodovinsko odgovornost. *Sistem shranjevanja dokumentov* je sistem notranje konsistentnih pravil, ki pri ustvarjalecu poldejavnih in nedejavnih dokumentov v daljšem časovnem obdobju nadzorujejo intelektualno in fizično upravljanje dokumentov ter orodij in mehanizmov za njihovo uporabo.⁹ Tako *sistem dokumentov* nekega ustvarjalca sestavljajo: dokumenti ustvarjalca in njegovi sistemi hranjenja in shranjevanja. Sistem dokumentov nadzoruje ustvarjalčeva funkcija upravljanja dokumentov ustvarjalca.

Glede na navedeno, smo konceptualno analizo osredotočili na definicijo treh ključnih terminov: *dokument*, *zanesljivost* in *avtentičnost*. Raziskovalna skupina je najprej identificirala in definirala elemente dokumenta tako v tradicio-

⁶ Definicije pojmov in vzorcev so vključeni v *ibidem*, 213-33.

⁷ Čeprav je model uporaben tudi za upravljanje fondov, ki se ne nanašajo na korporacije, torej vsebnosti fondov, pa smo ga imeli načelno poenostavili, saj spuščanje administrativne in javne odgovornosti ni na enak način veljavni za posameznike kakor za korporacije. Tako na primer zanesljivost in avtentičnost dokumenta, ki ga je izdelala privalna oseba, imamo gledati na obliko dokumenta in ne gledati na postopek nastanka ali prenosa. Avtentičnost v tem primeru preverjamo le, kadar posamezen dokument potrebujemo za posebne namene.

⁸ Modeli aktivnosti in enot, glosar in pravila, povezana z dejavnostmi, si je mogoče ogledati na home page magistrskega programa na Univerzi Britanske Kolumbije <http://www.slais.ubc.ca/users/loranti/>.

⁹ Poldejavni dokumenti spadajo v pristojnost takih sistema hranjenja kot shranjevanja. Sistem hranjenja se s poldejavnimi dokumenti ukvarja glede na njihov odnos do dejavnih dokumentov in glede na izvajanje dejavnosti, zaradi katerih so hili dokumenti ustvarjeni. Sistem shranjevanja pa se ukvarja bolj z lokacijo, povrnitvijo in shranjevanjem poldejavnih dokumentov in služi predvsem ustvarjalcu za sklicevanje.

nalnem kot v elektronskem okolju. Pri tem je uporabila predvsem koncepte, ki jih je razvila diplomatika. Pomembno pojmovanje diplomatike je, da lahko vse dokumente analiziramo, razumemo in vrednotimo glede na nek sistem formalnih elementov, ki so po svoji uporabnosti univerzalni in po naravi dekontekstualizirani. To pomeni, da dokumente lahko in moramo identificirati glede na njihove formalne sestavne elemente in ne po informaciji, ki jo prenašajo. Diplomatična raziskava je pokazala, da je elektronski dokument, tako kot vsak tradicionalni dokument, sestavljen iz *medija* (t.j. fizični nosilec sporočila), *oblike* (t.j. pravila predstavitve, ki omogočajo prenos sporočila), *oseb* (t.j. enote, ki delujejo preko sredstev dokumenta), *dejavnosti* (t.j. dejanje volje, po katerem dokument nastaja kot sredstvo za ustvarjanje, obranitev, spreminjanje ali uničevanje situacij), *konteksta* (t.j. pravnoadministrativni okvir, v katerem se dejavnost odvija), *arhivske povezave* (t.j. odnos, ki povezuje vsak dokument s predhodnim in sledečim dokumentom in z vsemi tistimi dokumenti, ki so vključeni v isto aktivnost/ dejavnost) in *vsebine* (t.j. sporočilo, ki ga dokument namerava prenesti). Vendar pri elektronskih dokumentih navedene komponente niso neločljivo povezane druga z drugo kot pri tradicionalnih dokumentih: elektronski dokumenti in njihovi deli obstajajo ločeno in jih lahko upravljamo ločeno, razen če jih zavestno povežemo, da bi zagotovili nastanek zanesljivih dokumentov in shranjevanje avtentičnih dokumentov.

Pri elektronskih dokumentih je *medij* ločen fizični del dokumenta in njegov namen ni, da bi prenašal pomen. Njegov izključni namen je, da zagotavlja oporo za sporočilo. Medtem ko dokument ne obstaja, dokler ga ne prilepimo na nek medij, pa je nevtralni značaj medija pri elektronskih dokumentih življenjsko pomemben za njihov obstoj, saj imajo vsi mediji, ki so oblikovani tako, da nosijo magnetsko ali optično prilepljene signale, zelo omejen čas trajanja - ne le zaradi pokvarljivosti materiala, ampak tudi, in predvsem, zaradi zastarelosti tehnologije, ki jo potrebujemo, da dokumente beremo. Jasno je, da shranjevanje elektronskih dokumentov zahteva ponovljajočo in stalno reprodukcijo. Če bi mediji lahko prenašali pomen *per se*, bi bila vsaka reprodukcija enostavna transkripcija vsebine, pri tem pa bi izgubili veliko informacij in veljave. Ker pa medij pri elektronskih dokumentih ni povezan s pomenom, lahko vsako reprodukcijo dokumenta, pri kateri se spremeni le komponenta medija, smatramo za popoln in učinkovit dokument, ki je identičen z dokumentom, ki ga reproducira.

Podobno je pri tisti skupini značilnosti dokumenta, ki sestavljajo njegovo fizično obliko. **Fizično obliko** sestavljajo formalne lastnosti dokumenta, ki določajo njegov zunanji izgled. Vključujejo pisavo (na primer vrsto pisave, for-

mat, vrnjene znake, barve itd.), jezik, posebne znake (na primer simboli, ki kažejo na priloge, komentarji, moti, emblemi itd.), različne pečate (digitalne signature, časovni zaznamki itd.), konfiguracijo in arhitekturo elektronskega operacijskega sistema, arhitekturo elektronskih dokumentov, programsko opremo itd. To so vsi tisti deli tehnološkega konteksta, ki določajo, kakšen bo izgled dokumenta in kakšen bo dostop do njega - pri elektronskih sistemih je to običajno za uporabnika (kdorkoli že je, na primer avtor, naslovnik ali kdo drug) "transparento" ali vidno.

Ker je namen komponent fizične oblike dokumenta, da prenašajo pomen, sprememba katerekoli od njih povzroči nastanek novega in različnega dokumenta. To je seveda pomembno tudi pri shranjevanju elektronskih dokumentov. Digitalna tehnologija postane zastarela vsakih nekaj let, torej se močno spremenita konfiguracija in arhitektura elektronskih sistemov, na primer prenik od koncepta enostavne datoteke h konceptu hierarhične ali relacijske baze podatkov. Ko se to zgodi, moramo vse ustvarjene dokumente v zastarelem okolju prenesti v novega, drugače bodo nedostopni in za vse namene in posledice neobstoječi. Prenajanje se razlikuje od prepisovanja. Prepisovanje je popolna reprodukcija tako vsebine kot formalnih elementov dokumentov (na primer mikrofilmanje, fotokopiranje ali prenos istih nizov bitov iz enega magnetnega traku na drugega). Prenajanje je reprodukcija vsebine dokumenta, spremenita pa se sestava in zgradba (na primer slikanje analognih dokumentov ali prenašanje hipertekstovnih dokumentov iz ene baze podatkov v drugo, ki ima drugačno sestavo). Medtem ko je lahko po prenašanju izgled dokumentov enak kot izgled dokumentov, ki smo jih prenesli, pa se je močno spremenila njihova fizična oblika. Nekatero informacije smo izgubili in pridobili nove.

Vsak proces prenašanja mora biti torej samoavtentičen. Če ustvarjalec dokumentov le-te še zmeraj potrebuje za vsakodnevno opravljanje poslov, jim avtentičnost zagotavlja stalno zanašanje ustvarjalca na same proizvode procesa prenašanja. Če pa ustvarjalec dokumentov le-teh za opravljanje poslov ne potrebuje več, bo morala proces prenašanja izvesti nevtralna stranka (na primer profesionalni arhivist, ki je zaposlen pri tej inštituciji, ali program, ki je pristojen za trajno shranjevanje teh dokumentov). Proizvode prenašanja moramo preveriti in narediti avtentične. Tako so ti dokumenti postali avtentične kopije¹⁰ zastarelih dokumentov, v najboljšem primeru imitativne kopije¹¹ (če so reproducirali

¹⁰ Avtentična kopija je "kopija, ki so jo potrdili uradniki, pristojni za izvajanje te funkcije, da bi ji izročili pravno priznanje [okaza]." Glej Luciana Duranti, "Diplomatics: New Uses For An Old Science," *Archivaria* 28 (Summer 1989): 21.

¹¹ Imitativna kopija "v celoti ali delno reproducira ne le vsebino, ampak tudi oblike originala [dokumenta], vključno z zuna-

njihovo intelektualno obliko) in v najslabšem primeru *enostavne kopije z značilnostmi vidimusa*.¹²

Intelektualna oblika dokumenta sestavljajo formalne lastnosti, ki predstavljajo in sporočajo elemente dejavnosti, v katere je dokument vključen, ter elemente takojšnjega konteksta, (tako dokumentarnega kot administrativnega). Intelektualno obliko elektronskih dokumentov lahko razdelimo v tri dele: "sestava informacij", ki se nanaša na tip reprezentacije vsebine, pa naj bo le-ta tekstovna, grafična, slikovna, zvočna ali kombinacija naštetih; "oblikovanje vsebine", ki se nanaša na elemente teksta in njihovo ureditev, kot so datum, pozdravna formula, ekspozicija itd.; in "anotacije", ki se nanašajo na dodatke k dokumentu, ki so bili dodani v zaključni fazi postopka (na primer dokaz o avtentičnosti prepisa), ob predaji zadeve (na primer dopisi "nujno", "v vednost", datum in naziv dejavnosti), v času postopka (na primer omemba sledečih dejavnosti ali njihovih rezultatov) ali ob upravljanju dokumenta (na primer klasifikacijska koda, registrska številka).

Oblikovanje vsebine vsebuje predvsem elemente, ki jih pri tradicionalnih elementih imenujemo "notranji". Pri elektronskih dokumentih so ti posredovani preko elektronskih meja. Njihovi najpomembnejši elementi, to so tisti, ki se nanašajo na osebe, administrativni kontekst in dejavnost (na primer superskripcija,¹³ inskripcija,¹⁴ datum dokumenta, datum predaje, zadeva) so v zgornjem delu dokumenta, ki je njegov protokol,¹⁵ in ne v eshatokolu¹⁶ dokumenta. Eshatokol lahko vsebuje imena, ki pa nimajo veljavnosti kot izjave o verodostojnosti o tem, kaj dokument je. Pri dokumentih, ki jih ne posredujemo preko elektronskih meja, iste elemente lahko omenimo pri oblikovanju vsebine,

vendar imajo veljavnost kot izjave o verodostojnosti o tem, kaj dokument je, le, če so v profilu dokumenta.

Anotacije vsebujejo "profil dokumenta". To je elektronska oblika, ki nastane, ko sistemu damo ukaz, naj pošlje ali zapre nek elektronski dokument. Tak kot anotacija je neločljivo povezan z dokumentom, dokler le-ta obstaja. Vsebovati mora vse tiste elemente intelektualne oblike, ki so potrebni za identificiranje dokumenta in ga vzpustavljati v odnos z drugimi dokumenti, ki pripadajo istemu skupku. Profil dokumenta naj bi predstavljal konceptualni prostor, kjer se administrativno-dokumentarni postopek združi z intelektualno obliko in kjer se vsi elementi intelektualne oblike stikajo. Glede na to, ali je dokument ustvarjen ali prejet, naj bi anotacija vsebovala večino naslednjih elementov: registrsko številko (če jo je mogoče določiti), datum dokumenta, datum in čas prejema, datum in čas prenosa (v pristor ali čas, torej v sam sistem), stanje prenosa (t.j., ali je dokument osnutek, original ali kopija), način in medij prenosa, arhivski datum (t.j. datum, s katerim dokument postane del dosjeja ali razreda), registrsko številko pisarne, ki je dokument odposlala (če jo je mogoče določiti), imena in naslove ustvarjalca, lastnika, avtorja, pisca, naslovnika in kateregakoli drugega prejemnika, dejavnost ali zadevo, priloge, vrsto in sredstva varnostnega varovanja, sestavo informacij, medij, vrsto datoteke (npr. WP, MS, Excel, Mime encoded), pisarno, ki se z dokumentom ukvarja, dejavnosti, ki so bile podvzete, kodo razreda, identifikatorja dosjeja (če je določljiv), identifikatorja dokumenta in druge elemente, ki jih zahteva določen ustvarjalec ali dejavnost. Pri elektronskih sistemih, ki so oblikovani tako, da naredijo anotacijo profila dokumenta za vsak poslani ali zaprti dokument, bo sistem sam direktno zapolnil večino zgoraj omenjenih področij na osnovi: 1) glave dokumenta, 2) elektronskega prostora, v katerem je bil dokument ustvarjen ali prejet, 3) pristojnosti¹⁷ osebe, ki dokument piše in ima privilegij dostopa,¹⁸ 4) dokumenta, na katerega ustvarjeni dokument odgovarja, itd. Nekateri dokumenti pa so razvrščeni tudi glede na avtorja in dokumentarno pisarno. Na osnovi ugotovitev raziskave Univerze Britanske Kolumbije ni dvoma, da bo imel profil dokumenta časovna za elektronske dokumenta isto funkcijo, kot jo imata za tradicionalne dokumente protokol in eshatokol.

Poglejmo, kaj se dogaja z osemami, ki kakorkoli sodelujejo pri nastanku elektronskih dokumentov. Zaradi zahtev po nedeljivem nadzoru elektronskih dokumentov mora diplomatik/ arhi-

njimi oblikami (oblikovanje strani, skripta, pisatelni znaki, medij, itd.)." Glej *ibidem*, 20-21.

¹² Enostavni kopiji "narejeni s preprostimi prepisnimi vsebine originala." *Vidimus* spada med avtentične kopije in ima obliko vrivanja, t.j. dokumenta, "ki ga v celoti navajamo (če je tekstualen) ali v njem pišočami (če je vizualen, na primer zemljevidi) pri originalnem dokumentu, da bi obnovili [njegove] učinke. ... Avtentična kopija in predvsem *vidimus* zagotavljajo le skladnost prepisa z originalnim tekstom." Glej *ibidem*, 21, 26 (#38, #39).

¹³ Superskripcija je "navetba imena avtorja dokumenta in/ali dejavnosti." Glej Luciana Duranti, "Diplomatics: New Uses for an Old Science (Part V)," *Archivaria* 32 (Summer 1991): 12.

¹⁴ Inskripcija je navedba "imena, titule in naslova naslovnika dokumenta in/ali dejavnosti." Glej *ibidem*: 12.

¹⁵ Protokol je prvi od treh fizičnih delov dokumenta. "Vsebuje administrativni kontekst dejavnosti (t.j. navetbo vpletenih oseb, časa in kraja ter predmeta) in začetne formule." Glej *ibidem*: 11.

¹⁶ Eshatokol je zadnji od treh fizičnih delov dokumenta. "Vsebuje dokumentacijski kontekst dejavnosti (t.j. enunciacijo sredstev vrednotenja, navedbo odgovornosti za dokumentacijo akta) in finalne formule." Glej *ibidem*: 11.

¹⁷ Pristojnost spada v območje funkcionalne odgovornosti, ki je bila zaupana neki pisarni ali uradniku.

¹⁸ Privilegiji dostopa se nanašajo na pristojnost zbiranja, klasificiranja, anuiranja, branja, povrnitve, prenosa ali uničevanja dokumentov, ki smo ju podelili uradnikom v neki službi.

vist evidentirati veliko večje število oseb. Diplomatika pravi, da lahko pri nastanku dokumenta sicer sodeluje mnogo oseb (med njimi so priče in sopodpisniki), vendar so za njegov obstoj potrebne le tri. To so *avtor* (t.j. oseba, ki ima pristojnost in sposobnost izdati dokument ali v čigar imenu ali povelju je bil dokument izdan), *naslovnik* (t.j. oseba, na katero je dokument naslovljen ali mu je namenjen) in *pisec* (t.j. oseba, ki ima pristojnost in sposobnost oblikovati vsebino dokumenta).

Pri tradicionalnih dokumentih je povezava njihovih elementov takšna, da po določitvi avtorja, naslovnika in pisca ni več dvoma, kdo sta ustvarjalec in lastnik. Pri elektronskih dokumentih ni tako. Za vsak elektronski dokument, ki je bil narejen ali prejet in spravljen zaradi dejavnosti ali vpogleda, morata biti določena tudi *ustvarjalec* in *lastnik*. Ustvarjalec je oseba, ki izdeluje arhivske fonde, katerim določen dokument pripada. Lastnik pa je oseba, ki ima v lasti elektronski naslov ali prostor, v katerem je dokument nastal (t.j. iz katerega je dokument odposlan ali v katerem je bil dokument sestavljen in zaprt).

Osnovni razlog za določitev ustvarjaleca v povezavi z vsakim elektronskim dokumentom je shranjevanje za daljše časovno obdobje. Medtem ko so dokumenti v dejavnem elektronskem okolju, v katerem nastajajo, je ustvarjalec zelo lahko določiti. To je oseba, ki ima jurisdikcijo nad sistemom za ustvarjanje, prejetje in kopiranje dokumentov v procesu dejavnosti. Ko dokumente vzamemo iz sistema, njihova lokacija na mediju hranjenja in v določenem prostoru za identifikiranje ustvarjaleca ni več pomembna. V idealnem sistemu bi identiteto ustvarjaleca nekega elektronskega dokumenta lahko videli na vizualni ali prezentacijski komponenti obliki profila dokumenta, ki bi bil kot anotacija priložen vsakemu delu dokumenta, kot na primer logotip ali glava.

Osnovni razlog za določitev lastnika v povezavi z vsakim elektronskim dokumentom je, da je ta oseba lahko od avtorja ali pisca dokumenta različna, še posebej, če ima dokument več avtorjev, le eden od njih pa je odgovoren za njegov prenos; nanaša se predvsem na zanesljivost in odgovornost. Identiteta lastnika dokumenta, ki ga elektronsko prenašamo, je v glavi poštnega sporočila. Identiteta lastnika dokumenta, ki ga elektronsko ne prenašamo, sistem vključni v profil dokumenta in je ista kot ime lastnika individualnega elektronskega prostora, v katerem je bil dokument zaprt.

Ne glede na medij ali obliko dokumenta je dejavnost bistven element vsakega dokumenta. Dejavnost je vsak izraz volje, katere cilj je, da ustvarja, spreminja, upravlja ali uniči situacije. Posebna vrsta dejavnosti je *transakcija*. To je dejavnost med dvema ali več osebami. Njen cilj je, da spremeni odnos med osebami. Odnos med

nekim elektronskim dokumentom in dejavnostjo, v kateri dokument sodeluje, je običajno viden v konceptualni poziciji, ki ga dokument zavzema v dosjeju ali razredu dokumentov, s katerimi je povezan s klasifikacijsko kodo. Tak odnos je po naravi lahko podoben odnosu, ki ga imajo tradicionalni dokumenti s pravnimi dejanji: *dispozitivni* (ko je dokument bistveni del pravnega dejanja, ki nastane ob nastanku dokumenta: npr. elektronski dokument, ki sprejme paciente v bolnišnico) ali *probativni* (ko je dokument dokaz dejanja, ki je izvršeno pred nastankom dokumenta: npr. elektronski seznanilni registriranih volileev).

Glede na dejavnost, v kateri sodelujejo, pa ima večina elektronskih dokumentov *podporno* funkcijo. Za primer vzemimo geografski informacijski sistem. To je relacijska baza podatkov, ki predstavlja podatke v geografski ureditvi ter vsebuje le dokumente (t.j. informacije, ki so na konkreten in organiziran način pripete na nek medij po posebnih pravilih reprezentacije), informacije (t.j. skupina podatkov, ki ima pomen in je namenjena komunikaciji v prostoru ali v času) ali posamezne podatke (t.j. najmanjša zapisana dejstva, ki imajo pomen). Vendar lahko govorimo o dokumentu tudi, če je njegova funkcija kot baza podatkov, da podpira določeno poslovno dejavnost (ima vse potrebne elemente dokumenta, ko jo smatramo za enoto) in lahko sam izdeluje dokumente. Ko iz njih izločimo dokumente in jih povežemo z drugimi dokumenti iste dejavnosti, sami postanejo dokumenti (npr. predstavitev gostote prometa na določenem mestu, ki ga dodamo ali povežemo s poročilom, ki vsebuje priporočila za urejanje mestnega prometa). Drug velik del elektronskih dokumentov ima *narativno* funkcijo. Ti so s poslovno dejavnostjo povezani le tako, da govorijo, kako so se posamezniki lotili dela in kako so lotili neformalnih potez izvedbe nekih dejavnosti in odločanja. Čeprav so tudi to dokumenti, pa niso proceduralno povezani z dejavnostjo, tako kot druge vrste dokumentov, ampak so z njo povezani posredno. Obstoj dokumentov s podporno in narativno funkcijo pravni sistem ne potrebuje, njihovi avtorji jih ustvarjajo zaradi svoje koristi ali po svoji izbiri.

Kontekst se nanaša na pravnoadministrativni okvir, v katerem se dejavnost odvija. Pri elektronskih dokumentih je pomembno, da tehnološkega konteksta ne zamenjujemo z administrativnim. Tako na primer ne obstajajo "skupni elektronski dokumenti". Obstajajo pa lahko "skupne baze podatkov" z dokumenti, informacijami ali podatki, ki so dostopni mnogim osebami. Vsaka baza podatkov je odgovornost le ene pravne osebe (ki je lahko konzorcij ljudi). Vsaka oseba, ki uporablja dokumente, informacije ali podatke iz skupne baze podatkov, v teku svoje lastne dejavnosti dela z njimi v svojem elektronskem sistemu svoje elektronske dokumente. Poudariti moramo, da vsakokrat, ko v

bazi podatkov naredimo poizvedbo, ne nastanejo elektronski dokumenti. Nastanejo le, ko to naredimo v kontekstu poslovne dejavnosti in tako poizvedba kot odgovor postane del dokumentov te dejavnosti. Če povemo drugače, večina elektronskih "transakcij" ni povezanih s poslovno dejavnostjo in ne ustvarja dokumentov. Na koncu, ključ do ohstaja elektronskega dokumenta je arhivska povezava.

Arhivska povezava se nanaša na vez vsakega dokumenta s predhodnim in sledečim dokumentom v konceptualni mreži odnosov med dokumenti, ki nastanejo v teku iste dejavnosti. Glede na naše pojmovanje, da morajo biti dokumenti sestavljeni iz spisov in kompleksnosti njihovih odnosov, je arhivska povezava bistven element dokumenta. Je prvotna (t.j., nastane, ko je narejan ali prejet dokument), potrebna (t.j., ima jo vsak dokument) in določena (t.j., njene značilnosti so odvisne od namena dokumenta).¹⁹ Pri tradicionalnih dokumentih je arhivska povezava vpletena v fizično ureditev dokumentov. Pri elektronskih dokumentih pa jo moramo narediti vidno. Konceptualno arhivska povezava nastane v trenutku, ko dokument damo na stran in tako določa trenutek nastanka dokumenta. Ohlikovno je lahko arhivska povezava določena klasifikacijska koda, ki jo dokumentu dodelimo in povezuje dokument z drugimi dokumenti istega razreda. V primeru prejetih in odposlanih dokumentov pa je arhivska povezava lahko registrska številka, ki jo dodelimo dokumentu in ga povezuje s predhodnimi in sledečimi dokumenti, ki jih je ustvarjalec izdelal ali prejel in se ukvarjajo z isto zadevo.²⁰

V visoko razvitem elektronskem sistemu hi hili ohe anotaciji vključeni v profil dokumenta in bi tako utrdili odnose v dokumentu ter jih oh vključitvi v centralni sistem dokumentov stabilizirali. Pri sistemih, ki niso posebej ohlikovani za hranjenje dokumentov, sta klasifikacijska koda

ali identifikator in registrska številka (če je določljiva) del metapodatkov, ki sestavljajo podatkovni slovar.

Vsehina se nanaša na sporočilo, ki naj ga dokument prenaša. Če želimo, da dokument sploh ohstaja, mora hiti pri elektronskem dokumentu vsehina določena in stabilna. To pomeni, da tako imenovanih "navideznih dokumentov" v elektronskem okolju ni nujno šteti za dokumente. Navidezni dokument je sestavljen iz kazalcev k podatkom, ki so razvrščeni na različnih prostorih v neki bazi podatkov ali v večjih hazah podatkov. Čeprav dokument, ki je sestavljen iz teh podatkov, na računalniškem zaslonu lahko vidimo v pomenski ohliki, pa dokument kot tak dejansko ne ohstaja, dokler njegovih delov ne povežemo močno skupaj, torej dokler dokončno ne ohlikujemo vsehine dokumenta. Pri tradicionalnih dokumentih je drugače, saj je tu dokument sestavljen iz kazalcev k informacijam iz drugih dokumentarnih virov, tudi dokument drugih virov, ki ga lahko uporabimo za ustvarjanje drugega dokumenta. Pri elektronskih dokumentih kazalci vodijo k podatkom, ki se lahko - glede na to, da so v podatkovnih bazah, ki so po svoji naravi dinamične - sčasoma spremenijo. Tako navidezni dokument nima stabilnosti in v desetih minutah lahko imamo deset različnih dokumentov.

Značilnosti elektronskih dokumentov, kot sta jih ohlikovali diplomatika in arhivistika, sestavljajo konceptualno osnovo za določitev, prvič, ali elektronski sistem s katerim se ukvarjamo vsehuje dokumente, in drugič, ali lahko te dokumente smatramo za zanesljive in avtentične. Seveda moramo natančneje določiti, kaj sta tu zanesljivost in avtentičnost.²¹

Zanesljivost pomeni veljavo in zaupanje dokumentov kot dokazov - potrjevatvi morajo dejstva, o katerih govorijo. Zanesljivost je odvisna od dveh faktorjev: stopnje polnosti ohlike dokumenta in stopnje nadzora nad postopkom njegovega ustvarjanja. Polnost ohlike dokumenta pomeni, da ima dokument vse elemente intelektualne ohlike, potrebne za sposobnost izvajati posledice. Po tradicionalnem pojmovanju dokument ni popoln, če v svoji intelektualni ohliki ne vsehuje datuma (ki odraža odnos med dokumentom in avtorjem ter med dejstvi, ki jih dokument opazuje, in opazovalcem teh dejstev) in podpisa (ki prenaša odgovornost za dokument in njegovo vsehino ter ustvari iz dokumenta dejstvo, ki ga moramo opazovati). Pri elektronskih dokumentih avtorjev podpis za popolnost dokumenta ne zadostuje: elektronski dokument mora vsehovati tudi datum in čas prenosa notranjemu ali zunanjemu naslovniku ali datum in čas prenosa v datje ali razred, v katerega dokument

¹⁹ Giorgio Canevari, "Il fondamento teorico della struttura archivistica," *Archivi* II, VI (1939): 8, ponatis v Giorgio Canevari, *Scritti archivistici* (Rizzoli: Centro di Ricerca editore, 1970), 39. Jenkinsova uporablja pojem "množebna povezanost." Glej Hilary Jenkins, "Introductory," v Public Record Office, *Guide to the Public Records, Part I* (London: Public Record Office, 1949), 2.

²⁰ Smoleja so v večini evropskih držav zagotavljali zanesljivost z registriranjem prejetih in odposlanih dokumentov v register. Tu so naredili tako, da so sledili vsim dokumentom, ki jih je urad odposlal in prejel in, glede na ta cilj, zabeležili vse dejavnosti, ki so bile povezane z neko zadevo in načinom njene odstranitve. Pri projektu magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije je biblični od pravil sistema hranjenja dokumentov vzpostavitev postopkov registriranja, ki vključuje vodenje elektronskega protokolnega registra. Protokolni register naj kot sredstvo dokumentarnega nadzora služi tako upravljanju dokumentov kot njihovi zanesljivosti. Hkrati pa je dragocen sredstvo za nadzor nad dokumentarnim kontekstom, saj odraža odnose med vsimi dokumenti, ki jih je pisarna prejela ali odposlala.

²¹ Za podrobnejšo obravnavo obeh pojmov glej Luciana Duranti, "Reliability and Authenticity: The Concepts and Their Implications," *Archivaria* 39 (Spring 1995): 5-10.

sodi. Tudi tipkani ali lastnoročni podpis ne izpolnjuje svoje tradicionalne funkcije, saj ga lahko vsakdo doda dokumentu in njegove avtentičnosti ne moremo preveriti ter tako ne prispeva k polnosti dokumenta. Pri elektronskih dokumentih funkcija podpisa izvršuje ime, izpisano v glavi poštnih sporočil ali v profilu drugih tipov dokumentov; in/ ali pri elektronskih pečatih ali tako imenovanih "digitalnih podpisih", ki sploh nimajo oblike podpisov.

Postopek ustvarjanja se nanaša na skupino pravil, ki urejajo izdelavo, prejemanje in odlaganje dokumentov:

Nekatera pravila se nanašajo na ustvarjalce dokumentov. Določajo, kdo je odgovoren za podpisovanje določenih dokumentov, pri vnašanju istega dejstva prenašajo odgovornost na različne osebe ali pri zahtevi, da se isto dejstvo ali njegov del prenese ob istem času na različne naslovnike. Druga pravila se nanašajo na usmerjanje dokumentov, urejanje v teku sestavljanja in dokončanja in njihovem dokumentiranju, saj ta operacija določa dokumentarni kontekst dokumenta. Čim bolj so pravila stroga in natančna, tem bolj je natančno določen je postopek, tem bolj bodo dokumenti pri uporabi zanesljivi.²²

Pri elektronskih sistemih imamo za zagotovitev upoštevanja teh pravil in za zagotovitev zanesljivosti ustvarjalcev dokumentov dve vrsti metod. Prva vrsta je usmerjena k preventivi in vsebuje tri glavne metode. Prva metoda se ukvarja z umeščanjem pravic dostopa v sistem, torej vsaki osebi, ki ima dostop do elektronskega sistema na osnovi njegove posebne pristojnosti določa pooblastila, s katerim zbira, klasificira, zapisuje pripombe, bere, povrne, prenaša in/ali uničuje določene skupine dokumentov (te pravice lahko posamezno osebo povežejo z razredi ali podrazredi dokumentov ali s tipi dokumentov). Druga metoda v sistem umešča "delovna pravila". Z njimi sistem poveže osebo, ki je pristojna za posamezno dejavnost - in le to osebo - s povezanimi dokumenti - in le temi dokumenti - in ob avtomatičnem razvoju postopka spodbudi nastanek primernega dokumenta ob pravem času. Tretja metoda z magnetičnimi karticami, gesli, prstnimi odtisi in podobnim omejuje fizični dostop do tehnologije ali do delov tehnologije.

Druga vrsta metod je usmerjena k verifikaciji in vsebuje eno pomembno metodo, ki v okviru elektronskega sistema oblikuje "nadzorno sled", torej avtomatično dokumentira vse interakcije pri dokumentu. Z njo lahko dokumentiramo vsak dostop do sistema, pa naj bo to sprememba dokumenta, brisanje, dodajanje ali le pogled v dokument. Druga pravila pri ustvarjanju, prejemanju in odlaganju dokumentov se nanašajo na njihovo usmerjanje,²³ delo z njimi med sestav-

ljanjem in dokončanjem in na njihovo registriranje, saj ta operacija določa arhivsko povezavo. Po svoji naravi so pravila za hranjenje dokumentov proceduralna in torej za elektronski sistem zunanja; nadzorujejo vse dokumente istega ustvarjalca in se uporabljajo tako za elektronske kot neelektronske dokumente.

Nadzor nad procesom nastajanja dokumentov je še okrepljen s povezovanjem teh pravil hranjenja dokumentov z določenimi poslovnimi procesi. Povezovanje poslovnih in dokumentarnih postopkov vključuje: identificiranje vseh poslovnih postopkov v okviru vsake pisarniške funkcije; razdelitev posameznega postopka na šest standardnih faz (pobuda, povpraševanje, posvetovanje, premislek, nadzor premisleka, izvedba²⁴); in določitev za vsako fazo, katero dejanje smo izvedli, določitev ustvarjene intelektualne oblike dokumenta, pisarne, ki je odgovorna za njeno ustvarjanje, klasifikacijo, stopnjo zaupnosti, sredstva za določitev avtentičnosti, potrebo po avditiranju in razpolaganju. Ko povežemo poslovne in dokumentarne postopke, opišemo dokumente, ki so povezani z vsako fazo posameznega postopka, in posebne zahteve, ki so povezane z njimi v povezavi s privilegiji dostopa, klasifikacijo, registracijo, določitvijo avtentičnosti, avditiranjem itd.

Zanesljivost in metode, ki jo zagotavljajo, so povezane le z ustvarjanjem dokumentov.²⁵ Določitev avtentičnosti pa je povezana z načinom, obliko in stanjem prenosa dokumenta ter načinom njegovega hranjenja in varstva. Avtentičnost zavarujemo in zagotovimo z uporabo metod, ki zagotavljajo, da dokumenta po izdelavi ne moremo prirežati, spreminjati ali drugače falsificirati. Dokument torej ostane natanko tako zanesljiv, kot ko smo ga izdelali, prejeli ali oddali. *Način prenosa* dokumenta je metoda, s katero dokument prenašamo v prostoru in času. Čim varnejša je metoda prenosa, tem več verjetnosti je, da je prejeti dokument tisto, kar trdi, da je. *Oblika prenosa* dokumenta je fizična in intelektualna oblika, ki jo ima dokument ob prejetju. Če tradicionalno avtentičnost najbolje zagotovimo tako, da dokument ob prenosu v prostoru in v času ohrani isto obliko.

Vendar je pri prenosu najpomembnejša raz-

elektronskega sistema. To naredimo tako, da določimo, v katerem od teh prostora so bili dokumenti ustvarjeni, prejeti, registrirani, klasificirani, spreminjeni, shranjeni, itd.

²⁴ Glej Luciana Duranti, "Diplomatics: New Uses For An Old Science," *Archivaria* 31 (Winter 1990-91): 14-19.

²⁵ Poudariti moramo, da je tudi zanesljivost vprašanje stopnje. Natančna metoda, ki jih je oblikovala raziskovalna skupina magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije, je zagotovitev najvišje stopnje zanesljivosti. Glede na piskovne namene, ki jim dokument služi, in glede na z njimi povezane pravne zahteve, bodo morali posamezni ustvarjalci dokumentov sami določiti stopnjo zanesljivosti za vsak tip ustvarjenega dokumenta. Tu opisane metode bodo tako najni uporabili selektivno.

²² Ibidem, 6.

²³ Usmerjanje elektronskih dokumentov vključuje določitev meja spletnega, skupinskega in individualnega pristupa v okviru

lika med tradicionalnimi in elektronskimi dokumenti povezana s stanjem prenosa. *Stanje prenosa* dokumenta pomeni stopnjo razvoja in pooblastila, torej njegova enostavnost, polnost in učinkovitost potem, ko smo ga po izdelavi ali prejemu odložili na stran. Stanje prenosa je lahko osnutek, original ali kopija. *Osnutek* je začasna sestava dokumenta, ki je namenjen popravljanju; osnutki so lahko v različnih stopnjah dovršenosti. *Kopija* je reprodukcija dokumenta, ki je narejen iz originala, osnutka ali druge kopije. *Original* je prvi popolni in učinkovit dokument. Če želi biti dokument original, mora imeti tri značilnosti: polnost (t.j., njegova oblika mora biti skladna z obliko, ki jo je zanjo predvidel avtor in/ali jo zahteva pravni sistem), enostavnost (t.j., biti mora prvi, ki je bil izdelan v popolni obliki) in učinkovitost (t.j., biti mora sposoben doseči namene, zaradi katerih je bil narejen). Pri elektronskih dokumentih določimo stanje prenosa glede na njihovo usmerjanje. Dokument, ki ni poslan naslovniku ali dodeljen doseju ali razredu, v katerega v okviru centralnega sistema dokumentov (t.j. arhiv ali arhivski fondi ustvarjalec) spada, ampak ga hranimo v elektronskem prostoru, v katerem je bil izdelan, moramo imeti za osnutek, ker je nepopoln. Pravzaprav prav prenos dokumenta preko zunanjih ali notranjih elektronskih meja opremi dokument s komponentami, zaradi katerih postane popoln (med te spadata datum prenosa in "nadbis" ali identiteta lastnika in/ali avtorja). Katerikoli dokument, ki ga prenašamo, je prejet kot original, v prostoru lastnika pa je shranjen kot končni osnutek. Čeprav takemu dokumentu sistem dodeli čas prenosa in identiteto lastnika, pa dokument ni sposoben doseči svojega namena in nima učinkovitosti (sistem v prostor lastnika - individualni prostor - shrani kopijo vsakega prenešenega dokumenta, čeprav le-ta iz kateregakoli razloga nikoli ne prispe na ciljni naslov). Kadarkoli oseba iz centralnega sistema dokumentov pridobi dokument, si lahko ogleda original (v primeru prejetega dokumenta ali notranjega dokumenta) ali zadnji osnutek (v primeru odposlanega dokumenta). Če oseba dokument prepíše v svoj prostor, dobi imitativno kopijo, ne pa kopijo v obliki originala, saj se spreminijo nekateri metapodatki ali podatki o dokumentu iz profila dokumenta oziroma drugje v sistemu. Kadarkoli oseba preda dokument drugi osebi, ustvari vrivni tip *vidimus* itd. Pri elektronski dokumentih je osnovni koncept, da stanje prenosa določimo glede na način, kako elektronski prenos učinkuje na vse vidike oblike dokumentov, tudi na anotacije (npr. podatki, zapisani v profilu, ali podatki iz podatkovnega imenika in podatkovnega slovarja).

Pri hranjenju in varstvu je najpomembnejša razlika med elektronskimi in tradicionalnimi dokumenti ta, da tradicionalne dokumente ohranimo avtentične, če jim ohranimo obliko in

stanje prenosa, v katerih so bili ustvarjeni ali prejeti in odloženi na stran, elektronske dokumente pa ohranimo avtentične s stalnim prepisovanjem in občasnim premikanjem. Tako elektronski dokument v svoji prvotni obliki ne more preživeti več kot desetletje (izraz "preživeti" se ne nanaša le na fizično obliko, ampak vključuje tudi čitljivost in razumljivost). Avtentičnost elektronskih dokumentov za daljše časovno obdobje lahko zagotovimo le s samooveritvenim procesom reprodukcije iz enega medija na drugega in pretvorbe z ene digitalne tehnologije na drugo. Avtentičnost zagotovimo tudi z zanesljivostjo osebe ali pisarne, ki ima pooblastilo in sposobnost izvajati procesa reprodukcije²⁶ in pretvorbe, ter z neprekinjenim fizičnim varstvom.

Procesa mora odobriti, vrednotiti in občasno nadzorovati višja služba, ki ni povezana z ustvarjalcem dokumentov. Osebi ali pisarni, ki je odgovorna za izvrševanje, mora ista nadzorna služba podeliti tekoče pristojnosti za te procese (kot smo že omenili, mora biti ta oseba ali pisarna nevtralna tretja stran). Bolj kot kdajkoli prej bo varstvo izključna pristojnost profesionalnih arhivistov. Za to imamo tri razloge:

1. ker so ustvarjalec dokumentov odgovorni za svojo dejavnost preko svojih dokumentov, arhivisti pa so odgovorni za same dokumente;

2. ker imajo ustvarjalec dokumentov pravico pokazati, da so izvršili svoje odgovornosti (t.j., imajo pravico, da jih obravnavamo, kot da so izpolnili svoje dolžnosti ali da dokažejo, da so izpolnili svoje dolžnosti) s predajo dokumentov svojih dejavnosti v roke tretje stranke; in

3. ker se bo moralo preverjanje avtentičnosti elektronskih dokumentov za daljše časovno obdobje zanesti le na eno stvar: arhivistični opis dokumentov, čeprav sta bila procesa reprodukcije in pretvorbe izvedena še tako skrbno in odgovorno in ne glede na stopnjo pooblastila in odgovornosti, ki jo nosijo osebe odgovorne za nadzor.

Elektronski dokumenti gredo skozi več reprodukcij in pretvorb in sčasoma njihova fizična oblika izgubi večino prvotnih značilnosti, njihovi ustvarjalec in osebe, pristojne za prepisovanje in premikanje, pa so pokojni in tako nezmožni, da bi jamčili za njihovo zanesljivost. Ko bo raziskovalec takšne elektronske dokumente želel uporabiti kot vir, bo odločilno sredstvo za določitev njihove veljave arhivski inventar. Pri nedejavnih dokumentih služita intelektualna ureditev in opis arhivskih fondov kot kritična funkcija avtentičnosti, tako da ohranjata in stalno obnavljata mrežo njihovih administrativnih in dokumentarnih odnosov, z drugimi besedami, njihov kontekst in arhivsko povezavo. Administrativni odnosi se odkrivajo in ohranjajo z zapisovanjem administrativne preteklosti arhivskih fondov in

²⁶ To seveda pomeni odgovornost, ki vključuje nadzor in odgovornost nad tehničnim delom.

njihovih delov, v kar je vključena tudi zgodovina branjenja in varstva. Dokumentarni odnosi se odkrivajo in obranjajo z identifikacijo ravni ureditve fondov in njihovi reprezentaciji v strukturiranih opisih. Elektronskim dokumentom bomo morali dodati še opis splošnega operacijskega sistema in njegove zgradbe, opis zgradbe dokumentov in opis spreminjajočih metapodatkov.

Najpomembnejše konceptualne ugotovitve pričujoče analize lahko razdelimo na dve kategoriji: 1) specifične metode za zagotavljanje zanesljivosti in avtentičnosti elektronskih dokumentov²⁷ in 2) širše upravljalske zadeve, ki so povezane z vzdrževanjem in hranjenjem zanesljivih in avtentičnih dokumentov.

Glavne ugotovitve, povezane z metodami za zagotavljanje zanesljivosti in avtentičnosti elektronskih dokumentov, lahko strnemo v naslednje točke:

1) (i) Zanesljivost in avtentičnost elektronskih dokumentov najbolje zagotovimo tako, da v celoten sistem dokumentov²⁸ vključimo proceduralna pravila ter povežemo poslovne in dokumentarne postopke.

Pravila, ki so vtkana v sistem dokumentov, uvajajo nadzor nad ustvarjanjem, upravljanjem in hranjenjem tako elektronskih kot neelektronskih dokumentov celotne pisarne. Povezovanje poslovnih in dokumentarnih postopkov pa nadzor, tako da ga vtke v določen poslovni proces, še okrepi.

1)(ii) Zanesljivost in avtentičnost elektronskih dokumentov najbolje zagotovimo z vpeljavo postopkov, ki zožijo in okrepijo arhivsko povezavo, na primer klasifikacija, registracija in izdelava profila.

Posoben poudarek raziskovalnega projekta na dokumentarnem kontekstu dokumentov izhaja iz predpostavke, da je za zagotovitev zanesljivosti dokumentov potrebno določiti njihove odnose. Vendar moramo potrebo po stabiliziranju dokumentov z določitvijo njihovih odnosov uskladiti s prav tako pomembno potrebo po spoštovanju naravne dinamičnosti sistema dokumentov. Precejšnje stopnjo nadzora nad ustvarjanjem in upravljanjem dokumentov, ne da bi ovirali naravno dinamičnost sistema dokumentov ali mu vsiljevali nerazumne zahteve, lahko zagotovimo le, če se osredotočimo na arhivsko povezavo (le-ta predstavlja povezovalno tkivo med posameznimi dokumenti) in na dokumentarni kontekst, ki izbaja iz te prvotne povezave (le-ta predstavlja

povezovalno tkivo med vsemi dokumenti).

1)(iii) Zanesljivost in avtentičnost elektronskih dokumentov lahko ohranimo le, če povežemo upravljanje elektronskih in neelektronskih komponent sistema dokumentov.

Povezavo dosežemo z vpeljavo postopkov za izdelavo elektronskega profila dokumenta za vsak neelektronski dokument, ki ga pošljemo v centralni sistem dokumentov, kakor tudi za vsak elektronski dokument, ki ga odložimo na stran, ter tako, da za te elektronske profile ustanovimo odlagališče. Z elektronskim odlagališčem želimo uporabnikom sistema dokumentov omogočiti popoln vpogled v vse profile dokumentov, ki pripadajo istemu dosjeju ali razredu ne glede na medij. Ko zadevo zaključimo in dosje skupaj z njegovim profilom zapremo ter odstranimo iz centralnega sistema dokumentov, bo v odlagališču še vedno hranjen zadnji ogled profilov vseh dokumentov v dosjeju. Namen zadnjega ogleda je dokazovanje pristnosti dosjeja v trenutku, ko zaradi nizkih stroškov branjenja zapusti centralni sistem dokumentov in ohranjanje sledi o vseh dejavnostih, če nameravamo dosje uničiti.

Glavne ugotovitve povezane s širšimi upravljalskimi zadevami, ki se nanašajo na vzdrževanje in hranjenje zanesljivih in avtentičnih dokumentov, lahko strnemo v naslednje točke:

2)(i) Življenjski cikel poslovne dejavnosti, ki je usmerjena k ohranjanju integritete elektronskih dokumentov, lahko razdelimo na dve fazi: cilja prve sta, da nadzira ustvarjanje zanesljivih dokumentov in da upravlja z avtentičnimi dejavnimi in poldejavnimi dokumenti, cilj druge pa je, da hrani avtentične nedejavne dokumente.

Ločitev poslovne dejavnosti v dve fazi temelji na ugotovitvi raziskovalne skupine, da so intelektualne metode, potrebne za zagotovitev integritete elektronskih dokumentov v času, ko jih potrebuje ustvarjalec, drugačne kot intelektualne metode, potrebne za zagotovitev njihove integritete, ko jih potrebuje družba. Nameni družbe so namreč drugačni in širši kot nameni, zaradi katerih so bili dokumenti ustvarjeni. Medtem ko ustvarjalec dokumente izdeluje in uporablja, je njihova zanesljivost zagotovljena s proceduralnimi in tehnološkimi metodami. Njihov cilj je, da nadzirajo zanesljivost njihovih avtorjev, ustvarjalnega procesa in določitev njihovih oblik. Avtentičnost dokumentov pa zagotavlja uvedba proceduralnih in tehnoloških metod, katerih cilj je, da zagotavljajo njihovo pravilno identifikacijo v kontekstu (administrativnem in dokumentarnem) ter varen prenos in upravljanje. Ko dokumentov ustvarjalec ne potrebuje več, moramo njihovo avtentičnost zavarovati tako, da jih fizično prenesemo v arhivsko institucijo ali

²⁷ Natančnejša pravila, ki smo jih izdelali ob našem projektu, lahko najdemo na "home page" projekta in v tretjem in četrtem vmesnem poročilu; izšli so v *Archivi & Computer* 6:5 in 7:2.

²⁸ Sistem dokumentov in njegove komponente smo v našem članku že opisali. Glej zgoraj, str. 5-6.

program. Po prenosu jih moramo urediti in opisati.

2)(ii) Ko dokumenti niso več dejavni, se pogled na njih spremeni iz pogleda od spodaj navzgor v pogled od zgoraj navzdol.

Pogled na dokument od spodaj navzgor se začne z dokumentom kot posamezno enoto - z njenimi značilnostmi, atributi in odnosi v teku oblikovanja in razvoja - in nadaljuje do prve stopnje združevanja (npr. dosje) ter nikoli ne doseže stopnje serije. Pogled obsega nadzor nad ustvarjanjem, popolnostjo in upravljanjem z dokumenti s sredstvi, kot so na primer postopek in izdelava oblike, klasifikacija, razvrščanje, registracija in povrnitev dejavnih dokumentov. Obsega tudi nadzor nad hranjenjem dokumentov s sredstvi, kot so na primer postopki za odstranjevanje, hranjenje in pregled, upravljanje profilov ter kopiranje in pretvorba poldejavnih dokumentov. Po drugi strani pa izbiranje, urejanje, opis, hranjenje in povrnitev nedejavnih dokumentov odražajo pogled od zgoraj navzdol. Le-ta se začne s fondi in nadaljuje z raziskovanjem njihovih že ustaljenih komponent - serijami in njihovimi deli. Ni naključje, da dokumente v fazi nastajanja in usedanja vidimo, kot da se zbirajo v razredu, ko pa niso več podvrženi spremembam in rasti, jih vidimo, kot da pripadajo seriji. Razred je intelektualna posoda, kamor dokumente posamezno dodeljujemo, ko jih ustvarimo ali prejmemo in odložimo na stran. Serija pa je skupek dokumentov, ki obstaja kot celota še, preden se odkrije kot seštevček posameznih delov. Takšna spreminba v pogledu na dokumente pogojuje tudi spremembo v odgovornosti za varovanje zanesljivosti in avtentičnosti dokumentov od ustvarjalca dokumentov k osebi, ki dokumente hrani.

2)(iii) Integriteto elektronskih dokumentov najhulje ohranimo tako, da ustvarjalec v času, ko jih le-ta potrebuje za poslovne namene, zaupamo prvotno odgovornost za zanesljivost in avtentičnost dokumentov. Osebi oziroma službi, ki se ukvarja s hranjenjem dokumentov, pa zaupamo odgovornost za njihovo avtentičnost za daljše časovno obdobje.

Pisarna ima za izvajanje svojih dejavnosti neposreden interes, da ustvarja in upravlja zanesljive in avtentične dokumente v teku njihove uporabe za običajno vodenje poslovanja. Ko pa pisarna dokumentov za vodenje poslovanja ne potrebuje več in se na njih ne moremo zanesiti, ne moremo pričakovati tudi začasnega zagotovila zanesljivosti, ki ga podjetje nudi v teku poslovanja.²⁹ Vprašanje je torej, kako zavarovati av-

tentičnost dokumentov, ko je bil posej, v katerem so aktivno sodelovali, zaključen in ko se ustvarjalec na njih ni več potrebno zanesiti, še posebej, če upoštevamo, da je stalno zanašanje organizacije na dokument način, kako ga le-ta overovlja. Ugotovitve raziskovalne skupine kažejo, da lahko avtentičnost dokumentov za daljše časovno obdobje zagotovi le redni prenos dokumentov tretji nevtralni stranki, torej pristojni arhivski službi, ki ima izključno pooblastilo in sposobnost za neomejeno hranjene nedejavnih dokumentov. Če ima ustvarjalec svoj lastni zgodovinski arhiv, je pristojna arhivska služba lahko samostojna pisarna ali program v okviru organizacije; če pa ustvarjalec redno prenaša svoje dokumente arhivski instituciji, je to ločena arhivska služba.³⁰

Potreba po pristopu življenjskega cikla v dveh fazah k upravljanju dokumentov v elektronski in neelektronski obliki in dejstvo, da se mora odgovornost za upravljanje teh dokumentov, potem ko dokumenti dosežejo nedejavno fazo, nujno premakniti od ustvarjalca dokumentov k tistemu, ki jih hrani, postavlja pod vprašaj primernost permanentnega pristopa kot primernega poslovnega modela za korporativne dokumente v elektronski ali neelektronski obliki. Permanenten pristop je nastal v osemdesetih letih v Kanadi kot odgovor na ločevanje upravljanja dokumentov in arhivskih funkcij (le-to je bila prilagoditev tradicionalnega pristopa življenjskega cikla in je nastalo v Severni Ameriki) in je zagovarjal prekrivanje in povezovanje obeh funkcij.³¹ Tradicionalni pristop življenjskega cikla je ločil upravljanje dokumentov v dve fazi: upravljalce dokumentov je bil odgovoren za prvo fazo (t.j. fazo "dokumentov"), arhivist pa je bil odgovoren za drugo fazo (t.j. fazo "arhivov"). V nasprotju s takšnim pristopom je permanentni pristop predlagal povezovanje in poenotenje upravljanja dokumentov. Prednost permanentnega pristopa je, da je zavrnil Schellenbergovo pojmovanje dokumentov in arhivov kot dveh ločenih enot z različnimi značilnostmi. Hkrati je arhiviste spodbudil, da so začeli bolj resno razmišljati o sredstvih, s katerimi bi lahko dokumente bolje nadzirali vse od njihovega nastanka.

Vendar je permanentni pristop v najboljšem primeru spodbujal integracijo in v najslabšem

narkega Otdelka narodne obrambe naj bi obnovili priprave na dokumente v zvezi s smolnsko krizo.

³⁰ Nadaljejši razlagi pomena arhivskega varovanja za avtentičnost dokumentov v daljšem časovnem obdobju najdemo v Luciana Dutanti, "Archives as a place," *Archives and Manuscripts* 24:2. (Novembar 1996): 242-256 in Terry Eastwood, "Should Creating Agencies Keep Electronic Records Indefinitely?," *ibidem*: 268-85.

³¹ Glavne značilnosti permanentnega pristopa, kot su ga razvili v Severni Ameriki, su opisane v Jay Alberton, "From Life Cycle to Continuum: Some Thoughts on the Record Management-Archives Relationship," *Archivaria* 21 (Winter 1985-86): 43-51.

²⁹ Varovanje avtentičnosti lahko celo ovira izključno definiranje interesa urala. Primer iz nedavne zgodovine: uslužbenec ka-

zmedo na področju odgovornosti, obračunavanja in jurisdikcije za dokumente, ki ni uspela razpoznati resničnih razlik v upravljanju dejavnih, poldejavnih in nedejavnih dokumentov. Te razlike so v elektronskem okolju tem bolj pomembne. David Bearman, na primer, v eni od svojih interpretacij permanentnega modela piše: "Permanentnost dokumentov ... lahko pomaga ponovno združiti hranjenje dokumentov okoli njegovega pravega zanimanja, dokumentiranega dogodka ..., ker le-ta ... postavlja nadzor dokumenta od trenutka nastanka v kontekst dogodka, zaradi katerega je dokument nastal, in organizacije ali osebe, katere dejavnost dokumentira."³² Takšen stopenjski nadzor s stališča nastanka dokumenta "nima več potrebe po dostopu, urejanju, obdelavi in opisovanju dokumentov po 'prenosu' ali celo po varstvu dokumentov."³³ Ta interpretacija ne upošteva štirih temeljnih postavk, ki so pomembne za upravljanje dokumentov v daljšem časovnem obdobju. Prvič, arhivska povezava, ki je bistven element dokumenta, se spreminja in razvija, dokler dokument ne doseže stopnje stabilnosti; torej, dokler ni zaključena dejavnost s katero je dokument povezan. To pomeni, da se dokument-entiteta v obdobju dejavnosti oblikuje, tako kot skupki, katerim dokument pripada, v skladu z naravno dinamičnostjo sistema dokumentov, neprestano rastejo in se spreminjajo. Ko postanejo dokumenti poldejavni, se njihov dokumentarni kontekst razvija in spreminja, saj bomo le nekaj elementov vsakega razreda odstranili iz sistema dokumentov in jih zbrali skupaj, da bi izdelali serijo. Ko postanejo dokumenti nedejavni, je njihova arhivska povezava določena in stabilizirana ter se ne spreminja več - to stanje moramo ohraniti za daljše časovno obdobje. Zaključimo lahko, da je ustvarjalec dokumentov v bistvu odgovoren za entiteto (dokument) v razvoju, oseba, ki hrani dokumente, pa je odgovorna za že razvito entiteto (isti dokument).

Drugič, namen "opisov", ki jih izdela ustvarjalec dokumentov (v elektronskih sistemih so to "metapodatki"), je identificiranje dokumentov v osnovnem kontekstu dejavnosti, v katerih sodelujejo, in uporabnosti. Ti "opisi" so sami dokumenti podatkov, ki jih ustvarjalec potrebuje o svojih lastnih dokumentih. Ker so takšni "opisi" za dokumente začasni, odražajo in kažejo arhivsko povezavo na stopnji posamezne enote ter obstajajo za vse ustvarjene dokumente. Po drugi strani pa opisi dokumentov, ki jih izdela arhivist, obstajajo le za tiste dokumente, ki je ustvarjalec že izčrpal njihovo administrativno uporabnost. Ti opisi identificirajo dokumente kot historične

skupke (t.j., ustvarjeni so bili za daljše časovno obdobje) v njihovem razvijajočem administrativnem in dokumentarnem kontekstu ter kažejo skupke dokumentov, kot nastanejo potem, ko so njihovi notranji odnosi že ustaljeni. Metapodatki mogoče sicer ne potrebujejo opisa pod stopnjo serije, vendar je opis na stopnji serije in više potreben.

Tretjič, selekcija dokumentov - še posebej elektronskih - se izvaja na stopnji posamezne enote, ko so dokumenti v fazi oblikovanja. To fazo vodi le določena dejavnost in informacijske potrebe osebe, ki se z zadevo ukvarja. Ko je zadeva zaključena, se selekcija izvaja na stopnji dosjeja glede na vnaprej določen razpored, ki temelji na potrebah in zahtevah ustvarjalca in v kontekstu dejavnosti, na katero se dosje nanaša. Ko pa so dokumenti nedejavni, se izvaja selekcija v veliko širšem kontekstu, ki pogosto presega selekcijo ustvarjalca in upošteva obsežnejše in daljnoročnejše namene.

Četrto, dostopnost do dokumentov, ki so v jurisdikciji ustvarjalca, temelji izključno na pristojnosti in zanimanju za dejavnost tiste osebe, ki zahteva dostop. Nameni širjenja nedejavnih dokumentov pa so drugačni od namenov, zaradi katerih so ti dokumenti nastali.

Z zgoraj naštetimi postavkami smo želeli poudariti, da dejavnosti, ki jih nad dokumenti izvajamo v njihovih dejavnih, poldejavnih in nedejavnih fazah, imenitveno sicer enako (na primer upravljanje, opisovanje, selekcija in širjenje), vendar so močno različne v osnovi in ne le glede na perspektivo. To za elektronske dokumente drži še bolj, saj njihove različne značilnosti v različnih obdobjih življenjskega cikla niso tako jasno vidne in razpoznavne, zato jih je potrebno prej in učinkoviteje identificirati. S tem ne želimo trditi, da arhivisti ne bi smeli odločati v prvem delu življenjskega cikla. Prav nasprotno, pričujoča razprava je pokazala, da je znanje profesionalnega arhivista, ki obsega diplomatiko in arhivistiko, nepogrešljivo za oblikovanje sistemov dokumentov in sistemov hranjenja in ohranjanja dokumentov. Le tako oblikovani sistemi so sposobni služiti potrebam poslovanja in odgovornosti ustvarjalca dokumentov. Tako bo ustvarjalec ustvarjal zanesljive dokumente in jih hranil avtentične, dokler jih bo potreboval za svojo dejavnost ali sklicevanje. Zaradi istega razloga je znanje ustvarjalca o lastnih dokumentih za arhivista bistveno, saj mora načrtovati način njihove selitve. Končno pa so in morajo biti različne strani odgovorne za različne funkcije: ustvarjalec mora biti odgovoren za svojo dejavnost preko svojih dokumentov, arhivist pa mora biti odgovoren za te dokumente. Razdeljenost odgovornosti zagotavlja avtentičnost nedejavnih dokumentov, družbi pa nepristranske vire.

Vprašanja, ki jih naš projekt postavlja o primernosti koncepta permanentnosti kot intelektualni osnovi za razvoj sredstev varovanja inte-

³² Prispevek Davida Bearmana "Item Level Control and Electronic Recordkeeping" je bil pripravljen za letno srečanje Združenja ameriških arhivistov v San Diegu v Kaliforniji, 29. avgusta 1996, str. 23.

³³ Ibidem, 22.

gritete nedejavnih dokumentov, niso nepomembna, če pomislimo na pomembno vlogo koncepta pri sodobnih pristopih k upravljanju elektronskih dokumentov. Koncept je na primer bistvo nedavno zaključenega "Projekta o funkcionalnih zahtevah hranjenja dokumentov" pittsburghške univerze. Projekt Univerze v Pittsburghu je bil triletni raziskovalni projekt, ki ga je finančno podprla NHPRC. Njegov namen je bil, "da razvije in preizkusi funkcionalne zahteve hranjenja dokumentov in njihovo uporabnost v elektronskih sistemih hranjenja dokumentov".³⁴ Čeprav imata projekt Univerze v Pittsburghu in projekt magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije podobne cilje, so njuni pogledi zelo različni. Določanje funkcionalnih zahtev projekta pittsburghške univerze odraža vidik permanentnosti. Zahteve ne ločujejo med potrebami dejavnih in poldejavnih dokumentov in potrebami nedejavnih dokumentov. Projekt pri upravljanju elektronskih dokumentov predpostavlja popolno povezanost zahtev po zanesljivosti, odgovornosti in jurisdikciji. Določanje zahtev hranjenja dokumentov projekta magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije (temelji na analizi dejavnosti, ki so povezane z ustvarjanjem, upravljanjem in hranjenjem elektronskih dokumentov) pa odraža vidik življenjskega cikla. Zahteve našega projekta se osredotočajo na potrebe dejavnih in poldejavnih elektronskih dokumentov in predpostavljajo bistveno ločitev zanesljivosti, odgovornosti in jurisdikcije v trenutku, ko ti dokumenti postanejo nedejavni.

Različni vidiki obeh projektov so vsekakor posledica različnih metod³⁵ in predpostavk, ki sta jih projekta sprejela. Upravičenost in veljavnost zahtev po hranjenju dokumentov je projekt Univerze v Pittsburghu utemeljil s praktičnimi standardi in prakso, ki se je razvila v določenem pravnem kontekstu.³⁶ Zahteve po hranjenju

dokumentov, kot jih je določil projekt magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije, pa temelji na splošnih standardih in praksi, ki izvirajo iz teorije in metodologije diplomatike in arhivistike.

Razlika v metodah se odraža tudi v načinu, kako sta oba projekta definirala koncepte in izbrala ter uporabila terminologijo. Pomen ključnih pojmov lahko razložimo na dva načina. Pomen lahko določimo zaradi projekta, ki ga trenutno izvajamo (takšen pristop pogosto uporabijo na primer pisari zakonodaje). Lahko pa ga vzamemo iz tradicionalne uporabe in razumevanja, ki obstaja v kontekstu celote znanja, v katerem so se pojmi razvili. Pittsburghški projekt se je odločil za prvi pristop, teoretične predpostavke projekta magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije pa so narekovale odločitev za drugi pristop. Posledica je, da sta oba projekta zelo različno definirala osnovne pojme, kot je na primer *dokument*.³⁷

Razlike niso le v definiranju, ampak tudi v interpretaciji. Tako je pittsburghški projekt izrazu "funkcionalne zahteve" pripisal poseben pomen, ki se razlikuje od pomena, kot ga splošno sprejema in razume računalništvo.³⁸ Pri pittsburghškem projektu so funkcionalne zahteve sestavljene iz obsežnih, splošnih standardov za hranjenje dokumentov, ki jih ni mogoče direktno prevesti v oblikovne zahteve sistema. Projekt

September 1994, March 1995).

37 Čeprav je koncept dokumenta očitno osnovna premissa pittsburghškega projekta, pa v literaturi, ki ga predstavlja, težko zasledimo jasno definicijo dokumenta. Dokumente enkrat opisujejo kot "zapisane transakcije, ki kažejo tokove" in drugič kot "dokaze o transakcijah." Glej Richard Cux, ed., *University of Pittsburgh Recordkeeping Functional Requirements Project: Reports and Working Papers* (Pittsburgh: School of Library and Information Science, University of Pittsburgh, September 1994, March 1995), passim. V prvi javni objavi pittsburghškega projekta je David Beaman, ki je v projektu sodeloval kot svetovalec, elektronski dokument definiral kot "informacijo, ki sodeluje pri transakcijah." Glej David Beaman, "The Implications of *Armstrong v. Executive Inn* of the President for the Archival Management of Electronic Records," *American Archivist* 56:4 (Fall 1993): 683. Kljub majhnim razlikam v formuliranju pa so definicije dosledne, saj se vse posvečajo konceptu "dokaz" in "transakcija", ki sta za projekt najpomembnejši značilnosti dokumenta. Zati se, da pittsburghški projekt ni izdelal ene same, standardne definicije obeh konceptov. V glosarju, ki sta ga razvili za projekt magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije, dokument definiramo kot "katerikoli spis, ki ga je izdelala fizična ali pravna oseba v čisu svoje dejavnosti." V glosarju smo izdelali tudi ločene definicije ključnih pojmov, ki smo jih uporabili v definiciji dokumenta, npr. spis, pravna oseba. Glej Appendix C, Third Progress Report ali home page raziskovalnega projekta magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije.

38 Na srečanju Združenja ameriških arhivistov 31. avgusta leta 1995 v Washingtonu je ob razpravi o pittsburghškem projektu I.C. Hartman predstavil nekatere pomembnejši uporabljene metode pri določanju funkcionalnih zahtev.

34 Richard J. Cux, "Putting the Puzzle Together: The Recordkeeping Functional Requirements Project at the University of Pittsburgh: A Second Progress Report," v *University of Pittsburgh Recordkeeping Functional Requirements Project: Reports and Working Papers: Progress Report Two* (Pittsburgh: School of Library and Information Science, University of Pittsburgh, March, 1995), 1.

35 Metode, ki jih je uporabila raziskovalna skupina pittsburghške univerze, je v svojem prispevku z naslovom "Commentary on the Pittsburgh University Recordkeeping Requirements Project: A Progress Report (Delivery Draft)" objavil Seanamus Russ na letnem srečanju Združenja ameriških arhivistov v Washingtonu, septembra 1995.

36 Funkcionalne zahteve so utemeljili s "kulturnimi razlogi" in vrednotili s področnimi študijami "organizacijske kulture". Raziskovanje takih kulturnih razlogov kot organizacijske kulture se osredotoča le na prakso in zahteve ameriškega sistema hranjenja dokumentov. Glej Richard Cux, ed., *University of Pittsburgh Recordkeeping Functional Requirements Project: Reports and Working Papers* (Pittsburgh: School of Library and Information Science, University of Pittsburgh,

magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije pa upošteva pomen "funkcionalne zahteve", kot ga je razvilo računalništvo. Zahteve so sestavljene iz določenih pravil za vsako dejavnost, ki je povezana z ustvarjanjem, upravljanjem in hranjenjem dokumentov, ter jih lahko oblikovalci sistema neposredno uporabijo. Pri projektu Univerze v Pittsburgu je identifikacijo funkcionalnih zahtev določil raziskovalec; pri našem projektu pa končni rezultat raziskave.

Razlike med obema projektoma so bistvene in, glede na radikalno različne vidike, metode in predpostavke, na katerih temeljita, verjetno nepremostljive. Vendar imata skupni namen: zagotoviti integriteto elektronskih dokumentov. Uvajanje obeh modelov v različne organizacije bo pokazalo, kateri pristop nudi najučinkovitejša sredstva za doseg tega cilja.

Glede na ugotovitve o potrebi po uvajanju pristopa življenjskega cikla v dveh fazah za upravljanje elektronskih dokumentov, namerava ista raziskovalna skupina na Univerzi Britanske Kolumbije predlagati nov raziskovalni projekt, ki bo upošteval stališče arhivista. Splošen cilj projekta bo na temelju teorije diplomatike in arhivistike odkriti vsestransko metodologijo (ki bo uporabna v vseh pravnih sistemih, kulturah in tehnologijah) za ohranjanje integritete elektronskih dokumentov od trenutka, ko jih ustvarjalec ne potrebuje več in za resnično daljnoročne potrebe družbe. Bolj specifični cilji so:

1. iz konceptualnega stališča oblikovati strategije vrednotenja elektronskih dokumentov, vključno s časovno opredelitvijo in obliko zanesljivega prenosa odgovornosti za njihovo hranjenje od ustvarjalca k arhivski instituciji ali programu;
2. določiti fizično obliko hranjenja, ki bo zagotovila stalno zanesljivost in avtentičnost elektronskih dokumentov;
3. oblikovati standarde o okolju in mediju za hranjenje avtentičnih elektronskih dokumentov;
4. določiti principe, ki bodo vodili institucionalno oblikovanje zanesljivih in samoavtentičnih proceduralnih metod za zastarele medije in neuporabne digitalne naprave;
5. določiti primerne intelektualne metode za zagotavljanje stalne dostopnosti in pridobivanja elektronskih dokumentov;
6. razviti kriterije za opis elektronskih dokumentov, ki bodo sposobni sporočali njihovo naravo in značilnosti znanstvenikom in javnosti; in
7. določiti obstoječe metode in standarde za uvajanje zakonodaje o dostopu in zasebnosti v povezavi z elektronskimi dokumenti ter po potrebi razviti nove.

Metode za dolgoročno hranjenje morajo biti uporabne v vseh pravnih sistemih, kulturah in tehnologijah ter morajo predstavljati temelj za

mednarodne standarde. Zato si predlagani projekt predstavljamo kot mednarodno sodelovanje kanadskih, ameriških in evropskih arhivistov.³⁹

Raziskovalni projekt magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije smo začeli, da bi preizkusili veljavnost tradicionalnih konceptov diplomatike in arhivistike v krasnem novem svetu elektronskih dokumentov. Konceptualna analiza elektronskih dokumentov in ugotovitve projekta so potrdile, da so koncepti še vedno veljavni. Pravzaprav predstavljajo močno in notranje konsistentno metodologijo za ohranitev integritete elektronskih dokumentov. Ker smo analizo umestili v inženirsko okolje, smo likratni uspešno preverili in prilagodili koncepte diplomatike in arhivistike v luči realnosti elektronskih dokumentov. V arhivistično teorijo, metodologijo in prakso smo pomagali vdihniti novo življenje.

Iz angleščine prevedla Katarina Kobilica

ZUSAMMENFASSUNG

DER SCHUTZ DER INTEGRITÄT VON ELEKTRONISCHEN DOKUMENTEN: BERICHT ÜBER EIN FORSCHUNGSPROJEKT IM RAHMEN DES MAGISTERSTUDIUMS DER ARCHIVISTIK AN DER UNIVERSITÄT VON BRITISCH-KOLUMBIEN

Das Forschungsprojekt, das zur Zeit im Rahmen des Magisterstudiums der Archivistik der Universität von British-Kolumbien läuft, befaßt sich mit dem Erfassen und Definieren von Forderungen nach Schaffung, Verwaltung und Aufbewahrung von zuverlässigen und authentischen elektronischen Dokumenten. Der Artikel berichtet über das Forschungsprojekt, umreißt seine Ziele und seine Methodologie, informiert über die konzeptuelle Analyse des Projekts und stellt die bisherigen wichtigsten Forschungsergebnisse dar.

SUMMARY

THE PROTECTION OF THE INTEGRITY OF ELECTRONIC RECORDS: AN OVERVIEW OF THE UBC-MAS RESEARCH PROJECT

The research project currently underway at the University of British Columbia's Master of Archival Studies Program is directed toward identifying and defining the requirements for creating, handling and preserving reliable and authentic electronic records. This article provides an overview of the research project, outlining its objectives and methodology, summarizing its conceptual analysis, and presenting its major findings to date.

³⁹ Ker bi predlagani projekt sprejel stališče arhivista, ki dokumente hraní, bomo v projekt lažje umestili tudi osebne fonde, ki vsebujejo elektronske dokumente.

Struktura pravosodnega sistema na Štajerskem v 15., 16. in 17. stoletju

BORUT HOLCMAN

Avtor v sestavku razpravlja o strukturi pravosodnega sistema na Štajerskem. Poleg same strukture sistema zaradi specifičnosti obdobja podaja okoliščine, ki so privedle do stanja na strukturalnem nivoju. Ob sliki pravosodnega sistema je v sestavku mogoče najti še drobce v zvezi s sodno oblastjo, delovanjem kazensko-pravnega sistema, pregled virov in literature.

UVOD

(1) "Marchia mee ditionis"¹ in "ducatu Stirie", dva pojma, ki označujeta določeno dogajanje in hkrati podlago za enega najpomembnejših rezultatov zgodovinskega razvoja - razvoj in nastanek Štajerske v času Traungaucev, ki ga je leta 1156 zaokrožila podreitev še zadnje svobodne plemiške družine, gospodov iz Stübinga, lastnikov gradu in gospodstva Gradca (Graz). Moč posesti, gradov in ministerialne vojaške sile je s tem omogočila, da je v Gradcu začel nastajati center dežele z deželnoknežjim dvorom in ograjnim sodiščem ter z njim v zvezi deželno pravo. Čeprav zelo pozno zapisano (konec 14. stoletja), je njegovo izoblikovanje v obliki običajnega prava mogoče postaviti v 12. stoletje, saj se kot "ius provincie" omenja že v Georgenberškem privilegiju² iz leta 1186. Isto dokazujeta deželna privilegija za Kranjsko in Koroško iz prve polovice 14. stoletja, ki določata njegovo subsidiarno veljavo v zadevah, ki s privilegijema niso posebej urejene.³

(2) Nastanek dežel - dežele pa je zvezan še z dvema procesoma: z nastankom in uveljavitvijo zgodnje moderne države (stanovske države) in pravno enotnega deželnega plemstva, ki hkrati predstavlja glavnega nosilca deželne zavesti. Nastanek stanovske države omogoča prenos razmerja kralj-plemstvo v obliko deželni knez-deželno plemstvo, kar poenostavljeno pomeni državo v državi. Deželni knez, kakor bomo videli kasneje, tako v našem primeru združuje popolno oblast ("plena iurisdictio"), kar mu omogoča, da je "fons omnis iurisdictionis".⁴ Habsburžani, kot nemški kralji in rimski cesarji v obdobju od 15. do začetka 19. stoletja, tako na Štajerskem vla-

dajo kot deželni knezi in ne kot nemški kralji in rimski cesarji.

Deželno plemstvo je nastalo iz dveh skupin, in sicer iz svobodnega plemstva ter ministerialov in militov,⁵ ki jim je uspelo kot pomembni družbeni skupini na osnovi privilegijev polagoma doseči osebno svobodo in se izenačiti s stariim svobodnim plemstvom. Tako v pravnem pomenu nastane v razmerju do deželnega kneza enotno deželno plemstvo.⁶

(3) Preden nadaljujemo, je potrebno opozoriti še na en fenomen v razvoju Štajerske dežele - nastanek posebne Celjske dežele. Vzpon Celjskih je v 15. stoletju zahteval redefiniranje celjsko-habsburških odnosov. Kljub temu da so se Habsburžani upirali in celo proti njim (Celjskim) sprožili fajdo, je prišlo do priznanja njihovega državnoknežjega položaja,⁷ ki jim ga je v listini iz leta 1436 podelil cesar Sigismund.⁸ Poleg položaja so dobili še novčni in rudniški regal ter ograjno sodišče v Celju, da bi se "lahko vsi plemeniti ljudje, ki stanujejo in prebivajo v njihovih deželah, grofijah in gospodstvih, ter drugi v tem ograjnem sodišču branili in pravico dajali in jemali ... po pravu, običajih in navadah dežele"⁹. Novo ograjno sodišče in s tem povezana sodna oblast Celjskega grofa tako pomeni oblikovanje posebnega celjskega deželnega prava in s tem nove Celjske dežele. Po umoru Ulrika, zadnjega Celjskega, 1456. v Beogradu je sicer kratek razvoj Celjske dežele prekinjen, vendar je Celjska grofija znotraj Štajerske uprave obdržala poseben položaj.¹⁰

¹ "Krajina mojega gospodstva."

² Listina, ki jo še danes hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu (StLA, Landschaftliche Urkunden, Nr. A, I, print. Mell, Grundriß, str. 31 sl.), predstavlja enega temeljnih dokumentov Štajerske ustave.

³ Več v zvezi z nastankom Štajerske print: Štih, Simonič, Slovenska zgodovina ..., str. 83 sl.

⁴ "Vir vsega prava."

⁵ Nesvobodno nižje plemstvo, ki za svoj, v prvi vrsti vojaško službo (ministerium) od svobodnega gospoda prejme plemiško posest. Osebnostna odvisnost se je kazala predvsem v pravni nesvobodi - brez pristanka gospoda se npr. ni bilo mogoče poročiti.

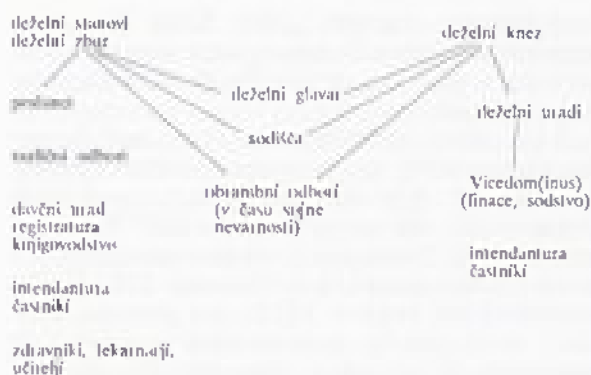
⁶ V zvezi z nastankom dežel in razvojem deželnega plemstva ter razmerij print: Štih, Simonič, Slovenska zgodovina ..., str. 79 sl.; print še: Braundeleit, Lachmayer, Österreichische..., str. 31 sl.

⁷ Venliki šele po tem, ko su Celjski s Habsburžani sklenili pogodbo o delovanju.

⁸ Celjski postanejo državnoneposredni.

⁹ Privilegij iz leta 1436.

¹⁰ "Cilli viertl", "Bannrichter", "Bannrichteramt", print: Planer, Recht und ..., str. 43 sl. V zvezi z razvojem Celjske dežele glej Štih, Simonič, Slovenska zgodovina ..., str. 108 sl.; print. še: Vilfan, Pravna..., str. 198.



(4) Preden se intimirno predstavitev strukture pravosodnega sistema na Štajerskem v začetku novega veka (15., 16. in 17. stoletje), je potrebno ugotoviti razmerje moči in relaciji deželni knez - deželni stanov. To razmerje je iz srednjeveškega prizadevanja deželnega kneza združiti vse plemstvo pod svojo ohlast preraslo v razmerje med dvema pogajajočima se strankama. Deželni stanovi so dobili možnost soddločanja ali vsaj sovpiljanja na urejanje splošnih deželnih zadev¹¹ (prim. grafikoni). Obenem je to obdobje ustanavljanja in rasti centralnih organov, ki naznajo absolutizem.¹²

VIRI

(5) Med viri za strukturo pravosodnega sistema na Štajerskem je mogoče razlikovati vsaj tri vrste, in sicer:

- viri strukturalne narave (naštevajo sodne instance in sodna ohlastva, ki so delovala na Štajerskem, neposredni)
- viri, ki so plod sodelovanja deželni knez in stanov ter reformirani prizadevanj (iz potrebe regulacije sodnega postopka poleg procesualnih določb vsebujejo še strukturalne, sekundarni)
- pravna literatura 16. in 17. stoletja (strukturalna in procesualna).

(6) "Specificatio, wiewillerley Instantia und Tribunalia in disem Herzogthumb Steyer seint", seznam iz 17. stoletja, objavljen v Zahnovih Štajerskih miscelaneah¹³ in ga hrani Štajerski de-

želni arhiv v Gradcu, našteva 35¹⁴ instance in oblastev, ki so poleg upravnih funkcij ali izključno izvajala pravosodne naloge (*Gerichtsbarkheit austiben*; tajni svet, notranje avstrijska vlada, dvorna komora, maršalat, urad vicedoma, stanovska ali deželanska uprava, urad poverjenikov, deželnoglavarsko sodišče - deželnoglavarska zaslivanja, dvorna pravda, ograjno sodišče, sumarne pravde, kletarsko sodišče, urad kletarskega mojstra, gozdarsko sodišče in urad gozdarskega mojstra, vojni svet, fevdno sodišče - fevdna pravda, Komorno grofovski urad v Vordernbergu, cesarski rudarskosodni urad, mestni magistrati, uradi mestnih sodnikov, celovska združenja, jurisdikcija gorninskih gospodov, gorske pravde, jurisdikcija zemljiških gospodov, deželskosodni gospodje, pomirja, urad krvnega sodnika, vojaška intendantura, univerzitetno sodišče, kravno sodstvo - pravde, urad ribiškega mojstra, vaški sodnik, trški sodnik, maršalat skupnosti mestne in trške vzajemnosti in tako imenovana "nepristranska sodišča"). Primerjalno gledano je stanje na področju pravosodja na Štajerskem primerljivo s stanjem v ostalih avstrijskih deželah.¹⁵

(7) K temu je potrebno dodati še spis, ki je nastal v 17. stoletju z naslovom "Stylus Tribunalium Graecensis"¹⁶ in vsebuje opis oblastev, še posebej sodnih instance na Štajerskem.

(8) Glavni vir, ki vsebuje poleg procesualnih še člene strukturalne¹⁷ narave, je prav gotovo

gerichte im Lande, "Specificatio, wiewillerley Instantia und Tribunalia in disem Herzogthumb Steyer seint"; print. Mell, Grundriß ..., str. 484.

- 14 1. die hochansehnliche Geheimbe Stuhl, 2. die hochlöbliche Inner-Oesterreichische Regierung, 3. die hochlöbliche Hofkammer, 4. das hochlöbliche Hofmarschallamt, 5. das löbliche Landsvicelthamamt, 6. die löbliche Landschaft, 7. die löbliche Vermittelte Stelle, 8. die löbliche Landshauhaltmanische Verhöre 9. das löbliche Hofrecht, 10. das löbliche Schannenecht, 11. das löbliche Summarische Recht, 12. das löbliche Kellergericht 13. das löbliche Kellermeisteramt, 14. das Fürst- und Walthmeisteramt, 15. die löbliche Kriegsstuhl, 16. das Lehenrecht 17. das Cammergrafenamt in dem Vindenberg, 18. das kais. Verkrichteramt, 19. die Statmagistrate, 20. die Statrichterämter, 21. Zuntlen der Handwerche, 22. die Leherrn Jurisdiction, 23. die Verkridungen, 24. die Grundbrigkeit ih Jurisdiction, 25. die Landgerichtsherrn, 26. die Pankfridsherrn, 27. das Panichteramt, 28. das Zeig Commissariat, 29. die löbliche Universität, 30. die Panädungen, 31. Hofvischmaisteramt, 32. die Dorfrichter, 33. die Markrichter, 34. die löbliche Crammunitet der Städt und Markt des gemainen Miltelnd und derselben Marschallamt in 35. die unpartheschen Gerichte.

15 V zvezi s stanjem na področju pravosodja prim. še Mell, Grundriß..., str. 484 sl.

16 National Bibliothek (N. B.) Wien, Handschrift (Hs) 14282 fol. 191-263 se ujema z Rechlachum. Pripis štajerskih sodnih instance okoli 1780 je mogoče najti v SILA, LschA., Gerichts-wesen Sch. 70 (zvezek 34).

17 Obsega 252 členov, od tega prvih 84 obravnava predvsem sodni postopek, naslednjih 35 členov (85-120) pravice gospodarjev - gospodarske pravice (Hertenrecht), členi 121-129 obravnava jamstvo, 204-242 kazenski pravi, 245-252 pravice

11 Razpravlja z deželnim knezom o vojaških obvezah članov in o deželnih davkih. Na podlagi virov, iz katerih sem poskušal izdelati posamezne strukturalne slike (gl. odstavek viri), je sodelovalha stanov jasno izražena do leta 1620, po tem letu je deželni knez glavni nosilec vse "deželne suverenosti" (print. op. 12).

12 Upravni organi cesarja Maksimilijana, razvoj te teh je stekel pod Ferdinandom, je pripeljal do tega, da so bili v dvajsetih letih 17. stoletja ustavnopravni stanovi izključeni iz neposredne državne suverenosti, kar je mogoče shematsko prikazati:

• okoli 1620 (deželni knez in stanov),

• po 1620 (deželni knez).

O ustavnem položaju dežele v tem obdobju prim. še: Bauerle, Lachmayer, Österreichische ..., str. 63 sl.

13 Zahn, Steirische ..., str. 352, 17. Jhh. Staats- und Privat-

srednjeveško Štajersko deželno pravo (Das ist der Landlauf von Steyr der gewondlichen recht, die man täglichen wandelt)¹⁸. Sodni obrazci ograjnega sodišča v Gradcu iz časa okoli 1415-1433¹⁹ so naslednji pomemben vir, ki poleg procesualnih vsebujejo člene strukturalne narave.

(9) "Ordnung des Landtsrechten in Steier wider die misbräuchlichen gewonheiten, so ain zeit her dabey gewesen sein sollten" predstavlja prvi poskus prizadevanj deželnih stanov za reformo²⁰ sodnega postopka. Prizadevanja so ostala na pol poti, ker ni bilo sankcije²¹ deželnega kneza.

(10) "Ainer ersamen Landschafft der löblichen Fürstenthumbs Steyr New verfaste Reformation des Landts und Hofrechts dieselbst" predstavlja obširen civilnoprocesni red za Štajersko pred ograjnim sodiščem iz leta 1574, ki ga je nadvojvoda Karel 24. decembra 1574 tudi sankcioniral²² in je plod sodelovanja deželnega kneza in deželnih stanov.

(11) Leta 1610 so deželni stanovi izročili deželnemu knezu predlog novega reformiranega deželnega prava, ki ga je 1613 deželni knez Ferdinand vrnil.²³ Deželni knez je v resoluciji, ki je spremljala predlog, predlagal večje upoštevanje procesnega prava. Predlagane spremembe so bile upoštevane v "New Corrigierte Gerichts Ordnung des Löblichen Fürstenthumbs Steyer Anno 1616",²⁴ ki je z razliko od ostalih redov

razdeljen na dva dela: "Der Erste Theil von unterschiedlichen Instanzen und derselben Gerichtspersonen. Der Ander Theil Vom Gerichtlichen Proceß."

(12) "Des Löblichen Fürstenthumb Steyer Gerichtsordnung, wie vor der Landtschafftman-schafft und dem Schrännengericht procediert werden solle, Reformiert im Jahr 1618"²⁵ - sodni red, ki ga je Ferdinand dvakrat sankcioniral, in sicer 7. novembra 1618 in 30. marca 1622,²⁶ Obe verziji, iz leta 1618 in 1622, se v glavnem skladata, razlikujeta se le v manjših popravkih in priredbah, ki so odraz časovnih sprememb.²⁷ Sodni red iz leta 1618 oziroma 1622 vsebuje 74 členov in je ostal v veljavi do uvedbe občega sodnega reda (Allgemeine Gerichtsordnung) leta 1781.²⁸

(13) Štajerska pravna literatura (Rechtsliteratur)²⁹ 16. in 17. stoletja predstavlja dva sklopa, in sicer rokopisnega, in je predvsem nastala zaradi procesualnih potreb,³⁰ in tiskanega, ki poleg procesualnih potreb poskuša reševati strukturalne. Med rokopise te vrste, gotovo šteje delo Kasperja barona Breunnerja³¹ iz obdobja med 1554-1558, ki poleg traktatov strukturalne narave vsebuje razlago številnih procesualnih (postopkovnih) izrazov in je poskus določene sistematike ter bogat terminološki vir.³²

(14) "Landtsgerichtsordnung im Herzogthum Steyr", "Neue Landgerichtsordnung in Steyr", "Institutiones juris Styriaci oder praktische Observationes, zu Lieb allen Principianten, so in Steyer die Jura zu practicieren gestünet ... durch Herr W. vor Jahren gewesten Landtschreiber gezogen" in Modus procedendi des hertzogthum Steyer" je zasebno delo, ki predstavlja postopek pred ograjnim sodiščem v Gradcu iz srede 17.

Židov, v nastalih delih prevladuje nenačelnost.

- ¹⁸ Zasebno delo iz 14. stoletja, po mnenju Bischoffa (za izdajo v celoti pripravil in upremil s kumentarjem) delo ograjnega pisarja, ker vsebuje veliko število procesualnih prepisov ograjnega sodišča (Bischoff, Steiermärkisches Landrecht..., str. 53 sl.). Je zapis štajerskega nbičajnega prava (Gewohnheits-Landrecht, prim. Canstein, Lehrbuch der Geschichte... I, str. 117). Prim. še: Luschin, Österreichische..., str. 141, Mell, Grundriß..., str. 52 sl. ("ein Rechtshuch im Gegensatz eines Gesetzbuches").
- ¹⁹ Za izdajo pripravil Bischoff, Steiermärkisches..., str. 176 sl. (Anhang I); k temu še primerjaj Bischoff, Steiermärkisches..., str. 68 sl.
- ²⁰ 14. oktobra 1503 so bila dela zaključena.
- ²¹ Bischoff, Steiermärkisches..., str. 70, Luschin, Österreichische..., str. 353.
- ²² Mell, Grundriß..., 282, 414 sl. Prim. še Wesener, Das innerösterreichische..., str. 20, up. 10: kjer omenja primerjavo dokumentov, ki so nastali v zvezi z reformo deželnega prava iz obdobja 1565-1575 (StLA., LschA., Gerichtswesen Sch. 62, zv. 15); Deželni sodni red iz leta 1574 zasledimo tudi pod imenom Štajerska Karolina.
- ²³ Prim. Wesener, Das innerösterreichische..., up. 11: "Her Für. Dur. Unser Gnedigsten Herrn, und Landtsfürsten, gnedigste Resolution, Auf einer Ersamen Landtschafft in Steyr, anezel abermahl vom neuem Corrigierte Landrechts Reformation 1613" (Dekret z dne 10. marca 1613). StLA., LschA., Gerichtswesen Sch. 62 (zvezek 16).
- ²⁴ Rokopis hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu pod sig. StLA., LschA., Gerichtswesen, Sch. 62 (zvezek 17). K rokopisu je druga roka zapisala upomba "Landts Recht des Erzhertzogthumbs Steyr. Reformiert und enffirmiert von Ihr. Für. Durch. Herrn Herrn Ferdinand Erzhertzog zu Österreich als Erzhertzog in Steyer Unserm Gnedigsten Herrn und Landtsfürsten. Mit

Rath einer allgemeinen löb. Landtschafft theilweil publieirt An. 1617".

- ²⁵ Tiskani v Gradcu 1620. Starejša verzija predstavlja (v Hs. StLA., LschA. Gerichtswesen Sch. 64 (zvezek 19)): "Gerichtsordnung des Landts- und Hof Rechts in Fürstenthumb Steyer. Reformiert im Jahr 1618" v 79 členih.
- ²⁶ Tiskani v Münchnu 1622 in v Gradcu 1761.
- ²⁷ Navedi izdaji je 1621 nametil tajni svet zaradi napak v tisku (glej. StLA., LschA., Gerichtswesen Sch. 62, zvezek 15).
- ²⁸ Prim. Wesener, Das innerösterreichische..., str. 20 sl.; up. 12, 13 in 14.; Luschin, Österreichische..., str. 377, Mell, Grundriß..., str. 282. Prim. še dokumente, ki so nastali v zvezi z reformno dejavnostjo deželnega reda 1614-1621 v StLA., LschA., Gerichtswesen Sch. 62 (zvezek 15).
- ²⁹ Luschin, Österreichische..., str. 379 sl., Mell, Grundriß..., str. 284 sl.
- ³⁰ Vsa dela, čeprav so nastala zaradi praktičnih procesualnih potreb, kažejo poleg tega še dleber vpoglel v strukturalne probleme, ki so v tem času vladali.
- ³¹ Prim. Mell, Grundriß..., str. 284 sl.
- ³² Ta npr.: Landtsrecht, Laurlungen, Fürfürderung, Die Tag füllen, Apellation, Dignus, Gerichtszeughietf, Taxierung und messigung der Expens, Schallusprief, Steuer, Gewalt, Gewalttrager, Übergab, General Übergab, Reverf.

stoletja³³. Delo obsega štirideset vprašanj iz štajerskega deželnega prava in vsebuje praktična procesualna navodila ("Erste Frag. Wie im Herzogthumb Steyer einer Civilaction der anfang zu machen gepflegt wird"³⁴) in je bilo na Štajerskem zelo razširjeno, o tem dejstvu priča veliko število ohranjenih rokopisov.³⁵ Delo se ponavadi citira po rokopisu Hs. 1114 StLA, "Richtsehnur, wie in Herzogthumb Steyer einer Civillaction der anfang zu machen, in medio zu urgieren, und biß zu der völligen Endtschaft zu bringen seye" (=Richtsehnur).³⁶

(15) "Bericht etlicher gerichtlicher Solemniteten, so bey der Landschranen in Steyr gehalten werden",³⁷ spis iz leta 1590, ki ga je sestavil pisar ograjnega sodišča Erasam Khurzleb.³⁸

(16) "Formular Puceh nach der Expedition und Processen wie solche im Herzogthumb Steyer zu stylisieren gepflegt werden" je delo, ki naj bi pomagalo pri uvedbi procesa in predvsem obravnava vprašanja kako sestaviti pogodbo, sodni spis (Gerichtsbrief) in predlog stranke. Delo v treh delih izhaja iz srede 17. stoletja.³⁹ V isto skupino spadata tudi drugi del "Formular für die Expedition bey der Schranen Cantzley, wie allerhandt Abschied und Gerichts Zeugbrüeff zuverfassen", in tretji del, "Supplicieren p. gediger Verordnung unpartheyischen Richters", spisa pomembnega za postopkovno pravo. Predloge za sestavljanje spisov za stranke nadalje vsebuje delo "Advokatus seu Praxis processus Indicarii",⁴⁰ ki je nastalo konec 17. stoletja.

(17) Zelo pomemben vir za raziskovanje štajerskega postopka pred ograjnim sodiščem, še posebej dokaznega postopka in pravnega postopka (postopek uporabe pravnih sredstev), so dokumenti starega štajerskega deželnega prava, ki so v glavnem ohranjeni.⁴¹

(18) Od tiskanih del 17. stoletja, ki se ukvarjajo z notranjeavstrijskim pravosodnim ustrojem in postopkovnim pravom, je potrebno omeniti "Observationes ad Stylum Curiae Graecensis" Ferdinanda Rechhaeha (Gradec 1680, Appendix 1682) in "Idea juris statutarii et consuetudinarii Stiriaci et Austriaci cum jure Romano collati Nicolausa de Beckmanna (Gradec 1688).⁴²

(19) Tako imenovani "Grätzerische Gerichts Ordnung, wie die Procuratores vor der Regierung zu Grätz in Hoffrechten procedirn sollen" z dne 16. julija 1567⁴³ ureja postopek pred notranjeavstrijsko vlado kot prvostopenjskim sodiščem;⁴⁴ ne nanaša se na postopek pred deželnim ograjnim sodiščem. Ustreza Bernhard Waltherjevemu "Ordinari- und Extraordinari-Prozeß", ki ureja postopek pred spodnjeavstrijsko vlado v zadevah dvorne pravde⁴⁵ (Hofrechten).⁴⁶

SODNA OBLAST

(20) Sodna oblast je pristojnost uvesti in izpeljati sodni postopek proti eni ali več osebam, izreči sodbo in sodbo izvršiti. Za Štajersko kot deželo v nastajanju, je ta pristojnost izpričana že v drugi polovici 12. stoletja. Bistveno je pri tem dejstvo prenosa težišča na nivoju cesar deželni knez, ki ga je v tem stoletju zagotavljal poseben ustavnopravni status inejne grofije in kasneje dežele.⁴⁷ Dejansko je to pomenilo, da je vsak sodnik, ki ga je postavil deželni knez, svojo oblast prejel od njega in ne od kralja ter tudi sodil v imenu deželnega kneza. Tako je sodnik prejel sodno oblast (Bannleihe) oziroma je bila le ta nanj prenesena ("Bann")⁴⁸ po aktu deželnega kneza ali njegovem namestniku, deželncin glavarju, ob priliki imenovanja.

(21) Nasprotni pol sodne oblasti deželnega kneza ali njegovega pooblaščenega sodnika na sodišču predstavljajo prisodniki v vlogi razsodnika; to so tisti, ki so pod pravom (Rechtsunterworfenen), in ne velja samo za kmečko in mestno področje, temveč tudi za kler in plem-

³³ Ta predstavitev je nastala v času sankcije sodnega reda 1622. Zastopstvo v postopku, ki ga dopuščata šele St. IV 43, je po 10. vprašanju splošno dopustno. 15. vprašanje imbeselnim ustreza St. IV 49 "Von Schemm-Weigerung". K temu vprašanju prim. še: Wesener, Das innerösterreichische ..., str. 21, opomba 23.

³⁴ StLA, LschA., Gerichtswesen Sch. 62 (zvezek 21): Formularbuch nach der Expedition und Processen, citira tudi Luschin, Österreichische ..., str. 379, Mell, Grundriß ..., str. 720 (dodatek k str. 285).

³⁵ K temu še Luschin, Österreichische ..., str. 379 sl. Mell, Grundriß ..., str. 285, Balll, Die ländliche ..., str. 26 (opomba 31).

³⁶ Timggler navaja bi deli kot Forma practica mi po rokopisu Hs. 517 Kriškega deželnega arhiva (Timggler, opomba VI 42).

³⁷ StLA. 16. 1576 fol. 75-81 in Hs. 1061 fol. 129v.-133v.

³⁸ Luschin, Österreichische ..., str. 380, Mell, Grundriß ..., str. 285, 486 (opomba 1112).

³⁹ StLA. LschA., Gerichtswesen Sch. 63 (zvezek 21) (=Hs. 91 alt); prim. Mell, Grundriß ..., str. 720 (dodatek k str. 285, nepravilna datacija nastanka "1. polovica 16. stoletja").

⁴⁰ StLA., LschA., Gerichtswesen Sch. 63 (zvezek 21). Prim. še Balll, Die ländliche ..., str. 26 (opomba 31).

⁴¹ StLA.; prim. še P. Klug v: Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives (1959) 233 sl.

⁴² Prim. Luschin, Österreichische ..., str. 380, Mell, Grundriß ..., str. 285 sl. K Beckmannu prim. Byhoff, Das Verbrechen ..., str. 60.

⁴³ StLA. 11s. 1692 fol. 104-112; imenuje kot leto nastanka 1564.

⁴⁴ Prim. Luschin, Österreichische ..., str. 378.

⁴⁵ Za uporabo Waltherjevih procesnopravnih traktatov pred notranjeavstrijsko vlado prim. Luschin, Österreichische ..., str. 378. Postopek pred vlado kot prva instanca je zahteval lastno preiskavo.

⁴⁶ Vire za zgodovino pravosodnega sistema obširno obravnava Wesener, Das innerösterreichische ..., str. 19 sl. K temu prim. še: Canstein, Lehtbuch ..., str. 107 sl., Domin-Petruschevecz, Neuere ..., str. 25 sl., Luschin, Österreichische ..., str. 141 sl., Mell, Grundriß ..., str. 285 in 484 sl., Vilfan, Pravna ..., str. 538, sl. 20.

⁴⁷ Mell, Uebe und niedere ..., str. XIX sl.

⁴⁸ Byhoff, Das Verbrechen ..., str. 153 in 157.

stvo.⁴⁹ Izjemo od tega pravila v določenem času pomeni osebno sodišče deželnega kneza. Sodna oblast deželnega kneza v današnjem pomenu besede je tako brez kakšnega posebnega razlikovanja obsegala področje javnopravnih, civilnopravnih in kazenskoprnih zadev. Le-ta se predstavlja kot kraljevska pravica (ne kot regal), ki jo je kot takšno mogoče podeliti v fevd, prenesti na drugega in seveda glede na to tudi "obremeniti". Možnost prenosa so štajerski deželni knezi enako kakor ostali teritorialni gospodje, iz političnih in finančnih razlogov v teku srednjega veka in tudi v novem veku znali uporabljati.⁵⁰ Na ta način so plemstvo in cerkev (oboje kot zemljiški gospodje) pa tudi mesta in trgi postali delegirani nosilci sodne oblasti. To še posebej velja za kameralne posesti, ki so hile po pravilu zastavljene - z zastavitvijo posesti je bila zastavljena tudi sodna oblast.

(22) Na podelitev sodnih pravic (Bannrechte) ni bila vezana nobena posebna usposobljenost.⁵¹ Vsakokratni nosilec sodne oblasti ni nujno bil tudi sodno dejaven, pač pa je lahko za to pooblastil. Dejansko izvajanje za večji del prehivalstva relevantne sodne oblasti je bilo torej zaznamovano z večkratno delegacijo in je v končni fazi bilo v rokah - odvisno od časovnih okoliščin - juristično neizobraženih laikov⁵², katerih interes je bil prej ekonomski kakor pravni. Ta, plemstvu in cerkvi delegirana sodna oblast nad kmečkim prehivalstvom, imenovana tudi "patrimonialno sodstvo",⁵³ predstavlja izvrševanje javnopravnih nalog na zasebnogospodarskem pod-

ročju. Za številčno majhno skupino plemstva in klera (stanovi), ki se je v teku srednjega veka razvila v politično ravnotežje deželnemu knezu, le-to nima nobenega pomena.⁵⁴ Sodna oblast je bila centralizirana, in čeprav so stanovi preko ograjnega sodišča (Landesherren),⁵⁵ ki mu je predsedoval deželni glavar, želeli hiti konkurenca deželnoknežjemu dvornemu sodišču, sta se obe sodišči proti kmetu srednjega veka združili.

(23) Stanje na področju kazenske zakonodaje je na srednjeveških pozicijah tako na Štajerskem kakor v ostalih avstrijskih deželah in v cesarstvu podobno. Pojavljajo se prve zahteve po reformah⁵⁶ in s tem v zvezi tudi prvi predlogi, ki so jih pripravili stanovi.⁵⁷ Pritožbe na račun nezadostne javne varnosti in s tem povezane kazenske zakonodaje so se kopičile. S tem pa je bil dan impulz vladarju, da poskrbi za zadeve, ki bi jih sicer hila morala rešiti srednjeveška država, namreč zagotoviti javni red in mir v "domini terrae". Vladar si je prizadeval predvsem omejiti in nadzirati patrimonialne kazenskopravne pristojnosti.⁵⁸ Začel se je proces, ki se je zaključil z dogodki leta 1848, ki so pripeljali do reorganizacije sodstva.⁵⁹ Reformna prizadevanja so doživljala različne etape, ki jih je mogoče opisati z izrazom "politično prehitavanje" med deželnim knezom in stanovi.⁶⁰ Prav na kazenskoprnem področju se je namreč pokazalo, kako težko je uskladiti politične pozicije in življenjske interese v zvezi z vprašanjem javne varnosti.⁶¹

(24) Med vsemi vprašanji so se najprej (1510) zedinili o vlogi deželnoknežjega krvnega sodnika (Bannrichter).⁶² (O njegovi vlogi gl. oddelek o Krvnem sodniku).

Kljub temu da deželni sodni red iz leta 1574 definira njegovo vlogo, pa glede na velikost dežele in število deželskih sodišč ni kdo ve kaj doprinesel k ekspeditivnosti na kazenskoprnem področju.⁶³ To potrjujejo tudi prizadevanja stanov, da bi za celjsko četrt pridobili krvnega

⁴⁹ K stanijskim priselnicem v ograjnem sodišču: Mell, Grundriß..., str. 487; Za priselništvo do uveljavitve poklicne sodniške službe velja princip enakosti (Ebenbürtigkeit), pripadnik nižjega sloja v nubenem primeru ni mogel sodelovati v večji višjega sloja, še nanj v pravdi. K temu prim. Vilfan, Pravna..., str. 87 sl.

⁵⁰ Balit, Ländliche..., str. 32 sl.

⁵¹ Usposobljenost za kazensko sodstvo (juridčna izobrazba) na najnižjem nivoju je izrecno zahteval šele Juržef II., čeprav je že študijski red na pravnih fakultetah v terezijanski dobi predvidel del minimalno usposabljanje za področje kazenske judikature.

⁵² Še Codex Criminalis Theresiana v Art. 20, § 4 sl. za kvalifikacijo pri kazenskem postopku udeleženih ljudi zahteva zgolj "Wuhlerfahrenheit in der peinlichen Gerichtsordnung", pištenost, bogatost in razum.

⁵³ K pojmu patrimonialno sodstvo Mell, Grundriß..., str. 217. (Patrimonialno v ožjem in širšem besede, ki govorniku o sodni oblasti zemljiškega gospoda.) Zemljiški gospodski sodna oblast obsega vse tiste sodne pristojnosti, ki pripadajo zemljiškemu gospodu iz njegove posesti (prim. Luschin, Österreichische..., str. 453 sl.). Zemljiški gospod je bil tako prva instanca za vse svoje podložnike v civilnopravnih zadevah (v pravih in nepravilnih zadevah) in kazenskoprnih zadevah, ki niso bile deželskosodni podzodne. Tu je patrimonialnost v ožjem pomenu besede. V širšem pomenu besede patrimonialnost pomeni vezanje posameznih državnih funkcij na lastnino kot tako. Tako npr. govorniku o sodni pristojnosti nad določenimi vasju z različno zemljiško gospodsko pripadnostjo, pri čemer igra svojjo vlogo izvir sodne kompetenčnosti. K temu vprašanju prim. še: Vilfan, Zemljiška..., str. 158 sl.).

⁵⁴ Vsi vsi sodstva je nastal deželni knez.

⁵⁵ Mell, Grundriß..., str. 487

⁵⁶ Pritožbe so se začele že v prvi polovici 15. stoletja, k temu prim.: Byliff, Die Land und..., str. 33.

⁵⁷ Prim. viii za pripravo reforme deželnega sodnega reda in deželnega prava.

⁵⁸ K podražavljanju kazenskoprnih oblasti glej Mell, Strafgerichtbarkeit..., str. XXXIV sl.

⁵⁹ Za štajersko primerjaj Planer, Recht..., str. 103 sl.

⁶⁰ Za ilustracijo tega prim. Rutkert, Landesfürst..., str. 166 sl. Stanovi so sicer želeli spremembe, vendar so večkrat zadeve tudi zavirali, predvsem če so šle v smeri, ki so bile njim v škodo. Kot primer vzemimo reformna prizadevanja na področju civilnega prava v času cesarice Marije Terezije, kjer je celo kancelar bil tisti, zaradi katerega so reformna prizadevanja zastala za dobrih 10 let. Prim. Kucher, Privatrechts..., str. 58 sl.

⁶¹ Prim. Byliff, Peinliche..., str. 11 sl.

⁶² Splošno k nastanku, Mell, Grundriß..., str. 496 sl.

⁶³ K temu vprašanju Byliff, Das Verbrechen..., str. 161.

sodnika, kar je 1615. tudi uspelo.⁶⁴ Razen tega je naloga zavarovanja poti, ki naj bi bila prvotno stvar krvnega sodnika, 1579. prešla na posebnega pooblaščenca,⁶⁵ ki je smel za območje vsakega deželnskega sodišča rekrutirati pomožno osebje.

(25) Naslednja stopnja deželno knežje kaznovalne politike je bila normiranje deželnega kazenskega prava.⁶⁶ Razlog za to je bila pravna negotovost in zgled ostalih avstrijskih dežel ter 1478. nastali red za deželno knežje deželno sodišče v Wolkensteinu v dolini Enna. Pri tem ne smemo prezreti, da so bili prav stanovi tisti, ki so si za to prizadevali, čeprav so prav oni skozi desetletja nasprotovali kodifikaciji. Od leta 1525 dalje, je namreč mogoče spremljati naročila deželnega kneza na deželnih zborih štajerskih stanov, da bi oblikovali odbor za pripravo deželnega sodnega reda, ta je bil oblikovan in je pripravil nekaj predlogov, vendar do realizacije ni prišlo.⁶⁷ Šele ob prizadevanjih nadvojvode Karla so po delitvi dežel 1564. kodifikacijska dela stekla. Stanovski odbor je uporabil enega od že pripravljenih predlogov,⁶⁸ ki je, prilagojen razmeram, začel veljati.

(26) Tako, kakor si je deželni knez prizadeval omejiti in nadzirati patrimonialne kazensko-pravne pristojnosti, tako je želel narediti red na področju pomilostitev. Pomilostitev je bila pomemben korektiv srednjeveške in novoveške kazenske politike, ker je primanjkovalo rednih pravnih sredstev. Pomilostitev je lahko uporabilo vsako sodišče, predpostavka je bila le podpora v določeni socialni (družbeni) skupini in ustrezen odvetnik, zagovornik (Fürsprecher). Kot taki so po navadi prišli v poštev poleg duhovnih, še svetni gospodje, osebnosti višjega ranga (možje in žene) in poročta iz okolja, v katerem je obsojeni živel - v pravilu sorodniki. Ti so morali poskrbeti za to, da je obtoženec sploh prišel, sicer so morali plačati visoko varščino.

Deželni knez je pravico pomilostiti želel ločiti od neposredne sodne oblasti vsaj za delikte, za katere je bila zagrožena smrtna kazen⁶⁹ - kar je sicer v prakso prodiralo zelo počasi. Vendar je

oblastvena pravica pomilostiti neodvisno od teh prizadevanj vedno obstajala in še obstaja - določena posledica tega je ustavna pravica amnestije predsednika države.

(27) Nadaljevanje centralizacije sodne oblasti je sledilo šele v času Marije Terezije in sicer v izdaji kazenskega zakonika za vse dedne dežele (Constitutio Criminalis Theresiana 1768⁷⁰) in s prvim poskusom centralizacije sodne organizacije na najvišjem nivoju.⁷¹ Ta prizadevanja je nadaljeval Jožef v svojih reformah, vendar je bilo realizirano le kazensko pravo⁷², medtem ko je ostala v načrtih nova organizacija kazenskega sodstva. Končni akord v teh prizadevanjih pa pomeni nova oblika sodstva (okrajna, okrožna, deželna, vrhovno sodišče) v zvezi z dogodki po letu 1848.⁷³

(28) Ob tem ne smemo pozabiti še na princip "vrhovnega sodnika".⁷⁴ Biti vrhovni sodnik je vladarju omogočilo nadaljevanje srednjeveške tradicije in absolutistična država - vladar je "fons omnis iurisdictionis", vir vsega prava. To pomeni, da pravosodje za vse sodbe potrebuje vladarjevo potrditev (sankeijo). Gre za pojmovanje, ki je v obdobju vladanja Marije Terezije še zelo močno prisotno, z druge strani pa že močno načeto, in to iz dveh razlogov:

- strokovnost sodnega postopanja in učinkovito sprejemanje te pozicije,
- specializacija in samostojnost sodišč, ki niso več pripravljena pristati na vmešavanje.

Vendar je kljub temu na področju kazenskega sodstva ostalo pri dejstvu, da ima vladar pravico pomilostiti ob smrtni obsodbi. Ta pravica ima svoj izvor v srednjeveškem pravnem pravilu - "fons omnis iurisdictionis".

STRUKTURA PRAVOSODNEGA SISTEMA⁷⁵

Uvodna opazanja

(29) Viri, ki bi podali sliko pravosodnega sistema 15., 16. in 17. stoletja, so zelo skopi. Avtorji,⁷⁶ ki obravnavajo pravosodni sistem v

⁶⁴ Njegov naslov je bil: "Der fñrstlichen durchlaucht und einer ersamen lantschaft in Steyer etc. geschwornen paantichter in der fñrstlichen grafschafft Cilli Hans Zart.", Mell, Grundriß ..., str. 499.

⁶⁵ Prim. Mell, Grundriß ..., str. 499, utemeljitev deželnih stanov: "weñ ainmal der ainige paantichter in diesem weiten land und bei denen vilffelligen lantgerichten allain nit gevulgen kan. ..." Deželni pooblaščenec je bil t.i. Landpöfise (deželni policaj).

⁶⁶ Byloff, Peinliche Gerichtsordnung, I sl.

⁶⁷ Byloff, Die Land und ..., str. 11 sl.

⁶⁸ Byloff, Die Land und ..., str. 50 sl.

⁶⁹ Deželni sodni red 1574 (nadalje LGO) § 21: "... Dann alle begnaltungen und abschlutungen den Todt berñm/behalten wir Uns/als Herrn und Lanltsfürsten/in allweg bevñr." V zvezi s prizadevanji za izločitev pomilostitev iz sodne prakse ilegitarane sodne oblasti primerjaj Valentinisch, Zur Geschichte ..., str. 573 sl. Posebej proces panti ilemnmilki, ki je bil 1690 v ljubljeni.

⁷⁰ Dumiu-Petruschevez, Neuere ..., str. 52 sl.

⁷¹ Centralizacija sodne oblasti in stališča štajerske diu tega, prim. Kocher, Höchstgerichtsbarkeit..., str. 14 sl. Le-to pomeni prenos težišča na najvišjem nivoju pravosodne oblasti (Vrhovno sodišče, Oberste Justizstelle 1749) z deželno knežjega na državno/cesarsku.

⁷² Zakon o kriminalnih zločinih in kriminalnih kaznih (1787) in Kazenski postopek (1788). Prim. Dumiu-Petruschevez, Neuere ..., str. 149 sl., kakor tudi Vilfan, Pravna, str. 402 sl.

⁷³ Prim. Planer, Recht und..., str. 103 sl.

⁷⁴ K temu izvajanjem na splošno, Kocher, Höchstgerichtsbarkeit..., str. 53 sl.

⁷⁵ K strukturi pravosodnega sistema prim.: Kamhič, Organizacija ..., str. 1-17 (literatura); Luschn, Österreichische ..., str. 457-462 (literatura); Mell, Grundriß ..., str. 484-504; Vilfan, Pravna ..., str. 324 sl. (literatura str. 538, točka 20).

⁷⁶ Prim. Mell, Grundriß ..., str. 484.

tem obdobju, ponavadi citirajo Zahnovo⁷⁷ transkripcijo rokopisa iz srede 17. stoletja in Wesenerjev citat "Stylus Tribunalium Graecensis". V svoji predstavitvi pravosodnega sistema na Štajerskem se bom držal Mellove predstavitve sodne uprave, predstavljene v knjigi Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte Steiermarks.

(30) Stanje na področju pravosodja je v tem obdobju v vseh avstrijskih deželah več ali manj podoben zaznamovan:

- z nastajanjem novih uradov, ki poleg prvotne namembnosti (uprava) zase zahtevajo in to tudi dejansko počno, določeno stopnjo sodne pristojnosti,

- z razdelitvijo obsežnejših deželskih sodišč na manjša in hkrati z njimi z vzpostavitvijo in podelitvijo obgradij (Burgfried),

- z nastankom novih zemljiških gospodstev (prim. op. št. 53).

Notranjeavstrijska vlada (der Regiment, die Innerösterreichische Regierung)

(31) Najvišja sodna instanca ("Supremum Tribunal zu Graz")⁷⁸ v Štajerski kronovini. Nadvojvoda Karel jo je po delitvi dežel, leta 1565, ustanovil za območje notranjeavstrijskih dežel. Beckmann⁷⁹ v svoji Idei juris definira njeno pristojnost "ex speciali privilegio Caesarei" v vseh sodnih zadevah na področju civilnih in kazenskoopravnih ter fevdnih zadev.⁸⁰ Proti odločitvam notranje avstrijske vlade ni priziva ("de non evocando eivem, vel subditum, extra hasce provincias interioris Austriae"), mogoč je le revizijski postopek "wann hierauf Ihre Kays. Majest. befinden/daß der supplicant, und revisions-Werher/erhchliche Ursache/in seinem suppliciren heygebracht" (haben op. avt.) in se izkaže, da je šlo v primeru odločitve za prejudikat. Hkrati je bila ustanovljena za obravnavanje vseh "appellations-Sachen/sine exceptione ultimatum".⁸¹ Razen tega je lahko vlada razsojala na prvi stopnji v civilnopravnih zadevah svobodnega plemstva.⁸²

Deželno glavarstvo (das Landeshauptmannschaft)

(32) Deželno glavarstvo je bilo pristojno za kazenske zadeve deželnega plemstva. Njegove pristojnosti so opisane v prvem in drugem členu

Štajerskega sodnega reda iz leta 1622 in v kazenskih zadevah obravnavajo prestopke (delikte) plemstva, tožbe podložnikov proti zemljiškim gospostvom (druga stopenjsko sodišče) idr. ter v civilnopravnih zadevah, predvsem skrhstvene zadeve plemstva.⁸³ Preiskovalni in sodni postopek sta v kazenskem postopku proti plemstvu bila domena deželnega glavarja. Obsojenemu plemiču so odvzeli plemiške časti in pravice⁸⁴ ter ga izbrisali iz stanovskih matic. Izvršila obsodbe je bila v pristojnosti deželskega sodišča.

Deželni vicecom (das Landesvicedomant)

(33) Deželni vicecom je imel oblast nad komornim premoženjem v deželi, deželnoknežjimi zastavljenimi gospostvi (landesfürstliche Pfandschillingsgüter). Razsojal je v spornih zadevah, ki bi nastale v zvezi s komornim premoženjem in zastavljenimi gospostvi deželnega kneza, ali v zadevah podložnikov, nastanjenih na teh posestvih. Tožbe najemnikov, uperjene proti stanovom, je bil vicecom dolžan posredovati deželnemu glavarstvu. Urad deželnega vicecoma je bil poleg tega še pristojen za krvnega sodnika (Bannrichter).⁸⁵

Kletarsko sodišče (das Kellergericht)

(34) Deželno kletarsko sodišče⁸⁶ je bilo pristojno odločati v apelacijskih zadevah, vloženi proti sodbam, izrečenim na gorskopravnih zborih, ki so jih razsojali v skladu s Štajerskimi gorskimi hukvami, ki so bile 9. februarja 1543 potrjene.⁸⁷ Zasedanjem kletarskega sodišča je

⁷⁷ "Die Landeshauptmannschaft, bei welcher über die Herren und Landleute Verbrechen erkannt würet, dahin auch die Actiones dergleichen der Untertanen Klagen wider ihre Grund-urigkeiten, Item der Diener Beschwürungen wider ihre Herrschaffen zu entscheiden, sowohl daselbst der Herren- und Landleuth, auch Geadelten Personen Gerhaben zu thunen, volgens deren Raitungen aufzunehmen und zu justificiren sein." Prim. še: Beckmann, Idei ..., str. 262.

⁷⁸ "Kaisers Straf und Ungnad", Prim. Luschin, Österreichische ..., str. 457 sl.

⁷⁹ "Daneben hat ein Landesvicedom die Autorität u. Macht ex caesaren privilegio, daß wann ein Landgerichtsherr nicht will die Inera tragen in seinem Landgericht und julicium criminali einen eigenen julicem criminalum oder Bannrichter zu halten, so muß alsdann der Landgerichtsherr einen Bannrichter von dem Landesvicedom gehausamt begelten." Štajerski deželni sodni red iz leta 1618, I. in 2. člen.

⁸⁰ "Das Keller Gericht (judicium montanum de vineis) ist diejenige mittlere instanz, vor welcher alle Streitigkeiten/um Berg-Recht/Weinberg/Weingarten und dergleichen/privatirel/ und öffentlicet werden ... wann selbige Streit-Sachen/zu erst von der Berg-Obtigkeit/als erster instanz, gerichtlich ventiliret gewesen/und also perappellatorem, auf gerichtliche Ansuchen/als verlustigen/und beschwerten Theils/an das Keller-Gericht/als an die anderst/und höhere instanz gelangen/worvon mehr in dem Berg-Rechts-Büchlein gemeldet wird ..." Prim. Beckmann, Idei ..., str. 254 sl.

⁸¹ Prim. Dolenc, "Gurske ...", str. 21 sl. Prim. še Mell, Das

⁷⁷ Prim. poglavje VIII in op. št. 13, 14 in 16.

⁷⁸ Beckmann, Idei ..., str. 398. "dahin die Appellationes von allen andern Tribunalien in den I. Ö. Erblanden ohne fernere Appellation ultimatum devolviret werden".

⁷⁹ Beckmann, Idei ..., 397.

⁸⁰ Beckmann, Idei ..., str. 397 ("jure representationis, ex speciali privilegio Caesarei, alle Staats/civil, criminal, und lemlal Sachen").

⁸¹ Beckmann, Idei ..., str. 398. Prim. še: Mell, Grundriß ..., str. 485.

⁸² Luschin, Österreichische ..., str. 457.

predsedoval deželnoknežji kletarski mojster.⁸⁸ Od kletarskega sodišča je bilo mogoče apelirati na vlado in dvorno komoro.⁸⁹

Stanovske sodne instance

(35) Stanovsko sodstvo je bilo v sodnih redih iz leta 1618 in 1622 združeno z deželnoglavarskim, tako da omenjena sodna reda stanovsko sodstvo delita na štiri dele, in sicer na deželnoglavarsko sodišče, na deželno pravdo, na dvorno pravdo in na sumarne pravde.⁹⁰

Deželna pravda, dvorna pravda in sumarne pravde predstavljajo forum z imenom ograjno sodišče z enim predsednikom in z določenim številom prisodnikov.⁹¹ Njegova pristojnost je bila civilnopravne narave.⁹²

Štajerska deželna sodišča⁹³

(36) Stara, velika deželna sodišča, so v obdobju od 15. do 17. st. razpadla na več manjših. V času cesarice Marije Terezije je bilo tako na Štajerskem 124 kazenskih sodišč (Kriminalgericht). Povezava zemljiških gospodstev s krvnim sodstvom, t.i. visokim sodstvom (patrimonializacija krvnega sodstva je bila posledica zastavitve kameralnih posesti), je bila rezultat nastanka t.i. sodnih gospodstev (Gerichtsherrschaften), katerih pristojnosti opisuje štajerska Karolina iz leta 1574. Deželna sodišča so bila razdeljena na privilegirana in nepriviligirana.

Privilegirana so imela na osnovi deželnoknežjih privilegijev pravico krvnega sodstva ("Bann und Acht") in s tem v zvezi pravico do deželnskega sodnika, nepriviligirana so z razliko od njih za zaključek postopka morala uporabiti deželnega krvnega sodnika (Bannrichter).

(37) Deželni sodni red za Štajersko iz leta 1574 (štajerska Karolina) predstavlja enoten kazenski zakon. Z njim sta bila določena materialno in formalno kazensko pravo. Učinek, ki so ga pričakovali od zakona, je izostal. Vzrok za izostanek je potrebno iskati v umanjkanju na državnem temelju delujočega pravosodnega sistema, ki je zaradi številnih in večkrat zaradi nezaslišanih nepravilnosti na področju štajerske kazenske prakse vodil povsem v napično smer.

(38) Nižje sodno kazensko sodstvo je pripadlo obgradjem (Burgfrid), ki pomenijo zmanjšanje pristojnosti deželskih sodišč v poznem srednjem in zgodnjem novem veku. Le ta se delijo na privilegirana in nepriviligirana. Privilegirana obgradja so imela pristojnost prijete in izročitve delikventa deželskemu sodišču. Pripadala jim je tudi pravica torture ("das Recht der peinlichen Frage"). Nekako sredi 18. stoletja je bilo na Štajerskem, po uradnih ugotovitvah, 88 privilegiranih in nepriviligiranih obgradij.⁹⁴

Mesta in pravosodna pristojnost

(39) Pravosodna pristojnost mestne uprave se je delila na civilno in kazenskopravno. Sodnik in mestni svet, ki mu je predsedoval župan ali sodnik, sta bila prva instanca v civilnopravnih in nepravdnih zadevah.⁹⁵ Sodna oblast mestne uprave je obsegala oblast nad meščani, nad prebivalci mesta, kakor tudi nad tujci, ki niso bili plemiškega rodu, in so imeli v mestu ali na območju mestnega obgradja posesti. Poleg mestne uprave je sodno oblast s prisodniki izvajal tudi sodnik, predvsem v kazenskopravnih zadevah, glede na to, kakšna pristojnost je določenemu mestu pripadala. Beckmann v svoji "Idea juris" našteva 19 štajerskih mest, ki so imela poleg civilnopravne pristojnosti še "Blutbann" (krvno sodstvo). Ta mesta so: Gradec, Bruck na Muri, Leoben, Knittelfeld, Obdach, Judenburg, Rotenmann, Fürstenfeld, Radgona, Ptuj, Maribor, Celje, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Frohnleiten, Neumarkt, Vordernberg, Eisenerz, Aussee.⁹⁶ Mestni sodnik je krvno sodstvo prejel od deželnega gospoda v tako imenovanem "Bann- und Achtbrief".

Sodstvo zemljiških gospodov

Steirische ..., str. 35 sl.

⁸⁸ "Kellenmeister im landt Steyr ist der, so alle die handlungen verhehlt, was weingarten und grundt dar zue geherig antriff etc." Prim. Mell, Das Steirische ..., str. 35, up. 35.

⁸⁹ "wann nun der actus, oder reus, mit des Keller-Gerichts Urtheil nicht zu Frieden/und sich desfalls laedit befindet/kann er zu hochlöblichen Regierung/und Hof-Kammer/Anquam ad supremum appellativis Tribunal provociren/um darselbst seinen Spruch/praevis cause controversae examine, zu erwarten" Prim. Beckmann, Idea ..., str. 254.

⁹⁰ V dodatku k deželnemu režimu iz leta 1583, je pisar ograjnega sodišča, dr. Adam Venerliger, oddal spis z naslovom "Bericht etlicher gerichtlicher solemnitäten, so bei der landschannnen in Steyr gehalten werden". V ishledku od 22 do 26 člena govori o pristojnostih ograjnega sodišča: "Item zu wissen, daß bei der landschannnen zweierlei recht, das lufrecht, possessorium iudicium und das landrecht, petitorium iudicium, welches auch dupliciter würlt prapuntit summarie et ordinarie. Das Summariecht ist umb schulden und andere anforderungen, so bei dem landschannnenbund verschriben, das ordinari landrecht ist (wenn man nämlich zu dreien tagen clagt) umb gült und güetter, auch schulden u. allerlei anforderungen, so bei dem schannnenbund nit verschriben sein." Prim. Mell, Grundriß ..., str. 486, opomba 1112.

⁹¹ "Item es ist zu observiren, daß die Schrannechte nicht jeder an sich einen absonderlichen Präsidenten und besondere Aelbtes haben, sondern der Hrn Landesverweser verrichten die 3. Jndicia sambtlich ihre gerichtliche Funktion." Prim. Beckmann, Idea ..., str. 433 sl.

⁹² Prim. Luschin, Österreichische ..., str. 458.

⁹³ Steirischen Landgerichte, Blutgerichte, Hochgerichte.

⁹⁴ Prim. Mell-Pirchegger, Steirische ..., str. XXVII-XXVIII, XXX sl., prim. še. Mell, Grundriß ..., str. 201 sl.

⁹⁵ Prim.: Luschin, Österreichische ..., str. 458, Planer, Recht und ..., str. 54 sl.

⁹⁶ Prim. Beckmann, Idea ..., str. 263, Prim. še.: Pirchegger, Erläuterungen ...

(40) V primerjavi z razvojem mestne sodne pristojnosti sodstvo zemljiških gospodov v večji meri zaostaja. Beckmann sodno pristojnost zemljiških gospodov nad podložniki definira kot stvarno in osebno, ki izhaja iz oblasti same (per conceßum sibi jurisdictionem).⁹⁷ Tako je zemljiški gospod sodno pristojen v vseh civilno-pravnih zadevah (razen v zadevah priziva na deželno glavarstvo oziroma v zadevah tožb podložnikov proti zemljiškemu gospodu - Ebenbürtigkeit)⁹⁸ razen v primeru, da je zadeva deželskosodne ali vaške pristojnosti.

(41) Kot posebnost v zemljiškogospodski pristojnosti je potrebno omeniti še sodno pristojnost zemljiškega gospoda v vaških zadevah, ki hila predvsem v organiziranju vaške brambe (Dorfpolizei), pobiranju točnine (Schankrecht) in v preiskovanju vaških preteпов, v kolikor le ti niso spadali v pristojnost deželskega sodnika ("daß sie keine kapitalia delicta auf sich haben"). Kot vaškemu gospodu mu je pripadala še skrb za red in mir na vaških žegnanjih (Kirchtagbehütung), za nastanitev vojaštva idr. Zemljiškemu gospodu, ki je bil hkrati vaški gospod (Dorfborgkeit), pa ni pripadala sodna pristojnost le nad njegovimi lastnimi podložniki, temveč tudi sodna pristojnost nad podložniki drugih zemljiških gospodov, ki so prebivali v vasi, vendar samo v tistih zadevah, ki so hile lastne kompetenčnosti vaškega gospoda.⁹⁹

⁹⁷ "Die Grundherren haben über alle ihre Grundstücke/der Zinlleute und Berghülen Güter die Obrigkeitliche Jurisdiction, und also primam instantiam, art. 1. der alten und neuen Steyrischen Gerichts-Ordnung. Darum haben die Grundherren alle Streitigkeiten/zu zwischen ihren Grundhülten sich der Grundstücke halber zu tragen/ selbst zu richten/ und darüber zuerkennen/ hieher d. neue Steyrische Gerichts-Ordnung art. 18 & art. 28 & per consequens, post cognitum causae contentivae, haben sie auch/vigore suae jurisdictionis, executionem sententiae, vide, de his resolutionem acesarem de anno 1643, 4. Muij quoniam sententia sine executione; est quasi canpana sine pistilli. Es soll aber der Grundherr/bilich etliche unverschämte Männer/zu Beysitzer nehmen/uhm allen Verdacht zu meinent/ daß es in diesen Gericht unpartheyisch und recht hergehe; wann aber hernach die Partheyen/ mit des Grundherrn Urtheil nicht zu frieden seynd/ können sie darvon an der Landshauptmannschafft appelliren/ und von ihm endlich weiter an der hochlöbl. Regierung d. art. 1." Prim. Beckmann, Idea ..., str. 184 sl.

⁹⁸ "Die Grundobrigkeit und die Grundherren hat in Steyer regulariter über alle ihre Unterthanen alle Real- und Personal-Sprüche per conceßum sibi jurisdictionem, also wan einer von einem Bauern eine Schuld zu furdern hat, so klaget er ihn von der Grundobrigkeit. Excipe casus 1. si si landgerichtsmässig oder 2. si sie der dorfborgkeitlichen Jurisdiction unterworfen seind." Prim. Beckmann, Idea ..., str. 184 sl.

⁹⁹ "... hat die Dorfborgkeit insgemein den Kirchtag-Schutz, Einnehmung des Stant-Gelts, Obacht der Rauchfänge, Bestimmung des gemeinen Dieners u. Nachtwächters. Item hat die D. O. Weeg u. Steg, Rain u. Stein, Weid und Gehiltz, Einquartier- u. Verpflegungs-Werk bei Durchzügen der Kriegsvölcker u. andere Sachen, so zu Gemein in u. ausserhalb des Dorfs gehören, zu beobachten u. in guten Stand zu erhalten" (Prim.: Beckmann, Idea ..., str. 184 sl.)

Urad deželnega krvnega sodnika¹⁰⁰ (judex criminalis)

(42) Deželni krvni sodnik, ki ga Beckmann v skladu z deželnim sodnim redom definira kot tistega, ki mu je naloženo, da v skladu s pravili, s kaznijo preganja zlo. Pri kazenskih procesih deželskosodnih gospodov je, na izrecno prošnjo deželskega sodnega gospoda, nastopal v vlogi deželskega sodnika, v kolikor deželsko sodišče ni imelo rednega sodnika.

(43) Institut krvnega sodnika se pojavi v času, ko si je deželni knez prizadeval skoraj v celoti spatrimonializirano kazensko sodstvo postaviti pod državni nadzor (prim. poglavje o kazenskem sodstvu).

Na državnem zboru v Augshurgu so leta 1510 predstavniki spodnjeavstrijskih dežel predlagali cesarju Maksimilijanu, da hi za varnost poti ustanovil poseben urad (die Bestellung eines Bannrichters und eines Züchters zur Befreiung der Straßen¹⁰¹). Ustanova, za katero so deželni stanovni prosili, ni bila nova, kot praktična se je izkazala pri cesarsko neposrednem deželskem sodišču v Wolkensteinu. Poleg tega je ta institut obstajal že v ostalih avstrijskih deželah. Cesar je pristal na prošnjo in stanovnim naročil, naj poskrbijo za njegovo vzdrževanje. Sodni spisi¹⁰² iz leta 1516 že poročajo o nekem mojstru Janezu ("maister Hans"), ki je bil "Züchtiger von Gratz". V delu "Kompendium der steririschen Landesverwaltung", ki ga je sestavil Kasper Preyner sredi 16. st., je deželski sodnik oziroma krvni sodnik (landrichter oder panrichter) tisti, ki predseduje deželskim sodiščem tistih deželskih sodišč, katerih deželskosodni gospodje zanj posebej prosijo. Po poročilu Kasperja Preynerja je krvni sodnik tožilec in razsodnik v eni osebi.¹⁰³ Njegova vloga natančno določa deželni sodni red za Štajersko iz leta 1574. Po določbah štajerske Karoline je bil urad krvnega sodnika deželno-knežji organ z razliko od zgornjeavstrijskega urada, kjer so pri nastavitvi in vzdrževanju¹⁰⁴ krvnega sodnika sodelovali deželskosodni gos-

¹⁰⁰ Das steirische Bannrichteram (Prim.: Beckmann, Idea ..., str. 36 - "judex criminalis ... der als züchtiger das Übel, wie es sich gebührt strafft.")

¹⁰¹ "... landshafft begern zu bitten, das die kais. maiestät ir maiestät hauptmann, verweser oder vitzumb bevelchen und mit gnaden darcin sein, damit ein panrichter und züchtiger im land bestellt und unterhalten werden, die man wir es thut gebrauchen, die strassen dert besser befrieden und das übel, wie sich gebührt, straffen müge ..." Steir. Landhandfeste, 43 list, tiskano 1583.

¹⁰² Landgerichtverhöre, St.A., Marktarchiv Ausse.

¹⁰³ Mell, Grundriß ..., str. 498, opomba 1180: "Anklager oder pluetrichter wirdt diser genant so anstat des kunigs von dem herrn vitzumb verhallt wirdt die malafitzperschonen icer verprechung halben von meniglich anzuklagen und zum todt verurteilen oder meneglich leilig zu zelen. hat sein peuldnus, nachdem er des kunigs diener ist, von dem vitzumb etc. ..."

¹⁰⁴ V celoti.

podje.

(44) Zaradi velikega števila deželjskih sodišč na Štajerskem in velikih razdalj med njimi se je kmalu pokazala potreba po ureditvi še enega urada, in sicer za območje grofije v Celju¹⁰⁵ ter za območje med Dravo in Muro. Postavitev krvnega sodnika za območje grofije Celje je sledila po tem, ko so stanovni pristali, da ga bodo vzdrževali. Tako je bil ta krvni sodnik v službi deželjskih stanov pod prisego deželjnega kneza (na pol deželno knežji in na pol deželno stanovski). Šele po instrukciji za krvne sodnike, sredi 17. stoletja, je ta postal deželnoknežji, z njo so stanovni izgnili vsakršen vpliv na oblikovanje te institucije.¹⁰⁶

Fevdno sodišče (vazalsko)¹⁰⁷

(45) Izvor tega sodišča je v zasebnopravnem odnosu fevdni gospod - vazali. Istega značaja je tudi fevdno sodišče deželjnega kneza, ki je tikšno ostalo vse do konca srednjega veka. Nosilec sodne oblasti je fevdni gospod. V primeru, da je sam fevdni gospod želel pred tem sodiščem zaščititi svoje pravice, je njegovo mesto prevzel namestnik. Pristojnost sodišča obsega vse spore znotraj fevdnega razmerja, se pravi, fevdni gospod proti vazalom oziroma vazali proti fevdnemu gospodu in vazali med seboj, v kolikor pa je šlo za spor med vazalom in tretjo osebo ali spor vazalov različnih fevdnih gospodov, so spor reševali pred javnim sodiščem.

(46) V zapisu štajerskega deželjnega prava¹⁰⁸ je med drugim mogoče najti tudi določbe, ki zadevajo fevdno sodišče oziroma fevdne odnose. Fevdno sodišče deželjnega kneza se sicer v ničemer ni razlikovalo od ostalih sodišč fevdnih gospodov, tudi ni bilo oblastno v smislu stanovskega fevdnega sodišča, četudi je deželni knez deželjnemu glavarju kot deželnoknežjemu in stanovskemu uradniku, postavljenemu sodniku in predsedujočemu deželnoknežjemu in stanovskemu sodišču zaupal oblikovanje tega sodišča. Šele cesar Maksimilijan I. je fevdne zadeve vazalov reševal pred deželno pravdo (Landrecht), razen tistih zadev, ki so se nanašale na deželnoknežje interese in so bile od 1501. v pristojnosti dvorne komore.

Deželno glavarstvo sodišče je bilo po letu 1616 prizivna instanca za spore pred fevdnim sodiščem, čeprav so si ob koncu srednjega in na

začetku novega veka stanovni prizadevali za reševanje fevdnih sporov pred stanovskim sodiščem, čemur pa je bilo le delno ugodeno. Deželjnemu glavarstvu oziroma maršalatu, so tako pripadali spori med deželnoknežjimi vazali, medtem ko so zadeve, ki so bile v interesu deželjnega kneza, bile pod pristojnostjo dvorne komore.¹⁰⁹

Univerzitetno sodišče

(47) Nadvojvoda Karel je 20. decembra 1584 v pismu papežu Gregorju XII. napovedal namero, da bo graški jezuitski kolegij preoblikoval v univerzo,¹¹⁰ in sicer z enakimi privilegiji, kot jih imajo visoke šole v Italiji, Španiji, Franciji in Nemčiji.¹¹¹ Ustanovna listina je bila izdana 1. januarja 1585, temu je 14. aprila 1586 sledil "Actus erectionis universitatis Graecensis".

(48) Pravna osnova vseh univerz srednjega in novega veka ni bilo domače običajno pravo, temveč kanonsko pravo, ker je bila večina visokih šol v rokah cerkvenih izobražencev. Zato je tudi razumljivo nadvojvodovo pismo papežu v zvezi z ustanovitvijo Univerze v Gradcu.

Ustanovna cesarska listina z dne 29. aprila 1586 potrjuje ustanovitev univerze z vsemi njej pripadajočimi privilegiji, med drugim lastno jurisdikcijo v civilnih in kazenskih zadevah.¹¹² V listini je tu privilegij sicer opisan splošno, šele cesar Maksimilijan II. v listini z dne 30. septembra 1594, v kateri imenuje svetnika notranje avstrijske vlade, dr. Wolfganga Joehlingerja za "Iudex Universitatis", natančno določi obliko in pristojnosti tega sodišča. V privilegiju z dne 21. septembra 1616 so univerzi ponovno potrjene vse pravice in svoboščine, med njimi tudi "ius gladii" in "öffentliche Kerker und Verwahrungs-ort" (zapor in pripor).

(49) Univerzitetni sodni red¹¹³ je nastal v času rektorja p. Michaela Sumereckerja (1635-1637), vendar so ga publicirali šele po razgrnitvi, 11. aprila 1641. Sodni red v 14 poglavjih obravnava tožbe med študenti, tožbe neštudentov proti študentom in tožbo študenta proti neštudentu. V prvih dveh primerih je bilo zadevo potrebno predložiti akademskemu sodišču.

Akademsko sodišče ni zasedalo v času počitnic, in sicer v času med jesenskimi počitnicami (8. 9. do 8. 11.), v času med velikonočnimi in božičnimi počitnicami. Disciplinsko pravo, ki je veljalo na fakultetah, je v primerjavi z Univerzitetnim sodiščem potrebno pojmovati

¹⁰⁵ Ustanovitev tega urada so stanovni utemeljili: "weiln einmahl der ainige paantichter in disem weiten landt und bei denen gefangnen, die ihnen leichtlich, wie vielmahl gesehehen, ausbrechen und leidig werden, vil einhulen müssen, das gbl auch der nutzult nach nit gestrafft wirt".

¹⁰⁶ Prim. Mell, Grundriß ..., str. 499, 381. Prim. Še: Dolenc, Postanek in ..., 98 st.

¹⁰⁷ Lehngericht, Lebenshof, fevdna sodnija, fevdlnija.

¹⁰⁸ "Schlieslichen und zum Neunften haben die Geist: und Weltlichen Lehensherrn ihr Lehenrecht/von welchem die Lehensstittigkeiten wie vor alten herkommen/verbrhet werden" (Prim. Art I. Feudnamla II.).

¹⁰⁹ Prim. Mell, Grundriß ..., str. 501 st.

¹¹⁰ "zu einem allgemeinen Studium und völlig zu einer Universität zu gestalten".

¹¹¹ Krones, Geschichte ..., str. 236 in (Dodatek III ("... ea omnia et singula privilegia ... quibus aliae Universitates Italiae, Hispaniae, Galliae et Germaniae ... dignetur").

¹¹² In "civilen und criminellen Prozessen".

¹¹³ "Ritus procedendi in iudiciis academici."

kot popolnoma interno ureditev.¹¹⁴

KAZENSKA ZAKONODAJA

(50) Srednjeveško pravo¹¹⁵ komaj loči ali sploh ne med posameznimi pravnimi materijami. Zaradi tega je Štajersko deželno pravo 14. oziroma 15. stoletja mešanica določb različnih pravnih materij - nekaj podobnega velja tudi za zapise mestnih¹¹⁶ in kmečkih pravnih spomenikov - za slednje velja to še v novem veku. Šele z redom za sodišče v Wolkensteinu iz leta 1478 je bil narejen premik v smeri ločitve pravnih materij - kodifikacija kazenskega prava. Malefični in deželnosodni redi ostalih avstrijskih dežel, kakor tudi Constitutio Criminalis Carolina iz leta 1532, pomenijo dokončno ločnico v tej smeri. To je v končni fazi pripeljalo tudi do Štajerskega deželnega sodnega reda iz leta 1574. Zanj je značilna poleg štajerskega običajnega prava še recepcija Constitutio Criminalis Carolinae, kakor tudi starejših deželnih sodnih redov avstrijskih dežel.¹¹⁷ Obsega materialno (delikte in kazni) in formalno (kazenski postopek) kazensko pravo v enem delu. Sodni red je bil tiskan v Augsburgu 1575, in dvakrat ponatisnjen, 1583, v Augsburgu in 1638, v Gradcu.¹¹⁸

(51) Medtem ko je na Štajerskem ostalo pri sodnem redu iz leta 1574, so v poadiški Avstriji in na Češkem kazensko pravo razvijali naprej, o tem pričajo izdani sodni redi. Tem prizadevanjem je šele 1721. sledila uskladitev štajerskega kazenskega prava.¹¹⁹ Ta uskladitev pomeni prvi korak v prizadevanjih za poenotenje na področju kazenskega pravosodja; začetki tega procesa izvirajo iz 16. stoletja. Intenziven začetek prizadevanja za centralizacijo in obsežna prizadevanja za poenotenje kazenskega pravosodja pa so značilna šele za obdobje vladanja cesarice Marije Terezije.

SODNI POSTOPEK

Splošno o sodnem postopku

(52) Srednjeveško procesno (postopkovno) pravo v osnovi ne ločuje - tako kakor je to običajno danes - med različnimi posebnimi postopkovnimi načini, prav tako kakor ne raz-

likuje v materialnem pravu. To pa seveda ne pomeni, da iz posebnosti samega primera ne bi mogli zaključiti logičnih procesualnih posebnosti, kot recimo prelom palice ob razglasitvi smrtne obsodbe,¹²⁰ ali iz namena obtožbe (kazen, premoženjska vrednost ali storitev) izvirajoče razlike med kazensko in civilnopravno tožbo¹²¹ v srednjeveških mestnih pravih.

(53) Sistematična urejenost pravnih materij ob koncu srednjega veka in na začetku novega veka v nesistematično urejenem normativnem kompleksu pomeni bistveno novost, tako na primer prehod iz prvotnega obtožnega (akuzatornega) v preiskovalni (inkvizicijski) postopek. V kazenskem pravu se te stvari dogajajo predvsem na postopkovnem, manj na materialno pravnem področju. Sistematično ureditev kazenskopravne materije za celotno deželo (kakor smo to videli zgoraj) pomeni šele deželni sodni red iz leta 1574. V sodnem postopku igrajo svojo vlogo posamezne komponente, in sicer sodišče kot stvaren in osebni substrat ter postopkovni koraki: obtožba, obsodba in izvršitev.¹²²

Sodišče

(54) Sodišče¹²³ kot prostorski pojem predstavlja različne pojavne oblike. Sodišče kot prostor je do 18. stoletja redkost v mestnem prostoru, v največ primerih prevzame to mesto mestna hiša. V glavnem pa služijo temu namenu javne ali zasebne stavbe, če se že ni, v skladu s srednjeveško prakso, zasedalo preprosto na prostem, kar je tradirano v posameznih primerih do 18. stoletja tako za deželska sodišča, obgradja (pomirja, Burgfried) kakor za vaška sodišča.¹²⁴

(55) Kot personalen pojem sodišče od srednjega veka do jožefinskih reform predpostavlja sodnika z najmanj trinajstimi (Terezijana najmanj sedem) prisodniki.¹²⁵ V primeru popolnoma opremljenega deželskega sodišča, kar je bilo zaradi velikih stroškov zelo redko, spadajo med personal še sodni sluga in rabelj (Scherge, Freinann, Henker) s svojimi pomočniki. Deželnoknežji krvni sodnik je v vlogi mirovnega in nadzornega sodnika imel na razpolago sodnega pisarja, tožilca (ki ga je zaradi varčevanja velikokrat zamenjal sodni pisar) in krvnika.

(56) Izobrazba za sodnika in prisodnike kot pogoj za opravljanje službe v srednjem veku in

¹¹⁴ Prim. Mell, Grundriß ..., str. 501.

¹¹⁵ K stanju na področju pravnih vinov na Štajerskem v srednjem veku, prim.: Mell, Grundriß ..., str. 52 sl., Vilfan, Pravna ..., str. 538, točka 20, Wesener, Das innenösterreichische..., str. 19 sl.

¹¹⁶ Prim. Ptujski mestni statut iz leta 1376.

¹¹⁷ Prim. Byloff, Land und ..., str. 70 sl. (Štajersko statutarno in običajno pravo, kazenska zakonodaja v poadiški Avstriji, na Tirolskem in Krajnskem, Constitutio Criminalis Carolina).

¹¹⁸ Byloff, Peinliche..., str. 67 sl.

¹¹⁹ Prim.: Planer, Recht..., str. 271; subsidiarno je bil na Štajerskem vpeljan deželni sodni red za spodnjo Avstrijo z dne 30. 12. 1656 ("Feudlinanilea").

¹²⁰ Prim. Kocher, Richter und ..., str. 39 sl.

¹²¹ Razlikovanje, ki ga vsebuje tudi LGO I, 80: "in Bürgerlichen oder peinlichen Sachen".

¹²² Prim. Kocher, Gerichtsorganisation ..., str. 110 sl.

¹²³ K temu Kocher, Richter ..., str. 27 sl.

¹²⁴ LGO II, 8: Sodišče zaseda "an den gewöhnlichen Orten/under offenem freyem Himmel/oder den Einlen/da es vom Alters her besessen worden ist..."

¹²⁵ Constitutio Criminalis Theresiana 20,8: opozarja na deželni navadni, ventar ne manj kot sedem. V primeru preiskovalnega sodišča praviloma zahtujeta poleg sodnika še dva prisodnika in pisar, Terezijana 20,3.

novem veku ni bila predpisana, tudi Constitutio Criminalis Theresiana ne postavlja tega pogoja.¹²⁶ Vendar pa je vedno večja zapletenost na nivoju pravnega življenja in vedno večje število izobraženih juristov že od 15. stoletja naprej vedla do tega, da so za te službe, predvsem službo deželno knežjega krvnega sodnika in deželskega sodnika bili vedno bolj na razpolago izobraženi pravniki, kar pa seveda ne velja za priselcnike v deželskih in nižjestopenjskih sodiščih. Ta praksa je ostala vse do jožefinskih reform. Gotovo je tudi to dejstvo doprineslo k temu, da lahko govorimo o hibrid pravnosodnega sistema tega časa.¹²⁷

Obtožba

(57) Obtožba je najstarejša oblika začetka kazenskega postopka, ki se ustanovi, ko tožilec pri sodišču toži konkretno osebo (zastopnik oškodovanca ali član družine umorjenega). Sodni kazenski red za deželsko sodišče Wolkenstein in deželni sodni red iz leta 1574 pa poleg obtožbenega (akuzatornega) postopka uvajata tudi inkvizicijski postopek,¹²⁸ ki je pravo nasprotje akuzatornemu postopku. V tem primeru gre za uvedbo postopka po uradni dolžnosti (ex officio), v primeru, da je sodnik¹²⁹ bil seznanjen z deliktom, ne da bi bila neposredno vložena obtožba.

(58) Izlodišče za uvedbo kazenskega postopka je torej delikt, ki je sodnik z njim seznanjen preko dejanske obtožbe (tožbe) ali na kak drug način. K deliktom, ki so pognali v tek sodne mlince deželskega sodišča, med drugim štejejo: kriva prisega, prelom prisega, čarovništvo, ponarejanje kovancev, ponarejanje pečatov, krive mere, prokuratorji, ki so svoje stranke opeharili, nečistost proti naravi (bestialnost), krvoskrilstvo, ugrabitev, posilstvo, zakamulonstvo, biga-

mija, zvodništvo, izdaja, namerno netenje požara, rop, upor, umor s strupom, detomor, splav, napaka pri zdravljenju, umor, uboj in tatvina.

(59) Postopek je lahko uvedel le tisti, ki je bil pristojen za področje storilčevega bivanja. Kompetenčni spori so bili stvar nenehne polemike med deželskimi sodišči zaradi različnega pojmovanja razmejitev. Pogost vzrok za kompetenčne prepire je bila tudi nejasna kompetenčna razmejitev med deželskimi sodišči in nižjesodnimi enotami,¹³⁰ obgradji, mestnimi in trškimi sodišči, kakor tudi z zemljiškogospodsko pravico strešne kapi. Deželski sodnik je smel izven svojega kompetenčnega območja storileca prijeti le v nejasno definiranih, izjemnih primerih - zemljiški gospod je namreč lahko do tri dni zavlekel izročitev. Pri kompetenčnem sporu je ponavadi sledilo sklicevanje na deželnega glavarja.¹³¹ Da bi zadevo hitreje rešili in da ne bi prišlo do zavlačevanja in nepotrebnih stroškov, so ponavadi izročili tudi storilca deželnemu glavarstvu - čeprav so taki primeri prej škodovali kot koristili procesualni ekonomiji.

(60) Deželski sodnik je bil dolžan prevzeti primer zaradi obtožbe ali zaradi službene dolžnosti (ex officio). Pregon po službeni dolžnosti se je začel zaradi suma storitve kazenskega dejanja ali po ovadbi, ne da bi si za nadaljevanja postopka ovaditelj prizadeval, ali če je obtoženi imenoval soudeležence pri storitvi kaznivega dejanja. Da je nekdo nekoga ovadil, ne da bi nastopal v vlogi tožnika, je imelo praktičen razlog: tožniki so bili dolžni, v kolikor storilec niso ujeli pri dejanju ali storilec dejanja ni priznal, položiti kavejjo za morebitno povrnitev škode, v kolikor bi se izkazalo, da gre za krivo obdolžitev ali v primeru oprostitev.

(61) V kolikor storilec niso prijeli pri dejanju, je bil deželski sodnik v primeru ovadbe dolžan preveriti vse indice in pri trdnosti indicev uvesti postopek. Postopek je bil sestavljen iz zasledovanja domnevnega storilca oziroma njegovega prijeteja, pod določenimi okoliščinami je prišla v poštev tudi tortura. Če obtoženi ne bi priznal, tudi ne na prigovarjanje (v kazenskem procesu srednjega veka še posebej cenjena gesta), je imel deželski sodnik na voljo več načinov za potrditev indicev - dokazni material - corpora delicti, izjave prič, listine in končno, torturo ("peinliche Frag"). Tortura v novejšem kazenskem procesu (v Avstriji do leta 1776, pozna jo še Constitutio Criminalis Theresiana) je opravičljiva le v povezavi s priznanjem v kazenskem postopku. Torturo je uvedla Constitutio Criminalis Carolina iz leta 1532.

¹²⁶ Izjema je pomenila le za pničevalca pri pisarnem primeru; le-ta naj bi bil vsaj izkušen v kazenskem pravu. Za te je bil predviden preizkus pred vihovnim sodiščem.

¹²⁷ Priselcniki so bili pravno neizobraženi. Iz deželnega sodnega reda je razvidno, da so se te službe mešali.

Samo v nejasnih primerih je bilo dovoljeno povprašati izobražene juriste oziroma vladjo; velikokrat so si sodelnja sodišča pomagala s priselcniki.

Nosilci deželskosodnih pravie tega v veliki meri niso jemali kot sredstvo za zagotavljanje pravne varnosti, temveč bolj kot ekonomsko sredstvo.

¹²⁸ Temeljna temeljna razlika med obema postopkoma je, da v inkvizicijskem postopku ne obstajajo stranke (postopek ex officio). Vse tri temeljne procesne funkcije (obtožba, obramba in sojenje) so v rnkah sodišča. Iz njega izhaja t.i. inkvizicijski maksimum, to je pravilo, po katerem ima sodišče pravno oblikovno zbirati dokazni gradivo, ki je potrebno za izlajo obtožbe.

¹²⁹ Združuje različne funkcije: funkcijo pregona, funkcijo zbiranja dokazov in v večji meri funkcijo obrambe. Obdolženeec je namreč imel zelo omejene možnosti obrambe; lahko je svojjo obrambo navedel, vendar jo je moral dokazati, zato se je pričakovalo od inkvizenta, da je zastopal tudi interese obrambe.

¹³⁰ Kot primer lahko navedemo spri med negovskim gospostvom in Stubenbergi v zalevi obgradja (Burgfried) v Iljačevih v obdobju 1587-1596 (PAM, Zemljiško gospostvo Negova, Iustitiaia, Obgradje).

¹³¹ Prim. Spri v zvezi z obgradjem med negovskimi in Stubenbergi.

(62) Za uporabo torture je deželni sodnik imel v deželni sodni red na voljo seznam indiccev, ki so za doseg priznanja dovoljevali njeno uporabo. Med indicce, ki so opravičevali njeno uporabo, spadajo predvsem: domnevni storilec poskuša bežati, eden izmed oškodovancev je pod prisego potrdil identiteto storilca, zadrževanje v času storitve dejanja na mestu zločina in grožnja, da bo obdolženec nekoga začaral. V drugih primerih je bila uporaba torture prepuščena prosti presoji sodnika. Le-ta jo je uporabil v primeru, ko so mu predložili proti storilecu težke obtožbe in se je v preiskovalnem postopku izkazalo, da niso samo zlonamerno klevetanje.

V zvezi z vprašanji dokaznega postopka pa ne smemo zanemariti vprašanja stroškov. Tožnik je bil namreč dolžan nositi stroške dokazovanja, obtoženi stroške oprostilnih dokazov - v kolikor niso imeli dovolj sredstev, je vskočilo sodišče, kar praviloma vedno ni bilo ugodno, ker so posestniki sodišče želeli pribriniti denar (niso si hoteli nakopati stroškov).

(63) Za doseg želenega učinka, tortura ni smela biti niti pregroba niti premila. *Constitutio Criminalis Theresiana* je edini kazenski zakonik, ki poleg materialnega kazenskega prava vsebuje še v formalnem delu natančna tehnična navodila za izvajanje torture (priprave, izvajanje).¹³² Zavedali so se, da tortura lahko vede do nečlenih posledic,¹³³ zaradi tega je bilo deželskemu sodniku v dvomnem primeru naloženo, da skrbno opravi ponovno poizvedbo. Vsaka ovadba, ki bi zahtevala torturo, je zahtevala dve priči, ena je zadostovala le, če je šlo pri ovadbi za bistveni del delikta in je bila priča zanesljiva. Torture niso uporabili le, ko je šlo za preiskovalni postopek zaradi službene dolžnosti, temveč tudi na zabavo tožnika. Izvajala se je v prisotnosti sodnika, sodnega pisarja in sodnih oseb ali ostalih pooblaščenecv in primernih oseb. Sodnik je pred začetkom torture obdolženca še enkrat seznanil z dejanjem, zaradi katerega mu grozi, in ga pozval k priznanju ali k dokazilu nedolžnosti (alibi). V primeru sodnikove samovolje pri uporabi torture je bil le ta klican na odgovornost.

Obsodba

(64) V kolikor je bil preiskovalni postopek zaključen in zapisnik sestavljen, se je lahko pristopilo k izdelavi sodbe. Temu je služil čas za premislek za zaprtimi vrati, brez prisotnosti obdolženca. V dvomnem primeru si je sodniški kolegij lahko poiskal nasvet pri strokovnjaku ali

vlagi. Obdolženec je imel možnost, da sodniku na lastne stroške, v času trajanja preiskovalnega postopka, priskrbi svetovaleca, izvedenega v pravni stroki.

(65) Ko se je iztekel čas za premislek, je bil določen datum sojenja ("endliche Rechtstag"). Sodnik (s palico v roki - znamenjem sodne oblasti) in prisodniki so po glasu zvona, ki je odprl zasedanje, zavzeli svoj prostor. Po uvodnem sodnikovem vprašanju, ali je sodišče pravilno zasedeno, se je zasedanje začelo. Potekalo je lahko različno, pač po tem, ali je storilec priznal oz. so dokazi krivdo potrdili ali situacija ni bila povsem gotova. Na zasedanju so bili razen sodnika in rabsodnika (presojevalca, *Urteiler*) prisotni še: sodni sluga ali glede na okoliščine birič, ki je storileca privedel, storilec, (zasebni) tožilec ali javni tožilec (*ex officio*) in zagovornik (besednik, *Fürsprecher*) obdolženca.

(66) Zanimiva je vloga besednika oziroma zagovornika (*Fürsprecher*): v srednjeveškem procesnem pravu je bila njegova vloga v tem, da je namesto stranke govoril zapletene besedne oblike. Iz nje (vloge) se je razvilo pravno svetovanje. V istnem kazenskem postopku mu je v primeru, da obdolženec ni bilo mogoče dokazati krivde, pripadla vloga pravnega zastopnika. Njega je lahko obdolženec izbral izmed prisodnikov.

(67) Če je bila dokazana obdolženčeva nedolžnost, je lahko v civilni tožbi zahteval povrnitev škode; v primeru, da je priznal ali so ga k priznanju prisilili dokazi, je bil določen dan za dokončno sprejetje in zapis obsodbe, kar se je zgodilo (sprejetje in zapis) za zaprtimi vrati. Drugi del postopka je bil namenjen publiki in je teatralnega značaja. Začel je tožilec (zasebni ali *ex officio*) z branjem obdolžnice. Njemu je sledila prošnja za pomilostitev, seveda v kolikor je storilec dejanje priznal, če pa dejanja ni priznal, čeprav je to storil v preiskovalnem pripravljalnem postopku, je lahko rabsodnik (*Urteiler*) s sklepom postopek nadaljeval ali pa vrnil na začetek; če pa ni tajil (obdolženec), sta se sodnik in rabsodnik umaknila za zaprta vrata in sprejela rabsodbo. Po sprejetju rabsodbe se je sodniški kolegij vrnil in po natančno določenem protokolu še enkrat prebral priznanje obdolženca in za tem obsodbo. Kadar se je obsodba glasila - smrt, je sodnik prelomil sodniško palico kot znamenje znamenje izključitve storilca iz človeške skupnosti.

Izvršitev

(68) Deželni sodni red ne predvideva pravnega sredstva, ki bi moglo revidirati obsodbo na smrt. Prilagoditev leta 1721 predvideva apelacijo na vlado, *Constitutio Criminalis Theresiana* pozna rekurs z odložnim učinkom na izvršitev kazni. V kolikor ni šlo za smrtno kazen, je bil delikvent dolžan po prestani kazni priseči ("Urfehde"): obljubiti, da se ne bo maščeval sodniku

¹³² *Constitutio Criminalis Theresiana* v Art. 38. vsebuje omejitve - predvideva maksimalno trikratno torturo. Omejitve izhaja iz Ferdinandee (Art. 39) in je verjetno obstajala že pred vključitvijo vanjo (pred 1721); ima običajnopравни karakter.

¹³³ Strah pred bolečinami je večkrat privedel do priznanja dejanja, ki ni nujno bilo storjeno, k temu vprašanju prim.: Valentinsch, *Zur Geschichte ...*, str. 573 sl.

in sodišču za postopek in kazen. K temu je spadala še obljuba, da kaznivega dejanja ne bo več ponovil. Kazen, ki jo je predvidela obsadba, je bilo potrebno izvršiti takoj, izvršitev je bila odložena le v primeru apelacije na vladarja.

(69) Seznam možnih, okrutnih kazni, namenjenih predvsem splošni prevenciji, je obsežen: krivopriječniku so odsekali prste, s katerimi je prisegal, čarovnike in čaravnice ter ponarejevalce kovancev so sežgali na grnadi, posiljevalca so obglavili, zvodnika so privezali k sramotilnemu stebri, mu odrezali ušesa in ga prebičali, roparja so obglavili, morilce s strupom in morilce na sploh je umrl privezan na kolo (gl. upodobiťve iz bamberskega kazenskega zakonika), morilko s strupom so utopili, detomorilko so živo pokopali in s kolom prebodli, težko tatvino so kaznovali z vislicami ali glede na okoliščine z iztaknjenjem oči ali odsekanjem roke.

(70) Po pravilu so po razglasitvi obsodbe ali usnega izreka in prelomitvi sodniške palice delikventa izročili krvniku (rablju, Scharfrichter), ki je bil zadolžen za izvršitev kazni. Krvnika pri izvršitvi kazni ni smel nihče ovirati in pri neuspeli izvršitvi kazni, ga ljudstvo ni smelo linčati, to je bil dolžan zagotoviti sodnik.

(71) Izvršitev kazni je bila običajno, od srednjega veka dalje, na morišču, ponavadi nekoliko izven naselja, na vzpetini ali na križišču poti. To je veljalo predvsem za smrtne kazni, ki niso bile, kakor npr. pri usmrťitvi z utopitvijo, vezane na posebne okoliščine, v tem primeru na vodo. Telesne kazni so bile prav tako zaradi splošne prevencije izvršene na javnem mestu, največkrat na trgu.

(72) Deželni sodni red za Štajersko ne pozna veliko oblik kazni; v tem primeru lahko govorimo o vlogi običajnega prava pri njegovem nastanku.¹³⁴ Ponavadi so obsojenca povzili ali obesili in ga z namenom splošne prevencije pustili na morišču; glavo obglavljenega ali odsekane ude so prav tako z namenom splošne prevencije pritrtili na vislice.

(73) Okrutna kazen, namenjena splošni prevenciji, ostaja tudi v kodifikaciji Constitucije Criminalis iz obdobja cesarice Marije Terezije. Jožef II. je smrtne kazni sicer ukinił, vendar pa ohranil številne okrutne kazni. Jožefinska doha sicer že pozna prostostno kazen, čeprav je obdobje njene dokoučne uvedbe pomaknjeno v naslednje, 19. stoletje.¹³⁵

SKLEP

(74) Štajerski pravosodni sistem je na koncu srednjega in v novem veku zaznamovan s celo vrsto dejavnikov, ki so odločilno vplivali na njegovo oblikovanje. Razmere v deželi, pri tem mislim na odnose deželni knez - deželno plemstvo, so velikokrat podobne političnemu prehitvanju, ki je v prvi polovici 17. stoletja privedlo do izrazitega izstopanja vloge deželnega kneza. Deželni knez kot "vir vsega prava" jasno dokazuje svojo superiornost nad vsem dogajanjem, v skladu s tem pa tudi instance, ki so mu podrejene.

(75) Mnogi avtorji sodni sistem ob koncu srednjega in v novem veku opisujejo kot razdrobljenost in prav imajo, vendar samo s pozicij današnjega opazovalca. Z vidika sodobnikov sistema, ki je kljub svojim pomanjkljivostim deloval, hi bila ocena stanja drugačna. Vsekakor ni moja naloga ocenjevati sistem, temveč sistem predstaviti. Kolikor mi je to uspelo, upam, da mi je v vaše zadovoljstvo. Zavedam se, da hi bilo o temi, struktura pravosodnega sistema povedati še marsikaj, vendar čas in prostor tega ne dopuščata.

Ob koncu pa naj dodam še besedo zahvale prof. dr. Gernotu Koeherrju, ki je pri oblikovanju in nastajanju tega sestavka sodeloval z nasveti in literaturo.

LITERATURA

- Baltl Hermann, Die ländliche Gerichtsverfassung Steiermarks vorwiegend im Mittelalter (Archiv für österreichische Geschichte, zv. 118), Dunaj 1951.
- Baltl Hermann, Koeherr Gernot, Österreichische Rechtsgeschichte (8. predelana izdaja), Graz 1995.
- Beckmann Nicolaus de, Idea juris statutarii et consuetudinarii Stiriaci et Austriaci cum jure Romano collati, Graz 1688.
- Bischoff Ferdinand, Steiermärkisches Landrecht des Mittelalters, Graz 1875.
- Brauneder Wilhelm, Lachmayer Friedrich, Österreichische Verfassungsgeschichte (6. predelana in razširjena izdaja), Dunaj 1992.
- Burkert Günter R., Landesfürst und Stände (Karl V., Ferdinand I. und die österreichische Erbländer im Ringen um Gesamtstaat und Landesinteressen), Graz 1987.
- Byloff Fritz, Die Land- und peinliche Gerichtsordnung Erzherzog Karls II. für Steiermark vom 24. Dezember 1574 ihre Geschichte und ihre Quellen, Graz 1907.
- Byloff Fritz, Das Verbrechen der Zauberei (Crimen magicum), Graz 1902.
- Canstein Raban Freiherr von, Lehrbuch der Geschichte und Theorie des Oesterreichischen Civilprocessrechtes I, Berlin 1880-1882.
- Conrad Hermann, Richter und Gesetz im Über-

¹³⁴ Temu naziranju se ni mogla izogniti tudi Constitutio Criminalis Terezijana, ki v prepisu o postavitvi novih vislic pod vplivom ljudskega vračeverja udeja, da je te te potrebno od najbližjega soseda izkubajiti najmanj 24 komolcev "ilamit der Schellen denselben nicht berühren".

¹³⁵ Valentinišchl, Das Grazer Zucht- und L., str. 495 sl.

- gang vom Absolutismus zum Verfassungsstaat, Graz 1971.
- Dolenc Metod, "Gorske bukve" v izvirniku, prevodih in priredbah, Ljubljana 1940.
- Dolenc Metod, Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, v: Časopis za zgodovino in narodopisje, Ljubljana 1912, str. 98-115.
- Hasenöhrl Victor, Österreichisches Landrecht im 13. und 14. Jh., Dunaj 1867.
- Kambič Marko, Organizacija sodišč na Slovenskem v 16. stoletju s posebnim ozirom na Kranjsko, v: Arhivi XIX/1-2, Ljubljana 1996, str. 1-18.
- Kocher Gernot, Das Recht im Bäuerlichen Alltag, v: Bäuerliche Sachkultur des Spätmittelalters, Krems 1982, str. 49-61.
- Kocher Gernot, Gerichtsorganisation und Strafrechtspflege im Herzogtum Steiermark in der Frühen Neuzeit, v: Hexen und Zauberer, Die Große Verfolgung - ein europäisches Phänomen in der Steiermark, Graz-Dunaj 1987, str. 103-120.
- Kocher Gernot, Höchstgerichtsbarkeit und Privatrechtskodifikation, Graz 1979.
- Kocher Gernot, Recht und Schrift, Quellen zur Entwicklung der Rechtswissenschaft in der Steiermark, Graz 1984.
- Kocher Gernot, Ikonographische Aspekte der Höchstgerichtsbarkeit im Reich, v: Geschichte der Zentraljustiz im Mitteleuropa, Köln, Dunaj 1994, str. 147-160.
- Kocher Gernot, Grundzüge der Privatrechtsentwicklung und der Geschichte der Rechtswissenschaft in Österreich, Dunaj, Köln 1989.
- Kocher Gernot, Richter und Stahühergabe im Verfahren der Weistümer, Graz 1971.
- Kos Dušan, Imago Iustitiae, Ljubljana 1994.
- Krones Franz von, Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz, Gracoe 1886.
- Luschin Arnold von Ehengreuth, Geschichte des älteren Gerichtswesens in Österreich ob und unter der Enns, Weimar 1879.
- Luschin Arnold von Ehengreuth, Österreichische Reichsgeschichte, Bamberg 1896.
- Mell Anton, Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark, Graz-Dunaj-Leipzig 1929.
- Mell Anton, Hohe und niedere Strafgerichtsbarkeiten, Landgerichte und Burgfriede in Steiermark, v: Steirische Gerichtsbeschreibungen. Als Quellen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. I. Abt. Landgerichtskarte: Steiermark (Quellen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark I), Graz 1914.
- Mell Anton, Das Steirische Weinbergrecht und dessen Kodifikation im Jahre 1543 (Akademie der Wissenschaften in Wien, zv. 207), Dunaj 1928.
- Mell Anton, Pirchegger Hans, Steirische Gerichtsbeschreibungen (Als Quellen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer), Graz 1914.
- Neue Gerichts- und Landrechtsordnung in Steyer vom Jahre 1674.
- Domin-Petrushvecz Alphons von, Neuere österreichische Rechtsgeschichte, Dunaj 1869.
- Pirchegger Hans, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, Steiermark, Dunaj 1917, str. 185-304.
- Planer Eugen, Recht und Richter in den innerösterreichischen Landen Steiermark, Kärnten und Krain, Graz 1911.
- Planitz Hans, Deutsche Rechtsgeschichte, 2. izd. Karl August Eckhardt, Graz-Köln 1961.
- Steppan Markus, Das bäuerliche Recht an der Liegenschaft vom Ende des 14. bis zum ausgehenden 18. Jahrhundert, Graz 1995.
- Štih Peter, Simoniti Vasko, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva, Celovec 1995.
- Des Löhlichen Fürstenthum Steyer Gerichtsordnung, wie vor der Landshauptmannschaft und dem Schranngericht procedirt werden solle; reformirt im Jahr 1622, München 1622, ponatis Graz 1761.
- Valentinitich Helfried, Das Grazer Zucht- und Arbeitshaus 1734-1783, v: FS. H. Baltl, Innsbruck 1978.
- Valentinitich Helfried, Zur Geschichte des Kindesmordes in Innerösterreich (Gerichtspraxis und landesfürstliches Begnadigungsrecht im 17. Jahrhundert), v: FS. H. Baltl, Gracoe 1988.
- Vilfan Sergij, Deželni ročini kot vir naše ustavne zgodovine, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo (25-26), Ljubljana 1944-1945, str. 84-89.
- Vilfan Sergij, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961.
- Vilfan Sergij, Rechtsgeschichte der Slowenen, Graz 1968.
- Vilfan Sergij, Zemljiška gospostva, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja, Ljubljana 1980, str. 78-239.
- Wesener Gunter, Das innerösterreichische Landshranverfahren im 16. und 17. Jahrhundert, Graz 1963.
- Zahn Joseph von, Steirische Miscellen zur Orts- und Culturgeschichte der Steiermark, Graz 1899.
- Žontar Jože & all, Piročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, Zgodovinsko bibliografski vodnik, Graz-Celovec-Ljubljana-Gorica-Trst 1988.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE GERICHTSVERFASSUNG IN DER STEIERMARK
IM 15., 16. UND 17. JAHRHUNDERT

Der Autor behandelt in seinem Beitrag die Gerichtsverfassung in der Steiermark. Außer der Struktur des Systems selbst legt er wegen der besonderen Merkmale der jeweiligen Epoche auch die Umstände dar, die den Stand auf dem strukturellen Niveau herbeigeführt haben. Am Rande wird auch die juristische Gewalt und das Funktionieren des Strafrechtssystems behandelt und ein Quellen- und Literaturverzeichnis angeboten.

SUMMARY

THE STRUCTURE OF THE JUDICIAL SYSTEM IN
STYRIA IN THE 15th, 16th AND 17th CENTURIES

In his article the author deals with the structure of the judicial system in Styria, and due to the specific characteristics of the period, gives an outline of the circumstances which also strongly influenced the structure. In addition to giving an overview of the judicial system, the article also contains fragments of insight into the workings of the judicial administration and the criminal judicial system. At the end of his article, the author lists the sources and literature on the subject matter.



Tempeljski del Plečnikovih tržnic, okoli 1982,
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka

Uprava v Slovenskem primorju 1918-1954 (pregled)

NEVENKA TROHA

Pregled uprave je narejen na osnovi literature, ki je navedena ločeno za posamezna obdobja in območja.

1. Italijanska uprava (november 1918 - september 1943)

Slovensko primorje (Primorska, Primorska Slovenija) teritorialno ni bilo nikoli natančno opredeljeno. Včasih z njim razumemo tudi Beneško Slovenijo, Rezijo in Kanalsko dolino, večinoma pa območje med avstroogrsko - italijansko mejo iz leta 1866 in rapalsko mejo iz leta 1920.

Eden od pogojev za vstop Italije v vojno na strani Antante leta 1915 je bila tudi bistvena korektura njene vzhodne meje. Na njene zahteve so antantne sile, a takrat še brez ZDA, pristale v tajnem Londonskem paktu. Vrhovno poveljstvo italijanske vojske je že 25. junija 1915 izdalo uredbo o opravljanju civilnih zadev na ozemlju, ki ga je italijanska vojska že zasedla ali pa bi ga v prihodnje, in ustanovilo generalni sekretariat za civilne zadeve, ki je imel do prodora pri Kobaridu oktobra 1917 sedež v Vidmu, nato pa v Padovi. Za zasedena območja avstrijskih okrajnih glavarstev so bili ustanovljeni civilni komisarjati, ki so imeli sedeže v Kobaridu, Krminu in Červinjanu.

Italijanska vojska je ob sklenitvi premirja, 3. novembra 1918, zasedla južno Tirolsko, Primorsko, dele Kranjske (celoten postojnski in del logaškega političnega okraja), del Koroške (sodni okraj Trbiž s priključeno občino Bela peč in del občine Rateče) in na zasedenem območju uvedla vojaški zasedbeni režim. Vse območje, ki je obsegalo 250 občin, je tvorilo eno upravno enoto. Ob prihodu je italijanska oblast razpustila ob koncu vojne ustanovljene slovenske narodne svete, pa tudi narodno mešani Odbor za javno blaginjo, ki je prevzel civilno oblast v Trstu. Z uredbo vrhovnega poveljstva 19. novembra 1918 je določila, da bo pristojnost civilne oblasti za vse zasedeno ozemlje opravljal generalni sekretariat za civilne zadeve, pristojnosti deželne politične oblasti pa vojaški guverner. Za vse zasedeno območje je v času vojaške uprave deloval vojaški guverner v Trstu, po okrajih in po večjih občinah pa so delovali generalni civilni komisarji.

Vojaška uprava je bila odpravljena 4. julija 1919, ko je generalni sekretariat za civilne zadeve zamenjal Osrednji urad za nove pokrajine Kraljevine Italije, ki je deloval v okviru urada ministrskega predsednika. Njegova osnovna naloga je bila usklajevanje uprave novih pokrajinah z italijansko. Vojaškega guvernerja v Trstu

je zamenjal izredni komisar. Z odlokom, izdanim 24. junija 1919, so bile določene pristojnosti civilne uprave na tem območju in na njegovi osnovi je bil ustanovljen generalni civilni komisarjat v Trstu. Celotno območje je sestavljalo enotno upravno območje z imenom Venezia Giulia, Julijska Benečija. V slovenščini se je namesto slednjega uveljavil izraz Julijska krajina.

Začasno zasedbeno upravo je po podpisu pogodbe med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS v Rapallu 12. novembra 1920, ko je prej zasedeno območje postalo sestavni del Kraljevine Italije, zamenjala redna italijanska uprava.

Italiji je leta 1920 priključila: Goriško - Gradiščansko s 145 občinami, in sicer goriški okraj s 47 občinami (Ajba, Ajdovščina, Anbovo, Avče, Banjščice, Bate, Bilje, Čepovan, Črnič, Deskle, Dol-Otlica, Dornberg, Gaberje, Gojače, Gorica, Grgar, Kal, Kamnje, Kanal, Ločnik, Lokavec, Lokovec, Miren, Opatje selo, Osek-Vitovlje, Ozelj, Podgora, Prvačina, Renče, Ribenberk, Ročinj, Skrilje, Solkan, Sovodnje, Sv. Križ-Cesta, Šempas, Šmarje, Šmartno, Štandrež, Števerjan, Št. Peter pri Gorici, Tribuša, Trnovo, Velike Žablje, Vogrsko, Vrtojba, Vrtovin); gradiščanski okraj z 20 občinami (Biljana, Birs, Bračan, Copriš-Viškon, Dolenje, Fara, Gradišče ob Soči, Kopriva pri Krminu, Kožbana, Krmin, Marijan, Medana, Medeja, Morar, Moša, Romans, Sv. Lovrenc pri Moši, Vileš, Zagraj); sežanski okraj s 30 občinami (Avber, Brje, Brestovica, Dutovlje, Gabrovica, Gorjansko, Kobjeglava, Komen, Kopriva, Lokv, Mavbinje, Nabrežina, Naklo, Pliskovica, Povir, Rodik, Sežana, Šela, Skopo, Slivno, Šempolaj, Škrbina, Štanjel, Štorje, Temenica, Tomaj, Veliki dol, Veliki Repen, Vojsčica, Zgonik); tolminski okraj s 23 občinami (Bovec, Breginj, Cerčno, Čezsoča, Drežnica, Grabovo, Idrsko, Kobarid, Kred, Libušnje, Livek, Log, Ponikve, Sedlo, Srpenica, Soča, Sv. Lucija, Šehrelje, Št. Viška gora, Tolmin, Trenta, Trnovo, Volče); tržiški okraj (Monfalcone) s 25 občinami (Ajel, Camplung, Červinjan, Devin, Doberdob, Fjumičel, Foljana, Gradež, Ivanic, Muškli-Strasoldo, Oglej, Pertecole, Ronke, Ruda, Škočijan, Škodovaka, Štarancan, Št. Peter ob Soči, Št. Vid ob Teru, Tapoljan, Terc, Tržič, Turjak, Vila Vičentina, Višk);

Istro s 50 občinami, in sicer Koprski okraj z 11 občinami (Buzet, Dekani, Dolina, Izola, Koper, Marežige, Milje, Ocizla-Klauec, Piran, Pomjan, Roč), lošinjski okraj s 4, pazinski okraj s 7, poreški okraj s 13, puljski okraj s 7 in Volosko - opatijski okraj z 8 občinami (Jelšane, Lovran, Materija, Matulje, Moščenice, Podgrad, Veprinae, Volosko-Opatija);

del Kranjske s 47 občinami, in sicer Postojnski okraj s 40 občinami (Britof, Budanje, Bukovje, Col, Celje, Dolenja vas, Erzelj, Famlje, Goče, Goruje Vreme, Hrenovica, Ilirska Bistrica, Jablanica, Janežovo brdo, Kilovče, Knežak, Košana, Laže, Lože, Planina, Podkraj, Podraga, Postojna, Prem, Rateževo brdo, Senožeče, Senadole, Slap, Slavina, Smerje, Šmihel, Št. Peter na Krasu, Šturje, Št. Vid, Trnovo, Ustje, Vipava, Vrabče, Vrtilpolje, Zagorje); od Logaškega okraja sodni okraj Idrinja hrez večjega dela občine Ziri, a povečan za nekatere dele občin Rovte, Planina in Logatec, iz sodnega okraja Logatec pa 7 občin (Čekovnik, Črni vrh, Dole, Godovič, Idrinja, Spodnja Idrinja, Vojsko);

Trst, edina občina Trst;

v Dalnaciji dve občini, Zadar in Lastovo.

Že pred tem je na osnovi mirovne pogodbe med Antanto in republiko Avstrijo z dne 10. septembra 1919 v Saint Germainu Italija dobila tudi del Koroške, in sicer od beljaškega okraja sodni okraj Trbiž, povečan za del občine Podkloster iz enakoimenskega sodnega okraja in za občino Bela peč z delom občine Rateče iz Radovljanskega okraja na Kranjskem, skupaj 7 občin (Bela peč, Lipanja ves, Naborjet, Pontabelj, Trbiž, Ukve in Žabica).

Po rimskem dogovoru med Kraljevino Italijo in Kraljevino SIIS je 27. januarja 1924 Italija priključila še prejšnji "corpus separatum" - Reko, vendar v nekoliko manjšem obsegu.

Tudi za navedena priključena ozemlja, brez Zadra in Lastova, se je uveljavilo ime Julijska krajina.

Takoj po vzpostavitvi nove meje v upravni ureditvi ni bilo bistvenih sprememb. Julijska krajina je bila ena upravna enota, vendar so prejšnje dežele (Goriško - Gradiščanska, kateri so priključili anektirani del Kranjske in Koroške, Trst in Istra) v nekaterih primerih, kot so bile volitve v državni zbor leta 1921, ohranile samostojnost. Dne 31. avgusta 1921 sta bila s kraljevima dekretoma št. 1747 in 1748 imenovana izredna deželna odbora za Istro in za Goriško - Gradiščansko ter ustanovljeni mesti generalnega vicekomisarja v Poreču in Gorici. Isti odlok je določal tudi, da se v štirih mesecih po objavi odloka v Julijski krajini razpišejo občinske volitve. Volilni postopek je podrobneje urejal kraljevi odlok z dne 7. oktobra 1921 in je bil enak postopku za parlamentarne volitve glede volilne pravice in poteka volilnega akta, volilni sistem pa je bil drugačen. Namesto proporcionalnega zastopstva je veljal večinski sistem.

Nekatere občinske uprave so bile do volitev januarja 1922 v rokah kraljevih komisarjev, druge pa so upravljali pred vojno izvoljeni župani in občinski odbori. Predvojne občinske svete je okupacijska oblast odstavljala tam, kjer so se ji zdeli nevarni za italijanske nacionalne interese. V Trstu je bil svet razpuščen zaradi močne opozicije socialistov sredi leta 1919. Prve povojne

občinske volitve so bile 15. januarja po podeželskih in 22. januarja 1922 v Trstu, Gorici in delu istrskih občin.

Dne 17. oktobra 1922 je s kraljevim dekretom št. 1353 postala Julijska krajina pokrajina (provincia) s prefektom na čelu, generalna civilna vicekomisarja v Gorici in Poreču pa sta postala viceprefekta. Politični okraji, ki so na splošno ohranili svoj obseg in katerim so načelovali namesto predvojnih okrajnih glavarjev civilni komisarji, so se prekrstili v okrožja (circondari), ki so jim načelovali podprefekti.

V upravni ureditvi so bile pomembne spremembe uveljavljene 18. januarja 1923, ko so s kraljevim odlokom št. 53 priključeno ozemlje razdelili na pokrajine (provincia), kakršne so bile v Italiji Ustanovljeni sta bili Puljska in Tržaška pokrajina, vsaka z lastnim prefektom na čelu. Ostalo območje Julijske krajine, to je večji del nekdanje Goriško - Gradiščanske dežele, pa je bilo priključeno k Videmski pokrajini, ki je od tlej dobila še drugo ime, to je Furlanska pokrajina (Provincia del Friuli), in sicer Goriško okrožje s 74 občinami, Gradiščansko s 34 in Tolminsko z 31 občinami. Videmska pokrajina pa je obsegala poleg omenjenih še Čedadsko, Pordenonsko, Tumeško (Tolmezzo) in Videmsko okrožje. Sedem občin Trbiškega okraja so priključili že prej obstoječemu Tumeškemu okrožju. Že 5. julija 1923 je s kraljevim dekretom št. 1489 v upravni razdelitvi Videmske pokrajine nastala bistvena sprememba. Ukinili so Tolminsko okrožje in njegovo ozemlje razdelili med Goriško, Čedaško in novoustanovljeno Idrijsko okrožje. Tako se je Goriškemu okrožju priključil Tolminski sodni okraj v starem obsegu, Čedaškemu okrožju sodni okraj Bovec in odpravljeni sodni okraj Kobarid. Novo Idrijsko okrožje je obsegalo Idrijski sodni okraj, povečan za odpravljeni Cerkljanski sodni okraj, Červinjanski sodni okraj se je izločil iz Gradiščanskega in se priključil Videmskemu.

Puljska pokrajina (Provincia di Pola, tudi Provincia dell'Istria) s sedežem prefekture v Pulju je obsegala od današnjega ozemlja Republike Slovenije Koprsko okrožje z desetimi občinami, ki je v bistvu odgovarjalo prejšnjemu Koprskemu okraju, Volosko-opatijsko okrožje, ki je tudi deloma posegalo na današnje ozemlje RS, poleg njega pa še Lošinjko, Pazinsko, Poreško in Puljsko okrožje, skupaj 81 občin.

Tržaška pokrajina je prav tako obsegala dve okrožji, in sicer Postojnsko s 14 in Tržaško z 31 občinami.

Po priključitvi Reke v začetku leta 1924 so ustanovili novo Reško pokrajina (provincia di Fiume, provincia del Carnaro), ki so ji priključili Volosko - opatijsko okrožje iz Puljske pokrajine razen občine Materija in Podgrad, ki sta ostali v Puljski pokrajini in sta bili priključeni Koprskemu okrožju.

Dne 21. oktobra 1926 so zaradi javne štednje

s kraljevim dekretom št. 1890 skrčili število okrožij. V Julijski krajini so bile odpravljene podprefektore v Gradišču, Idriji in Voloskem - Opatiji ter podprefektura v Čedadu, pod katero je spadal bivši Bovški sodni okraj. Zato naj bi oživel Tolminsko okrožje, ki naj bi dobilo vse občine, ki jih je prej enkrat že imelo in so bile razdeljene med Goriško, Idrijsko in Čedaško okrožje. Odpravljeno Gradiščansko okrožje se je združilo z Goriškim, Volosko - opatijsko pa z Reškim. Toda do ustanovitve Tolminskega okrožja sploh ni prišlo, kajti 2. januarja 1927 so bile z dekretom - zakonom št. 1 odpravljene vse podprefektore sploh in ustanovila se je nova Goriška pokrajina. Sedež je postala Gorica, ki se je povečala za mejne občine Ločnik, Podgora, Solkan, Štandrej in Šempeter (Št. Peter pri Gorici). Isto leto, vendar ne hkrati, ji je bila priključena tudi občina Vrtojba.

Ako upoštevamo še nekatere spremembe v obsegu občin, je konec marca 1927 bila politično - upravna razdelitev Julijske krajine naslednja: Goriška pokrajina s 121 občinami; Puljska pokrajina s 43 občinami, od tega so bile slovenske Dekani, Herpelje - Kozina, Izola, Koper, Marezige, Piran, Smarje; Reška pokrajina s 15 občinami, od tega slovenske Ilirska Bistrica, Jablanica, Jelšane, Knežak, Materija, Podgrad, Prem; Tržaška pokrajina z 39 občinami; Videmska pokrajina z 21 občinami; Zadarska pokrajina z 2 občinama.

V obsegu pokrajine je od tedaj nastala do konca leta 1940 samo ena sprememba. Dne 4. oktobra 1928 sta se v skladu z zakonom št. 2370 od Puljske pokrajine odeepili in priključili Reški občini Materija in Podgrad, ki sta bili do leta 1924 vključeni v Volosko - opatijsko okrožje. Zelo obsežne pa so bile spremembe, ki so nastale v obsegu in poimenovanju občin, kar je bilo uveljavljeno s kraljevimi dekreti. V letih 1927 in 1928 je bila namreč izvedena komasacija, ki je združila vrsto dotlejš samostojnih občin.

V Goriški pokrajini sta se 24. novembra 1927 združili občini Kojško in Števerjan v eno z imenom "San Martino Quisea", občini Sovodnje in Miren v eno z imenom Miren; dne 27. novembra 1927 so se občine Kopriva pri Krmini, Moša, Sv. Lovrene pri Moši in Morar združile v eno občino z imenom Kopriva (Capriva di Cormons); dne 1. decembra 1927 sta se občini Breginj in Sedlo združili v eno z imenom Breginj, občine Osek-Vitovlje, Ozelj in Šempas v eno z imenom Šempas; dne 15. decembra 1927 so se občine Črniče, Gojače, Kamnje in Vrtovin združile v eno z imenom Črniče, občine Podraga, Št. Vid in Vrabče v eno z imenom Št. Vid, občine Čepovan, Lokovec in Tribuša v eno z imenom Čepovan, občini Ribenberk in Šmarje v eno z imenom Ribenberk, občini Col in Podkraj v eno z imenom Col; dne 22. decembra 1927 sta se občini Črni vrh in Godovič združili v eno z imenom Črni vrh; dne 29. januarja 1928 sta se občini Dolenje in Kož-

hana združili v eno z imenom Dolenje; dne 5. februarja 1928 so se občine Ajba, Avče, Kanal in Ročinj združile v eno z imenom Kanal, občine Skrilje, Sv. Križ in Velike Žablje v eno z imenom Sv. Križ; dne 1. marca 1928 sta se občini Bilje in Renče združili v eno z imenom Renče, občine Dornberg, Prvačina in Vogrsko v eno z imenom Dornberg; dne 15. marca 1928 so se občine Dreznica, Idsko, Kobarid, Libušnje, Livek in Trnovo združile v eno z imenom Kobarid, občine Birska, Romans in Vileš v eno z imenom Romans; dne 28. marca 1928 občine Banjšice, Bate in Grgar v eno z imenom Grgar, dne 29. marca 1928 so se občine Bovec, Čezsoča, Log, Srpenica in Žaga združile v eno z imenom Bovec, občini Biljana in Medana v eno z imenom Dobrovo, občine Ponikva, Sv. Lucija in Št. Viška gora v eno z imenom Sv. Lucija, občini Anbovo in Deskle v eno z imenom novonastalega naselja Salona d'Isonzo; dne 28. junija 1928 sta se občini Temenica in Vojševca združili v eno z imenom Temenica; dne 5. julija 1928 so se občine Brje, Gabrovica, Gorjansko, Komen, Pliskovica, Škrbina in Veliki dol združile v eno z imenom Komen, občine Brestovica, Opatje selo in Sela v eno z imenom Opatje selo; dne 3. avgusta 1940 sta se občini Koroba in Marijan združile v eno z imenom Marijan, občine Bračan, Krmin in Medeja v eno z imenom Krmin.

Poleg tega so priključili 15. januarja 1928 občino Trento k občini Soča, 2. februarja 1928 občini Kobjeglava in Gaberje k občini Štanjel, 15. marca 1928 občine Budanje, Erzelj, Goče, Lože, Slap in Vrhpolje k občini Vipava, 29. marca 1928 občino Volče k občini Tolmin, 31. maja 1928 občine Dol-Otlica, Lokavec, Planina, Šturje in Ustje k občini Ajdovščina, 7. junija 1928 občino Šebrelje k občini Cerkno, 5. julija 1928 občine Čekovnik, Dole, Ledine, Spodnja Idrija in Vojsko k občini Idrija, 25. oktobra 1928 občino Vrtojba k občini Gorica.

S tem se je število občin v Goriški pokrajini skrčilo na 42.

V Puljski pokrajini so bile spremembe na današnjem ozemlju Republike Hrvaške. Po njih je imela Puljska pokrajina 42 občin.

V Reški pokrajini sta se 8. septembra 1927 združili občini Knežak in Zagorje v eno z imenom Knežak; dne 11. novembra 1927 sta se združili občini Ilirska Bistrica in Trnovo v eno z imenom Ilirska Bistrica (Villa del Nevoso). Dne 22. septembra 1927 sta se frakciji Podgraje in Žabice odeepili od občine Jelšane in priključili občini Jablanica. Ostale spremembe so bile v hrvaškem delu. Po spremembah je Reška pokrajina imela 13 občin.

V Tržaški pokrajini so se 14. maja 1927 združile občine Britof, Famlje in Gornje Vreme v eno z imenom Britof; dne 7. julija 1927 so se občine Dutovlje, Kopriva in Skopo združile v eno z imenom Dutovlje; dne 8. septembra 1927 sta se občini Avber in Tomaj združili v eno z

imenom Tomaj; dne 27. julija 1928 so se občine Devin, Nabrežina, Slivno in Sempolaj združile v eno z imenom Devin - Nabrežina; dne 29. julija 1927 se je občina Naklo ob prenosu županstva iz Matavina v Divačo preimenovala v Divača - Škočjan, kasneje (1940) pa se je ime spremenilo v "Divaccia Grotte del Timavo". Število občin v Tržaški pokrajini se je tako znižalo na 30.

Večje spremembe so bile tudi v občinah Videmske pokrajine. Tako sta bili 18. marca 1928 občini Muškli-Strasoldo in Škodovaka priključeni občini Červinjan; dne 9. aprila 1928 občina Lipalja ves občini Ponteba, v katero so že prej združili občino Pontabelj; dne 28. julija 1928 sta se občini Naborjet in Ukve združili v eno z imenom Naborjet-Ovčja ves; dne 27. septembra 1928 so združili občini Čamplung in Tapoljan v eno z imenom "Campolongo al Torre"; dne 18. maja 1931 so združili občini Ajel in Ivanic v eno z imenom Ajel. Tako se je število občin, ki so prišle pod Videmsko pokrajino, znižalo na 11, če ne upoštevamo Pontablja in Lipanje vesi, ki sta postali del občine Ponteba v stari Videmski pokrajini. Prav tako se je skrčilo število občin v Beneški Sloveniji. Prej samostojna občina Gorjani je prešla pod občino Rtin, občini Ronac in Tarčent pa sta se združili v eno občino z imenom Podbonesec.

Po italijanski zakonodaji so bile občine posredni organi državne administracije, vendar so imele nekaj samouprave. Kraljevi dekret je lahko združil več občin v eno, pri čemer pa je imela vsaka od njih možnost še naprej upravljati svoje premoženje. Posamezna mesta in večji kraji so imeli možnost odcepitve. Vsaka občina je morala imeti poseben urad, tajnika in potrebne občinske uslužbence, lahko pa je več občin skupaj financiralo tajnika in imelo skupen urad, a so morali imeti svojega župana (sindaco), svoj občinski odbor in svoj svet. Ta je določil iz svojih vrst predstavnika za skupen svet tako združenih občin. Večinoma so bile občine razdeljene na frakcije. Člani občinskega sveta so bili voljeni, njihovo število je bilo odvisno od števila prebivalcev in je nihalo med 15 in 80. Svetniki so iz svoje srede izvolili asesorje v občinski odbor in župana, ki je bil izvršilni organ, medtem ko je bila naloga sveta odločanje o občinskih zadevah. Župan je bil hkrati uradnik države, vodja občinske uprave in samouprave. Delo in sklepe sveta je nadziral prefekt s pomočjo posebnih komisarjev. Nadrejeni organ občinske administracije je bil pokrajinski (provincialni) odbor. Občina je morala skrbeti tudi za registre civilne uprave.

Ob nastopu fašizma se upravna organizacija sama v bistvu ni spemila. Prefekt je ostal glavni eksponent centralne vlade v pokrajini. Bistvene spremembe so bile uvedene leta 1934, ko je bila 3. marca s kraljevim dekretom potrjena novela občinskega in pokrajinskega (provincijskega) zakona, ki ga je poleg kralja podpisal tudi Mussolini. Ozemlje kraljevine je bilo razdeljeno le na

provincie in občine. S tem dekretom so zamenjali vse voljene samoupravne organe in jih nadomestili z imenovanimi ter jim tudi spremenili naziv: Tako sta občinski svet in občinski odbor postala občinska konzulta (consulta comunale); župan (sindaco) je postal podesta, svet province in izvršni odbor sta postala rektorat (Rettorato, Collegio dei rettori), predsednik province pa preside.

Najvišjo izvršno oblast v provinci je imel tudi posej prefekt, ki mu je bila podrejena vsa uprava razen sodišče, vojske, mornarice, letalstva in železnice, torej tudi policija. Od njega je bila neposredno odvisna tudi inšpeksijska služba. V prefektovem uradu je bilo poleg podprefekta in načelnika kabineta več oddelkov. Za primer naj navedemo, da je imel urad tržaškega prefekta leta 1941 pet oddelkov, poleg njih pa še tiskovni urad ter pokrajinskega zdravnika.¹ Prefekt je izdajal tudi svoj uradni list. Predsedoval je pokrajinskemu svetu in pokrajinskemu administrativnemu odboru, v katerem so bili poleg prefekta, inšpektorja pokrajine (province), dveh svetnikov prefektore in glavnega knjigovodje še štirje člani, ki jih je določil izmed zanesljivih članov sekretariat fašistične stranke, imenovalo pa jih je notranje ministrstvo za dobo štirih let.

Občinsko konzulto je imenoval prefekt iz vrst fašističnih sindikatov oziroma minister za notranje zadeve za mesta z več kot 100.000 prebivalcev. Imela pa je samo posvetovalni značaj. Minister je tudi imenoval podestata, medtem ko je pokrajinski rektorat (Rettorato) imenovala vlada.

Glede združevanja občin novela ni prinesla bistvenih sprememb. Župan (podesta) je bil lahko hkrati župan v treh občinah. V večjih občinah v glavnih mestih pokrajin, turističnih, industrijskih in drugih središčih je notranje ministrstvo imenovalo enega ali dva podžupana. Številni sestav občinskih svetov je določal prefekt in so imeli med 6 in 40 članov. Prefekt je tudi določil, katere proizvodne dejavnosti so bile zastopane v svetu, priziv na njegovo odločitev o sestavi sveta ni bil mogoč. Svetnike je imenoval prefekt za dobo štirih let po določenih zakonitih sindikalnih združenjih. V svetu so bile lahko tudi ženske, a so morale izpolnjevati posebna določila. Prefekt ali notranje ministrstvo sta lahko svet razpustila. Župan je bil pri svojem delu veliko bolj odvisen od prefekta in pokrajinskega administrativnega odbora kot od sveta.

Kot smo omenili, je bila v pristojnosti prefekta tudi policija. Glavne policijske sile so bile kvestura, karabinjerji, finančni stražniki, gozdarski stražniki in druge. Ob njih je delovala prostovoljna milica za varnost države (Milizia volontaria per la sicurezza nazionale, MVSNI), ki se je konstituirala iz prvotnih skvader marca 1923,

¹ T. Ferenc, Okupacijska civilna uprava na Slovenskem in njeno gradivno, "Prispevki za zgodovino delavskega gibanja", 1. XX, 1980, št. 1-2, str. 48.

od leta 1928 pa je bila vključena v redno vojsko. V Julijski krajini je obsegala VI. cono s sedežem v Trstu, razdeljeno na pet legij s kohortami. Tu so delovale Soška ali 62., kraška ali 59. (imenovala tudi Monte Re - Nanos), legija Sv. Justa ali 58., kvarnerska ali 61. in istrska ali 60. legija. Legije je sestavljalo okrog 2000 mož, od katerih je bil del stalno pod orožjem, del pa doma in se je po potrebi pridruževal enoti. Redna policija (Pubblica sicurezza) je bila reorganizirana leta 1927 z ustanovitvijo Generalnih političnih inšpektoratov, ki so razvili tajno politično policijo Ovla. Redna policija je po izrednih zakonih iz leta 1926 imela, poleg ostalih nalog, tudi nalogo dnevnega nadzora nad aktivnimi opozicionalci in njihovo nevtralizacijo, tajna politična policija pa nalogo zatreti antifašistične aktivnosti.

2. Nemška uprava (september 1943 - april 1945)

Italijanska uprava je v Slovenskem primorju tudi po vstopu Italije v vojno junija 1940 in po napadu na Jugoslavijo, ostala enaka. Rapalska meja je med italijansko okupacijo t.i. Ljubljanske pokrajine ostala nespremenjena. Spremembe sta prinesla šele kapitulacija Italije in prihod nemškega okupatorja. Po Hitlerjevem ukazu z dne 10. septembra 1943 je bila ustanovljena Operacijska cona "Jadransko primorje" (Operazionijszone "Adriatisches Küstenland"), v katero so vključili t.i. Ljubljansko pokrajino, italijanske pokrajine Gorica, Reka, Pulj in Trst ter Hrvaško primorje, ki ga je že leta 1941 priključila Italija. Meje pokrajin so večinoma pustili nespremenjene. Dejansko je šlo za aneksijo vsega ozemlja, ki je prej pripadalo Avstro-Ogrski k rajhu, saj je bilo ime cone le krinka za aneksionistične težnje zlasti nacističnih funkcionarjev iz avstrijskih dežel. Hitler je namreč moral upoštevati obstoj Mussolinijeve državnice v severni Italiji in ni mogel kar tako priključiti teh na novo zasedenih predelov Nemčiji.

Hitler je že v ukazu 10. septembra 1943 določil, da bo operacijsko cono upravljal vrhovni komisar (Oberster Kommissar) in je na to mesto imenoval šefa civilne uprave za Gorenjsko dr. Friedricha Reinerja. Ta je postal edini nosilec oblasti v svoji upravni enoti in je bil podrejen neposredno Hitlerju. Imel je namestnika za državno upravo, ki je vodil tudi urad v Trstu. Ta je imel poleg generalnega referenta in vodje glavne pisarne še deset oddelkov, in to za notranjo upravo; za tisk, propagando in kulturo; za finance; za pravosodje; za znanost in pouk; za poljedelstvo in gozdarstvo; za gospodarstvo; za delo; za gradbeništvo in za prostorski red. Vrhovnemu komisarju sta bila podrejena tudi poverjenika za pošto upravo in za promet.

Vrhovni komisar je v prvi odredbi, ki jo je izdal 1. oktobra 1943, določil, da mora vsa uprava v operacijski coni poslovati dalje. Tako so prefekti vodili upravo v svojih pokrajinah še

naprej večinoma z istim osebjem in na enak način kot prej, a sedaj seveda po odredbah in navodilih nemškega vrhovnega komisarja. Z odredbo, izdano 22. oktobra 1943, je le-ta imenoval nemške svetovalec, ki so bili njegovi zastopniki v pokrajinah, imeli pa so tudi pravico, da sami dajejo uavodila in nasvete prefektom. Tudi oni so imeli oddelke za posamezne upravne panoge.

Tako Nemci v italijanski upravni organizaciji niso izvedli sprememb, razen da so prepovedali upravnim oblastem vzdrževati zvezo z Mussolinijevo vlado v t.i. Salojski republiki in jo tako odtegnili v upravnem in v sodnem oziru. Prepovedali so tudi prisilno novačenje za Mussolinijevo vojsko, dovolili pa vključevanje prostovoljcev in pripadnikov fašistične milice. Ne le da so si prizadevali ohraniti upravo pred 8. septembrom 1943, ampak so obnovo občinske uprave včasih postavljali celo za pogoj za dodeljevanje racioniranja preskrbe ljudi. Vendar pa so v slovenskih predelih dopuščali imenovanje slovenskih županov. Na slovenskih območjih je bila obnovev stare italijanske uprave dejansko nemogoča, saj so jo tvorili italijanski priseljenci, ki so se ob kapitulaciji Italije večinoma vrnili v razne italijanske pokrajine, medtem ko slovenskih uradnikov v času fašizma ni bilo. Tone Ferenc domneva, da npr. v Goriški pokrajini sredi februarja 1945 ni poslovala okupatorjeva uprava niti v tretjini od 42 občin. V slovenski Istri je v 9 občinah od jeseni 1943 najprej poslovalo 6 občinskih uprav, večinoma v obalnih mestih, od pomladi 1944 pa samo še v mestih. Za občine, v katerih niso mogli izvajati svoje oblasti, so Nemci vodili določeno omejeno administracijo na sedežu prefekture.²

Nemški okupator je ohranil tudi osnovno policijsko organizacijo s kvesturami na sedežih pokrajin. Poleg nje so ustanavljali pomožne policijske enote kot Teritorialno obrambna milica (Milizia difesa territoriale, MDT), Mestna straža (Guardia civica) in domobrance. Vse redne in pomožne policijske enote, tudi Slovenski narodnovarnostni zbor (SNVZ), so bile podrejene šefu policijskih sil.

3. Uprava na osvobojenem ozemlju (1943 - april 1945)

V prvi fazi osvobodilnega gibanja so tudi v Slovenskem primorju delovali odbori OF kot organi političnega gibanja in oblasti hkrati. Še pred kapitulacijo Italije je bilo tam 13 okrožnih, nekaj desetih rajonskih in nekaj sto terenskih odborov OF, ki so pričeli prevzemati določene funkcije ljudske oblasti, kot sta bila zbiranje narodnega davka in posojila svobode ter mobilizacija v enote NOV in POS.

² T. Ferenc, Okupacijska civilna uprava na Slovenskem in njeno gradivo, "Prispevki za zgodovino delavskega gibanja", I. XX, 1980, št. 1-2, str. 52.

Takoj po kapitulaciji Italije, 11. septembra 1943, je bil ustanovljen Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo (NOS). Imel je ožji odbor kot izvršilni organ, v katerem so bili referenti za posamezna področja: vojsko, upravo, poljedelstvo, prosveto, finance, gospodarstvo, verstvo, zdravstvo in promet. Ustanovitev teh referatov pomeni začetek oblikovanja javne uprave slovenskega osvobodilnega gibanja na Primorskem. NOS je izdal več odlokov, ki so večinoma temeljili na pravnih normah, ki so jih postavili že leto prej na osvobojenem ozemlju na Dolenjskem in Notranjskem, ali pa na odlokih, ki jih je izvršni odbor OF izdal v prvi polovici septembra 1943. Nekaj odlokov je bilo popolnoma novih, izvirnih in jih je zahteval poseben položaj Slovenskega primorja. NOS je deloval do 13. januarja 1944, ko se je po lastnem sklepu razpustil in prenesel pristojnosti na SNOO (SNOS).

Takoj po kapitulaciji Italije je bil sprejet tudi temeljni akt - odlok Vrhovnega plenuma OF 16. septembra 1943 o priključitvi Slovenskega primorja Združeni Sloveniji. Odlok ni imel mednarodnopravne veljave, pač pa veliko moralno spodbudo za primorske Slovence in ga je novembra 1943 potrdilo predsedstvo Avnoja in nato Avnoj na plenarni seji.

Upravno-politično je bilo Slovensko primorje septembra 1943 razdeljeno na okrožja, in sicer Tolminsko, Brijško, Goriško, Idrijsko, Pivško, Kraško, Tržaško in Brkinsko. Ta ureditev se je spremenila spomladi 1944, ko so delovala naslednja okrožja: Beneško, Tolminsko, Baško, Brijško, Kanalsko, Goriško, Idrijsko, Vipavsko, Kraško, Pivško, Brkinsko, Tržaško in Istrsko.

Spomladi 1944 so se začele priprave na volitve osnovnih organov ljudske oblasti, narodnoosvobodilnih odborov (NOO), in sicer na osnovi odloka SNOS z dne 21. maja 1944. Volitve, ki so bile neposredne, splošne in tajne, so zaradi vojnih razmer potekale od junija do pozne jeseni 1944. Volilno pravico so imeli vsi odrasli razen sodelavcev okupatorja.

Najprej so bile volitve v krajevne NOO v okviru dotedanjih okrožij in okrajev, nato pa v novih, večjih okrožjih. Sredi julija so namreč manjša okrožja in okraje združili v večje. Tako so Baško, Idrijsko in Kanalsko združili v Severnoprimorsko okrožje z okraji Bača, Cerknovo, Črni vrh - Vojsko, Idrija, Kal - Kanal, Grgar - Čepovan, Goriško, Vipavsko in Kraško so združili v Srednjeprimorsko z okraji Gorica, Miren, Vipava, Ajdovščina, Komen, Sežana, Tržič, Pivško, Brkinsko in Istrsko so združili v Lužnoprimorsko z okraji Podnanos, Pivka, Brkinj, Snežnik, Bazovica, Socerb, Lopar, Istra, obala; okrožja Tolmin, Brda in Beneška Slovenija so združili v Zahodnoprimorsko okrožje z okraji Bovec, Tolmin, Kobarid, Brda, Idrijsko, Vzhodna Benečija, Zahodna Benečija. Okrožje Trst je ostalo v dotedanjem obsegu. Vsak okrožni narodnoosvobodilni odbor je imel poleg pred-

sednika, podpredsednika in tajnika tudi deset referentov, ponekje tudi manj, in sicer za gospodarstvo, trgovino, obrt in industrijo, finance, obnovo, prosveto, socialno skrbstvo, zdravstvo, graditev ljudske oblasti, promet in za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. Konec septembra so bile volitve tudi v petih volilnih enotah v vzhodnem delu Beneške Slovenije, v začetku oktobra pa v petih enotah v Reziji. Volitev ni bilo v Soški dolini, Baški grapi, v vsem tržaškem okrožju in drugih mestih z bližnjo okolico. Od junija do novembra so na ta način v Slovenskem primorju izvolili 325 (po nekem podatku celo 501) krajevnih narodnoosvobodilnih odborov (KNOO) in nekaj več odposlancev za okrajne narodnoosvobodilne skupščine. Le-ti so od septembra do novembra 1944 izvolili 21 okrajnih narodnoosvobodilnih odborov.

Odlok predsedstva SNOS z dne 28. avgusta 1944 je naročil, da se v Slovenskem primorju izvoli poseben organ, ki bi predstavljal vrhovno oblast v pokrajini in imel naredbodajalno in izvršilno moč. Podobnega niso izvolili na nobenem drugem območju Slovenije. Kot ugotavlja Tone Ferenc, je bil glavni razlog za takšno odločitev v tem, da bi tak organ lahko predstavljal vrhovno oblast v primeru zasedbe zavezniških vojaških sil, obenem pa je bilo tako široko razpredeno mrežo NOO, kot je bila na Primorskem, težko uspešno voditi iz Kočevskega Roga, kjer je bil takrat sedež osrednjih organov slovenskega osvobodilnega gibanja. Poleg tega je bil Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje (PNOO), za razliko od pokrajinskih organov OF, ki so bili imenovani, izvoljen, kar naj bi bilo pomembno tudi v zunanje-političnem pogledu.³

V okviru PNOO, ki so ga izvolili 15. septembra 1944 delegati vseh petih okrožij, so delovali odseki za prehrano, trgovino, kmetijstvo, obrt in industrijo, gozdarstvo, promet ter odseki, ki so nastali iz referatov pokrajinskega odbora OF, in sicer za zdravstvo, prosveto, socialno skrbstvo, sodstvo, izgradnjo ljudske oblasti, notranje zadeve, obnovo, gradnje in personalni odsek. V njegovem okviru sta delovala tudi pokrajinska referenta za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev ter za upravo narodne imovine in pa podružnica Denarnega zavoda Slovenije. Izvršni organ oblasti (policijska) je bila Narodna zaščita, ki je imela pokrajinsko in okrožna ter okrajna načelstva, po vaseh pa so delovali zaščitniki. Jeseni 1944 so uvedli ustanovo javnega tožileca v pokrajini in javnih tožilcev v okrožjih, katerih naloga je bila varovati zakonitosti pri delu organov ljudske oblasti.

Najpomembnejše naloge organov ljudske oblasti na Primorske do konca vojne so bile: zbiranje gotovinskih sredstev za potrebe osvobodilne vojske,

³ T. Ferenc, Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem primorju 1941-1947, v *Katalogi* 6, 1979, str. 34.

mobilizacija vanjo, skrb za žrtve fašističnega nasilja, predvsem za pogorelece in revne, in skrb za partizansko osnovno šolstvo. Zadnja naloga je bila ena najpomembnejših, saj je italijanska oblast že v dvajsetih letih postopno odpravila vse slovenske šole in so učenci ostali brez pouka v materinščini. Že junija 1944 je na Primorskem delovalo 340 šol s 383 učitelji, od tega je bilo 98 poklicnih, in 16.158 učencev. Ena najpomembnejših nalog PNOO pa je bila preučiti upravne probleme Slovenskega primorja s perspektivo, da bodo pripravljene za prevzem oblasti po zmagi.

Območje PNOO je od ustanovitve do januarja 1945, kot smo videli po upravno-teritorialni reorganizaciji iz avgusta 1944, obsegalo pet okrožij z 29 okraji. Januarja 1945 so nekatere okraje združili, obenem pa so Srednjeprimorskemu okrožju priključil okraj Podnanos.

Zaradi že organiziranega in delujočega sistema ljudske oblasti pomladi 1945 ob osvoboditvi ni bilo brezvladja in so poleg vojaških oblasti kot organi civilne oblasti na ozemlju zahodno od rapalske meje, ki so ga osvobodili in zasedli slovenski partizani in IV. jugoslovanska armada, nastopili narodnoosvobodilni odbori.

4. Jugoslovanska zasedbena uprava Julijske krajine (1. maj - 12. junij 1945)

Kljub poskusom dogovora o razmejitveni črti zasedbe med zahodnimi zavezniki in jugoslovansko armado do slednjega pred koncem vojne ni prišlo. Jugoslovanska armada in slovenski partizani so v skladu z usmeritvami svojega vodstva prve dni maja 1945 osvobodili in zasedli celotno slovensko etnično ozemlje. Le dan za enotami jugoslovanske armade in IX. korpusa so v Trst, Gorico in na območje zahodno od kasnejše razmejitvene črte prišli zahodni zavezniki. Kljub temu je na osnovi dogovora med komandantom IV. armade JA generalom Petrom Drapšinom in komandantom britanskega 13. korpusa generalom Jobnom Hardingom, ki je bil sprejet 5. maja 1945,časna uprava v Julijski krajini bila v rokah Jugoslovancev, angloameriške enote pa so ostale v Trstu in v koridorju proti Avstriji.

Jugoslovansko zasedbeno oblast je predstavljal štab IV. armade in komande mest. Komandant mesta Trst je že prve dni maja izdal ukaze, s katerimi je prevzel oblast, odredil vojno stanje, omejil gibanje in prepovedal manifestacije, blokiral vse banke in bančne račune, uvedel nadzor nad industrijskimi podjetji in razveljavil vse zakone in odredbe fašističnih oblasti.

PNOO je 6. maja uvedel, 12. maja 1945 pa izdal odlok o novi teritorialni upravni ureditvi. Slovensko Primorje so razdelili na Goriško in Tržaško okrožje ter avtonomno mesto Trst. Goriško okrožje se je razvilo iz Severnoprimskega, Zahodnoprimskega in večine Srednjeprimorskega okrožja. Meja med okrožjema je potekala med dotedanjsima okrožjema za Srednjo

Primorsko in Severno Primorsko ter dotedanjim okrožjem za Južno Primorsko z naslednjimi spremembami: ozemlje bivših občin Devin - Nabrežina in Zgonik v Komenskem okraju, kakor tudi okraj Sežana z izjemo ozemlja bivše občine Štanjel, je pripadlo Tržaškemu okrožju, ki inu je od ajdovsko - vipavskega okraja pripadlo še območje bivše občine Štjak in okraj Podnanos. Dne 21. maja 1945 so z dodatnim odlokom priključili tudi Tržiški okraj in je Tržaško okrožje tako obsegalo 9 okrajev: Devin - Nabrežina, Milje - Dolina, Hrpelje - Kozina, Ilirska Bistrica, Koper, Piran, Postojna, Sežana in Tržič. Goriško okrožje pa je imelo 15 okrajev, in sicer: Cerklje, Idrija, Grgar, Kanal, Gorica, Ajdovščina, Miren, Dornberg, Komen, Bovec, Tolmin, Gradišče ob Soči, Krnin, Tarčent in Čedad.

Jugoslovanska vojska je zahtevala, da vojaške oblasti del pooblastil čim hitreje prenesejo na civilne organe - narodnoosvobodilne odbore na različnih ravneh. V Trstu, ki je imel ključni pomen, se je to zgodilo 8. maja 1945 (svečana predaja oblasti je bila nato 13. maja), ko je komandant mesta prenesel vso civilno oblast na novoustanovljeni Mestni osvobodilni svet Trst (MOS), v njegovi pristojnosti pa so ostali urejanje notranjih zadev, zunanje trgovine in industrije.

MOS je že v prvih dneh po prevzemu pooblastil izdal nekaj odlokov, med njimi tudi odlok o narodnih sodiščih. Njegovo delo je bilo organizirano v 13 odsekih, teritorialno pa je bilo območje razdeljeno na pet rajonskih, en okrajni (Opčine) in deset krajevnih narodnoosvobodilnih odborov. Gospodarski pomen, ki ga je imelo mesto Trst za širše zaledje, pomen Trsta v mednarodnih dogajanjih, saj je bil v marsičem ključ za vsa ostala območja, pa tudi narodnost prebivalstva, ki je bilo v veliki večini italijansko, so bili razlogi, da je imelo mesto Trst v okviru upravno - teritorialne, pa tudi pravne ureditve, poseben položaj in široko avtonomijo. Pokrajinska zakonodaja je v Trstu veljala samo okvirno in je MOS ukrepe sprejemal posebej. V Trstu so po posebnem sistemu v okviru krajevnih odborov in v okviru sindikatov v podjetjih izvolili delegate za mestno skupščino, ki je nato zasedala 17. maja 1945. Ožji organ je bila konzulta mesta, ki je med drugim že 21. maja 1945 sprejela sklep o ustanovitvi posebnega Ljudskega sodišča za sojenje fašističnih zločincev proti obstoju in svobodi ljudstva in demokratičnim ustanovam. Svoj naziv je dopolnil tudi PNOO in se odlej imenuje PNOO za Slovensko primorje in Trst.

Od konca aprila 1945 so na tistih območjih Slovenskega primorja, kjer tega dotlej, največkrat zaradi okupatorjeve navzočnosti, niso izvedli, volili krajevne in mestne narodnoosvobodilne odbore, in sicer v spodnji Soški dolini, v italijanskih krajih ob morju, v Istri in v Tržaškem zalivu ter v krajih ob železnici Postojna - Trst. Obenem je bila konec maja in v začetku junija sklicana večina okrajnih in okrožni narodnoosvo-

bodilni skupščini. Vsi izvoljeni odbori so bili le začasni nosilci oblasti, v najkrajšem času pa naj bi pripravili splošne, tajne in neposredne volitve v vse organe ljudske oblasti v pokrajini. V ta namen je odsek za notranje zadeve PNOO že konec maja 1945 začel s setavljanjem volilnih imenikov po krajih.

Odposlanci Goriškega okrožja so že 8. maja 1945 izvolili izvršilni odbor, ki ga je skupščina potrdila 31. maja. Izvolili so tudi 140 poslancev za pokrajinsko skupščino. Izvršilni odbor novega Tržaškega okrožja je bil izvoljen na prvi redni narodnoosvobodilni skupščini 1. junija 1945 v prisotnosti vseh delegatov razen delegatov mesta Koper. Do tedaj je vodil delo začasni izvršilni odbor, ki so ga sestavljali člani prejšnjega Južno-primorskega in posamezni člani Srednjepimorskega okrožja. V izvršilni odbor je bilo izvoljenih 17 članov, ob teh pa 160 poslancev za pokrajinsko skupščino.

Ker je PNOO prevzel po osvoboditvi civilno oblast tudi v večjih mestih, so ga preoblikovali. Na pokrajinski skupščini 5. junija 1945 so izvolili nov, razširjen glavni odbor, v katerem je bilo dve tretjine Slovencev in ena tretjina Italijanov. Imel je predsednika, tri podpredsednike in dva tajnika, predsedstvo pa je imelo 15 članov. PNOO je imel 15 odsekov z oddelki (enako so bili notranje organizirani tudi okraji in okrožja) in sicer: tajništvo, odseke za notranje zadeve, izgradnjo narodne oblasti, personalni, za finance, socialno skrbstvo, prosveto, trgovino in preskrbo, statistiko, obnovo in izgradnjo, industrijo in obrt, kmetijstvo, promet, gozdarstvo in zdravstvo. V njegovem okviru je delovala tudi Komisija za upravo narodne imovine (KUNI), ki je imela pokrajinsko upravo in upravo za mesto Trst in okrožja, ter komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev.

Dne 8. junija 1945 je PNOO izdal odlok, da velja na njegovem območju italijanska zakonodaja pred 8. septembrom 1943, a z omejitvijo. Ukinile naj bi vse določbe, kolikor so le-te nasprotovale pridobitvam narodnoosvobodilnega gibanja. V tem obdobju so bile glavne naloge PNOO ureditev težkih poveljnih razmer, organiziranje obnove, delitev pomoči, organizacija in obnova šol in sploh normalizacije družbenega in gospodarskega življenja. Delovati so pričela ljudska sodišča.

Razširili so tudi inštitut javnega tožileca. Njegove naloge so bile: sodelovanje v civilnem in kazenskem sodstvu, sodelovanje z vojaškimi organi ter splošni nadzor, tudi nadzor nad vsemi narodnoosvobodilnimi odbori in odborniki glede pravnega izvrševanja zakonov in predpisov, kakor tudi nadzor nad gospodarstvom ter v splošnem tudi nad društvenim življenjem. Kot nadzorni organ ni bil voljen, pač pa ga je postavil najvišji organ ljudske oblasti. Najvišji organ v tožilstvu za Slovensko primorje je bil javni tožilec PNOO.

5. Vojaška uprava Julijske krajine (junij 1945 - 15. september 1947)

Sporazum o začasni upravi zasedenega območja Julijske krajine z dne 5. maja 1945 je bil spremljen s podpisom sporazuma v Beogradu 9. junija 1945, ki je območje razdelil na dve zasedbeni coni, na cono A in B Julijske krajine. Cono A je ločila demarkacijska črta, ki je tekla od Debelega rtiča do Gorice in po Soči (t.i. Morganova črta). Zahodno od nje (in v Pulju) je v cono A zasedbeno upravo prevzel komandant združenih zavezniških sil v Sredozemlju, ki jo je upravljal preko Zavezniške vojaške uprave (ZVU). Sporazum je tudi določal, da se bo v cono A uporabila vsa jugoslovanska civilna uprava, ki je že bila vzpostavljena in ki bi po mnenju zavezniškega vrhovnega komandanta delala zadovoljivo. Vendar je bila ZVU v skladu s sporazumom hkrati pooblaščen, da je lahko uporabila tiste civilne oblasti, ki jih je imela za najboljše v posameznih krajih, kakor tudi, da je upravo po potrebi zamenjala. V cono B vzhodno od demarkacijske črte je ostala jugoslovanska zasedbena oblast, ki jo je predstavljala Vojaška (Vojaška) uprava Jugoslovanske armade za Slovensko primorje, Istro in Reko. Jugoslovanska armada se je iz cone A umaknila 12. junija 1945.

Nekatera odprta vprašanja je reševal sporazum v Devinu, podpisan 20. junija 1945. V njem je bilo tudi določeno, da izraz Julijska krajina po tem sporazumu pomeni italijanske pokrajine Gorico, Trst, Reko (Kvarner) in Pulj (Istro) v mejah iz leta 1939. V cono A je ostal Jugoslovanski odred, ki je štel 2000 mož in je deloval na točno določenem območju pri Opatjem selu, nadrejena sta mu bila komandant 8. armade in jugoslovanska vojna misija pri štabu 8. armade.

5.a) Uprava v cono A Julijske krajine

ZVU je v cono A Julijske krajine delovala neodvisno od zavezniške uprave v Italiji in ni bila začasna uprava, ki bi delovala v imenu in za italijansko vlado, ampak je vzpostavila lastno popolno oblast na območju, ki ji je bilo zaupano. ZVU v Italiji je vrnila upravo italijanski administraciji že 31. decembra 1945, razen ZVU v Videmski pokrajini, ki je prav tako kot ZVU v cono A Julijske krajine ostala do septembra 1947, to je do uveljavitve določil mirovne pogodbe, sklenjene med zavezniškimi silami in Italijo.

S proglasom (razglasom, Proclamation) št. 1⁴ je vrhovni zavezniški poveljnik v Sredozemlju objavil, da prevzema popolno kontrolo nad upravo območja, ki mu je bilo zaupano. Vsa moč uprave in zakonodajalstva in končna upravna odgovornost je pripadla njemu kot vojaškemu poveljniku in kot vojaškemu guvernerju in jo je

⁴ Proglas je postal veljaven, ki je bil objavljen v posamezni pokrajini oziroma občini, op.a.

izvajal posredno preko ZVU. Vsi upravni in sodni uradniki, vsi drugi vladni in občinski funkcionarji in uslužbeneci, vsi uradniki in uslužbeneci države, občine ali drugih uradov (z izjemo onih, ki jih je guverner odstranil) so morali v skladu s tem proglasom nadaljevati svoje delo, in to v skladu z odredbami vojaškega guvernerja ali z odredbami oficirjev zavezniških sil, ki so ga nadomeščali. Proglas je tudi zagotavljal popolno spoštovanje osebnih in lastninskih pravic prebivalstva. Zakoni, ki so veljali pred 8. septembrom 1945, so ostali v veljavi, z izjemo tistih, za katere je smatral vojaški guverner za potrebno, da jih spremeni. Že s tem proglasom so ustanovili tudi tristopenjska zavezniška vojaška sodišča, ki so imela iste pristojnosti kot v drugih krajih Italije.

ZVU, ki je bila v coni A Julijske krajine organizirana podobno kot v Italiji, so sestavljali britanski in ameriški častniki ter določeno število podčastnikov in drugega vojaškega osebja. Višje častnike so rekrutirali med funkcionarji javne uprave obeh držav. Vodstvo ZVU so sestavljali šef civilne uprave, šefi odsekov, pokrajinski šef civilne uprave in pokrajinski višji oficirji za civilne zadeve. Oficirji za civilne zadeve so bili podrejeni komandantu večje operativne enote. Njen glavni štab je bil v Trstu, in sicer Allied Military Government Headquarters 13. Corps. Načeloval ji je višji častnik za civilne zadeve.

V okrožjih so imeli majhne okrožne štabe, ki jim je načeloval okrožni komisar, navadno častnik za civilne zadeve v rangu podpolkovnika, ostali častniki pa so bili specialisti raznih činov. Na sedežih okrajev in večjih občin so bili prav tako komisarji v rangu majorja ali kapetana. Varnostni oficirji so imeli urade v Trstu, Miljah, Tržiču (Monfalcone), Gradežu, Sežani, Gorici, Krminu, Gradišču ob Soči in Kobaridu. Naloga okrožnih in okrajnih komisarjev je bila neposredno izvajati in skrbeti, da so se izvajali predpisi in navodila guvernerja in višjega civilnega častnika na njihovem območju. Pri tem so imeli okrožni komisarji dokaj široke pristojnosti, saj so lahko izdajali celo lastne predpise v obliki okrožnih ukazov.

ZVU je izdajala proglase, ki so bili temeljni predpisi (skupaj jih je izdala 7) in jih je podpisoval vojaški guverner; splošni ukazi so bili splošni predpisi (skupaj 110); ukazi so bili izvršilni predpisi (skupaj 433); administrativni ukazi so imeli značaj konkretne določbe (skupaj 135). Na ravni okrožja so izdajali okrožne ukaze, ki so bili izvršilni predpisi, in okrožne administrativne ukaze (različna imenovanja). Izdajali so tudi administrativna navodila, ki so bila ali objavljena ali interna, obvestila, ki jih je bilo skupaj 29 in so bila navodila prebivalstvu, ter okrožna obvestila.

Uprava ZVU v coni A Julijske krajine se je od tiste, ki so jo zavezniki uvedli v Italiji, razlikovala v nekaterih točkah. Tu niso skušali širiti predpisov postfašistične italijanske vlade, niso se

odločili za uporabo karabinjerjev in druge italijanske policije, pritožba na kasacijsko sodišče v Rimu ni bila mogoča, pokrajina (provincia) se je imenovala area - okrožje, namesto prefekta je bil uveden izraz predsednik okrožja, podesta' ni postal župan (sindaco), ampak predsednik občine. Za prehod v Italijo so vpeljali posebna potna dovoljenja. Za Slovence je bilo pomembno določilo, da se povsod tam, kjer so leta 1914 delovale slovenske šole, le te obnovijo. Skušali so tudi uvajati, a marsikdaj neuspešno, slovenski jezik v javno življenje.

ZVU se je sprva odločila, da bi vzpostavila indirect rule - upravljanje dežele preko domačih organov uprave. Problem pa je nastal, ker v coni A marsikje, zlasti na slovenskih območjih, organov stare uprave ni bilo več. Ker obenem ni hotela prevzeti organov uprave, ki jih je vzpostavilo že slovensko osvobodilno gibanje, je po krajšem vmesnem obdobju uvedla direct rule - neposredno upravo.

Vojaški guverner je 26. julija poslal štabu britanskega 13. korpusa navodila za organiziranje lokalne uprave, ki naj bi delovala na osnovi tiste, ki je bila v veljavi pred 8. septembrom 1943, a z delnimi spremembami. Ob tem je poudaril, da noben funkcionar ne sme izvajati navodil organov, ki imajo sedež izven cone. S tem so bili mišljeni PNOO in druge projugoslovanske organizacije, ki so delovale po navodilih slovenskega in jugoslovanskega vodstva. Ta navodila so bila podlaga za splošni ukaz št. 11, ki ga je izdal višji oficir za civilne zadeve 11. avgusta 1945 in ki je urejal krajevno upravo. Upravno - teritorialno je bila cona A na osnovi tega ukaza razdeljena na Tržaško in Goriško okrožje in občino Pulj, s tem da se dotedanje meje med njimi niso spreminjale. Vsako okrožje in vsaka občina so dobili predsednika in svet ter upravne in izvršne odseke in podružnice, in sicer tiste, za katere je ZVU menila, da so potrebni in pristojni pri izvrševanju funkcij krajevne uprave.

Okrožnega predsednika je imenovala in tudi odstavljala ZVU, bil ji je neposredno odgovoren za krajevno upravo okrožja in ji je moral vse naredbe in odloke predložiti v odobritev. Predsednik je bil izvršni in upravni vodja lokalne uprave in podrejen naredbam tega splošnega in vseh naslednjih ukazov, ki jih je objavila ZVU. Njegove pravice in dolžnosti so bile v splošnem enake pravicam in dolžnostim prejšnjih prefektov pokrajin. Okrožni predsednik in okrožni svet, kakor tudi vsi ostali organi krajevne uprave, so morali delovati v skladu z zakoni, ki so na zasedbenem območju veljali pred kapitulacijo Italije, ter po razglasih ali drugih ukazih ZVU, po katerih so se omenjeni zakoni smeli spremeniti ali preklicati. ZVU je v skladu s tem splošnim ukazom po lastni presoji ustanovila oddelke, odseke ali podružnice v uradu okrožnega predsednika.

Okrožni svet so sestavljali predsednik in člani

- v okrožju Trst 17, v okrožju Gorica 14, ki jih je imenovala ZVU. Predsednik in člani naj bi bili izbrani izmed vodilnih oseb okrožja, ki so bili moralno in politično neoporečni in ki bi, kolikor je bilo mogoče, zastopali vse narodnostne, politične in gospodarske sloje okrožja. Okrožni svet je smel izdajati uradne naredbe, ki jih je predložil ZVU v odobritev in je posloval kot posvetovalni zbor.

Splošni ukaz je uvedel predsednika občine, ki ga je imenovala in odstavila ZVU in je imel v splošnem v svoji občini pravice župana. Občinska uprava je bila organizirana v okviru odsekov. Poleg predsednika občine je ZVU imenovala tudi občinski svet na osnovi podobnih kriterijev kot okrožnega.

Kljub temu da je obnavljal staro upravno ureditev, je splošni ukaz št. 11 fakultativno predvidel ustanovitev okrajev in okrajnih odborov, katerih italijanska ureditev ni poznala. Pravico oblikovati okraje in okrajne odbore je imel okrožni komisar. Tudi okrajni odbor je imel le posvetovalni značaj in ni imel vpliva na delo občin. V goriškem okrožju je območja okrajnih odborov določil okrožni komisar z okrožnim ukazom št. 21, 15. septembra 1945, s katerim je predvidel 11 okrajnih odborov. Ta ureditev je bila dejansko posnetek območij okrajnih narodnoosvobodilnih odborov. Na Tržaškem okrožni komisar takega akta ni izdal, pač pa se je poslužil združevanja občin, to je posebne institucije, s katero je bil dosežen isti namen. Do takega primera je prišlo pri občinah Sežana, Tomaj, Dutovlje, Repentabor in Lokev, katere je komisar Tržaškega okrožja z okrožnim ukazom št. 5, 15. oktobra 1945, združil in sklenil ustanoviti en sam upravni organ s sedežem v Sežani. ZVU obenem ni vzpostavila nobenega organa krajevne oblasti, ki bi deloval v celotni coni.

Ob koncu splošnega ukaza št. 11 je ZVU poudarila, da je ona v coni A edina uprava in edina oblast, ki je upravičena objavljati ukaze in odloke in imenovati uradnike javne uprave. Vse ustanove krajevne uprave, ki jih je ustanovljal in na katere se je nanašal ta ukaz, so bile pod stalno kontrolo ZVU.

Po izdaji splošnega ukaza št. 11 je ZVU skušala vzpostaviti upravo na vsem območju, ki ga je nadzirala. Naslonila se je na star upravni aparat tam, kjer je ta že obstajal, zlasti v Trstu, Gorici in v večjih krajih. Potrdila oziroma imenovala je vse uradnike z majhnimi izjemami. Med temi uradniki ni bilo Slovencev, ker slovenskih uradnikov v času fašizma ni bilo. Na slovenskem podeželju pa stare italijanske administracije ni bilo mogoče obnoviti, saj so se italijanski uradniki večinoma odselili oziroma boljše, vrnili v veliki večini že takoj po kapitulaciji Italije. Obenem ni hotela uporabiti administracije narodnoosvobodilnih odborov, zato je tu pričela vzpostavljati nov administrativni aparat, ki naj bi bil apolitičen in nepristranski. Zaradi

odpora večine domačinov do zavezniške uprave je ZVU pričela zaposlovati politične emigrante iz osrednje Slovenije, ki so se zadrževali na tem območju ali pa so bili v zavezniških zbirnih taboriščih. Temu je prilagodila tudi zakonodajo in po izdaji ukaza št. 19, 13. oktobra 1945, italijansko državljanstvo ni bilo več pogoj za sprejem v državno službo.

Kljub temu pa ZVU ni uspelo imenovati županov in občinskih svetov v 25 občinah, medtem ko ji je to uspelo v 18, zlasti v večjih. Bili so tudi primeri, ko so ljudje funkcije sicer najprej sprejeli, nato pa odklonili. Njihov odnos do ZVU ni bil odvisen le od narodne pripadnosti, saj so funkcije marsikje odklanjali tudi levo usmerjeni Italijani, praviloma pa Slovenci. Poslednja imenovanja so izvršili celo avgusta 1947. Cvetko Vidmar ocenjuje, da so imele občine, kjer civilna uprava po navodilih ZVU ni bila vzpostavljena, okrog 74.000 prebivalcev.⁵ Tam, kjer krajevne uprave niso uspeli vzpostaviti, so upravo prevzeli komisarji - oficirji za civilne zadeve, ki so ostali večinoma edini zavezniški uradniki, in je bilo delovanje ZVU v teh občinah omejeno na vzdrževanje javnega reda.

ZVU ni obnovila različnih italijanskih policij, ampak je sklenila organizirati novo domačo policijo. V ta namen so zavezniški vojaški policiji poverili še naloge civilne policije, zato so začasno zadržali tudi šefa vojaške policije 13. korpusa s položajem šefa civilne policije pri ZVU. V novo civilno policijo so 30. junija 1945 vključili najprej mestne stražnike (Guardie municipali), nato bivše karabinjerje in druge, tudi bivše člane Narodne zaščite. Ena tretjina naj bi bila Slovencev. Po strukturi komandnega kadra je ta civilna policija močno spominjala na britansko kolonialno policijo. Nova civilna policija je prevzela vlogo vseh bivših formacij in je bila organizirana v šestih oddelkih: personalni, stanovanjski, davčni, uniformni (bivša mestna in gozdarska straža, pristaniška policija, železniška policija, cestno nadzorstvo), kriminalistični in oddelek za transportne zadeve. Poleg tega je imela več specializiranih oddelkov: za urejanje prometa, gašenje požarov, motorizirano policijo in policijo na konjih. Na območju celotne cone so vzpostavili okrajne urade.

5 b) Vprašanje delovanja ljudske oblasti v coni A

Tudi potem, ko je bila Julijska krajina 12. junija 1945 razdeljena na dve coni z različnima vojaškima upravama, je PNOO nadaljeval z delom, je pa na območju cone A vpeljal novo upravno teritorialno ureditev. Obe okrožji sta se zmanjšali, saj je njuno ozemlje deloma ostalo v coni B. Tržaško okrožje je imelo poslej štiri

⁵ Vidmar, Cvetko: Opis zavezniške vojaške uprave v Slovenskem primorju, "Goriški letnik", 8/1981, str. 206.

okraje, in sicer Milje - Dolina, Nabrežina, Sežana, Tržič, v katerih je delovalo 95 KNOO. Goriško okrožje je odtlej imelo sedem okrajev, in sicer: Bovec, Kobarid, Kanal, Brda (temu okraju je bil priključen Krmin), Miren, Gorica in Komen, ter približno krajevnih narodnoosvobodilnih odborov. Njihovo število se je namreč zaradi komasacij večkrat spreminjalo. PNOO je odtlej deloval večinoma le na območju cone A, za območje cone B pa je bilo 25. julija 1945 ustanovljeno poverjenišvo PNOO s sedežem v Ajdovščini.

Dne 31. julija 1945 se je PNOO reorganiziral in je imel odtlej štiri komisije: gospodarsko - politično, v kateri so se združili odseki za trgovino in preskrbo, industrijski, prometni, gradbeni, gozdarski in odsek za kmetijstvo in zadružništvo; upravno - politično z odsekom za notranje zadeve, do septembra 1945 z javnim tožilstvom in nato z nadzornim referatom; komisijo za socialne zadeve, ki je prevzela delo odseka za socialno skrbstvo in odsek za zavarovanje in zdravstvo; prosvetno, ki je prevzela delo odseka za prosveto z vsemi oddelki. V okviru PNOO je delovalo še tajništvo in blagajna, ki je vključila finančni odsek in carine. Kasneje deluje tudi ekonomska komisija, še po razpustu PNOO vse do junija 1947 pa tudi komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev.

Javno tožilstvo je s tem imenom uradno obstajalo do sklepa seje PNOO 3. septembra 1945, na kateri je bil priznan ukaz 11, oziroma do 17. septembra 1945, ko je bil sklep objavljen. Namesto njega je bil ustanovljen nadzorni referat, v katerega so vključili dotedanje osebe javnega tožilstva. Referenti nadzornega referata so opravljali posle nadzora nad delom narodnoosvobodilnih odborov, organizirali in vodili tečaje za člane le-teh, dajali navodila, namenjena odbornikom narodnoosvobodilnih odborov, ko slednji niso bili več oblastveni organi, temveč le izvoljeni organi vaše skupnosti. Ta navodila so se nanašala na probleme in odnose z ZVU, ki so se pojavljali v vsakdanjem življenju, ter pomagali iskati rešitve, da narodnoosvobodilni odbori ne bi prišli v nasprotje z odloki in ukazi ZVU.

Z delovanjem so nadaljevali tudi okrožni narodnoosvobodilni odbori v Tržaškem in Goriškem okrožju in Mestni osvobodilni svet Trst. V Tržaškem okrožju je po avgustu 1945 aktivno delovalo 15 odsekov, vendar so nekateri razvili širše poslovanje, drugi manjše, odvisno od potreb in možnosti. MOS je imel 13 odsekov. V juliju in avgustu 1945 so bili po okrajih in vaseh zbori volilcev, marsikje tudi nadomestne volitve, ko so zamenjali ali dopolnili narodnoosvobodilne odbore. Po izdaji splošnega ukaza št. 11 je ZVU na odborniške mesta ponekje hotela postaviti člane narodnoosvobodilnih odborov, ki pa so pristali le na razširitev obstoječih odborov in predlagali čimprejšnji razpis tajnih volitev.

V Goriškem okrožju, ne pa tudi v Tržaškem,

je ZVU sprva, še pred izdajo ukaza št. 11, priznala dotedanjšega predsednika okrožnega narodnoosvobodilnega odbora in okrožni narodnoosvobodilni odbor z nalogami prefektore ter okrajne in krajevne narodnoosvobodilne odbore namesto županstev. To priznanje je bil edini vidnejši uspeh sodelovanja med ZVU in predstavniki ljudske oblasti in se je končalo s splošnim ukazom št. 11, avgusta 1945. Obvestila o prepovedi oblastnega delovanja so po 8. septembru 1945 prejeli tudi ostali okraji goriškega okrožja z izjemo okraja Brda, ki je lahko oblastno deloval do 19. decembra 1945.

V Tržaškem okrožju je bil izjema okraj Sežana, kjer so zavezniki pustili ljudsko oblast do 4. decembra 1945. Zato je okrajni NOO Sežana lahko razvil široko poslovanje z vsemi odseki in komisijami. Izjemen položaj je bil tudi v okraju Nabrežina, kjer so se pogajanja zavlekla do decembra 1945, ker zavezniki niso dobili ljudi, ki bi nadomestili odbornike okrajnega narodnoosvobodilnega odbora. Najhitreje je bila uprava, ki jo je postavila ZVU, poleg Trsta in Gorice vzpostavljena v okraju Tržič, kjer je bila pomembna industrija in so ga zato zavezniki skrbno nadzorovali.

Kljub temu da je ZVU narodnoosvobodilnim odborom odvzela pristojnosti, marsikje pa jih je nadomestila s svojo krajevno upravo, so le-ti z delom nadaljevali na vseh nivojih, od pokrajinskega do krajevnega. Njihovo delo se je omejilo na ljudsko samopomoč, predloge, navodila in nasvete. Krajevni NOO so še vedno obravnavali krajevne probleme in jih po svoji moči reševali.

Ljudska oblast je bila tako zakoreninjena, da so bili še v letu 1946 volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore. Tako so oktobra in novembra 1946 na Goriškem izvedli volitve v 27 KNOO, kjer so izvedli komasacijo, in v 11 KNOO, ki so ostali v območju prejšnje krajevne enote. Komasacija je zajela tudi sedem okrajev goriškega okrožja. Podoben je bil položaj v Tržaškem okrožju. KNOO so opravljali svoje delo, kjer se je dalo, izvedene so bile volitve, pa tudi zasedanja okrajnih skupščin. Tako lahko govorimo o izrazitem dvovladju na področju javne uprave, če ne štejemo še župnijskih uradov, ki so v manjših občinah vodili matično službo in izdajali izpiske iz matičnih knjig.

PNOO je 31. decembra 1946 ukinil Tržaško okrožje, 23. februarja 1947 sprejel sklep o ukinitvi.

6. Uprava v coni B Julijske krajine (12. junij 1945 - 15. september 1947)

Cona B je obsegala celotno območje med demarkacijsko (Morganovo) črto in rapalsko mejo, torej danes slovenska in hrvaška območja. Za celotno območje je bila na osnovi ukaza maršala J. Broza Tita št. 218 25. junija 1945, ustanovljena Vojna (Vojaška) uprava jugoslovanske

armade (VUJA) za Slovensko primorje, Istro in Reko. V ukazu je Tito posebej poudaril, da krajevne civilne oblasti narodnoosvobodilnih odborov ostanejo v svoji polni veljavi in še naprej vrše svoje funkcije v tesnem sodelovanju z vojaško upravo. VUJA je tako v coni B nadzirala izvajanje beograjskega in devinskega sporazuma, sprejemala ukrepe, ki so bili pomembni za celotno cono (za področje financ, carine, prometa itd.), usklajevala delo med narodnoosvobodilnimi odbori in organi zaledne vojaške oblasti ter vojaškimi uradi zunaj cone. Pomagala pa je tudi pri graditvi gospodarskih temeljev in predstavljala najvišjo sodno oblast v coni B.

Že med vojno, zlasti pa vse od ustanovitve cone B, je bila jasna delitev na območje, ki je bilo v pristojnosti slovenskih oblasti, in na tisto, kjer so bile pristojne hrvaške oblasti. Formalnih pooblastil te oblasti na območju, ki je bilo pravno še vedno del italijanske države, sicer niso imele, imele pa so dejanski vpliv, saj so organi ljudske oblasti, pa tudi vojna uprava, ravnali po njihovih navodilih.

Slovenski del cone B - cona B Slovenskega primorja - je tako obsegala vse dele Tržaškega in Goriškega okrožja, ki so po začasnem sporazumu prišli pod jugoslovansko vojno upravo: slovensko Istro z obalnimi mesti, mali Kras s središčem v Hrpeljah - Kozini, vse brkinske, ilirskobistriške, postojnske, idrijske, vipavske in tolminske predele in Trento, ki s tem strnjenim ozemljem ni bila neposredno povezana. Od Jugoslavije je bila cona B ločena z nadzorovano italijansko - jugoslovansko mejo, ki jo je bilo možno prestopiti le s posebnimi dovoljenji. Med cono A in B je bil prehod mogoč z osebno izkaznico. V začetku je bilo v upravnoteritorialni ureditvi še nekaj ostankov medvojne partizanske teritorialne razdelitve. Tako je poleg okraja Koper v slovenski Istri nekaj časa obstajal okraj Piran, medtem ko je v Vipavski dolini poleg Ajdovsko-vipavskega obstajal še okraj Črnič. Kmalu pa so prešli na upravnoteritorialno razdelitev, ki se je obrnila vse do konec cone B. Tako je bilo za celotno cono B Slovenskega primorja ustanovljeno Vzhodnoprimskega okrožje, ki je imelo najprej devet in nato osem okrajev. Sprva samostojni Cerkniški okraj se je priključil Idrijskemu. Za celotno slovensko Istro je bil oblikovan Koprski okraj, znotraj katerega so imela mesta Koper, Izola in Piran poudarjeno upravno - politično samostojnost. Ostali okraji v coni B so bili: Hrpelje - Kozina, Ilirska Bistrica, Postojna, Ajdovščina, Idrija, Grgar, Tolmin.

Ne glede na razdeljenost Slovenskega primorja oz. Julijske krajine se PNOO ni odpeval oblastvenim pravicam nad vsem območjem. Dejansko pa mu je oblasne pristojnosti priznavala le VUJA v coni B, saj je bila zanjo legitimna in legalna samo oblast, ki je bila vzpostavljena v narodnoosvobodilni borbi. Tako se v coni B ni le obdržala obstoječa ljudska oblast, ampak se še

razvijala. Ker pa je imel PNOO sedež v Trstu, so v coni B z odlokom PNOO dne 25. julija 1945 ustanovili poverjenišvo PNOO, ki pa je dejansko delovalo že od začetku julija. Ni bilo izvoljen narodnoosvobodilni odbor, temveč del PNOO s pristojnostmi samostojnega organa. Poverjenišvo je s PNOO v Trstu le občasno usklajevalo najpomembnejša vprašanja, ki so bila specifična za vso Primorsko. Za svoje delo je odgovarjalo PNOO in skupščini ljudskih odposlancev. Sedež je imelo v Ajdovščini. Vodil ga je poverjenik, ki so mu bili podrejeni upravni odseki in Narodna zaščita, ki je skrbel za javno varnost. Poverjenik je imenoval najpomembnejše funkcionarje, medtem ko je bilo imenovanje okrajnih funkcionarjev v pristojnosti okrajnih narodnoosvobodilnih odborov. Ena pomembnejših nalog poverjenišva je bila usmerjati in usklajevati delo okrajnih narodnoosvobodilnih odborov.

Poseben organ je bil zbor ljudski odposlancev Vzhodnoprimskega okrožja, ki so ga sestavljale vse okrajne narodnoosvobodilne skupščine in predstavniki javnega, političnega, gospodarskega, kulturnega in verskega življenja. Vsega se je sestel trikrat. Določal je glavne naloge v prizadevanjih za priključitev Primorske k Jugoslaviji in sprejemal poročila PPNOO. Vendar je PPNOO obdržalo vse pravne in upravne pristojnosti, zato je med zasedanji zbora samostojno sprejemalo vse pravne akte (tudi tiste z zakonsko močjo) in operativno vodilo celotno oblastveno dejavnost. Imelo je organiziran upravni aparat, ki je bil sestavljen iz dveh komisij, upravno - pravne in gospodarske, ki sta imeli ustrezne odseke. Komisiji so sestavljali vodje odsekov. Imel je tudi kolegijski organ, v katerem so bili vodje upravnih odsekov. Avgusta 1945 je bila ustanovljena Komisija za upravo narodne imovine (KUNI) z nalogo, da upravlja javno razlašeno in opuščeno imovino. Podrejene so ji bile okrajne uprave. Odločitve je PPNOO sprejemalo z odloki in odredbami, ki so jih pripravljali odseki v sodelovanju s pravno službo, in so bili nato objavljeni v uradnem listu PPNOO. Status PPNOO se je tako bistveno razlikoval od statusa ostalih narodnoosvobodilnih odborov v Sloveniji in tudi v coni B.

Dne 7. septembra 1945 razpisane volitve v KNOO so bile nato septembra in oktobra povsod tam, kjer jih niso mogli izvesti leta 1944. V okraju Cerkno so izvolili 2, Idrija 8, Tolmin 7, Ilirska Bistrica 30, Hrpelje-Kozina 29, Postojna 25, Koper 54 NOO, tako da so bili organi ljudske oblasti povsod izvoljeni. Izvedli so tudi združitev manjših krajevnih območij v večja, s čimer se je število KNOO nekoliko zmanjšalo in jih je bilo od 202 do 207.

V coni B je bil že leta 1945 dejansko vzpostavljen jugoslovanski sistem, ki pa je bil prilagojen izjemnosti stanja in se jugoslovanska zakonodaja ni izvajala neposredno, ampak je tiste zakone in predpise, ki jih je dovoljeval status začasne uprave (bile so tudi nekatere izjeme),

sprejemalo poverjenišvo PNOO, pa tudi VUJA.

7. Uprava v Svobodnem tržakem ozemlju (15. september 1947 - 5. oktober 1954)

Mirovna pogodba, sklenjena med zavezniškimi in pridruženimi silami in Italijo 10. februarja 1947 (njena določila so bila uveljavljena 15. septembra isto leto), je med drugim določila tudi novo mejo med Italijo in Jugoslavijo in ustanovitev samostojne državne enote - Svobodnega tržaškega ozemlja (STO). Prezidij ljudske skupščine FLRJ je 15. septembra 1947 izdal ukaz o razširjenju veljavnosti ustave, zakonov in drugih predpisov FLRJ na območju, ki je bilo priključeno FLRJ, prezidij ljudske skupščine LR Slovenije pa 18. septembra 1947 ukaz o razširjenju ustave in zakonov LRS na priključeno ozemlje Primorske. S tem je bilo priključeno območje Slovenskega primorja vključeno v upravno ureditev FLRJ in LRS.

V prilogah 6 in 7 mirovne pogodbe sta bila s stalnim in začasnim statutom STO določena njegov mednarodnopravni položaj in notranja ureditev. Vodil naj bi ga guverner, katerega naloga je bila konstituirati vlado in organizirati volitve v ustavodajno skupščino. Za vzpostavitev nove države je bilo torej ključno imenovanje guvernerja, ki je bilo v pristojnosti Varnostnega sveta OZN. Dotlej je uprava ostajala v rokah dveh zavezniških vojaških uprav, razmejitve pa je tekla po demarkacijski (Morganovi) črti na območju, ki je bilo del STO. Začasna ureditev se je zaradi spremenjenih mednarodnih razmer zavlekla vse do oktobra 1954, ko je bilo STO v skladu s Spomenico o soglasju, ki so jo podpisale ZDA, Velika Britanija, Jugoslavija in Italija, razdeljeno med Italijo in Jugoslavijo. STO tako dejansko ni nikoli začel in je cono A, ki je obsegala poleg tržaške občine še občine Devin - Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Dolina in Milje, ves čas ostala pod upravo Zavezniške vojaške uprave, cona B, ki pa je obsegala Koprski in Buijski okraj, pa pod upravo VUJE.

ZVU je v coni A obdržala v bistvu enako upravno ureditev kot v dotedanji coni A Julijske krajine. Leta 1949 je razpisala občinske volitve in so bili poslej občinski sveti voljeni in ne več imenovani. Vse več pristojnosti je v upravi območja dobivala Italija, zlasti po juniju 1952. Cona A se je tako postopoma vključevala v italijansko državo.

V coni B STO je oblast izvajala Vojska uprava Jugoslovanske (ljudske) armade za jugoslovansko cono STO, ki ni imela več pristojnosti zasedbene uprave, ampak je bila uprava z mandatom. Njen sedež je bil v Kopru. Pristojnosti na območju krajevne uprave je tudi ona prenesla na civilne oblastne organe. Deset dni po podpisu mirovne pogodbe, 20. februarja 1947, je bil ustanovljen Istrski okrožni ljudski odbor (IOLO), na katerega sta v soglasju z VUJO prenesla vso

oblast poverjenišvo PNOO in oblastni NOO za Istro v Labinu. Cona B STO je bila razdeljena na okraj Koper, ki je bil de facto povezan s slovenskimi oblastmi, in okraj Buje, ki se je vezal na hrvaške oblasti. Zakonodajno in izvršno oblast je IOLO obdržal do leta 1952, ko je jugoslovanska vlada uvedla določene ukrepe. Komandant vojne uprave v Kopru je 15. maja 1952 izdal tri odredbe s takojšnjo veljavo, med njimi tudi odredbo o prenosu pristojnosti IOLO na okrajna ljudska odbora v Kopru in Bujah. Podobno kot v coni A je tudi v coni B jugoslovanska oblast cono vse bolj vključevala v svoj upravni, gospodarski, pa tudi politični sistem.

Meja med okrajema Koper in Buje je leta 1954 z manjšimi korekturami postala meja med Slovenijo in Hrvaško.

Literatura po ločkah:

- Čermelj, Lavo: Julijska krajina, Beneška Slovenija in Zadarska pokrajina. Imenoslovje in politično - upravna ureditev, Beograd, 1945.

Čermelj, Lavo: Slovenci in Hrvati pod Italijo, Ljubljana 1938.

Kacin Wohinz, Milica: Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev v letih 1921-1928, Koper, Trst 1977, str. 45-95; 245-298.

Kacin Wohinz, Milica: Prvi antifašizem v Evropi. Primorska 1925-1935, Koper 1990, str. 91-124.

Bezljaj Krevcl, Ljudmila: Upravna ureditev Primorske s posebnim ozirom na občine v letih 1814-1940, "Arhivi", l. 2, 1979, št. 1-2, str. 37-41.

Vidmar, Cvetko: Oris zavezniške vojaške uprave v Slovenskem primorju, "Goriški letnik", 8/1981, str. 173-222.

Raccolta Ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia.
- Ferenc, Tone: Ustanovitev Operacijske cone Jadransko Primorje jeseni 1943. Icta, "Zgodovinski časopis", l. 19-20, 1965-1966, str. 401-419.

Ferenc, Tone: Okupacijska civilna uprava na Slovenskem in njeno gradivo, "Prispevki za zgodovino delavskega gibanja", l. XX, 1980, št. 1-2, str. 31-55, V. Nemška okupacijska uprava v Južni Sloveniji, Istri in Furlaniji, str. 49-52.

Vidmar, Cvetko: Oris zavezniške vojaške uprave v Slovenskem primorju, "Goriški letnik", 8/1981, str. 173-222.

Stuhlfarrner, Karl: Il Litorale Adriatico 1943-1945, "Annales", l. VI, 1996, št. 8, str. 81-86.

Verordnungs- und Amtsblatt des Obersten Kommissars in der Operationszone "Adriatisches Küstenland", Trieste.

3.
 Ferenc, Tone: Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem primorju 1941-1947, v *Katalogi* 6, 1979, str. 9-47.
 Ferenc, Tone: Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, *Mi volimo* (III. knjiga), Ljubljana 1991, str. 191-343.
 Gombač, Metka: Autonomia e decentramento della politica jugoslava alle fine del secondo conflitto mondiale. Un caso specifico: Il comitato regionale di Liberazione nazionale per il litorale sloveno e Trieste, "Annales", I. VI, 1996, št. 8, str. 87-110.
 Uradni list Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst.
4.
 Novak, Bogdan: *Trieste 1941-1954*, Milano 1973.
 Gombač, Metka: Tržaško okrožje 1945, "Goriški letnik", I. 6, 1979, str. 241-160.
 Gombač, Metka: Gradivo okrožnega narodnoosvobodilnega odbora Trst in okrajnih narodnoosvobodilnih odborov tržaškega okrožja 1945-1947, "Prispevki za zgodovino delavskega gibanja", I. 20, 1980, št. 1-2, str. 143-163.
 Gombač, Metka: Tržaško in goriško okrožje 1945-1947, "Primorska srečanja", I. 4, 1980, št. 20, str. 104-108.
 Gombač, Metka: Upravni organi in njihovo gradivo v Slovenskem primorju 1945-1947, "Arhivi", I. 2, 1979, št. 1-2, str. 56-59.
 Gombač, Metka: Autonomia e decentramento della politica jugoslava alle fine del secondo conflitto mondiale. Un caso specifico: Il comitato regionale di Liberazione nazionale per il litorale sloveno e Trieste, "Annales", I. VI, 1996, št. 8, str. 87-110.
 Vidmar Cvetko, Oris zavezniške vojaške uprave v Slovenskem primorju, Goriški letnik, 8/1981, str. 173-222.
 Troha, Nevenka: Politično življenje v coni A Julijske krajine z vidika slovensko - italijanskega sodelovanja, magistrska naloga, Ljubljana 1993, str. 53-62.
 Troha, Nevenka: Slovensko - italijanski odnosi v coni A Julijske krajine v luči dokumentov projugoslovanskih sil, doktorska disertacija, Ljubljana 1996, str. 27-98.
 Troha, Nevenka: Fra liquidazione del passato e costruzione del futuro. Le foibe e l'occupazione jugoslava della Venezia Giulia, v *Foibe, Il Peso del Passato*, uredil Gianpaolo Valdevit, Benetke 1997, str. 59-96.
 Uradni list Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst.
5.
 a)
 Vidmar, Cvetko: Oris zavezniške vojaške uprave v Slovenskem primorju, "Goriški letnik", 8/1981, str. 173-222.
 Troha, Nevenka: Slovensko - italijanski odnosi v coni A Julijske krajine v luči dokumentov projugoslovanskih sil, doktorska disertacija, Ljubljana 1996, str. 99-117.
 Novak, Bogdan: Trieste 1941-1954, Milano 1973.
 Allied Military Government, 13 Corps, Venezia Giulia, The Allied Military Government Gazette.
 b)
 Gombač, Metka: Tržaško okrožje 1945, "Goriški letnik", I. 6, 1979, str. 241-160.
 Gombač, Metka: Gradivo okrožnega narodnoosvobodilnega odbora Trst in okrajnih narodnoosvobodilnih odborov tržaškega okrožja 1945-1947, "Prispevki za zgodovino delavskega gibanja", I. 20, 1980, št. 1-2, str. 143-163.
 Gombač, Metka: Tržaško in goriško okrožje 1945-1947, "Primorska srečanja", I. 4, 1980, št. 20, str. 104-108.
 Gombač, Metka: Upravni organi in njihovo gradivo v Slovenskem primorju 1945-1947, "Arhivi", I. 2, 1979, št. 1-2, str. 56-59.
 Gombač, Metka: Autonomia e decentramento della politica jugoslava alle fine del secondo conflitto mondiale. Un caso specifico: Il comitato regionale di Liberazione nazionale per il litorale sloveno e Trieste, "Annales", I. VI, 1996, št. 8, str. 87-110.
 Nemeč, Nastaška: SIAU na Goriškem, diplomatska naloga, Ljubljana 1988.
 Troha, Nevenka: Slovensko - italijanski odnosi v coni A Julijske krajine v luči dokumentov projugoslovanskih sil, doktorska disertacija, Ljubljana 1996, str. 99-117.
 Uradni list Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst.
6.
 Perovšek, France: Moja resnica, Ljubljana 1995, str. 21-78.
 Troha, Nevenka: Oris položaja v koprskem okraju cone B Julijske krajine v letih 1945-1947, "Prispevki za novejšo zgodovino", I. 36, 1996, št. 1-2, str. 67-94.
 Zagradnik, Maruša: Optiranje za italijansko državljanstvo s priključnega ozemlja, "Prispevki za novejšo zgodovino", I. 36, 1996, št. 1-2, str. 95-108.
 Uradni list Poverjenišтва pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje.
7.
 Uradni list Zavezniške vojaške uprave Britansko-ameriške cone Svobodnega tržaškega ozemlja.
 Uradni list Vojne uprave JA jugoslovanske zone na STO in Istrskega okrožnega ljudskega odbora.
 Uradni vestnik okraja Koper.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE VERWALTUNG IM SLOWENISCHEN KÜSTENLAND 1918-1954

Der Artikel stellt eine Übersicht über die Verwaltung im slowenischen Küstenland dar (das Gebiet zwischen der im Rapallo-Vertrag festgelegten Grenze und der Grenze zwischen Österreich-Ungarn und Italien aus dem Jahre 1915 - mit Ausschluß des Kanaltals), und er beruht vorwiegend auf der angeführten Literatur.

Das slowenische Küstenland konnte zwischen 1918 und 1954, als die heutige Grenze zwischen Italien und Jugoslawien (Slowenien) gezogen wurde, sehr unterschiedliche Verwaltungsformen. Dieses Gebiet stand unter italienischer Verwaltung, unter deutscher Okkupationsverwaltung, unter der Verwaltung der slowenischen Volksbefreiungsbewegung, unter der Militärverwaltung Jugoslawiens sowie der der westlichen Alliierten. Der Artikel setzt sich mit diesen unterschiedlichen verwaltungsterritorialen und verwaltungsrechtlichen Ordnungen auseinander.

SUMMARY

THE ADMINISTRATION IN THE SLOVENE LITTORAL REGION FROM 1918 TO 1954

Based on the quoted literature, the article presents an overview of the administration systems in the Slovene Littoral Region (the area between the Rapallo border and the 1915 border between Austria-Hungary and Italy, without the Kanalska Valley). In the period between 1918 and 1954, when the present borderline between Italy and former Yugoslavia (present-day Slovenia) was established, the Slovene Littoral Region had very different organisations of administration. In the region, the Italian administration, the administration of the German occupying forces, the administration of the Slovene Liberation Movement, and the military administrations of Yugoslavia and the Western allies were all active. The article deals with all these different administrative- (both territorial and administrative) - legal organisations.



Acro klub, Tromostovje po Plečnikovi preureditvi, leta 1933,
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka

Republiški upravni organi v letih 1945-1963

BRANE KOZINA

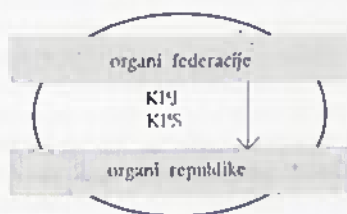
1. Glavne značilnosti obdobja 1945-1953¹

Obdobje administrativnega socializma predstavlja čas od konca druge svetovne vojne do ustavnih sprememb leta 1953, čeprav lahko začetke konca omenjenega obdobja postavimo že v leto 1950, na začetek delavskega samoupravljanja v gospodarskih organizacijah. **Glavne značilnosti omenjenega obdobja lahko strnememo v sledeče točke:**

Sprememba političnega sistema, uveljavitev načela demokratičnega centralizma, samostojnost in neodvisnost vlade in ministrstev od prezidija oz. skupščine, vpliv mednarodnih dejavnikov na centraliziran državni aparat, vodilna vloga komunistične partije, država postane lastnik najpomembnejših proizvodnih sredstev, sprejem prve slovenske ustave, gospodarski razvoj je usmerjen s centralnim planskim sistemom, spor z inforburojem, ustanavljanje glavnih uprav ter glavnih in generalnih direkcij kot neposrednih administrativnih vodstev skupine istovrstnih podjetij, ukinitve ministrstev in ustanavljanje svetov Vlade LRS, začetki delavskega samoupravljanja, začetek procesa deetatizacije in decentralizacije.

Tedanja teorija je v demokratičnem centralizmu na eni strani videla demokratične elemente, ki so se kazali v določeni meri samostojnosti in samoupravnosti nižjih državnih organov, na drugi strani pa centralistične elemente, ki so usmerjali in nadzorovali delo nižjih državnih organov, obenem pa z administrativnimi sredstvi reševali vsa gospodarska in druga vprašanja.

Celotna politična moč je bila združena v državnih izvršnih organih federacije in posameznih federalnih enot, vsi ti organi pa so bili tako vsebinsko kot personalno močno povezani z vodilno strukturo KPJ oz. KPS.



Dne 14. 2. 1946 se je na podlagi zakona dotedanj naziv **Federalna Slovenija** spremenil v

Ljudska republika Slovenija. Temu nazivu so se prilagodili tudi nazivi organov državne uprave in državne oblasti, **Narodna vlada Slovenije** se odslej imenuje **Vlada ljudske republike Slovenije**.

Dne 17. januarja 1947 je bila sprejeta prva ustava **Ljudske republike Slovenije**, ki je v VIII. poglavju določala naloge in pristojnosti organov državne uprave Ljudske republike Slovenije.

Člani vlade so vodili posamezne panoge državne uprave iz republiške pristojnosti in so bili neposredno odgovorni vladi.

Zvezno-republiška ministrstva so vodila določene panoge državne uprave. Poleg zadev lastne pristojnosti pa so opravljala tudi zadeve zvezno-republiških ministrstev zvezne vlade po njenih pravilnikih, navodilih, odredbah in odločbah.

Zvezno-republiška ministrstva so bila:

- ministrstvo za finance,
- ministrstvo za notranje zadeve,
- ministrstvo za pravosodje,
- ministrstvo za industrijo in rudarstvo,
- ministrstvo za trgovino in preskrbo,
- ministrstvo za kmetijstva in gozdarstvo,
- ministrstvo za delo,
- ministrstvo za gradnje.

Republiška ministrstva so vodila samostojno določene panoge državne uprave, ki so spadale v pristojnost republike in so bila za svoje delo odgovorna samo Vladi LRS. **Republiška ministrstva** so bila:

- ministrstvo za prosveto,
- ministrstvo za ljudsko zdravstvo,
- ministrstvo za socialno skrbstvo,
- ministrstvo za komunalne zadeve.

Organizacijska struktura zveznih in republiških ministrstev je bila skoraj identična in se v bistvu ni razlikovala od centralne oblasti, v principu nadrejenosti in podrejenosti pa so bila od centralne oblasti močno odvisna.

Vpliv zvezne vlade na republiške oz. federalne je bil v začetnem obdobju izredno velik. Zvezna vlada je svoje funkcije opravljala na podlagi ustave in zakonov, pri tem pa je imela izredno velika pooblastila.

Tudi federalna oz. republiška ministrstva in vlada so v tem obdobju imeli v odnosu do nižjih organov veliko mero samostojnosti in izredno velika pooblastila pri sprejemanju zakonov, odlokov in odločb. Vlada je bila za svoje delo odgovorna **ljudski skupščini**, v času med zasedanji skupščine pa neposredno **Prezidiju ljudske skupščine**.

¹ Ker je prvi del referata (obdobje 1945-1953) le krajši povzetek moje magistrske naloge z naslovom **Republiški upravni organi v letih 1945 do 1953**, ki jo je v knjižni obliki izdal in založil Arhiv Republike Slovenije leta 1996, za to obdobje zaradi pomanjklivosti izvirna podvajanja podrobneje ne citiram v viru in literaturne.

Tako se interes in moč vlade pokaže v primerih, ko določene pristojnosti, čeprav so spadale organizacijsko, pa tudi po strokovni tematiki pod določeno ministrstvo, pritegne neposredno pod svoje vodstvo (npr. **Komisija /Komite/ za likovno, Komite za srednje in nižje strokovno šolstvo, Komite za združništvo...**).

Z omenjeno prisotnostjo na določenih področjih je vlada hotela dobiti celosten pregled nad panogami, ki so se ji zdele v tistem trenutku vsaj s strani izobraževanja, vzgoje, množičnih združenj in organizacij pomembne za nadzor in vzgojo bodočega kadra.

S procesom decentralizacije so vsi upravni organi iz omenjenih področij prešli v pristojnost ustreznih strokovnih ministrstev.

Dne 18. septembra 1947 se veljavnost ustave, zakonov, uredb, pravilnikov in vseh drugih pravnih predpisov LRS razširi tudi na področje, po mirovni pogodbi z Italijo priključeno Ljudski republiki Sloveniji.

Na gospodarskem področju je prišlo do prve velike reorganizacije leta 1947, kar je bilo v glavnem pogojeno s sprejemom prvega petletnega plana. V okviru gospodarskih ministrstev pride do oblikovanja treh osnovnih sektorjev: operativnega, funkcionalnega in planskega, ki so jih vodili pomočniki ministra.

Ustanovljene so glavne in generalne direkcije za neposredno administrativno-operativno vodstvo posameznih panog oz. podjetij in ustanov republiškega pomena. Istočasno so v glavnem ukinjene glavne uprave, ki so do tedaj vodile gospodarska podjetja preveč administrativno oz. sta bili v njih preveč nazorno vezani administrativna in ekonomska funkcija državnih organov.

Nekatera republiška in lokalna podjetja so neposredno iz pristojnosti zvezne uprave prešla pod upravo republiških in lokalnih organov.

Ministrstva so delno postavljena le kot voditelj, inštruktorji in kontrolni organi, ki jim je dana možnost, da del pristojnosti prenesejo na nižje organe.

V gospodarskih ministrstvih so v okviru nove sektorske ureditve uvedene dispečerske grupe.

Organizacijsko so glavne in generalne direkcije sestavljali oddelki, odseki in referati, ki so vsak na svojem specifičnem področju vodili načrtani gospodarskoplanski razvoj in skrheli za njegovo realizacijo.

Sekretariat je vodil splošne administrativne zadeve, računovodsko službo in ostale tehnične službe ter personalo in posebne organizacijske enote, če so hile ustanovljene.

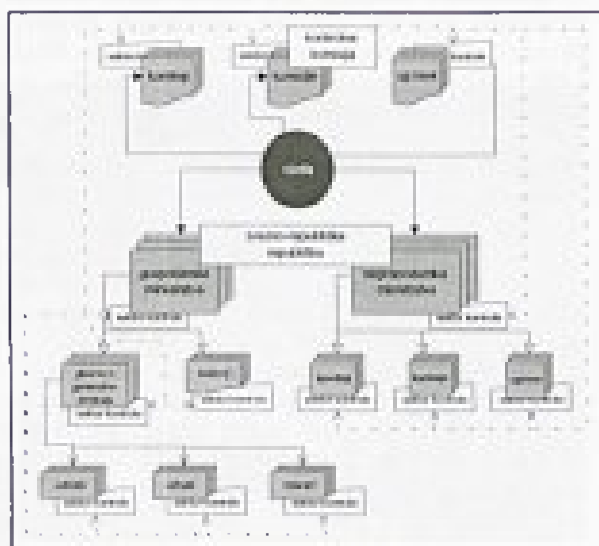
Direkcije so bile pravzaprav specifične enote v okviru posameznih ministrstev za vodstvo posameznih podjetij, zato so imele v okviru ministrstva tudi določeno obliko individualnosti in samostojnosti.

Če so bile za gospodarska ministrstva v tem obdobju pomembne uprave ter kasneje glavne in

generalne direkcije kot administrativno-operativna vodstva podjetij, pa so se na področjih, ki so bila neposredno podrejena vladi oz. predsedstvu Vlade LRS ali pa so jih pokrivala negospodarska ministrstva, ustanovljali **komiteji, komisije in uprave**, ki so jih vodili predsedniki oz. načelniki, ki jih je imenovalo predsedstvo Vlade LRS. Število komitejev, komisij in uprav je močno naraščalo v letih 1947-1949.

Omenjene organe je v glavnem ustanavljala Vlada LRS za področja prosvete, kulture, socialnega skrbstva, zdravstva itd. Bili so organi ministrstev ali vlade, ki so vsak na svojem področju pripravljali pravilnike, strokovna navodila in druge akte ter opravljali razne druge organizacijske naloge na delovih področjih, za katera so bili ustanovljeni oz. katerih pristojnosti so pokrivali (npr. **Komite za združništvo, Komite za znanje trgovino, Komite za kinematografijo, Komite za srednje in nižje strokovno šolstvo, Uprava hidrometeorološke službe, Geodetska uprava...**).

Pri ministrstvih, komitejih, komisijah in upravah pri Vladi LRS se je novembra 1948 ustanovil še poseben sektor kontrole, ki je delal po navodilih **Kontrolne komisije Vlade LRS**.



Organizacijska shema republiške uprave do leta 1951-1952

Glavne uprave in direkcije so hile kot samostojni organi v okviru svetov, ki so nadomestili tedaj ukinjena ministrstva in nekatere komiteje, ukinjene v glavnem že koncu leta 1951, večina pa v letu 1952. Njihove pristojnosti v glavnem prevzamejo sveti vlade LRS, pristojni za določeno dejavnost, oz. **Gospodarski svet**.

Odločba Vlade LRS z dne 8. 11. 1948 je določala, da se pri vseh ministrstvih ustanovi sektor kontrole, ki mu je načeloval pomočnik ministra, v sestav pa so prišle še skupine državne kontrole, revizijska služba in inšpekcijska telesa, če so imele pomen splošne kontrole.

Oddelki ali odseki splošne državne kontrole so se ustanovili tudi pri komitejih, komisijah in upravah vlade.

Za to obdobje so značilne velike spremembe v organizaciji upravnih organov, zato ga nekateri imenujejo tudi obdobje teritorialne nestabilnosti, ki se konča šele leta 1963.

Do reorganizacij vlad je v tem obdobju prihajalo pravzaprav vsako leto kar nekajkrat. Večje spremembe oz. reorganizacije pa se začnejo v letu 1950.

Dne 9. januarja 1951 se pri svetih, ministrstvih, komitejih, generalnih direkcijah in drugih organih vlade ustanovijo republiški strokovni sveti kot njihovi posvetovalni organi.

Večja reorganizacija Vlade LRS je bila še 11. aprila 1951. (Glej poglavje Republiški upravni organi 1945-1953).

Organizacijsko so bili na čelu svetov in ministrstev ministri (predsedniki), ki so bili člani vlade, glavne uprave in glavne direkcije pa direktorji.

Specifični sestavi sta imela le Svet Vlade za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti in Gospodarski svet Vlade LRS.

Svet je odločal o določeni panogi gospodarstva oz. na področju druge družbene dejavnosti o vseh zadevah iz republiške pristojnosti, ki so bile z ustavo FLRJ, ustavo LRS, z zakoni FLRJ in LRS ter s predpisi zvezne in republiške vlade dane v njihovo pristojnost. Poleg tega je svet odločal o proračunu, planu ter drugih načelnih vprašanjih iz svoje pristojnosti.

Glavne uprave so opravljale vse zadeve iz republiške pristojnosti, ki niso bile s posebnimi predpisi dane v pristojnost sveta. Direktor glavne uprave je bil za svoje delo odgovoren svetu.

V razmerju do glavne direkcije je svet kot plansko-kontrolni in koordinacijski organ opravljal določene planske, kontrolne in druge upravne zadeve v skladu z določbami temeljnega zakona o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in z gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih in z drugimi predpisi.

Vpliv mednarodnih dejavnikov je bil v tem obdobju dejavnik, ki je vplival na celoten družbeni in ekonomski razvoj nove države. Obdobje administrativnega socializma je bilo s stališča mednarodnih dejavnikov zelo razgiban čas, obenem pa tudi čas velikih preizkušenj nove države, kar je vsekakor vplivalo na krepitev državnega centralizma in ustvarjanje pogojev za oblikovanje strukture oblasti z vodilno vlogo komunistične partije.

Za družbenoekonomsko ureditev obdobja administrativnega gospodarstva je značilno, da so bile v ustavi predvidene tri vrste lastnine, in sicer državna, združna in zasebna.

Državna lastnina je postala prevladujoča oblika lastnine.

Globalni družbeni sistem je bil v začetnem obdobju (tja do leta 1950) s svojimi podsistemi (politika, gospodarstvo, izobraževanje) nedeljiv,

organiziran po načelu hierarhije, kjer je le nekaj politikov (partija), ki so bili vsaj člani politbiroja, odločalo o vseh najpomembnejših zadevah v državi.

Včasih je težko postaviti mejo, kdaj v zgodovinskem obdobju se menjata obdobje administrativnega socializma in temu sledeče obdobje socialistične demokracije. V glavnem zgodovinarji za mejo postavljajo leto 1950 - uvedba delavskega samoupravljanja, čeprav je zakonska meja postavljena šele v letih 1952 in 1953 (sprejetje Splošnega zakona o ljudskih odborih leta 1952 in ustavnega zakona leta 1953).

Leto 1950 pomeni tudi začetek procesa decentralizacije in decentralizacije.

V obdobju 1950-1953, ko je bil sprejet ustavni zakon, je sicer prihajalo do določenih opustitev administrativnega upravljanja gospodarstva in sprejemanja političnih odločitev, vendar je proces zahteval daljše obdobje in radikalnejše posege, čeprav se je prav v tem obdobju zelo okreplil položaj ljudskih odborov in zmanjšalo število in obseg pooblastil organov državne uprave.

II. Republiški upravni organi 1945-1953

ORGANIZACIJA REPUBLIŠKE UPRAVE V LETU 1945.

Zakon o Narodni vladi Slovenije (5. 5. 1945) je določil organizacijsko strukturo, pristojnosti in naloge prve slovenske vlade. Le ta je bila najvišji izvršilni in zakonodajni organ državne oblasti v Sloveniji, ki je za svoje delo odgovorna SNOS-n oz. njegovemu predsedstvu.



Organizacijska shema ministrstva

Organizacijska struktura ministrstev je bila v glavnem enaka. Ministrstvo je vodil minister, v mejah danih pooblastil tudi njegov pomočnik. Posebne zadeve ministrstva je opravljal ministrov kabinet, ki ga je vodil šef kabineta in je bil podrejen in odgovoren neposredno ministru.

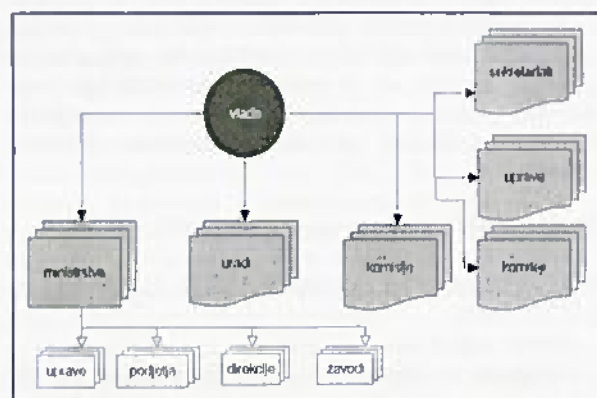
Sicer pa so ministrstva sestavljali oddelki, ki

so jih vodili načelniki oddelkov, odseki, ki jih vodijo šefi odsekov ter referenti, ki so jih vodili referenti.

Minister je lahko za reševanje posebnih strokovnih vprašanj ustanovil stalne aličasne komisije ali svete kot svoje posvetovalne organe.

Posebno mesto je v organizaciji republiških upravnih organov imelo **Predsedstvo Narodne Vlade Slovenije (Predsedstvo Vlade Ljudske Republike Slovenije)**.

Že v letu 1945 so bili pri Predsedstvu Vlade ustanovljeni naslednji organi: Tiskovni urad (od 1947 Urad za informacije pri PV LRS), Statistični urad (16. 6.), Komisija za gospodarski načrt (1. 10.), (maja 1946 se preimenuje v Urad za gospodarski načrt, junija pa v Načrtno komisijo), Urad za cene (24. 10.)



Organizacijska shema vlade med leti 1945 do 1947

V okviru Ministrstva za industrijo in rudarstvo je bila (13. 12.) ustanovljena Uprava državnih grafičnih podjetij.

REORGANIZACIJA V LETU 1946

Zakon o reorganizaciji Vlade LRS (5. 3.) je bil posledica sprejetja zvezne ustave in usklajevanja z njenimi določbami. Ustanovi se Ministrstvo za delo, dotedanji Ministrstvi za kmetijstvo in gozdarstvo se združita v Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo. Predsednik Kontrolne komisije LRS (ustanovljena 7. 2. 1946 kot Kontrolna komisija pri Predsedstvu Vlade LRS) postane član Vlade LR Slovenije, odpravi se Ministrstvo za lokalni promet, katerega pristojnosti prevzame Ministrstvo za notranje zadeve in Državno avtobusno podjetje Slovenije (DAPPS), ustanovljeno 10. 4. 1946 pri Predsedstvu Vlade LRS.

Ministrstvo za socialno politiko se preimenuje v Ministrstvo za socialno skrbstvo, pristojnosti se ne spremenijo.

Pri Predsedstvu Vlade LRS so bili ustanovljeni sledeči organi: Računska kontrolna ko-

misija (11. 2.), Državno avtobusno in prevozniško podjetje Slovenije (DAPPS) (10. 4.), Državno podjetje za proizvodnjo filmov v Ljubljani (Triglav-film) (13. 9.) in Direkcija za avtopromet (14. 10.) (prevzame zadeve ukinjenega DAPPS-a).

V okviru ministrstev sta bila pri Ministrstvu za industrijo in rudarstvo (8. 5.) ustanovljena Geološki zavod Slovenije in Uprava grafične industrije LRS (19. 10.), ki je prevzela pristojnosti ukinjene Uprave državnih grafičnih podjetij.

V okviru Ministrstva za prosveto je ustanovljen Zavod za fizkulturo v Ljubljani (12. 11.).

V okviru Ministrstva za gradnje pa je že 4. 10. 1945 ustanovljena Gradbena direkcija Slovenije (GRADIS).

Dne 17. 6. je Prezidij SNOS-a imenoval novo Vlado LRS. Dodatno je uvedeno podpredsedniško mesto, predsednik Načrtno komisije, ki prevzame pristojnosti in naloge takrat ukinjene Komisije za gospodarski načrt pri Predsedstvu Vlade LRS, postane član Vlade LRS.

Dne 24. 11. se Ministrstvo za narodno zdravje preimenuje v Ministrstvo za ljudsko zdravstvo, pristojnosti se ne spremenijo.

Obdobje po sprejetju prve slovenske ustave je čas velikih organizacijskih sprememb v razvoju republiških upravnih organov ter velik razmah pri širitvi pristojnosti Vlade LRS.

TAKO SO BILI V LETU 1947 PRI VLADI LRS USTANOVljeni SLEDEČI ORGANI:

Geodetska uprava (26. 3.), Uprava hidro-meteorološke službe (15. 4.), Komisija (Komite) za fizkulturo (18. 6.), (prevzame zadeve Zavoda za fizkulturo), Komite za zunanjo trgovino (25. 6.), Komite (Komisija) za kinematografijo (2. 8.) (prevzame zadeve Triglav-filma in Državnega podjetja za razdeljevanje filmov v Ljubljani) in Komite za srednje in nižje strokovno šolstvo (13. 9.).

Pri Predsedstvu Vlade LRS je ukinjena Direkcija za avtopromet (14. 10.) (zadeve prevzame MLP), ustanovijo pa se: Sekretariat za koordinacijo lokalne uprave, Sekretariat za gospodarsko koordinacijo in Sekretariat za politično koordinacijo (vsi 18. 8.). Ustanovljena je tudi Uprava Kraških jam (2. 9.).

Do sprememb je prišlo tudi v Vladi LRS, ustanovi se Ministrstvo za komunalne zadeve (9. 6.), ponovno je ustanovljeno Ministrstvo za lokalni promet (26. 7.), ustanovi se tudi Ministrstvo za lesno industrijo (18. 8.).

V letu 1947 so bile pri Ministrstvu za industrijo in rudarstvu (28. 2.), ustanovljene - Glavna direkcija za elektrifikacijo in elektroindustrijo, Glavna direkcija tekstilne industrije, Glavna direkcija usnjarske industrije, Glavna direkcija kovinske industrije, Glavna direkcija kemične industrije, Glavna direkcija lesne industrije, Glavna direkcija živilske industrije, Glavna direkcija industrije gradbenega materiala, Glavna direkcija grafične industrije in Glavna direkcija rudarstva. Pristojnosti Glavne direkcije lesne industrije se (25. 10.) prenesejo na novonastavljeno Ministrstvo za lesno industrijo, pri MIR-u pa se (2. 12.) ustanovi še Glavna direkcija industrijskih servisov ministrstva za industrijo, rudarstvo in elektrifikacijo.

V okviru Ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo so bile (2. 11.) ustanovljene Glavna direkcija republiških gozdnih gospodarstev, Uprava za pogozdovanje in melioracijo Krasa (11. 12.) ter Uprava nedržavnih gozdov (19. 12.).

Pri Ministrstvu za trgovino in preskrbo so bili ustanovljeni Uprava za turizem in gostinstvo (30. 5.), Uprava za odkup (4. 10.) ter Glavna direkcija državnih trgovskih podjetij (20. 10.).

V pristojnost Ministrstva za lokalni promet preidejo zadeve ukinjene Direkcije za avopromet pri predsedstvu Vlade LRS.

Pri Ministrstvu za ljudsko zdravstvo je bila ustanovljena Glavna direkcija za nabavo in razdeljevanje sanitetnega blaga (4. 10.).

INTENZITETA ŠIRJENJA REPUBLIŠKE UPRAVE SE JE NADALJEVALA TUDI V LETU 1948

Pri Vladi LRS so ustanovljeni Komite za združništvo (18. 2.), Uprava za radiodifuzno službo (5. 5.), Komite za turizem in gostinstvo (20. 8.), (od 20. 5. 1949 v njegovi sestavi tudi Glavna direkcija za gostinstvo LRS) in Komisija za zakonodajo in organizacijo državne uprave (22. 10.).

Pri Predsedstvu Vlade LRS je ustanovljena Uprava za vodno gospodarstvo (19. 7.) (maja 1950 preidejo pristojnosti na Komite za vodno gospodarstvo).

Dne 14. 5. 1948 je bilo ukinjeno dotedanje skupno Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, ustanovita se samostojno Ministrstvo za kmetijstvo ter Ministrstvo za gozdarstvo in lesno industrijo. Samostojno Ministrstvo za lesno industrijo je ukinjeno.

Ministrstvo za industrijo in rudarstvo je neposredno prevzelo vse pristojnosti (5. 5.) ukinjene Glavne direkcije za elektrifikacijo in elektroindustrijo LRS, že 3. 8. pa je bila v okviru ministrstva ustanovljena Glavna direkcija za elektroindustrijo LRS.

V okviru Ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo sta bili (24. 2.) ustanovljeni Uprava za urejanje gozdov in Uprava za urejanje hudoournikov.

V okviru Ministrstva za gozdarstvo in lesno industrijo je bila (1. 7.) ustanovljena Uprava za povzdigo gozdov, ki je prevzela pristojnosti tedaj ukinjenih Uprave za urejanje gozdov, Uprave za pogozdovanje in melioracijo Krasa ter Uprave za urejanje hudoournikov. Ukinjena je tudi Glavna direkcija republiških gozdnih gospodarstev (22. 7.), se pa v okviru ministrstva ustanovi Uprava za lovstvo (7. 9.).

V okviru Ministrstva za trgovino in preskrbo je (28. 6.) ukinjena Glavna direkcija državnih trgovskih podjetij, obveznosti prevzame neposredno Ministrstvo za trgovino in preskrbo. Ustanovijo pa se: Glavna direkcija za odkup in promet z živino in mesom, Glavna direkcija za odkup in promet z alkoholnimi pijačami, sadjem in zelenjavo, Glavna direkcija za odkup in promet s kmetijskimi pridelki in krmo ter Glavna direkcija za odkup in promet z mlekom in mlečnimi izdelki, jajci, perutnino in divjačino (18. 12.).

Glavna direkcija industrije gradbenega materiala preide iz pristojnosti Ministrstva za industrijo in rudarstvo v pristojnost Ministrstva za gradnje (19. 1.), (z delom prične šele junija).

Pri Ministrstvu za lokalni promet se ustanovijo: Glavna direkcija za avtodelnice (23. 6.), Glavna direkcija za avtopromet (13. 7.) ter Glavna uprava za ceste in Glavna direkcija za oskrbo z avtomobilskim in pogonskim materialom (30. 12.).

Pri Ministrstvu za komunalne zadeve se (28. 7.) ustanovi Glavna direkcija državnih gospodarskih podjetij za oskrbovanje lokalne industrije in obrti.

REORGANIZACIJE SO BILE POGOSTE TUDI V LETU 1949.

V letu 1949 je bil pri Vladi LRS ustanovljen Komite za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti (28. 2.), ki je prevzel v glavnem pristojnosti tedaj ukinjene Komisije za zakonodajo in organizacijo državne uprave. Ukinjen je tudi Komite za srednje in nižje strokovno šolstvo (6. 8.), zadeve prevzame Ministrstvo za prosveto.

V Vladi LRS je prišlo do spremembe v okviru Ministrstva za industrijo in rudarstvo, ko se le to (2. 2.) primenuje v Ministrstvo za industrijo, na novo je ustanovljeno Ministrstvo za državne nabave (28. 4.), ki je prevzel vse pristojnosti nabav in odkupa od Ministrstva za trgovino in preskrbo. Iz ukinjenega skupnega Ministrstva za gozdarstvo in lesno industrijo se (14. 9.) ustanovita ločeni Ministrstvo za gozdarstvo in Ministrstvo za lesno industrijo.

Ustanovi se Ministrstvo za znanost in kulturo (14. 9.), ki prevzame od Ministrstva za prosveto vse zadeve s področja visokih šol, akademij, znanstvenih in kulturnih ustanov, kinematografije in radiofuzne službe.

V okviru Ministrstva za industrijo je bila (22. 3.) ukinjena Glavna direkcija rudarstva LRS, vse zadeve iz njene pristojnosti je prevzela Generalna direkcija za premog za Ljudsko republiko Slovenijo, ustanovljena pri Ministrstvu za rudarstvo FLRJ 31. decembra 1948.

Pri Ministrstvu za kmetijstvo je bila (6. 1.) ustanovljena Uprava za mehanizacijo kmetijstva, ministrstvo (24. 2.) prevzame tudi vse pristojnosti tedaj ukinjenega Komiteja za združništvo pri Vladi LRS.

V okviru Ministrstva za gozdarstvo in lesno industrijo so bile (15. 2.) ustanovljene Glavna direkcija za gozdno proizvodnjo, Glavna direkcija za žagarsko proizvodnjo, Glavna direkcija za lesnopredelovalno industrijo, Glavna direkcija republiških gozdarskih avtopodjetij in Glavna direkcija za promet z lesom. Istočasno je ukinjena Glavna direkcija lesne industrije, vse njene pravice in dolžnosti pa prevzamejo v okviru svojih pristojnosti novo-ustanovljene direkcije.

V okviru Ministrstva za trgovino in preskrbo se ustanovi (ponovno) Glavna direkcija državnih trgovskih podjetij (11. 3.).

Pri Ministrstvu za državne nabave je (21. 5) ustanovljena Direkcija za rejo prašičev, ukinjeni pa sta (23. 12.) Glavna direkcija za odkup in promet z mlekom in mlečnimi izdelki, jajci, perutnino in divjačino in Glavna direkcija za odkup in promet z alkoholnimi pijačami, sadjem in zelenjavo.

V okviru Ministrstva za lokalni promet so ukinjene Glavna uprava za ceste in Glavna direkcija za oskrbo z avtomobilskim in pogonskim materialom (18. 4.) ter Glavna direkcija za avtopromet (24. 5.).

Pri Ministrstvu za notranje zadeve je ustanovljena Glavna direkcija trgovsko-gospodarskih podjetij Preskrba Minot (24. 9.).

REORGANIZACIJE V LETU 1950

V letu 1950 je bil pri Vladi LRS ustanovljen Komite za vodno gospodarstvo (5. 5.), ki je 5. 2. 1951 prevzel tudi pristojnosti Uprave za hidrometeorološko službo in Uprave za regulacijo in melioracijo.

V Vladi LRS se (10. 1.) ustanovitvi samostojno Ministrstvo za rudarstvo ter Ministrstvo za elektrogospodarstvo, vendar sta bili obe ministrstvi že 3. 5. ukinjeni.

Istege dne so bila ukinjena tudi Ministrstvo za lesno industrijo, Ministrstvo za industrijo ter Ministrstvo za komunalne zadeve. Pristojnosti prevzamejo novoustanovljeni Sveti kot organi Vlade LRS za splošno vodstvo in za koordinacijo dela v zadevah (področjih) za katera so ustanovljena.

Nanovo je ustanovljeno Ministrstvo za državna posestva (deluje le štiri mesece), ustanovljeni pa so tudi:

Svet za predelovalno industrijo z Generalno direkcijo tekstilne in usnjarske industrije, Generalno direkcijo kovinsko predelovalne industrije, Generalno direkcijo za kemično industrijo ter Generalno direkcijo lesne industrije (9. 5.).

Istočasno so ukinjene Glavna direkcija za usnjarsko industrijo, Glavna direkcija usnjarske industrije, Glavna direkcija kemične industrije, Glavna direkcija za lesno industrijo, Glavna direkcija za lesno predelovalno industrijo in Glavna direkcija za promet z lesom. Pristojnosti prevzamejo ustrezne Generalne direkcije.

Svet za energetiko in ekstraktivno industrijo z Generalno direkcijo za rudarstvo, Generalno direkcijo za elektrogospodarstvo in komitejem za vodno gospodarstvo (9. 5.), ki prevzamejo zadeve ukinjenih Ministrstva za rudarstvo in Ministrstva za elektrogospodarstvo.

Svet za blagovni promet, ki ga sestavljajo Ministrstvo za trgovino in preskrbo, Ministrstvo za državne nabave, Komite za turizem in gostinstvo vlade LRS ter Generalna direkcija za prehrabeno industrijo (ustanovljena 5. 5., prevzame pristojnosti ukinjene Glavne direkcije živilske industrije).

Svet za kmetijstvo in gozdarstvo z Glavno upravo za kmetijstvo, Glavno upravo za gozdarstvo, Glavno direkcijo republiških kmetijskih posestev in Glavno direkcijo za združeno kmetijstvo (3. 5.).

Svet za lokalno gospodarstvo, ki ga sestavljajo, Ministrstvo za lokalni promet, Komite za lokalno industrijo, Komite za komunalne zadeve, Komite za turizem in gostinstvo.

Kot organ za koordinacijo zadev gospodarskih resorjev vlade je (5. 5.) ustanovljen Gospodarski svet Vlade LRS.

Dne 12. 6. je bilo pri vladi ustanovljeno Ministrstvo za izvoz in uvoz, ki je prevzelo zadeve tedaj ukinjenega Komiteja za zunanjo trgovino.

Kot samostojen organ vlade je (1. 8.) ustanovljena Generalna direkcija za strojogradnjo.

Pri Ministrstvu za kmetijstvo je ustanovljena Glavna direkcija za pospeševanje kmetijstva (21. 6.).

V okviru Ministrstva za gozdarstvo je bila (8. 7.) ustanovljena Uprava za urejanje gozdov.

Pri Ministrstvu za državna posestva se (13. 6.) ustanovi Glavna direkcija republiških kmetijskih posestev, ki pa je bila (14. 10.) ukinjena, vse pristojnosti preidejo na novoustanovljeno Generalno direkcijo državnih kmetijskih posestev LRS (31. 8.).

V okviru Sveta Vlade za prehransko industrijo sta (8. 6.) ukinjeni Glavna direkcija za elektroindustrijo in Glavna direkcija grafične industrije.

V okviru Ministrstva za državne nabave so bile (29. 6.) ukinjene Glavna direkcija za odkup in promet z živino in mesom, Glavna direkcija za odkup in promet s kmetijskimi pridelki in krmo ter Direkcija za rejo prašičev.

Pri Ministrstvu za gradnje je (5. 6.) ustanovljena Glavna direkcija gradbenih podjetij.

Pri Ministrstvu za lokalni promet se (8. 7.) ustanovi Glavna direkcija za cestni promet.

DO VEČJIH REORGANIZACIJ JE PRIŠLO V LETU 1951

Vlado LRS so od 11. aprila sestavljali:

- predsedstvo
- ministrstva:
 - za notranje zadeve,
 - za finance,
 - za pravosodje,
 - za delo.
- Sveti VLRS:
 - za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti,
 - za prosveto in kulturo,
 - za ljudsko zdravstvo in socialno skrbstvo.

- Gospodarski svet VLRS z:
 - * Glavno upravo za plan in z
 - * Republiškim zavodom za statistiko in evidenco.
- za energeliko in ekstraktivno industrijo z:
 - * Glavno direkcijo elektrogospodarstva,
 - * Glavno direkcijo premoga in
 - * Glavno direkcijo metalurgije kot samostojnimi organi.
- za predelovalno industrijo z:
 - * Glavno direkcijo kovinske predelovalne industrije in elektroindustrije,
 - * Glavno direkcijo kemične industrije,
 - * Glavno direkcijo lesne industrije,
 - * Glavno direkcijo tekstilne industrije,
 - * Glavno direkcijo usnjarske industrije,
 - * Glavno direkcijo prehranske industrije in
 - * Glavno upravo za lokalno industrijo in obrt kot samostojnimi organi.
- za gradbene in komunalne zadeve z:
 - * Glavno direkcijo gradbenih podjetij,
 - * Glavno direkcijo industrije gradbenega materiala,
 - * Glavno direkcijo za komunalne zadeve,
 - * Glavno upravo za promet in
 - * Glavno upravo za vodno gospodarstvo kot samostojnimi organi.
- za kmetijstvo in gozdarstvo z:
 - * Glavno upravo za kmetijstvo,
 - * Glavno upravo za gozdarstvo,
 - * Glavno direkcijo republiških kmetijskih posestev in
 - * Glavno direkcijo za združeno kmetijstvo kot samostojnimi organi.
- za blagovni promet z:
 - * Glavno upravo za trgovino in preskrbo,
 - * Glavno upravo za državne nabave,
 - * Glavno upravo za turizem in gostinstvo in
 - * Glavno upravo za izvoz in uvoz kot samostojnimi organi.

• Glavna direkcija za strojogradnjo kot samostojni organ vlade zunaj Svetov.

Ukinjeni pa so naslednji dotedanji organi Vlade LRS:

- Svet za lokalno gospodarstvo - komunalne zadeve iz njegove pristojnosti se prenesejo na Svet VLRS za gradbene komunalne zadeve, zadeve iz pristojnosti lokalne industrije in obrti pa na Svet VLRS za predelovalno industrijo.
- Planska komisija - zadeve prevzame Gospodarski svet in Glavna uprava za plan.
- Ministrstvo za prosveto ter Ministrstvo za znanost in kulturo - zadeve prevzame Svet VLRS za prosveto in kulturo.
- Ministrstvo za ljudsko zdravstvo ter Ministrstvo za socialno skrbstvo - zadeve prevzame Svet VLRS za ljudsko zdravstvo in socialno skrbstvo.

- Ministrstvo za gradnje - zadeve prevzame Svet VLRS za gradbene in komunalne zadeve.
- Ministrstvo za lokalni promet - zadeve prevzame Svet VLRS za gradbene in komunalne zadeve in Glavna uprava za promet.
- Ministrstvo za trgovino in preskrbo - zadeve prevzame Svet VLRS za blagovni promet in Glavna uprava za trgovino in preskrbo.
- Ministrstvo za državne nahave - zadeve prevzame Svet VLRS za blagovni promet in Glavna uprava državne nahave.
- Ministrstvo za izvoz in uvoz - zadeve prevzame Svet VLRS za blagovni promet in Glavna uprava za izvoz in uvoz.
- Ministrstvo za kmetijstvo - zadeve prevzame Svet VLRS za kmetijstvo in gozdarstvo in Glavna uprava za kmetijstvo.
- Ministrstvo za gozdarstvo - zadeve prevzame Svet VLRS za kmetijstvo in gozdarstvo in Glavna uprava za gozdarstvo.
- Komite za komunalne zadeve - zadeve prevzame Svet VLRS za gradbene in komunalne zadeve in Glavna uprava za komunalne zadeve.
- Komite za lokalna industrija in obrt - zadeve prevzame Svet za predelovalno industrijo in Glavna uprava za lokalna industrijo in obrt.
- Komite za turizem in gostinstvo - zadeve prevzame Svet VLRS za blagovni promet in Glavna uprava za turizem in gostinstvo.
- Komite za vodno gospodarstvo - zadeve prevzame Svet VLRS za gradbene in komunalne zadeve in Glavna uprava za vodno gospodarstvo.
- Generalna direkcija za tekstilno in usnjarsko industrijo - zadeve tekstilne stroke je prevzela Glavna direkcija tekstilne industrije, zadeve usnjarske stroke pa Glavna direkcija usnjarske industrije.

Dotedanja Generalna direkcija za rudarstvo se preimenuje v Glavno direkcijo premoga.

Vse dotedanje generalne direkcije pa se preimenujejo v glavne direkcije.

Z ustanovitvijo Sveta vlade LRS za industrijo (8. 10.) so v njegovo pristojnost prešle vse zadeve istočasno ukinjenih Sveta VLRS za energetiko in ekstraktivno industrijo ter Sveta VLRS za predelovalno industrijo.

Svet VLRS za industrijo so sestavljali:

- Glavna direkcija kovinske predelovalne industrije in elektroindustrije,
- Glavna direkcija kemične industrije,
- Glavna direkcija lesne industrije,
- Glavna direkcija tekstilne industrije,

- Glavna direkcija usnjarske industrije,
- Glavna direkcija prehranske industrije,
- Glavna direkcija elektrogospodarstva,
- Glavna direkcija premoga,
- Glavna direkcija metalurgije,
- Glavna direkcija za strojearalno in Glavna uprava za lokalno industrijo.

V okviru Sveta je delovala tudi Glavna direkcija industrijskih servisov, ki pa je bila v gospodarski upravi Sveta Vlade LRS za industrijo.

V okviru Sveta VLRS za kmetijstvo in gozdarstvo je bila (6. 6.) ukinjena Glavna direkcija za pospeševanje kmetijstva, 27. 12. pa so ukinjene tudi Glavna uprava za kmetijstvo, Glavna uprava za gozdarstvo, Glavna direkcija republiških kmetijskih posestev in Glavna direkcija za združeno kmetijstvo kot samostojni organi, vse pristojnosti preidejo neposredno na Svet vlade LRS za kmetijstvo in gozdarstvo.

Pri Ministrstvu za notranje zadeve je ukinjena Glavna direkcija trgovsko-gospodarskih podjetij Preskrba Minot (27. 6.).

Dne 10. 12. je ukinjeno Ministrstvo za delo - zadeve in pristojnosti se prenesejo na Svet Vlade LRS za ljudsko zdravstvo in socialno politiko z odbori (istočasno se Svet VLRS za ljudsko zdravstvo in socialno skrbstvo preimenuje v Svet VLRS za ljudsko zdravstvo in socialno politiko).

V okviru Sveta Vlade LRS za blagovni promet se (10. 12.) odpravijo Glavna uprava za trgovino in preskrbo, Glavna uprava za državne nahave, Glavna uprava za turizem in gostinstvo in Glavna uprava za uvoz in izvoz kot samostojni organi Sveta. Vse zadeve in pristojnost preidejo neposredno na Svet VLRS za blagovni promet, Glavne uprave za uvoz in izvoz pa tudi na druge organe.

TUDI V LETU 1952 SO BILE SPREMEMBE V RAZVOJU REPUBLIŠKIH UPRAVNIH ORGANOV ŠE PRECEJŠNJE, ČEPRAV VELIKO MANJŠE KOT LETO POPREJ.

V okviru Sveta Vlade LRS za gradbene in komunalne zadeve sta bili (18. 3.) ukinjeni Glavna direkcija za avtodelavnice in Glavna direkcija za cestni promet.

V pristojnost Sveta VLRS za blagovni promet preidejo zadeve ukinjenih Glavne direkcije državnih trgovskih podjetij LRS (14. 1.) in Glavne direkcije za gostinstvo (26. 5.).

Dne 4. 7. so bile kot samostojni republiški or-

gani državne uprave za vodstvo gospodarstva v sestavi Sveta Vlade LRS za industrijo odpravljene glavne direkcije in glavna uprava. Vse zadeve preidejo na Gospodarski svet Vlade LRS.

Ukinjena je Glavna direkcija industrijskih servisov, pristojnosti preidejo na Svet VLRS za industrijo in Svet Vlade LRS za za blagovni promet.

Ukinjene so tudi glavne direkcije in uprave v okviru Sveta Vlade LRS za gradbene in komunalne zadeve, pravice in dolžnosti preidejo na Gospodarski svet Vlade LRS.

Pri Svetu Vlade LRS za ljudsko zdravstvo in socialno politiko je (31. 8.) ukinjena Glavna direkcija za nahavo in razdeljevanje sanitetnega blaga, pristojnosti prevzamejo gospodarska podjetja v upravi te direkcije.

Svet Vlade LRS za kmetijstvo in gozdarstvo, Svet Vlade LRS za industrijo in Svet VLRS za blagovni promet se (31. 1. 1953) ukinejo, zadeve preidejo na novoustanovljeni Državni sekretariat za gospodarstvo, del pa na Republiški zavod za gospodarsko planiranje.

Zadeve ukinjenega Sveta Vlade LRS za prosveto in kulturo, preidejo v pristojnost Sveta za prosveto in kulturo.

III. Glavne značilnosti obdobja 1953-1963²

Obdobje socialistične demokracije zajema čas od leta 1950 oz. ustavnih sprememb 1953 do sprejetja nove ustave leta 1963.

Bistvena sprememba z dne 31. 1. 1953 sprejetega **ustavnega zakona o temeljih družbene in politične ureditve in o organih oblasti v LRS** je bila v določitvi nove temeljne družbene in politične ureditve, ki temelji na družbeni lastnini

proizvajalnih sredstev, samoupravi proizvajalcev v gospodarstvu ter samoupravi v občini, mestu in okraju.

Na podlagi ustavnega zakona se je začel tudi razvoj samoupravljanja na področju prosvete, kulture, socialnih služb, zdravstva in znanosti. Za samoupravljanje na teh področjih je značilno, da so pri upravljanju teh področij sodelovali tudi predstavniki družbene skupnosti (družbeno upravljanje).

Tako smo imeli po letu 1953 **delavsko samoupravljanje za področje gospodarstva in družbeno upravljanje za področje negospodarstva**.

Ustavni zakon je temeljil na načelih **socialistične demokracije** in je dopolnjeval, deloma pa tudi ukinjal ustavo iz leta 1946. Imel je namen omejiti birokratizem, ukiniti demokratični centralizem ter zaključiti proces odmika od sovjetskih organizacijskih struktur in ga nadomestiti z novimi. Bil je začasna rešitev sprememb, ki so bile šele na začetku. Formalno ne gre za novo ustavo, ker je stara še veljala, bil pa je več kot formalna izpopolnitev ustave, saj je vpeljal nov državni sistem, t.i. socialistično demokracijo.

Že ob sprejemu ustavnega zakona je bilo jasno, da ne more uzakoniti nečesa, česar ni, lahko pa nakaže pot spremembam, ki še niso bile niti teoretično dokončno oblikovane v celovit sistem, pa tudi ne preiskušene v praksi.

Nova ustavna ureditev se je uveljavljala neenakomerno in protislovno, kar se kaže v tem, da so državni organi skoraj v celotnem obravnavanem obdobju razpolagali z največjim delom presežne vrednosti in odločali o razširjeni reprodukciji.

Za obdobje bi lahko rekli, da je obstajal velik prepad med normativnim in resničnim, med teorijo in prakso, idejami in realnostjo.

Obravnavano obdobje je s svojimi bolj ali manj uspešnimi eksperimenti, dograjevanjem in izkušnjami družbenopolitični sistem do ustave 1963 že precej spremenilo in dopolnilo.

Ustavni zakon je ustavni sistem v Sloveniji ponotil z načeli ustavnega zakona o temeljih družbene in politične ureditve FLRJ in o zveznih organih oblasti in je v svoji vsebini njegova kopija.

Najpomembnejšo novost novega zakona predstavljajo določila, ki zagotavljajo prevladujočo vlogo skupščin in **ljudskih odborov** nasproti izvršilnim in upravnim organom. Ukinjeni so **prezidij, vlada in ministrstva**, uvedeni pa **izvršni svet** (v federaciji še institucija **predsednika republike**) kot političnoizvršilni organi ljudske skupščine. Temeljno sredstvo, s katerim je ustavni zakon skušal zagotoviti prevlado skupščin nad organi političnoteritorialnih enot, je ločitev političnoizvršilne in upravne funkcije, ki sta bili v prvem povojnem obdobju združeni v ministrstvih in vladi. Zakonodajno in političnoizvršilna funkcija ima skupščina, izvršuje pa jo neposredno po svojih izvršilnih organih (izvršni svet republiške skupščine).

Z omenjeno ločitvijo dobimo v politično-

² Izbor najpomembnejše literature:

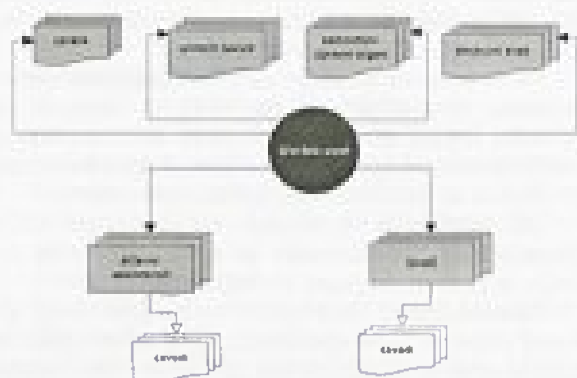
E. Kanelj: Problemi naše socialistične graditve I-XI, Ljubljana, 1955-1985; D. Bilandžić: Zgodovina Socialistične federativne republike Jugoslavije, Ljubljana, 1980; C. Ribičič, M. Ribarič: Kaneljeva zamisel družbenekomunistkega in družbenopolitičnega sistema, Ljubljana, 1982; C. Ribičič: Razvoj skupščinskega sistema v SFRJ; Pravna fakulteta v Ljubljani, DDU-UNIVERZUM, Ljubljana, 1978; M. Ribarič, C. Ribičič: Delegatski skupščinski sistem, Ljubljana, 1983; I. Kristan: Družbena ureditev SFRJ, Marksistična knjižnica, Ljubljana, 1976; Jeter Vidušek-Starič: Začetki samoupravljanja v Sloveniji 1949-1953, Zalažba Obzornja Maribor, 1983; B. Petranovič: Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DRJ, Institut društvenih nauka, Beograd, 1964; M. Strubl, I. Kristan, C. Ribičič: Ustavno pravo SFRJ, Pravna fakulteta, DDU-Univerzum, Ljubljana, 1978; B. Petranovič: Isurija Jugoslavije 1918-1978, Nolit, Beograd, 1980; M. Šnuderl: Politični sistem Jugoslavije, DZS, Ljubljana, 1965; M. Šnuderl: Zgodovina ljudske oblasti, Ljubljana, 1950; Janez Šnidrovnik: Koncepcija jugoslovanske občine, Ljubljana, 1970.

teritorialnih enotah tri vrste organov: predstavniške (skupščina), političnoizvršilne (izvršni svet) in upravne. Upravni organi izvršujejo določene zadeve po smernicah in pod nadzorstvom izvršnih svetov. Podrejeni so predstavniškemu in političnoizvršilnemu organu in sami nimajo posebnih izvršnih pooblastil, njihova vloga je močno utesnjena in je omejena na strokovno-tehnično administriranje.

Po ustavnem zakonu so najpomembnejši republiški upravni organi državni sekretariati in sveti.

Državni sekretariati in sveti se ustanovijo za zadeve ene ali več upravnih panog iz republiške pristojnosti. Samostojne uprave, upravni zavodi in drugi samostojni republiški upravni organi pa se ustanovijo za opravljanje posameznih vrst upravnih zadev iz republiške pristojnosti.

V obravnavanem obdobju se ustanavljajo strokovni sveti kot posvetovalni organi Izvršnega sveta, zavodi v okviru sekretariatov in svetov pa postajajo samostojni finančni zavodi v njihovih pristojnostih. Sekretariati in sveti so v glavnem pristojni le za "zadeve in naloge" omejenih zavodov in so se v določenem času obravnavanega obdobja zelo razširili.



Sestava Izvršnega sveta po ustavnem zakonu iz leta 1953

Za razliko od državnih sekretariatov so sveti kolegijski upravni organi, predsednika in del članov imenuje v svet Izvršni svet, drugi del članov pa delegirajo določeni zavodi in organizacije. Sveti so posebni republiški upravni organi, ki imajo državnodružbeni značaj in se ustanavljajo za področje, ki jih upravljajo po načelih družbenega upravljanja (ljudsko zdravstvo, socialna politika, prosveta, kultura, znanost).

Z Zakonom o razširitvi veljavnosti ustave, zakonov in drugih predpisov Ljudske republike Slovenije na Koprsko območje z dne 4. 11. 1954 stopi veljavnost ustave, zakonov in drugih pravnih predpisov LR Slovenije tudi na Koprsko območje, na katero se je razširila civilna uprava FLRJ z mednarodnim sporazumom o Svobodnem tržaškem ozemlju in z zakonom z dne 25.

10. 1954 o veljavi ustave, zakonov in drugih zveznih pravnih predpisov na ozemlju, na katero se je z mednarodnim sporazumom razširila civilna uprava FLRJ.

Uredba za izvršitev Zakona o razširitvi ustave, zakonov in drugih predpisov LRS na Koprsko območje z dne 5. 6. 1956 pa je določala, da prenehajo na Koprskem ozemlju pravni predpisi komandanta bivše Vojaške uprave JLA in predpisi lokalnih organov oblasti, ki so v nasprotju z republiškimi predpisi.

Zakon o upravnih organih v LRS iz leta 1956 je uvedel reorganizacijo upravnih organov. Po zakonu so bili v Sloveniji trije državni sekretariati, pet svetov, deset sekretariatov izvršnega sveta, dva zavoda, štiri uprave in en inšpektorat. Sekretariat Izvršnega sveta za blagovni promet kasneje postane državni sekretariat. Sekretariat Izvršnega sveta, ki so bili do tedaj le enotne strokovne službe Izvršnega sveta so postali samostojni upravni organi, kar je bistveno razbremenilo Izvršni svet upravnih zadev.

Ločitev političnoizvršilne in upravne funkcije je izključno v funkciji krepitev položaja skupščin in prispeva k uresničitvi načela enotnosti oblasti.

Kljub temu pa so se ohranili nekateri elementi, kot npr. težnja po obranjanju položaja vlade v sestavi in delovanju Izvršnega sveta, nadaljevanje sprejemanja uredb z zakonsko močjo, pretežna usmeritev izvršnih svetov k upravnim zadevam in upravnim organom.

Ljudska skupščina je imela po zakonu dva zbora in sicer republiški zbor in zbor proizvajalcev. Ustavni zakon je posebno mesto namenil delovnim telesom Ljudske skupščine (administrativni odbor, odbor za volitve, komisija za razlago zakonov in komisija za ljudske odbore).

Vsak zakonski predlog ali predlog drugega akta, ki ga je skupščini predložil izvršni svet, je bil najprej obravnavan v pristojnem odboru skupščine.

Izvršni svet je bil v celoti podrejen skupščini, ki ga voli kot svoj izvršilni organ in je izvoljen za isto mandatno obdobje kot skupščina.

Glede na preobremenjenost Izvršnega sveta, je začel del nalog in pristojnosti (v drugem delu obravnavanega obdobja) prenašati na upravne organe in na svoja delovna telesa (npr. koordinacijski odbor IS, ustanovljen leta 1957, je prevzemal tudi izdajo nekaterih zakonov in odločb v imenu sekretariatov).

Dejstvo, da je velik del pristojnosti prešel iz zveze, republike in okrajev neposredno na delovne kolektive, je imelo za posledico tudi občutno krčenje državnih nalog in s tem državnega aparata. To je povzročilo drugo smer ukrepov, in sicer smer obsežne decentralizacije nalog od zveznih in republiških organov na ljudske odbore, ki so postali tudi kontaktne osebe, po katerih deluje država, obenem pa se močno okrepi vloga in položaj ljudskih odborov, ki vse

bolj postajajo temeljni organi izvrševanja oblasti.

Se pomembnejši proces pa se kaže v bistveni zožitvi pristojnosti državnih upravnih organov nasproti gospodarskim podjetjem. Ukinjeno je administrativno vodenje podjetij in predpisovanje proizvodnih načrtov, pač pa organi državne uprave še nadalje z administrativnimi sredstvi skrbijo za spoštovanje predpisov in ukrepov ter zagotavljanje zakonitosti.

Vsekakor je s tem povezan tudi proces decentralizacije, ki je najprej zajel področje gospodarstva, pozneje pa tudi javne službe in druga družbena področja. S tem procesom so državni organi s tem pa tudi ljudski odbori, izgubili pravico, da neposredno vodijo gospodarska podjetja, zavode, javne službe in druge organizacije.

Neposredno vodstvo teh organizacij je začelo prehajati neposredno na delovne kolektive, s tem se prekinja neposredni lastniški odnos državnih organov do teh organizacij, kajti podjetja, ki so bila dotlej zvezna, republiška ali okrajna, postajajo samostojna in samoupravna. Začenja se nova oblika samoupravljanja - delavsko samoupravljanje in s tem je pri nas dejansko konec državnega kapitalizma.

S tem pa je bilo na nek način konec administrativnega načina gospodarjenja, ko je država na podlagi gospodarskega plana podrobno vrsto proizvodov, njihovo količino, cene, določala pogodbe z določenimi partnerji ...

To seveda ni bil proces, do katerega je prišlo čez noč, saj je država še naprej obdržala tiste splošne planske, regulatorne in nadzorne funkcije, ki zagotavljajo usklajenost in družbeno ustreznost delovanja gospodarskih in drugih organizacij.

Vendar pa je znaga štirih "D" (demokratizacija, decentralizacija, debirokratizacija in destalinizacija) ostala bolj želja kot pa realnost oz. vsakdanja praksa.

V 50. letih se kaže vse več konfliktov med republikami in zvezo glede razdeljevanja sredstev iz investicijskih skladov.

Ti konflikti konec 50. let prerastejo v precej hujša nasprotja na nivoju republik pa tudi med posameznimi lokalizmi in nacionalizmi. Začel se je ponoven proces "centralizacije decentralizacije", ki je grozil, da bo ustavil celoten sistem socialistične demokracije.

IV. Republiški upravni organi v letih 1953-1963

ORGANIZACIJA, REORGANIZIRANJE IN SPREMEMBE V LETU 1953

Z Ustavnim zakonom o temeljnih družbeno in političnih nreditvah in o organih oblasti Ljudske republike Slovenije³ (31. 1. 1953) je Ljudska skupščina poverila Izvršnemu svetu predstavljauje Ljudske republike Slovenije, skrb za izva-

janje zakonov, nadzorstvo nad delom republiške uprave, nadzorstvo nad zakonitostjo dela ljudskih odborov in določenih samoupravnih zavodov.

Zadeve, ki so po zakonih in drugih predpisih spadale do tedaj v pristojnost Prezidija Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije, Vlade Ljudske republike Slovenije ter predsednika oziroma Predsedstva Vlade Ljudske republike Slovenije so prešle na Izvršni svet, v kolikor to ni bilo v nasprotju določbami ustavnega zakona ali ni za posamezne zadeve s tem zakonom drugače določeno.

Ustanovljeni so štirje državni sekretariati:

- za notranje zadeve,
- za pravosodno upravo,
- za gospodarstvo ter
- za proračun in državno administracijo in dva sveta:
- za prosveto in kulturo in
- za zdravstvo in socialno politiko.

Zadeve odpravljenih ministrstev, svetov in drugih organov Vlade LRS pridejo, v kolikor niso spadale v pristojnost Izvršnega sveta ali ni bilo v zakonom za posamezne zadeve drugače določeno, v pristojnost naslednjih republiških organov, in sicer:

- zadeve, ki so spadale v pristojnost Ministrstva za notranje zadeve, preidejo na Državni sekretariat za notranje zadeve;
- zadeve, ki so spadale v pristojnost Ministrstva za pravosodje, preidejo na Državni sekretariat za pravosodno upravo;
- zadeve, ki so spadale v pristojnost Ministrstva za finance, preidejo na Državni sekretariat za proračun in državno administracijo ter na Državni sekretariat za gospodarstvo;
- zadeve, ki so spadale v pristojnost naslednjih svetov Vlade Ljudske republike Slovenije: Gospodarskega sveta, Sveta za kmetijstvo in gozdarstvo, Sveta za industrijo, Sveta za gradbene in komunalne zadeve in Sveta za blagovni promet, preidejo v pristojnost Državnega sekretariata za gospodarstvo, razen zadev iz 8. člena tega zakona; te zadeve preidejo na Republiški zavod za gospodarsko planiranje;

(Opomba: 8. člen zakona: Za zaustveao preučevanje razvoja in problemaov narodaega gospodarstva, za apravljanje periodičnih uadiz gospodarkega razvoja in uadize o izjaqolaitiv plana, za pripravo gospodarških plauov in za dajanje predlogov s področja narodaega gospodarstva se ustanovi Republiški zavod za gospodarsko planiranje).

- zadeve, ki so spadale v pristojnost Sveta vlade LRS za zakonodajo in izgradnja ljudske oblasti, preidejo na Izvršni svet, razen sistematizacije delovnih mest; ta preide v pristojnost Državnega sekretariata za proračun in državno administracijo;

³ Ur. LRS, 3/13/53.

- zadeve, ki so spadale v pristojnost Sveta vlade LRS za prosveto in kulturo, preidejo v pristojnost novega Sveta za prosveto in kulturo;
- zadeve, ki so spadale v pristojnost Sveta vlade LRS za ljudsko zdravstvo in socialno politiko, preidejo v pristojnost novega Sveta za zdravstvo in socialno politiko;
- zadeve, ki so spadale v pristojnost Sekretariata vlade LRS za personalno službo, preidejo v pristojnost Državnega sekretariata za proračun in državno administracijo;
- zadeve, ki so spadale v pristojnost Komisije vlade LRS, ustanovljene na podlagi 42. člena temeljne uredbe o nazivih in plačah uslužbencev v državnih organih, preidejo na poseben organ, ki ga bo ustanovil Izvršni svet.

Z Odredbo⁴ dne 16. 4. so z delom nadaljevali kot samostojni republiški organi:

- Zavod za statistiko in evidenco LRS;
- Uprava za hidrometeorološko službo LRS;
- Geodetska uprava pri vladi LRS; odslej se imenuje Geodetska uprava LRS in vključuje tudi katastrsko službo;
- Verska komisija; odslej se imenuje Komisija za verska vprašanja;

Z delom so nadaljevali tudi zavodi oz. organi, ki so do tedaj obstajali kot organi Vlade LRS ali njenih organov:

- Kmetijski raziskovalni in kontrolni zavod Slovenije; odslej se imenuje Kmetijski pokusni in kontrolni zavod Slovenije;
- Veterinarski znanstveni zavod;
- Uprava za kontrolo meril in dragocenih kovin z uradi za kontrolo meril in dragocenih kovin v Ljubljani, Celju in Mariboru in z uradom za preskušanje elektroševcev v Ljubljani;
- Uprava za ceste; pod nadzorstvom Državnega sekretariata za gospodarstvo.
- Osrednji državni arhiv Slovenije; odslej se imenuje Državni arhiv Ljudske republike Slovenije;
- Zavod za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije (skrajšano: Zavod za spomeniško varstvo); pod nadzorstvom Sveta za prosveto in kulturo;
- Centralni higienski zavod; pod nadzorstvom Sveta za zdravstvo in socialno politiko.

Izvršni svet je vodil predsednik, z enim ali dvema podpredsednikoma in sekretarjem. Podpredsednika in sekretarja je izvolil Izvršni svet na podlagi posamičnih predlogov na svoji prvi seji. Izvršni svet je sprejemal svoje odločitve v obliki ukaza, uredbe, odloka, na vodila ali odločbe.

⁴ Ur.l. LRS, 11/38/53.

Dne 26. 5. je bila določena začasna organizacijska struktura odborov, komisij in drugih organov Izvršnega sveta,⁵ ki so ga sestavljali:

- koordinacijski odbor,
- odbor za notranjo politiko,
- odbor za gospodarstvo,
- odbor za proračunska vprašanja,
- odbor za kulturno-prosvetna vprašanja,
- odbor za zdravstveno in socialno politiko,
- odbor za vprašanja ljudske oblasti in družbenega upravljanja,
- komisija za pomilostitve,
- komisija za administrativne zadeve,
- personalna komisija,
- komisija za računsko kontrolo.

Administrativne zadeve Izvršnega sveta so opravljali:

- sekretariat za zakonodajne zadeve,
- kabineti predsednika in podpredsednikov Izvršnega sveta ter predsednikov odborov,
- urad sekretarja Izvršnega sveta,
- oddelek za računsko kontrolo,
- oddelek za pomilostitve,
- oddelek za administrativne zadeve,
- oddelek za personalne zadeve,
- obči oddelek,
- oddelek za narodno obrambo.

Dne 15. 10. je bil sprejet Odlok o obveznem osemletnem šolanju.⁶

V okviru Državnega sekretariata za gospodarstvo je bil 22. 10. ustanovljen Zavod za napredek gospodinjstva,⁷ dne 26. 11. pa sta bila ustanovljena Uprava za ceste LRS⁸ kot samostojen republiški organ in Inštitut za telesno vzgojo⁹ v sestavi Sekretariata Izvršnega sveta za prosveto in kulturo.

Dne 24. 12. je ustanovljena šola Državnega sekretariata za notranje zadeve,¹⁰ ki prevzame pristojnosti nižje šole MNZ, ustanovljene leta 1952.

Državni sekretariat za proračun in državno administracijo se 30. 12. preimenuje v Državni sekretariat za občo upravo in proračun LRS.¹¹

USTANOVITVE, UKINITVE, REORGANIZACIJE IN SPREMEMBE PRISTOJNOSTI SO SE NADALJEVALE TUDI V LETU 1954.

V okviru Sveta za zdravstvo in socialno politiko je bil dne 30. 1. ustanovljen Zavod za

⁵ Ur.l. LRS, 19/68/53.

⁶ Ur.l. LRS, 35/119/53.

⁷ Ur.l. LRS, 36/121/53.

⁸ Ur.l. LRS, 41/133/53.

⁹ Ur.l. LRS, 41/132/53.

¹⁰ Ur.l. LRS, 41/142/53.

¹¹ Ur.l. LRS, 45/151/53.

rehabilitacijo invalidov¹² kot finančno samostojen zavod.

Dne 18. 2. je Zavod za napredek gospodinjstva¹³ prešel v pristojnost Sveta za prosveto in kulturo LRS.

Dne 11. 3. sta bili ustanovljeni Uprava za gozdarstvo LRS¹⁴ in Uprava za vodno gospodarstvo LRS¹⁵ kot samostojna republiška upravna organa.

Pod neposrednim nadzorstvom Državnega sekretariata za gospodarstvo LRS sta bila dne 1. 4. ustanovljena Zavod za živinorejo¹⁶ in 3. 6. Republiška inšpekcija parnih kotlov.¹⁷

Dne 8. 4. je ustanovljena za podočje kmetijstva in gozdarstva Kmetijska zbornica LRS.¹⁸

Dne 13. 5. sta ustanovljena Skupnost elektrogospodarskih podjetij LRS (Elektroenergetska skupnost Slovenije - ELES)¹⁹ in Republiška komisija za pregled filmov pri Svetu za prosveto in kulturo.²⁰

V okviru Sveta za zdravstvo in socialno politiko je bil 3. 6. ustanovljen Zavod za preučevanje varnosti pri delu²¹ kot finančno samostojen zavod.

Inštitut za gozdarstvo in lesno industrijo LRS, ki je do tedaj samostojno deloval pri Fakulteti za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo, se 24. 6. preosnuje v Inštitut za gozdno in lesno gozdarstvo LRS²² in deluje kot samostojen zavod.

Uredba z dne 24. 6. je določala dva stalna odbora in komisiji Izvršnega sveta, in sicer:²³

- gospodarski odbor, za zadeve s področja gospodarstva,
- odbor za notranjo politiko, za zadeve s področja notranje politike,
- administrativna komisija,
- komisija za pomilostitve.

Osnutke zakonov in drugih aktov, ki jih je pripravil Izvršni svet, je praviloma izdelal Sekretariat za zakonodajo po naročilu in navodilih Izvršnega sveta, njegovih odborov ali komisij.

Pod neposrednim nadzorstvom Sveta za zdravstvo in socialno politiko sta bili 8. 7. ustanovljeni višji zdravstveni šoli v Ljubljani in v Celju.²⁴

Kot finančno samostojna zavoda sta bila 15.

7. razglašena Inštitut za elektrovezve²⁵ in Geodetski zavod Slovenije.²⁶

Dne 24. 7. pa sta bila za finančno samostojna zavoda razglašena Zavod za raziskavo materiala in konstrukcij²⁷ ter Geološki zavod Slovenije.²⁸

Dne 5. 8. so nadaljevali z delom kot finančno samostojni zavodi (do tedaj so delovali v okviru fakultet) Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, Metalurški inštitut, Vodnogradbeni laboratorij in Inštitut za elektriko.²⁹

V okviru Državnega sekretariata za občo upravo in proračun LRS je bilo 16. 9. ustanovljenih šest vodnogospodarskih sekcij.³⁰

Dne 30. 9. pa se visoke šole (Tehnična visoka šola, Medicinska visoka šola in fakulteta za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo) vključijo v Univerzo v Ljubljani.³¹

Dne 14. 10. je bila kot strokovna komisija Izvršnega sveta ustanovljena Komisija za energetiko,³² v okviru Državnega sekretariata za gospodarstvo pa je določena organizacijska struktura Elektroenergetske inšpeksijske službe v LRS.³³

Ukinitve Delavskih tehnikmov³⁴ dne 21. 10. je določala, da njihove pristojnosti in arhivi preidejo v glavnem na pristojna podjetja in šole.

Dne 28. 10. je bilo z odločbo določeno, da Radio Ljubljana³⁵ in Zavod za napredek gospodinjstva³⁶ nadaljnje delo kot finančno samostojna zavoda, za zadeve in naloge je pristojen Svet za prosveto in kulturo LRS.

Pri Svetu za prosveto in kulturo LRS je bila 4. 11. ustanovljena Komisija za vprašanja nastanitvev, razrešitev in premestitev učnega osebja LRS.³⁷

REORGANIZACIJE IN DRUGE SPREMEMBE SO SE NADALJEVALE TUDI V LETU 1955.

Z odločbama dne 13. 1. sta nadaljevala z delom kot finančno samostojna zavoda Slovenska filharmonija³⁸ in Slovensko narodno gledališče.³⁹

Dne 10. 2. je bil ustanovljen filmski svet pri podjetju Triglav - film⁴⁰ v pristojnosti Sveta za kulturo in prosveto, Svet za zdravstvo in

12 Ur.l. LRS, 3/15/54.

13 Ur.l. LRS, 4/21/54.

14 Ur.l. LRS, 9/24/54.

15 Ur.l. LRS, 9/23/54.

16 Ur.l. LRS, 12/31/54.

17 Ur.l. LRS, 21/72/54.

18 Ur.l. LRS, 13/33/54.

19 Ur.l. LRS, 18/66/54.

20 Ur.l. LRS, 18/65/54.

21 Ur.l. LRS, 21/74/54.

22 Ur.l. LRS, 24/82/54.

23 Ur.l. LRS, 24/78/54.

24 Ur.l. LRS, 26/93/54.

25 Ur.l. LRS, 27/107/54.

26 Ur.l. LRS, 27/104/54.

27 Ur.l. LRS, 28/111/54.

28 Ur.l. LRS, 28/110/54.

29 Ur.l. LRS, 30/119-122/54.

30 Ur.l. LRS, 36/136/54.

31 Ur.l. LRS, 38/141/54.

32 UR.l. LRS, 40/145/54.

33 Ur.l. LRS, 40/143/54.

34 UR.l. LRS, 41/150/54.

35 Ur.l. LRS, 42/154/54.

36 Ur.l. LRS, 42/153/54.

37 Ur.l. LRS, 43/163/54.

38 Ur.l. LRS, 1/4/55.

39 Ur.l. LRS, 1/5/55.

40 Ur.l. LRS, 5/34/55.

socialno politiko LRS pa je izdal Zakon o zbnzdravstveni službi.⁴¹

Hmeljarska komisija za Slovenijo⁴² je 24. 2. postala finančno samostojen zavod.

Dne 3. 3. je Uprava gojitvenih lovišč LRS⁴³ nadaljevala z delom kot finančno samostojen zavod.

V okviru Državnega sekretariata za gospodarstvo LRS je 10. 3. ustanovljena Republiška rudarsko-metalurška inšpekcija.⁴⁴

V okviru Državnega sekretariata za gospodarstvo LRS so 31. 3. določene organizacija, pristojnosti in delo Geodetske uprave.⁴⁵

Dne 21. 4. je ustanovljen Zavod za farmacijo in kontrolo zdravil LRS⁴⁶ kot finančno samostojen zavod (v njegovo pristojnost se vključijo Zavod za farmacevtske raziskave), dne 30. 4. pa je ustanovljen še Zavod za balneologijo LRS,⁴⁷ za naloge in zadeve obeh je pristojen Svet za zdravstvo in socialno politiko LRS.

Dne 12. 5. je ustanovljen Svet za urbanizem LRS,⁴⁸ dne 26. 5. so določene tudi njegove pristojnosti, organizacija in delo.

Dne 26. 5. je ustanovljen Urbanistični inštitut,⁴⁹ ki je za svoje delo odgovoren Svetu za urbanizem LRS.

Dne 9. 6. je bil Inštitut za elektroniko pri fakulteti za elektrotehniko TVŠ⁵⁰ razglašen za finančno samostojen zavod.

Dne 23. 6. je ukinjena Komisija za likvidacijo kreditnih zadrug,⁵¹ pristojnosti prevzame Državni sekretariat za občno upravo in proračun LRS.

Dne 28. 7. je ustanovljena Skupnost podjetij za promet z žitom LRS.⁵²

Z Odločbo dne 19. 10. je bil določen prenos Republiškega sklada za pospeševanje kmetijstva na Zbornico za kmetijstvo in gozdarstvo.⁵³

DO REORGANIZACIJ, USTANOVITEV, UKINITEV ... JE PRIHAJALO TUDI V LETU 1956.

Z odlokom se dne 15. 3. dotedanjč Inštitut za telesno kulturo v Ljubljani preimenuje v Višjo šola za telesno kulturo.⁵⁴

Z Odlokom o Slovenskem narodnem gledališču⁵⁵ in Slovenski filharmoniji⁵⁶ dne 15. 3. se

pravice in pristojnosti prenesejo na Okrajni ljudski odbor v Ljubljani.

Dne 3. 5. je Zakon o upravnih organih v LRS⁵⁷ določal sledečo organizacijsko strukturo Izvršnega sveta:

- Republiški državni sekretariati so:
 - Državni sekretariat za notranje zadeve,
 - Državni sekretariat za pravosodno upravo,
 - Državni sekretariat za finance.
- Sekretariati Izvršnega sveta Ljudske skupščine LR Slovenije so:
- Sekretariat za zakonodajo in organizacijo,
 - Sekretariat za splošne gospodarske zadeve,
 - Sekretariat za industrijo in obrt,
 - Sekretariat za kmetijstvo in gozdarstvo,
 - Sekretariat za blagovni promet,
 - Sekretariat za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve,
 - Sekretariat za promet,
 - Sekretariat za delo,
 - Sekretariat za občno upravo.

Samostojne republiške uprave in inšpektorati so:

- Uprava za gozdarstvo,
- Uprava za gozdno gospodarstvo,
- Uprava za ceste,
- Geodetska uprava,
- Sanitarni inšpektorat.

Upravna zavoda sta:

- Zavod LR Slovenije za gospodarsko planiranje,
- Zavod LR Slovenije za statistiko.

Republiški sveti so:

- Svet za šolstvo,
- Svet za kulturo in prosveto,
- Svet za zdravstvo,
- Svet za socialno varstvo.

Izvršilce in določene upravne zadeve iz pristojnosti sveta opravlja svet kot kolegijski organ, druge upravne zadeve pa sekretariat sveta.

Sekretariati republiških svetov so:

- Sekretariat za šolstvo,
- Sekretariat za kulturo in šolstvo,
- Sekretariat za zdravstvo,
- Sekretariat za socialno varstvo.

IS je lahko določil, da imata dva ali več svetov s sorodnim delovnim področjem skupni sekretariat.

Uprava za hidrometeorološko službo postane Hidrometeorološki zavod LRS.

Finančna inšpekcija, elektro-energetska inšpekcija, inšpekcija parnih kollov, rudarsko-metalurška inšpekcija, Iržna inšpekcija in gradbena inšpekcija postanejo inšpektorati.

Svet LR Slovenije za urbanizem se preimenuje v Svet za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve LRS, ki je strokovni svet Izvršnega sveta.

Inštitut za narodnostna vprašanja pri Uni-

⁴¹ Ur.l. LRS, 5/32/55.

⁴² Ur.l. LRS, 7/44/55.

⁴³ Ur.l. LRS, 8/48/55.

⁴⁴ Ur.l. LRS, 9/52/55.

⁴⁵ Ur.l. LRS, 12/54/55.

⁴⁶ Ur.l. LRS, 15/72/55.

⁴⁷ Ur.l. LRS, 16/73/55.

⁴⁸ Ur.l. LRS, 17/76/55.

⁴⁹ Ur.l. LRS, 19/88/55.

⁵⁰ Ur.l. LRS, 21/100/55.

⁵¹ Ur.l. LRS, 23/115/55.

⁵² Ur.l. LRS, 28/137/55.55.

⁵³ Ur.l. LRS, 37/147/55.

⁵⁴ Ur.l. LRS, 7/21/56.

⁵⁵ Ur.l. LRS, 7/23/56.

⁵⁶ Ur.l. LRS, 7/24/56.

⁵⁷ Ur.l. LRS, 13/45/56.60.

verzi v Ljubljani preide pod neposredni nadzor Izvršnega sveta.

Odlok o prenehanju odpravljenih in o začetku dela novih republiških upravnih organov z dne 12. 5. je določal, da Državni sekretariat za gospodarstvo LRS, Državni sekretariat za občo upravo in proračun LRS, Svet za prosveto in kulturo LRS in Svet za zdravstvo in socialno politiko prenehajo z delom 1. junija 1956.

Istočasno pa začnejo z delom Državni sekretariat za finance LRS, Svet za šolstvo LRS, Svet za kulturo in prosveto LRS, Svet za zdravstvo LRS, Svet za socialno varstvo LRS, Sekretariat Izvršnega sveta za splošne gospodarske zadeve, Sekretariat Izvršnega sveta industrijo in obrt, Sekretariat Izvršnega sveta za blagovni promet, Sekretariat Izvršnega sveta za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve, Sekretariat Izvršnega sveta za promet, Sekretariat Izvršnega sveta za delo in Sekretariat Izvršnega sveta za občo upravo.

Z istim dnem prične z delom tudi Svet za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve kot strokovni svet Izvršnega sveta, v katerega je bil prenesovan Svet za urbanizem LRS.

Pristojnosti ukinjene Uprave za investicije LRS preidejo na Sekretariat Izvršnega sveta za splošne gospodarske zadeve LRS.

Sekretar Izvršnega sveta določi, kateri organi prevzamejo dokončane spise, uradne knjige in arhive odpravljenih republiških upravnih organov.

Pod nadzorstvom Sveta za šolstvo je bil 24. 5. ustanovljen Zavod za proučevanje šolstva LRS.⁵⁸

Na področju zdravstva je bil 28. 6. sprejet Zakon o zdravstvenih domovih in zdravstvenih postajah.⁵⁹

Dne 13. 9. sta bila ustanovljena Inštitut za metalne konstrukcije⁶⁰ in Zavod za kemične in tehnološke raziskave⁶¹ kot finančno samostojna zavoda v okviru Tehniške inkultete.

Dne 20. 9. so bili kot posvetovalni organi Izvršnega sveta ustanovljeni, določene pa so tudi pristojnosti strokovnih svetov za gozdarstvo, za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve, za promet, za industrijo in za vodno gospodarstvo.

Dne 25. 10. se Republiški sklad za pospeševanje kmetijske proizvodnje (ustanovljen z družbenim planom 1. 1955) preimenuje v Sklad LRS za pospeševanje kmetijstva (Kmetijski sklad).⁶²

Dne 25. 10. je ukinjena tudi Komisija za energetiko.⁶³

V okviru Sveta za šolstvo je 22. 11. na Škofljici ustanovljena Upravna šola.⁶⁴

REORGANIZACIJE IN DRUGE SPREMEMBE V RAZVOJU REPUBLIŠKIH UPRAVNIH ORGANOV SO BILE TUDI V LETU 1957.

Dne 23. 2. sta ustanovljena Koordinacijski odbor Izvršnega sveta⁶⁵ in Odbor Izvršnega sveta za plan in bilance.⁶⁶

Dne 28. 3. je ustanovljena Komisije za porazdelitev proračunskih sredstev, določenih za znanstvena raziskovanja.⁶⁷

Dne 11. 4. so bile z uredbami določene organizacija in delo Sekretariata Izvršnega sveta za kmetijstvo in gozdarstvo, Sekretariata Izvršnega sveta za industrijo in obrt, Sekretariata Izvršnega sveta za blagovni promet, Sekretariata Izvršnega sveta za zakonodajo in organizacijo, Sekretariata Izvršnega sveta za občo upravo, Sekretariata Izvršnega sveta za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve, Sekretariata za promet, Sekretariata Izvršnega sveta za splošne gospodarske zadeve, Državnega sekretariata Izvršnega sveta za finance, Državnega sekretariata za pravosodno upravo in Državnega sekretariata za delo.⁶⁸

Dne 22. 5. pa so z odredbami določene organizacija in delo Sveta za šolstvo LRS, Sveta za zdravstvo LRS in Sveta za kulturo in prosveto LRS.⁶⁹

Vse zadeve Uprave za investicije⁷⁰ so prenesene na druge ustrezne organe.

Dne 5. 7. je bil ustanovljen Sklad LRS za pospeševanje kulturnih dejavnosti.⁷¹

Dne 11. 7. sta bila ustanovljena Strokovni svet Izvršnega sveta za geodezijo⁷² in Strokovni svet Izvršnega sveta za hidrometeorologijo⁷³ kot posvetovalna organa Izvršnega sveta.

Dne 24. 10. je bil kot finančno samostojen zavod ustanovljen Zavod za izobraževanje v družbenem upravljanju.⁷⁴

Dne 14. 11. sta bila kot posvetovalna organa Izvršnega sveta ustanovljena strokovni svet Izvršnega sveta za stanovanjsko izgradnjo⁷⁵ in strokovni svet IS za urbanizem in komunalne zadeve.⁷⁶

Inštitut za narodnostna vprašanja⁷⁷ postane

⁵⁸ Ur.l. LRS, 16/59/56.

⁵⁹ Ur.l. LRS, 21/93/56.

⁶⁰ Ur.l. LRS, 32/130/56.

⁶¹ Ur.l. LRS, 32/131/56.

⁶² Ur.l. LRS, 38/153/56.65.

⁶³ Ur.l. LRS, 38/163/56.

⁶⁴ Ur.l. LRS, 42/173/56.

⁶⁵ Ur.l. LRS, 4/18/57.

⁶⁶ Ur.l. LRS, 4/19/57.

⁶⁷ Ur.l. LRS, 9/39/57.

⁶⁸ Ur.l. LRS, 11/150-160/57.

⁶⁹ Ur.l. LRS, 14/74-76/57.

⁷⁰ Ur.l. LRS, 17/77/57.

⁷¹ Ur.l. LRS, 23/102/57.

⁷² Ur.l. LRS, 24/113/57.

⁷³ Ur.l. LRS, 24/114/57.

⁷⁴ Ur.l. LRS, 39/167/57.

⁷⁵ Ur.l. LRS, 42/180/57.

⁷⁶ Ur.l. LRS, 42/181/57.

⁷⁷ Ur.l. LRS, 42/179/57.

znanstveni zavod, določene so njegove naloge.

Dne 5. 12. je bil sprejet zakon o ustanovitvi **Sveta za znanost LRS**,⁷⁸ določene so tudi njegove naloge, pristojnosti in organizacijska struktura.

V okviru **Sveta za zdravstvo in socialno politiko** je sprejet **Zakon o zasebni praksi v LRS**.⁷⁹

TUDI LETO 1958 JE BILO DOKAJ RAZGIBANO V ZADEVAH REORGANIZACIJ REPUBLIŠKIH UPRAVNIH ORGANOV.

Dne 23. 1. je bil sprejet **Zakon o znanstvenih zavodih**.⁸⁰

V okviru **Sekretariata Izvršnega sveta za občo upravo** je 20. 2. ustanovljena **Komisija za uslužbenske zadeve LRS**⁸¹ kot samostojen republiški upravni organ.

Dne 27. 3. je ustanovljen **Zavod za zdravstveno varstvo študentov**,⁸² kot finančno samostojen zavod.

Sekretariat Izvršnega sveta za blagovni promet se 30. 5. preimenne v **Državni sekretariat za blagovni promet**.⁸³

Dne 13. 6. sta bili ustanovljeni in določeni delovni področji samostojnih republiških organov **Uprave za gozdarstvo**⁸⁴ in **Uprave za vodno gospodarstvo**.⁸⁵

Z novo reorganizacijo⁸⁶ dne 19. 6. je bila organizacijska struktura **Izvršnega sveta** naslednja:

Izvršni svet ima naslednje odbore in komisije:

- odbor za notranjo politiko,
- odbor za gospodarstvo,
- odbor za splošna in upravna vprašanja,
- odbor za narodno obrambo,
- administrativno komisijo,
- komisijo za pomilostitve,
- komisijo za odlikovanja.

Določeno je, da Izvršni svet lahko ustanovi z odlokom tudi druge odbore ali pa obstoječe odbore odpravi ali združi.

Z **Uredbo o prenosu zadev v pristojnost republiških upravnih organov**⁸⁷ z dne 19. 6. je bilo določeno, katere upravne zadeve, ki so po republiških predpisih spadale v pristojnost **Izvršnega sveta**, se prenesejo v pristojnost posameznih republiških upravnih organov.

Dne 3. 7. se **Zemljepisni muzej Slovenije** združi z **Narodnim muzejem v Ljubljani**.⁸⁸

Dne 17. 7. je kot finančno samostojni zavod

ustanovljen **Zavod za proučevanje odraslih**.⁸⁹ Določeni so tudi struktura, organizacija in delo omenjenega zavoda.

DO NEKOLIKO MANJŠEGA OBSEGA REORGANIZACIJ IN SPREMEMB JE PRIŠLO TUDI V LETU 1959.

Dne 8. 1. je pri **Izvršnem svetu** ustanovljena **Komisija za nacionalizacijo najemnih zgradb in gradbenih zemljišč**.⁹⁰

Dne 12. 3. se **Zavod za proučevanje šolstva** preosnuje v **Zavod za napredek šolstva**⁹¹ in deluje naprej kot republiški upravni organ.

Dne 2. 4. sta z uredbo določena organizacija in delo **Državnega sekretariata za notranje zadeve**.⁹²

Dne 30. 4. je v administraciji **Izvršnega sveta** ustanovljen **Urad za manjšinska vprašanja**⁹³ kot samostojen zavod.

Dne 9. 7. pa je kot posvetovalni organ **Izvršnega sveta** ustanovljen **Strokovni svet za statistiko**.⁹⁴

Dne 23. 7. je ustanovljen **Inštitut za zgodovino delavskega gibanja**,⁹⁵ v katerega sestav prideta **Muzej narodne osvoboditve LRS** in **Zgodovinski arhiv CK ZKS**.

Uprava žitnih silosov LRS se 1. 10. preimenne v **Upravo silosov in skladišč**⁹⁶ in deluje v pristojnosti **Državnega sekretariata za blagovni promet**.

Dne 8. 10. je sprejet **Zakon o muzejih**.⁹⁷

Dne 26. 11. je kot stalna komisija **Izvršnega sveta** ustanovljena **Komisija za nagrajevanje uslužbencev republiških organov**.⁹⁸

Uredba o organizaciji in delu **Komisije za verska vprašanja**⁹⁹ z dne 24. 12. je določala, da komisija opravlja kot samostojen republiški upravni organ tiste upravne zadeve iz republiške pristojnosti, ki zadevajo razmerja med državo in verskimi skupnostmi.

MANJŠE REORGANIZACIJE OZ. SPREMEMBE SO BILE TUDI V LETU 1960.

Dne 7. 4. je kot stalna komisija **Izvršnega sveta** ustanovljena **Komisija Izvršnega sveta za prošnje in pritožbe**.¹⁰⁰

Dne 19. 5. je kot stalna komisija **Izvršnega sveta** ustanovljena **Komisije izvršnega sveta za**

⁷⁸ Ur.l. LRS, 43/189/57.

⁷⁹ Ur.l. LRS, 43/190/57.

⁸⁰ Ur.l. LRS, 3/9/58.

⁸¹ Ur.l. LRS, 5/19/58.

⁸² Ur.l. LRS, 9/45/58.

⁸³ Ur.l. LRS, 17/81/58.

⁸⁴ Ur.l. LRS, 19/97/58.

⁸⁵ Ur.l. LRS, 19/96/58.

⁸⁶ Ur.l. LRS, 20/111/58.

⁸⁷ Ur.l. LRS, 20/112/58.

⁸⁸ Ur.l. LRS, 21/119/58.

⁸⁹ Ur.l. LRS, 23/145/58.

⁹⁰ Ur.l. LRS, 1/2/59.

⁹¹ Ur.l. LRS, 8/38/59.

⁹² Ur.l. LRS, 10/42/59.

⁹³ Ur.l. LRS, 14/61/59.

⁹⁴ Ur.l. LRS, 21/110/59.

⁹⁵ Ur.l. LRS, 23/129/59.

⁹⁶ Ur.l. LRS, 31/164/59.

⁹⁷ Ur.l. LRS, 32/166/59.

⁹⁸ Ur.l. LRS, 37/188/59.

⁹⁹ Ur.l. LRS, 40/211/59.

¹⁰⁰ Ur.l. LRS, 11/66/60.

mejna vprašanja.¹⁰¹

Kot samostojni republiški upravni organ je 30. 6. ustanovljen Sekretariat Izvršnega sveta za informacije.¹⁰²

Z Zakonom o Visoki šoli za telesno kulturo¹⁰³ z dne 7. 7. sta določeni organizacija in naloge omenjene šole.

Dne 14. 7. sta bila kot samostojna zavoda ustanovljena Zavod LRS za produktivnost dela¹⁰⁴ in Zavod LRS za zdravstveno in tehnično pomoč.¹⁰⁵

Ukinjena pa je Uprava za gozdarstvo LRS,¹⁰⁶ vse pristojnosti prevzame Sekretariat Izvršnega sveta za kmetijstvo in gozdarstvo.

Pod nadzorstvom Državnega sekretariata za notranje zadeve je bila 4.8. ustanovljena Komisija LRS za zadeve požarnega varstva.¹⁰⁷

Dne 27. 10. je ustanovljen Zavod za šolski in poučni film.¹⁰⁸

Dne 3. 11. pa je sprejet Zakon o posebnem šolstvu,¹⁰⁹ dne 29. 12. pa Zakon o visokem šolstvu.¹¹⁰

Dne 22. 12. je kot samostojen zavod ustanovljen Zavod za zaposlovanje delavcev.¹¹¹

DO VEČJIH SPREMEMB IN REORGANIZACIJ PA JE PONOVO PRIŠLO V LETU 1961.

Dne 19. 1. je bil ukinjen Strokovni svet Izvršnega sveta za gozdarstvo,¹¹² ustanovljen pa je Zavod za ribištvo¹¹³ kot samostojni zavod v okviru Sekretariata Izvršnega sveta za kmetijstvo in gozdarstvo.

Dne 9. 2. sta bila ustanovljena Visoka šola za politične vede¹¹⁴ ter Svet LRS za stokovno izobraževanje.¹¹⁵

Z Uredbo z dne 2. 3. so bile prenešene upravne zadeve iz republiške pristojnosti s področja gradbeništva na Sekretariat Izvršnega sveta za industrijo in obrt.¹¹⁶

Ustanovljen je Zavod za vodno gospodarstvo LRS¹¹⁷ kot samostojen zavod, z uredbo pa so določeni delo in pristojnosti o vodno-gospodarski tehnični službi v LRS.

Dne 28. 3. je bil v okviru Sveta za šolstvo

LRS ustanovljen Sklad LRS za šolstvo.¹¹⁸

Z Zakonom o spremembah zakona o upravnih organih v Ljudski republiki Sloveniji¹¹⁹ z dne 6. 4. so bile predlagane nekatere spremembe pri delu, pristojnostih in organizaciji sekretariatov in svetov. Sprejet je tudi Zakon o zdravstvenem varstvu in o organizaciji zdravstvene službe v LRS.¹²⁰

Dne 9. 4. je bila kot stalna komisija Izvršnega sveta ustanovljena Komisija Izvršnega sveta za zunanjetrgovinsko dejavnost.¹²¹

Dne 11. 5. je ukinjen Strokovni svet Izvršnega sveta za industrijo.¹²²

Dne 29. 6. je bil sprejet Zakon o Urbanistični inšpekciji.¹²³

Dne 13. 7. sta bila ustanovljena Onkološki inštitut¹²⁴ in Klinična bolnica za porodništvo in ženske bolezn. ¹²⁵

Dne 27. 7. je ustanovljena začasna Komisija Izvršnega sveta za vodstvo in koordinacijo priprav za novi uslužbenški sistem.¹²⁶

Z Zakonom o varstvu kulturnih spomenikov v LRS¹²⁷ z dne 12. 10. so bili določeni kulturni spomeniki v LRS pod družbenim varstvom. Z istim datumom sta sprejeta Zakon o knjižnicah¹²⁸ in Zakon o socialnih zavodih,¹²⁹ prišlo pa je tudi do preimenovanja nekaterih fakultet v sestavi Univerze v Ljubljani.

Dne 1. 12. je sprejet Zakon o gozdovih.¹³⁰

V letu 1961 je bilo ustanovljenih več Zavodov za gajitev divjadi (Jelen, Kozorog, Triglav, Fazan...).

TUDI V LETU 1962 JE PRIŠLO DO NEKATERIH SPREMEMB IN REORGANIZACIJ.

Dne 8. 2. je bil ustanovljen upravni Zavod LRS za tehnično pomoč¹³¹ pod neposrednim nadzorstvom Izvršnega sveta.

Dne 14. 6. je ustanovljena Klinična bolnica za otroške bolezni.¹³²

Dne 19. 4. je sprejet Zakon o dvojezičnih šolah z učnim jezikom narodnostnih manjšin v LRS.¹³³

Dne 26. 4. je ustanovljena Republiška komisija za izvajanje predpisov o delitvi čistega

¹⁰¹ Ur.l. LRS, 16/90/60.

¹⁰² Ur.l. LRS, 22/124/60.

¹⁰³ Ur.l. LRS, 23/132/60.

¹⁰⁴ Ur.l. LRS, 24/154/60.

¹⁰⁵ Ur.l. LRS, 24/155/60.

¹⁰⁶ Ur.l. LRS, 24/149/60.

¹⁰⁷ Ur.l. LRS, 26/172/60.

¹⁰⁸ Ur.l. LRS, 33/198/60.

¹⁰⁹ Ur.l. LRS, 34/203/60.

¹¹⁰ Ur.l. LRS, 39/229/60.

¹¹¹ Ur.l. LRS, 38/225/60.

¹¹² Ur.l. LRS, 1/2/61.

¹¹³ Ur.l. LRS, 1/15/61.

¹¹⁴ Ur.l. LRS, 4/42/61.

¹¹⁵ Ur.l. LRS, 4/41/61.

¹¹⁶ Ur.l. LRS, 6/48/61.

¹¹⁷ Ur.l. LRS, 6/55/61.

¹¹⁸ Ur.l. LRS, 9/92/61.

¹¹⁹ Ur.l. LRS, 9/90/61.

¹²⁰ Ur.l. LRS, 9/89/61.

¹²¹ Ur.l. LRS, 9/103/61.

¹²² Ur.l. LRS, 11/118/61.

¹²³ Ur.l. LRS, 18/156/61.

¹²⁴ Ur.l. LRS, 19/186/61.

¹²⁵ Ur.l. LRS, 19/185/61.

¹²⁶ Ur.l. LRS, 20/193/61.

¹²⁷ Ur.l. LRS, 26/236/61.

¹²⁸ Ur.l. LRS, 26/237/61.

¹²⁹ Ur.l. LRS, 26/235/61.

¹³⁰ Ur.l. LRS, 30/262/61.

¹³¹ Ur.l. LRS, 4/19/62.

¹³² Ur.l. LRS, 20/113/62.

¹³³ Ur.l. LRS, 13/66/62.

dohodka gospodarskih organizacij in zavodov.¹³⁴

Ustanovljena je tudi Direkcija rezerv LRS.¹³⁵

Uprava silosov in skladišč LRS¹³⁶ je ukinjena, sredstva se prenesejo na Direkcijo rezerv LRS in na podjetje DEPO.

Dne 21. 6. se Državni sekretariat za blagovni promet preosnuje v Sekretariat Izvršnega sveta za trgovino in turizem.¹³⁷

Ustanovi se Sekretariat izvršnega sveta za proračun in občo upravo.

Sekretariat Izvršnega sveta za občo upravo se odpravi.

Ustanovijo se Sekretariat LRS za raziskovalno delo in visoko šolstvo.

Sekretariat LRS za kulturo, prosveto in znanost se preimenuje v Sekretariat LRS za kulturo in prosveto.

Sekretariat za proračun in občo upravo uveljavlja naspoti Hidrometeorološkemu zavodu pravice in dolžnosti, ki so določene s 46. členom zakona o državni upravi.

Iz dosedanje pristojnosti Sekretariata za občo upravo se prenesejo v pristojnost Sekretariata za zakonodajo in organizacijo upravne zadeve iz republiške pristojnosti na področju pripravljanja predpisov o organizaciji republiških organov in zavodov ter upravnih organov in zavodov ljudskih odborov.

Zavod LRS za gospodarsko planiranje proučuje stanje in razvoj gospodarstva, izdeluje republiške družbene plane, spremlja in analizira izvrševanje teh planov, zbira in obdeluje podatke o njihovem izvrševanju.

Dne 17. 5. je ukinjen Strokovni svet Izvršnega sveta za vodno gospodarstvo.¹³⁸

Dne 14. 6. se Muzej ljudske revolucije¹³⁹ izloči iz Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in deluje naprej kot samostojen muzej.

Dne 3. 7. je bilo določeno, da ima Izvršni svet naslednje odbore:¹⁴⁰

- Koordinacijski odbor,
- Odbor za notranjo politiko,
- Odbor za splošna gospodarska vprašanja,
- Odbor za družbeni plan,
- Odbor za splošna in upravna vprašanja,
- Odbor za narodno obrambo.

Dne 16. 8. je sprejet Pravilnik o registraciji kulturnih spomenikov.¹⁴¹

Dne 26. 7. se Zavod LRS za tehnično pomoč preimenuje v Zavod LRS za mednarodno tehnično sodelovanje.¹⁴²

Na podlagi Zakona o amnestiji je bila 26. 7. ustanovljena Komisija za sprejem izseljencev - povatnikov.¹⁴³

Odlok o razglasitvi Zakona o izveljbi nstave Socialistične republike Slovenije¹⁴⁴ z dne 9. 4. 1963 je določal, da se obstoječi državni sekretariati, sekretariati Izvršnega sveta in sekretariati republiških svetov z dnem uveljavitve tega zakona preosnujejo v republiške sekretariate.

Republiški sveti se odpravijo z dnem konstituiranja nove Skupščine; ko prenehajo republiški sveti, prevzamejo njihove upravne naloge ustrezni republiški sekretariati.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Republik-Verwaltungsorgane der Volksrepublik Slowenien 1945-1963

Der Zeitabschnitt 1945-1963 gliedert sich in zwei Perioden: die erste dauert von 1945 bis 1953 und wird als Periode des administrativen Sozialismus bezeichnet, die zweite von 1953 bis 1963 wird Periode der sozialistischen Demokratie genannt.

Für den ganzen behandelten Zeitraum ist eine große Instabilität in der Kontinuität der Entwicklung der Republik-Verwaltungsorgane charakteristisch, obwohl es sich um eine Periode von ziemlich großer politischer Stabilität handelte.

Umbildung von Regierungen und Vollzugsräten, Veränderung hinsichtlich der Kompetenz einzelner Ministerien und Sekretariate, Auflösung bestehender und Gründung neuer Behörden standen in diesem Zeitabschnitt auf der Tagesordnung.

SUMMARY

THE ADMINISTRATIONAL AUTHORITIES IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF SLOVENIA IN THE PERIOD 1945-1963

The period between 1945 and 1963 can be divided into two periods, the first from 1945 to 1953 is called the period of administrative socialism, and the second from 1953 to 1963 is called the period of socialist democracy.

The entire period is characterised by a great instability in the continuity of the development of the republic's administrative agencies, although at the same time we can observe a considerable political stability.

The period is characterised by numerous reorganisations of governments and executive councils, changes in the jurisdictions of certain ministries and secretariats, the abolishment of several government bodies and the establishment of new ones.

¹³⁴ Ur.l. LRS, 14/89/62.

¹³⁵ Ur.l. LRS, 14/87/62.

¹³⁶ Ur.l. LRS, 14/88/62.

¹³⁷ Ur.l. LRS, 21/126/62.

¹³⁸ Ur.l. LRS, 16/99/62.

¹³⁹ Ur.l. LRS, 29/109/62.

¹⁴⁰ Ur.l. LRS, 23/155/62.

¹⁴¹ Ur.l. LRS, 29/208/62.

¹⁴² Ur.l. LRS, 26/191/62.

¹⁴³ Ur.l. LRS, 26/194/62.

¹⁴⁴ Ur.l. LRS, 10/91/63.

Upravni organi na lokalnem nivoju 1945-1995

TATJANA ŠENK

Upravni organi: 1945-1963¹

Menjavi najvišjih oblastnih organov v letih od 1943 do 1945 je sledila menjava organov oblasti na vseh nivojih, izvršena v letu 1945. Z odlokom SNOS maja 1944² je nova oblast že določila narodnoosvobodilne odbore kot organe nove državne oblasti. S tem odlokom so nastali **krajevni** (po mestih so se imenovali **mestni**), **okrajni** in **okrožni narodnoosvobodilni odbori (NOO)**.

Dejansko so ti organi bili izvoljeni šele v letu 1945, ko je bilo to zaradi konca vojne možno. V času do volitev novih oblastnih organov so funkcijo oblastnih organov imeli odbori OF, torej politični organi. Na osnovi odloka o volitvah v krajevne in okrajne odbore so v poletnih mesecih povsod po Sloveniji izvolili nove organe oblasti (razen v Slovenskem primorju, kjer so volitve potekale od junija do novembra 1944, izvolili pa so 325 krajevnih, 21 okrajnih in 4 okrožne narodnoosvobodilne odbore³).

Izvolili so okrajne odbore (26 okrajev) in dva mestna odbora, ki sta imela pristojnost okraja: Maribor in Celje. Mestni narodnoosvobodilni odbor Ljubljana (MNOO Ljubljana) je bil izvoljen 29. julija 1945,⁴ imel je pristojnosti okrožja, in se je imenoval okrožno mesto Ljubljana. Istega dne je bil izvoljen tudi MNOO Maribor,⁵ volitve v okrajni NOO Celje - mesto pa so bile 5. avgusta 1945.⁶ Istočasno so v teh mestih izvolili tudi četrtne in krajevne ljudske odbore.

Izvolili so tudi mestne odbore ostalih mest, ki so imeli pristojnosti krajevnih odborov in so bili

del okraja, torej podrejeni okrajnemu odboru.⁷ Po drugih krajih so izvolili krajevne narodnoosvobodilne odbore. Območje krajevnega ljudskega odbora je praviloma obsegalo posamezno večjo vas ali več vasi skupaj. Z novo upravno-teritorialno razdelitvijo Slovenije je nastalo 1544 krajev.⁸

To stanje je uzakonil Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije 8. septembra 1945, ki je določil 5 okrožij: okrožno mesto Ljubljana (razdeljeno na deset mestnih četrti) in celjsko, ljubljansko, mariborsko, novomeško okrožje, ki so bila razdeljena na okraje.⁹

V začetku leta 1946 so se narodni odbori preimenovali v ljudske odbore.¹⁰ S tem so dobili **okrožne**, **okrajne (OLO)**, **mestne (MLO)**, **krajevne (KLO)** in **četrtne ljudske odbore (CLO)**.

Najmanj časa so delovali četrtni in okrožni ljudski odbori - le do 1947.¹¹ Namesto četrtnih ljudskih odborov so v mestu Ljubljana ustanovili **rajonske ljudske odbore (RLO)**,¹² ki so bili ukinjeni 1952.

Leta 1952 so ukinili krajevne ljudske odbore, prav tako tiste mestne ljudske odbore, ki so imeli pristojnost krajevnega odbora. Od leta 1952 obstajajo le še trije mestni odbori v Ljubljani, Mariboru in Celju. Ljubljana je bila upravno razdeljena na ožje mestno območje in dve občini, rajoni pa so bili ukinjeni. Mestni ljudski odbor v Celju je bil ukinjen 1954, v Mariboru in Ljubljani pa 1955.

Okrajni ljudski odbori so bili ukinjeni najkasneje, šele leta 1965, tako da lahko rečemo, da so bili okrajni najbolj stabilen element teritorialne

¹ Uporabljena literatura: Jera Vodušek Starič, Organizacija ljudske oblasti v Sloveniji po letu 1945, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Ljubljana 1978, str. 99-116; Vasilij Melik, Upravna razdelitev v Sloveniji po letu 1945, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Ljubljana 1978, str. 96-97; Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1992, str. 21-24; Vodnik po ljudih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, 1985, str. 60, 45, 74, 129.

² Uradni list SNOS, št. 244.

³ Tone Ferenc, Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem primorju 1941-1947, v Katalogu k razstavi Pokrajinskega arhiva Koper, str. 32.

⁴ Matjanka Dulenc, Razvoj ljudske oblasti v Ljubljani v prvem desetletju po osvoboditvi, Kronika, 1965, str. 34; Ljubljana je bila razdeljena na rajone in kvarte, že junija 1945 na četrti. Razdelitev na četrti je uzakonjena z Razglasilo in Uradnim listu SNOS in NVS, št. 29/45, dne 25. avgusta 1945.

⁵ Slavica Trušak, Razvoj mariborskih četrti v letu 1945 s poudarkom na upravnih spreminjavih in značilnostih prvih volitev, Arhivi 1996, str. 67.

⁶ Milko Mikula, Mestni ljudski odbor Celje 1945-1954, Inventarji 1, 1987, str. 4.

⁷ Janez Šmilovnik, Konceptija jugoslovanske občine, Ljubljana 1970, str. 114-115; "Isto ureditvi na podlagi SZLO iz leta 1946 so mesta lahko imela tri politične: v manjših mestih se je ustanovil krajevni ljudski odbor, v večjih mestih mestni ljudski odbor na stupnji okrajnega ljudskega odbora, v največjih mestih pa mestni ljudski odbor na stupnji okrajnega ljudskega odbora..." (SZLO pomeni Splošni zakon o ljudskih odborih).

⁸ Peter Černivec, Historično-politično-teritorialnega razvoja občin ljubljanskega demografskega rajona, Prizvi in študije, decembra 1972, št. 7-8, str. 16.

⁹ Uradni list SNOS in NVS, št. 33/45.

¹⁰ Jera Vodušek Starič, Politika in politični izrazoslovje ob koncu druge svetovne vojne, Celjski zbornik, 1994, str. 277. V članku je razložila, kako se sibuhravska beseda narodni prevaja v narodni in ne ljudski, kot bi bilo pravilno. Beseda narodni se ves čas vojne in neposredno po njej uporablja, rla bi s tem komunistično-partijski prikazali kot zaščitenika nacionalnih interesov. Leta 1946 pa je za iste pojme v rabi beseda ljudski: ljudski odbor, ljudska sodišča, ljudska skupščina...

¹¹ Uradni list LRS, št. 5/47.

¹² Uradni list LRS, št. 9/48.

razdelitve v tem obdobju.

Z letom 1952¹³ so začeli uvajati institucijo občine v sistem lokalnih teritorialnih enot, imele pa so še zelo majhne pristojnosti. Tega leta je nastalo 371 občin. V občinah so oblast prevzeli **Občinski ljudski odbori (OhL.O)**, v mestnih občinah (44 mestnih občin) pa **Ljudski odbori mestnih občin (LOMO)**. Odbori mestnih občin so obstajali le kratek čas, ukinjeni so bili leta 1955, ko je nastal enoten sistem občin. Postopoma so se pristojnosti in teritoriji občin povečevali, število občin pa manjšalo (leta 1962 je v Sloveniji 66 občin). Občinske ljudske odbore so ukinili leta 1963, ko so v ustavo SRS zapisali, da so nova predstavniška telesa skupščine. Prejšnji občinski ljudski odbori so se preimenovali v skupščine občin (SO).

Pristojnost in organizacija ljudskih odborov

Sistem ljudskih odborov, ki je nastal leta 1945 (leta 1945 se imenujejo narodnoosvobodilni odbori), je bil enoten sistem državnih organov od najnižje teritorialne enote, torej kraja, do najvišje, to je republike. Nova država je bila sestavljena iz samih ljudskih odborov na različnih stopnjah, ki so delovali po načelu nadrejenosti višjih organov nasproti nižjim. Ljudski odbori so bili državni organi, tesno povezano po vertikalni liniji in izrazito podrejeni centralnim državnim organom. Za to obdobje je torej značilen močno centraliziran državni aparat.¹⁴

Značilnost prvega povojnega desetletja je izredno hitro spreminjanje zakonodajne ureditve. Zakonske ureditve so se menjale na tri leta. Splošni zakoni o ljudskih odborih so bili sprejeti leta 1946, 1949 in 1952. Vzporedno s tem so se spreminjale upravnoteritorialne ureditve.¹⁵

Občinski ljudski odbori so nastali z Zakonom o občinskih ljudskih odborih leta 1952.¹⁶ Z zakonom o izvedbi nove ureditve občin in okrajev leta 1955 se je začel razvoj komunalnega sistema.¹⁷ Občina je postala **temeljna politično-teritorialna enota**. S tem se je unaknil prejšnji naziv upravnoteritorialne enote, nov izraz pa naj bi posebej poudaril novo politično vsebino občinske uprave.

Pristojnosti pa so se prenašale na občino postopoma, v začetku so prevzeli samo upravne naloge, kasneje tudi gospodarske in finančne. Okraj je postopoma odstopal svoje mesto občini. Občina je postajala prvostopenjski izvrševalec vseh zakonov in predpisov višjih državnih organov. Povečevanje nalog pa je zahtevalo tudi vse večjo teritorialno, gospodarsko in finančno podlago.

Okraji so z nastankom občin postopoma iz-

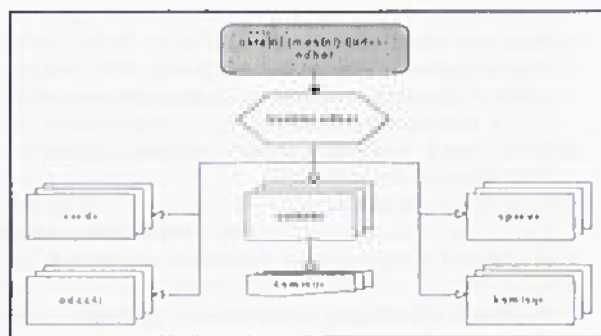
gubljali svoje pristojnosti, obdržali so še nadzorstveno nalogo do občin, obdržali številne naloge na področju šolstva, kulture, zdravstva, socialne, notranjih zadev, planiranja in tudi gospodarstva. Vendar se je njihovo število zmanjševalo, hkrati s tem pa so se prenašale njihove pristojnosti na občine in deloma na republiške organe.

Dokončni prenos pristojnosti se je izvršil leta 1965, ko so ukinili okraje. S tem so občine postale edini nosilci oblasti na nižjem nivoju.¹⁸

Ljubljana je imela pristojnosti okrožja do leta 1947, četrtni ljudski odbori pa so imeli pristojnost krajevnih odborov. Ko je 1947 Ljubljana dobila rajone, so rajonski ljudski odbori v letih od 1947-1952 imeli mešano pristojnost okrajnih in krajevnih ljudskih odborov. Ljubljana se je v tem času imenovala Glavno mesto Ljubljana in imela poseben položaj. Leta 1952 pa je dobila posebne pristojnosti mestnih občin. V Ljubljani je bil mestni ljudski odbor ukinjen 31. 8. 1955. Mesto so razdelili na devet občin.

Leta 1955 so mesta z uvedbo občin prenehala biti upravno politični pojem. S tem sta Ljubljana in Maribor izgubila svojo celovitost in enotno vodenje, saj sta bila razdeljena na več občin. Pristojnosti mestnega odbora pa so bile prenesene deloma na okrajni odbor, deloma pa na novo nastale občinske odbore. Mesto je bilo tako razbito na občine, možnost ustanovitve **mestnega sveta** pa po zakonu prepuščena statutu okraja. V Ljubljani in Mariboru so sicer ustanovili mestni svet, ki pa je bil v začetku bolj nekakšen posvetovalni in koordinacijski organ kot pa pravi oblastni in upravni organ. Pristojnosti mestnega sveta so bile omejene, kajti ni imel svojega upravnega aparata in je bil finančno odvisen od občin.¹⁹

Ljudski odbori so imeli **izvršilni odbor**, ki je bil izvršilni in upravni organ. V manjših krajevnih ljudskih odborih sta predstavljala izvršilni organ predsednik in tajnik ljudskega odbora.²⁰



Organizacijska shema Okrajnega (mestnega) ljudskega odbora 1946

¹³ Uradni list LRS, št. 11/52.

¹⁴ Podrobno o tem Janez Šnidovnik, n.d., str. 93-100.

¹⁵ Šnidovnik, n.d., str. 101-104.

¹⁶ Uradni list FLRJ, št. 22/52.

¹⁷ Uradni list LRS, št. 24/55.

¹⁸ Povzeto po Šnidovnik, n.d., str. 126-140.

¹⁹ Od plenuma in mestnega odbora OF do skupščin občin in mestne skupščine, v Ljubljana 1945-1970, 1970.

²⁰ Šnidovnik, n.d., str. 97, 98.

Za neposredno vodenje posameznih upravnih zadev so imeli ljudski odbori *oddelke* oziroma *odseke*, ki so jim načelovali člani izvršilnega odbora kot poverjeniki za posamezne upravne panoge. Poleg teh oddelkov so lahko ustanavljali razne komisije. Pri ljudskih odborih so se lahko ustanavljali posebni oddelki, ki so bili neposredno podrejeni ministrstvu.²¹

Za vodenje gospodarskih podjetij so v letu 1947 ustanavljali *direkcije*, ki so se leta 1948 preimenovala v *uprave*.

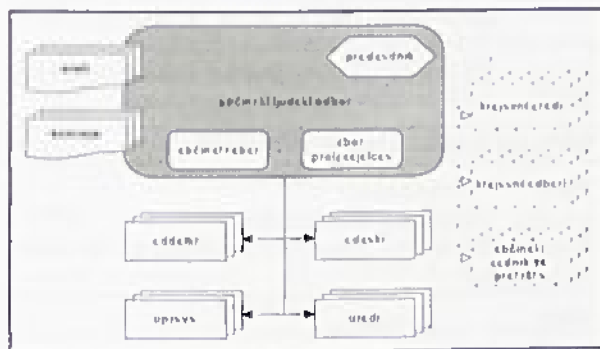
Za neposredno vodstvo posameznih upravnih dejavnosti so leta 1948, namesto dotedanjih oddelkov, organizirali *poverjeništa*.

Z zakonom o ljudskih odborih iz leta 1952 so v okrajne mestne ljudske odbore vpeljali *zbore proizvajalcev*, v občinske ljudske odbore pa niso bili uvedeni, ker so v tem času imeli premalo pristojnosti na gospodarskem področju. Zbore proizvajalcev so v občinske ljudske odbore uvedli leta 1955, ko so občinski odbori dobili večje pristojnosti.

Občnem so bili odpravljeni izvršilni odbori, namesto njih pa so ustanovili *svete ljudskih odborov* za opravljanje izvršilnih in določenih upravnih zadev.

Sveti so postajali vse bolj političnoizvršilni organi, strokovno upravne zadeve pa so opravljal upravni organi, posebni samostojni organi ljudskega odbora, ki so pridobili posebno oblastno funkcijo.

Za vodenje upravnih zadev so ustanovili *tajništva* in *inšpektorate* v okrajnih upravnih, v občinskih pa *odseke*, *oddelke*, *uprave*, *direkcije*, *upravne zavode* in *komisije*, v večjih občinah pa tudi *tajništva*. Strokovna uprava ljudskega odbora pa je bila organizirana v oddelkih, tajništvih, odsekih.²²



Organizacijsko shema občinskega ljudskega odbora leta 1956

Upravni organi: 1963-1995

Z ustavo leta 1963 smo dobili *skupščine* kot edine organe oblasti tako na zvezni kot na re-

publiški in lokalni ravni. Do leta 1965 so bile občine podrejene okraju, nato pa direktno republiškim organom.

V šestdesetih letih sta se obseg in število občin stabilizirala. Leta 1964 je bilo 62 občin, enako leta 1994. Edina večja sprememba v tridesetletnem obdobju je bila povezava mariborskih občin v eno in nato spet združitev. Občine so ves ta čas delovale kot edini organi državne oblasti na lokalni ravni.

Občine so imele 80% nalog državne uprave in le 20% lokalne samouprave. Teritoriji občin so bili veliki in zato so za povezavo z naselji nastali *krajevni odbori* kot predstavniki lokalne samouprave in *krajevni uradi* kot organi občinske uprave.

Poleg teh so kot organe lokalne samouprave lahko ustanavljali *krajevne skupnosti (KS)*, ki so z ustavo 1974 bile uvedene kot ustavna obveznost.

Mesta, ki so bila razdeljena na občine (Ljubljana in Maribor), so po republiški ustavi leta 1963 bila obvezna ustanoviti mestni svet. Zadeve skupnega pomena za mesto je sedaj določal statut mesta in ne več statut okraja. Pristojnosti mestnega sveta so se povečale, nadaljnji korak v tej smeri pa je pomenil republiški zakon o mestih, ki so razdeljena na občine, marca 1964.²³ Dobili so predvsem pristojnosti na področju urbanizma, stanovanjsko-komunalnih zadev, notranjih zadev, prometa in zdravstva.

Ustavna dopolnila 1971 so pomenila dekoncentracijo politične oblasti in omejevanje vloge države. Nova ustava 1974 je želela vnesti samoupravljanje v vse sfere družbenega življenja. Občine niso bili samo oblastni organi, temveč tudi organi samoupravljanja. Da bi dosegli večjo stopnjo samoupravljanja, predvsem v negospodarskih dejavnostih, so v ustavi določili, da je potrebno ustanovljati samoupravne interesne skupnosti, s katerimi bi se omogočilo prenašanje funkcij državnih organov na samoupravno osnovo. Na podlagi ustavnih dopolnil 1971 so začele samoupravne skupnosti v družbenih dejavnostih (šolstvu, zdravstvu, kulturi, znanosti...). Dokončno je bil izdelan **sistem samoupravnih interesnih skupnosti (SIS)** z ustavo 1974.²⁴

Občina je ostala osnovna upravnoteritorialna enota vse do leta 1994, ko se je spremenil značaj novih občin, ki po tem letu niso več državni organi uprave, temveč postanejo nosilci lokalne samouprave. Občine so prenehale delovati kot organi državne uprave s sprejemom zakona o lokalni samoupravi 1993.²⁵ Njihove pristojnosti so se razdelile na *upravne enote*, ki so prevzele nekdanje državne naloge, in *občine*, ki so dobile pristojnosti iz lokalne samouprave.

²¹ Uradni list SRS, št. 43/46.

²² Šmidovnik, n.d., str. 119-122.

²³ Uradni list SRS, št. 11/64.

²⁴ Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 918.

²⁵ Uradni list RS, št. 72/93.

Nastalo je 58 upravnih enot.²⁶ Maja 1995 je bil sprejet zakon o prevzemu državnih funkcij, ki so jih do 31. decembra 1994 opravljali organi občin,²⁷ kjer so naštele liste upravne naloge, ki so jih upravne enote prevzele od občin. Po novem zakonu o ustanovitvi občin ter določitvi njihovih območij pa je nastalo 136 občin in 11 mestnih občin.²⁸

Pristojnost in organizacija

Z ustavo 1963 se je uveljavil nov (tretji) termin za občino, občina je postala temeljna družbenopolitična skupnost. Skupščine občin so postale edini nosilec državne oblasti. Občina je predvsem pridobila nove, manjše in obsežnejše gospodarske funkcije, deloma pa tudi večje in bolj samostojno razpolaganje s finančnimi sredstvi.

Za to obdobje so značilni razni poskusi decentralizirati oblast in jo prenesti na samoupravno osnovo. Da bi omejili državno oblast in jo prenesli na samoupravno osnovo, so v sedemdesetih letih začeli ustanavljati samoupravne interesne skupnosti.

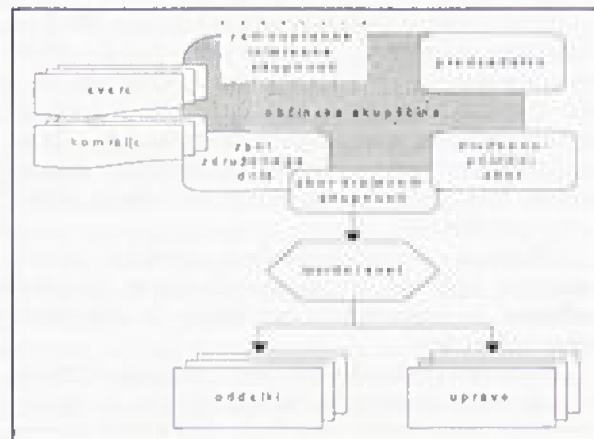
SIS so prevzele nekatere upravne naloge, predvsem naloge v zvezi s financiranjem raznih dejavnosti - izobraževanja, socialnega varstva, zdravstva itd. Prve samoupravne skupnosti so bile ustanovljene v skladu z XXI. ustavnim amandmajem 1971.²⁹ Na področju izobraževanja so že obstajale skupnosti skladno z zakonom o izobraževalnih skupnostih.³⁰ Pravno so bile konstituirane v letu 1974. Najbolj pogosto so samoupravne skupnosti ustanavljali na osnovi samoupravnih sporazumov, nekatere pa so bile ustanovljene z zakonom oziroma odločbo občine. Ustava SR Slovenije je imenovala tiste dejavnosti, ki so ustanovljale skupnosti. To so bile: področje vzgoje in izobraževanja, znanosti, kulture, zdravstva, socialnega varstva, pokojninsko in invalidsko zavarovanje, telesnokulturne dejavnosti, nato na področju nekaterih državnih podjetij - to je komunalna dejavnost, energetika, vodno gospodarstvo, promet in zveze, pa tudi na področju gozdarstva in kmetijstva.

Samoupravne interesne skupnosti so se organizirale na republiški, regionalni in občinski ravni ali pa se povezovale med seboj v zveze in združenja.³¹

Po ustavi 1963 so bili ukinjeni ljudski odbori in namesto njih so nastale skupščine občin (SO), ki so bile sestavljene iz dveh zborov. Sveti pa so dobili politično izvršilno nalogo in niso oprav-

ljali več strokovnoupornih zadev. Ustanavljanje svetov ni bilo več obvezno.

Z ustavo 1974 uvedejo izvršni svet kot izvršilni organ skupščine, ki usmerja in usklajuje delo upravnih organov. Občinske skupščine sestavljajo trije zbori: zbor združenega dela, zbor krajevnih skupnosti in družbenopolitični zbor. Skupščina izvoli predsednika. Skupščine lahko ustanavljajo komisije, odbore in druga delovna telesa. Upravni organi so za svoje delo odgovorni skupščini in izvršnemu svetu. Uveljavi se delegatski sistem in samoupravljanje na vseh področjih upravljanja države.



Organizacijsku shem občinske skupšine leta 1974

SEZNAM UPRAVNIH ORGANOV IN ZAKONOV, KI DOLOČAJO NJIHOVO TERITORIALNO PRISTOJNOST

Okrajni ljudski odbori, 1945-1947

4 okraja
celjsko, ljubljansko, mariborsko in novomeško okraj-
je in okrajno mesto Ljubljana
Zakon o upravnih razdelitvah federative Slovenije, Ur.l.
SNOS in NVS, št. 33/45, 8. september 1945³²

Oblastni ljudski odbori, 1949-1951

1949: 3 oblasti
goriška, ljubljanska, mariborska
Zakon o ustanovitvi oblasti v LRS, Uv.l.LRS, št. 16/49,
13. maj 1949

1951: 1 oblast
goriška
Zakon o odpravi oblasti kot upravnoteritorialnih enot
v LRS, Ur.l.LRS, št. 4/51, 23. januar 1951 (ukinjena v
Ur.l.LRS, št. 9/51)

Okrajni ljudski odbori, 1945-1965

1945: 28 okrajev
/Celje in Maribor - pristojnost okraja/
Zakon o upravnih razdelitvah federative Slovenije, Uv.l.
SNOS in NVS, št. 33/45, 8. september 1945

²⁶ Uradni list RS, št. 75/94.

²⁷ Uradni list RS, št. 29/95.

²⁸ Uradni list RS, št. 60/94.

²⁹ Uradni list SFRJ, št. 29/71.

³⁰ Uradni list SRS, št. 52/69.

³¹ Olga Mauser, Samoupravne interesne skupnosti in delegatski sistem, Prikazi in študije, št. 6-7, 1977.

³² Citiran je zakon, številka in datum Uradnega lista.

1948: 27 okrajev

Zakon o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L.LRS, št. 9/48, 23. februar 1948

1952: 19 okrajev

Zakon o razdelitvi LRS na mesta, okraje in občine, Ur.L.LRS, št. 11/52, 19. april 1952

1955: 11 okrajev

Zakon o uhumačjih okrajih in občin v LRS, Ur.L.LRS, št. 24/55, 29. junij 1955

1957: 9 okrajev

Zakon o spremembi zakona o uhumačjih okrajih in občin v LRS, Ur.L.LRS, št. 25/57, 15. julij 1957

1958: 8 okrajev

Zakon o spremembi zakona o uhumačjih okrajih in občin v LRS, Ur.L. št. 17/58, 30. maj 1958

1963: 4 okraji

/Celje, Koper, Ljubljana, Maribor/
Zakon o uhumačjih okrajih in občin v SRS, Ur.L.SRS, št. 35/64, 3. december 1964
1. 1. 1963 (okrajne skupščine)

Mestni ljudski odbori, 1945- (1952) 1955

KNOO po mestih se imenujeja MNOO določa Odllok Predsedstva SNOS o krajih, okrajih in okružjih ter njihovih Narodno-svobodnih odborih, Ur.L. SNOS in NVS, št. 2/44, 21. maj 1944

MLO Ljubljana:

pristojnasi okrožja do 1947, nato glavno mesto Ljubljana (ukinjen 31. avgusta 1955)

MLO Maribor, Celje:

pristojnasi okraja:

MLO Celje (ukinjen, 26. marca 1954);

MLO Maribor (ukinjen 29. junija 1955)

MLO ostalih mest s pristojnostni kraja, število je v okviru krajev (ukinjen 1952)

Zakon o upravnii razdelitvi federativne Slovenije, Ur.L. SNOS in NVS, št. 33/45, 8. septembra 1945

Ljudski odbori mestnih občin, 1952-1955

1952: 44 mestnih občin

Zakon o razdelitvi LRS na mesta, okraje in občine, Ur.L.LRS, št. 11/52, 19. april 1952

1954: 45 mestnih občin

Zakon o spremembi zakona o razdelitvi LRS na mesta, okraje in občine, Ur.L.LRS, št. 13/54, 8. april 1954

48 mestnih občin

Zakon o razširitvi veljavnosti ustave, zakona in drugih predpisov LRS na kupsko uhumačje, Ur.L.LRS, št. 43/54, 4. november 1954

Mesni sveti, 1955-1969

2 mestna sveta

mestni svet Ljubljana (smutit okraju Ljubljana, 30. 7. 1955); mestni svet Maribor (smutit okraju Maribor) zakonska obveznost z Zakonom o mestih, ki sa razdeljeju na občine, Ur.L.SRS, št. 11/64, 2. april 1964

Četrtni ljudski odbori, 1945-1947

1945: 20 mestnih četrti

10 v Ljubljani,³³ 6 v Mariboru, 4 v Celju
Zakon o upravnii razdelitvi federativne Slovenije, Ur.L. SNOS in NVS, št. 33/45, 8. septembra 1945

1946: 16 mestnih četrti

avgusta 1946 ukinjene mestne četrti v Celju³⁴

1947: 10 mestnih četrti

24. 1. 1947

Rajonski ljudski odbori, 1947-1952

1947: 4 rajoni

v Ljubljani³⁵ že od aprila 1947, uzakonjeno šele 1948
Zakon o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L.LRS, št. 9/48, 23. februarja 1948

1949: 7 rajonov

4 v Ljubljani, 3 v Mariboru
Zakon o spremembi in dopolnitvah zakona o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L. št. 8/49, 1. marec 1949

8 rajonov

5 v Ljubljani, 3 v Mariboru

Zakon o spremembi in dopolnitvah zakona o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L. št. 33/49, 25. oktober 1949

1950: 12 rajonov

5 v Ljubljani, 7 v Mariboru

Ukaz o spremembi imen in ulic mestni Mariboru in okraju Maribor-akalica ter o spremembi razdelitve mesta Maribor na rajone, Ur.L.LRS, št. 34/50, 14. november 1950

Krajevni ljudski odbori, 1945-1952

1945: 1544 krajev

Zakon o upravnii razdelitvi federativne Slovenije, Ur.L. SNOS in NVS, št. 33/45, 8. septembra 1945

1946: 1530 krajev

Zakon o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L.LRS, št. 26/46, 3. april 1946

1119 krajev

Zakon o spremembi in dopolnitvah zakona o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L.LRS, št. 62/46, 14. septembra 1946

1948: 1267 krajev

Zakon o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L.LRS, št. 9/48, 23. februar 1948

1949: 1265 krajev

Zakon o spremembi in dopolnitvah zakona o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L.LRS, št. 8/49, 1. marec 1949

1183 krajev

Zakon o spremembi in dopolnitvah zakona o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L.LRS, št. 33/49, 25. oktober 1949

1136 krajev

Zakon o spremembi in dopolnitvah zakona o upravnii razdelitvi LRS, Ur.L.LRS, št. 35/49, 8. november 1949

³³ Razglas o obsegu in upravnii razdelitvi glavnega mesta Ljubljana, Ur. L. SNOS in NVS, št. 29/45, 25. avgust 1945.

³⁴ Podrobneje glej Vidnik, Celje, str. 129.

³⁵ Dolenc, n.d., str. 39.

1950: 1134 krajev³⁶

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o upravnih razdelitvi LRS, Ur.l.LRS, št. 20/50, 21. junij 1950

Občinski ljudski odbori, 1952-1963

1952: 371 občin

Od tega 44 mestnih občin!

Zakon o razdelitvi LRS na mesta, okraje in občine, Ur. l. LRS, št. 11/52, 19. april 1952

374 občin

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o razdelitvi LRS na mesta, okraje in občine, Ur.l.LRS, št. 19/52, 9. julij 1952

1954: 375 občin

Zakon o spremembi zakona o razdelitvi LRS na mesta, okraje in občine, Ur.l.LRS, št. 13/54, 8. april 1954

384 občin

Zakon o razširitvi veljavnosti ustave, zakonov in drugih predpisov LRS na kaprska ohmačje, Ur.l.LRS, št.43/54, 4.november 1954

1955: 130 občin

Zakon o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 24/55, 30. junij 1955

1957: 122 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 25/57, 15. julij 1957

1958: 111 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 34/58, 2. oktober 1958

92 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 44/58, 30. december 1958

1959: 89 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 17/59, 4. junij 1959

1960: 85 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS št. 2/60, 21. januar 1960

93 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 9/60, 10. marec 1960

Zakon o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS (prečiščeno besedilo), Ur.l.LRS, št.37/60, 8. december 1960

1961: 75 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS št. 3/61, 2. februar 1961

71 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 14/61, 1. junij 1961

67 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 18/61, 29. junij 1961

1962: 66 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 32/61, 28. december 1961

1963: 62 občin

Zakon o spremembah zakona o ohmačjih okrajih in ahčin v LRS, Ur.l.LRS, št. 8/63, 28. marec 1963

Skupščine ahčin, 1963-1995

1964: 62 občin

Zakon o ohmačjih okrajih in ahčin v SRS, Ur.l.SRS, št. 35/64, 3. december 1964

1967: 60 občin

Zakon o združitvi morihorskih občin, Ur.l.SRS, št. 42/66, 29. december 1966 (zakon začne veljati s 1. januarjem 1967)

1982: 65 občin

Zakon o postopku za ustanovitev, združitve oziroma sprememba ohmačjih ahčin ter o ohmačjih ahčin, Ur.l.SRS, št. 28/80, 17. november 1980 (zakon začne veljati 1. aprila 1982)

1990: 62 občin

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o postopku za ustanovitev, združitve oziroma spremembo ohmačjih ahčin ter o ohmačjih ahčin, Ur.l.SRS, št. 38/89 (zakon začne veljati s 16. aprilom 1990)

Upravne enote, 1994

58 upravnih enot

Uredba o teritorialnem obsegu upravnih enot v RS, Ur.l.LRS, št. 75/94, 2. december 1994

Občinski sveti, 1994

136 občin in 11 mestnih občin

Zakon o ustanovitvi ahčin ter o določitvi njihovih ohmačij, Ur.l.LRS, 3. oktober 1994 (zakon začne veljati s 31. decembrom 1994)

Samoupravne interesne skupnosti, 1974-1990

1975: 568 SIS

1980: 899 SIS

1984: 943 SIS

1986: 858 SIS

1988: 960 SIS³⁷

Krajevne skupnosti, 1963 -

1965: 862 KS

1970: 919 KS

1975: 904 KS

1980: 970 KS

1986: 1039 KS

1988: 1150 KS³⁸

³⁶ Številke so vzete v Cerovac, n. d., str. 16.

³⁷ Statistični letopis RS, 1990, str. 62, podatki so vzeti na 2 leti; SIS-i so se ustanavljali s samoupravnimi sporazumi in ne z zakoni objavljenimi v Uradnem listu.

³⁸ Statistični letopis RS, 1990, str. 62, podatki so vzeti na 5 let.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE VERWALTUNGSORGANE AUF LOKALER EBENE
1945-1995

Die Gründung des neuen jugoslawischen Staates im Jahre 1945 ist mit grundlegenden Veränderungen in der Organisationsform von Verwaltungsorganen auf lokaler Ebene verbunden. Zu Organen der Staatsmacht wurden Volksausschüsse, die nach dem hierarchischen Prinzip funktionierten. Charakteristisch für diesen Zeitabschnitt ist ein zentralisierter Staatsapparat. Es entstanden die Kreis-, Bezirks-, Stadt-, Orts- und Viertelvolksausschüsse, denen sich im Jahre 1947 noch die Rayonvolksausschüsse gesellten.

Aus dem Bestreben, die Zentralisierung zu mildern, wurden im Jahre 1952 die Gemeinden gegründet, die mit den Jahren an Bedeutung gewannen. Man gründete Gemeindevolksausschüsse, die im Jahre 1955 zu den wichtigsten Organen der Staatsmacht auf lokaler Ebene wurden. Die Kreisvolksausschüsse blieben bis zum Jahr 1965 den Gemeindevolksausschüssen übergeordnet, hielten jedoch ihre Befugnisse allmählich ein. Trotzdem kann behauptet werden, daß im Zeitabschnitt 1945-1965 die Kreise die stabilsten Organe der Staatsmacht auf lokaler Ebene waren.

Mit dem Jahr 1965 wurde die Gemeinde zum einzigen Organ der Staatsmacht auf lokaler Ebene, das seit 1963 durch die Gemeindeversammlung geleitet wurde. Die Gemeinden wurden 1994 aufgehoben, ihre staatlichen Befugnisse wurden von den übergeordneten Verwaltungsorganen übernommen. In demselben Jahr wurden neue Gemeinden gegründet, nicht mehr als staatliche Verwaltungsorgane, sondern als Organe der lokalen Selbstverwaltung.

SUMMARY

ADMINISTRATIVE BODIES AT THE LOCAL LEVEL
IN THE PERIOD 1945-1995

After the establishment of new Yugoslavia in 1945, the organisation of administrative bodies on the local level also changed fundamentally. The agencies representing the state administrative authorities became the people's agencies, which operated according to the principle of subordination. The period is characterised by a centralistic apparatus of the state. The regional, district, city's, town's, quarter's, and (in 1947) area's people's agencies were established.

As the state wished to decentralise its organisation, the bodies known as communes were established in 1952, which gained power steadily over the years. The communal people's committees were established, which in 1955 became the most important local authorities. Until 1965, the district's people's committees had higher jurisdiction than the communal people's committees, although they were throughout this period, slowly losing their competences. Still, in the period from 1945 to 1965, the districts were the most stable element of authority on the local level.

In 1965, the communes became the only authority on the local level. These were led by the communal assemblies from 1963 onwards. In 1994, the communes were abolished, and their competences transferred to administrative bodies. In the same year, the communes were re-established as municipalities. These are, however, no longer state administrative bodies, but carry out the functions of local self-management.



18 Laibach!

Kaiser Josephsplatz

Cesarja Jožefa trg (sedaj Krekov in Vodnikov trg), pred 1900, razglednica, detajl,
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka

Kazenski postopek na Slovenskem od leta 1930 do 1941

JELKA MELIK

Kazensko pravo neke države sestavljata predvsem kazensko materialno in kazensko procesno pravo. Materialno pravo predstavlja pravila, s katerimi država določi kazniva dejanja, kazni in druge ukrepe zoper njihove storilce, procesno pravo pa poleg pravil o sestavi in pristojnosti sodišč predvsem pravila, po katerih delujejo sodišča, kadar je storjeno kaznivo dejanje. Pri urejanju arhivskega gradiva kazenskih sodišč je dobro poznati vsaj osnovne elemente kazenskega postopka.

V drugem desetletju prve Jugoslavije, ki je nosila ime Kraljevina Jugoslavija, je bilo v celoti postavljeno novo kazensko pravo, ki je končno združilo in poenotilo šest do tedaj različnih pravnih področij. V Arhivih XVII/1994 sem podala glavne značilnosti kazenskega materialnega prava, ki ga je vseboval "Kazenski zakon za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev",¹ ki je bil sprejet 27. januarja 1929 in je začel veljati 1. januarja 1930. Tokrat želim nekoliko predstaviti drugi del, kazensko procesno pravo, ki so ga uporabljala oziroma so se po njem ravnavala redna kazenska sodišča v zadnjih desetih letih kraljevine pa vse do njenega konca. Kazenski postopek je urejal Zakon o sodnem kazenskem postopku z dne 16. februarja 1929, ki je prav tako začel veljati leta 1930² in je do vojne doživel še nekaj sprememb, ki sta jih prinesla predvsem Zakon o izpremembah in dopolnitvah v kazenskem zakoniku, zakoniku o sodnem kazenskem postopanju, zakonu o tisku in zakonu o izvrševanju kazni³ ter vladna Uredba o priprostejšem in hitrejšem postopku pri kazenskih sodiščih z dne 20. marea 1935.⁴

Sodni kazenski postopek se pričinja s sporočilom o storjenem kaznivem dejanju, z ovadbo, se nadaljuje s presojanjem in zaključuje z razsodbo.⁵ Kazenski postopek poteka najprej na prvi stopnji in se lahko nadaljuje s postopkom s pravnimi sredstvi na višjih stopnjah. Tu bomo obravnavali le prvostopenjski postopek.

Splošni kazenski postopek je bil kazenski postopek zaradi "zločinstev" in prestopkov, torej postopek zaradi obeh vrst kaznivih dejanj, ki ju je določal kazenski zakon. Postopek ni bil enoten. Postopek pred okrajnim ali sreskim so-

diščem je bil nekoliko drugačen, kot pred okrožnim sodiščem in spet drugačen, kadar je tekel pred sodnikom poedincem, od onega, ki je tekel pred senatom. Razen tega je sodni kazenski postopnik poznal še **poseben kazenski postopek** zoper mladoletnike.⁶

Poleg postopkov, ki jih je urejal Zakon o sodnem kazenskem postopku, je tekel pred rednimi kazenskimi sodišči tudi postopek, ki ga je urejal **tiskovni zakon**. Prav tako je tekel pred okrajnimi sodišči začasno tudi postopek zaradi **prekrškov**. Načrtovan je bil poseben zakon o le-teh. Postopek so začasno določali predpisi prejšnjega kazenskega postopnika, Kazenskopravnega reda z dne 23. maja 1873.⁷

Poseben kazenski postopek, različen od rednega kazenskega postopka, predpisanega za redna sodišča, je bil postopek, po katerem je poslovalo izredno sodišče, **državno sodišče** za zaščito države.

Splošni postopek zaradi "zločinstev" in prestopkov se je na prvi stopnji delil na pripravljalni postopek, vnesni ali prehodni postopek ter glavno obravnavo.

Pripravljalni del kazenskega postopka je imel nalogo ohraniti, zbrati in pripraviti potrebno gradivo za morebitno obtožbo določene osebe in njeno sojenje. Sestavljen je bil iz poizvedb in preiskave. **Prehodni del** je bil tisti del kazenskega postopka, v katerem je tožilec na podlagi pripravljenega gradiva **obtožil** obdolženca in ga izročil sodišču, ki je pripravilo glavno obravnavo, ali pa ustavil postopek. **Glavni del** kazenskega postopka je bil **glavna obravnavava**, kjer je sodišče ob navzočnosti tožilca in obdolženca izvedlo dokaze in sprejelo sodbo.

1. Kazenski postopek pred senatom okrožnega sodišča

A. Poizvedbe

Pri kaznivih dejanjih, kjer je bil pregon v rokah državnega tožilca, so se zbirala sporočila o storjenih kaznivih dejanjih pri njem. Državni tožilec je moral ovadbe kaznivih dejanj oceniti, ukreniti vse za ohranitev sledov ter zbrati vse

¹ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 74/1929.

² Uradni list Dravske banovine 109/1929.

³ Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine št. 67/1931.

⁴ Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine št. 30/1935.

⁵ V najširšem smislu sparla v kazenski postopek tudi izvršitev kazni.

⁶ Postopek zoper neznane, odsitne in pobegle storilce kaznivnega dejanja je vseboval le delni del pripravljalnega dela postopka, saj postavitve pod obtožbo, glavna razprava in sodba niso bile dopustne zoper odsitni nesluhi (§ 463 s.k.p.).

⁷ Več o tem glej Metod Dolenc, Seitanje stanje gletle kaznovanja prekrškov, prejšnjih prestopkov, Slovenski Pravniki, XI, IV, 1930, str. 1-15; Metod Dolenc, Sodni kazenski postopnik Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1932, str. 61, 62.

potrebno za odkritje storilca (§ 91 s.k.p.). Poizvedbe so, na zahtevo državnega tožilca, opravljali: preiskovalni sodnik, okrajno sodišče ali policijsko oblastvo.

Po opravljenih poizvedbah je državni tožilec ocenil, ali obstajajo razlogi za kazenski postopek zoper določeno osebo. Če se je zanj odločil, je podal prilogo za uvedbo preiskave ali celo takoj vložil obtožnico. V nasprotnem primeru je s kratko obrazložitvijo naznanilo zavrnil (§ 96 s.k.p.).

V zakonsko določenih primerih sta lahko sprožila kazensko postopanje tudi zasebni tožilec in zasebni udeleženci kot tožilec. Svoj zahtevek sta podala okrožnemu sodišču s predlogom, naj preiskovalni sodnik izvrši potrebne poizvedbe (§ 92 s.k.p.).

B. Preiskava

Praden se je postavila osumljena oseba pod obtožbo, je lahko tožilec predlagal preiskovalnemu sodniku uvedbo preiskave. Obvezna je bila preiskava le v primerih najtežjih kaznivih dejanj, "zločinstev", kjer je bila zagrožena smrtna kazen ali kazen dosmrtno "robije". Namen preiskave je bil predvsem toliko sodno razbistriti in razjasniti zadevo, kolikor je bilo to potrebno za odločitev, ali osumljeno osebo obtožiti ali postopanje zoper njo ustaviti (§ 97 s.k.p.).

Preiskavo je vodil preiskovalni sodnik, praviloma osebno in neposredno. Preiskava se je končala na dva načina: z ustavitvijo ali s sklenitvijo. Preiskovalni sodnik je ustavil preiskavo z rešitvijo, če je tožilec umaknil zahtevek za pregon ali pa po dovršeni preiskavi izjavil, da ni osnove za nadaljnji pregon. Preiskava se je zaključila, kadar je imel preiskovalni sodnik dovolj podatkov za odredbo glavne razprave ali ustavitve postopka. Po sklenitvi preiskave je preiskovalni sodnik vročil spise državnemu tožilcu, ki je moral podati predlog za dopolnitev preiskave ali pa vložiti obtožnico.

C. Postavitev pod obtožbo

Pripravljalnemu postopku je sledil obtožni postopek. Kadar je nudilo naznanilo kaznivega dejanja dovolj podatkov in preiskava ni bila obvezna, se je ta postopek uvedel celo brez poizvedb in preiskave. Tožilec je vložil, če se je vršila preiskava, preiskovalnemu sodniku, sicer pa predsedniku senata, obtožnico, predlog, naj se zoper obdolžena zaradi kaznivega dejanja opravi glavna obravnava in izda sodba (§ 203 s.k.p.). Obtožnica se je vročila obdolženi. Ob vročitvi je moral preiskovalni sodnik obdolžena poučiti, da sme vložiti ugovor in zahtevati, naj odloči apelacijsko sodišče o tem, ali je obtožba umestna in ali je pristojnost sodišča, ki ga predlaga tožilec, utemeljena. Apelacijsko sodišče je o ugovoru odločilo na seji, ko je zaslišalo višjega državnega tožilca.

Č. Priprava na glavno obravnavo

Takoj ko je stopila postavitve pod obtožbo v veljavo, so se spisi izročili predsedniku senata, ki je vodil ta del postopka, katerega namen je bil pripraviti vse potrebno za glavno obravnavo in zagotoviti njen nemoten potek.

Predsednik senata je odredil dan za glavno obravnavo in pozval nanjo predvsem obtožena, njegovega zagovornika, tožilca ter druge prizadete osebe, kakor tudi priče in izvedence, ki jih je predlagala obtožnica.

Stranke so tudi v tem delu kazenskega postopka smele zahtevati, da se dokazi (navedeni v obtožnici ali v rešitvi apelacijskega sodišča o obtožnici) dopolnijo ali da naj se dobavijo novi dokazi in pokličejo nove priče ali izvedenci (§ 217 s.k.p.). O zahtevi je odločil predsednik senata in v primeru zavrnitve poučil stranke, da lahko svojo zahtevo ponovijo na razpravi ali celo neposredno tja pokličejo priče in izvedence. Končno odločitev je imelo v rokah sodišče (§ 218 s.k.p.). Zaradi novih poizvedb je smel tožilec umakniti svojo obtožnico in jo nadomestiti z novo ali odstopiti od obtožbe (v tem primeru je predsednik ustavil postopek s sklepom). Sicer pa se je ocenitev naknadnih poizvedb prepustila glavni obravnavi (§ 219 s.k.p.).

D. Glavna obravnava⁸

Glavna obravnava ali glavna razprava, kot jo je imenoval sodni kazenski postopek, je bila glavni in osrednji del kazenskega postopnika. Tu se je odločilo o krivdi in kazni na prvi stopnji. Glavna obravnava je bila praviloma javna (§ 222 s.k.p.). Obravnavo je vodil predsednik. To njegovo vodstvo je bilo tako formalno kot materialno procesno vodstvo. Poskrbeti je moral najprej za pravilno sestavo sodišča, za navzočnost predmetov, ki so bili potrebni za dokazovanje. Odločal je o predlogih strank, zasliševal obtožena, priče in izvedence ter dajal besedo sodnikom, strankam, izvedencem. V sporu je odločilo sodišče z rešitvijo (§ 228 s.k.p.). Skrbel je tudi za red, mir in "dostojanstvo" med zasedanjem (§ 229 s.k.p.).

Obravnava je praviloma potekala neprekinjeno od začetka do konca (§ 227 s.k.p.):

1. Predsednik je otvoril zasedanje in razglasil predmet glavne obravnave ter se prepričal, ali so prisotne pozvane osebe in sodišče (senat) sestavljeno (§§ 236, 246 s.k.p.).

2. Nato je predsednik poklical obtožena in zahteval od njega osebne podatke (§ 246 s.k.p.). Po uredbi z dne 20. marca 1935⁹ je bilo mogoče opraviti obravnavo izjemoma in ob določenih pogojih tudi v obtoženčevi odsotnosti (§ 237a

⁸ Več o tem glej M. Dolenc (1932), str. 245 ss.

⁹ Službeni list kraljevske banske uprave dravske hanovine št. 30/1930.

s.k.p.).

3. Na vrsti je bilo klicanje prič in izvedencev (247 s.k.p.).

4. Tožilec je prebral obtožnico in začela se je glavna obravnava v ožjem smislu besede.

5. Sledilo je zaslišanje obtoženca o dejanju, ki ga je bil obtožen (§§ 249, 250 s.k.p.).

6. Naslednja točka v poteku glavne obravnave je bil dokazni postopek. Po vrstnem redu, ki ga je določil predsednik, so se izvajali dokazi, od zaslišanja prič in izvedencev, predložitve predmetov, do branja zapisnikov, listin in drugih dokumentov (§§ 254-267 s.k.p.).

7. Sledili so govori strank. Predsednik je izjavil, da je dokazni postopek končan. S povabilom, da poda in obrazloži svoj predlog o obtoženčevi krivdi in kazenskih predpisih, ki naj se uporabijo, je dal besedo tožilcu (§ 268 s.k.p.). Oškodovanec je dobil besedo takoj za tožilcem. Nato sta lahko govorila obtoženec in njegov zagovornik, ki sta odgovarjala na tožilčeve navedbe. Tožilec in oškodovanec sta se sicer smela povrniti na obrambo, toda poslednja beseda je vedno pripadla obtožencu (replika) (§ 269 s.k.p.).

8. Po končani razpravi se je sodišče posvetovalo in nato izreklo sodbo. Predmet sodbe je bil obtoženec in njegovo dejanje, ki je bilo predmet obtožbe. Tožilčevi predlogi pa sodišča niso vezali niti pri pravni oceni dejanja niti pri odmeri kazni. Sodbo je smelo opreti sodišče le na dokaze, ki so bili podani na glavni razpravi (§§ 272, 274, 275 s.k.p.).

9. Predsednik je nato na javnem zasedanju ob prisotnosti obtoženca in tožilca sodbo razglasil. Prebral je njen izrek ter navedel zakonite določbe, ki jih je sodišče uporabilo. Poučil je tudi obtoženca o pravnih sredstvih, ki jih je imel na razpolago za izpodbijanje sodbe (§ 288 s.k.p.).

Pismenu izdelavu sodbe je praviloma sledila v treh dneh od razglasitve. Ta dokument predstavlja praviloma najvažnejšo listino v arhivskem gradivu sodišča, zato je prav, da si jo ogledamo nekoliko podrobneje. Pismeni "odpravek" sodbe, ki sta ga podpisala predsednik in zapisnikar, je moral obsegati (§ 291, 292 s.k.p.):

A. Uvod. V tem prvem delu sodbe so bili navedeni: naslov sodišča; imena sodnikov in zapisnikarja; ime državnega ali zasebnega tožilca, zasebnega udeleženca kot tožilca (tudi morebitnih zastopnikov poslednjih dveh); ime obtoženca in njegovega zagovornika (z dostavkom, ali je obtoženec na prostosti ali v zaporu); dan naredbe, s katero je bila odrejena glavna obravnava; podatek o javnosti obravnave; dan izrečene sodbe; končne zahteve obtožbe in obrambe.

B. Izrek sodbe (dispozitiv). V tem delu sodbe je bila poleg imena obtoženca in njegovih osebnih podatkov še ena izmed možnih odločitev sodišča:

a. Obtožba se zavrne, bodisi da pregon ni bil dopusten, da se je postopek začel ali nadaljeval brez zahteve ali proti volji upravičenega tožilca,

da so ovirale postopanje kakšne druge zapreke (§ 276, 277 s.k.p.).

b. Obtoženec se oprosti obtožbe, če je sodišče spoznalo, da dejanje, ki ga je bil obtožen, ni kaznivo dejanje ali ni bilo dokazov, da ga je storil, ali pa da so bile podane okoliščine, ki so izključevale krivdo ali izključevale oziroma ukinjale kaznivost (§ 280 s.k.p.).

c. Obtoženec je kriv dejanja, ki ga je bil obtožen. V primeru obsodilne sodbe je bilo potrebno v sodbi navesti: katerega dejanja je obtoženec kriv, z izrecno navedbo okoliščin, od katerih je odvisna uporaba kazenskega zakona; katero kaznivo dejanje je obtoženec s svojim dejanjem storil; odločitev o kazni in morebitnih "očuvnih odredbah" ter odločba o zasebno-pravnih zabtevkih in stroških; katere določbe zakona se uporabljajo za obtoženca in njegovo dejanje (§ 281 s.k.p.).

C. Razlogi sodbe. Navesti je bilo potrebno predvsem, katera dejstva je štelo sodišče za dokazana ali nedokazana in zakaj; kateri razlogi in nagibi so vodili sodišče pri reševanju pravnih vprašanj in zavračanju ugovorov; pri obsodbah tudi upoštevane obteževalne in olajševalne okoliščine, pri oprostitev in zavrnitvah pa točna navedba razloga (§ 293 s.k.p.).

2. Kazenski postopek pred sodnikom posameznikom pri okrožnem sodišču

Postopek pred sodnikom posameznikom je bil v glavnem enak onemu pred senatom, vendar je obstajalo nekaj razlik. Omenimo le, da tu praviloma ni bilo preiskave. Državni tožilec je vložil obtožbo neposredno, bodisi na osnovi naznanila javnega oblastva, kadar je bil obdolženec zaloten pri dejanju in ga je tudi priznal, bodisi na osnovi policijskih ali sodnih poizvedb. Preiskava je bila obvezna le takrat, kadar se je odredil preiskovalni zapor (§ 372 s.k.p.).

3. Kazenski postopek pred sodnikom posameznikom okrajnega sodišča

Ta postopek naj bi bil sorazmerno teži in številčnosti kaznivih dejanj, ki jih je obravnaval, hitrejši in krajši oziroma enostavnejši. Postopek je vodil in o zadevi odločil sodnik posameznik.

Kazenski postopek pred okrajnim sodiščem je, pri uradno pregonljivih kaznivih dejanjih, sprožila zahteva državnega tožilca (v kraju, kjer je bilo okrožno sodišče) ali vršilca dolžnosti državnega tožilca, kjer ga ni bilo, pa zahteva drugega javnega oblastva ali organa ali naznanilo oškodovanca. Pri kaznivih dejanjih, ki so se preganjala na zasebno tožbo, se je kazenski postopek začel na zahtevo zasebnega tožilca (§ 375 s.k.p.).

Kadar je bilo v zahtevi ali naznanilu podanih dovolj dokazov, je odredil sodnik na njuni podlagi dan za **ustno razpravo**, če je spoznal, da je

pristojen in ni bilo razlogov za zavrnitev (n.pr.: dejanje ni kaznivo dejanje, obstoj okoliščin, ki izključujejo krivdo, kaznivost ali pregon) (§§ 376, 378 s.k.p.).

Sodnik je smel v dveh primerih celo takoj začeti ustno obravnavo. Prvi primer če je bil ob zahtevi javnega organa ali oblasti obdolženec, ki je bil zaloten pri dejanju in ga je tudi priznaval, pred sodišče priveden, in drugi takrat, kadar sta prišla pred sodišče tožilec in obdolženec vsak s svojimi dokazi (§ 376 s.k.p.).

Kadar je bilo pred ustno obravnavo za razjasnitev zadeve potrebno opraviti poizvedbe, jih je izvršil sodnik ob prisotnosti zapriseženega zapisnikarja (§ 377 s.k.p.). Pri poizvedbah je sodnik uporabljal predpise, ki so veljali za preiskovalnega sodnika, vendar z nekaterimi omejitvami (§ 380 s.k.p.).

Tu, pred okrajnim sodiščem, torej ni bilo postavitve pod obtožbo z obtožnico, tudi ne glavne razprave.¹⁰ Priče so zaprisegali le izjemoma, praviloma je bila dopustna samo slovesna obljuba govoriti resnico (§ 381 s.k.p.). Na ustno razpravo so bili praviloma povabljeni: obdolženec, oškodovane, če ni bil že zaslišan in ni prijavil zasebnopravnega zahtevka, zasebni tožilec, državni tožilec le, če je to izrecno zahteval, po potrebi pa tudi druge osebe. Kadar oškodovane ni nastopal sam kot zasebni tožilec, se je lahko pridružil kazenskemu postopanju s svojim zahtevkom (§ 377 s.k.p.). Obdolženca je na razpravi lahko zastopal pooblaščenec, toda kadar je bila po mnenju sodnika njegova osebna navzočnost potrebna, jo je lahko zahteval (§ 384 s.k.p.). Ustna razprava je bila praviloma javna. Začela se je z objavo glavne vsebine zahteve ali naznanila in se dovršila praviloma brez prekinitve. Za postopek in sodbo so veljala podobna pravila kot za glavno razpravo pred okrajnim sodiščem (§§ 387, 388).

ZUSAMMENFASSUNG

DAS STRAFVERFAHREN IN SLOWENIEN 1930-1941

Das gerichtliche Strafverfahren wurde im letzten Jahrzehnt vor dem Zweiten Weltkrieg durch das Strafverfahrensgesetz (Zakon o sodnem kazenskem postopanju) aus dem Jahre 1929 geregelt, das 1930 in Kraft trat und - abgesehen von kleineren Änderungen - bis zum Kriegsbeginn angewandt wurde.

Im zweiten Jahrzehnt des Bestehens des ersten jugoslawischen Staates stellte man das Strafrecht auf eine völlig neue Grundlage, wodurch sechs bis dahin verschiedene Rechtsgebiete endlich vereinigt und vereinfacht wurden. Bei der Einordnung des gerichtlichen Archivguts ist die Kenntnis der einschlägigen Problematik unentbehrlich.

SUMMARY

PENAL PROCEDURES IN SLOVENIA FROM 1930 TO 1941

In the last decade before World War II, the rules governing court proceedings pertaining to criminal offences were set in Slovenia by the Law on Judicial Criminal Proceedings, passed in 1929. The law came into force in 1930, and was, with only slight changes, implemented until the beginning of the war.

In the second decade of the First Yugoslavia, a completely new criminal law was administered which finally united and homogenised six, up until then, different legal fields. The knowledge of these rules is of paramount importance in the arrangement of archival materials of courts.

¹⁰ Več o tem M. Dolenc (1932), str. 297 ss.

Organizacija in delo The National Film and Television Archive

VLADIMIR SUNČIČ

The National Film and Television Archive (NFTVA) je bil ustanovljen leta 1935 z namenom, da prevzema, varuje, hrani in omogoča dostopnost filmskega gradiva kot kulturne dediščine. V letu 1938 je bil eden izmed štirih filmskih arhivov, ki so ustanovili Federation Internationale des Archives du Film (FIAP). Arhiv hrani približno 200.000 naslovov filmov od leta 1895 do današnjih dni. Zbirka vsebuje igrane, kratke, dokumentarne, animirane in amaterske filme, filmska poročila, televizijske programe in video trakove. Naloge, določene z zakonom (Royal Charter), so prevzemanje, valorizacija, varovanje, hramba, popisovanje in dostopnost nacionalne zbirke filmov in televizijskih programov vseh vrst, ki imajo vrednost kot umetniška dela in so istočasno primeri iz zgodovine filma in televizije. Zbirka je zgodovinski vir za preučevanje vsakdanjega življenja in obnašanja.

Glede na štiri osnovne dejavnosti, ki jih opravlja, je Arhiv razdeljen na naslednje sekcije in oddelke:

I. Sekcija za prevzem filmov

Sekcija se sestoji iz treh oddelkov:

- prevzem igranih filmov
- prevzem dokumentarnih filmov
- prevzem gradiva televizije

1. Oddelek za prevzem igranih filmov

Osnovne naloge oddelka so valorizacija, prevzem in varovanje igranih filmov. Zraven igranih prevzemajo še filme, posnete na video trakovih, animirane filme, kratke izvlečke iz filmov, ki so prikazani kot reklama za film (trailer), televizijske filme in oddaje o filmu. Prioriteto pri prevzemu imajo britanski filmi in filmi britanske produkcije.

Vodja oddelka in njegov pomočnik prevzete filme identificirata s kulturnega in tehničnega vidika. Izdelata filmografsko in tehnično dokumentacijo za vsak film posebej. Zraven filmov pošljeta celotno dokumentacijo o posameznem filmu in, če je potrebno, določita bodoči status filma. Glede prevzema filmov navezujeta stike z distributerji, producerskimi podjetji, individualnimi producenti, režiserji, privatnimi zbiralci in arhivi, člani FIAP.

Vsako leto se zbirka poveča za približno 10.000 naslovov. Pri svojem delu si pri identifikaciji filmov pomagajo z zunanji sodelavci. Ena najpomembnejših nalog je identifikacija filmov, ki se že nahajajo v Arhivu in so nepopolni.

Zato je zelo pomembno, da prevzemajo kvalitetnejše filme od tistih, ki se že nahajajo v Arhivu.

Ker imajo odlične odnose z različni producenti po svetu, je zelo pomembno, da jim Arhiv zagotavlja, da filmi, ki jih je prevzel in jih hrani, ne bodo pod nobenim pogojem nenadzorovano zapustili Arhiva.

2. Oddelek za prevzem dokumentarnih filmov

Osnovni nalogi oddelka sta valorizacija in prevzem dokumentarnih filmov in video trakov. Prevzemajo filmska poročila, dokumentarne in reklamne filme, video trakove in filme o izobraževanju, znanosti in iz industrije. Prevzemajo tudi filme raznih državnih uradov, ki jih ti posnamejo za svoje potrebe. Po zakonu bi moral prevzeti te filme Public Record Office. Ker nima primernih filmskih skladišč in opreme, jih predaja Arhivu. Zaradi relativno cenene opreme in računalniške tehnologije je vedno več video trakov.

Produkcija filmov in video trakov je razpršena, zato je o njej zelo malo podatkov. V British National Film and Video Catalogue je navedeno majhno število filmov in video trakov, posnetih vsako leto. Zato je zelo pomembno, da imajo delavci, zaposleni v tem oddelku dobre stike s producenti in posamezniki ter prostega depozita. Večina dokumentarnih filmov dobi Arhiv na podlagi pogajanj s producenti in posamezniki sta prostega depozita. Producenti imajo omejene finančne možnosti, tako da Arhiv prevzema predvsem kopije, ki so dostikrat slabe kvalitete. Arhiv prevzema samo del tekoče produkcije. Na osnovi valorizacije poskušajo prevzeti najbolj reprezentativni del produkcije. Veliko producentov in posameznikov je nosilcev avtorskih pravic. Ti se hojijo, da bodo njihovi filmi uporabljeni brez njihove vednosti.

3. Oddelek za prevzem gradiva televizije

Oddelek ima sedež v Londonu. Vanj spada tudi Video oddelk v Konservatorskem centru. Gradivo televizije prevzemajo direktno s presnemanjem televizijskih oddaj. Presnemavajo tako več kot 25% oddaj televizijskih postaj ITV in Channel 4. Valorizirajo jih vsak teden sproti in določijo, katere bodo presneli. Oddaje presnemavajo v Video oddelku Konservatorskega centra in sicer na I" (inčni) trak za arhivske potrebe in na VHS za študijske namene. Dovoljenje za presnemanje si je Arhiv pridobil s posebnim dogovorom z obema televizijskima postajama. Avtorske

pravice ima producent, ki da dovoljenje za uporabo gradiva.

Starejše televizijsko gradivo, posneto na 2" (inčni) trak, so televizijske postaje predale v varstvo Arhivu. Varovanje, kontrola in ponovna uporaba so točno določeni s pogodbo med producentom in Arhivom. Pri uporabi starejših trakov, posebno 2", imajo veliko problemov.

Veljavni zakon o avtorskih pravicah dovoljuje uporabo vseh oddaj BBC-ja po letu 1990 in to v študijske namene. Master trakovi so na Super VHS. Za uporabnike so na razpolago VHS trakovi.

II. Sekcija za popisovanje filmov in video trakov (Cataloging)

Naloga sekcije je popisovanje zbirke in nudenje pomoči uporabnikom. Pri posameznem gradivu priskočijo na pomoč pri popisovanju zunanji strokovnjaki. Uporabniku je s pomočjo popisa in indeksov omogočen lažji dostop do gradiva. Oni ne iščejo samo naslova filma, imen igralcev temveč želijo še druge dodatne informacije. Podatki o naslovu filma, filmskih igralcih, letu proizvodnje, vrsti filma, kratka vsebina in opombe se vnašajo v računalnik. Biti morajo čimbolj natančni, tako da uporabniku dostikrat ni potrebno pregledati filma na montažni mizi. Stvarni indeksi se izdelajo za zelo pomembno gradivo (najstarejši filmi, posebne zbirke itd.). Izdelujejo jih na podlagi gesel, ki jih uporabljajo v knjižnicah. Ko bodo to dopuščala finančna sredstva, bodo stvarni indeks, ki je še vedno na karticah, vneli v računalnik.

III. Sekcija za dostopnost filmskega in televizijskega gradiva

Razdeljena je na dva oddelka in službo.

1. Oddelek za dostopnost do darovanega gradiva (Donor access)
2. Oddelek produkcijske knjižnice (The Production Library)
3. Služba za ogled filmskega in televizijskega gradiva

Oddelka in služba so tisti, ki imaj opraviti z uporabniki. Osnova delovanja Arhiva je varstvo in hramba zaupanega gradiva.

1. Oddelek za dostopnost varovanega gradiva (Donor Access)

Osnovna naloga oddelka je, da uporabnikom priskrbi kopije gradiva za njihove potrebe. Kopije se ne smejo uporabljati za nadaljnjo produkcijo. Uporabnik mora predložiti potrdilo o nameni njihove uporabe. Gradivo mora biti na razpolago tistim, ki so ga darovali Arhivu. Ker število darovancev narašča, je zelo pomembno, da se v pogodbi med darovavcem in Arhivom točno določi način bodoče uporabe.

Drugi problem pri uporabi gradiva je ta, da

hranijo gradivo, ki ni bilo darovano, vendar obstajajo zanj avtorske pravice.

Hranijo še tretjo kategorijo gradiva, kjer ni določenih avtorskih pravic. O uporabi le-tega odloča Arhiv.

Gradivo se uporablja za kulturne in izobraževalne namene in projekcije. Veliko je tudi prošenj za uporabo gradiva iz drugih filmskih arhivov, članov FIAF, regionalnih arhivov, muzejev in univerz.

2. Oddelek projekcijske knjižnice (The Production Library)

Naloga oddelka je, da da filmskim in televizijskim producentom na razpolago gradivo, ki ga ti želijo vključiti v film ali televizijsko oddajo. Če ni na voljo kopij, si lahko uporabnik ogleda master kopijo, če s tem soglaša osebje konservatorskega centra. Uporabnik plača izdelavo kopije.

Ogled filmov nadzoruje tehnik. Deli filma, namenjeni kopiranju, so označeni in izmerjena je dolžina. Kopije si lahko ogleda uporabnik sam. Pri ogledu master kopije mora biti navzoč tehnik. Ko uporabnik izbere gradivo, sestavijo pogodbo med uporabnikom in Arhivom, v kateri se točno določi, v kakšne namene in kje bo gradivo uporabljeno. Uporabnik mora predložiti soglasje nosilec avtorskih pravic. Če avtorske pravice niso določene, vodja produkcijske knjižnice odloči, ali bo dal gradivo v uporabo. Uporabnik predloži pismo o namenu.

3. Služba za ogled filmskega in televizijskega gradiva

Naloga službe je, da omogoči dostopnost gradiva, ki ga brani Arhiv. Služba omogoča in organizira ogled gradiva (video trakove različnih formatov, kakor gradivo BBC-ja) študentom in raziskovalcem, in to na arhivskih osnovah. Te osnove so:

- identifikacija gradiva s pomočjo podatkov Konservatorskega centra
- koordinacija možnosti kopij z možnostjo ogleda (na Steenbeck mizah ali v kinodvorani)
- rezervacija gradiva v sodelovanju s Konzervatorskim centrom
- zagotovilo, da tehnik, ki skrbi za ogled gradiva, dobi pravo gradivo ob pravem času. Tehnik je odgovoren za nadzor in nudi pomoč uporabnikom.
- Služba skrbi za naročilo gradiva za ogled:
 - za predvajanje filmov v NFT, MOMI in drugih regionalnih kinodvoranah
 - za notranja predvajanja za delavce Arhiva, izobraževalne namene, udeležence Summer School in študente
 - za nekatere prireditve v Britaniji, pri katerih sodeluje ali tudi ne Arhiv, in so pomembne za Arhiv

- predvajanja v Muzeju mesta London
- predavanja v Imperial War Museum
- predvajanja za člane FIAF-a
- predvajanja, ki jih Arhiv organizira skupaj s British Council izven Britanije

Naloga službe je med drugim preverjanje kvalitete kopij, ki jih predvajajo. Opozarjajo Konservatorski center in sekeijo za prevzem gradiva, če je obstoječe gradivo z vidika varstva problematično. Služba raziskuje avtorske pravice za filme in gradivo televizije, ki jih hrani arhiv. Te podatke vodi ažurno in jih posreduje uporabnikom.

Ena najvažnejših nalog službe je posredovanje podatkov in pomoč uporabnikom. Sredstva, ki jih dobijo od uporabnikov za ogled filmov, pokrivajo izdelavo in vzdrževanje kopij. Študentje imajo za ogled filmov polovično ceno. Kopije filmov za ostale arhive, člane FIAF, so brezplačne.

IV. Oddelek za fotografije, plakate in scenografske predmete

1. Zbirka fotografij

Zbirka obsega črno-bele, barvne fotografije in diapozitive, ki ilustrirajo razvoj in zgodovino svetovnega filma in deloma tudi televizije. Hranijo okrog 7 milijonov fotografij različnih velikosti, od 35 mm do 25 cm x 25 cm, 10.000 nitratnih negativov, med katerimi so tudi fotografije na steklu različnih velikosti, od 35 mm do 30 cm x 35 cm, 70.000 varnostnih negativov zbirke TV Times, predvsem 35 mm, 226.315 tisoč delovnih negativov, izdelanih iz zbirke fotografij. Zbirka je dostopna na sedežu Arhiva in v Konservatorskem centru. Uporabniki fotografij so posamezniki, raziskovalci, publicisti, televizija in filmska podjetja. Če uporabnik želi fotografijo, ki je zbirka ne vsebuje, mu s pomočjo skeniranja izdelajo kvalitetno fotografijo iz filma.

Na sedežu Arhiva, kjer hranijo fotografije, niso zagotovljeni najboljši pogoji za hrambo. Vlažnost in temperatura nista pod kontrolo, ker ni klimatskih naprav. Najpomembnejše fotografije so varnostno presnete in shranjene v klimatskih skladiščih v Konservatorskem centru. Tudi v Centru, kjer hranijo kopije fotografij, nimajo klimatskih skladišč zanje. Za hranjenje fotografij bodo zgradili novo skladišče. Nitratni negativni so shranjeni v Gaydonu.

Fotografije so popisane s pomočjo programa Summary of Information on Film in Television (SIFT). Popis obsega originalni naslov filma, vrsto fotografije, opombe in velikost. Ko bo v Konservatorskem centru končan popis negativov, bodo k popisu fotografij dodani podatki o stanju in varstvu.

2. Zbirka plakatov

Zbirka vsebuje okrog 15.000 originalnih plakatov od leta 1895 do danes v velikosti 76 cm x

101 cm. Plakati so fotografirani na 35 mm barvne diapozitive. Na vsakem diapozitivu je naslov filma. Diapozitivi se nahajajo na sedežu Arhiva, kjer so na razpolago uporabnikom. Dostop do originalov je omejen. Na prošnjo uporabnika izdelajo kopije diapozitivov, kakor tudi barvne kseroks kopije iz originalov. Plakati so popisani po naslovu filma. V tem času pripravljajo vnos popisov v računalnik. Od leta 1993 se vsi plakati popisujejo s pomočjo računalnika. Od leta 1987 hranijo plakate v posebnem skladišču pri temperaturi 13-15 °C in vlagi 55%, v Konservatorskem centru. Večino plakatov so Arhivu darovali različni darovalci. Novejše plakate kupujejo od National Screen Services ali na javnih dražbah. V večini primerov Arhiv prejme zvite plakate, zato jih ravnajo pod steklom v času od enega do dveh tednov. Poškodovane plakate hranijo posebej, dokler ne pridobijo sredstev za popravilo. Popravila opravljajo v delavnici Public Record Officea, ker Arhiv nima lastne delavnice.

3. Zbirka scenografskih predmetov in risb

Zbirka vsebuje scenografske predmete in risbe za scenografijo iz britanskih in tujih filmov ter kostume. Vsi predmeti in risbe so originalni. Skupno število scenografskih predmetov in risb, ki so jih začeli zbirati pred desetimi leti, je okrog 3.000. Zbirka je fotografirana na 35 mm diapozitive. Na fotografiji in diapozitivu je naslov filma in ime scenografa, seveda če je le-ta znan. Dostop do originalov je omejen. Originale posojajo muzejem in galerijam za razstave, in sicer brezplačno. Za zavarovanje in transport poskrbi organizator razstave. Del zbirke je razstavljen v Museum of Moving Images. Zbirka je bila ponovno popisana in je pripravljena za vnos v računalnik. Veliko predmetov in risb je neznanega izvora. Zbirka se hrani v klimatiziranem skladišču v Konservatorskem centru.

Zbirka fotografij, plakatov, scenografskih predmetov in risb je v lasti Arhiva. Uporaba je omejena zaradi upoštevanja avtorskih pravic. Identifikacija nosilcev avtorskih pravic je dosti težka. To je posebno opazno pri fotografijah oseb (izvor, datum, neznan fotograf) in pri scenografskih predmetih in risbah. Redko obstajajo podatki, ali je bil predmet ali risba naročen in je tako v lasti scenografa.

V. Konservatorski center v Berkhamstedu

V Konservatorskem centru za varstvo filmskega in televizijskega gradiva (Y Paul Getty Conservation Centre) v Berkhamstedu (v nadaljevanju: Center) se nahajajo laboratoriji in filmska skladišča. Glavna naloga Centra je dolgoročna zaščita in s tem dostopnost filmskega gradiva. V Centru se gradivo, ne samo filmi, ampak tudi vsa druga spremljevalna dokumentacija (fotografije, plakati), kopira z minimalno izgubo

kvalitete in se shrani v posameznih skladiščih. Za izvajanje teh nalog skrbi pet oddelkov.

1. Oddelek za dostopnost in popis gradiva

Dostopnost do zbirke se omogoča s preučevanjem dokumentacije in določitvijo najbolj primerne materiala za kopiranje.

Pregled in identifikacija omogočata tehnični pregled sprejetega gradiva, status kopiranega materiala in obnovo mastersov. Tehnično poročilo o stanju gradiva se vnese v računalnik. Opravi se tudi test staranja, da se določi ohlapnost gradiva.

Naslednja stopnja je tehnična selekcija. Pri tem natančno pregledajo in primerjajo vse kopije, ki se še nahajajo v skladišču. Na ta način določijo najboljši material, primeren za hranbo. Gradivo se nato shrani v klimatiziranih skladiščih.

Vsi podatki o stanju gradiva, povezani z že obstoječim gradivom, odločitve o varstvu, hrambi in času kopiranja se vnesejo v računalnik.

2. Oddelek za varstvo filmov

Preden se film kopira, morajo poškodovani filmski trak popraviti. To opravijo ročno v posebni delavnici za popravilo poškodovanega filmskega traku na oddelku za varstvo filmov. Najpogostejše poškodbe so raztrgana perforacija, film, zlepljen s pomočjo lepilnega traku itd.

Da bi izdelali čimholjšo kopijo, vse nitratne in acetatne filme pred kopiranjem ponovno osvetlijo (grading). Dostikrat ohlajajo razlika v gostoti osvetlitve med posameznimi prizori. Za kopiranje uporabljajo optične in kontaktne kopirne stroje.

V procesu kopiranja se izvaja kemična, fotografska in senzimetrična kontrola, kemično mešanje in čiščenje. Po opravljenem kopiranju skozi projekcijo kontrolirajo kvaliteto na novo kopiranih filmov.

3. Oddelek za varstvo posnetih televizijskih programov in video trakov

V tem oddelku snemajo direktno s televizijskih programov privatnih televizij in BBC-ja. Snemajo s pomočjo analogne in digitalne video opreme.

Na nove videoformate presnemavajo staro gradivo, posneto na trakovih, ki niso več v uporabi.

Za širšo uporabo s pomočjo telekina presnemavajo filme na video trakove.

4. Oddelek za tehnični razvoj in izobraževanje

Ena izmed nalog je nudenje tehnične pomoči in nasvetov ostalim oddelkom. Oddelek se ukvarja tudi z raziskovanjem in razvojem novih tehnik za varstvo in zaščito filmskega in video gradiva ter načrtovanjem razvoja načina tehnič-

nega varstva. Za delavce v Centru, še posebej za liste, ki delajo v oddelku za varstvo filmskega gradiva, oddelek organizira strokovno izobraževanje. Oddelek določa načine tehničnega dela in standarde za delo Centra.

5. Oddelek za podporo

Ta oddelek skrbi za vzdrževanje tehničnih in prevoznih sredstev, za varstvo objektov, za dobre pogoje dela, administracijo, finančne zadeve in za zdravstveno zaščito.

ZUSAMMENFASSUNG

ORGANISATION UND TÄTIGKEIT VON THE NATIONAL FILM AND TELEVISION ARCHIVE

The National Film and Television Archive (NFTVA) wurde im Jahre 1935 gegründet. Das Archiv verwaltet ungefähr 200.000 Filme von 1895 bis heute. Die durch das Gesetz (Royal Charter) festgelegten Aufgaben des Archivs sind: Übernahme, Bewertung, Schutz, Aufbewahrung, Verzeichnung und Schaffung von Bedingungen für die Benutzung der Nationalsammlung von Film- und Fernsehprogrammen aller Art, die sowohl als Kunstwerke wie auch als Dokumente für die Geschichte von Film und Fernsehen von Bedeutung sind.

Den vier Grundtätigkeiten entsprechend, umfaßt das Archiv folgende Sektionen: Sektion für die Übernahme von Filmen, Sektion für die Verzeichnung von Filmen und Videobändern, Sektion für die öffentliche Benutzung von Film- und Fernsehmaterial und Sektion für Fotos, Plakate und szenenbildnerische Gegenstände.

Im konservatorischen Zentrum für den Schutz von Film- und Fernsehmaterial in Berkhamsted befinden sich Laboratorien und Filmmagazine. Die Hauptaufgabe des Zentrums ist nachhaltige Konservierung mit dem Ziel, dem Benutzer den Zugang zum Filmmaterial zu ermöglichen.

SUMMARY

THE ORGANISATION AND ACTIVITIES OF THE NATIONAL FILM AND TELEVISION ARCHIVE (NFTVA)

The National Film and Television Archive (NFTVA) was founded in 1935 and keeps about 200,000 films, the oldest of which date back to 1895. Its activities were defined by law (Royal Charter), and include the transfer, appraisal, preservation, management, description and accessibility of the national collection of all kinds of films and television programmes of artistic value, and which are examples from the history of film and television as well.

With regard to its four major activities, the NFTVA has the following four sections: the section for the transfer of films, the section for the description of films and video tapes, the section for accessibility of film and television materials, and the department for photography, placards and scenographical items.

The conservation centre for the preservation of film and television materials in Berkhamsted harbours a laboratory and film storage areas. The centre aims at long-standing preservation as well as the accessibility of film materials.



Slovesnost ob 35. letnici Kranjske slovenske katoliške jednote (KSKJ)
in vseslovanski katoliški kongres leta 1929 v Joiletu, Illinois, ZDA
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije



Jugoslovanski ambasador v ZDA prof. Leonid Pitamic v Clevelandu leta 1929
na poti na 35. obletnico KSKJ
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

Iz prakse za prakso

Elementi popisovanja arhivskega gradiva

VLADIMIR ŽUMER

Vsebina:

1. OD KLASIČNEGA UREJANJA IN POPIŠOVANJA DO STANDARDIZIRANEGA POPIŠOVANJA ARHIVSKEGA GRADIVA Z RAČUNALNIKOM
2. RAČUNALNIŠKO PODPRTO POPIŠOVANJE ARHIVSKEGA GRADIVA
3. ELEMENTI POPIŠOVANJA ARHIVSKEGA GRADIVA
 - 3.1 **Elementi identifikacije popisne enote**
 1. Signatura
 2. Prvotna signatura
 3. Prejšnja(e) signatura(e)
 4. Številka tehnične enote
 5. Vrsta gradiva
 6. Naslov popisne enote
 7. Čas nastanka gradiva
 8. Obseg v tekočih metrih
 9. Obseg v tehničnih enotah
 10. Stopnja, nivo popisovanja
 11. Zunanje značilnosti gradiva
 12. Lokacija popisne enote
 13. Datum popisovanja, vnosa podatkov
 14. Datum ažuriranja, popravka podatkov
 - 3.2 **Elementi izvora popisne enote**
 15. Naziv(i) ustvarjaleca fonda ali podfonda
 16. Tujejezični naziv(i) ustvarjaleca
 17. Sedež(i) ustvarjaleca
 18. Čas, obdobje obstoja ustvarjaleca
 19. Historiat ustvarjaleca - biografija ustvarjaleca
 20. Historiat popisne enote (fonda)
 21. Izročitelj gradiva
 22. Datum izročitve
 23. Odgovornost za nastanek arhivskega gradiva
 - 3.3 **Elementi vsebine popisne enote**
 24. Opis vsebine
 25. Popisovanje z deskriptorji
 26. Sistematično razčlenjevanje oziroma razvrščanje po vsebini (klasificiranje)
 - 3.4 **Elementi pogojev dostopnosti in uporabe arhivskega gradiva**
 27. Pripomočki za uporabo arhivskega gradiva
 28. Pravni status in stopnja izdelave dokumenta
 29. Jezik in pisava gradiva
 30. Stanje ohranjenosti, materialno varstvo gradiva
 31. Avtorske pravice
 32. Copyright
 33. Dostopnost za uporabo

- 3.5 **Elementi povezav popisnih enot**
 34. Drugi imetniki gradiva fonda ali zbirke
 35. Povezave s prevzemno (akcesijsko) knjigo arhivskega gradiva
 36. Povezave popisnih enot s tehničnimi enotami
 37. Povezave s fotokopijami
 38. Povezava z mikrofilmi in skeniranimi zapisi na optičnih nosilcih
 39. Povezave različnih vrst nosilcev filmskih zapisov
 40. Povezave različnih vrst nosilcev fotografij
 41. Povezave s sorodnimi popisnimi enotami
 42. Povezave z objavami in objavljenimi reprodukcijami arhivskega gradiva
 43. Predstavitve, razstavljanje
 44. Literatura - bibliografija o popisni enoti
- 3.6 **Ostali elementi popisovanja**
 45. Opombe
4. **ELEMENTI POPIŠOVANJA NEKATERIH TIPIČNIH VRST ARHIVSKEGA GRADIVA**

1. Od klasičnega urejanja in popisovanja do standardiziranega popisovanja arhivskega gradiva z računalnikom.¹

V sklepi enega temeljnih slovenskih arhivističnih prispevkov s področja metodologije strokovne obdelave arhivskega gradiva,² kar od leta

¹ Za strokovne pripombe in recenzijo članka se najlepše zahvaljujem dr. Emi Unsek in prof. dr. Jožetu Žontarju!

² Strokovna obdelava arhivskega gradiva vključno s sistematično ureditvijo gradiva (poslovanja s spisi) je v slovenskih arhivih v zadnjih štirideset letih temeljila predvsem na metodologiji iz sledečih domačih ter tujih arhivskih predpisov, učbenikov, priročnikov, člankov in razprav (osnovno literaturo sta zbrala dr. Ema Unsek in mag. Vladimir Žumer):

- 60 let Mestnega arhiva Ljubljanskega (s sodelovanjem kolektiva ustanove sestavil dr. Sergij Vilfan), Publikacije Mestnega arhiva Ljubljanskega, Poročila in pregledi gradiva, zv.1, Ljubljana 1959, str. 39-51.

- Th. R. Schellenberg, Moderni arhivi, Principi i tehnika rada, Izdanje Saveza društva arhivista Jugoslavije, Beograd 1968 (prevod prve izdaje Modern Archives, Principles and Techniques, Melbourne 1956, prevedla Sava Davidovič in Krešimir Nemeth).

- Sergij Vilfan in Jože Žontar, Arhivistika, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1973, str. 48-80, 108-126.

- Priročnik iz arhivistike, Savez društva arhivskih radnika Ju-

- jugoslavije, Zagreb 1977, str. 107-226.
- Ordnungs- und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik, Staatliche Archivverwaltung der Deutschen Demokratischen Republik 1964 - Ergänzung 1: Druckschriften, Ergänzung 2: Karten und Pläne, Potsdam 1971 - Ergänzung 3: Fotografische Reproduktionen (Filme), Potsdam 1972 - Ergänzung 4: Urkunden, Potsdam 1980.
 - Teorija i praksa arhivnog dela v SSSR, Moskva 1980, druga preletana in dopolnjena izdaja.
 - Deveti kongres arhivskih radnika Jugoslavije, Struga 1980 (referati i saopštenja).
 - Marjan Drnovšek, Vodnik po arhivu, Arhivi III, št. 1-2, Ljubljana 1980, str. 27-28.
 - Pravidnik o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva (Ur.L.SRS, št. 34/81, 2/82).
 - Jože Žantar, Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost, Arhivi IV, št. 1-2, Ljubljana 1981, str. 5-36.
 - Martin Stanisei, Elementi di Archivistica, Uffine 1982.
 - Horst Rimeyk, EDV und Archive - Ein Ratgeber, 2., überarbeitete Auflage, Veröffentlichungen der staatlichen Archive des Landes Nordrhein - Westfalen, Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, 1981.
 - Jože Žantar, Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva - temeljna vprašanja metodologije in postopka, Arhivi V, št. 1-2, Ljubljana 1982, str. 5-14 in tam navedena literatura in teja literatura.
 - Priručnik iz arhivistike (Manuel d'archivistique, Paris 1970), Zajednica arhiva Srbije, Beograd 1982.
 - Johannes Papitz, Archivwissenschaft, 2. durchgesehene Auflage, Archivschule Marburg, Marburg 1983, Band 1, 2, 3, 4.
 - Bültho Brechtmann u.a., Archivwesen in der Deutschen demokratischen Republik, Theorie und Praxis, Berlin 1984.
 - Jože Žantar, Arhivistika, DIDU Univerzum, Ljubljana 1984.
 - Priručnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Republiški komite za kulturo, Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984.
 - Pravidnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur.L.SRS, št. 11/88).
 - Jože Žantar, Pravidnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Uradni list SRS, št. 11/88), Arhivi XI, št. 1-2, Ljubljana 1988, str. 124-126.
 - Dictionary of Archival Terminology, 2. dopolnjena izdaja, K. G. Saur, München, New York, London, Paris 1988.
 - Jože Žantar, Vodnik po fondih in zbirkah arhiva - Ob obhajevah slovenskih arhivov v zadnjih desetih letih, Arhivi XII, št. 1-2, Ljubljana 1989, str. 49-51 in tam navedena literatura.
 - Michael Cook and Margareth Procter, Manual of Archival Description, Great Britain, Gower Publishing Company, 1989.
 - Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 11, Ljubljana 1992.
 - Osnutek splošnih mednarodnih standardov za popisovanje (preverila Marija Vera Ejžavec, strokovna terminologija Vladimir Žumer), Arhivi XV, št. 1-2, Ljubljana 1992, str. 162-173.
 - ISAD(G), General International Standard Archival Description, Adopted by the Ad Hoc Commission on Descriptive Standards, Stockholm, Sweden, 21-23 January 1993 (Final ICA approved version), International Council on Archives, Ottawa 1994.
 - Internationale Grundsätze für die archivische Verzeichnung, Übersetzt und bearbeitet von Rainer Bruning und Werner Heegewaldt, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg, Nr. 23, Marburg 1994.
 - ISAD(G), Opći mednarodni standardi za opisivanje arhivskog gradiva, Mednarodni arhivski vijeće, Ottawa 1994

1959 v slovenski arhivistiki pomeni urejanje in popisovanje ter izdelavo pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva, je dr. Jože Žantar "davnega" leta 1982 v glasilu ARHIVI zapisal:

"V bližnji prihodnosti pa nas čaka dosti dela na področju standardizacije popisovanja arhivskega gradiva. Pri tem bo treba upoštevati poleg spisovnega gradiva posebej še karte, načrte, fotografije, uradne in poslovne knjige, zapuščine itd. Posebej pa bo treba proučiti tudi vprašanja v zvezi z izdelavo deskriptorjev, torej vprašanja, ki so povezana z računalniško obdelavo podatkov".³

Na področju popisovanja arhivskega gradiva smo v zadnjih petnajstih letih naredili ogromen korak naprej, tako glede metodološke poenotenja (standardizacije) popisovanja kot praktičnega popisovanja arhivskih fondov in zbirk v vseh slovenskih arhivih.

(hrvaški prevod, tipkopis).

- ISAAR(CIPF), International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families, Prepared by the Ad hoc Commission on Descriptive Standards, Paris, France, 15-20 November 1995, (Final ICA approved version), International Council of Archives, Ottawa 1996.

Sistemi poslovanja s spisi:

- Pisarniško poslovanje v državnih organih, zavodih in organizacijah, Časopisni zavod "Uradni list SRS", Ljubljana 1964.
- Sergij Vilfan, Tipologija upravnih registratur, Sistemi pisarniškega poslovanja v upravnih registraturama, Arhivi XX, št. 2, Beograd 1970, str. 95-99.
- Sergij Vilfan in Jože Žantar, Arhivistika, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1973, str. 23-47.
- Pravidnik o pisarniškem poslovanju upravnih organov (Ur.L.SRS, št. 44/88).
- Martin Lorbai, Upravno poslovanje, 1. in 2. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1992.
- Jože Žantar, Razvoj sistemov poslovanja s spisi pri upravnih oblasteh in reforme pisarniškega poslovanja leta 1956, Arhivi XVI, št. 1-2, Ljubljana 1993, str. 30-41.
- Vesna Gutvina, Sistemi poslovanja s spisi v Sloveniji od leta 1955 dalje, Arhivi XVI, št. 1-2, Ljubljana 1993, str. 45-54.
- Anuška Leskovec, Sistemi pisarniškega poslovanja uprave v obliki dualizma na Ogskem, Arhivi XVI, št. 1-2, Ljubljana 1993, str. 74-77.
- Liljana Vidrih - Lavrenčič, Italijanski sistemi poslovanja s spisi pri krajnih sodiščih, Arhivi XVI, št. 1-2, Ljubljana 1993, str. 20-26.
- Vanja Bezek, Strokovna obdelava arhivskega gradiva (Razvoj sistemov urejanja dokumentarnega gradiva, urejanje in popisovanje gradiva v arhivih) - Italijanski sistemi 1920-1945, Arhivi XVI, št. 1-2, Ljubljana 1993, str. 59-73.
- Žarko Bizjak, Urejanje in popisovanje gradiva redbnih sodišč v avstrijskem in jugoslovanskem državnem okviru (od 1850 do danes), Arhivi XVI, št. 1-2, Ljubljana 1993, str. 5-10.
- Uredba o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov in dokumentarnega gradiva (Ur.L.SRS, št. 72/94, popravek št. 82/94).
- Navodila za izvajanje uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Ur.L.SRS, št. 11/95).
- Sodni red (Ur.L.SRS, št. 17/95) in prihodni sodni poslovnik.
- 3. Jože Žantar, Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva - temeljna vprašanja metodologije in postopka, Arhivi V, št. 1-2, Ljubljana 1982, str. 13.

Popisovanje arhivskega gradiva s pomočjo zelo različne računalniške strojne in programske opreme v slovenskih javnih arhivih je staro že dobrih deset let, a vendar nimamo v domači strokovni literaturi prispevka, ki bi ohranjal računalniško podprto obdelavo arhivskega gradiva s stališča arhivske stroke. **Pravilnik o sestavi in vodenju evidenc arhivskega gradiva (Ur.l.SRS, št. 34/81, popravek 2/82)** je skupaj z ostalimi podzakonskimi akti, izdanimi na podlagi Zakona o naravni in kulturni dediščini (Ur.l.SRS, št. 1/81), določil vrste, oblike in vsebine evidenc ter s tem v zvezi tudi nekaj osnovnih strokovnih pojmov (načelo proveniencije, definicijo in kriterije formiranja arhivskega fonda in zbirke).⁴

Leta 1988 smo dobili izredno kvaliteten in za strokovno delo na arhivskem gradivu v arhivu nepogrešljiv **Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur.l.SRS, št. 11/88)** s krajšim komentarjem dr. Jožeta Žontarja.⁵ Z njim smo poenotili predvsem osnovne pojme s področja takomimeno-vane strokovne obdelave arhivskega gradiva, torej urejanja in popisovanja (načelo proveniencije in prvotne ureditve, pojem arhivske enote, signature arhivskega fonda in arhivske enote, pojem in označevanje tehničnih enot, razvrščanje in razčlenitev arhivskih enot v okviru fonda itd.) ter predpisali (standardizirali) elemente arhivskega popisa ter izdelave različnih pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (arhivski inventar, arhivski vodnik in drugi pripomočki za raziskave). Na ta način pravilnik že omogoča večstopenjsko popisovanje oziroma različno intenziven, diferenciran pristop k strokovni obdelavi, ki ga narekujejo zgodovinski pomen arhivskega gradiva, uporabnost za najrazličnejše namene, strokovna usposobljenost arhivistov in tako naprej.

Podzakonski predpisi vsem pripravljalcem arhivskih strokovnih podlag za računalniško podprto obdelavo podatkov v arhivih in računalniškim programerjem nudijo zelo kvaliteten okvir in osnovo, razumljivo pa je, da ne morejo ponuditi vseh možnih elementov popisovanja arhivskega gradiva glede na različnost nazivov, vrst in oblik arhivskega gradiva od pergamentnih listov do optičnih diskov ter glede na različnost arhivskih oziroma popisnih enot, ki so bile oblikovane pri ustvarjalcih ali kasneje v arhivih. Po drugi strani popisovanje arhivskega gradiva z računalnikom v primerjavi s klasičnim (ročnim) zahteva

spremembo metodologije strokovne obdelave. Po tehnični strani omogoča izjemno številne različne variante popisovanja in izdelave pripomočkov za raziskave. Pogoj za kakršnokoli računalniško podprto strokovno obdelavo so enotni oziroma standardizirani elementi obdelave, ki jih zaradi tehničnih zahtev, predvsem pa zaradi računalniške spoznavnosti in primerljivosti, ni smotno pogosto spreminjati. Računalniško podprta strokovna obdelava arhivskega gradiva torej zahteva standardizacijo metodologije in elementov obdelave (uniformiranost arhivske stroke), ki pa v ničemer ne omejuje arhivistov strokovnosti in znanja oziroma njegove "ustvarjalne svobode" pri popisovanju in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva in drugih strokovnih opravilih.

Resnična škoda je, da niso bile objavljene strokovne osnove za popisovanje arhivskega gradiva ter druge strokovne osnove, ki so hile v letih 1988 do 1990 v Arhivu Republike Slovenije pripravljene za potrebe razvoja računalniške aplikacije ARMIDA.⁶ Leta 1990 je bil razmnožen le priročnik ARMIDA, ki pa je tehnično naravnat.⁷

Ko so leta 1994 pri Mednarodnem arhivskem svetu izšli ISAD - **Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje**,⁸ smo lahko zadovoljni ugotovili, da smo jih v celoti dosegli in upoštevali, v veliki meri, zahvaljujoč omenjenim strokovnim predpisom ter dokaj visoki ravni arhivske teorije in prakse v Sloveniji, pa v mnogočem presegli oziroma nadgradili. V slovenskem prevodu splošnih mednarodnih standardov še nimamo in se zadovoljujemo s prevodom predloga standardov iz leta 1992, objavljenih v glasilu Arhivi.⁹ Zaradi terminološke primerljivosti je pri njihovem ohranjanju vsekakor zelo koristno uporabljati nemški in hrvaški prevod s komentarji.¹⁰ Tudi s slovenskim prevodom splošnih standardov ne kaže več čakati, čeprav bodo po zagotovilih Mednarodnega arhivskega sveta čez par let ponovno spremenjeni in dopolnjeni.

⁴ Glej v: Jože Žontar, Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost, Arhivi IV, št. 1-2, Ljubljana 1981, str. 5-36. Arhivski podzakonski predpisi, izdani na podlagi Zakona o naravni in kulturni dediščini, so na osnovi prehodnih določb novega Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (Ur.l.SRS, št. 20/97) ostali do prejetja novih še naprej v veljavi, v kulturni niso v nasprotju z zakonom.

⁵ Jože Žontar, Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur.lni list SRS, št. 11/88), Arhivi XI, št. 1-2, Ljubljana 1988, str. 124-126.

⁶ Arhivske strokovne osnove za računalniški program ARMIDA je v Arhivu Republike Slovenije leta 1988 pripravila dr. Ema Umek s sodelovanjem dr. Jožeta Žontarja in mag. Vladimira Žunca.

⁷ Milan Bizjak, ARMIDA, Programski paket za delo v arhivih, verzija 1.1, Priručnik o uporabi programa, Kranj, julij 1990.

⁸ ISAD(G), General International Standard Archival Description, Adopted by the All The Commission on Descriptive Standards, Stockholm, Sweden, 21-23 January 1993 (Final ICA approved version), International Council on Archives, Ottawa 1994.

⁹ Osnutek splošnih mednarodnih standardov za popisovanje (prevod Marija Vera Erjavec, strokovna terminologija Vladimir Žumer), Arhivi XV, št. 1-2, Ljubljana 1992, str. 162-173.

¹⁰ Internationales Grundsätze für die archivarische Verzeichnung, übersetzt und bearbeitet von Rainer Bruning und Werner Heegewahl, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg, Nr. 23, Marburg 1994. • ISAD(G), Opći mednarodni standardi za opisovanje arhivskog gradiva, Mednarodno arhivsko vijeće, Ottawa 1994 (hrvaški prevod, tipkopis).

Podobno velja za najnovejše posebne mednarodne standarde ISAAR (CPF) - Mednarodni standardi za arhivski strokovni opis pravnih oseb, fizičnih oseb in družin, ki jih je izdal Mednarodni arhivski svet leta 1996, v katerih so standardizirani pravzaprav elementi za opis (historiat) ustvarjalcev arhivskega gradiva.¹¹

Konec leta 1996 je Arhiv Republike Slovenije s pomočjo firme ICOS d.o.o. Ljubljana začel razvijati nov računalniški program INFOARII, ki deluje v Windows okolju, za osnovo pa je uporabljen program INFORMIX. Po strokovni plati upošteva elemente popisovanja in druge strokovne elemente dosedanje ARMIDE, v celoti pa tudi vse elemente Pravidnika o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva iz leta 1988 ter elemente Splošnih mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje iz leta 1994. V luči te računalniško podprte obdelave želim te elemente v nadaljevanju tudi sistematično in z nekaterimi primeri predstaviti.

V zadnjih desetih letih je popisovanje arhivskega gradiva z računalnikom v slovenskih arhivih skoraj povsem izpodrinilo klasično urejanje in popisovanje, pa tudi izdelavo pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva. Velik korak naprej pri računalniško podprti obdelavi pomeni uporaba računalniških komunikacij in mrež ter vzpostavitev on - line dostopnih baz podatkov. Računalniška strojna in programska oprema je vse zmogljivejša, hitrejša, učinkovitejša, pa tudi enostavnejša za uporabnika. Rezultate takšnega razvoja arhivskega informacijskega sistema že od leta 1995 dokazujejo osnovne informacije, ki jih slovenski arhivi nudijo v Internetu, še bolj pa vodnika po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva Ljubljana ter Pokrajinskega arhiva Muribor. V letu 1997 takšno vključitev z vodnikom v Internet načrtuje tudi Arhiv Republike Slovenije.

Poleg izdelave vodnikov po fondih in zbirkah s pomočjo računalnika in vključitve v Internet dokazuje uspešnost ter praktične rezultate računalniško podprte obdelave v slovenskih arhivih tudi vse večje število računalniških arhivskih popisov in inventarjev. Bistveno pa je, da slovenski arhivski informacijski sistem vse bolj temelji na računalniških bazah podatkov, od arhivskih vodnikov, preko popisov, inventarjev do skeniranih najpomembnejših dokumentov, fotografij in filmov. To je tudi perspektiva tega informacijskega sistema, ki bo polno zaživel z vključitvijo vseh slovenskih arhivov v Internet in pošiljanjem informacij, sčasoma pa tudi slik arhivskega gradiva preko računalniških mrež oziroma informacijskih sistemov. Ni pa tudi več

daleč čas, ko bo praktično mogoče v arhivski informacijski sistem s pomočjo skeniranja postopoma vključevati tudi obsežne podatke o arhivskem gradivu iz obranjenih ali uporabnih spisovnih evidenc (delovodnikov, indeksov in kartotečnih kazal).

Centralno področje računalniška podprte obdelave podatkov v arhivih pa je prav gotovo popisovanje arhivskega gradiva v okviru fondov in zbirka na različnih nivojih (od vodnika do posamičnega dokumenta) z različno intenziteto. Enkratno računalniško vnešeni elementi popisovanja vsebujejo podatke, ki predstavljajo računalniške baze podatkov o arhivskem gradivu. Te praviloma združujejo podatke za vse predpisane klasične evidenc o arhivskem gradivu (register fondov in zbirka v arhivu in pred prevzemom, akcesijsko knjigo, evidenco mikrofilmov, fotokopij in skeniranih dokumentov, evidenco restavracije in konservacije itd.), za vse vrste klasičnih pripomočkov za uporabo, od prevzemnih seznamov do vodnikov po fondih in zbirkah in do podatkov o uporabi arhivskega gradiva ter raznovrstne arhivske statistične podatke. Lahko govorimo o arhivskem informacijskem sistemu, ki s svojo bazo podatkov obvladuje skoraj vsa arhivska strokovna opravila, od arhivskih evidenc, preko strokovne obdelave arhivskega gradiva, do uporabe gradiva za najrazličnejše namene (uporaba v čitalnicah, prezentacije, arhivske razslave, objave virov itd.) Vse bolj se kaže, da klasične evidenc o arhivskem gradivu v arhivu ne bodo več potrebne. Bo pa potrebno ponovno določiti elemente računalniško vodenih evidenc, ki jih bo mogoče kadarkoli "izdvojiti" iz skupne baze podatkov, prikazati, izpisati ali pošiljati po informacijskih poteh.

Na področju računalniško podprte strokovne obdelave arhivskega gradiva imamo tako vse manj opravka s fizičnim urejanjem gradiva in klasičnim popisovanjem po metodologiji, ki je bila v Sloveniji prvič predstavljena v 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega leta 1959,¹² nato podrobno teoretično obdelana v učbeniku Arhivistika leta 1973¹³ in močno dopolnjena in posodobljena nazadnje v že omenjenem članku dr. Jožeta Žontarja Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva - temeljna vprašanja metodologije in postopka, objavljena v ARHIVI leta 1982.¹⁴ Pri računalniško podprti strokovni obdelavi gradiva postaja bistveno vprašanje izbor oziroma uporaba že obstoječih arhivskih - popisnih enot

¹¹ ISAAR(CPF), International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families, Prepared by the Ad hoc Commission on Descriptive Standards, Paris, France, 15-20 November 1995, (Final ICA approved version), International Council of Archives, Ottawa 1996.

¹² 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega (s sodelovanjem kolektiva ustanove sestavil dr. Sergij Vilfan), Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Poročila in pregledi gradiva, zv. I, Ljubljana 1959, str. 39-51.

¹³ Sergij Vilfan in Jože Žontar, Arhivistika, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1973, str. 48-80, 108-126.

¹⁴ Jože Žontar, Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva - temeljna vprašanja metodologije in postopka, Arhivi V, št. 1-2, Ljubljana 1982, str. 5-14.

gradiva za popisovanje (manj njihovo formiranje), njihovo fizično signiranje (oštevilčenje) ter predvsem popisovanje po standardiziranih elementih s pomočjo računalnikov in programske opreme, ki je izdelana na podlagi teh elementov. Takšno popisovanje je pogoj za primerljivost in združljivost vnešenih podatkov.

Metodologija obdelave arhivskega gradiva, predvsem postopek, se je torej bistveno spremenila in sloni predvsem na popisovanju (vnašanju in ažuriranju podatkov po elementih popisovanja v računalnik) in kasnejšem računalniško podprtem sistematičnem urejanju popisnih oziroma arhivskih enot po strukturi, funkcijah, vsebini, dejavnostih in drugih principih ureditve (numeričnem, abecednem, geografskem, kombiniranih kriterijih) v povezavi s časovnim obdobjem. Z računalniškim programom lahko opravimo tudi združevanje in zgoščevanje arhivskih enot oziroma elementov njihovega popisa. Prednost pred klasičnim popisovanjem je tudi v tem, da z računalnikom lahko sistematično razvrščamo, strukturiramo podatke popisov na praktično neomejeno število načinov, pri klasičnem pa običajno le na en način, le po eni strukturi ali sistematiki. Pri tem tudi ni potrebno posebej kot velikansko prednost omenjati avtomatizirane izdelave najrazličnejših kazal stvarnih, imenskih, krajevnih in drugih pojmov.

2. RAČUNALNIŠKO PODPRTO POPISOVANJE ARHIVSKEGA GRADIVA

2.1 Pomen popisovanja z računalnikom

Računalniško podprto popisovanje arhivskega gradiva je v primerjavi s klasičnim v vseh pogledih mnogo hitreje in racionalnejše, rezultati popisovanja oziroma računalniške baze podatkov, ustvarjene s popisovanjem, pa omogočajo praktično neomejene možnosti uporabe teh podatkov in informacij o arhivskem gradivu na zelo različne načine in za najrazličnejše namene v arhivih in izven njih.

Velika prednost je tudi, da takšno popisovanje arhivskega gradiva ne dovoljuje površnosti, improvizacije in nedoslednosti, kar je lahko le v korist metodologije, še bolj pa praktične strokovne obdelave. Vse to pa seveda pomeni nujnost standardizacije načina in postopka popisovanja, predvsem elementov popisovanja. S standardizacijo elementov popisovanja dosežemo povezljivost (kompatibilnost) in primerljivost podatkov in informacij o arhivskem gradivu na vseh stopnjah popisovanja od dokumenta do fonda, pa tudi med fondi in med arhivi. Le primerljive podatke lahko nadalje računalniško obdelujemo, sortiramo, povezujemo, izdelujemo pripomočke za raziskave, jih tiskamo, iščemo in posredujemo uporabnikom. Nanje lahko vezemo tudi podatke o uporabi arhivskega gradiva v arhivu, predvsem podatke o uporabljenem gra-

divu, raziskovalnih temah ali namenih uporabe ter podatke o uporabnikih in njihovih obiskih. Elementi popisovanja so nenazadnje tudi hvalječni podatki za najrazličnejše statistične obdelave in primerjave.

Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje poudarjajo **potrebno enotnih elementov** predvsem zaradi:

- doslednega in razumljivega popisovanja,
- lažjega iskanja in izmenjave informacij o arhivskem gradivu,
- omogočanja izmenjave standardiziranih podatkov in
- zaradi možnosti integracije popisov različnih arhivov v enoten informacijski sistem.¹⁵

2.2 Načela popisovanja, oblikovanje arhivskih oziroma popisnih enot ter stopnje popisovanja

Standardizirano popisovanje mora upoštevati predvsem **načelo proveniencije**, torej popisovanja v okviru gradiva enega ustvarjalca oziroma v okviru arhivskega fonda, in pri tem upoštevati tudi **načelo prvotne ureditve fonda**. Načelo prvotne ureditve pomeni upoštevanje prvotne strukture, razčlenitve, razvrstitve oziroma sistema ureditve fonda, kakor tudi upoštevanje prvotno oblikovanih arhivskih enot, ki so nastale v okviru pisarniškega poslovanja ustvarjalca fonda. Novega oblikovanja arhivskih enot in nove ureditve fonda se v arhivih lotevamo pri računalniško podprti strokovni obdelavi le izjemoma in kadar je fond v neurejenem stanju. V nobenem primeru ni potrebna nova fizična strukturna ureditev fonda, tako kot je to predvideno pri klasični metodi urejanja. Poglavitni predpogoj za računalniško podprto popisovanje je, da so v okviru fonda fizično oblikovane arhivske enote in da so te enote signirane v okviru fonda in fizično razvrščene po signaturah (zaporednih številkah). **V primerih, ko arhivske enote popisujemo, jih imenujemo popisne enote.**

Pri tem moramo poudariti, da pojem arhivske enote splošni mednarodni standardi razširjajo na vse nivoje popisovanja, od arhivskega fonda do posameznega dokumenta. Kot najširšo arhivsko enoto oziroma popisno enoto smatramo arhivski fond ali zbirko. Osrednje strokovno vprašanje standardiziranja je torej izbor ali oblikovanje arhivskih oziroma popisnih enot in njihova razvrstitve po nivojih ter terminološka vprašanja, ki so s tem povezana. Menim, da se moramo v tem oziru prilagoditi mednarodnim standardom in uskladiti nekaj do sedaj nejasnih strokovnih pojmov, predvsem v zvezi s pojmi serija, dosje in spis.

¹⁵ ISAD(G), General International Standard Archival Description, Adopted by the Ad Hoc Commission on Descriptive Standards, Stockholm, Sweden, 21-23 January 1993 (Final ICA approved version), International Council on Archives, Ottawa 1994, str. 2.

Zaradi združljivosti in primerljivosti podatkov moramo tudi v Sloveniji sprejeti in v bodoče uporabljati stopnje popisovanja v skladu s Splošnimi mednarodnimi standardi za arhivsko popisovanje in s tem v zvezi določiti vrste arhivskih - popisnih enot za posamezne nivoje. Le na ta način bodo popisi mednarodno primerljivi kljub različni strokovni terminologiji in specifični oblikovanju popisnih enot. S tem bodo odpadle terminološke nejasnosti, zlasti v primerih, ko isti ali enak izraz za enoto popisovanja, na primer dosje, v slovenski pisarniški in arhivski terminologiji pomeni nekaj drugega kot v zahodnoevropskih državah.

V slovensko arhivsko strokovno terminologijo moramo sprejeti pojem "dosje", kot ga pozna in uporablja naše pisarniško poslovanje za državno upravo že desetletja.¹⁶ V praksi namreč obstojijo številni dosjeji, ki so oblikovani iz različnih zadev ali dokumentov, ki se nanašajo na isto pravno ali fizično osebo ali na isto vsebino (na primer: personalni dosje, zdravstveni dosje, policijski dosje, dosje volitve, dosje politične afere, inšpekcijski dosje itd.).

Nov izraz za popisne enote je tudi "združeni dokumenti" namesto dosedanjega izraza spis (angleško file, nemško die Akte)¹⁷ kot skupnega pojma za že dobro uveljavljene zadeve, sodne spise, dosjeje, konvolute in specialne fascikle. V slovenski arhivski praksi tudi mnogo premalo uporabljamo izraz "serija" v smislu arhivske in popisne enote, čeprav pogosto govorimo o seriji istovrstnih dokumentov in istovrstnih zadev (serija zapisnikov, serija matičnih knjig, serija računskih knjig, serija gradbenih zadev, serija kazenskih zadev ali spisov pri sodiščih in celo serija spisov po delovodniku itd.).

Enote popisovanja in stopnje popisovanja:

Fond (gradivo enega ustvarjalca)

Podfond (organizacijsko in administrativno ločen del gradiva enega ustvarjalca)

Serija (združeni istovrstni dokumenti, zadeve ali dosjeji, lahko tudi organizacijsko ali administrativno združeni dokumenti)

Podserija (del združenih istovrstnih dokumentov, zadev ali dosjejev)

Združeni dokumenti (glede na isto vsebino ali določeno pravno ter fizično osebo; dopis in odgovor, zadeva, sodni spis, dosje, konvolut, specialni fascikel, italijanski fascikel, itd.)

Dokument

2.3 Elementi popisovanja

Elementi popisovanja arhivskega gradiva v

tem prispevku so zaradi preglednosti in primerljivosti razdeljeni na pet osnovnih področij tako kot v splošnih mednarodnih standardih za arhivsko popisovanje. V shematskem prikazu so nato upoštevani vsi elementi splošnih in posebnih mednarodnih arhivskih standardov,¹⁸ kot tudi

¹⁸ Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje, ki jih je sprejel Mednarodni arhivski svet 1993. leta, vsebujejo naslednje elemente popisovanja:

Področje identifikacijske popisne enote

Signatura*

Naslov*

Čas nastanka gradiva popisne enote*

Stopnja popisovanja*

Obseg popisne enote (količina, obseg ali velikost)*

* Obvezen element

Področje izvora, konteksta popisne enote

Naziv ustvarjalca

Historiat ustvarjalca/fingrafski podatki

Čas nastanka popisne enote

Historiat fonda

Način prevzemanja - izročitelj gradiva

Področje vsebine popisne enote

Opis vsebine

Odtiranje in izločanje gradiva, roki hranjenja

Dopolnitve, porast gradiva

Sistem ureditve

Področje pogojev dostopnosti in uporabe gradiva popisne enote

Pravni status

Stopnja dostopnosti

Avtorske pravice/pogugi reproduciranja

Jezik zapisov

Fizična ohranjenost

Priporočki za uporabo

Področje povezav popisnih enot

Lokacija izvornikov

Obstaj kopij

Srodnne popisne enote v arhivu

Gradivo iz popisne enote v drugih institucijah

Bibliografija

Področje opomb

ISAAR (CIP), posebni mednarodni arhivski standardi vsebujejo naslednje elemente arhivskega strokovnega opisa pravnih oseb, fizičnih oseb in družin (elemente historiativ ustvarjalcev arhivskih fondov):

1. Področje identifikacijske osebe

1.1 Identifikacijska številka (šifra)

1.2 Vrsta osebe

1.3 Naziv ali ime

1.4 Vzporedni naziv(i) ali ime(na)

1.5 Skrajšan(i), neutralni naziv(i) ali ime(na)

1.6 Smotni naziv(i) ali ime(na)

2. Področje upisa osebe

2.1 Pravne osebe

2.1.1 Uradna(e) številka(e) (matična številka, šifra dejavnosti)

2.1.2 Nazivi pravne osebe (prejšnji, nekdanji)

2.1.3 Čas in kraj ustanovitve in ukinitve

2.1.4 Kraj(i) delovanja

2.1.5 Pravni status

2.1.6 Vistojnosti, funkcije in področje (predmet) delovanja

2.1.7 Organizacijska struktura

2.1.8 Izveženost

2.1.9 Druge značilne informacije

2.2 Fizične osebe

¹⁶ Primerjaj prejšnji članek Juržeta Žuntarja, Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva - temeljna vprašanja metodologije in postopka, Arhivi V, št. 1-2, Ljubljana 1982, str. 6 in 3. člen Uredbe o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov in dokumentarnega gradiva (Ur.LRS, št. 72/94, popravek št. 82/94).

¹⁷ Glej opombo 8 in 10.

elementi, ki jih predpisujejo veljavni slovenski arhivski predpisi, ter elementi, ki so bili uporabljeni v strokovnih osnovah za računalniški program ARMIDA (MS DOS okolje, DBSE 3+) v letih 1988 do 1990¹⁹ in INFOARH (WINDOWS okolje, program INIFORMIX) v začetku leta 1997. Predlagani elementi popisovanja so nekakšna kombinacija med arhivskimi standardi in predpisi ter slovensko arhivsko teorijo in prakso. Elementi dobesedno čakajo oziroma kličejo po že dolgo načrtovanem in pričakovanem priročniku za strokovno obdelavo, ki ho poleg metodologije (načina in postopka) klasične in računalniško podprte strokovne obdelave arhivskega gradiva prinesel tudi prepotrebne praktične primere popisovanja različnih vrst arhivskega gradiva, predvsem pa primere standardizirane izdelave pripomočkov za raziskave.

Posebej opozarjam, da opis strokovnih elementov popisovanja arhivskega gradiva namenoma ne vsebuje ali nakazuje tehničnih oziroma računalniških programskih rešitev glede načina vnašanja podatkov, še manj pa glede ažuriranja, združevanja, sortiranja, printanja in iskanja. V zadnjih desetih letih smo v praksi v slovenskih arhivih uporabili že najmanj tri generacije programskih orodij, preizkusili DOS in WINDOWS okolje ter večje število holj ali manj ustreznih računalniških aplikacij, od različnih urejevalcev besedil, programov za oblikovanje tabel do relacijskih baz podatkov. Niti eden ni povsem ustrežal, vsi so ali zastareli ali pa se še razvijajo. Pri izboru računalniške opreme je bilo vedno več

odločilnih momentov, od finančnih sredstev do ponudbe na trgu. Bistveno pri vsem je le, do kakšne mere so ti programi sploh omogočili obdelavo podatkov na arhivskih strokovnih področjih, koliko se je investicija amortizirala (beri: koliko je bilo konkretnih rezultatov te obdelave) in do kakšne mere so ustvarjene baze podatkov združljive z neprestano novo strojno in programsko opremo v arhivih in izven njih. Če je izpolnjen ta zadnji pogoj, potem so ali so bile vse dokaj vroče razprave o pravilnosti izbora te ali one računalniške opreme v arhivih skoraj povsem odveč, prav tako pa tudi skoraj desetletna (nepotrebna) prizadevanja po pocenotanju te opreme v slovenskih arhivih.

2.4 Ohvezni in dodatni elementi popisovanja

Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje kot ohvezne elemente popisovanja ne glede na stopnjo predvidevajo le pet elementov s področja identifikacije popisne enote:

- signaturo,
- naslov, naziv ali ime popisne enote,
- čas nastanka gradiva,
- obseg, izražen v tekočih metrih ali v tehničnih enotah, ter
- oznako stopnje popisovanja.²⁰

Teh pet elementov kaže upoštevati tudi pri popisovanju arhivskega gradiva v slovenskih arhivih. Na tem mestu je potrebno poudariti, da smo v Sloveniji z ozirom na **Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva** že korak naprej in da imamo že od leta 1988 predpisane (standardizirane) ohvezne in dodatne možne elemente arhivskega popisa.²¹ Med ohvezne sodijo:

- signatura arhivske enote,
- ime arhivskega fonda ali zbirke,
- skupina, v katero se arhivska enota nvršča v okviru strukture (razčlenitve) fonda,
- obdobje nastanka gradiva
- oznaka vsebine, izražena v obliki kratkega opisa ali s pojmi,
- izvor gradiva, če arhivska enota ni nastala pri delu ustvarjalca, od katerega izvira arhivski fond fonda,
- prejšnje signature, nastale pri ustvarjalcu ali v arhivu, in
- rok trajanja zaupnosti.

Med dodatne možne elemente arhivskega popisa, ki se lahko uporabljajo za popisovanje posameznih vrst gradiva, pa sodijo:

- podatki o izdajatelju,
- podatki o avtorju,
- podatki o jeziku,
- o znakih in zaznamkih na dokumentu ter

2.2.1 Se ne uporablja

2.2.2 Imena in nazivi

2.2.3 Datum in kraj rojstva - smrti

2.2.4 Kraj in/ali geografski podatki o bivanju

2.2.5 Nacionalnost

2.2.6 Poklic, področje delovanja

2.2.7 Se ne uporablja

2.2.8 Povezanost, sorodstva

2.2.9 Druge značilne informacije

2.3. Družine

2.3.1 Se ne uporablja

2.3.2 Imena in nazivi

2.3.3 Datum in kraj začetka in kmeta obstoja družine

2.3.4 Kraj in/ali geografski podatki o bivanju

2.3.5 Nacionalnost

2.3.6 Poklici, področja delovanja

2.3.7 Družinski rodbinik

2.3.8 Povezanost, sorodstva

2.3.9 Druge značilne informacije

3. Podružje opomb

3.1 Opombe arhivista, literaturne

3.2 Pravila ali način opisa vseb

3.3 Datum opisa

¹⁹ Milan Bizjak, ARMIDA, Programski paket za delo v arhivih, verzija 1.1. Priročnik o uporabi programa, Kranj, julij 1990, razpisni dokument, str. B1-B42. - Elementi popisovanja arhivskega gradiva z računalnikom (PC), 31. 10. 1989, pripravila dr. Ema Umek s sodelovanjem Milana Bizjaka, Danje Mlakar, dr. Jožeta Žumarja in mag. Vladimírja Žumra, tiskopis.

²⁰ Glej opombo 15, str. 3.

²¹ Četiri členi Pravilnika o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur.LSRS, št. 1/1988).

- zunanje značilnosti gradiva.

Poleg elementov arhivskega popisa pravilnik o strokovni obdelavi določa (standardizira) tudi **elemente popisovanja in izdelave pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva**,²² to je za urliški inventar, pripomočke za raziskave, ki imajo za osnovo pojme, in za arhivski vodnik. Na ta način imamo v Sloveniji določene elemente popisovanja glede na intenziteto popisovanja (diferenciran pristop k popisovanju), deloma pa tak način določa tudi večstopenjsko popisovanje. S standardizacijo teh elementov je bila odpravljena dotedanja terminološka in vsebinska zmeda glede vsebine in oblike arhivskih popisov, inventarjev in vodnikov.

V prispevku je obravnavanih 45 elementov, ki jih je glede na možnost večstopenjskega popisovanja in glede na različno intenziteto oziroma diferenciran pristop k popisovanju, mogoče poljubno izbirati, z izjemo petih obveznih. V mnogočem pa seveda izhori elementov pogojuje vrste arhivskega gradiva, ki jih popisujemo, in odločitev za vrsto pripomočka za uporabo, ki ga homo eventualno kasneje s pomočjo računalnika izdelali in tiskali. Arhivske enote lahko popisujemo od splošnih elementov k specialnim ali obratno. Pri popisovanju je pomembno zlasti to, da se izogibamo ponavljanju podatkov in da praviloma v okviru fonda ali zbirke v računalniški program vnesemo le enkrat in nato, če je potrebno, podatke le povezujemo.

2.5 Metodologija računalniško podprtega popisovanja

Ni namen tega prispevka, da bi se spuščal v metodologijo (način in postopek) računalniško podprtega popisovanja arhivskega gradiva. Opozorimo naj le, da v okvir takšnega načina popisovanja spadajo predvsem naslednja strokovna tehnična opravila: uporaba strojne in programske računalniške opreme, izbor ali formiranje arhivskih enot ter njihovo signiranje, fizična ureditev arhivskih enot v okviru fonda ali zbirke po sistemu prvotne ureditve ali enostavna numerična razvrstitev, vnos podatkov oziroma popisovanje gradiva, združevanje podatkov popisov arhivskih enot, ažuriranje podatkov, sistematično strukturiranje, razčlenjevanje oziroma klasificiranje popisnih enot, sortiranje deskriptorjev in drugih elementov popisa, oblikovanje in izdelava arhivskih popisov ter pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (inventarjev in vodnikov), tehnično opremljanje popisnih enot, izdelava napisov za tehnične enote, prikazovanje podatkov na ekran, printanje, iskanje podatkov (tudi kombinirano) po elementih popisa in drugih kriterijih, iskanje po tekstu in hipertekstu, vključevanje popisa v ar-

hivsko računalniško bazo, vključevanje v arhivski informacijski sistem in druge informacijske sisteme, vključevanje v Internet in še kaj. O vsem tem naj hi med drugim pisal načrtovani priročnik.

3. ELEMENTI POPISOVANJA ARHIVSKEGA GRADIVA

Podatke in informacije, s katerimi popisujemo arhivsko gradivo, zajemamo iz primarnih (izvirnih, originalnih) virov, torej neposredno iz arhivskega gradiva, ali pa iz sekundarnih virov (dokumentacija o gradivu, že obstoječi pripomočki za uporabo, pravni akti, literatura, ustni viri itd.).

Kadar vpisujemo nepreverjene, domnevne ali naknadno določene bistvene podatke o arhivskem gradivu, maramo to posebej označiti z oglatim oklepajem ali na drug tehnično mogoč način! To še posebej velja pri elementih časa in kraja nastanka gradiva ter pri naslovu popisne enote.

3.1 ELEMENTI IDENTIFIKACIJE POPISNE ENOTE

1. Signatura

Sestavljena je iz (standardizirane) oznake oziroma kratice države, arhiva, organizacijske enote arhiva, če je to potrebno, ter zaporedne(ih) številke(ce) oziroma oznak popisne enote. Signatura mora označevati oziroma razločevati tudi različne vrste popisov v okviru enega fonda v primeru, če jih obstoji več. Signature omogočajo klasično in računalniško urejanje popisnih enot po različnih kriterijih ter povezovanje najrazličnejših elementov popisovanja na vseh stopnjah popisovanja, pa tudi med fondi enega ali več arhivov.

Signatura fonda kot najvišje popisne enote je sestavljena praviloma iz kratice države, arhiva, organizacijske enote arhiva in zaporedne številke fonda v arhivu. Običajno je to zaporedna številka iz registra fondov in zbirke arhiva. Na primer:

SVN AS 1054 (Slovenija, Arhiv Republike Slovenije, 1036 = zaporedna številka Zbirke listin v registru)

SVN ŽAL LJU 845 (Slovenija, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Ljubljana, 845 = zaporedna številka fonda Občina Spodnja Šiška v registru)

Signature popisnih enot oziroma arhivskih enot na nižjih stopnjah, od podfondov do posameznih dokumentov, so praviloma sestavljene iz signature fonda ter zaporedne(ih) številke(ce) oziroma oznak popisnih enot v okviru fonda. Pri tem mora biti označen (oštevilčen) tudi nivo ali vrsta popisa, če v okviru fonda obstoji več popisov na različnih nivojih popisovanja ali več popisov istega nivoja! Na primer:

SVN AS 1220 3 357 (Slovenija, Arhiv Republike Slovenije, zaporedna številka Zbirke listin v registru fondov in zbirke, 3 = popis dela

²² Peti do osmi člen Pravilnika o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur.LSR5, št. 11/88).

Zbirke listin, ki so bile vrnjene iz Avstrije in se nanaša na Celjske grofe, 357 = zaporedna številka listine 1341, april 16., München, povzdignjenje Friderika Žovneškega v Celjskega grofa)

SVN ZAL KRA 23 834 (signatura arhivske enote z zaporedno številko 834, signaturo fonda z zaporedno številko 23, z območja upravne enote KRANJ, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Slovenija)

2. Prvotna signatura

To je prvotna oznaka (črka, številka, šifra) popisne enote, ki jo je ta dobila pri ustvarjalcu v spisovnih evidencah ob nastanku, to je v delovodnikih, vpisnikih, kartotečnih kazalilih, spisovnih seznamih, računalniško vodenih evidencah dokumentov, spisov, zadev ali dosjejev.

Primeri prvotnih signatur:

Občina Domžale, 351-25/88

(šifra gradbene zadeve Občine Domžale s klasiifikacijskim znakom gradbenih zadev, zaporedno številko zadeve v okviru gradbenih zadev v letu 1988)

Krajevni ljudski odbor Voglje, št. 232/1948

(delovodna številka spisa KLO Voglje iz leta 1948)

Okrožno sodišče Ljubljana, Kno 245/36

(signatura kazenskega spisa Okrožnega sodišča Ljubljana z oznako vpisnika in zaporedno številko kazenskega spisa v letu 1936)

3. Prejšnja(e) arhivska(e) signatura(e)

Nastale so lahko pri ustvarjanju ob arhiviranju ali pa ob nekdanjih urejanjih oziroma preurejanjih v arhivih. Obvezno se vnašajo, kadar so hile prejšnje signatur že citirane. Med signaturo arhivske enote in prejšnjimi signaturami se vodi primerjalna tabela.

Primeri prejšnjih arhivskih signatur fondov:

Ceh. A XIII (Čevljarski in usnjarski ceh v Višnji gori)

Gr. A XVII (Graščina Snežnik)

4. Številka tehnične enote

Arhivske tehnične enote (škafle, fascikli, registratorji, knjige, mape, ovoji, koluti, kasete, plošče, trakovi itd.), v katere so vložene arhivske enote oziroma na katerih so popisne enote zapisane, če gre za plošče, trakove, kasete ali diskete, morajo biti v okviru fonda, podfonda ali serije zaporedno oštevilčene. Če ima fond, podfond ali serija več zaporednih oštevilčenih tehničnih enot, mora biti to razvidno iz dodatnih oznak.

Številke tehničnih enot ne smemo zamenjevati s signaturami arhivskih enot, čeprav v arhivski praksi zelo pogosto sovpadajo, na primer povsod tam, kjer je enota popisovanja vezana na tehnične enote, kot na primer na fascikle, škafle, knjige itd. V takšnih primerih je številka tehnične enote tudi del signatur arhivske enote.

Na ravni fonda in podfonda imamo predpisano tudi povezavo med signaturami popisnih enot in zaporednimi številkami tehničnih enot, ki jih te vsebujejo (glej element št. 36).

5. Vrste gradiva

Oznaka vrste arhivskega gradiva glede na nosilec ali način zapisa je potrebna zaradi povezav s tipičnimi elementi popisovanja, ki so značilni za določene vrste gradiva. Ti elementi so večinoma tudi standardizirani, na primer za listine, rokopise, spisovno gradivo, knjige, načrte, tiske, fotografije, filme, elektronske zapise TV itd. Razlikujemo predvsem računalniško podprto popisovanje naslednjih vrst arhivskega gradiva:

Spisovno gradivo

Listine

Rokopisne knjige

Knjige

Kartoteke

Načrti

Karte in zemljevidi

Letaki, plakati

Risbe, slike

Tiski (kot arhivsko gradivo)

Muzikalije

Fotografije

Filmi

Mikrofilmi

Gramofonske plošče

Magnetofonski trakovi in kasete

Elektronski avdiovizualni zapisi (magnetoskop, Betacam, WHS)

Računalniški magnetni zapisi (magnetni trakovi in diskete)

Računalniški optični zapisi (optični diski in CD ROM)

6. Naslov popisne enote

Naslov s pomočjo stvarnih pojmov (praviloma v nominativu), v mnogih primerih pa predvsem s pomočjo nazivov ali imen pravnih ter fizičnih oseb, kratko in jedrnatno označuje popisno enoto, predvsem njeno vsebino, izvor, vrsto ali lastnost. Element naslova se uporablja predvsem pri popisovanju na nivoju fondov, podfondov, serij in podserij, pri nominativni obliki popisovanja vsebine na stopnji združenih dokumentov (zadev, dosjejev) in pri popisovanju nekaterih vrst arhivskega gradiva na stopnji dokumentov (na primer v obliki knjig, filmov, fotografij, načrtov, zemljevidov, plakatov, tiskov, kaset, plošč, magnetnih trakov itd).

Primeri naslovov

Na ravni serije in podserije:

Zapisniki sej (serija istovrstnih dokumentov)

Računske knjige (serija istovrstnih dokumentov)

Premoženjskopravne zadeve (serija istovrstnih zadev)

Gradbene zadeve (serija istovrstnih zaved)
 Personalni dosjeji (serija istovrstnih dosjejev)
 Dosjeji motornih vozil (serija istovrstnih dosjejev)

Civilnopravne zadeve (serija pri rednih sodiščih)

Pravdne zadeve (podserija pri rednih sodiščih)

Na ravni združenih dokumentov:

Zavasnik Janez, Suhadole 8, Komenda, gradnja hiše (zadeva)

Kmetijska zadruga Poljane, nabava kmetijske mehanizacije (zadeva)

Poljane France, zdravstveni dosje (dosje)

Metalka Ljubljana, korespondenca (dosje)

Volitve (dosje, konvolut)

Agrarna reforma (dosje ali konvolut)

Na ravni dokumenta:

Zapisnik Deželne vlade za Kranjsko z dne 12. decembra 1912 (naslov dokumenta)

Šolska kronika Osnovne šole Poljane (naslov knjige)

Letopis Gimnazije Kranj 1924/25 (naslov tiskanega letopisa)

Le vkup, le vkup, uboga gmajna (naslov plakata)

Julijske Alpe 1:20.000 (naslov zemljevida)

Člani prve slovenske vlade 1945 v Ajdovščini (naslov fotografije)

To so gadi (naslov filma)

Zvončki in trobentice (naslov popevke)

Poročilo.doc (naslov datoteke)

Naslov bolj ali manj označuje tudi že vsebino popisne enote in v mnogih primerih lahko povsem nadomesti element opisa vsebine, še posebej pri nominativnem načinu, čeprav naslov praviloma le identificira oziroma označuje enoto in ne daje vseh potrebnih informacij o vsebini.

Naslov je lahko originalen, dopolnjen oziroma prirejen originalen naslov ali pa naknadno določen v arhivu ob popisovanju. Običajno ohranjamo izvirne naslove iz časa nastanka gradiva. Kadar je ime avtorja popisne enote bistven sestavni del, se navaja tudi v naslovu, v vseh primerih pa v elementu odgovornosti za nastanek enote oziroma v deskriptorjih.

Primer: Ivan Hribar, Spomini, 1. del

Janez Vajkard Valvazor, Velika grbovna knjiga, 1652

Arhivski fond ima praviloma naslov (ime) po zadnjem nazivu ustvarjalca,²³ lahko pa tudi splošno znan prirejen naziv ali dolgo časa uporabljen naziv ustvarjalca. Enako velja za **podfond**. Fond, ki izvira iz delovanja fizične osebe (osebni fond), ima v naslovu njen priimek in ime, pri družinskih fondih pa le priimek. Naslovi zbirk se ravna po vrstah gradiva ali po temah, ki jih vsebujejo, včasih pa tudi po nazivu ustvarjalca oziroma zbiratelja.

Ime kraja ustvarjalca se v imenu fonda ali podfonda navaja le, če je uradni sestavni del naziva ali če bistveno pojasnjuje ime fonda. Navajamo izvirno ime kraja in ne sedanje ime, pri elementu kraja sedeža ustvarjalca fonda pa navajamo sedanja imena krajev. V naslovih osebnih in družinskih fondov krajev ne navajamo.

Vse kratice v imenih fondov ali zbirk in kratice pri bazivih ustvarjalcev fondov izpisujemo, razen v historiatih ustvarjalcev, historiatih fondov in opisu vsebine fonda popisnih enot.

Primeri naslovov fondov in zbirk

Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije

Okrajno glavarstvo Radovljica

Gimnazija Poljane

Zvonimir Ciglič (osebni fond)

Družina Fajdiga (družinski fond)

Karte in zemljevidi (zbirka)

Lazarinijeva zbirka osmrtnic (zbirka)

Tujejezični naslov, poleg obveznega slovenskega prevoda naslova, pišemo le v primeru, ko je popisna enota, predvsem mislimo na naslove fondov in podfondov, imela le tujejezično ime. Na primer, Vizedomant für Krain, Bezirksgericht Loitsch, status animarum itd.

7. Čas nastanka gradiva

Čas nastanka arhivskega gradiva popisne enote zapisujemo z datumom (pri najpomembnejših dokumentih in listinah) ali z letnico, obdobje nastanka pa z začetnimi in končnimi datumi (pri najpomembnejših dokumentih) ali z letnicami nastanka. Obdobje zajema najstarejše in najmlajše gradivo popisne enote. Z oglatim oklepajem ali na kak drug tehnično mogoč način označujemo domneven, nepreverjen datum oziroma obdobje nastanka gradiva.

Pri vseh popisnih enotah moramo dosledno navajati letnico najstarejšega in najmlajšega dokumenta, vključno s pred- in postpisi, katerih obdobje nastanka sicer ne sovпада s časom obstoja ali delovanja ustvarjalca. Obdobje pred- in postpisov v popisni enoti lahko označimo posebej. Izjemoma obdobje nastanka označimo tudi s stoletjem.

Primer datuma nastanka: 01. 12. 1918 ali 1. december 1918

Primer obdobja: 1848-1918 ali 12. stoletje - 1753

Listine v skladu z načeli diplomatike označujemo z združenim elementom časa in kraja nastanka, ki vsebuje letnico, mesec in dan ter kraj nastanka oziroma izstavitve. Predvideti moramo tudi opisni način datiranja listin, predvsem za dneve in mesece.

Primer: 1515 julij 25, Kamnik in

Na dan sv. Jakoba 1515, Kamnik

Časovno obdobje nastanka gradiva je tudi pomemben element za sistematično razčlenjevanje ali razvrščanje popisnih enot na vseh nivojih.

²³ Tretji člen Pravilnika o sestavi in videnju evitence arhivskega gradiva (Ur.l.SRS, št. 34/81, 2/82).

8. Obseg v tekočih (dolžinskih) metrih

Obseg popisnih enot, izražen v tekočih (dolžinskih) metrih, običajno navajamo le pri popisovanju na nivoju fonda, podfonda, serije ali podserije.

Najmanjša količina, ki jo pri fondih še izražamo v tekočih metrih, je 0,1 tm. Manjše količine od 0,1 tm izražamo le s številom tehničnih enot (ovojji, mape).

Obseg računalniških datotek na magnetnih trakovih, disketah ali CD ROM-ih izražamo tudi v bytih, obseg avdiovizualnih zapisov na filmskem traku ter na magnetnih in optičnih nosilcih pa tudi v časovnih enotah, vendar te podatke navajamo pri zunanjih značilnostih arhivskega gradiva.

9. Obseg v tehničnih enotah

Med tehničnimi enotami so najpogostejše:

- Arhivske škatle
- Faseikli
- Registratorji
- Knjige
- Kartoteke
- Mape
- Ovoji, omoti
- Zvitki, koluti, role, trakovi (pri filmskem gradivu: koluti)
- Kasete, plošče
- Kosi (listine, fotografije, posamezni dokumenti itd.)

Če so določene tehnične enote sestavni del arhivskih škatel, faseiklov ali registratorjev, se pri popisovanju na ravni fonda običajno ne navajajo posebej.

10. Stopnja, niva popisovanja

Stopnje popisovanja:

Fond (gradivo enega ustvarjalca)

Podfond (organizacijsko in administrativno ločen del gradiva enega ustvarjalca)

Serija (združeni istovrstni dokumenti, zadeve ali dosjeji, lahko tudi organizacijsko ali administrativno združeni dokumenti)

Podserija (del združenih istovrstnih dokumentov, zadev ali dosjejev)

Združeni dokumenti (glede na isto vsebino ali določeno pravno ter fizično osebo: dopis in odgovor, zadeva, sodni spis, dosje, konvolut, specialni faseikel, italijanski faseikel)

Dokument

Primer:

Fond: Okrajno sodišče Kamnik

Podfond: Zemljiška knjiga Okrajnega sodišča Kamnik

Serije: Serija zemljiških knjig, Serija listin, Serija katastrskih map, Serija spisov zemljiške knjige kot oddelka sodišča

Podserije: Stara zemljiška knjiga, Nova zem-

ljiška knjiga, Računalniško vodena zemljiška knjiga

Združeni dokumenti: Spis Dn 146/1939 - vknjižbena zadeva

Dokument: Testament Zavasnik Janeza z dne 18. 12. 1899

11. Zunanje značilnosti gradiva

Posamezne vrste arhivskega gradiva lahko imajo sledeče zunanje značilnosti, ki so odvisne predvsem od vrste nosilca zapisa (pisne podlage) ter načina oziroma tehnike zapisa:

Spisovno gradivo:

oblika: (rotulus, vezano, speto)

obseg: (število listov ali strani)

velikost v cm ali format:

riša (okras):

žig in pečat:

Listine:

pisna podlaga: papir, pergament

oblika: list, zvezek, knjiga, rotulus

obseg: (pri zvezkih in knjigah, označen v folijah ali straneh)

velikost v cm:

plica, velikost v mm:

oblika pečata, žiga: okrogel, podolgovat

velikost pečata, žiga v cm:

podoba na pečatu, žigu: (opis)

napis na pečatu, žigu: (opis)

material pečata: vosek, kovina

barva pečata, žiga:

način pritrditve pečata: obešen, pritisnjen

vrvica pečata: (material in barva)

pečatna škatla: (material)

okrašena inisiala:

riša: (opr. grb)

način overovitve:

opis overovitvenega znaka, notarskega znaka, notarskega žiga:

Rokopisne knjige:

pisna podlaga: papir, pergament

obseg: (listov, strani, navedemo, ali je paginacija oz. foliacija originalna ali naknadna)

velikost v cm ali format:

vezava: v papir, usnje, pergament, pergament z notami ali z besedilom

risbe:

okrašene črke:

Kartoteke:

pisna podlaga:

obseg: (število kartic)

velikost v cm ali format:

tehnična oprema ali vezava:

Načrti:

pisna podlaga: papir, pergament

merilo:

oblika:

obseg:

velikost v cm ali formatih:

tehnika izdelave:

prisotnost barve:

katastrska občina:

številka parcele:

podštevilka parcele:

številka gradbenega dovoljenja:

številka uporabnega dovoljenja:

številka patenta:

Karte in zemljevidi:

merilo:

pisna podlaga: papir, pergament

oblika: list, knjiga

obseg:

velikost v cm:

tehnika izdelave: npr. hakrorez, tisk, razmno-

žen prisotnost barve:

razne upodobitve:

Letaki in plakati:

obseg:

velikost v cm:

tehnika izdelave: tisk, razmnožen

ilustracija:

prisotnost barve:

Tiski:

kraj izdaje:

leto izdaje, tiska:

navedba izdaje: prva, druga, tretja itd.

vrsta izdaje: dopolnjena, popravljena, pregledana, prirejena, izholjšana

naklada:

obseg: (strani)

format, velikost v cm:

prisotnost barve:

razne upodobitve:

Fotografije:

velikost v cm:

tehnika izdelave: pozitiv, negativ, diapozitiv, steklena plošča, mikrofilm, magnetni ali optični zapis

prisotnost barve:

Filmi:

vrsta filma: igrani, dokumentarni, animirani

leto snemanja filma:

leto izdelave filma:

leto odobritve predvajanja:

leto prvega predvajanja:

širina traku:

material traku: nitroacetat, safety barva: čh film, harvni film, kombinirani

tehnika izdelave: negativ slika, ton negativ, obračilni negativ, delovna kopija, magnetni zvočni trak, zvočna kopija, kopija (brez zvoka), dub negativ z zvokom ali brez njega, lavand z zvokom ali brez njega, končni miks, zvočna arhivska kopija, arhivska kopija brez tona itd.

kompletnost:

število tehničnih enot:

dolžina v tm:

dolžina, izražena v času:

prisotnost zvoka:

frekvenca slike na sekundo:

Magnetni in optični nosilci:

vrsta nosilca s tehničnimi podatki:

vrsta programskega orodja, s katerim je iz-

delan dokument:

dolžina zapisa: (v hytih, v časovnih enotah itd.)

12. Lokacija popisne enote

Lokacija se veče običajno na oznake (številke) tehnične enote, v kateri je določena arhivska enota. Opis ali šifra lokacije popisne enote, običajno arhivskega fonda ali zbirke, manj pogosto pa posamezne tehnične enote, vsebuje podatke o:

- arhivski zgradbi (naziv in naslov),
- arhivskem depoju (oznaka etaže in prostora) ter
- arhivskih policah (oznaka kolon in polic), omarah in podobno.

Lokacije ne kaže vezati na posamezne arhivske enote na ravni združenih dokumentov ali celo posameznih dokumentov.

13. Datum popisovanja, vnosa podatkov

14. Datum ažuriranja, popravljanja podatkov

Oba elementa se pri računalniško podprtem popisovanju običajno vnašata avtomatsko.

3.2 ELEMENTI IZVORA POPIISNE ENOTE

15. Naziv(i) ustvarjalca fonda ali podfonda

Dosledno navajamo vse spremembe uradnih nazivov ustvarjalca fonda ali podfonda, nazive ustvarjalcev pred in postspisov ter nazive ustvarjalcev večjih delov gradiva drugih provenienc, ki so eventualno v fondu. Naziv(e) ustvarjalca navajamo le za ohodnja, za katera obstaja arhivsko gradivo fonda. Kratic v nazivih ne uporabljamo oziroma jih izpisujemo. Pri osebnih fondih navajamo priimek in ime osebe, od katere izvira arhivsko gradivo, pri družinskih fondih pa le priimek.

Pri popisovanju arhivskih zbirk ter pri popisovanju arhivskih enot na nižjih nivojih od podfonda nazivov ustvarjalcev praviloma ne navajamo.

Primer nazivov ustvarjalcev in njihovega časa delovanja (element št. 18) za fond Okrajnega glavarstva Logatec z gradivom od leta 1801 do 1952 (vključno s predspisi in pospisi):

- Okrožni urad Postojna 1801-1848
- Okrajno glavarstvo Logatec 1850-1854, 1868-1921, 1941-1945
- Okrajni urad Logatec 1854-1868
- Sresko glavarstvo Logatec 1921-1929
- Sresko načelstvo Logatec 1929-1941
- Krajevni ljudski odbor Logatec 1945-1952

16. Tujejezični naziv(i) ustvarjalca

Tujejezični naziv, poleg ohveznega slovenskega prevoda naziva ustvarjalca pišemo le v pri-

meru, ko je ustvarjalec imel le tujejezično ime.

Na primer: Provinzial Handelscommission in Laibach, Landeshauptmannschaftliches Gericht in Laibach, Kreisamt Adelsberg itd.

17. Sedež(i) ustvarjalca

Navajamo vse kraje sedežev ustvarjalca, če se je sedež menjal. Pišemo imena krajev, skladno z veljavnim imenikom naselij Republike Slovenije. Pri osebnih in družinskih fondih sedežev oziroma krajev delovanja običajno ne pišemo.

18. Čas, obdobje obstoja ustvarjalca

Obdobje obstoja ali delovanja ustvarjalca obsega čas od ustanovitve (registracije ali drugega pravnega dejanja) do ukinitve, likvidacije ali stečaja, pri osebnih in družinskih fondih pa čas od rojstva do smrti osebe oziroma prvega in zadnjega člana družine. Obdobje obstoja ustvarjalca izražamo z začetnimi in končnimi letnicami, le izjemoma z datumi, kadar je v enem letu več sprememb ter pri osebnih in družinskih fondih.

Pomembno je, da datumi oziroma letnice obstoja temeljijo na preverjenih virih iz zakonov, pravnih aktov, uredb, odločb, sklepov, uradnih podatkov matičnih knjig itd. Praviloma navajamo torej formalni čas obstoja ustvarjalca, ki mnogokrat tudi ne sovпада z dejanskim časom njegovega delovanja ali obstoja.

19. Historiat ustvarjalca - biografija ustvarjalca

Historiat ustvarjalca je potrebno pisati kratko in jedrnato.

Historiati ustvarjalcev fondov vsebujejo predvsem:

- podatke o formalni in dejanski ustanovitvi, reorganizacijah in likvidaciji (s podatki o eventualnih predhodnikih in naslednikih),
- vse spremembe nazivov z datiranjem in kraje sedežev (kljub posebnima datotekama o nazivih ustvarjalcev in krajih sedežev ustvarjalcev),
- organizacijsko strukturo oziroma shemo ustvarjalca,
- teritorialno pristojnost oziroma obseg delovanja,
- funkcije, pristojnosti, naloge, predmet poslovanja, dejavnost,
- oris pomena in delovanja ustvarjalca v družbi, državi, dejavnosti (tudi nadrejenost, podrejenost, povezanost),
- za osebne in družinske fonde biografske podatke (zlasti se navajajo osnovni osebni podatki, datum in kraj rojstva in smrti, izobrazba, poklici, nazivi, naslovi, funkcije, dejavnost, udejstvovanje, opravljeno delo, zasluge, pomembnejša bibliografija).

Vire za sestavljanje historiatov, kot na primer predpise (zakone in predpise iz uradnih listov, razne sklepe, odločbe in druge pravne akte), citiramo med tekstom historiatu, uporabljeno literaturo pa med bibliografijo o popisni enoti.

Primer historiatu ustvarjalca - Ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije:

Ustanovljeno je bilo 5. 5. 1945 z ukazom Predsedstva SNOS o ustanovitvi Narodne vlade Slovenije (Ur.l.SNOS in NVS, št. 5/1945). Delovalo je do 11. 4. 1951, ko je bil ustanovljen Svet Vlade LRS za znanost in kulturo (Ur.l.LRS, št. 15/51). V vmesnem obdobju je od 14. 9. 1949 do 11. 4. 1951 za področje kulture delovalo Ministrstvo za znanost in kulturo.

Pristojnosti: šolstvo, kultura, znanost in prosveta. Notranja organizacija: 1) sekretariat, 2) obči oddelek z računsko-tehničnim odsekom, ekonomatom in pravnim referentom, 3) oddelek za šolstvo, 4) oddelek za kulturo, 5) oddelek za visoke šole in znanstvene ustanove, 6) personalni oddelek, 7) načrtni oddelek, 8) oddelek za vzgojne domove.

Dejavnost: priprava učnih načrtov in navodil za pouk; zaščita kulturne in naravne dediščine; skrb za ljudsko prosveto, za organizacijo univerze, štipendije, sistemizacijo in razmeščanje kadrov, za investicije, statistiko, vzgojne domove, počitniške kolonije, tečaje vzgojiteljev, za šolanje in izpopolnjevanje učiteljev; omogočanje materialnih pogojev za delovanje šolstva, skrb za šolske kuhinje in vrtove, za vojne sirote, učila in učbenike, zakonodajo na svojem področju, za dopolnilno izobraževanje odraslih.

20. Historiat popisne enote (fonda)

V historiat popisne enote, predvsem fonda, spadajo zlasti podatki o:

- imetnikih popisne enote do prevzema v arhiv,
- izročiteljih, izročitvi ter pogojih in okoliščinah izročitve,
- o genezi izdelave,
- o eventualnih pred- ali pospisih in vzrokih zanje,
- valorizaciji, odbiranju in izločanju, eventualnih operativnih rokov branjenja,
- manjkajočih, uničenih ali poškodovanih delih gradiva,
- prvotni ureditvi in prvotnih spisovnih evidencah ter preureditvah,
- strokovni obdelavi arhivskega gradiva v arhivu (formiranje arhivskih enot, čas formiranja arhivskih enot, sistemi razčlenitve fonda, struktura, fizična ureditev, sistematika razvrščanja arhivskih enot, tehnična oprema itd.) s poročilom o opravljenih strokovnih delih, vključno z izdelavo pripomočkov za raziskave

Vire za sestavljanje historiatov fonda, kot na primer ustne vire, časopisne članke, dokumentacijo iz dosjejev fondov ali zbirk, citiramo med tekstom historiatu, če je to nujno potrebno, upo-

rabljeno literaturo pa med bibliografijo o popisni enoti.

Primer historiata fonda - Ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije, gradivo 1932-1951:

Glavnino fonda je 22. decembra 1953 izročil arhivu Svet Vlade LRS za prosveto in kulturo, del pa Komite za kulturo SRS 28. 10. 1988. Del gradiva, ki se nanaša na nacionalizacijo kulturnih objektov, še vedno hrani Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Gradivo vsebuje tudi del predpisov iz Prosvetnega oddelka Banske uprave Dravske hanovine, ki se nanašajo na nastavitve učiteljev in profesorjev.

Gradivo je zelo pomanjkljivo ohranjeno in v arhivu zato ob strokovni obdelavi v letih 1982 do 1995 ni bilo valorizirano. Prvotna ureditev fonda, ki je temeljila na kronološkem razvrščanju na podlagi enostavnih delovodnikov, ni bila obnovljena. Novo formirane arhivske enote temeljijo na zadevah, dosjejih ali serijah istovrstnih dokumentov. Arhivske enote so razvrščene numerično po signaturah. Fond je bil računalniško popisani leta 1995 ter izdelan inventar s kazali.

21. Izročitelj gradiva

Izročitelj (naziv in naslov) je pravna ali fizična oseba, ki izroči arhivsko gradivo, in sicer javno arhivsko gradivo z zapisnikom o izročitvi in prevzemu, zasebno arhivsko gradivo pa na podlagi oporoke, darilne, kupoprodajne ali depozitne pogodbe.

22. Datum izročitve

Navajamo datum izročitve, ki je razviden iz dokumentacije o izročitvi. Datumí so osnova za vpisovanje in kronološko - numerično razvrščanje vpisov prevzemov arhivskega gradiva v arhiv v akcesijski knjigi.

23. Odgovornost za nastanek arhivskega gradiva

Odgovornost za nastanek gradiva pripisujemo vsem avtorjem in vsem listim, ki so kakorkoli povezani z nastankom gradiva. V zvezi z listinami, rokopisi, spisovnim gradivom, načrti, kartami in zemljevidi, plakati, tiski, fotografijami, predvsem pa s filmi, je ob računalniški obdelavi z ARMIDO nastal dolg seznam odgovornih za nastanek. Pojem "odgovornost za nastanek" je povzet po mednarodnih bibliotekarskih standardih za katalogizacijo posameznih vrst knjižničarskega gradiva.²⁴ Odgovornost za nastanek enote popisujemo v bistvu z deskriptorji pravnih in fizičnih oseb v povezavi z opisom oziroma pojmom za vrsto odgovornosti.

Tipične vrste odgovornih pravnih in fizičnih oseb za nastanek arhivskega gradiva:

Ann	animator
Ask	asistent karnere
Asr	asistent režije
Avt	avtor
Bal	baletnik
Dis	distributer
Dir	dirigent
Fot	fotograf
Geo	geometer
Gla	glavni animator
Glr	glavni risar
Glo	glasheni opremljevalec
Igl	igralec - lutkar
Igr	igralec
Ilm	iluminator
llu	ilustrator
Inv	investitor
Izd	izdajatelj
Izg	izvajalec glasbe
Izl	izstavitelj listine
Kam	kameraman
Kar	kartograf
Kon	konstruktor
Kor	koreograf
Kos	kostumer
Lib	libretist
Liu	likovni umetnik
Lum	lutkovni inojster
Lut	lutkar
Mas	masker
Mon	montažer
Nar	naročnik
Obk	oblikovalec
Ohl	oblikovalec lutke
Ork	orkester
Pev	pevec
Pib	pisec besedila
Pok	pokrovitelj
Prg	programer
Pre	predlagatelj
Pri	prípovedovalec
Prj	projektant
Prl	prejemnik listine
Pro	producent
Rdk	predelovalec karte, zemljevida
Reb	redaktor besedila
Reg	redaktor glasbe
Rez	rez pri filmu
Rež	režiser
Ris	risar
See	scenograf
Sen	scenarist
Skl	skladatelj
Sts	strokovni svetovalec
Tis	tiskar
Tom	tonski mojster
Tri	trik
Umv	umetniški vodja
Ure	urednik
Vrc	vrezovalec

²⁴ Glej ISHD - Mednarodni standardi za obdelavo knjižničnega gradiva za posamezne vrste gradiva.

Zal založnik
 Zbz zbiralec zapisov na terenu
 Primeri odgovornih oseb za nastanek:
 listine: izstavitelj listine, prejemnik listine;
 gradbenega načrta: projektant, konstruktor, naročnik, investitor;
 filma: producent, režiser, kameraman, scenarist, avtor glasbe, scenograf, kostumer, masker, montažer, igralci itd.;
 fotografije: fotograf;
 tiska: avtor, urednik, oblikovalec, ilustrator, lektor, prevajalec, izdajatelj, založnik, tiskar itd.

3.3 ELEMENTI VSEBINE POPISNE ENOTE

24. Opis vsebine

Opisovanje vsebine arhivskih enot je najzahtevnejše strokovno opravilo pri popisovanju arhivskega gradiva, pri katerem najbolj pridejo do izraza arhivistovo znanje, sposobnosti in izkušnje, še posebej pa poznavanje arhivskega gradiva, zgodovinskih okoliščin nastanka in rezultatov zgodovinskih raziskav.

Zelo jasno definicijo vsebuje Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva:

"Vsebinsko arhivske enote označujemo s kratkim opisom in s pojmi.

Opis vsebine se ravna po vrsti enote, izhajali pa mora iz funkcij oziroma nalog uslvarjalca arhivskega gradiva. Kadar mora popis odražati večjo podrobnost ali kadar morajo biti označene posamezne vrste arhivskega gradiva, se navajajo tudi druge vsebine arhivske enote ali posameznega dokumenta v enoti."²⁵

Vsebinsko arhivskih enot ne glede na stopnjo popisovanja torej opisujemo (zajemamo) na več načinov:

a) Opisno z besedami, povezanimi v stavke, oziroma na verbalni način. Posebna oblika opisnega načina je *regist*, ki je kratek, slavčno oblikovan povzelek vsebine, običajno listine.

b) Na skrajšan in zgoščen nominalivni način oziroma s samostalniki v prvem sklonu.

c) Z deskriptorji oziroma s pojmi stvari, oseb in krajev, geografskih območij itd.

Zelo pomembno opozarila: Vsi trije načini opisa vsebine temeljijo na neposrednem zajemanju podalkov iz arhivskega gradiva, še posebej velja to opozoriti za deskriptorje slvarnih pojmov, oseb in krajev ter geografskih imen, kar predstavlja primarni način popisovanja vsebine. Pri sekundarnem načinu opisa vsebine pa zajemamo podatke in informacije iz že obstoječih primarnih opisov. V arhivski praksi na primer zelo pogosto oblikujemo deskriptorje na podlagi že obstoječega verbalnega ali nominalivnega opisa

vsebine in ne neposredno iz arhivskega gradiva.

Pri opisu vsebine na verbalni in nominalivni način običajno navajamo tudi datume ali letnice nastanka gradiva.

Primeri verbalnega načina opisa:

Janez Zaplotnik, Kotnikova 12, Ljubljana, dne 12. avgusta 1995, prosi Mestno občino Ljubljana za stanovanjsko posojilo za nakup atrijske hiše v Murglab v višini 20.000.000 SIT.

Kmetijska zadruga Log sporoča Okrajni kmetijski zbornici Kočevje o količinah pobranega koloradskega brošča, nabranega v dveh udarniških akcijah šolske mladine v juliju in avgustu leta 1955.

Policijski dosje Službe državne varnosti, ki se vnaša na Marjana Orožnika, kmeta z Dobrave, rojenega 22. 11. 1914, v katerem so poročila agenta J. Orla iz Poljan o njegovi protidržavni dejavnosti in bujskanju proti obvezni oddaji v letih od 1947 do 1949.

Primer registra listine:

1466, oktober 25, Gradec

Cesar Friderik III. podeli Juriju Reinerju, vicedomu na Kranjskem, mesarsko stojnico na gornjem mostu v Ljubljani in kopališče na otoku v Ljublanici, kar je oboje pripadlo cesarju po smrti ljubljanskega meščana Avgušтина Merkla, ki je umrl brez obračuna kot cesarski uradnik.

Primeri nominalivnega načina opisa:

Janez Zaplotnik, Kotnikova 12, Ljubljana, stanovanjsko posojilo 1995

Kmetijska zadruga Log, akcija pobiranja koloradskega brošča 1955

Marjan Orožnik, Dobrava, policijski dosje 1947-1949

Primeri opisovanja z deskriptorji neposredno iz arhivskega gradiva (primarni deskriptorji):

Kraji in geografska imena: Ljubljana, Murgle, Log pri Kočevju, Kočevje, Dobrava pri Cerkljah, Poljane pri Škofji Loki, Kranjska

Fizične osebe: Zaplotnik Janez, Orožnik Marjan (kmet), Orel J. (policijski agent), Reiner Jurij (krajnski vicedom), Merkl Avguštin (ljubljanški meščan)

Pravne osebe: Mestna občina Ljubljana, Služba državne varnosti, Kmetijska zadruga Log, Okrajna kmetijska zbornica Kočevje, Vicedom na Kranjskem

Stvarni pojmi: stanovanjsko posojilo, atrijska hiša, koloradski brošč, udarniške akcije, šolska mladina, policijski dosje, državna varnost, protidržavna dejavnost, obvezna oddaja, krajnski vicedom, mesarska stojnica, kopališče na Ljublanici, ljubljanski meščani itd.

Pri opisovanju vsebine uporabljamo izraze iz arhivskega gradiva, ki so jih uporabljali ob nastanku in jih ne posodabljam. Z razvojem jezika bodo tudi današnji izrazi kmalu zastareli. Lahko uporabljamo tudi izraze iz prvotnih spisovnih evidenc, še bolj pa je, če jih pri popisovanju preverimo ter dopolnimo.

²⁵ Četrti člen Pravilnika o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur.L.SRS, št. 11/88).

Pri verbalnem in nominativnem načinu opisovanja vsebine zelo pogosto navajamo tudi vrsto arhivskega gradiva (na primer: dopis, pismo, zapisnik seje, poročilo o delu, knjiga gostov, vloga na zapisnik, sodba, sklep sodišča itd.) ali vrsto arhivske enote (na primer: kmetijske zadeve, vojaške zadeve, kazenski spisi, volilni spisi, zdravstveni dosje, inšpekcijski dosje, serija okrožnic, serija spisov, serija gradbenih zadev, serija personalnih dosjejev, serija zaključnih računov itd.).

Opisovanje vsebine na ravni arhivskega fonda za vodnik po fondih in zbirkah je mogoče na več načinov:

a) Na nominativni način:

- z navedbo vsebinskih strukturnih delov fonda oziroma s pojmi registraturnega ali klasifikacijskega načrta, po katerem je urejen fond ali zbirka, na primer:

normalia 1716-1900/ dominicalia 1641-1940/ familiaria 1605-1918/ rusticalia 1605-1848/ ecclesiastica 1701-1734/ iustitialia 1700-1910/ korespondencia 1616-1918,

- z navajanjem vrst gradiva oziroma serij istovrstnega gradiva:

zapisniki sej upravnega odbora 1918-1945/ zapisniki sej občnih zborov, zaključni računi 1901-1945/ poslovna poročila 1905, 1912, 1925-1945/ statistični listi/ moštvene knjige 1902-1941/ načrti upravne zgradbe 1910/ računi 1935 (vzorec)/ spisi po registraturnem načrtu 1880-1918/ spisi po delovodnih številkah 1918-1945,

- z navajanjem zadev, dosjejev ali njihovih serij:

občinske volitve 1895-1935/ proračunske zadeve 1881-1945/ davki 1896-1941/ demografska statistika 1875-1931/ državljanske zadeve 1850-1940/ dosjeji vojaških nahornikov/ gradbene zadeve/ obrt 1865-1945/ zdravstvo 1918/ šolstvo 1854-1941/ gasilstvo 1912-1945,

b) Na verbalni način:

- z opisom pristojnosti, funkcij, dejavnosti, poslovanja ustvarjalca (v primerih, ko je fond urejen numerično oziroma kronološko), na primer:

"gradivo iz obdobja 1945-1952 se nanaša na izvajanje racionirane preskrbe, organizacijo obvezne oddaje, na lokalno gospodarstvo, upravljanje zaplenjenih nepremičnin, agrarno reformo, na zatiranje črne borze, socialno varstvo in krajevno ljudsko prosveto".

- s svobodnim opisom vsebine:

"pisma Ivana Mraka, Lucijana Marije Škerjanca in Josipa Vidmarja Z. Cigliču od 1946 do 1982 z glasbenimi kritikami ter polemikami; fond vsebuje tudi fotografije Z. Cigliča, njegovih žena, sodelavcev, članov orkestra Slovenske filharmonije ter drugih slovenskih glasbenih ustvarjalcev in poustvarjalcev v času od 1940 do 1995."

Praviloma opis vsebine fonda ali zbirke temelji na sistemu njegove ureditve z navajanjem bistvenih sestavnih delov fonda ter obdobja, iz

katerega izvirajo. Obdobja ni potrebno navajati le, če ta sovpada z obdobjem gradiva celotnega fonda ali zbirke. Verbalni opis vsebine fonda ali zbirke ni priporočljiv in ga uporabljamo le pri neurejenih ali nepopolnih fondih.

Primer opisa vsebine Ministrstva za industrijo in rudarstvo Ljudske republike Slovenije:

adaptacije tovarn in rudnikov 1945-1951/ poročila delegatov MIR za rudnike in železarne 1945-1946/ avstrijska, nemška in italijanska lastnina 1945-1949/ bilance tovarn in rudnikov 1939, 1945-1951/ cene izdelkov in rud 1945-1951/ cenitve nepremičnin in premičnin v povezavi z nacionalizacijo in razlastitvami 1946-1948/ darilne pogodbe - podarjene tovarne državi 1947-1948/ plani in tabele delovne sile 1945-1951/ delitev dobička v okviru petletnega plana 1947-1951/ dohodki in izdatki podjetij in rudnikov 1945-1947/ finančni plani glavnih direktij 1947-1951/ finančni plani tovarn in rudnikov 1945-1951/ investicije glavnih direktij 1947-1951/ investicije tovarn in rudnikov 1945-1951/ izvoz in uvoz 1945-1951/ kapitalna izgradnja 1947-1951/ krediti 1945-1951/ letni plani glavnih direktij, tovarn in rudnikov 1946-1951/ likvidacije podjetij 1945-1948/ mesečna in letna poročila glavnih direktij, tovarn in rudnikov 1945-1951/ nacionalizacija 1946-1950/ norme v rudnikih 1946-1947/ okrožnice MIR 1945-1951/ mesečna poročila delegatov MIR o stanju v podjetjih in rudnikih 1945-1946/ petletni gospodarski načrt 1947-1951/ poškodbe rudarjev 1945-1951/ razlastitve 1947-1950/ reparacije 1945-1948/ sezname podjetij 1945-1948/ statistični podatki o tovarnah in rudnikih 1945-1950/ Unra - pomoč 1945-1948/ ustanovitve podjetij/ vojna škoda v rudnikih, železarnah, tekstilni industriji 1945/ zaključni računi glavnih direktij, tovarn in rudnikov 1945-1951/ zaplembe rudnikov in tovarn 1945-1947 (do 1949 gletle na trajanje postopka).

25. Popisovanje z deskriptorji

Računalniško podprto popisovanje je prineslo v ospredje popisovanje arhivskih enot z različnimi deskriptorji:

- krajev in geografskih imen,
- pravnih oseb,
- fizičnih oseb in
- stvarnih pojmov,

ki jih lahko zajemamo direktno iz arhivskega gradiva (primarni deskriptorji) ali pa indirektno iz različnih elementov arhivskega popisa (sekundarni deskriptorji), kot na primer iz verbalnega ali nominalnega opisa vsebine, iz naslova popisne enote, iz regestov, iz historiatov ustvarjalcev, historiatov fondov itd. Nekateri elementi popisovanja, poleg deskriptorjev vsebine, imajo že sami po sebi značaj deskriptorjev, kot na primer imena fondov, nazivi in sedeži ustvarjalcev, imena odgovornih oseb za nastanek gradiva itd.

Računalniški programi omogočajo zelo hitro sortiranje in iskanje deskriptorjev, kar predstavlja v primerjavi s klasičnim načinom izdelave indeksov oziroma kazal s pomočjo kartoteke velikansko časovno prednost.

Opisovanje vsebine arhivskega gradiva, pa tudi drugih elementov popisovanja z deskriptorji krajev ter z nazivi in imeni pravnih ter fizičnih oseb, je sorazmerno enostavno in hitro strokovno opravilo. **Opozorimo pa naj, da predstavljajo opis vsebine arhivskega gradiva s stvarnimi pojmi med najzahajnejše arhivsko strokovno opravilo.** Oblikovanje ustreznih stvarnih pojmov, gesel, ki relevantno odražajo vsebino gradiva, zahteva ogromno znanja in izkušenj.

Pojme lahko na podlagi različnih kriterijev sistematično povezujemo oziroma razvrščamo v klasifikacijske načrte ali tezavre.

26. Sistematično razčlenjevanje oziroma razvrščanje po vsebini (klasificiranje)

Različni registraturni in klasifikacijski načrti ter tezavri omogočajo sistematično razvrščanje popisnih enot oziroma razčlenjevanje popisnih enot po vsebini, po funkcijah ali nalogah ustvarjalcev ter po različnih drugih principih sistematičnega razvrščanja (po dejavnosti, po lastnostih arhivskega gradiva itd.). Pri računalniško podprtem popisovanju je mogoče popisne enote vzporedno sistematično razvrščati ali razčlenjevati na nešteto načinov.

Sistematično razvrščanje popisnih enot s pomočjo klasifikacij daje tem enotam strukturo na vseh stopnjah popisovanja. Klasifikacija fondov in zbirke na primer predstavlja osnovno strukturo pri popisovanju fondov in zbirke za arhivske vodnike. Zelo številne in različne klasifikacije pa se uporabljajo v arhivih tudi kot osnova za sistematično razvrščanje popisnih enot v okviru enega ali več arhivskih fondov oziroma kot osnova za razčlenitev fondov.

Zaradi različnih vzrokov že nekaj časa v arhivistiki ni več poskusov sestavljanja univerzalnih (enotnih) klasifikacijskih načrtov za razvrščanje po vsebini, ki bi veljali za vse fonde in za vsa obdobja, podobno kot UDK za katalogizacijo knjig in člankov v bibliotekarstvu. Propadli so tudi vsi projekti arhivskih univerzalnih tezaurov (sistematično strukturiranih stvarnih pojmov). Klasično razvrščanje popisnih enot, še bolj pa iskanje pojmov s pomočjo običajno zelo obsežnih in preprodnih klasifikacij in tezaurov, je zelo neinkovito nadomestilo univerzalno računalniško numerično ali abecedno razvrščanje stvarnih, imenskih, krajevnih in drugih pojmov - deskriptorjev ter iskanje po deskriptorjih in drugih elementih popisovanja, še najbolj enostavno in učinkovito pa je iskanje besed(ila) po tekstu in hipertekstu.

Del klasifikacije stvarnih pojmov v državnih upravnih organih za področje pravosodnih zadev leta 1962:

- 7 Sodstvo, tožilstvo in pravobranilstvo
- 70 Sodno poslovanje
- 71 Pravnice, nepravdnice, izvršilne, kazenske in zemljiškoknjižne zadeve
- 710 Pravnice zadeve
- 711 Nepravdnice zadeve
 - zapuščinske zadeve
 - razglasitev za mrtvega in dokazovanje smrti
 - odvzem poslovne sposobnosti
 - razveljavitev listin
 - protestiranje menic
 - razdržitve skupnega premoženja
 - poprava in obnova meje itd.
- 712 Izvršilne zadeve
- 713 Kazenske zadeve
- 714 Zemljiškoknjižne zadeve

3.4 ELEMENTI POGOJEV DOSTOPNOSTI IN UPORABE GRADIVA

27. Pripomočki za uporabo arhivskega gradiva

Pojem "pripomočki za uporabo arhivskega gradiva" je širši od pojma "pripomočki za raziskave arhivskega gradiva", saj med pripomočke za uporabo uvrščamo tudi prvotne spisovne evidence (vložne zapisnike ali delovodnike, vpisnike, indekse, registraturne načrte, kartotečna kazala, klasifikacijske načrte, popise spisov, sezname došle in odposlane pošte, računalniške evidence itd.) in vse arhivske pripomočke: prevzemne sezname, arhivske popise, inventarje, vodnike, kartoteke in druge pripomočke za raziskave arhivskega gradiva.

Navajamo le uporabne prvotne in arhivske pripomočke. Če je potrebno, jih tudi podrobneje opišemo, še zlasti spisovne evidence. Med pripomočki za uporabo navajamo tudi objavljene pripomočke, kot so na primer tiskani inventarji in vodniki.

Izoblikovale so se naslednje kratice, ki informirajo o pripomočkih za uporabo, času njihovega nastanka in avtorju pripomočka:

- NI Ni pripomočkov
- PS Prevzemni seznam z letnico izdelave in avtorjem
 - PS 1953 (Jože Maček), 1965 (Janez Kos), 1991 (Žarko Štrumbelj)
- AP Arhivski popis, ki je nastal v arhivu pri popisovanju z letnico popisa in avtorjem
 - AP 1973 (Ema Umek)
- AI Arhivski inventar s predpisanimi elementi in z letnico izdelave in avtorjem
 - AI Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, Cerkevne zadeve, Lit. A-Z, Inventarji, 5 knjig, Ljubljana 1985-1997
 - AI Arhivski inventar za serijo zapisnikov sej (Vladimir Kološa)
- AV Arhivski vodnik z vsemi predpisanimi elementi in z letnico izdelave ter avtorjem
- PR Računalniško izdelan popis z navodbo

računalniškega programa, s katerim je izdelan, letnico izdelave ter avtorjem
PR INFORMIX - INFOARH, 1996 (Olga Pivk)

SE Spisovne evidence

Delovodniki 1850-1910, 1912, 1918; krajevni, osebni in stvarni indeksi 1850-1873, 1912-1915; registraturni načrt za okrajna glavarstva 1851-1918; kartotečno kazalo 1962 - 1988; računalniška evidenca - LOTUS NOTES 1989 - 1996 itd.

DP Drugi pripomočki za uporabo z navedbo avtorja in letnico izdelave

Imenska kartoteka investitorjev gradbenih zadev 1850-1918 (Andrej Zadnikar) 1992

Spisove evidence navajamo tudi pri opisu vsebine fonda, če menimo, da so pomembno arhivsko gradivo.

28. Pravni status in stopnja izdelave dokumenta

Pravni status je za nekatere vrste gradiva zelo pomemben element, zlasti za listine, pa tudi za tipične vrste dokumentov s področja sodnega poslovanja in upravnega postopka (za tako imenovane pravne in upravne akte: odločbe, sklepe, sodbe, pogodbe, zapisnike itd.).

Z vidika pravne veljavnosti dokumentov ločimo:

- original s pravno veljavo
- neoriginal s pravno veljavo:
 - overovljen prepis
 - overovljena kopija
 - transumpt
 - vidimus
- neoriginal brez pravne veljave:
 - prepis
 - kopija
 - duplikat
 - falzifikat
 - kopialna knjiga
 - kartular
 - register

Pri izdelavi dokumentov pa ne glede na pravno veljavnost ločimo več stopenj:

- konecept
- čistopis
- kopija

29. Jezik in pisava

Element jezika in pisave je potreben podatek, kadar se od uporabnika pričakuje, da mora pri uporabi gradiva popisnih enot zaradi razumevanja obvladati poleg slovenščine tudi druge jezike in branje različnih pisav. Jezika in pisave ne navajamo, če gre le za manjše dele gradiva ali posamezne dokumente v drugem jeziku in pisavi. Če je jezik le slovenščina in pisava humanistika, jih ne navajamo.

Primer možnosti navajanja jezika in pisave iz

računalniškega programa ARMIDA, ki ponuja zelo veliko število možnosti na ravni popisovanja fonda:

Jezik	Kratica
latinščina	la
nemščina	ne
italijanščina	it
madžarščina	ma
srbohrvaščina	sb
hrvaščina	hr
srbsščina	sb
francoščina	fr
angleščina	an
slovenščina	sl

Pisava	Kratica
gotica	gmi
glagolica	gog
cirilica	cir
arabska pisava	ara
humanistika	bum

30. Stanje ohranjenosti, materialna varstvo

Navajamo podatke o ohranjenosti gradiva popisne enote, predvsem podatke o poškodbah ali uničenjih, potrebnih delih in že opravljenih delih na gradivu.

Stanje ohranjenosti:

Potrebno restavriranje:

Potrebno varnostno fotokopiranje, mikrofilmanje ali skeniranje:

Potrebno reproduciranje zaradi uporabe: (tudi način)

Potrebna izdelava filmske kopije:

Opravljenost restavriranje:

Opravljenost varnostno fotokopiranje, mikrofilmanje ali skeniranje:

Opravljenost reprodukcija za uporabo:

Opravljenost izdelava filmske kopije:

31. Avtorske pravice

Evidentiramo avtorje oziroma imetnike moralnih in materialnih avtorskih pravic v skladu z zakonom o avtorskih pravicah²⁶ in datum, do kdaj te pravice trajajo. Uporabnike gradiva smo dolžni opozorjati na avtorske pravice, imetnikom avtorskih pravic pa na njihovo zahtevo predložiti dokumentacijo o uporabi oziroma izposoji takšnega gradiva. Še posebej velja to za filmsko arhivsko gradivo. Arhiv ne ureja plačevanje avtorskih pravic oziroma ne opravlja varstva avtorskih pravic.

Primer: Moralne in materialne avtorske pravice pri dokumentarnem filmu "Filmski obzornik oktober 1946" pripadajo Triglav filmu (producent), Dušanu Povhu in Francetu Kosmaču (režiserja) in Karlu Božiču, Ivanu Marinčku in

²⁶ Zakon o avtorskih pravicah (Ur.LRS, št. 21/95).

Antonu Smehu (kamermani).

32. Copyright

Velja podobno kot za avtorske pravice. So-glasja za ponatise ali kakršnekoli objave dajejo uporabnikom imetniki Copyrighta.

33. Dostopnost za uporabo

Dostopnost arhivskega gradiva za uporabo omejujejo vse vrste tajnosti (državna, uradna, vojaška, poslovna, poklicna itd.), varstvo osebnih podatkov oziroma varstvo podatkov, ki se nanašajo na zasebnost (podatki, ki se nanašajo na ideološko, versko, politično prepričanje posameznika, njegovo izobrazbo, zdravje, zasebno življenje, premoženje, finance, davke itd.) ter vse druge omejitve uporabe oziroma dostopnosti arhivskega gradiva, ki so določene s predpisi ali pa so tako v skladu z arhivskimi predpisi določili izročitelji ob prevzemu gradiva v arhiv. Še posebej je treba biti pozoren na določbe o zaupnosti ali dostopnosti zasebnega arhivskega gradiva.

Običajno opišemo vrste in pogoje (ne)dostopnosti gradiva ter navajamo datum, do katerega je gradivo praviloma nedostopno za uporabo oziroma zaprto za uporabo.

Prvi primer

V fondu Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije je serija članskih dokumentov (partijskih dosjejev) nedostopna 75 let od nastanka oziroma 10 let od smrti posameznika

Drugi primer

Arhivsko gradivo: pogodbe o nabavi vojaških letal 1991

Vrsta zaupnosti: vojaška tajnost

Čas trajanja nedostopnosti: 40 let od nastanka

Letnica trajanja nedostopnosti: 2031

3.5 ELEMENTI POVEZAV POPISNE ENOTE

Večina elementov tega področja popisovanja s pomočjo signatur povezuje izvorno gradivo popisnih enot s sorodnimi enotami, najpogosteje s kopijami ali z alternativnimi načini istih zapisov. Signature omogočajo računalniško in fizično povezovanje popisnih enot ter izdelavo konkordančnih tabel.

34. Drugi imetniki gradiva fonda ali zbirke

Navajamo informacije o delih gradiva, predvsem fonda ali zbirke, ki se nahajajo v drugih fondih ali zbirkah, v drugih arhivih ali sorodnih institucijah ter pri drugih imetnikih, lahko tudi pri ustvarjalcih. Po možnosti navajamo tudi signature, če je del gradiva v drugem arhivu.

Primer informacije k Zbirki matičnih knjig Arhiva Slovenije:

Matične knjige hranijo tudi:

- matični uradi oz. upravne enote (cerkvene in civilne matične knjige, mlajše od 100 let),
- Nadškofjski arhiv Ljubljana, Škofjski arhiv Maribor in Škofjski arhiv Koper (cerkvene matične knjige, starejše od 100 let, ter dvojnike matičnih knjig).

Drugi primer:

Del gradiva Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS iz obdobja 1946-1951 hrani Ministrstvo za gospodarstvo Republike Slovenije zaradi potreb poslovanja.

Tretji primer:

Fond Okrajnega glavarstva Kranj se nahaja v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (SVN ZAL KRA 42), del pa v Arhivu Republike Slovenije (SVN AS 832).

35. Povezave s prevzemno (akcesijsko) knjigo arhivskega gradiva

Običajno povezujeemo z oznakami in zaporednimi številkami prevzemnih (akcesijskih) knjig, ki jih vodijo arhivi zaradi predpisane evidence o prevzemanju gradiva,²⁷ le signature fondov in zbirk, lahko pa tudi signature drugih arhivskih enot, če so samostojno vpisane v akcesijsko knjigo. V primeru prehoda na računalniško podprto popisovanje arhivskega gradiva, ki vsebuje tudi vse elemente evidence o prevzemanju gradiva, vodenje akcesije v obliki knjig ni več potrebno. Oznaka akcesijske knjige in zaporedne številke vpisov se morajo razlikovati od signatur popisnih enot, še posebej od signatur fondov in zbirk!

Primer:

Signatura fonda	SVN ZAL LJU 922
Oznaka akcesijske knjige in zaporedna(e) številka(e) vpisa(ov), če je bil fond prevzet večkrat)	A LJU 562, A LJU 814

36. Povezave popisnih enot s tehničnimi enotami

Signirane arhivske enote so običajno tehnično opremljene v tehnične enote (škafle, fascikle, registratorje, knjige, mape, ovoje itd.) ali pa so zapisane na določene tehnične enote (kolote, kasete, trakove, diskete, plošče itd.), ki so zaporedno oštevilčene v okviru fonda, podfonda ali serije.

Primer:

Signature arhivskih enot	AS 892 6450 - 6863
Zap. št. tehnične enote, v katero so vložene a.e.	42

Predpisano imamo povezavo med signaturami

²⁷ Peti in osmi člen Pravilnika o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva (Ur.LSRS, št. 34/81, popravek 2/82).

popisnih enot in zaporednimi številkami tehnič-
nih enot, ki jih te vsebujejo.

Tehnične enote morajo na vidnem mestu
namreč imeti oznako arhiva, ime in signaturo
fonda ali zbirke, zaporedno številko tehnične
enote ter signaturo popisnih enot, ki jih vsebujejo
(lahko le začetno in končno zaporedno številko iz
signatur popisnih enot, ki so v okviru tehnične
enote).²⁸

Povezava popisnih in tehničnih enot se seveda
razen na oznakah tehničnih enot vodi tudi raču-
nalniško. Če so arhivske enote hkrati tudi tehnične
enote in so zaporedne številke tehničnih enot del
signatur arhivskih enot povezava ni potrebna.

Primer računalniško izpisane nalepke oznake
tehnične enote:

Signatura fonda	AS 892
Ime fonda	Okrajno glavarstvo Kranj
Zap. št. tehnične enote	42
Signature arhivskih enot	6450-6863

37. Povezave s fotokopijami

Signature izvirnega arhivskega gradiva pove-
zujemo s signaturami fotokopij teh izvirnikov.

Signatura izvirnika	AS 1054 6754 (Zbirka listin, izvirna listina)
Signatura fotokopije	AS 1250 453 (Zbirka fotokopij, fotokopija listine)

38. Povezava z mikrofili in skeniranimi za- pisi na optičnih nosilcih

Kadar je izvirno arhivsko gradivo mikrofil-
mano ali skenirano in shranjeno na mikrofilih
ali optičnih nosilcih (optični diski, CD ROM),
signature izvirnih popisnih enot računalniško po-
vezujemo s signaturami mikrofilmov ali skeni-
ranih dokumentov. Te signature vsebujejo ozna-
ko države, arhiva, zaporedno številko fonda ali
zbirke, oznako zbirke po namenu, zaporedne šte-
vilke tehničnih enot (kolotov, diskov, kaset) in
zaporedne številke posnetkov.

Mikrofilme in skenirane dokumente po name-
nu ločimo na:

varnostne (nadomestilo za primer uničenja
izvirnika),

dopolnilne (predvsem iz tujih arhivov),

uporabniške (izdelane za uporabo ali po
naročilu uporabnikov),

za izmenjavo (z drugimi arhivi, predvsem
tujimi).

Primer povezave izvirnika z mikrofili:

Signatura izvirne popisne enote	AS 1054 6754 (Zbirka listin, izvirna listina)
Signatura mikrofilmskega posnetka	AS 1215 VM 413 614 (Zbirka varnostnih mikrofilmov, kolot št. 413, zaporedna št. posnetka 614)

39. Povezave različnih vrst nosilcev filmskih zapisov

Signaturo filma kot osnovne popisne enote
filmskega arhivskega gradiva računalniško pove-
zujemo z oznakami različnih vrst nosilcev istega
filmskega zapisa in zaporednimi številkami teh-
ničnih enot (kolotov, kaset). Mednarodno stan-
dardizirane vrste nosilcev ozimma različne teh-
nike filmskih zapisov so:²⁹

NP	negativ slika (Negativ Picture)
NS	ton negativ (Negativ Sound)
RN	ohrljiv negativ (Reversible Negativ)
WP	delovna kopija (Work Picture)
SM	magnetni zvočni trak (Sep Mag)
CS	zvočna kopija (Copy Sound)
CO	kopija brez zvoka (Copy)
DNS	duh negativ z zvokom (Dub Negativ B/W with Sound)
DNB	duh negativ brez zvoka (Dub Negativ B/W)
LAB	lavand z zvokom (Lawand B/W with Sound)
LAS	lavand brez zvoka (Lawand B/W)
MIX	končni miks (Mix)
CSA	zvočna arhivska kopija (Copy Sound Archiv)
COA	arhivska kopija brez tona (Copy Archiv)
M	glasba (Music)
WHS	elektronski nosilec (magnetoskop ali Beta- cam, WHS)
CD ROM	optični nosilec (CD ROM, optični diski)

Primer povezave filma z različnimi nosilci:

Signatura filma	SVN AS SFA 1202 345 (Na svoji zemlji)
Oznaka vrste nosilca in zaporedne številke	CS (zvočna kopija) 2345, 2346, 2347 NP
tehničnih enot (kolotov, kaset)	(negativ slika) 346, 247 WHS (video, WHS) 53

Oznake filmskih tehničnih enot (kolotov in
kaset) vsebujejo signaturo vsebovanega filma z
oznako države, arhiva, filmskega arhiva, zbirke
filmov in zaporedne številke filma v zbirki,
oznako vrste nosilca filmskega zapisa in zapo-
redno številko tehnične enote. Na oznaki sta ohi-
čajno izpisana tudi naslov filma in kratica za
vrsto filma (igrani, dokumentarni ali animirani).

²⁸ Deveti člen Pravilnika o strokovni obdelavi in izdelavi pripo-
močkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur.l.SRS, št. 11/88).

²⁹ Povzeto po FIAF SUMMER SCHOOL 1996, Computerized
Collection Management, Technical Records, NIFTVA London
1996.

Primer oznake filmskega koluta:

Signatura filma	SVN AS SFA 1202 732
Ime filma	Srečno Kekec
Vrsta filma	IF (igrani film)
Vrsta nosilca filma	CS (zvočna kopija)
Zaporedna številka koluta	4228

40. Povezave različnih vrst nosilcev fotografij

Signature slikovnih zapisov oziroma fotografij, običajno so to pozitivni, povezujemo s signaturami drugih vrst nosilcev istega fotografskega zapisa, ki vsebujejo oznako države, arhiva, zaporedno številko fonda ali zbirke, oznako fotografske popisne enote glede na vrsto nosilca zapisa in zaporedno številko popisne enote. Vrste nosilcev fotografskih zapisov so predvsem:

- pozitiv na fotografskem papirju,
- negativ na filmu,
- diapozitiv na filmu,
- steklena plošča,
- mikrofilm,
- magnetni nosilci,
- optični nosilci (CD ROM, optični diski).

Primer povezave istega fotografskega zapisa:

Signatura pozitivna na fotografskem papirju	AS 1200 (Zbirka fotografij)
	PO 12845 (oznaka in številka pozitivna)
Signatura negativa na filmu	AS 1200 (Zbirka fotografij)
	NE 1366 (oznaka in številka negativa)

41. Povezave s sorodnimi popisnimi enotami

Vsebinsko sorodne popisne enote je smotno s pomočjo njihovih signatur računalniško povezovati v okviru enega fonda, med različnimi fondi in celo med arhivi. V okviru enega fonda je s pomočjo povezav signatur mogoče po končanem popisovanju vsebinsko ali kako drugače sorodne popisne enote tudi fizično, ne le fiktivno združevati. Povezovanje oziroma združevanje omogočajo predvsem klasifikacije vsebine, številni deskriptorji ter drugi tako imenovni relacijski elementi popisovanja (čas nastanka gradiva, vrste gradiva itd.). S takšnimi računalniškimi povezavami med popisnimi enotami prehajamo ponovno na tematsko ureditev arhivskega gradiva na nivoju arhiva ali med arhivi, čeprav je osnova za popisovanje še vedno načelo provenience, torej gradivo enega ustvarjaleca oziroma fonda. Daleč najpomembnejši rezultat takšnih povezav pa je interaktivno iskanje podatkov v računalniških bazah.

42. Povezave z objavami in objavljenimi reprodukcijami arhivskega gradiva

Objave arhivskega gradiva in objave repro-

dukcij gradiva se citirajo skladno s citiranjem literature.

Na primer, objavljeno v: Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 1. knjiga, Ljubljana 1902, str. 125 ali v: Enciklopedija Slovenije, zv. 10, Pt - Savn, Ljubljana 1996, str. 137

43. Predstavitve, razstavljanje

Navajamo ali citiramo podatke o razstavljenem ali kako drugače prezentiranem arhivskem gradivu v javnosti (v obliki diapozitivov, videokaset, predvajanja na RTV itd.), kot na primer naslov razstave, kraj in datum, avtor razstave, oblika, kraj in datum javne prezentacije itd.

Primer citiranja razstave listine:

Slovenija v papeških listinah, razstava Arhiva Republike Slovenije, Narodna galerija v Ljubljani, 8. do 30. maj 1996, avtor razstave France M. Dolinar

44. Literatura - bibliografija o popisni enoti

Običajno citiramo literaturo o ustvarjalecu fonda, literaturo o historiatu fonda ter literaturo, ki prezentira vsebino arhivskega gradiva popisne enote. Po možnosti citiramo tudi pomembnejšo literaturo, ki je nastala kot rezultat raziskovalnega dela uporabnikov v arhivskih čitalnicah.³⁰

Primer bibliografije o fondu "Pevski zbor France Prešeren Kranj": 25 let pevskega zbora France Prešeren Kranj 1945-1970, Kranj 1970; Mija Mravlja, Pevski zbori v Kranju (1945-1983), Kranjski zbornik 1985, Kranj 1985, str. 246-262.

3.6 OSTALI ELEMENTI POPISOVANJA**45. Opombe**

Bilo naj bi jih čim manj. Vanje vpisujemo elemente, ki v metodologiji niso predvideni.

4. ELEMENTI POPISOVANJA NEKATERIH TIPIČNIH VRST ARHIVSKEGA GRADIVA

V tem prispevku želim kot primer praktičnega popisovanja po možnih elementih predstaviti le tri zelo tipične primere: za listine, tehnično dokumentacijo in filme. Za vse vrste gradiva naj bi vseboval izčrpane primere načrtovani priročnik za strokovno obdelavo, kakor tudi primere izdelave arhivskih inventarjev, vodnikov in različnih drugih pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva.

Primer popisa listine na podlagi elementov

³⁰ Splošni mednarodni standardi za arhivsko popisovanje pri elementu Bibliografija predvidevajo tudi navajanje literature, ki je nastala na podlagi raziskav oziroma uporabe arhivskega gradiva.

popisovanja, tipičnih za popis listin s stališča arhivistike.³¹

Listina (vrsta arhivskega gradiva)

SVN AS 1054 322 (signatura listine iz Zbirke listin)

AS, Zbirka listin, R1 68 (prejšnja signatura)

AS 1255 834 (signatura varnostnega mikrofilma)

AS 1256 125 (signatura skenirane listine)

AS, Gruberjeva palača, trezor listin in rokopisov, omara XXI (lokacija izvornika)

1474, maj 2, Rim (čas in kraj nastanka oziroma izstavitve)

Papež Sikst IV. naroča proštu samostana Device Marije v Grebinju, naj izvede inkorporacijo župnije Sv. Križa (Podbočje) cistercijanskemu samostanu v Kostanjevici. Dohodki samostana so se zaradi pustošenja Turkov zelo zmanjšali. Inkorporacijo je predlagal župnik Janez Polongartner, Cesar Friderik III. se z njo strinja, cistercijani pa se obvežejo, da bodo župnika Janeza vzdrževali do konca življenja. (regist)

Sikst IV., papež (izstavitelj listine - odgovornost za nastanek)

Cistercijanski samostan v Kostanjevici (prejemnik listine)

Rim, Grebinje, Podbočje, Kostanjevica (deskriptorji krajev)

Sikst IV., papež; Polongartner Janez, župnik; Friderik III, nemški cesar (deskriptorji fizičnih oseb)

Samostan Device Marije v Grebinju, Cistercijanski samostan v Kostanjevici, Župnija Sv. Križ v Podbočju (deskriptorji pravnih oseb)

Papež, samostani, cistercijani, župnija, inkorporacija župnij, turški vpadi, cesar (stvarni pojmi)

Papeška listina (možna klasifikacija glede na izstavitelja listine)

Podelitvena listina (možna klasifikacija glede na listine po namenu)

Original s pravno veljavo (pravni status)

Pergament, 35 x 51 cm, svinčena hula na navadni vrvi, pergament je močno poškodovan, natrgan (zunanje značilnosti in stanje ohranjenosti)

Latinščina (jezik)

Humanistika (pisava)

Listina je zaradi poškodbe pergamenta dostopna za uporabo le v obliki mikrofilma ali fotokopije. (dostopnost za uporabo)

Avstrijski državni arhiv, 24. 12. 1985 (izročitelj in datum izročitve)

F. Sebuni, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain, II. zvezek, Laibach 1884 - 1887, str. 351 (objava).

France M. Dolinar, Slovenija v papeških listi-

nah, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1996, katalogi, zvezek 16, str. 96-97, št. 26 (regist).

Slovenija v papeških listinah, razstava Arhiva Republike Slovenije v Narodni galeriji v Ljubljani od 8. do 30. maja 1996, avtor razstave France M. Dolinar (predstavitev listine na razstavi)

Primer možnega popisa gradbenega načrta (tehnične dokumentacije):³²

Načrt (oznaka za vrsto arhivskega gradiva)

SVN AS 1178 867 (signatura gradbenega načrta v Zbirki načrtov)

AS 1178 25 (povezava s številko tehnične enote v okviru zbirke)

Gradbeni urad Mesta Ljubljane 351-16/1995 (prvotna signatura)

Projekt adaptacije in rekonstrukcije Domobranske kasarne v Ljubljani na Roški cesti za potrebe Arhiva Republike Slovenije, Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Restavratorskega centra Slovenije (naslov)

1993-1996 (obdobje nastanka projekta)

Slepi Vlade RS o dodelitvi Domobranske kasarne uporabnikom, idejni projekt adaptacije in rekonstrukcije, projektna naloga, statični elaborat, arhitektonski del projekta, načrti instalacij in opreme, izvedbeni projekt, lokacijsko in gradbeno dovoljenje, predračun gradbenih del, javni natečaj za izbor nadzornega organa in izvajalcev po fazah del, pogodbe z izvajalcem del, obračunske situacije, prevzemni zapisnik, gradivo gradbenega odhoda 1993 do 1996 (nominativni opis vsebine)

IZTR Ljubljana, projektantska organizacija; ing.arh. Rihar Gregor, projektant; ing. arh. Janez Ribnikar, statik; Vlada Republike Slovenije, lastnik objekta; Servis skupnih služb Vlade Republike Slovenije, investitor; Arhiv Republike Slovenije, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Restavratorski center Slovenije, uporabniki; Ljubljanski urbanistični zavod, nadzorni organ; SGP Grosuplje, izvajalec del; (odgovorne osebe za nastanek)

Načrti na magnetnih disketah, paus papirju in na papirju, A0 format načrtov, merilo načrtov 1:10 (zunanje značilnosti)

Objekt stoji v k.o. Poljane, št. parcele 1245/3, št. lokacijskega dovoljenja 351-1345/94 Mesto Ljubljana, št. gradbenega dovoljenja 351-2345/95 Mesto Ljubljana (specifični podatki za gradbene načrte)

AS 1455 223 (signatura magnetne diskete z načrti)

AS 1234 118-422 (signature mikrofilmov iz zbirke uporabniških mikrofilmov)

Primer možnega popisa filma na podlagi elementov popisovanja, tipičnih za popis filmov.³³

³¹ Popisov listin, glej na primer v: Slovenija v papeških listinah, razstava Arhiva Republike Slovenije v Narodni galeriji v Ljubljani od 8. do 30. maja 1996, avtorja seznam listin France M. Dolinar in Jože Školljanec, Ljubljana 1996, str. 121-189.

³² O elementih popisovanja načrtov glej članek: Branki Šuštar, Problemi vrednotenja in popisovanja tehnične dokumentacije za graditev objektov, Arhivi IX, št. 1-2, Ljubljana 1986, str. 45-49.

³³ Elemente popisovanja filmskega arhivskega gradiva glej na

Film (oznaka vrste arhivskega gradiva)
SVN AS SFA 1155 840 (signalurni filma)
CSA 6551, LAS 6552, LAS 6553, CS 8781,
CS 8782, DNS 8783, DNS 8784, WIIS 25
(signature različnih vrst nosilcev zapisov filma
- kolutov)

FILMSKI OBZORNIK 33 (naslov filma)

Februar 1949 (čas nastanka)

Počastitev Prešernovega spomina. Proslava ob stoletnici smrti pesnika Franceta Prešerna. Razstava v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani 2. februarja; med obiskovalci Ferdo Kozak, predsednik Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije, in Josip Vidmar, predsednik Prezidijske Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije. Odkritje spominske plošče na hiši v Rožni ulici 5 v Ljubljani, kjer je pesnik živel v letih 1829-1935. Slovesnost ob njegovem spomeniku na Prešernovem trgu v Ljubljani. Odkritje pesnikovega doprsnega kipa v Prešernovi 8 v Kranju, kjer je Prešeren umrl. Govor dr. Antona Slodnjaka. Udeleženci proslave obiščejo pesnikovo rojstno hišo v Vrbi. (opis vsebine)

Ljubljana, Rožna ulica 5 v Ljubljani, Prešernov trg v Ljubljani, Prešernova ulica 8 v Kranju, Kranj, Vrba (deskriptorji krajev)

Prešeren France, Kozak Ferdo, Vidmar Josip, Slodnjak Anton (deskriptorji fizičnih oseb)

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Ljudska skupščina Ljudske republike Slovenije (deskriptorji pravnih oseb)

Proslava ob stoletnici Prešernove smrti, spominska plošča, razstava v NUK, spomenik na Prešernovem trgu v Ljubljani, doprsni kip Franceta Prešerna v Kranju, rojstna hiša Franceta Prešerna v Vrbi (stvarni pojmi)

Triglav film Ljubljana, producent; Režek Boris, redaktor; Adamič Ernest, režiser; Badjura Metod, Sinč Anton, kamermana; (odgovorne osebe za nastanek filma)

224 m, 9 minut, 7 kolutov (obseg)

35 mm, črno bel, zvočni, (znanje značilnosti)

DF - Dokumentarni film (klasifikacija, oznaka filma glede na vrst)

Na arhivski zvočni kopiji močno poškodovana perforacija in deževna stika. Potrebna izdelava novih kopij ter presnetje na Betacam. (stanje ohranjenosti)

Viba Film 22. 4. 1974 in Slovenski filmski sklad 24. 3. 1995 (izročitelja in datuma izročitve)

Gotenica, 1/12 (CS 8781, CS 8782, DNS 8783, DNS 8784); AS Virantova hiša 1/22 (CSA 6551, LAS 6552, LAS 6553) (lokacija tehničnih enot)

Avtorske pravice imajo producent in vse navedene odgovorne osebe za nastanek filma. (avtorske pravice)

Razstava Prešernovih rokopisov, Slovenski poročevalec, 3. februar 1949, št. 32. - Ivan Nemanič, Filmi Metoda in Milke Badjura 1926-1969, Arhiv Republike Slovenije. Inventarji, serija Zbirke; zvezek 3, Ljubljana 1994, str. 102, št. 54. (literatura o filmu)

Teorija in praksa vrednotenja dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva

MARIJA KOS

Arhivistika je kot interdisciplinarna veda za arhiviste, ki spremljajo arhivsko gradivo od nastanka do strokovne obdelave, precej zagonetna. Arhivska teorija se kljub jasnim načelom in podrobno izdelanim kriterijem v praksi prevečkrat izkaže za nekompatibilno. Razkorak je posebej velik na področju gospodarstva.

S sprejetjem Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (Ur.l.RS, št. 20/97) se je spremenil način določanja ustvarjalcev zasebnega arhivskega gradiva (namesto razglašanja s strani upravnih organov, pristojnih za kulturo, bo minister z odločbo razglasil zasebno dokumentarno gradivo za arhivsko gradivo). Arhivi bodo morali predložiti letne plane evidentiranja. Glede na to, da je bila valorizacija ustvarjalcev iz začetka osemdesetih let narejena po kriteriju avtomatizma in vnaprejšnjega pričakovanja pomena arhivskega gradiva, upajmo, da bo zdajšnja selekcija bolj premišljena. Dokler se ne bodo upoštevala osnovna načela valorizacije ter ne bo enotnega in koordiniranega pristopa, bo ostala dobro zamišljena selekcija ustvarjalcev glede na dupliranje gradiva in podatkov med fondi ter enakomerno zastopanje ustvarjalcev po posameznih dejavnostih le mrtva črka na papirju.

Koliko je bila prejšnja valorizacija ustvarjalcev na področju gospodarstva (ne)uspešna, povedo naslednji podatki, ki so bili pridobljeni z anketo aprila 1997. Upoštevaní so samo gospodarski fondi, ki so bili prevzeti po letu 1981 oziroma po uradni razglasitvi ustvarjalcev, ki so dolžni oddajati arhivsko gradivo pristojnim arhivom. Zgodovinski arhiv Ljubljana je skupaj z enotami prevzel arhivsko gradivo le od 41 valoriziranih ustvarjalcev (od skupno 145), kar je 28%, in od 24 nevaloriziranih (16%). Zgodovinski arhiv v Ptujju je prevzel arhivsko gradivo 13 valoriziranih (26%) in 9 nevaloriziranih (18%) od skupno 49 valoriziranih. Od polovice valoriziranih 34 (skupno 68) in samo od dveh nevaloriziranih (3%) ustvarjalcev so v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici že prevzeli arhivsko gradivo, v Pokrajinskem arhivu v Kopru pa od 10 (7%) od skupno 135 valoriziranih in 6 (4%) od nevaloriziranih ustvarjalcev. Iz Pokrajinskega arhiva Maribor so nam sporočili, da so "veliko večino razglašanih ustvarjalcev na področju gospodarstva prevzeli v arhivske depoje zaradi stečajnega postopka." Zgodovinski arhiv v Celju žal ni posredoval podatkov.

Anketa je potrdila domnevo, da je bilo valoriziranih preveč ustvarjalcev s področja gospodarstva. Eden od razlogov, da ni bilo prevzetega

arhivskega gradiva niti pri polovici valoriziranih ustvarjalcev (nista upoštevana Pokrajinski arhiv Maribor in Zgodovinski arhiv Celje, ker niso dali točnih podatkov), je, da pri nekaterih arhivsko gradivo ni nastalo. To je posledica kampanjskega določanja ustvarjalcev ter nepoštevanja in nepoznavanja vsebine dokumentarnega gradiva. Za naslednji razlog, zaradi katerega večina fondov ni bila prevzeta, pa niso krivci arhivi. Gre za neurejeno dokumentarno gradivo in neodbrano arhivsko gradivo. To je in bo še v prihodnje glavni problem varovanja in ohranjanja arhivskega gradiva. Navzlic družbenolastniškim spremembam se stanje pri ustvarjalcih na področju gospodarstva ni bistveno spremenilo. Pisarniško poslovanje je pri večini zastarelo, kar ima za posledico neurejen arhiv. Žal je to pogosto značilnost ustvarjalcev, ki imajo večje količine arhivskega gradiva (velika podjetja z dolgo tradicijo), a ga zaradi okostenelega (samo)upravnega aparata in nizke stopnje izobrazbe pisarniških delavcev ne uspejo posodobiti.

S podobnimi razmerami se srečujemo pri društvih in zasebnih lastnikih arhivskega gradiva, kamor večji del gospodarstva že spada, pa tudi pri marsikateri inštituciji javnega prava. Arhivisti smo dolžni dajati navodila za odbiranje arhivskega gradiva, vendar pa je pogoj za odbiranje urejenost dokumentarnega gradiva. Dajemo strokovne predloge za pripravo organizacijskih predpisov, ki določajo postopke in načine dela z dokumentarnim gradivom, vodenje evidenc, označevanje gradiva itd. Na ta način spoznamo vrste dokumentarnega gradiva, kar nujno potrebujemo za izdelavo tipskega navodila za odbiranje arhivskega gradiva. Iluzorno je pričakovati, da bodo imetniki sami odbrali arhivsko gradivo in izdelali seznam, arhivisti pa ga bomo le še podrobneje strokovno obdelali. Če bi se držali določil Pravilnika o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva (Ur.l.RS, št. 34/81), potem bi bilo prevzetega zelo malo arhivskega gradiva s področja gospodarstva. Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Ur.l.RS, št. 20/97) določa, da arhivi evidentirajo dokumentarno gradivo v zasebni lasti, za katerega se domneva, da ima lastnosti arhivskega gradiva. To pa ni niti strokovno niti glede pogojev dela lahko opravilo. Vse skupaj bo še dodatno zapletlo pridobivanje dovoljenja lastnika za dostop do dokumentarnega gradiva, kar je že v času, ko privatna lastnina še ni bila prevladujoča, zahtevalo precej diplomatske spretnosti.

Glede na to, da smo v arhivih zelo obreme-

njeni z odhitanjem in prevzemanjem arhivskega gradiva, je nerazumljivo, da posamezni arhivi mimo veljavnih predpisov jemljejo v arhive tudi velike količine dokumentarnega gradiva.

Ker obstaja več razlag o tem, ali je arhivsko gradivo s področja gospodarstva primarnega ali sekundarnega pomena, se moramo arhivisti sami odločiti, katero teorijo bomo upoštevali. Nesporno je koristno, da tudi v prihodnje prevzemamo arhivsko gradivo ustvarjalcev z dolgoletno tradicijo, od katerih pogosto že imamo nekaj gradiva. Čeprav ga lastniki pod določenimi pogoji lahko sami hranijo, pa imajo le redki za to strokovno

ncoporečne razmere. Ravno tako, kot je problematično materialno varstvo, je zaskrbljujoča nizka raven zavesti o pomenu arhivskega gradiva. Ker ni tržno blago, ki bi prinašalo dobiček, kar vodstva podjetij edino zanima, je zanje brez vrednosti. Zaradi tega je zelo pomembno, da z njimi navzujemo stike, dokumentarno gradivo evidentiramo in iščemo različne možnosti, da arhivsko gradivo zaščitimo pred uničenjem.

Dokler se ne ho izboljšala kulturna zavest novih lastnikov in menedžerjev, toliko časa nimamo pravice arhivskega gradiva prepuščati njihovi brezhrižnosti.



Hugo Hibšer, Opaž tretjega mostu tromostovja, okoli 1932,
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka

Pedagoška dejavnost arhiva (izkušnje in problemi Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici)

ALEKSANDRA PAVŠIČ-MILOST

Zakon o naravni in kulturni dediščini govori o pedagoški dejavnosti arhivov v 94. členu, ko med drugimi nalogami našteva tudi obveznost pripravljanja razstav in drugih oblik predstavljanja arhivskega gradiva. Natančneje pa je to opredeljeno v normativih in standardih za arhivsko dejavnost, ki govorijo prav o pripravljanju zgodovinskih učnih ur in predavanj na podlagi arhivskega gradiva.

Potek pedagoške dejavnosti v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici od njegove ustanovitve pa do leta 1989 je bil pred leti že podrobno opisan, zato se bom holj osredotočila na nekatere probleme, ki se nam ob tem kažejo.

Pedagoško dejavnost, ki se zadnja leta odvija v arhivu, hi lahko razdelili na tri sklope:

1. pripravljanje zgodovinskih učnih ur
2. delo z zgodovinskimi krožki oziroma mladimi raziskovalci nasploh
3. vodstva po arhivskih razstavah

K točki 1

Zgodovinske učne ure se odvijajo v okviru rednega pouka spoznavanja družbe oziroma zgodovine na osnovnih in srednjih šolah. Z nekaterimi učitelji se že oh začetku šolskega leta dogovorimo za teme, ki naj hi jih ohdelali na osnovi arhivskega gradiva, in določimo okvirni časovni raspored posameznih tem, drugi se najjavljajo po potrehi še le med šolskim letom. Največ se odzivajo novogoriške šole, locirane blizu arhiva, ker učenci na poti ne izgubijo preveč časa. Najmlajši, ki prihajajo na učne ure v arhiv, obiskujejo četrti razred osnovne šole. Pri tej starosti je najtežje spustiti se na njihov nivo znanja in dojetanja. Biti moramo namreč čimbolj nazorni in konkretni. Zato je treha izbirati teme, za katere obstojajo v arhivu različne vrste zapisov. Pri nas četrtošolci ohdelajo učno snov o gradnji Nove Gorice. To je tema, za katero jim lahko pokažemo pisane, risane, tiskane, fotografirane in filmane zapise, kar je zanje zelo zanimivo. Posebej bom opozorila na močan vtis, ki ga na učence naredi filmano arhivsko gradivo. Škoda je le, da tega nimamo za vse učne vsebine, ki jih z učenci obravnavamo v arhivu. Sicer pa med učnimi urami prevladujejo uvodne ure pri zgodovini v šestih razredih osnovne šole in prvih letnikih srednjih šol, ko je govora o zgodovinski znanosti in zgodovinskih virih. Opravi se splošna predstavitev arhiva in neposredno seznanjanje z arhivskim gradivom kot pisnim zgodovinskim virom. Tudi v višjih razredih povprečno dve učni

temi v enem šolskem letu ohdelamo v arhivu (v sedmem razredu: Razsvetljenstvo s poudarkom na urbarju in katastru, Taborsko gibanje; v osemem razredu: Rapalska pogodba in boj za meje po prvi svetovni vojni, primorski Slovenci med obema vojnama). Ob tem naj povem, da dobijo učenci osnovne informacije o obravnavani temi že v šoli pri prejšnji uri zgodovine. V arhivu potem temo obnovimo oziroma jo na osnovi arhivskega gradiva dodatno ohdelamo. Izberemo nekaj dokumentov o obravnavani temi in podrobneje predstavimo vsehino. Po dva učence skupaj dobita fotokopijo dokumenta, arhivist, ki izvaja učno uro, pa uporablja original in ga učencem tudi pokaže, vendar ta dokument ne kroži po predavalnici. Glavna dilema, s katero se srečujemo pri izvajanju učnih ur, je namreč prav vprašanje, ali naj učencu omogočimo fizični stik z originalnim dokumentom glede na nevarnost poškodb. To vprašanje je zlasti pereče pri uvodnih učnih urah, ko govorimo o zgodovinskih virih. Povsem nekaj drugega je namreč, če lahko učence vidi in otipa originalni dokument, kot če mu je na voljo le fotokopija. Prva leta smo pri učnih urah kazali le originalne dokumente in jih včasih dali učencem tudi v roke. Kasneje smo ugotovili, da se pri še tako pazljivem ravnanju, če je to sorazmerno pogosto, dokument vendarle nekoliko obrabi, knjige pa se razrahljajo. Zato smo izdelali barvne fotografije dokumentov in jih kot razstavne eksponate obesili v predavalnici in na hodniku. Priskrbeli smo si tudi nekaj fotografij dokumentov drugih arhivov, zlasti listine s pečati, ki jih v našem arhivu nimamo, in seveda fotografijo najstarejšega ohranjenega dokumenta v Sloveniji. Kadar gre za posamezne dokumente, je to sorazmerno dobra rešitev, kadar želimo predstaviti dokumente vezane v knjige (zlate knjige, urbarji ...), pa je reprodukcija le hleđa sled originala. V takih primerih arhivist, ki predava, še vedno pokaže original, ne dajemo pa ga učencem v roke. Nasploh pri učnih urah v arhivu pogrešamo "ponaredek" dokumentov, ki hi na original spominjali ne le po izgledu, ampak tudi oh dotiku in hi jih učenci brez pretiranega strahu pred poškodbo lahko prijeli v roke. Zato na tem mestu ponavljam pohudo, ki je bila nekajkrat dana že na izvršnem odboru Arhivskega društva Slovenije, in sicer da hi v Konservatorski in restavratski delavnici Arhiva Slovenije izdelali za vsak arhiv nekaj takih primerkov.

Neke vrste ovira oziroma težava pri izvedbi učne ure je tudi kratek čas, ki ga imajo učenci

zanjo običajno na razpolago. Omenila sem že, da največ prihajajo v arhiv učenci bližnjih šol, ki lahko obisk opravijo v okviru redne učne ure zgodovine in ne posegajo v urnik drugih predmetov. Učitelji opozarjajo, da so zlasti na večjih šolah velike težave z usklajevanjem urnikov, če bi želeli k redni uri dodati še kakšno. Zato ostaja obisk arhiva v glavnem omejen na eno učno uro, od tega porabijo nekaj časa za pot, tako da za sam "pouk" ostane dobrih dvajset minut. Ta čas je velikokrat prekratek za dobro izpeljavo ure, zlasti če učenci postavljajo veliko vprašanj ali če si želijo o slišnem tudi kaj zapisati. Zato so učitelji zadnja leta namenili za uvodno temo k pouku zgodovine dve šolski uri (eno za predstavitev arhiva, drugo za zvrsti arhivskega gradiva). Zaradi ozko odmerjenega časa bi prišla zelo prav **krajša zloženka z osnovnimi informacijami o arhivu**, ki bi jo razdelili med učence, da se med samo učno uro ne bi obremenjevali z zapisovanjem. Zadnja leta so se na srednjih šolah uveljavile tako imenovane blok ure (dve šolski uri skupaj brez odmora). Le-te so se zlasti pri šolah, ki so blizu arhiva, izkazale kot idealne za obisk arhiva. Učenci imajo dovolj časa za prihod in odhod, arhivist pa lahko v miru izpelje dogovorjen program in odgovarja na zastavljena vprašanja.

Šole, ki so blizu Nove Gorice, a vendar vezane na prevoz, izkoristijo za obisk arhiva družboslovni ali kulturni dan. Takrat je na razpolago več časa, pojavi pa se drug problem. Zaradi avtobusnega prevoza prihajata po dva oddelka nainkrat. Toliko učencev hkrati pa v našo predavalnico ne gre. Ker želijo v takih primerih vedno le splošno predstavitev arhiva in gradiva, smo problem rešili tako, da si en razred ogleda najprej skladišča in razstavo, ki je takrat postavljena v predverju, in šele potem zvrsti gradiva, drugi pa obratno. Pri tem je treba paziti, da sta arhivista, ki vodita, usklajena in hkrati začneta in končujeta izvajanje.

Najmanj uspešni smo pri navezovanju stikov z oddaljenimi šolami, saj z nekaterimi sploh še nismo uspeli vzpostaviti sodelovanja, kljub temu, da ob vsakem začetku šolskega leta pošljemo vsem šolam dopis, kjer poleg obiska arhiva ponujamo tudi **izvedbo učnih ur na šoli**. Odzvala se je le ena šola, s katero arhiv sodeluje pri izvedbi kulturnega dne s splošno predstavitvijo arhiva in posameznih zvrsti arhivskega gradiva. Gradivo pripelje naš delavec s sabo, pripravimo pa predvsem dokumente z območja šolskega okoliša. Pri izvedbi teh učnih ur ni večjih težav, razen že prej omenjenega problema s časom, saj se mora v enem dopoldnevu zvrstiti veliko oddelkov.

K točki 2

Posledica dobrega sodelovanja s šolami (v letu 1996 je bilo npr. opravljenih 66 učnih ur) je tudi povečano število mladih raziskovalcev v arhivu. Učenci poznajo ustanovo in se ob seminar-skih in podobnih nalogah zatečejo k nam, ponavadi še preden si o neki temi poiščejo ustrezno literaturo. Kakor se niža starostna meja učencev, ki prihajajo na učne ure, tako se niža tudi starostna meja uporabnikov za "raziskovalne" namene (nekajkrat so prišli tudi že učenci četrtega razreda osnovne šole). Tega povečanega zanimanja smo sicer zelo veseli, prinaša pa tudi nekatere težave. **Ti učenci namreč še niso sposobni povsem samostojno uporabljati arhivskega gradiva**. Če želimo ugoditi njihovim željam, potrebuje arhivski delavec za pripravo gradiva veliko več časa kot običajno, stalno pa mora biti prisoten tudi pri uporabi, saj obstaja večja nevarnost, da bi poškodovali ali pomešali dokumente. Podobno velja tudi za delo z zgodovinskimi krožki, s to razliko, da takrat prevzamejo velik del obveznosti njihovi mentorji. Ti pregledajo gradivo, še preden pripeljejo učence, in pripravijo zanje le zanimivejše dokumente, tako da se jim ni treba prebijati skozi velike količine gradiva. Člani zgodovinskih krožkov prihajajo v arhiv zlasti ob pripravljanju republiških raziskovalnih nalog.

K točki 3

Vodstva po arhivskih razstavah nam ne prinašajo kakih posebnih problemov. Tudi tu pa velja ugotovitev, da se odzivajo le bližnje šole, ki niso vezane na prevoz. Ker pa včasih selimo razstave tudi v druge kraje, s tem približamo arhivsko gradivo tudi tamkajšnjim šolam. Obisk učencev na razstavah pa izrabimo tudi za predstavitev arhiva in njegove dejavnosti.

Uporabljeni viri in literatura:

Zakon o naravni in kulturni dediščini, Uradni list SRS, št. 1/81.

Normativi in standardi za arhivsko dejavnost, Poročevalce Kulturne skupnosti Slovenije IV, št. 18, Ljubljana 1982.

Jurij Rosa, Pedagoška dejavnost v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik XIII, številka 1-2.

Evidenčna knjiga obiskov šolskih skupin, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - zbirka dokumentarnega gradiva.



Slovesnost ob 70-letnici ljubljanskega Sokola v Ljubljani leta 1933,
produkcija Svetlton Zagreb
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije



Slovesnost ob 70-letnici ljubljanskega Sokola v Ljubljani leta 1933,
produkcija Svetlton Zagreb
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

Iz arhivskih fondov in zbirk

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Slovenska prisega kostelskih puntarjev

STANISLAV JUŽNIČ

Uvod

Ogrodje razprave tvorijo naslednji dokumenti:

- slovenski zapis prisega kostelskih puntarjev ob nemško pisanem uvodu in zaključnih opombah z dne 5. 12. 1746
- pisma kostelskega graščaka barona Androche v času punta
- pričevanja nekaterih kostelskih puntarjev med zaslišanjem v Novem mestu po ponovnem puntu 20 let pozneje.

Pri opisu upornih podložnikov, njegovih graščakov, župnikov in uradnikov, omenjanih v dokumentih, si pomagamo z vzporednim gradivom, predvsem župnijskimi matičnimi knjigami, cerkvenimi in graščinskimi urbarji, likvidacijskimi izvlečki ter rectificiranimi dominikalnimi akti, dokumenti o sodnih rešitvah spora med graščino in župnijo Kostel, o arhidiakonovi vizitaciji tik pred uporom, o delovanju kostelskega graščaka v Akademiji Operozov v Ljubljani itd.

Uporabljamo vire, ki jih hrani Arhiv Slovenije (ARS), nadškofijski arhiv v Ljubljani (NASLj) in župnijski arhiv Fara (AF).

Slovenska prisega kostelskih puntarjev

Rokopis prisega obsega nekaj nad dve strani. Slovensko sta pisani zadnji dve besedi prve strani in druga stran razen dveh vrstic. Rokopis je vezan v knjigo dokumentov o kostelskem kmečkem uporu 1766/1767¹ in ima v glavi levo zgoraj cesarski pečat z dvoglavim orlom. Sledi transkripcija nemško pisanega začetka besedila:

"Doktor prava in podtajnik gospodskega urada deželnega glavarja Leopold Christoph pl. Raditsch izdaja uradno potrdilo v pisarni urada deželnega glavarstva. Na prošnjo z dne 24. 11. samega blagorodnega gospoda Franca Adama pl. Androche, lastnika gospodstva Kostel, ter g. Gregorja Valentina Rambschissla, je deželna oblast umaknila zaporni ukaz, postavljen nad njegovimi kostelskimi podložniki. Jurij Petranovitsch, Joseph Miheltschitsch, Peter Sidar, Anton Brischki, Lenhard Plesche, Anton Marinisch, Micho Marinisch, Gergo Skender, Anton Zetinski, podložniki gospodstva Kostel, so skupaj ustregli predhodni zahtevi svojega gospoda Franca Adama pl. Androcha s prisego, oklicano pred sodiščem."

(Sledi transkripcija slovenskega besedila): *"Jest Jurij Petranovitsch, Joseph Miheltschitsch, Peter Sidar, Anton Brischki, Lenhart Plesche, Anton Marinisch, Micho Marinisch, Gergo Skedengen, Anton Zetinski obljubem, inu persechem, de jest ozhem sa na pre moje gosposkepokorn bite, taiste pravice, katiere sin dasdei opravlou, tudi sa na pri, dokler od nasche vieske gesposke, solei naschech pretexcheng bode sposnano, al pa ne, opravlati, tudi selei koder bodem v'ublana citieran, pokorni biti, inu sem v'Canzlia se postaviti, koker men buch, jnu ta bres v'sega madescha spozheta diniza inu mati boschia Maria, inu v'se suetnike inu suetnize na moi posledni dan, koder se bode moja duscha ad tellesa lozilla. otte pomagati Amen."*

(Zapis se konča v nemščini): *Uradna listina omenjenega gospoda Franca Adama barona pl. Androcha zadeva tudi gospode njegove naslednike.*

Ljubljana 5. 12. 1746, Leopold Christoph pl. Radich, kranjski deželni uradnik in tajnik"

Pisma barona Franca Adama pl. Androcha ženi Mariji Ani v Kostel²

Vsa ohranjena pisma Franca Adama barona Androcha z eno izjemo imajo enake formalne uvode in zaključke. Pod naslovitvijo "Madam" sledi vedno fraza "moj ljubljeni angel", včasih z opombami o uri in dnevu pisanja pisma. Pisma se vedno končajo s frazo o "1000 porokah", ki jih avtor prestaja "za svojega angela".

Pisma so hila dolga od 2 do 5 strani. Pisec je večkrat tudi kaj pripisal, pogosto kar na rohovih listov. Na naslovnici je poleg imena naslovljenke redno zapisan tudi njen dekliški priimek v fran-

² ARS, Doski arhiv, fasc. 118 str. 974-1073. Pisma so bila pisana nemško na papirju A4 formata z izvijnicami četrinskega A4 formata. Najstarejše pismo je napačno razvrščeno in pozneje s svinčnikom v desnem spodnjem kotu zaznamovano s številkami 1068, 1069, 1065, 1066, nezaznamovana stran in 1067. Ostala pisma iz časa punta leta 1746 so paginirana 974-1004. Gospodar Kostela Franc Adam, sin Franca Ignaca barona pl. Androcha, jih je pošiljal iz Ljubljane v Kostel ženi Mariji Ani (Eimrentia), hčeri Suzane Elizabete, rojene baronice pl. Moxson, vdove kapetana Jobana Otta pl. Geria. Njena poročna pogodba je bila podpisana 11. 12. 1725. Baronica M. A. Androcha je bila pokopana 11. 12. 1758 v cerkvi sv. Treh Kraljev v Trgu Kostel, 9. 2. 1759 so popisovalci sestavili njen zapuščinski inventar v Kostelu, 12. 2. 1759 pa tetjatve do podložnikov. Franc Adam baron Androcha je umrl leta 1763, tako da je bil njegov zapuščinski inventar sestavljen 12. 8. 1763.

¹ Kostler Unterthanen Empörung und beschwörung betref., Acta de annis 1767, 1768, 1769, 1775 (ARS, Dež. Gl. Pub. Polit. lit. K. Num. 2. VII.1, fasc. 42, v nadaljevanju PUNT).

coski pisavi: "Nec Damme de Gerra Roesmantiss".

Za čas punta med 13. 11. 1746 in 12. 12. 1746 je ohranjenih celo 7 pisem, ki vsebujejo obvestila in navodila za ravnanje z upornimi kostelskimi tlačani. Za ohodboje med 30. 5. 1753 in 27. 10. 1753 je ohranjenih še 10 pisem, ki niso hila povezana s puntom.

Pismo, poslano 22. 11. 1746 iz Ljubljane v Kostel preko g. Brosinovića s gospodstva Brod, poroča o pomanjkanju zemlje in pridelka, ki naj hi, po uporniku cetinskem, povzročalo trpljenje tlačanov. 22. 7. 1746, na dan sveta Magdalene, so se uporniki zbrali pred gradom. Peter, Pavel in Anton (Cetinski) so odklanjali plačilo graščini. Po poročilu stražnika so puntarji celo dva dneva zasedali dvorišče (gradu).

Pismo z dne 27. 11. 1746, odposlano iz Ljubljane preko Broda v Kostel, se začne s podatki o kaznovanju upornih kmetov:

- 1) Zaporniki hodo ostali zaprti tako dolgo, dokler ne hodo plačali zaostalih dajatev do graščine.
- 2) Zaporniki bodo morali graščaka javno prositi za odpuščenje.
- 3) Prisegli hodo svojemu graščaku in deželnemu sodniku.
- 4) Obsojeni hodo na 14 dni prisilnega dela na ljubljanskem gradu.

Androcha je naštel naslednje puntarje: Vukh,³ Steffan Ozzanich,⁴ Jerne Caiffes,⁵ Jerne Jurcouich,⁶ Caiffes⁷ iz Pettrine, Mlinz,⁸ in Miculla Cusellischkij.⁹ Graščak je bil posebno nejevoljen na gostilničarja iz Novih sel Antona Cetinschi, ki naj bi izzival k nepokorščini v Trgu Kostel in si s tem zaslužil aretacijo. Tlačani so se obvezali, da ne bodo več izzivali preprirov ali celo zbirali denarja (za upor) in bodo opravljali svoje obveznosti.

Samo dva dni pozneje je zaskrbljeni graščak poslal 29. 11. 1746 še drugo pismo iz Ljubljane v Kostel. Na začetku pisma izrazil upanje, da je Marija Ana prejela njegovo dva dni starejše pismo. Verjetno mu Marija Ana na dva dni starejše pismo še ni odgovorila, saj bi za kaj takega imela premalo časa celo ob sodobnih poštinih uslugah.

Pismo, ki ga je 3. 12. 1746 poslal iz Ljubljane v Kostel, izjemoma nima ohičajnega vpljudnega uvoda. Sledi zmerjanje puntarja Antona Cetinskega in poročilo o tlaki, ki jo mora opravljati aretirana osmerica podložnikov, ter zahteva predpisano ostrino. Cetinski naj hi vseskozi spodbujal k upor in naj hi se že "stokrat" prepiral z graščakom glede natančnosti pri pobiranju davkov.

Androche v Kostelu

Reški trgovec Johann Michael¹⁰ baron Androcha je kupil Kostel 24. 3. 1694 od grofov Lambergov. Androche so ostali reški meščani do leta 1762, ko je na Reki umrl Adam Ottavio, brat avtorja obravnavanih pisem Franca Adama.

Franz X. Androcha, baron pl. Androis, je bil z nadimkom "Redivivus" (obnovljen) eden izmed 27 članov Akademije Operosorum leta 1701.¹¹ Franz Ignac, sin prvega gospodarja Kostela J. M. Androche, je bil poročen z Mario (H) Enrico (Isabelo), grofice Windishgrätz. Umrl je leta 1752 na Reki. Dne 15. 8. 1715 je bil F. I. Androcha hoder sinu carinika mitnice na Brodu(tu), gospodu Baptista Copainigku.¹²

Baroni Androcha so z nakupom gospodstva Kostel nasledili tudi spore z župnijo. Jahoško spora je bila "hera" v Kostelu. Pobirali so jo za kaplana, ki ga je kostelski župnik potreboval zaradi naraščanja prebivalstva na novih kmetijah (krčevinah). Kaplanu je bilo treba dati hrano, obleko, plačo in mu še prepustiti nekaj štolnih doludkov. Pri tem novi naseljenci, ki so prav tako zahtevali versko oskrbo, iz svojih krčevin niso mogli plačevati veliko desetine.¹³

Dohodek od here so si še 26. 3. 1720 prillaščali haroni Langenmantli, ko že četrto stoletja niso imeli več v lasti Kostela.¹⁴ Pozneje so haroni Androche prepovedali pobiranje here za kaplana v gorenjskih predelih Kostela, kjer je hila pozneje, leta 1785, ustanovljena župnija Banja Loka. Spor okoli here je bil še aktualen leta 1820, v času župnika Matcja Juraja (1777-1830) iz Vimola.¹⁵

³ Blaž Vukh iz Suchurja je dobil sina Martina leta 1767. Kri vdrice se je puntrivni poročil leta 1788.

⁴ Steffan Ozzanich iz Albella je bil sin Leonarja in Katarine.

⁵ Jerne Caiffes (Kajfez) iz Podsten je imel na Številki 7 ali 10 sina Antona.

⁶ Jerne Jurcouich iz Zullnarjev je imel sina Matiju (1740-1. 2. 1808) in vnuka Georga (1754-14. 1. 181) s številke 3.

⁷ Caiffes iz Pettrine je imel sina Matiju (1733-16. 10. 1797) na številki 3 ali 5 ali pa sina Pavla na št. 4.

⁸ Mlinz iz Griveca je bil brčkone Janez Mline s poznejše št. 6, ki je bil leta 1759 dolžnik graščine.

⁹ Miculla Cusellischkij iz Jachschev je bil očeta Južeta, ki je na Jakšičih št. 4 dobil mitnike v letih 1776, 1779 in 1783 (Matične knjige župnije Kostel, AF).

¹⁰ Umrl leta 1728. Njegova žena Bernantina je hila 18. 11. 1709 krtina hura Vuziakgum, najpomenitnejši družini v Trgu Kostel.

¹¹ August Dimitz, Geschichte Krains, Lathach 1875, IV, str. 112-115.

¹² Tupunfui "Brod" je v tistem času označeval kranjsku ubalo Kulpe in ne današnji Brod na Kulpi na nasprotni hrvaški strani. Območje vasiel Hrče in Pettrina sta hili v urbarjih iz leta 1570 in iz prve polovice 17. stoletja zapisani "Am Furt" (ARS, Vic. Arhiv Lit. G XVI/3 fase. I/48 sk. 83 str. 9; Vic. Arhiv Lit. C fase. I/43 sk. 75 str. 2) leta 1681 pa "Fuert" (ARS, Zap. invent. Lit. L. št. 27/2 fase XXIX).

¹³ Skubic, n. e. str. 58.

¹⁴ ARS, Vic. Arh. fase. 3 (Majla Simole, Vicoletunski uraf za Kranjsku 13. stol.-1747. I. del: Cerkvene zadeve, ARS, Ljubljana, 1985, str. 70).

¹⁵ NAŠLj, Škof. arhiv, Šal/7, fase. 79.

Spor se je zaostрил 1. 5. 1720, ko je kastelsko župnijo za umrlim Kočevarjem Retlom prevzel domačin Pavel Franc Klapše (1688-1772). Leta 1731 je bil premeščen v Tomaj, vendar je tedaj že pripravil zinago pred sodiščem v Gradcu.¹⁶ V Tomaju je postal apostolski pronotar, vitez, pičenski kanonik in je bil ob zlati maši, 15. 10. 1762, odlikovan z zlato medaljo Marije Terezije.

Med leti 1731-1733 je sodišče v Gradcu presodilo v sporih okoli bere in pravice do ribolova v korist župnije Kostel. Vsceno so se kostelski župniki pritoževali vicedomu še 24. 6. 1734 zaradi pobiranja desetine od prirastka (živali) ter zaradi graščinskih poskusov prisvojitve odvetniških pravic v sicer deželnoknežji župniji Kostel. V zadnjem sporu je 17. 2. 1739 posredoval sam cesar.¹⁷

Baroni Androcha so se nasprotno pritoževali 28. 3. 1739 arhidiaconu v Ribnici zaradi zmanjševanja bogoslužja v cerkvi sv. treh kraljev v Trgu pod gradom Kostel. Del bogoslužij pri tej cerkvi so kostelski župniki raje prenesli k farni cerkvi Pri Fari.¹⁸

Med vizitacijo jeseni leta 1746 je ribniški naddiakon Lovrenz Tobia Revee (1699-1754) opozoril kostelskega župnika antona pl. Abramsherga, naj se ne vmešava v prepire med tlačani in gospostvom. Revee je bil od 25. 3. 1740 upravitelj in od 9. 4. 1741 štiri leta župnik v Kostelu.¹⁹ Zato je dobro poznal spor, ki je v naslednjih tednih prerastel v upor.

Uporni tlačani so 5. 12. 1746 morali priseči zvestobo graščakom Androcha, ki so nato gospodarili v Kostelu le še eno desetletje.²⁰ Gmotni položaj tlačanov pa se je po punktu še nadalje slabšal. med leti 1755-1759 se je na kostelskih kmetijah nabralo več kot 1000 fl dolga gosposki. Breve graščinskega dolga je bilo neenakomerno razdeljeno po kostelskih kmetijah. Povprečno je znašalo skoraj fl na "dušo", oziroma 15,5 fl na kmetijo. Leta 1768 je bilo v župniji Kostel, ki je bila skoraj enaka kostelskemu gospostvu,²¹ 69 kmetij, med njimi 10,5 novih z nižjimi davki.²¹

Slovenska prisega iz leta 1746 v dveh desetletjih poznejših zapisnikih zaslišanja voditeljev kmečkega punta

Kostelski graščak grof Francesco Spa(n)-nich²² je zahteval da tlačani opravljajo tlako v naravi. V času barona Androche so tlačani lahko tlako tudi odplačevali, kar je večini bolj ustrezalo. Hudo kri so sprožile tudi dajatve za ribolov in ob prehodu čez hrvaško mejo.²³ Zato so se uporniki 27. 12. 1766, 30. 12. 1766 in 2. 1. 1767 zbrali pod kostelskim gradom in zahtevali na vpogled glavni urbar.²⁴

Grof Spanich je osem tlačanskih odposlancev zavrnil, češ da urbarja od baronov Androcha ni prejel. Napotil jih je v Ljubljano, kamor so se puntarji odpravili 3. 1. 1767. Denar za potne stroške so pobirali pri tlačanih, kar so jim na zaslišanjih še posebej očitali.²⁵ Skupaj naj bi bili zbrali okoli 18 dukatov.²⁶

24. 2. 1767 je bil v Kostel poslan pehotni polk grofa Peublaischa, ki je zajel štiri voditelje punta, ne pa tudi petega, Jerneja Glada.²⁷ Zaradi upora so iskali strelno orožje po kostelskih hišah in uvedli še dodatne dajatve: 12 funtov kodelje, 4 funte ročno predenega lančnega platna, tlako z eno vožnjo na leto, 16 sadik (sadnega) drevja, 10 jaje, enega prašiča, 4 mernike prosa ter prevoz 9 mernikov pšenice na Reko.

Po zatrtju punta so zaprli štiri vodje kostelskih tlačanov. Na zaslišanju v Novem mestu na Dolenjskem so bila vsem štirim posebej postavljena vprašanja o Nikolaju Bengaliji, župniku v Kostelu med leti 1759-1768. Zasliševalci so sumili, da je župnik sodeloval pri pripravljanju punta, kar so vsi zaslišani zanikali.²⁸ Vendar je že samo postavljanje takšnih vprašanj pričča o sporu med graščakom in kostelskim župnikom.

¹⁶ Sixtini spis z dne 22. 8. 1731 in odlička datirana 20. 5. 1733 v Gradcu, vezana na "Inventarium unil Urbarium" župnije Kostel za leto 1768, str. 57b-69 (AF).

¹⁷ Smole, D. C., str. 71.

¹⁸ Skubie, D. C., str. 163.

¹⁹ Skubie, D. C., str. 176.

²⁰ Kri lastniki se sicer imenjujejo še 7. 9. 1832 (ARS, Dež. deska, morsko/zeleni kvatern M 9; gl. knj. III/481).

²¹ Inventarium... 1768, D. C., str. 50-56. O številu prebivalcev Kostela so si podatki nekoliko navskriž. Pokoren navaja 1315 duš za leto 1754 in 1020 duš za leto 1763. Skubie (D. C., str. 57) navaja 1500 duš za leto 1741.

²² Spanich je postal kostelski graščak v prvi polovici šestdesetih let. Zanjčič se v Kostelu imenja 7. 12. 1778, ko sta skupaj z vdovo Marjo Ann Mikely (Michelič) vpisana za bota pri krstu uslužbencev na mlinici v Pirčah, ki ju je imel v zakupu (AF).

²⁰ 10. 1783 sta skupaj z vdovo Marjo Ann Mikely kupila graščino meste pri Ljubljani (Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana, 1982, str. 305).

²³ Zasliševanje puntarjev: 12. vprašanje Marinču ter 11. in 12. vprašanje Skendru (PUNT).

²⁴ Kmečki punkti na Slovenskem (razstavni katalog), Razprave in katalog dokumentov. Situla 13, Ljubljana, 1973, priloga št. 31, str. 191-193.

²⁵ 23. vprašanje M. Marinču in 14. vprašanje Plečetu (PUNT).

²⁶ 21. vprašanje Skendru (PUNT).

²⁷ Zapis ob koncu zaslišanja M. Marinča 23. 3. 1767. Glad (Bartholome Hunger, 1739-1797), je na konju pobegnil k 5 let starejšemu Georgisu Jakleviču v danes opuščeno hrvaško vas Raukari. Glad naj bi spodbujal k uporu pred cerkvijo na Bradu na Hrvaškem. Kljub begu so se na njegovi domačiji v Jasierbarskem (danes Gorenji hriček) njevali mušci. Leta 1779 se je kot vbovec ponovno pridružil (AF).

²⁸ 15. in 16. vprašanje M. Marinču. V 15. odgovoru je opisan sestanek puntarjev v župnišču pri Fari 19. 12. 1766 (PUNT).

Deželno glavarstvo je 5. 5. 1767 s podpisom pl. Lichtenberga potrdilo sodbo kostelskim puntarjem. M. Marinch in Plesche sta bila obsojena na mesec dni v Ljubljanski kaznilnici in 15 palic, A. Marinch in Skender pa kot povratnika na 3 mesece in 30 palic, polovico ob prihodu, polovico pa ob povratku oziroma izpustitvi. Pripor z zasliševanjem, ki je trajalo od konca marca, morda tudi od konca februarja, se gotovo ni štel h kazni.

Zaslišanje Mihe Marincha v Novem mestu

9. in 19. marca so na deželnem glavarstvu podpisali dokumente o upor, na osnovi katerih so med 20. 3. 1767 in 4. 4. 1767 v Novem mestu zasliševali štiri osumljence. Začeli so 20. 3. in 21. 3. z Miho Marinchem iz Vrha "pri 50. letih starosti".²⁹

10. vprašanje 20. 3. 1767 na zaslišanju Mihe Marincha v Novem mestu o punktu iz leta 1746 je zadevalo pritožbo 17 kostelskih podložnikov proti baronu Androcha. O pritožbi so na ljubljanskem gradu razsojali različni "doktorji". Kljub pritožbam cesarici je bil eden upornikov, Martin Klemenčič, zaprt za 11 let. Drugi so bili po 18 dneh v kaznilnici še 3 mesece in so nato prisegli 5. 12. 1746.³⁰

Vprašanja Antonu Marinchu v Novem mestu 30. 1. 1767 o punktu iz leta 1746

21. Ali ni bil vprašani pred nekaj leti v Ljubljani v grajskem zaporu?

On je pred približno 15 leti bil v ljubljanskem gradu kaznovan s kostelskimi podložniki v času barona Androcha. bilo je okoli 20 oseh, od katerih jih kakih 10 še živi. Vodili so jih: Miha Marinch iz Oskrtov, Gregor Skender, Lenhardt Plesche, Jacob Briski, Peter Sidar in Jurij Sidar.

22. Pod kakšnimi pogoji so bili on in njegovi sodelavci izpuščeni iz grajskega zopora?

Na koncu je gospoda (od podložnikov) zahtevala prisego za nadaljnje izpolnjevanje poslušnosti oblasti. Vprašani je dodal, da on in njegovi sodelavci sprva niso hoteli ničesar prisesti, zato so jih v ljubljanskem gradu držali še tri tedne.

Zaslišanje Gregorja Skendera (sic!) iz Novih sel

14. Ali ni vprašani nikdar odhajal v Ljubljano?

Bil je tudi v ljubljanskem gradu, ko je bil tamkaj zaprt (po) postavi pred približno 18 leti od barona Androche poleg drugih obtožencev.

15. Koliko časa je bil vprašani v gradu po kazni in na kakšen način (je) bil osvobojen?

7 ali 8 tednov (je bil zaprt) in je poleg drugega ob svoji odpustitvi moral obljubiti, da bo baronu Androchi sporne služnosti odslej poslušno opravljal.

16. Ali vprašani pozneje ni bil (več) od roke pravice pošiljan v Ljubljano?

Bil je v januarju tega leta z Miho Marinchem, Jernejem Gladom in Gregorjem Stephant-schischem od tlačanov poslan (v Ljubljano) in si je prizadeval, da hi dobili veljavni urbar grofa Spanicha.

Vprašanja 11.-13. so zadevala obdavčevanje vina ob prenosu čez hrvaško mejo na Kolpi. Petranovich, eden izmed devetih kostelskih upornikov, ki so 5. 12. 1746 prisegli zvestobo in molčečnost gosposki, je imel prepustnico za prenos hrvaškega vina. Pred 12 ali 13 leti je Petranovich umrl.³¹ Po njegovi smrti je njegov sin prepustnico predal v varstvo Skendru. Tako sta Matija Cetiński in Peter N. imela to prepustnico v rokah, pa jima kljub temu ni bil dovoljen prenos vina čez Kolpo brez mitnine. S prepustnico so si Skender, Petranovich in M. Marinch pomagali tudi v Ljubljani, gotovo pri prodaji "domačih" izdelkov, ki je bila s cesarskim patentom dovoljena Ribničanom in Kočvarjem, zanje pa so se radi proglašali tudi Kostelci in celo prebivalci sosednjega Gorskega Kotarja.³²

Vprašanja 14. in 15. sta obravnavali upor proti graščakom Androcham iz leta 1746. Podobno kot A. Marinch v 22. odgovoru, je tudi Skender napačno datiral upor "pred 18 leti", torej tri leta prepozno. A. Marinch je trdil, da so hili Kostelci v ljubljanskem gradu zaprti tudi po 3 tedne, da hi jih prisilili k prisegi zvestobe in molčečnosti. Po Skendru je zapor trajal 7 ali 8 tednov, ni pa omenil morebitne prisile.

Voditelji punktu

Tabela kaže podatke o devetih udeležencih prisige 5. 12. 1746 in o treh voditeljih upora iz leta 1766/67:

Voditelji obeh puntarjev so bili iz višjega severnega dela Kostela, čeprav je bilo 8 delegatov za pogajanja z graščakom 27. 12. 1766 izbrano iz vseh ohmočij. Dolgovi voditelji so bili mnogo manjši od povprečja, imeli pa so tudi druge važne funkcije v soseski.

²⁹ V resnici je bil 8 let starejši (AF).

³⁰ V razpravi obravnavamo le tista vprašanja priprtim voditeljev upora leta 1767, ki se nanašajo na prisego iz leta 1746.

³¹ Leta 1754 ali 1755.

³² Rudolf Strohal, *Uz Lajzinsku cestu*, Rijeka, 1993.

ime in priimek	kraj rojstva	datum krsta	žena	š. otrok	kmetija, dolgovi ³³	funkcija	kraj smrti	datum pokopa
Jurij Petranovič	Klapfal	okoli 1720		3	0		Klapfal	pred 1767
Joseph Michelbach ³⁴	Vimol	okoli 1695	Elisabeth	2	4:20:2		Vimol 11	po 1758
Peter Sidar	Dresnik	1693	Katarina		0		Dresnik	19. 5. 1783
Anton Briski ³⁵	Alblen	okoli 1716	Maria	2	3/8, 0:15:0	ključar	Alblen(6)	pred 1762
Lenbardi Plešche	Alblen	1677			1/4, 0		Alblen 4	2. 4. 1773
Anton Marinch	Verch	6. 5. 1704		3	3/4, 0:3:3,5		Verch 1	7. 1. 1773
Micha Marinch ³⁶	Oskert	24. 9. 1708	Maria	2	0:38:3,3		Oskert 3	po 1767
Gregor Skender ³⁷		16. 10. 1701	Ursa	2	4:57:5	ključar	Nivasela 5	20. 1. 1772
Anton Zelinski ³⁸	Nivasela	26. 5. 1717	Maria	5	1/4, 2:16:1	gostilničar	Nivasela 6	med 1769-78
Micu Marinz ³⁹	Verch	1705	Maria	2			Verch 3 (Seveinu)	24. 8. 1785
Mahias Plešche ⁴⁰	Alblen	21. 9. 1713	Katarina	5			Alblen 4	21. 12. 1782
Jernej Glad	Jasterbarsskuh	1730	Agnes, Catharina	6	1/4, 7:39:0 ⁴¹		Jasterbarsskuh	30. 5. 1797

³³ Razen pri Michi Marinchu so podatki o velikosti kmetije iz Statusus Animarum z začetka 19. stoletja, ki so se kmetije že razdelile. Dolgovi so zapisani v obliki gulinar. Krajcar: denarij po Liquidationis Extrat, Kustel, 1759, ARS, Zap. inv. Lit. A. Fasc. III, šk. 2, št. 64.

³⁴ Za leti 1757 in 1758 je graščini dolgoval za pusu, kukuši in tvorjenje lesa (str. 88).

³⁵ Ob vizitaciji arhidjakona 25. 7. 1741 ključar sv. Jerneja v Ajblju (AF in Anton Skubic (1876-1941), Zgodovina Ribnice in Ribniške pokrajine, Buenos Aires, 1976, str. 174). V času punta in tudi dolga (str. 87) leta 1759 je na delu kmetije Ossanz-Peschche kmetoval še njegov oče Jacub, na drugem delu Peschche, ki so prav tako vodili punt.

³⁶ Micho je skupaj z dvema družinama sosednikov živel na celi kmetiji Oskert in je bil za leto 1758 dolžan za tvorjenje lesa in za jajca (str. 71-72; 11 odgovori na zaslišanje M. Marineba (PUNT)).

³⁷ Ključar sv. Jakuba v Banji Luki leta 1735 (ARS, Vie. Arhiv, fasc. 5, šk. 101, str. 857-858). Na kmetiji Osselniza v Nuvib selih je za leto 1758 dolgoval ilenaru tlaku, kukuši, jajca, predviti in tvorjenje lesa (str. 94-95).

³⁸ Sin Mathia in Ursule s kmetije Michaela Papesa "Zelenca" v županstvu Banja Luka, kjer je za leto 1758 dolgoval dajave v denarju (str. 99). Celinskih so se naselili med leti 1570-1681, bržkone kot potomci uskokov iz Cetinske krajine. Leta 1769 je bil krstni oče Ožančevim v Nuvib selih 10. Umrl je pred punku svojega sina Antuna (7. 2. 1778) s Heleno Beniski (Benič) iz župnije Brod Moravice. V 19. stoletju so se Celinski naselili tudi v Banja Luki, kjer imajo enako kot v Nuvib selih domače ime "Grajski", imena zaradi pobiranja davkov za graščino v posamezni vasi. Druga veja Celinskih iz Nuvib sel je obdržala gostilno v tlu pred nekaj leti.

³⁹ Sin Martina in Lucije, Kristina butra sta bila Georg Gutene in Lucija, vilova Marije Gutene. Drugi obstojni upornik Anton je bil njegov starejši brat na 3/4 kmetije Marinitch (puznje Vrh 1), dolgoval je predvsem za predviti (str. 71). Michael je bil pokopan v Seveinu, na brvaški strani Kolpe (Juanne Jacubo Reil (1639-1719), Liber Baptizati, Kustel 1702-1719; Mrliška knjiga, str. 29 in 72, (AF)).

⁴⁰ Nečak Lenarta Plešeta. In naučilu barona Franca Apfeltersa v Nuvem Mestu 15. 5. 1767 je imel M. Pleše upravo z oblastmi 5. 2. 1767, 6. 2. 1767 in 11. 2. 1767 v Nuvem mestu (PUNT).

⁴¹ In punkilu grofa Spanicha je tlu leta 1769 njegov dolg narasel na 37:28:2.

Kostelsko narečje v dokumentih iz prve polovice 18. stoletja

Pred 18. stoletjem nimamo podatkov o kostelski govoric. Luterani so sicer prevladovali v Kostelu 16. stoletja, vendar niso zapustili pisnih virov o domači govoric.

Med 17. 10. 1719 in 29. 12 1719 je kostelski kaplan Gregor Knežič vpisal 14 krstov v domačem jeziku in ne več v latinščini, ki sta jo do tedaj uporabljala z župnikom Retlom.

Hrvat Knežič je ob zapisovanju krstov uporabljal naslednjo frazo:⁴²

"... je Kersten (indi Kersten, kersetena) od mene Gergura Knesiča Kapelana bili su bolri ..."

Predloge ob vaseh in končnice imen in priimkov pa je gotovo zapisoval tako, kot so jih uporabljali njegovi farani:

"sena mihaela papesa S'vasi mladoga, S'Albina, S'Hriba, od fare odelaeta (od Delača), S'poloka, S'Novihsel, S'terga, od Kerkovih, S'padova, S'vasi, od perctib, S'Koselicza, od griveza, S'baniloke; Kata Liseevka ..."

Po Podlogarju je nekdanji kostelski župnik Klapše pisal poljudne dvogovore o veri "v govoric, kakor je bila tedaj živa med Kostelci".⁴³ V tekstu najdemo prej dolensko oziroma ribniško kot kostelsko narečje. Pisava mestoma variira: sreda je včasih tudi srejša ali sreida (1743, 66), ponedek pondelak ter "tciden" (62). Belokranjskih in kostelskih posebnosti v knjigi ni, ne v izrazih ne v zaporedju slavčnih členov. Med narečnimi izrazi najdemo predvsem germanizme: poštrafali (str. 69 in 77), žlahta, regira

⁴² Skubic, n. c. str. 160 in 568 ga ima napačno za Slovenco.

⁴³ Leopold Isoldinger, Kustel, Vrtec, 1921, str. 1333; Klapše, Sbrani nauk karbanski, Labac, 1743 (2: 1757, Drobnu knjižicu poljudnega A4 formata hranijo v NUK-u pod signaturo III216. V uklepajih na strani teksta v prvi izdaji, kjer najdemo pisane/znec besede.

Petroničič, Josip in Nikoletičič
 Peter, Silvan, Anton, Štefan, Lenhart
 Deščič, Anton in Martin, hie. Nicolo
 Marinčič, gergo in Anton, in
 Štefan, običnem, in Štefan, in
 ješt običnem da na premoje gospodje
 pogotn bide, ta iste pravi je, kotičem
 da pri opravljanu, tudi da na pre, doffer
 ad nasche vicarie gospodje, solci na
 "Schech protešicijung bode Spoznanai, al
 pa ne, opravlati, tudi solci foder bode
 v enblana pri rnu, po fona bide, inu
 Sem v fangia se pristaneti, fof ferman
 bush, inu ta bode v'lega madeschna spo
 "fleta Diviga inu enati sboschna
 charia: inu v'le svetni ferman, svetni
 "te na moi posledni dan, foder se
 bode moja duscha ad hellesä iazilla
 otte pomagati a Amen,
 In gnanter fof fof fof fof fof
 fof fof fof fof fof fof fof fof

(77), gorku vreme (77), offer (77), cajt (77), potrošan (78), trošt (79), folk (78), gmajn (79, 80), gnada (89), gori zrejen (80), v glihi viži (81, 83), žegen (82) in freij (83).

Ker je tomajski župnik Klapše svojo knjigo natisnil v Ljubljani, gotovo ni bila namenjena le Kostelcem, da bi lahko uporabljal njihovo narečje. Če je Podlogar bral Klapšetove knjižice, morda ni poznal kostelskega narečja.

Tekst prisega kostelskih puntarjev 5. 12. 1746 je mešanica dolenjskega narečja z nekaterimi kostelskimi posebnostmi, kot je "tudi sa na pri" (tj. tudi za naprej), ki je zapisana dvakrat. Ni pa kostelsko: "dasdei", temveč "dosedá" in tudi ne "selei", temveč "smerom".

Tako kot druge tedanje prisega na Kranjskem,⁴⁴ tudi kostelska prisega ni bila dosledno zapisana. Medtem ko je v nemškem tekstu imena in priimke zapisoval tako, kot je bilo tedaj v navadi, je v slovenskem besedilu naredil dve napaki, saj se mu je zapisalo Mariniseh namesto Marinisch in Skedengen namesto Skender. V nemškem delu zapisa pa je graščakovo ime napačno zapisano kot Adamb.

Namesto "od" je uporabljen predlog "ad", kot pri Osilničanih leta 1738⁴⁵. Mestne zadeve so opisovali s tujkami, denimo "Kancelija". Skloni so nepravilno rabljeni, npr. "v'luhlana" namesto v Ljuhljano.

Konec prisega je bil domala identičen tako pri Višnjegoreh leta 1708 kot pri Osilničanih leta 1738, Kostelcih leta 1746 ali Poljancih leta 1751. Razlike so le pri zapisovanju posameznih glasov. Kostelska prisega na štirih od petih mest na začetku besed uporablja znaka v' v pomenu sodohnega "v". V drugih besedilih pa je bil uporabljen znak u za današnja u in v, kot je bilo v navadi.

Prvi nedvomen zapis kostelskega narečja tako najdemo šele v pismu prifarskega župnika Ignaca Jerina⁴⁶ bratu Jakobu, župniku v Beli Peči 22. 11. 1848. Nemško pisano pismo opisuje ostro zavračanje here za kaplana po Banjcih⁴⁷ z besedami: "vrag mu je materi! Shto (sic!) imate vi tukaj? mi imamo Svojija gospoda, smo shé njenu béro dali." Pozneje še: "Mi smo svobodni, nikomur nizh!", "Se bo She kaj turshize⁴⁸ prodalo", "Preshishe imam se bom tudi 2 prodal, se Se krajzer sa derva dohi. Kdo bo pa poslê letas plazhal? Bog vé!", "Kaj je to? Vse se je zhes-me Spuntalo! Vina nimam prav nizh - pa Saj za herazhe je vóda dóbra."⁴⁹

Sklep

S pomočjo arhivskega gradiva smo pojasnili razmere, v katerih je nastala slovensko pisana prisega kostelskih puntarjev 5. 12. 1746. Glede na to, da je med Poljanskim oziroma Kostelskim ter Osilniškim narečjem tudi sodobna meja med dolenjskimi in notranjskimi narečji, bi lahko preučevanje besedil postalo zanimivo tudi jezikoslovcem.

⁴⁴ Boris Golce, Stane Okoliš, Turjaški arhiv, Arhivi XIX (1996), str. 124 in dalje.

⁴⁵ Okoliš, n.c. str. 129

⁴⁶ Rojen 1789, tudi dolgoletni kostelski župan.

⁴⁷ Prebivalci Banja Loke in okoliških vasi.

⁴⁸ Koruza.

⁴⁹ NŠALj, fond škof, arhiv Šal7, fasc. 79.

Turjaški arhiv na Dunaju in njegovi slovenski dokumenti - II

BORIS GOLEC

V lanski številki Arhivov sva s Stancom Okolišem predstavila tri slovenske prisege iz obdobja 1708-1751, na katere sva naletela med pregledovanjem Auerspergovega rodbinskega arhiva na Dunaju.¹ Kot kaže več drugih ključnih najdb, se v tem obsežnem arhivskem fondu v dunajskem Hišnem, dvornem in državnem arhivu (HHSIA) bržčas skriva še več mlajših slovenskih jezikovnih spomenikov. V inventarju fonda - njegov prepis je zdaj na voljo tudi v ARS - so registrirani le trije, v Arhivih XIX (1996) sta objavljeni dve novi ključni najdbi (tretji objavljeni dokument pozna tudi inventar), že M. Dolenc pa je odkril in objavil tri slovenska in dve hrvaški besedili iz 18. stoletja, ki jih inventar fonda v HHSIA ne navaja.² Dosedanji beri sedmih evidentiranih, od tega šestih objavljenih slovenskih tekstov iz 18. stoletja (1708-1794),³ moremo prišteti še pet kronološko najmlajših prisežnih besedil, ki so nastala leta 1795 pri krajevnem sodišču Turjak.⁴ Z njimi nadaljujemo objavljanje doslej evidentirane slovenike iz Auerspergovega arhiva, za katero s precejšnjo verjetnostjo sklepamo, da ni dokončni izkupiček iz tega obsežnega arhivskega fonda. Nobena od sedmih, jeseni 1995 najdenih priseg, namreč ne predstavlja samostojnega spisa, ampak le njegov sestavni del, zato jih tudi ni zaslediti v inventarju. Pričakovanje novih ključnih odkritij je toliko bolj upravičeno, ker sva uspela s kolegom Okolišem pregledati le 134 fasciklov ali komaj dobro desetino gradiva s provenienco na tleh Slovenije.

Slovenske prisege iz leta 1795 so sestavni del svežnja dokumentov o sodnem sporu zaradi zapuščine po pokojnem Valentinu Kožarju iz Velikih Lašč. Spor se je odvijal v letih 1793-1795 pred krajevnim sodiščem (Ortsgericht) gospodstva Turjak.⁵ Štiri prisege so po vsebinski in jezikovni plati precej skope, medtem ko ima peta skupaj s spremljajočimi nemško pisanimi dokumenti posebno pričevanjsko vrednost. Odkriva namreč trgovske zveze in posle sicer preprostega kmeč-

kega prekupčevalca z živino, ki pa je svojo dejavnost razvil v pravo podjetništvo in si za slovenske podeželske razmere nabral skoraj neverjetno denarno premoženje, sestavljeno povzročeni iz posojil visokih vrednosti. Česa takega ne bi prisodili niti kakemu meščanskemu trgovcu ali manjšemu graščaku, kaj šele turjaškemu podložniku, gospodarju četrtinske kmetije v vasi Prišče pri Velikih Laščah.

Ob ugotovitvi, kolikšna sredstva je obračal ta kmečki mož kot živinski prekupčevalec, je bila zagotovo presenečena tudi turjaška zemljiška gosposka, ko se je njeno krajevno sodišče seznanilo s pokojnikovo oporoko, z zadolžnicami in zapuščinskim inventarjem. Slednji, nastal neposredno po Kožarjevi smrti konec poletja 1793, odkriva namreč za celih 10.186 goldinarjev (!) izterljivih posojil in dolgov. Četrtinsko kmetijo je Valentin Kožar že pred tem prodal ali prenesel na drugega lastnika, se sam preselil k hčerki v bližnji Velike Lašče in obdržal le dva konja, nekaj malega dragocenosti in oblačil v skupni vrednosti pičlih 128 goldinarjev. Popisano premoženje kaže Kožarja kot sicer nekoliko bolj oblečenega, a glede na dejansko bogastvo še vedno skromnega kmečkega človeka. Nazorno govori o tem podatek, da je mož pred smrtjo razpolagal z več denarja, kot je imela sredi 18. stoletja celotna turjaška grofija letnih prihodkov. Okoli leta 1750 so namreč vsi prihodki grofije znašali 10.144 goldinarjev, v kar je všteti šest dominikalnih pristav, 539 celih kmetij oziroma 745 kmečkih gospodarstev v 104 krajih Dolenjske in Notranjske.⁶ Grofija Turjak bila tedaj na Kranjskem peto zemljiško gospostvo po številu kmetij in šesto po višini davčne odmere.⁷

Z zapuščino za obogatelim kmetičem Valentinom Kožarjem, po osebnem položaju vse do smrti navadnim podložnikom, je imelo krajevno sodišče Turjak nemalo dela. Prepripi med dediči, izvirajoči iz medsebojne zavisti in občutkov prikrajšanosti, so sprožili dokazni postopek, med katerim so nastale obravnavane prisege petih mož. Edini nemščine večji prisežnik, velikolaški kaplan Anton Mlakar, je prisegel v uradovnem jeziku, medtem ko so štirje podložniki izpovedali svoje prisege v domačem narečju in jih tako zapisane potrdili s podpisom ali križcem. Njihova ohranjena pričevanja bi bila sama po sebi

¹ Boris Golec, Stane Okoliš, Turjaški arhiv na Dunaju in njegovi slovenski dokumenti, Arhivi XIX (1996), str. 118-133.

² Metod Dolenc, Nekaj uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi drobinami iz 18. stoletja, Časopis za zgodovino in narodopisje XXVIII (1931), str. 101-110.

³ Objavljen ni bil slovenski opis gozdnih meja, ki ga inventar beleži pod arhivsko enoto A-V-1, Conv. 5, a navedenega fascikla leta 1995 ni bilo več zaslediti.

⁴ Besedila so omenjena tudi v Arhivih XIX (1996), str. 121, vendar z napačno letnico 1794.

⁵ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (odslej HHSIA), Archiv Auersperg (odslej AAU), C-46-18, Conv. 1, Verlaßhannlung nach Valentin Kuschar.

⁶ ARS, Terezijanski kalaster za Kranjsko, RDA, N 121, Nr. 29, kalkulacijska tabela grofije Turjak, - ARS, Zbirka urbarjev, II/26u (Turjak, 1750-1760).

⁷ Majla Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 16-17, 506.

prejkone malopomembni zapisi improvizirane pisarniške slovenščine zahajajočega razsvetljenškega stoletja, ko bi se v ozadju ne skrivala še druga, vzporedna zgodba o velikolaški kmečki trgovini na debelo, ki jo kaže osvetliti vsaj v glavnih potezah.

Ožja domovina Valentina Kožarja je hila že izza srednjega veka pomembno trgovsko-prometno vozlišče poti v smerih zahod-vzhod in sever-jug. Skozi Velike Lašče, še bolj pa skozi Trubarjevo Rašico, je šel dovršen del tranzitne trgovine med Ogrsko in italijanskimi deželami, ki ji moramo prišteti tudi lokalni promet vključno z oskrbovanjem Hrvaške krajine.⁸ Tudi ko je proti koncu 16. stoletja začelo pešati dotlej obsežno prehodno trgovanje z ogrskimi volmi in kožami, ta dejavnost ni nikoli povsem ugasnila in je še v drugi polovici 18. stoletja mogla povzdigniti kmečke prekupčevalce, kakršen je bil Kožar.

Viri ne povedo, ali je šlo nemara že za rodbinski poklic, ki ga je Valentin prevzel od svojih prednikov. Sploh se nam vsa njegova prekupčevalska dejavnost razkriva šele po smrti. Za življenja vemo o njem pravzaprav le tisto, kar s skupnimi podatki beležijo cerkvene matične knjige in turjaški urbarji.⁹ Mož se je rodil 13. februarja 1734 v družini Marije Kožarja, enega od 45 velikolaških gospodarjev, sicer posestnika srednje velike triasminske kmetije. Razdrobljena posest na skopi, povečini kraški zemlji, je gospodarje, ki so bili vsi podložniki grofije Turjak, naravnost silila v dopolnilno hišno dejavnost. V Velikih Laščah in okoliških vaseh je zato tako kot v sosednji Rihniški dolini zgodaj vzevela suha roba.¹⁰ Ugodna prometna lega je toliko bolj spodhujala prodajo domačih lesnih izdelkov in Laščane usmerjala za zaslužkom tudi na daljša popotovanja. Valentinu je bilo treba poleg tega kot najmlajšemu od bratov že v mladosti premišljevat, kako se bo preživel. Tako je 21-leten zapustil očetov dom in se poleti 1755 priženil na četrtinsko kmetijo na pol ure oddaljene Pušče k pravkar ovdoveli, nekaj let starejši Heleni Jakič. Pušče so od Velikih Lašč oddaljene 2 km in enako od križišča cest na Rašici, kamor so se stekali trgovski tokovi s kar štirih strani. Tukaj, če ne že doma v Velikih Laščah, se je mladi gospodar odločil za dodatno dejavnost - prekupčevanje z živino. Slednje je sčasoma preraslo v obsežno podjetje ter povsem zasenčilo slabo

donosno kmetovanje. Četrtinski kmetiji, o kateri ne vemo zanesljivo, ali je bila zakupna ali kupnoppravna, bržčas zato sploh ni iskal naslednika iz svojega rodu. Gospodarstva tako ni prevzel nihče od pastorkov niti katera od štirih hčera, ki so se vse po vrsti omožile k trdnim gospodarjem v okoliške kraje. Po letu 1787 je Kožarjeva posest na Puščah tako ali drugače prešla v tuje roke¹¹ - najpozneje poleti 1792 je na njej izpričana družina Grehenc¹² - Valentin pa se je z ženo Heleno preselil v rodne Velike Lašče. Nastanil se je na domu hčerke Marije, poročene s četrtinskim kmetom Janczom Kožarjem. Tu je 13. septembra 1793, dva tedna po njegovi smrti, nastal inventar pokojnikove zapuščine.¹³

Kot je razvidno iz zapuščinskega inventarja, je Valentin hranil za navadnega podložnika nenaavadno veliko pisanih dokazil, kar je glede na njegovo specifično dejavnost razumljivo. Poleg 18 dokumentov in 17 drugih zabeležb o dolžnikih so sestavljalei inventarja našli med njegovo zapuščino še cel fascikel "neuporabnih papirjev." Pisana spričujejo, da je mož že najpozneje sredi sedemdesetih let 18. stoletja razpolagal s precejšnjimi denarnimi vsotami. Imetje si je znal pridobiti tudi z izterjavo v obliki zastavljene nepremičnine, saj prvi datirani dokument, najden v pokojnikovi zapuščini, govori, kako mu je leta 1777 neki sosed zaradi dolga odstopil njivo. Že v času prve znane pridobitve, ki je bila sicer kdove katera po vrsti, si je mogel ta mali četrtinski kmet s Pušč umisliti mašno ustanovo. Za branje maš v podružnični cerkvi sv. Trojice v Malih Laščah je jeseni 1778 odšel župniku v Dobropoljah 25 kron. Število popisanih pobotnic, zadolžnic, odpovednih pisem in drugih dokumentov se od začetka osemdesetih let do Valentinove smrti 1793 vztrajno dviguje. Na eni strani je šlo za posojila v denarju, na drugi za dolgove trgovskih partnerjev zaradi kupljene, vendar neplačane živine. Kožar s Pušč je trgoval z raznovrstno živino, z volmi, konji in prašiči. Kupoval je na Hrvaškem, gotovo tudi na Dolenjskem, ne da bi pri prodajalcih delal dolgove. Vsaj ob smrti ni bil nikomir ničesar dolžan, medtem ko so drugi mu dolgovali nad 10.000 goldinarjev v blagu in denarju. Vsekakor je bil zanesljiv odjemalec in plačnik, kar se je posledično zelo ugodno poznalo na dobičku. Kupil je vedno z gotovino, prodajal na posodo za obresti in obenem z denarjem kreditiral razne ljudi od Hrvaške do

⁸ Anton Melik, *Prometni položaj Rašice v Trubarjevi dobi*. Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, str. 57-58.

⁹ Osebnosti podatki o Valentinu Kožarju in njegovi družini su vzeti iz: NŠALJ, ŽA Velike Lašče, repertorij R 1694-1878, R 1715-1733, R 1733-1751, R 1751-1763, R 1763-1773, R 1774-1784, R 1784-1789, repertorij P 1738-1812, P 1738-1757, P 1757-1772, P 1772-1784, P 1784-1807, M 1734-1762, M 1762-1773, M 1774-1784, M 1784-1794, M 1794-1812. ARS, Zbirka urbarjev, II/26u (Turjak 1750-1760), II/27u (Turjak 1778-1787), II/28u (Turjak 1798-1801).

¹⁰ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 225.

¹¹ Pri pisanju pričujočega besedila avtor za ta čas ni imel pri roki turjaških urbarjev, ki so shranjeni v Auerspergovem arhivu na Dunaju, v slovenskih arhivih pa noben urbar ne pokriva obdobja pu 1787. V urbarju 1798-1801 (ARS, Urbarji, II/28u) zaselka Pušče ne zasledimo, ker urbar ni popoln in se začenja šele z urbarialno številko 428.

¹² Anton Grehenc s Pušč h. št. 4 se je kot sami 15-leten fant 27. avgusta 1792 oženil s 16-letno Elizabeto Ivanc s Strmce h. št. 5 (NŠALJ, ŽA Velike Lašče, PMK 1784-1807).

¹³ IIIIS4A, AAu, C-46-18, Conv. 1, 13. 9. 1793.

Furlanije, povsod, do koder je segel doimet njegove živinske trgovine.

Tako mu je ob smrti leta 1793 dolgoval najvišjo vsoto 2.000 goldinarjev ljubljanski meščanski trgovec Miklavž Lederwaseh, zet Anton Levstek, tretjinski kmet iz Velikih Lašč, je prejel le malo manjše denarno posojilo 1785 goldinarjev, tretjo najvišjo vsoto 1000 goldinarjev pa je vzel na posodo Laščan Matevž Zidar. S skupnim posojilom dobrih 991 goldinarjev sta bila povezana s pokojnikom tudi Laščana Jernej Hočevar in Filip Kožar, ki sta nastopila kot pričci ob nastajanju njegove ustne oporoke leta 1793. Od tujih partnerjev so imeli visok skupen dolg samo še trije Ljubljanci, ki so Valentinu dolgovali 800 goldinarjev za vole. Ostali posamični pasivni dolgovi niso presegali 226 goldinarjev, a so bili po svojem izvoru še bolj raznoliki od zgoraj navedenih. V njih se zrcali vsa pestrost Valentinove trgovske in kreditne dejavnosti, tako v krajevnem ozirju kakor glede na socialni položaj dolžnikov. Od bližnjih kmečkih ljudi zasledimo osebe iz velikolaške okolice, iz Šentvida pri Stični, s Kočevskega in z Blok, medtem ko so drugo skupino manjših dolžnikov sestavljali krajevno oddaljeni moški in ženske, ki jih je Kožar srečeval na svojih tržiščih in vzdolž trgovskih poti - od Brdovca pri Zagrebu, preko Novoga mesta in Ljubljane do krajev na Notranjskem in Vipavskem. Večje število dolžnikov je pričakovano srečati v primorskih mestih Trstu, Gorici in Vidmu. Tu se je pot Kožarjevih čred končala pri mesarjih ali pri laških trgovcih, ki so živino gnali naprej na beneško ozemlje. Njihove postavke so v zapuščinskem inventarju povečini izrecno označene kot neporavnani dolgovi za kupljene vole in svinje.

Slovenski prisegi Janeza Kožarja in Matije Ivanca, ki bosta predstavljeni v nadaljevanju in opisujeta sklenjene posle in izdatke neposredno po Valentinovi smrti, samo potrjujeta in dopolnjujeta prej omenjene smeri živinske trgovine. Na poti iz Zagreba proti morju se je živina obvezno ustavila na hrvaško-kranjski obmejni nakladninski postaji Jesenice, imela enega od postankov v Kostonjevi na Krki, tržišče pa med drugim tudi v Idriji, saj se mimo tržiških mesarjev omenja gnanje volov v Idrijo in posel s tamkajšnjim mesarjem.

Prepoznavna dejavnost velikolaškega živinskega prekupčevalca kaže vsaj še dve značilnosti. Prva je nesorazmernost med kreditnimi gotovinskimi posojili in neplačanimi dolgovi za trgovsko blago. Okoli tri četrtine Kožarjeve pasive (6947 gld ali 75%) namreč sestavljajo krediti v denarju in samo četrtino (2269 gld) dolgovi kupecv živine. Donosne naložbe Valentina Kožarja je torej predstavljalo kreditiranje za obresti. Le-te so bile od primera do primera različne in so znašale 4 ali 7 odstotkov na leto. Druga značilnost je ta, da je bila večina posojil najetih komaj nekaj mesecev ali kakšno leto pred

Kožarjevo smrtjo, kar je zaradi obresti razumljivo zlasti pri visokih vsotah. Sklep obeh ugotovitev je na dlani: Kožarjev kapital se je hitro obračal. Nikakor torej ni šlo za statičnost oziroma kopičenje mrtvega kapitala. Mali četrtinski kmet s Pušč pri Velikih Laščah je veljal za uspešnega premožnega posojilodajalca, pri katerem niso prosili kredita samo okoliški kmečki ljudje, ampak tudi meščani deželnega glavnega mesta in drugih mest.

Toda - kako je v resnici živel ta daleč znani in priznani vaški mogotec? Vse kaže, da se je veliko časa mudil zdoma, jezdil na konju poleg čred živine in najetih gonjačev ter se pebal za zaslužkom, ki njemu samemu ni prinašal skoraj nikakršnega udobja. V sodobnih virih ne nastopa nikoli drugače kot kmet (*Bauer, rusticus*).¹⁴ Ni dvoma, da ni obiskoval šol, zato se ni znal sam niti podpisati. Kakor vsi ostali župljani je namreč v vlogi botra v krstni matični knjigi podpisan zgolj s križcem.¹⁵ Pri sklepanju poslov mu je tako morala vsakokrat priskočiti na pomoč pisarna večja tuja roka. Tako kot je preživel dobršen del življenja, je Valentin na potovanju tudi sklenil svojo življenjsko pot. Pri 59. letih je 30. avgusta 1793 nekoliko nepričakovano zatisnil oči v Zagrebu, v živahni trgovski Vlaški ulici pod Kaptolom. Na Hrvaškem je pred tem kupil večje število volov, ki so jih najeti gonjači vodili proti kraju prodaje - Trstu. Četudi je bolehal in je zato nedolgo pred odhodom na pot narekoval oporoko domačemu kaplanu in dvema pričama, kljub svojim šestim križem ni pričakoval, da se ne bo več vrnil domov. Spremljala sta ga družabnika, zet Jancz Kožar in Matija Ivane, po domače Karlovic, ter neznano število gonjačev ("trajbarjev"). V Zagrebu se je Valentinovo zdravje po deloma že sklenjenih poslih tako nevarno poslabšalo, da je 29. avgusta, predzadnji dan svojega življenja, sklenil narekovati še svojo zadnjo voljo kot dopolnilo prvi oporoki. Ni nepomembno, da je oporoko petičnega Dolenjca zapisal zagrebški škofijski sodnik v navzočnosti kar treh duhovnikov, in sicer škofijskega blagajnika, mestnega župnika pri sv. Petru in provizorja v Ivancu. V zvezi z nedokončanimi posli je Valentin priznal svojemu klicarju Atanaziju Jankoviču, imenovanemu Mirovnik, zajetno vsoto 2.518 goldinarjev, zajeto v kupni pogodbi. Iz mošnje umirajočega je škofijskemu sodniku kaniilo poleg plačila sodnih stroškov še posebej deset goldinarjev, za blagor svoje duše pa je umirajoči namenil vsoto 50 goldinarjev, iz katere naj se vsako leto daruje cerkvi Device Marije v Lepoglavi. Za primer smrti je naročil, naj njegovo truplo pokopljejo v kripti Petrove župnijske cerkve, kar se je potem tudi zgodilo.

¹⁴ Npr. 21. oktobra 1771 ob pomski hčerke Jere - "filia Valentini Koshar rustici" (NŠALJ, ŽA Velike Lašče, PMK 1757-1772).

¹⁵ Bitoval je Matiji Škrabcu, njemu 5. februarja 1788 (NŠALJ, ŽA Velike Lašče, RMK 1784-1789).

Jest Lipe Goskar is Laščé Teriashki čmet preskeshom Bogu
 išketa, sinu, imi svetimdu dušim enad jasaruš šhistu, me
 skirvatno prisega; se je Janic Vallentin Gosker mane
 prastr. Glebe podglitat. Se je prishka mene, imi jemea
 potsheravija sei testament. Jellu, imi sega je Gospud
^{Anton Mlatjar} Gosp. lan. gospod, se ta testament, Gabrija je gospud
 Anton Mlatjar prispod, imi Gabrija je dei mene na pra
 bran bim, je ta prav list testament, Gabrija je Janic
 Vallentin Goskarje prisha nas brich Jellu, jemu se
 je rishki katju goror. Gosker je Janic Vallentin Goskar
 prisha nas Laščafou je, tudi se Janic Vallentin

Prvi del prisega Filipa Kožarja, Turjak, 27. 4. 1795

Zagrebski testament s podpisi in pečati zgoraj navedenih štirih mož je bil po pričevanju samega Valentina Kožarja zgolj dopolnilo b glavni oporoki, pravzaprav zadnji tuzemski obračun, v katerem je potrdil sklenjeno kupčijo s hrvaškim družabnikom in s svojimi bodočimi pogrebeci. Pet dni pozneje, 4. septembra 1793, se je prepis testamenta že znašel pred deželjskim sodiščem na gradu Turjak. Valentinova spremljevalca sta približno ob istem času jezdila brez umrlega gospodarja s čredo kupljenih volov mimo Velikih Lašč proti morju, pri čemer sta od pokojnikovih dedičev spotoma dobila pooblastilo za prodajo živine. Še preden sta se vrnila domov, so turjaški gosposčinski upravitelj, pisar in dva soseda kot cenileca 13. septembra ocenili in popisali Valentinovo zapuščino.

Za ohranitev zapuščinskega inventarja so bolj kot sama vrednost premoženja zaslužni spori med Kožarjevi dediči. Pokojnik sicer ob smrti še ni bil vdovec, a so v zapuščinskem inventarju navedene kot dediči samo štiri omožene hčerke brez vdove Helene. Ta je bila očitno preskrbljena že s prvo oporoko, po kateri je Valentin Kožar celotno premoženje, volil svojemu zetu Janezu Kožarju. Slednji je bil takorekoč Valentinov nadomestni sin in trgovski naslednik, saj je nenazadnje nosil isti priimek, pokojnik pa ni imel rodnega sina. Istoveten je z Janezom Kožarjem, ki je tasta spremljal na zadnji poti na Hrvaško in nato po njegovi smrti kot pooblaščenec prodal kupljeno živino. Ko so Valentinovo določitev Ja-

neza za edinega dediča prebrali pred gosposčinskim upraviteljem ostalim hčerkam in zetom, je med njimi zagotovo završalo. Razen že izplačanib dot namreč nobena bči ni dobila ničesar več.

Čeprav je hilo izpodbijanje veljavnosti oporoke že vnaprej obsojeno na neuspeh, prizadeti bčerki Helena Meglič in Elizabeta Levstek očetovima testamentoma nista priznavali verodostojnosti. Drugi dve hčerki Jera Ivanc in Marija Ana Kožar sta zategadelj najeli ljubljanskega odvetnika dr. Bernarda Wolfa, ki se je slabi dve leti po Valentinovi smrti, 21. aprila 1795, pisno obrnil na turjaško krajevno sodišče s prošnjo, naj zasliši in zapriseže priče, ki so bile navzoče pri nastanku prve oporoke, ter zaprosi zagrebško sodišče, naj prav tako zapriseže priče pri drugi oporoki. Glede sklenjenih poslov po Valentinovi smrti sta pod prisego podala ustni pričevanji tudi njegova spremljevalca na zadnji poti, saj sta dedinji Helena Meglič in Elizabeta Levstek v ločeni tožbi prav tako nasprotovali njuncinu izkazu o prejemkib in izdatkib z dne 16. decembra 1793. V tej zadevi ju je, kot najbrž tudi v drugi, zastopal dr. Miklavž Reif iz Ljubljane. Stvar je prišla pred sodišče že 1. februarja 1794, doživela epilog z razsodbo 13. februarja 1795 in 12. marca istega leta tudi izvršitev. V zvezi z obema sodnima sporoma je tako pod prisego pričalo pet mož iz Velikih Lašč in okolice. Razen duhovnika, ki je prisegel v nemščini, so štirje podali prisego v domačem narečju, kar je ostalo zapisano in obranjeno do danes.

Slovenske prisegel

V pravdi o verodostojnosti prve oporoke iz leta 1793 so bile 27. aprila 1795 poklicane pred sodišče oziroma gosposkiškega upravitelja Ignaca Pezdirea vse tri oporočne priče: velikolaški kaplan Anton Mlakar ter turjaška podložnika Filip Kožar in Jernej Hočevar, oba iz Velikih Lašč. Čeprav prepis prve-glavne oporoke ni ohranjen, je iz dopisa razvidno, da je prav tako nastala leta 1793. Njeno vsebino povzemajo tri ohranjene slovenske prisegel, nastale na dveh sodnih razpravah 27. in 29. aprila 1795. S prisegami je krajevno sodišče Turjak tožnicama dokazovalo pristnost in veljavnost oporoke, tako da je zaslišalo vse tri oporočne priče. Prvi dan se je pozivu sodišča odzval samo Filip Kožar. Pokazali in raztolmačili so mu Valentinov testament, ga kot prisežnika opozorili na posledice v primeru krive prisegel, nakar je pisar zapisal dve njegovih prisegli v naslednji obliki:

/Prva prisega/

Jest Lippe Koshar is Lashz Teriashki Kmet perseshem bogu ozhetu, Bogu sinu, imu Bogu Svetimu duchu ena Prava Zhista imi Schivotna Persega, de ta Testament, kotir mene je sdei na prei bran bin, imi u katerimu jest od gospuda Koplana is lasz anton Mlakarja Podpissan Sem, richtig taku govori, koker ranik Vallentin Koshar u prizheo z mene sa schafou je (vstavljeno: tudi de ranic Vallentin Koshar sraun tega, kar je sapisanu Negou Barn Blagu Johanesu Koscharju sa schafou) tu taku guishnu koker mene Buch sdei, imu na mojo sadno Uro Pomagai amen.

/Druga prisega/

Jest Lippe Koshar is Lashz Teriashki Kmet perseshem Bogu ozhetu, Sinu, imu svrtimu duchu ena prava Zhista, imi Schivotna persega, de je ranic Vallentin Koshar mene pustu k sebe poklizat, de je prizha mene, imu jernea Kotschevarja soi testament dellu, imu de ga je Gospud Anton Mlakar pijsou, imi Katiri je sdei mene na prei bran bin, je ta prou tist testament, katirga je ranic Vallentin Kosharje prizha nas triech dellu, jenu de richtig taku govori koker je ranic Vallentin Koshar prizha nas saschafou je, tudi ile ranic Vallentin Koshar Sraun tega kar je sapissanu negou Barn Blagu Janese Koscharje¹⁶ sa schafou je, tu taku guishnu koker mene Buch sdei, imu na Mojo Sadno Uro pomagai amen.

Dva dni zatem sta 29. aprila 1795 prisegli še ostali dve priči. Prisega kaplana Antona Mlakarja je edina zapisana v nemščini in je po vsebini - razen seveda pri navedbi imen ostalih dveh prič - povsem identična s slovensko prisegno Jerneja

Hočevarja, ta pa le v malenkostih drugačna od prisegel Filipa Kožarja. Ni nepomembno, da se je Jernej Hočevar pod prisego podpisal sam, in sicer kot "Jerni Kotscheuar." S podpisom je jamčil za resničnost naslednjih besed:

/Tretja prisega/

Jest Jerni Hotshevar is Lashz Teriashki Kmet perseshem Bogu ozhetu, sinu, imu Svetimu duchu ena prava Zhista, imu Schivotna persega, de je ranic Vallentin Koshar mene pustu k sebe poklizat, de je prizha mene, imu Phillippa Koscharja soi testament dellu, imu de ga je gospud Koplan Anton Mlakar pijsou, de ta Testament, katirga je gospud Anton Mlakar pijsou, imu katiri je sdei mene na prei bran bin, je ta prou tist testament, katirga je ranic Vallentin Koshar je prizha nas triech dellu, jenu de richtig taku govori koker je ranic Vallentin Koshar prizha nas Sa Schafou je, tudi de ranic Vallentin Koshar Sraun tega, kar je Sapissanu negou Barn Blagu Janese Koscharje Sa Schafou je, tu taku guishnu koker mene Buch sdei, imu na Mojo Sadno Uro pomagai amen.

V drugi zadevi, t.j. tožbi proti Valentinovemu zetu Janezu Kožarju in drugemu spremljevalcu Matiji Ivancu zaradi prejemkov in izdatkov za prodane vole, sta istega dne drug za drugim prisegla moža, ki sta Valentina Kožarja spremljala na njegovi zadnji poti v Zagreb, nato pa kupljeno hrvaško živino jeseni 1793 prodala na Primorskem kot pooblaščenca Valentinovih dedičev.

Matija Ivanc, turjaški podložnik iz Ponikev, vasi ob poti iz Rašice v Dobropoljsko dolino, je podal kratko prisego, pod katero se je tudi sam podpisal kot "Mathias Juvanz m.p." Mož je torej očitno okusil nekaj šole in mogel opravljati nujne pisarniške posle za oba Kožarja, tasta in zeta. Vendar pa vse kaže, da nemščine ni obvladal v tolikšni meri, da bi mogel v njej prisegati. Njegova slovensko pisana prisega se glasi:

/Četrta prisega/

Jest Mathias Juvanz Perseshem Bogu otschetu, Bogu Sinu Bogu Svetemo Duchu ena Prava, Zhista, jenu Suotna Persega, de sem od Andrea Frizo Mefsarja u Tersti sa le te nemo Frizo predane 21 Volle jenu po doll Potegnenech Zerenge jenu Spesech. Katiere sem jest od le tech denarjou odrnitou netsch netsch Koker 1500 f. Tudi de sem od Antona Vashkota she nstank na tem, nemo na raitenga sa ven sekat dari Valentin Kosharjavech 21 Vollou, na Katierech je Jannes Koshar 500 f prejeu, 900 f jenu ne vetsch, smi tech Zereng, jenu speshe, Katiere sem jest na tech Denarjou seb saraitou, prejeu sem, tedei scupi po sen prejeu, jenu odrnitou 2400 f (do-dano: Jenu od Premosheina ranziga Koscharja Drusiga na vem Koker de be imeli Biti u sa-

¹⁶ Prvotni zapis: *Kosharju* je pisar popravil v narečno obliko: *Kosharje*.

mabove 25 Kron, in takn Gnishnu Kaker meni Buch sedei jenu na moja Sacha Urra Pomagei Amen.

Janez Kožar drugače kot Ivanc ni obvladal večine pisanja, zato je njegovo prisego pred dr. Bernardom Wolfom podpisal napročni pooblaščenec (Namensfertiger). Kožarjeva prisega še temeljiteje od Ivančeve opisuje sklenjene trgovske posle in je med obravnavanimi slovenskimi prisegami najdaljša ter vsebinsko najbogatejša.

/Peta prisega/

Jest Janmes Koshar Persheseni Bagu Otscheta, Bogu Sinu Bagu Suetenia Dulu ena Prava, Zhista, jenu Svata Perfsega de sem

Imo od Mathiata Juvanza is Paniqu netsch vetsch, kaker 2670 f prejen, jenu de sa utech denarjech tiste 2100 f, katier u testamente ad 4u 7hr 793 u drugi Pastavi, Mathiat Juvanzi sa voll Kupvat bli Dani, sapopadevi

2da de sem od Andreja Friza Mefsarja u Idrie en ostaneg na davage na Predanech 25 vallou 1000 f jenu netsch vetsch prejen.

3 tio de sem od Antona Vashkata is perdenkanu Mauier sa 16 vollou katiere mo je Mathia Juvanz is Paniqu, she ke je hin rank Koshar Shin, sa Ven Sekat na Vaga Dan, netsch Vetsch Koker 852 f prejeu.

4 ta de sem od Antona Vashkata na 21 Vallou Katiere je on na ven Sekaine na Vage prenen, netsch Vetsch Kaker 500 f prejen.

Patem Pak de sem pervetsch Gospnde Larenza Antona Rndalphi netsch mein koker 1500 f.

2 da Atanasia Jankavitsch netsch Mein Koker 2518 f

3 tio Medicine Dachtaria Gaspudi Fahi u Sagrahi netsch mein Koker 38 f 18 1/4 xr

4 to Gregarja Juvana sa Unkastenge u ranzga Balesen is le tem sashafanem 10 f netsch mein Kaker 45 f

5 to Gospuda Michati Seizi auslakarje u Jefsenuzich na Danzhemua aushlaki netsch mein Kaker 18 f 42 xr

6 Antona Rei Wirtho Kastainonze na Dauslnu Zerengi ad Vollech, jenu treibarich netsch mein Kaker 8 f

7 ma Gaspudi Lashkemi Vikarjansi Stephana sa Svete Mashe jenu Conduct netsch mein Kaker 30 f

8a gaspud fainmasutra u Dabrepalech sa 48 Sueteh Mashe 16 f netsch mein

9na u Saveta Mashe u sagrahe netsch mein Koker 4 f

10mo sa use Sarte Zevenge, jenu Spese sa Valle, sa treihare, sa Matern Prescerhleime jenu tem Bosex netsch mein Kaker 90 f 32 xr

11 u grad sa Matern Prescerhleime 29 f 30 xr jen sa fertegvaine ene shenske netsch mein Koker 32 f 2 xr

12 mo de sem u Tersti sa 5 1/2 Bratscha Shameta, Katerga je Rank per Vashkato Mefsari Dauslan astou netsch mein Kaker 20 f

13 de sem na Zevenge sa sebe, jenu sa Mathiata Juvanza al Karlouza, patler sa triharje, sa Volle, Katier sa hli u Idria, jenu u Terst gnani, jenu sa aushlake netsch mein Kaker 70 f

14 ta de sem na Zevenge samie jenu sa Mathiata Karlouza Keder sma reishal Dauge Tierjat u sagrah jenu sa aushlake netsch mein Kaker 18 f sen Vendan jenu de jest ad Drusiga Skritiga Premasheina ranziga Kosharja netsch ne veni in toku gnishnu Kaker meni Bug sedei jenu na moja sachu Urra Pomagei Amen.

Podobno kot na Turjaku so tudi v Zagrebu priče zagotovo potrdile verodostojnost druge opočke Valentina Kožarja in s tem ovrgle še zadnji dvom o pristnosti pokojnikove poslednje volje. Sodnega epiloga pred turjaškim sodiščem sicer ne poznamo, in je iz povedanega razvidno, da je šlo pri vsej stvari le še za formalnosti pred pravnomočnostjo in izvršitvijo obeh testamentov. Janez Kožar iz Velikih Lašč je postal lastnik vsega tastovega premoženja, zadovoljna sta bila očitno tudi drugi zet Jurij Ivanc in hči Jera, medtem ko najmlajši hčerki, kot rečeno, nista dobili pravega zadoščenja, kar je vso stvar sploh zapletlo.

Natančno presojo jezikovne podobe zapisov petih slovenskih priseg prepuščamo slavistom, a si na tem mestu vendarle dovoljujemo nekaj opazanj. Prisega so vsekakor zanimiv spomenik upravne slovenščine na turjaškem gradu konec 18. stoletja, toliko bolj, ker gre za ožjo domovino začetkov knjižne slovenščine. Valentin Kožar je namreč živel komaj pol ure hoda od Trubarjeve Rašice, medtem ko naj bi temeljno delo slovenske protestantske književnosti, Dalmatinov prevod Biblije, med drugim nastajal prav na Turjaku. Glede na dosežke knjižne slovenščine 16. stoletja je turjaška upravna slovenščina iz leta 1795 nesporno korak nazaj. Gre za izdelek predrazsvetljenske pisane slovenščine z vrsto črkopisnih nedoslednosti in oblikovnih improvizacij.

Pet turjaških priseg iz leta 1795 ni nujno pisala ista roka. Prve tri, ki zadevajo veljavnost oporočke, so namreč zvestejši posnetek veliko-laškega narečja kot četrti in peta prisega.¹⁷ Morja je bil eden od dveh (ali več) zapisovalcev tisti "actuarius" Jožef Leber, ki ga srečamo že pri sestavi Kožarjevega zapuščinskega inventarja, če je seveda poldrugo leto kasneje še služboval na Turjaku. Vse kaže, da ni bil domačin z ožjega področja - vikariata Velike Lašče, kjer njegovega priimka v 18. stoletju ni zaslediti.¹⁸ Toda, kdor-

¹⁷ Za presojo narečnih značilnosti se tupla zahvaljujem gospodu Branetu Zadniku iz Velikih Lašč, zdaj župniku v Postolniku.

¹⁸ NŠALJ, ZA Velike Lašče, repertorij R 1694-1878, repertorij J 1738-1812.

12^o De rem u kerst sa 5½ Bratska. Zemetar Koberga je Ranki
 pes Varkotke Metkari Gorsthan vrtod netih mein Kotles.
 20 f

13 De rem na Kerenge sa sebe jemu in Matkaba Juvanka
 al Karlouka, potlet sa Lavbarje, sa Volke, Katica sa
 bli si Doria, jemu u kerst gnani, jemu sa avshlatke
 netih mein Kotles 10 f

14^o De rem sa Kerenge same jemu sa Matkaba Karlou,
 "za kedes ima ~~dinge~~ reikal. Dange Liorjal u zagrob
 jemu sa avshlatke netih mein Kotles 18 f in vendar
 jemu de jert ad Gurriga Strikiga Premosheina
 ranziga Kosharja netih na vem tu Lotke Gurrthnu
 Kotles mein Bug Tucei jemu na moja Tavná Uroa
 Pomageli Amen.

Janez Kozarja

Hubert J. ...
 ...
 ...

Konce prisega Janeza Kozarja, Turjak, 29. 4. 1795

koli je že zapisal ustne prisega zaslišanih La-
 ščanov, je skušal čimbolj slediti njihovi govoric.
 Zlasti prva tri besedila so podoba velikolaškega
 narečja, samo mestoma jih zapis neartikuliranih
 samoglasnikov (e ali a, o ali u) približuje bolj
 rihniško-sodraški govoric. Gosposčinski pisar je
 imel očitno pred očmi edini namen, da bodo
 priseženci, ko jim bo besedilo prebral, prisego v
 celoti razumeli in prepoznali kot svojo. Čeprav je
 hil mož sam najverjetneje od drugod, veliko-
 laškim kmetom ni vsiljeval svojega idioma in še
 manj iskal pravilne skladnje in izrazov iz slo-
 venske razsvetljenske književnosti. Celo knjižno
 sklanjanje Kozarju (v dajalniku) je v drugi pri-
 segi Lipeta Kozarja popravil v narečno obliko
 Kozarje. Kot izrazito narečna značilnost se kaže
 pri vseh petih prisegah uporaba imenovalnika

namesto tožilnika v primeru: *ena prava, čista
 jemu životna persega*. Nasprotno sta molitvena
 obrazca na začetku in koncu vsake prisega (*Bogu
 očetu, sinu, svetemu duhu*) pod vplivom nadre-
 gionalne cerkvene slovenščine,¹⁹ kakršna je bila
 tedaj v splošni rabi v Cerkvi, kar najhrž velja
 tudi za obliko *Bug* v peti prisegi namesto *Buh* v
 ostalih štirih hesedilih.

Zadnji dve prisegi kažeta sicer več odmikov
 od lokalnega narečja, vendar imata edini tipično
 narečno obliko *na moja zadna ura*, zapisano v
 prvih treh prisegah kot: *na moja zadno uro*. Jezik
 četrte in pete prisega sicer oddaljuje od dolenj-
 ščine izpuščenih refleksi *jata* (*sekajne* namesto

¹⁹ Prim. Peter Ribnikar, Bleske podložniške prisega, Ljubljana
 1976, str. 47-93.

sejkajne, sekat namesto *sejkat*). Izrazit odmik od narečja predstavljajo v obeh prisegah nekateri dajalniki in mestniki, denimo *fajnaštro* namesto narečno *fajnaštri*, bržčas oblikovani po latinščini. Zlasti očitno so na ta način zapisana osebnostna in poklicna imena primorskih meščanov: *Larenca Antano Rudalfo, per Vaškata, nema Frico, medicine dahtarjo*, vendar tudi domačih ljudi, kot denimo *Gregarja Juvanca*. Vprašanje je, ali je zapisovalec s tem vnašal v prisegi elemente lastnega govora ali sodobne knjižne slovenščine. Vsekakor pa ni pri vseh petih prisegah niti v enem primeru preteklika upoštevana reforma razsvetljenjskih piscev, ampak gre izključno na sodobno izgovorjavo (*pisou, prejeu, adraitau, u grad, use*).

Videti je, da je črkopisnih nedoslednosti vendarle nekaj manj kot v starejšem, v lanskim Arhivih predstavljenem sklopu priseg (1708-1751). Povsem neenotna je sicer še vedno pisava velike začetnice (npr. *Persega-persega* in celo *Jernijernea*), a gre sicer za doslednejšo uporabo boboričice z manj vrinkov nemškega črkopisa. Znak *-sh* se izgovarja kot *š* (*faimashtro, Lashkemi, is Lashz*) in kot *ž* (*Koshar, Shameta, reishal*). Nemško črko *-sch* za glas *š* je zaslediti le v adaptiranem glagolu *zašafati* (*saschafau*), a tudi v dveh besedah za *-ž* (*Schivotna, Kosecharje*). Poudarjeno nezvoneči glas *s* je zapisan kot *-ys* (*pisson, sapihsanu, Mehsarja*), le v prvi prisegi kot *-ss* (*Podpissan*) in največkrat z običajnim *-s* (*Jest, persega, sehe*). Od šumnikov je najdoslednejši zapis glasu *č* = *zh* (*azhetu, zhista, Danzhenma*), vendar pri besedah "nič" (neč) in "več" izključno kot *-tsch* ali *-tsh* (*netsch, netsh, vetsch*), pri "Bogu očetu" izmenično *-zh* in *-tsch* (*azhetu - 3x, atschetu - 2x*), sicer pa z nemško črko še trikrat (pervetsch, Jankovitsch, Bratscha). Od sičnikov je najenotneje zapisovan glas *c* = *z* (*paklizat, Juvanž, Zerenge*). Morčbiti predstavlja tukaj edino izjemo zapis roditelja "iz Lašč" (praviloma: *is Lashz*, v prvi prisegi tudi: *is lasz*); ni namreč mogoče zanesljivo ugotoviti, ali se je "iz Lašč" resnično izgovarjalo "iz Laše" ali gre le za zapisovalčeve težave pri zapisu šumnike skupine *-šč*, ki nastopa samo v tej besedi.

Odmik od boboričice je oblikovan po nemškem pravopisu pri zapisu glasu *h*, in sicer z eno samo izjemo. Sredi in na koncu besede je namreč *h* zapisan kot *-eb* (*Dochtarja, tech*), enkrat samkrat kot *-h* (*Sueteh*), sicer pa kot tak na začetku besede (*Hatshevar*) in pri osebnih imenih (*Jahonesu, Mathias, Matlioto*). Nemške oblike osebnega imena so razpoznavne tudi v črki *-ph* (*Stephano, Rudolpho, Phillipa*), medtem ko glasu *f* sicer ustreza enak znak (*fertegvaine, saschafau*), rabljen pri zapisu izrazov neslovenskega izvora. Edina beseda v nemški kurzivi (*Wirtha*) se je pisarju zapisala v prisegi Janeza Kožarja in to navzile jasnemu slovenskemu dajalniku. Končni *-o* je povrh tega absorbiral veznik *-v* (*Wirtho Kastainauzi = birtu v Kostajnovci*). Tudi

adaptirani glagol *rajžati* iz iste prisege je bil pisarju, navajenemu nemškega pisanja, prezenten v obliki *reisen*, kar je dalo *-ci* tudi v slovenskem besedilu: *Keder sma reishal*. Isto velja za gonjače - *trajbarje* (*treibarich, treibare*), v istem spisu sicer imenovane tudi *trigbare*. Zdi se, da sta *-ci* in *-ai* v vseh ostalih primerih fonetična zapisa (*sedei, uo prei, mein, raitenga*), ki nastopata tudi v variantah *pamagai-pamagai*. Slednja - *pomagaj* - je navzoča izključno v molitvenem obrazu in kaže morebiti vpliv zborne liturgične izgovorjave.

Improvizirani obliki po latinski normi sta še zapisa črk *-q* in *-c* za glas *k*. V četrti prisegi se dvakrat omenja Matija Ivane iz Ponškev (Ponšku = Poniku), medtem ko srečamo *-c* v pomenu glasu *k* v besedi "skupi" (*scupi*) in osemkrat "ranik" (*ranic*), vsekakor v izgovorjavi enako zapisu "ranik" iz prve prisege, kjer se na drugem mestu pojavlja tudi "ranic".

Turjaški pisar (pisarja) si ni delal preglavic z zapisovanjem različnih oblik glasov *u* in *v*, ampak je pisal po posluhu (*use, negau, u Idrie, daushni*). Nedosleden je pri uporabi izraza *svet, sveti* (*svetinu, Suetemu*), medtem ko zapisi besed *zraven* in *grišm* omogočajo domnevo, da je šlo res za izgovorjavo zvočniškega *-u* (*sraum-Srauen, gūshmu*). Vendar srečamo črko *-u* enkrat samkrat pri besedi *životna* (*suotna*) tudi za očitno jasno izgovorjeni in enako zapisani *-v* (*Schivotna*).

Dosledna je pisava dvojnega *l* (-ll) v večkrat rabljenih besedah *vati* (*Valle, Vallou, Vallech*) in *delal* (*dellu*) ter pri enkrat uporabljenem *dol* (*dall*). Drugače kot za običajna nemška zapisa imen *Vallentin* in *Phillipp* moremo *-ll* pri treh slovenskih izrazih razlagati kot trdi *-l*. Trdi, podvojeni *-r*, je čutiti v izgovorjavi besede *ura*, zato najdemo v tretji prisegi: *Sadna Urro*. Zapisa *mejn* in *menj* za moderno knjižno obliko *manj* kažeta podobno kot zaimsek *kaker* na različen zapis slišanih besed, ki v velikolaški okolici dejansko rahlo variirajo.

Leksikalna podoba besedil enako nazorno odraža improvizacijo. Uporabljeni izvorno neslovenski izrazi so živeli v vsakdanji govorici ter bili v njej tako močno adaptirani, da jih razen enega (*Conduct=pogreb*) bržčas ne bi mogli nadomestiti s sopomenkami. Prevzeti latinske besedje (*Conduct, Testament, Medicine Dohtar, Viktorjans*) je po pričakovanju veliko redkejše od nemškega, kjer so prevzeti izrazi deloma že dobili drugačen pomen. Iz najširše rabe je vzeta prislova *gvišm* (=gotovo, resnično), samostalnik *birt* (*dativ: Wirtha=krčmarju*), *trajbar* (=gonjač), *fajnašter* (=župnik), *rajtenga* (=račun, obračun), *sarta* (=vrsta) ter glagoli *rajžati* (=potovati), *odrajtati* (=odšteti), *zarajtati* (=zaračunati, odšteti) in *zašafati* (=nameniti, položiti). Splošno razširjen je bil kalk *zapapaden-i* (iz nem. *einbegriffen* = všteti, vsebovan, vključen), verjetno pa manj ali sploh neznana slo-

vensko-nemška sestavljenka *Barn Blagu* (= alodialno, lastno blago).²⁰ Kmečki ljude, ki so se podajali na pot, so se srečevali tudi z nakladninskimi postajami, nakladnino (*sa uushlake, sa aushloke, nu Dauzhenno aushloki* = nem. *Aufschlag*) in njenimi pobiraleci (*austokar*). Predvsem v trgovsko-poslovni svet so sodili nemški termini *Zehrung* (*Zerenge*=živež), *Spesen* (*speshe, spese* = izdatki), *Unkosten* (*Unkostenge* = stroški), medtem ko edini povsem nepredelani nemški izraz *richtig* (=točen, natančen) slejkoprej kaže na prevzem iz zadrege. Današnja narcčna govoreca prav tako ne pozna besede "fertegvajnc" (*su fertegvajnc ene shenske*), uporabljene v zvezi s preskrbljenjem ovdovcele matere, kjer je očitno mišljeno negovanje do smrti, izraz sam pa najbrž izpeljan iz nemške besede "fertig". Zanimiv, a razen morda pri redkih starejših ljudeh že pozabljen, je izraz "brača", v konkretnem primeru merska enota za tkanino (*Brutschu Shumeta*). Dialektalni izraz *brač* za laket je bil v preteklosti registriran prav na področju Velikih Lašč, kakor tudi na Vzhodnem Štajerskem in Koroškem. Gre za izposojenko iz italijanščine (*braccio*), ki v množini (*braccia*) pomeni dolžinsko mero, seženj.²¹ Postavlja se vprašanje, ali je bil pojem na dolenjskem podeželju splošno razširjen vsaj med trgujočimi ljudmi ali nemara neposredno vzet iz italijanščine, saj ga prišega omenja v zvezi s kupoprodajo v Trstu. Dokumentiran pojav besede prav v Velikih Laščah vsekakor kaže na živabne trgovske stike tega področja z italijanskim jezikovnim prostorom.

Sama skladnja predstavljenih prišeg je že na prvi pogled izrazito nemška, z dolgimi, sestavljenimi povedmi in številnimi vrinjenimi stavki. Zapisovalec je imel pred očmi nemški vzorec, ki ga je samo okorno poslovenil. Poleg običajnega glagola na koncu srečamo tako tudi nepotrebno podvajanje pomožnega glagola biti, kakor v primeru: *koker je ranik Valentin Kožar priča na zašafou je*. Zlasti pogosti so dobesedno prevedene nemške sintagme, npr.: *naprej brau bil* (= *vorgelesen worden*), *po dol potegneuch cerenge jenu speseh* (= *nach Abzug der Zehrung und Spesen*), *znuj teh cereng* (= *ausser den Zehrungen*) in slovenskemu ušesu nekoliko bližja: *za ven sekut - na ven sekajue in ta prou tist testament*.

V primerjavi z lani objavljenimi tremi starejšimi prisegami (1708-1751) pri besedilih iz leta 1795 ni zaznati bistvenih razlik ne v črkopisu ne v pravopisu. Vendar pri tem ne gre zanemariti dejstva, da so prišege v prvem primeru nastale pred sodnimi instancami na deželni ravni v Ljubljani, medtem ko so zapisi s konca 18. stoletja izdelek podeželskega krajevnega sodišča, ki v večji meri sledi in dopušča značilnosti lokalnega, celo individualnega idioma.

²⁰ Izraz je razložen v nemški prišegi kaplana Antona Mlakarja: "...das übrige alodial Vulgo Barn Blagu...".

²¹ France Bezlaj, Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. A-J. Ljubljana 1976, str. 36.

Blejsko območje v gradivu vojaških merjenj 18. stoletja in katastrskih izmer 19. stoletja

SASA SERŠE

Skrozi pretekli čas se je vse do današnjih dni ohranilo mnogo načrtov mest in utrdb ter zemljevidov in kart posameznih področij, dežel in držav. Ob koncu 18. stoletja in v prvi polovici 19. se je na področju zemljemerstva z razvojem tehnologije marsikaj spremenilo. V tem obdobju so na področju avstrijske monarhije nastale prve izmere celotne države v davčne in vojaške namene.

Začetki vojaških in katastrskih merjenj segajo v obdobje vladanja Marije Terezije.¹ Terezijanski kataster² (1748-1754) je bil izveden po zemljiških gospodstvih in ni vseboval izmer t.i. geografskega izrisa posesti.

Po tej davčni rektifikaciji so bila deset let kasneje izvedena še vojaška merjenja,³ ki so bila končana v času vladanja Jožefa II. Vsebovala so tako karte kot tudi opis pokrajine.⁴ Leta 1785 pa je vojaški sledila davčno - katastrska izmera ozemlja - t.i. jožefinski kataster (1785-1787), ki prav tako kot terezijanski, kljub izmeri zemljišč, ni imel zemljiškokatastrskih map.

V času monarhije v letih 1806-1869 je bila

izvedena druga vojaška izmera, in sicer že na osnovi astronomske-triangulacije.⁵ Zanj so bile izdelane le karte brez opisov pokrajine, morda zato, ker je bil opis dežele že v jožefinskih merjenjih dovolj dober ali morda zaradi že predvidene nove katastrske izmere, ki je bila izvedena v letih 1818-1828 na podlagi patenta Franca I. - t.i. franciscejski kataster. Ta pa je tako kot jožefinska vojaška merjenja, vseboval karte in natančen popis avstrijskih dežel, ki so bile ob merjenju razdeljene v katastrske občine. Če že omenjamo vse "avstrijske" izmere slovenskih dežel, ki so bile izvedene v vojaške in davčne namene, ne smemo pozabiti na katastrsko izmero, ki so jo na predelu Primorske (desni breg Soče 1811-1813) naredili Francozi.

Jožefinska vojaška merjenja in franciscejski davčni kataster sta dve izmeri, ki edini vsebujeta spisovni in grafični del, zato predstavljata posebno zgodovinsko vrednost.

Arhiv R Slovenije v sodelovanju z ZRC SAZU izdaja faksimilirano izdajo vojaških kart za celotno Slovenijo "Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787".⁶ Poleg poskusnega zvezka sta izšli že dve od predvidenih sedmih knjig.

Ob izdaji druge knjige "Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787", ki je izšla v letu 1996, se je porodila misel, da bi te prve izmere in popise slovenske pokrajine, ki so nastali v času vladanja Marije Terezije v vojaške namene, primerjali s katastrskimi izmerami in popisom, ki je nastal v času vladanja Franca I. in je bil sestavljen v davčne namene, in sicer na primeru turističnega kraja Bled in njegove okolice Želeč, Mlina, Blejskega jezera in blejskega gradu.

Prve vojaške karte in opisi so bili za etnično ozemlje današnje Slovenije narejeni v letih 1784-1787, in sicer za Štajersko, Koroško, Kranjsko, Trst, Goriško in Gradiško - dežele, ki so spadale v sklop Notranje Avstrije. Del današnjega ozemlja, ki je pripadal Ogrski, je bil popisano že prej. Področje, ki je pripadalo Beneški Republiki, kamor so sodila mesta Koper, Izola, Piran, pa je

¹ Po španski nasledstveni vojni na Nizozemskem in kasneje v Italiji je Lombardija pripadla Habsburžanom; zaradi neurejenih davčnih razmer je vladar izvedel davčno uvrednotenje posesti in prav ta lombardski kataster, ki so ga izdelali na pobudo Karla VI., je služil za model pri izvedbi kasnejših katastrskih izmer v ostalih deželah monarhije.

² Patent Marije Terezije, 12. avgust 1747.

³ Eitich Hillbrand, O Jožefinskem vojaškem zemljevidu, Vincenc Rajšp, Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, 2. zvezek, Ljubljana 1996, str. XIII: "Do srede 17. stoletja su v priložnosti pri vojaških operacijah uporabljali karte privatne kartografske, za potrebe neposrednih vojaških spopadov pa tudi karte majhnih področij, ki so jih naredile posamezne vojaške enote." Ravno vojne v prvi polovici 18. stoletja su dokazale, da doterani načini dela ne ustrežajo in da uporabljene podlage ne zadostujejo, kajti obstoječe karte nisu izkazivale podrobnosti, potrebne za vojaške akcije." Ignacij Vuje, Domžalsku odnošje v gradivu o prustorskih predstavah 18. stoletja, Kronika 39/3, Ljubljana 1991, str. 45: "V času sedemletne vojne (1756-1763) pri uhručenem spopadu evropskih sil, ih katere je pilsko zaradi nerešenih spornih vprašanj mel Avstriju in Prusiju, se je znova različno pokazalo, kakšno operativno vrednost ima pri vodenju vojne zausteljivo in lično kartografsko gradivo. Po miru v Hubertsburgu (1763), ko je Avstrija ihkonečno izgubila Šleziju, je cesarica Marija Terezija ukazala izdelati kartografske posnetke celotnega cesarstva. Pohodu za to delo je dal fehimaršal Lacy, ki je v posebni spomenici na drastičen način pokazal, kakšne negativne posledice ima lahko pomanjkanje ustreznega kartografskega gradiva."

⁴ Ignacij Vuje, Domžalsku odnošje v gradivu o prustorskih predstavah 18. stoletja, Kronika 39/3, Ljubljana 1991, str. 45: "Kljuh nenjkajoči triangulacijski pridlagi ih delo daleč prekaša pu obsegu vsa ih druga deželna merjenja 18. stoletja."

⁵ Josef Poldus, Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II., Wien 1919, str. 14; Ema Umek, Ljubljana z okolico v luči jožefinskih deželnih merjenj, Arhivi VIII/1-2, Ljubljana 1985, str. 91.

⁶ Vincenc Rajšp, Majda Fieko, Shlivenšku ozemlje na vojaškem zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja (vzrnični zvezek), Ljubljana 1994; Vincenc Rajšp, Majda Fieko, Shlivenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, 1. zvezek, Ljubljana 1995; Vincenc Rajšp, Majda Fieko, Shlivenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, 2. zvezek, Ljubljana 1996.

bil popisane šele po letu 1797, in sicer na začetku 19. stoletja.⁷ Same karte, ki so bile izdelane v originalu in kopiji, danes skupaj s popisi hranijo v kartografski zbirki Vojnega arhiva na Dunaju. Karte sekcij merijo 42 x 62 cm in so narisane v merilu 1 : 28.800. Vsi zapisi na njih so v latinici. Zanimivo pa je, da so pri vpisovanju imen vasi, voda, hribov, ledinskih imen, skušali kartografi vestno vpisovati slovenska imena.

Karte za posamezne pokrajine so hile izdelane, kot pove že samo ime, za vojaške potrebe, zato je na zemljevidu nazorno izrisan teren, po katerem bi se predvidoma lahko gihala vojska. S kart je zelo dobro razpoznavna naseljenost pokrajine, izrisana so vsa mesta, trgi in vasi, zaselki z različnimi zgradbami (mitnice, pošte, cerkve, gostilne, župnije, samostani, gradovi in tudi posamezne hiše), ceste in poti (deželne, trgovske, privatne, jezdnice in pešpoti), mostovi (zidani, lesen), hrvi in hrodovali, hribovi, gore, gorski hrbti (njihova višina in poraščenost z gozdom), doline in globeli. Skrbno so označili reke, potoke, jezera, močvirja, izvire, studence, ki so na določenih mestih predstavljali za vojsko naravne ovire, ob njih pa mline in žage. Na poseben način so kartografi označili tudi fužine, obrtne in industrijske obrate.

*Franciscejski kataster*⁸ slovenskih dežel je bil z izjemo Prekmurja izdelan zelo hitro, v letih 1818-1828, in sicer za Štajersko 1820-1825, Kranjsko 1823-1826, Goriško z Istro 1818-1820, Koroško 1826-1828, Prekmurje 1856-1867. Večji del gradiva zemljiškega katastra za slovensko

ozemlje od 18. do 19. stoletja hrani Arhiv Republike Slovenije v originalu, nekaj gradiva za Štajersko v fotokopijah, za Primorsko pa je nekaj gradiva tudi v italijanskih arhivih.⁹

Karte franciscejskega katastra so izrisane v desetkrat večjem merilu kot vojaške. Narejene so že na podlagi triangulacijskih točk, narisane pa so v ravnini brez reliefne upodobitve. Ta grafični del katastrskega operata predstavljajo¹⁰ originalna katastrska mapa, indikacijska skica, mapna kopija in rektifikacijska mapa.¹¹

Originalne katastrske mape in indikacijske skice so bile izdelane v merilu 1 : 2880. Vsak posamezen list katastrske mape meri 71,5 cm x 58 cm. V nasprotju z vojaškimi kartami, ki so za vsako sekcijo imele le eno karto, so karte katastrskih občin vsebovale navadno več mapnih listov. Mapni listi ene katastrske občine so hili z vsemi podatki vloženi v ovoj, sami listi pa so bili oštevilčeni z rimskimi številkami.

Katastrski izris nam poleg podatkov o gradbenih objektih, o imenih naselij in ledin, podaja še podatke, ki jih vojaške karte ne vsebujejo: številko zemljiške parcele, številko stavhne parcele in zapis topografskega znaka za določene katastrske kulture.¹²

Za oba grafična izrisa je značilno, da uporabljata barve, le da so katastrske kulture pri katastru bolj pestro obarvane. Za njivo so uporabljali rumenkastorjavo ali tobačnorjavo, za vrt sočnozeleno, za travnik svetlozeleno, za pašnik bledozeleno, za kostanjev gozd rjavo, za gozd pa temnosivo ali hledočno barvo. Vojaška karta ima za polja belo, za pašnike zeleno, za vinograde rjavo barvo, gozd je označen z bledim tušem, drevesa pa so narisana s črnim tušem.

Tudi paleta barv za označitev voda je pri katastru pestrejša kot tista pri vojaških merjenjih, kjer so vse vode označene le z modro. Geometri so pri katastru uporabili za potok svetlomodro, za jezero in ribnik pa močno modro harvo.

Če so uporabljali za kataster širšo paletu barv pri zemljiških in vodah, pa so hili pri vojaških kartah geometri bolj natančni pri označevanju prometnic, saj so poleg osnovne močne rjave barve uporabljali še različne črte, tako da so

⁷ Josef Paldus, Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Ländel aus der Zeit Kaiser Josephs II. Ausgeführt durch den k. k. Generalquartiermeisterstab in den Jahren 1763-1785, Wien 1919, str. 14.

Oružen, Južefinska deželna merjenja, Ljubljana 1901, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov; B. Kunščec, Naš prstni v času in prostoru, Ljubljana 1978; Eina Umek, Ljubljana z okolici v luči južefinskih deželnih merenj, Arhivi VIII/1-2, Ljubljana 1985, str. 91-94; Ignacij Vuje, Družalsko območje v gradivu u pinstrijskih predstavih 18. stuletja, Kriknika 39/3, Ljubljana 1991, str. 45-50; Dragi Trpin, Tolminska v upisu vojaških deželnih merenj ukuli leta 1785, Kriknika 42/1, Ljubljana 1994, str. 37-45; Marija Grabnar, Slovensku izemlje na vojaškem zemljevidu iz druge polovice 18. stuletja, Sekcije 201-205, 212-215 (vzročni zvezek), Arhivi XVII/1-2, Ljubljana 1994, str. 159-160; Majda Ficku, Območje gusupeljske občine v vojaških merjenjih 18. stuletja, Gmsupeljski zbornik 1994; Mijca Grabnar, Območje kunjske občine na prvi vojaški specialki za slovensku izemlje v letih 1763-187, Kunjsku 1146-1996 - 850 let pražupnije, Slovenske Kunjice 1996.

⁸ Peter Ribnikar, Zemljiški kataster kot vir za zgodovino, Zgodovinski časopis (ZČ) 4/36, Ljubljana 1982, str. 321; "Slivar slovenskega jezika razlaga besede kataster kot uradni popis zemljišč na določnem območju glede na obliko, obseg, kakovost, kulturo in posestništvo." Priznamo tri katastrske operate, ki so nastajali od srede 18. stuletja do druge polovice 19. stuletja. Vsi trije katastri se imenujejo po avstrijskih cesarjih, in sicer terezijanski, južefinski in franciscejski; Majda Ficku, Stično-muljavska območje v cenilnih operatih, diplomska naloga; 160 let mapnega arhiva - katalog razstave, Ljubljana 1987.

⁹ 160 let mapnega arhiva, katalog razstave, Ljubljana 1987, Peter Ribnikar, Zemljiški kataster in mapni arhiv, str. 6 - terezijanski in južefinski, str. 8 - franciscejski kataster.

¹⁰ Peter Ribnikar, ZČ 4/36, 1982, str. 331.

¹¹ Po letu 1862 je Avstrijski vojno-geografski inštitut na izemlju celotne mizantije razvil in določil novo natančno mrežo osnovnih geodetskih točk. Leta 1869 in 1887 je neposredno sledila nova deželna izmera, t. i. reambulacijski kataster.

¹² Peter Ribnikar, ZČ 4/36, 1982, str. 331: "Zapisovanje tipografskih oznak in drugih zapisov v kartografsku mapu se je izvešlo na osnovi posebnega ključa za vpisovanje in vrisovanje konvencionalnih znakov posameznih katastrskih kultur. Med temi znaki so pri nas najpogostejši za označevanje pašnikov W, skupnih pašnikov GW, gozdov (smečica..., iglast gozd srednje stamsti MII, rbevesce za listnat gozd, Gh za mešan gozd) in vinogradov (ob kulu navita vinska trta).

glavne ali deželne ceste označili z dvema polnima črtama, prevozne ceste na podeželju s polno in vzporedno črtkano črto, pešpoti pa s pikčasto črto. Pri katastru pa so označene vozne poti s svetlorjavo, steze in poti pa s svetlorumeno.

Zanimivo je, da so pri obeh narisih označevali zidane hiše, mostove in kamnita znamenja z rdečo barvo. Lesene stavbe so na vojaških zemljevidih črne, na katastru pa so svetlorumene s poudarjeno fasadno črto. Pri katastru so bili pri označevanju zidanih hiš bolj natančni, saj so za zidano hišo in kamnit most uporabili svetlordečo, javno zgradbo pa so obarvali rdeče, s poudarkom sprednje fasade. Leseno hišo so obarvali s svetlorumeno, tako da so fasado poudarili še z debelejšo črno črto. Stavhne parcele so oštevilčili s črnim tušem, zemljiške parcele pa z rdečim. Vsi ostali vpisi v katastrski mapi so zapisani s črnim tušem.

Seveda pa je najti posebnosti tako na vojaških kot na katastrskih kartah. Pri katastru so označevali riževa polja s svetlomodro barvo, poudarjeno z rjavimi črtami, šotišče in gramozno jamo z rjavo, pustota je bila brezbarvna, kamnolom pa moder s tušem. Na vojaških kartah so označena krvna sodišča. Tista, ki so imela pravico smrtne obsodbe, so narisana kot vislice. Zidane vislice so rdeče, lesene, črno poharvane. Zidane kapelice pa so na originalih in kopijah vojaških kart različno označene.¹³

Opisi same pokrajine in njenih značilnosti so pomembno dopolnilo tako k vojaškim kot katastrskim kartam. V njih je pokrajina natančneje predstavljena, saj je mnogokrat ni mogoče kartografsko dovolj nazorno prikazati. V nasprotju z vojaškimi, ki so zelo suhoparni, kratki in jedrnat, pa so katastrski opisi obsežnejši in morda za zgodovino gospodarstva tudi zanimivejši. Katastrski operati, ki so ohsežnejši od vojaških in pomenijo zakladnico podatkov za gospodarsko zgodovino, nudijo poleg podatkov o gradbenih objektih, cestah in vodah tudi podatke o prebivalstvu, živini in njilovem prehranjevanju ter dajejo vpogled v agrarno gospodarstvo, način ohdelave in izkoriščanja zemlje, njeno kakovost in donosnost, uvajanje novih agrarnih kultur, izkoriščanje servitutnih pravic, določanje in spreminjanje cen kmetijskih pridelkov, uveljavljanje enotne vrednosti denarja in enotnih dolžinskih in površinskih mer.¹⁴ Katastri so pomembni tudi za zgodovino uprave, ker so zlasti v času nastajanja jožefinskega katastra dali osnovo za kasnejšo upravno razdelitev.¹⁵

Vojaški popisi za Notranjo Avstrijo so vezani v sedmih knjigah. Napisani so v obliki navpičnih rubrik, ki so pri vseh sekejali vsebinsko enake,

slogovno in količinsko pa se med seboj razlikujejo. Vojaški opisi so kratki in jedernati. Ohravnajo kraje in njihovo medsebojno oddaljenost, natančno so opisane ceste, poti, pešpoti, mostovi, hrvi, brodovi, vode, jezera, močvirja in gore ter prehodnost in poraslost pokrajine z gozdom.

Spisovni del *katastrskega operata* vsebuje: zapisnik zemljiških parcel, zapisnik stavbnih parcel, izkaz površine zemljišč po katastrskih kulturah, abecedni seznam zemljiških posestnikov, popis mej katastrske občine, seznam neznanih lastnikov zemljišč, zapisnik o izračunavanju površine zemljišč, pismena dokazila o imenovanju. Natančnejše podatke o samih zapisnikih in njihovi sestavi najdemo v Zgodovinskem časopisu v prispevku Petra Ribnikarja.¹⁶

Prav gotovo pa so najzanimivejši za proučevanje agrarnega razvoja po katastrskih občinah elaborati o cenitvi katastrskega dohodka, ki navajajo topografske značilnosti kraja z vodami in komunikacijskimi povezavami, stavbe in sestavo gozda.

V pričujočem prispevku bom skušala primerjati cenilna operata Bleda in Želeč z vojaškim popisom področja Bleda. Primerjava je lahko le delna, ker so, kot sem že omenila, cenilni elaborati bolj ohsežnejši od vojaških popisov. Natančneje bom opisala le rubrike, ki jih vsebuje oba popisa, in sicer so to rubrike o medsebojni oddaljenosti krajev, o stanju stavb, voda in cest, nadalje rubrike o višini, prehodnosti hribov ter kakovosti, poraslosti gozdov.

Na *vojaški karti in popisu* je Bled opisan pri sekeji številka 135.¹⁷ Popis opisuje celotno področje Jesenic, Blejske Dobrave, Gorij, Žirovnice, Begunj, Bleda in Bohinjske Bele, ožji opis pa še Bled, h kateremu sodijo kraji, kot so Rečica, Zagorica, Želeče, Koritno, Selo pri Bledu in Mlino. V *franciscejskem katastru* je Bled z gradom in jezerom opisan v dveh katastrskih občinah, in sicer v katastrski občini L 317 Bled in L 243 Želeče.¹⁸

Z vojaškega stališča je zelo pomembna *oddaljenost med kraji*, ki je v rubriki dve navadno opisana v urah, korakih ali čevljih.¹⁹ Kraji Rečica, Bled in Zagorica so od Koritnega oddaljeni pol ure, Želeče prav toliko od Koritnega in Sela pri Bledu, od Mlina pa le 1000 korakov. Koritno je pred Bregom kar za celo uro, Vrbo in Studenčico tričetrt ure, Mlina četrta ure, Selo pri Bledu in Mlino sta odaljena le 100 čevljev, od Mlina do Bohinjske Bele pa je pol ure.

Pri katastru je v rubriki o topografiji kraja pri

¹⁶ Peter Ribnikar, ZČ 4/30, 1982, str. 329-331.

¹⁷ Vojni arhiv na Dunaju, zbirka kart BIXa 54.

¹⁸ AS, Franciscejski kataster za Kranjsko, L 317 Bled in L 243 Želeče.

¹⁹ Drago Trpin, Kronika 42/1, 1994, str. 37: "Korak (Schritt) meri 70-80 cm, čevljev (Schuh) slabih 32 cm, klaftra ali seženj pa slabih 190 cm."

¹³ Peter Ribnikar, ZČ 4/36, 1982, str. 331; Vincenc Rajšp, Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, str. XXII-XXIII.

¹⁴ Peter Ribnikar, ZČ 4/36, 1982, str. 335.

¹⁵ Juže Žuntar, Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849, ZČ 1-2/34, 1980, str. 119-155.

obeh katastrskih občinah, Bledu in Želečah, omenjeno, da sta od glavnega mesta Ljubljane oddaljena sedem milj in četrt, od Radovljice le miljo, eden od drugega četrť ure, bkrati pa je napisano tudi, da ležita kraja v severozahodnem delu ljubljanskega okrožja, ob Blejskem jezeru, ki tvori južno mejo katastrske občine Bled in severno mejo Želeč. Samo jezero sodi v katastrsko občino Želeč.

Kraj Bled leži ob po njem imenovanem jezeru pod gradom, v smeri proti vzhodu in severu vse do Save Dolinke pa se razprostirajo njive in travniki. Kraj meji na južni in vzhodni strani na Želeče, na zahodu na Rečico, na severu pa na občino Zasip.

Katastrsko občino Želeče tvorijo pravzaprav trije kraji, in sicer Zagorica, Želeče in Mlino (Seebach). Na jugozahodnem delu katastrske občine so polja in travniki, travniki s sadovnjaki pa so ob hišah, na jugu in vzhodu griči, hribi in globeli. Tu so večinoma gozdovi, ponekod pa v bribe segajo nekatere travniške kulture. Najboljši travniki so ob Savi Dolinki, ob Savi Bobinjki pa le posamezni gričevnatj travniki.

Katastrska občina Želeče meji na vzhodu na Hraše in Ribno, na zahodu na Bohinjsko Belo in na severu z občino Bled.

V topografskem opisu kraja je kot posebnost Bleda omenjen Blejski grad, ki stoji na vrhu strme skale, ki se dviguje nad samim jezerom, jezero pa je opisano pri katastrski občini Želeče. Omenjeno je, da o jezeru z otokom in cerkvico kroži med staroselei pripovedka, češ da je bil otok z obalo povezan z mostom. Na samem otoku pa so tamkajšnji prebivalci častili slovanskega praboga Redegosta, ki so mu nosili darove ob koncu poletja. Že v času katastrskih izmer je omenjen izvir na vzhodni strani jezera, kjer je hilo kopališče s toplo, ogrevano in mrzlo vodo. Na Bledu pa sta bili tudi župnija in šola.

O prebivalstvu, živini in njih prehranjevanju ter obdelovalni zemlji in pridelkih seveda vojaški opisi ne govorijo. Katastrski operat omenja le, da so na področju občine Bled v času popisa živeli 204 moški, 264 žensk skupaj torej 468 duš, ki so prebivale v 74 hišah. S poljedelstvom se je ukvarjalo 77 prebivalecev, dva z obrtjo in sedemnajst z obrtjo ter s poljedelstvom. V Želečah pa je živelo 283 moških in 343 žensk, t.j. skupaj 626 duš, ki so prebivale v 110 stanovanjskih hišah. 116 se jih je ukvarjalo s poljedelstvom, z obrtjo le dva, z obrtjo in s poljedelstvom pa 28. Tako kot Blejci so se tudi Želečani prehranjevali s koruzo, ovsom, zeljem, repo, fižolom, krompirjem, mlekom ter močnato brano, meso so jedli ob posebnih priložnostih, poznali pa so tudi vino.

Kartografi vojaških popisov so natančno popisali zidane stavbe, in sicer predvsem gradove, kjer se je lahko vojska nastanila ali samo prenočila. Iz popisa seveda niso izpustili župnij, cerkva, kapelice in znamenj, kakor tudi ne samostanov, poštnih in mitninskih poslopij ter

gostinskih, obrtnih in industrijskih obratov. Za sam Bled je omenjeno, da ima razen zidane cerkve še zidano enonadstropno lišo in grad, ki se nabaja na strmi vzpetini 500 metrov nad vasjo.

Opis samih zgradb v posameznem kraju je pri katastru bolj natančen kot v vojaškem popisu. Za blejsko občino je navedeno, da je bilo tam 23 lesenih hiš, ostale stanovanjske in gostinske stavbe so bile zidane, večinoma v dokaj dobrem stanju, tri med njimi so bile zavarovane. V Želečah je bilo 13 hiš lesenih, ostale kamnite, le ena je bila zavarovana. V katastrski občini Bled ni bilo nobenega industrijskega obrata, medtem ko je bilo v katastrski občini Želeče v kraju Mlino 6 mlinov, ki so mleli žito za vso okolico.

V rubriki vode so opisane reke, jezera, potoki, studenci in izviri, njihova širina, gločina in prehodnost. V vojaškem opisu najdemo le skop opis Blejskega jezera, imenovanega Marijino jezero, ki naj bi bilo od 2 do 500 sežnjev široko, 1100 sežnjev dolgo in 2,5 do 20 sežnjev globoko ter s kamnitim dnom. Dotok v jezero je bil majhen, saj so ga tvorili le majbni okoliški izviri, iz jezera pri Mlinem pa je tekel potok, ki se je kmalu izlil v Savo Bohinjko. Sava Dolinka je opisana pri Jesenicah kot 30 do 40 sežnjev široka, 4 do 5 čevljev globoka, s kamnitim dnom, sicer pa naj bi tekla v globeli, ki je imela 2 do 3 sežnje visoka bregova. Reka Radovna je opisana pri Pokljuki in Zgornjih in Spodnjih Gorjabin Grinščah kot 10 do 12 sežnjev široka, 2 do 3 čevlje globoka, dno je bilo kamnito, na obeh straneh pa je imela do 2 sežnja visoka bregova. Tekla je zelo bitro, zato jo je bilo mogoče prečkati le tam, kjer je bil most, drugače pa ni bila prehodna, ne s konjem ne peš.

Katastrski operat pa dokaj obširno opisuje vode s tega področja, ki so bile v tistem času pomembne predvsem za namakanje bližnjih travnikov. V katastrski občini Bled sta opisani Sava Dolinka in Rečica, v katastrski občini Želeče poleg njiju še Sava Bobinjka, Jezernica ter Blejsko jezero.

Za Savo Dolinko je napisano, da priteče s severovzhoda in teče dalje proti jugovzhodu katastrske občine Bled. Na zahodni strani je naveden potok Rečica, ki ob močnem deževju prestopi bregove, a ne povzroči vidne škode. V nadaljevanju opisa preberemo, da Sava Dolinka na vzhodnem delu omejuje katastrsko občino Želeče in teče od zahoda proti vzhodu. Na ravnini ob njej so travniki, ki jih namaka, ob poplavi povzročajo škodo. Rečica, ki priteče iz katastrske občine Bled, teče z zahoda proti vzhodu in se izliva v Savo Dolinko, namaka bližnje maloštevilne travnike, ob budem deževju prestopi bregove, a ne povzroči hude škode. Jezernica teče iz Blejskega jezera v poglohljeni strugi in se izliva v Savo Bohinjko, žene več mlinov in ni primerna za namakanje, ob poplavi povzročajo škodo. Omenjena je tudi Sava Bohinjka, ki tvori na južni strani mejo občine, teče od

zahoda proti vzhodu, ob izlivi povzroča poplave na bližnjih travnikih, tu ni primerna za namakanje travnikov. Blejsko jezero naj bi merilo 254 arov in bilo dolgo 1009 sežnjev, izkoriščali so ga predvsem za ribolov in namakanje travnikov, sicer pa ni poplavljal.

Tako vojaški kot katastrski popis vsebujeta še rubriko, imenovano "ceste, poti, pašpoti". V vojaških opisih so poti opisane kot 7 do 8 čevljev široke, peščenih, trdnih tal ter prevozne z naloženimi navadnimi kmečkimi vozovi.

V katastrski občini Bled je opisana okrajna cesta, ki je vodila preko Radovljice in je bila dobro vzdrževana. Poleg glavne ceste so navedene še občinske poti in poti, ki so vodile na polja.

V katastrski občini Želeče sta bili dve okrajni poti, od katerih je ena vodila v Bohinj, druga pa v Radovljico. Obe sta bili prevozne, a ne preveč dobri. Poleg teh dveh so obstojale še občinske, poljske in gozdne poti, ki prav tako niso bile preveč dobro vzdrževane. Na področju Želeč je bilo tudi nekaj mostov, in sicer eden v Mlinem preko Jezernice, drugi pa preko Save Dolinke namenjen za povezavo z Hrašami, Rečica pa je imela kar tri mostove. Pri rubriki, ki obravnava semnje in semenjske cene, je omenjena 4 milje oddaljena Beljaška poštna cesta.

O hribih na tem področju govori le vojaški opis, pa še ta dokaj skopo. Hribi na tem področju so bili prehodni le po označenih poteh, sicer pa so bili zaradi strmin težko prehodni. Pri katastrski občini Bled je omenjen grajski hrib. Pri Želečah pa niso izrecno opisani vsi hribi, omenjeno je le, da se na južni in vzhodni strani občine dviguje gričevnat svet.

Zadnja rubrika, ki jo imata oba opisa, so *gozdne površine*. Katastrski elaborat vsebuje zelo obsežne rubrike o zemljiški posesti, opisu hiš v elaboratu sledi še opis obdelovalne zemlje, kamor sodijo tudi gozdne površine, ki so zelo natančno opisane, kar pa nas seveda ne čudi, saj so le na podlagi natančno pregledanega in popisane zemljišča lahko ugotovili njegovo kvaliteto in njegov donos oziroma zaslužek, iz njega pa višino davka. Zato so, za razliko od vojaškega opisa v katastru, zelo natančno popisane gozdne

površine in sestava samega gozda, struktura tal itd. Na področju Bleda je bil gozd razdeljen v dve kategoriji. V prvi sta rasla hrast in bukev, v drugi smreka in bor, na travniškem področju pa so navedene bukke, hrasti in lipe. Na področju katastrske občine Želeče je bil le prvovrsten visokorasel gozd s smrekami in bori. Na vojaškem opisu pa je gozd na tem področju opisan kot nizkorasel, pomešan z grmovjem in s skalovjem.

Sledijo rubrike, ki jih vojaški opisi nimajo, zato jih ne bomo natančneje obravnavali, opisujejo pa predvsem obdelovalno zemljo, kamor sodijo njive, travniki, mali vrtovi, pašniki, gozdovi, travniki s sadnim drevjem in travniki z lesom za uporabo. Vsa zemlja je bila razdeljena v tri kategorije, in sicer so bile njive in travniki razdeljene v tri kategorije, v dve travniki, visokorasel gozd in mali vrtovi, travniki s sadnim drevjem ali lesom pa v eno kategorijo. Tekst posveča posebno pozornost pridelkom na polju, travi na travnikih in lesu v gozdu, govori pa tudi o obdelovanju in skrbi za zemljo, o dominikalni in rustikalni zemlji.

O živini je napisanega mnogo, predvsem o tem kako, kje, kdaj in s čim so jo hranili v zimskem in spomladanskem času. Zaradi obsežnosti popisov bomo kot zanimivost našli le živino, ki so jo imeli na Bledu v hlevih, in sicer 59 konjev, 2 vola, 164 krav, 65 juncev, 39 ovac, 40 koz in 110 prašičev. V Želečah so imeli 79 konj, 10 volov, 230 krav, 149 ovac in 146 prašičev. Kmetje so običajno vse svoje pridelke, ki so jih pridelali doma, vozili na tedenske semnje, ki so bili ob ponedeljkih in na katerih so veljale kranjske tržne cene.

Jožefinska vojaška merjenja so v drugi polovici 20. stoletja za področje slovenskega ozemlja doživela svojo "renesanso" s faksimilirano izdajo "Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787". Pozornosti pa je vreden tudi franciscejski kataster ali vsaj njegovi cenilni operati, ki vsebujejo v svojem obsežnem spisovnem gradivu za vsako katastrsko občino neprecenljivo bogastvo podatkov tako s področja topografije, kakor tudi s področja gospodarske zgodovine.

Obnovitvene zadruge v letih 1945-1955 v dokumentih Zgodovinskega arhiva v Celju, s poudarkom na Kozjanskem

METKA BUKOŠEK

OBNOVA PODEŽELJA V LETIH 1945-1955 V DOKUMENTIH, S POUČENOM NA KOZJANSKEM

V upravnih fondih Zgodovinskega arhiva v Celju se nahajajo poročila o delovanju obnovitvenih zadrug, ki so bile v prvih povojnih letih ustanovljene na teritoriju skoraj vsakega krajevnega ljudskega odbora. Ker se mi je delovanje teh zadrug zdelo nekaj specifičnega, sem poskušala zvedeti kaj več o njihovem delovanju, številčnosti, pristojnostih itd. Kot osnova so mi služila poročila o obnovi podeželja, ki s nahajajo v fondu Okrajnega ljudskega odbora Celje, ter poročila o delovanju zadrug pri posameznih občinskih ljudskih odborih. Žal se iz njih ni dala izluščiti celotna slika, saj manjkajo poročila za posamezna obdobja. S pomočjo Zadrughih registrov, ki jih ravno tako hrani arhiv v Celju, so se lahko ugotovili ustanovitveni podatki večine obnovitvenih zadrug. Poudarjam večine, kajti v poročilih, ki se nahajajo v fondih upravnih organov, se pojavljajo imena, katerih kljub večkratnemu preverjanju nisem zasledila niti v registrih niti v uradnem listu. N popolnosti se pojavljajo tudi ob ukinitvi oziroma ob izbrisu zadrug. Iz fragmentov, ki mi jih je uspelo zbrati, sem sestavila le okvirno podobo. Da bi zapolnila vrzeli, sem se naslonila tudi na časopisa Nova zadruga ter Nova pot. Na teritoriju, ki ga danes pokriva celjski arhiv, je največjo škodo v vojnem času utrpelo Kozjansko, zato sem namenila ta zapis raziskavi le-tega. Pričujoča razprava naj tako služi le kot opora kasnejšim, podrobnejšim raziskavam.

OBNOVITVENE ZADRUGE V LETIH 1945-1953

Prva povojna leta so bila namenjena obnovi države. Za obnovo podeželja so bile ustanovljene posebne oblike združenj, s pomočjo katerih naj bi bilo v LR Sloveniji obnovljenih kar 21.000 popolnoma uničenih stanovanjskih in gospodarskih poslopij. Do leta 1947 je bilo tako ustanovljenih 167 tako imenovanih obnovitvenih zadrug¹ (za vso Slovenijo). V njih naj bi se združevali oškodovanci ene ali več vasi, ki bi bili gospodarsko, prometno in tudi drugače povezani med sabo. Namen obnovitvenih zadrug je bil, da zadrughniki skupaj sestavljajo programe obnove, se posvetu-

jejo, organizirajo delo, vodijo delavnice ipd.² Njihova naloga je bila predvsem, da v čim krajšem času poskrbijo za streho ljudem, živalim in pridelkom, in sicer obliki gradbenega materiala, kreditov in delovne sile. Kredite ter druga namenska sredstva, ki so služili za obnovo stanovanjskih in gospodarskih poslopij, so izplačevali zadrugam razni denarni zavodi, kot so Državna investicijska banka, Zadrughna gospodarska banka, Zadrughna kmetijska banka ter hranilnice. Pri ministrstvu za finance DFJ je bil ustanovljen "sklad za obnovo dežele in pomoč opustošenim krajem". Izdan je bil Zakon o ustanovitvi sklada za obnovo podeželja in pomoč opustošenim krajem (*posebna priloga k 17. številki Ur.l.SNOS in Narodne vlade Slovenije z dne 14. 7. 1945*). Zakon je določal, katera sredstva so bila namenjena obnovi:

a) čisti dohodek od prodaje, oddaje v zakup ali od drugih prenosov imovine, dobljene od Administracije združenih narodov za pomoč in obnovo (UNRRA) na temelju in v mejah sporazumov med to administracijo in našo državo;

b) vsi dohodki po odvzemu vojnega dobička, pridobljeni med sovražnikovo okupacijo;

c) odbitki v korist tega sklada po zakonu o likvidaciji potrdil, izdanih ob izmenjavi okupacijskih bankovcev, in o razpolaganju s terjatvami na vezanih računih;

d) ostali dohodki, ki se določijo s posebnimi zakoni, uredbami ali ministrskimi odločbami, osnovanih zakonih in uredbah.

Pri razdeljevanju kredita naj bi upoštevali tiste kraje in ljudi, ki naj bi bili največ prispevali v narodnoosvobodilni borbi in naj bi bili največ trpeli pod okupatorjem in domačimi izdajalci. Brezobrestna posojila naj bi bila namenjena naj-potrebnejšim. Za razdelitev posojila je bila ustanovljena posebna komisija, sestavljena iz zastopnikov ministrstva za finance, gradnje in socialno politiko ter iz zastopnikov zadrughništva in regularnih hranilnic. Izplačilo posojila je izvrševal Denarni zavod Slovenije preko zadrughnih organizacij in preko regularnih hranilnic.³

Večina obnovitvenih zadrug je bila ustanovljena že konec leta 1945 ter v začetku leta 1946. Naloge, ki so si jih zadali, so razvidne iz zadrughnih registrov:

I. Obnovitvena zadruga pod vodstvom tehničnega strokovnjaka prouči terenske razmere in

¹ Nova zadruga, št. 19, 7. 5. 1947, str. 1. Kakor bodo letos obnavljali porušene vasi.

² Nova zadruga, št. 26, 26. 6. 1946, str. 199, Razvoj obnovitvenih zadrug.

³ Nova zadruga, št. 3, 13. 9. 1945, str. 2, Prva pomoč za obnovo naših domov.

izdela obnovitveni načrt za svojo vas.

2. Pod vodstvom gospodarskega strokovnjaka izdela proračun obnovitvenih del za vsakega posameznega člana in za celoten okoliš, nadalje določi višino obremenitve v delu in denarju in odplačilni načrt za vsakega člana.

3. Posreduje med člani in narodno oblastjo urcditev zemljiškooknjižnih, služnostnih in drugih eventualno spornih odnosov (komansacij).

4. Skupaj nabavlja in izdeluje, zbira in porazdeljuje med svoje člane gradbeni material.

5. S pritegnitvijo vseh razpoložljivih delovnih moči pod vodstvom tehničnega strokovnjaka obnovi porušena naselja po predloženem in odohrenem obnovitvenem načrtu.

6. Da po možnostih od pristojnih vojaških oblasti izpolnjuje pritegnitev delovnih moči, zlasti iz vrst vojnih ujetnikov ter jim odreja delo po njihovi strokovni usposobljenosti⁴.

Vsak zadružnik je moral prispevati svoj delež, katerega višina je bila različna in je variirala od 50 do 500 din. Jamčiti so morali z enkratnim do desetkratnim deležem. Najpogostejša končna vsota je bila 1000 din, čeprav se je pri različnih obnovitvenih zadrugah vrtela od 50 do 2500 din⁵.

Ministrstvo za gradnje je organiziralo 20 tehničnih baz (za vso Slovenijo) in jih poslalo v središče porušenega ozemlja. Obnovitvene zadruge so povezovale vse prizadete oškodovance, tehnične baze pa so jim nudile vso možno strokovno tehnično pomoč in posredovale pri nabavi industrijskega materiala. Da pa se je tehnično osehje razbremenilo ostalega dela, so tehnične baze med gradbeno sezono v letu 1946 polagoma prešle z hize, na okrajne odbore, kjer so se posvetili izključno tehničnem delu. Ustanavljali so tudi okrožne poslovne zadružne zveze, ki so prevzele vse zadružno vodstvo in s tem na eni strani pojačale zadružni življenj, na drugi pa poskrbele za povezavo med okrožnimi in okrajnimi forumi.⁶

OBNOVA NA KOZJANSKEM

Po podatkih, ki jih navajajo časopisi v tem času, naj bi bilo 75% vseh vasi na tem področju požganih. Uničile so jih nemška, ustaška in delno partizanska vojska med veliko ofenzivo v teh krajih pozimi leta 1944. Časopis Nova zadruga navaja 650 kmetij, ki naj bi hile popolnoma uničene in v katerih naj bi bilo zajetih 1600 zgradb.⁷ Časopis Nova pot je leta 1945 objavil podatke o številu pogorelecev na Kozjanskem, vendar so te številke le okvirne. Da hi si ustvarili popolno sliko, ni dovolj obranjenih podatkov:

Lesično:	200 pogorelecev
Kozje:	50 pogorelecev
Planina:	ni podatkov
Št. Vid:	8 pogorelecev
Jurklošter:	ni podatkov
Marof:	ni podatkov. ⁸

Na poročilo, ki nam daje popolnejšo podobo o povojnem stanju prvič naletimo šele leta 1951, ko so začeli natančneje nadzorovati sredstva, ki so se odvajala za obnovo podeželja. V poročilih, ki se nahajajo v fondu OLO Celje, so zajeti podatki za celotni okraj Celje-okolica:

1. Na področju našega okraja so hile porušene 404 hiše.
2. Na področju našega okraja je bilo poškodovanih 142 hiš.
3. Gospodarskih poslopij je bilo porušeni 484.
4. Poškodovanih gospodarskih poslopij je bilo 115.

Pri podatkih 3 in 4 niso upoštevani številni manjši objekti, ki ne bodo posebej obnovljeni.

5. Oškodovancev (lastnikov poškodovanih stavb) je 744.
6. Porušeni ali poškodovanih stavb, ki so skupna lastnina, je bilo 20.⁹

Poročila, v katerem hi bilo zajeto Kozjansko kot celota, v upravnih fondih našega arhiva nisem zasledila. Leta 1953 so morali posamezni občinski ljudski odhori zhrati in obdelati podatke o stanju na terenu. Zbrane podatke so morali poslati Okrajnemu ljudskemu odboru v Celju. Tako sem podatke za posamezne kraje zasledila v gradivu občinskih ljudskih odborov Lesično (dalje ObLO), ObLO Planina pri Sevnici, ObLO Jurklošter in ObLO Kozje. Kjer je bilo možno, sem iz zhranih podatkov zaradi večje preglednosti sestavila tabele, pri nekaterih pa sem zapisala samo številke. Opozorim naj še na dejstvo, da se v omenjenih številkah skrivajo samo prijavljeni oškodovanci, zato iz navedenih podatkov ni razvidno dejansko stanje.¹⁰

ObLO Jurklošter: v letih 1945-1953 je bilo prijavljenih 18 pogorelecev (njihovo premoženje so požgali Nemci in ustaši od 16. 12. 1944 do 23. 12. 1944), od tega 13 skoraj v celoti pogorelih.¹¹

ObLO Planina pri Sevnici: po seznamu iz leta 1954 je bilo vloženih 55 prošenj za dodelitev kredita za obnovo požganih objektov.¹²

⁴ ZAC, Okrožno sodišče v Celju, Zadržni register št. IV, str. 328, Obnovitvena zadruga z imenjem jamstvom Kozje.

⁵ ZAC, Okrožno sodišče v Celju, Zadržni register VI in VII.

⁶ Niva zadruga, št. 26, 26. 6. 1946, str. 200, Obnovitev podeželja.

⁷ Nova zadruga, št. 9, 27. 2. 1946, str. 61, Obnova na Kozjanskem.

⁸ Nova pot, 19. 10. 1945, str. 7, Obnova na Kozjanskem.

⁹ ZAC, OLO Celje, AŠ 252, letni 1951, Obnova podeželja, Podatki o obnovi podeželja - poročilo z dne 10. 10. 1951.

¹⁰ ZAC, ObLO Lesično, sig. št. 23, Obnova podeželja 1953.

¹¹ ZAC, ObLO Jurklošter, AŠ 2, Pripis vojne škode 1953.

¹² ZAC, ObLO Planina pri Sevnici, AŠ 1/64, Obnova podeželja.

OZ Lesično: v letih 1945-1953 prijavljenih 127 pogorelecev.

OZ LESIČNO	Leta 1944 požgali ustaši	Drugi vzrok požara	Skupaj
1. Tapaluvci	11	-	11
2. Lesično	32	2	34
3. Drensko rebro	1	-	1
4. Pištanj	33	10	43
5. Dobje	-	1	1
6. Klake	2	11	13
7. Dobležiče	-	1	1
8. Straška gora	1	1	2
9. Bistrica	1	1	2
10. Drenik	8	-	8
12. Gubno	1	-	1
13. Zagorje	-	10	10
SKUPAJ	90	37	127

OZ Drensko rebro: v letih 1945-1953 je bilo prijavljenih 81 pogorelecev.

OZ DRENSKO REBRO	Požgal leta 1944 okupator	Drugi vzrok požara	Skupaj
1. Gubno	32	3	35
2. Drensko rebro	29	5	34
3. Zagorje	1	3	4
4. Lesično	-	1	1
5. Pištanj	-	1	1
6. Pristava	1	-	1
7. Dobležiče	1	3	4
8. Osleščica	-	1	1
SKUPAJ	64	17	81

OZ Prevorje: v letih 1945-1953 prijavljenih 88 pogorelecev.

OZ PREVORJE	Požgal leta 1944 okupator	Drugi vzrok požara	SKUPAJ
1. Straška gora	19	1	20
2. Krivica	23	-	23
3. Lupaca	11	-	11
4. Bistrica	15	-	15
5. Dobje	19	-	19
SKUPAJ	87	1	88

ObLO Kozje: leta 1954 je bilo prijavljenih 89 pogorelecev.¹³

OBČINA KOZJE				
Ime kraja	Št. pogorelecev	Pogorele biše	Pogorela gosp. poslopja	Ostala poslopja
1. Zeče	8	6	2	8
2. Buče	17	11	9	14
3. Vreńska g.	14	5	1	9
4. Ortnice	2	2	-	2
5. Kozje	24	17	4	18
6. Šonovci	10	2	-	4
7. Ješuvce	14	11	-	13
8. Zdrile	5	2	3	5
9. Korte	3	1	-	2
10. Behi	12	1	-	2
11. Večernik	16	-	1	12
SKUPAJ	125	58	20	89

¹³ ZAC, ObLO Kozje, AŠ 2/62, Društveni seznam ubitve občine Kozje - 1954.

Na Kozjanskem so osnovali prve obnovitvene zadruge že leta 1945, do leta 1946 pa so bile ustanovljene vse spodaj naštetje. Njihovo število je bilo v začetku večje, kasneje pa so se združevale, ločevale in ukinjale. Do leta 1953 so bile vse obnovitvene zadruge vključene v kmetijske zadruge. Iz združnih registrov je razvidno, katere obnovitvene zadruge so delovale na področju Kozjanskega.¹⁴

Ime zadruge	Datum ustanovitve	Datum vpisa
1. Kozje	29. 8. 1945	18. 2. 1946
2. Lesično	5. 9. 1945	18. 2. 1946
3. Planina pri Sevnici	30. 9. 1945	-
4. Jurklošter	-	-
5. Št. Vil na Planini	-	-
6. Marof	23. 9. 1945	3. 6. 1946
7. Prevorje	20. 1. 1946	23. 3. 1946
8. Drensko rebro	13. 2. 1946	26. 3. 1946
9. Buče	16. 1. 1946	7. 3. 1946
10. Šmarje pri Ješah	11. 6. 1946	-
11. Šonovci	-	-
12. Podčetrtak	9. 12. 1945	1. 4. 1946
13. Polje ob Sodni	16. 1. 1945	25. 4. 1946

(Vse obnovitvene zadruge niso bile zavedene v združnem registru).

Oskrba z gradbenim materialom in delovno močjo

Kozjansko sta pokrivali dve tehnični bazi, ki sta imeli sedež v Kozjem in Jurkloštru. Čutili je bilo pomanjkanje strokovnega delavstva, vprežne živine in vozov. Tudi materiala za gradnjo ni bilo dovolj, zato so se na terenu pripravljali, da bi usposobili dve opekarni za zidno opeko, v Lesičnem pa opekarno za strešno opeko. Prva je začela delati opekarna v Kozjem, usposabljalci pa so začeli tudi opekarno v Šonovem, Podčetrtku in Imenem. V Sodni vasi so do leta 1948 nameravali usposobiti novo opekarno.¹⁵ Časopis Na delo opisuje pripravo materiala v opekarni v Kozjem: "Tehnična baza Kozje je meseca januarja 1946 začela z izdelovanjem cementnih strešnikov. Izdelujejo se v neki avtogaraži v Kozjem. Na razpolago so ji le neki leseni podložki, pri čemer je delo mnogo zamudnejše kakor delo z železnimi modeli. Kozjanske izdelovalnice cementnih strešnikov zdaleka ni primerjati z izdelovalnicami, ki imajo na razpolago potrebne stroje in železne modele. V januarju je bila dnevna produkcija nizka, ker delavci v izdelovanju opeke niso bili izurjeni, a je narasla v mesecu maren. Velik porast je pa dosegla produkcija v mesecu aprilu, saj je nekatere dni beležila celo 1100 komadov, kar je

¹⁴ ZAC, Okrajno sodišče v Celju, Združni register št. VI in VII (Združni register št. VIII je izgubljen, zato za vse obnovitvene zadruge, ki so pokrivalo Kozjansko, ni bilo mogoče ugotoviti časa nastanka. Imena ostalih sem izpisala iz obravnavanih dokumentov in iz časopisov Niva zadruge ter Na delo).

¹⁵ ZAC, OLO Šmarje pri Ješah, AŠ 3, sig. 19, letu 1947. Pomčibi obnovitve opekarn in apnenice, 2. 5. 1947.

pri številu 12 delavcev vsekakor razveseljivo, posebno če še upoštevamo, da se je dvignila tudi kakovost opeke. Zaradi nepremostljivih ovir se je moralo prva dva meseca tu in tam z delom prekiniti; kljub temu je bilo do 24. aprila letos izdelanih 52.373 komadov cementne strešne opeke. Produkcija cementnih strešnikov se je torej v aprilu zvišala za dobrih 30%, kar je lep doprinos tehnične baze k prvomajskemu tekmovanju.¹⁶ Zidaki, ki so jih izdelali v takšnih poljskih opekarnah, so bili slabe kakovosti, ker glina ni bila primerna za izdelavo opeke. Niso bili odporni proti različnim vremenskim razmeram in so ustrezali le zidavi notranjih zidov. Poglavitno pa je bilo, da proizvodnja ni pokrivala potreb po tem materialu, zato je bilo zadrugam na tem področju leta 1947 dodeljeno 660.000 kosov zarezne opeke, 224.000 kosov hobrovca in 130.000 kosov zidakov. Načrtna komisija je zaradi velikih potreb dodelila za to področje še izreden kontingent zidakov v višini 224.000 komadov, ki so ga postopoma razdelili med posamezne obnovitvene zadruge. Za to področje je bil dodeljen tudi kontingent žičnikov, in sicer 3,7 ton.¹⁷

Potrebe po apnu so v celoti krili z lastno proizvodnjo. Posebno uspešne so bile apnenice Obnovitvene zadruge Lesično, KLO Kozje in Šketter apnenica v Kostrivnici. Tehnična baza v Kozjem je v mesecu aprilu pričela z žganjem apna. Še istega meseca ga je izdelala 14 ton in ga v dveh dneh razdelila med člane obnovitvenih zadrug.¹⁸

Ministrstvo za gozdarstvo je preko uprav državnih gozdnih gospodarstev dodelilo obnovitvenim zadrugam 2900 m³ lesa na panju. Vendar je bilo takšen kontingent lesa težko dobiti, ker so bili gozdovi ponekod popolnoma izkrčeni. Na pomoč so priskočila druga gozdna gospodarstva (npr. savinjsko gozdno gospodarstvo je sporazumno s prizadetimi obnovitvenimi zadrugam pošiljalo les iz drugih področij).

Iz tabele so razvidne potrebe po lesu v letih 1946/47:¹⁹

Ime zadruge	Iz kontingenta za leto 1946 še ne izrahljemo	v letu 1947 še potrebno m ³	skupaj m ³
1. Lesično	300	600	900
2. Kozje	.	400	400
3. Drensko rebro	350	400	750
4. Podčetrtek	50	450	500
5. Prevorje	200	250	450
6. Buče	100	100	200
7. Polje ob Sotli	50	170	220
8. Rogaška Slatina	.	250	250

¹⁶ Na delo, št. 5, 11. 5. 1946, str. 3, Tehnična baza Kozje v prvomajskem tekmovanju.

¹⁷ ZAC, OLO Šmarje pri Jelšah, AŠ 3/19, leto 1947, Poročilo poveljenika za obnovo za skupščino OLO 7. 9. 1947.

¹⁸ Na delo, št. 5, Tehnična baza Kozje v prvomajskem tekmovanju.

¹⁹ ZAC, OLO Šmarje pri Jelšah, AŠ 3/18, leto 1947, Zapisnik konference obnovitvenega sveta.

Posamezne obnovitvene zadruge so nabavile les:

1. Lesično pri državni gozdni upravi Rogaška Slatina v revirju Hartenstein,
2. Kozje od državne gozdne uprave Brežice,
3. Drensko rebro pri državni gozdni upravi Rogaška Slatina v revirju Hartenstein,
4. Podčetrtek 250 m³ v Pilčnik-Bodole, 250 m³ v Loki pri Žusmu,
5. Prevorje od gozdne uprave Sevnica v revirju Zagorje pri Pilštajnu,
6. Buče od gozdne uprave Rogaška Slatina (Podčetrtek) Bodole,
7. Polje ob Sotli od državne gozdne uprave Brežice (Bojni vrh),
8. Rogaška Slatina od državne gozdne uprave Rogaška Slatina, in sicer 150 m³ v Rogaški Slatini in 100 m³ v Rogateu.²⁰

Za leto 1951 je bilo za obnovo podeželja na Kozjanskem načrtovanega in odobrenega 2075 m³ lesa na panju. Razdeljen je bil med naslednje obnovitvene zadruge:

1. Gozdno gospodarstvo Brežice je dalo 1650 m³ lesa za:

- OZ Prevorje 600 m³ GU Planina (gozdna uprava)
- OZ Planina 200 m³ GU Planina
- OZ Št. Vid 250 m³ GU Planina ali Podčetrtek
- OZ Buče 100 m³ GU Podčetrtek, Kozje
- OZ Drensko rebro 250 m³ GU Planina

2. Gozdno gospodarstvo Celje je dalo 125 m³ lesa za:

- OZ Marof 125 m³ GU Jurklošter

Za potrebe razreza lesa sta bili v Jurkloštru in Kozjem obnovljeni parni žagi. Za žago v Kozjem obstajajo podatki, da je dnevno izžagala 15 m³ lesa.

Poleg obnovitvenih del so gradili tudi enodružinske hišice tipa Pogor. Za vsako tako hišico je bilo potrebnih 10 kubičnih metrov lesa. V njej je lahko stanovalo šest oseb. Potrebovali bi 54 takih hišic, da bi najpotrebnejši dobili streho do zime.²¹ Na področju tehnične baze Kozje naj bi zgradili 10-12 takih hišic v izmeri 6x4 m. Tehnična baza v Jurkloštru je planirala izgradnjo 15 enodružinskih hišic. V Podvinah jih je v letu 1945 zgradila 5, za 6 hišic je imela pripravljen material, za ostale štiri pa je bil pripravljen material v dolini.²²

Poleg splošnega pomanjkanja gradbenega materiala je pestila obnovitvene zadruge še ena nadloga - pomanjkanje kvalificirane delovne sile. Delavske ekipe, ki so bile formirane v ta namen, so morali voditi kvalificirani delavci. Nova zadruge je objavila podatek, da je bilo pred vojno v Sloveniji 3300 zidarjev in 700 tesarjev, po osvoboditvi pa je ostalo le 2000 zidarjev in 500 tesarjev.²³

²⁰ Ibidem.

²¹ Nova zadruge, št. 2, 6. 9. 1945, str. 3, Obnova.

²² Nova pol. 19. III. 1945, str. 7, Obnova na Kozjanskem.

²³ Nova zadruge, št. 23, 5. 6. 1946, str. 175, Vzgajamo nove kadre zidarjev in tesarjev.

Glede organiziranja strokovne delovne ekipe je imela največ sreče Obnovitvena zadruga Kuzje. Njene delovne ekipe so bile stalne in so delale na račun zadruga. Vodile so tudi mezdne pole ipd. Tudi zadeve finančnega poslovanja povezanega s črpanjem kredita, so bile dobro urejene.

Potrebe po kadru za leto 1947 prikazuje naslednja tabela:²⁴

Ime zadruge	zidarji	ponočniiki	tesarji	ponočniiki
1. Lesični	3	12	3	12
2. Kozje	2	6	2	6
3. Drensko rebro	4	11	4	11
4. Prevarje	3	12	3	12
5. Buče	1	3	1	3
6. Pulje ob Sotli	1	3	1	3
7. Podčetrtak	2	4	2	4
8. Rogaška Slatina	1	2	1	2

Mezde je določil Izvršni odbor OLO Celje okolica, in sicer:

- zidarjem in tesarjem, ki delajo pri pogoreleu, ki jim ne more vsak dan nuditi hrane, se določa urna mezda na 30 do 40 din (po sposobnosti);

- zidarjem in tesarjem, ki delajo pri pogoreleu, ki jim nudi dnevno brano, se določa urna mezda od 25 do 30 din (po sposobnosti);

- v izjemnem primeru, če pogorelec nima v družini nobene delovne sile in ne more dobiti brezplačne pomoči od množičnih organizacij, se plača tudi strežaja; in sicer brez hrane 18 do 22 din, s brano pa 16 do 18 din.²⁵

Finančna pomoč države

Brez finančne pomoči države ne bi bila možna gradnja oziroma obnova porušenega podeželja. Dodeljena sredstva naj bi služila za nakup najosnovnejšega materiala - cementa, apna, železa in podobno. Namenjena so bila tudi za plačilo kvalificiranim delavcem. Ugoden rezultat pri dodelitvi kredita naj bi bila opravljena dela v štirikratni vrednosti. Narodna vlada Slovenije je že septembra 1945. leta namenila sredstva za obnovo. Določenih je bilo 60 milijonov dinarjev posojila, od katerih naj bi bilo 30% brezobrestnih. Ta denar naj bi služil kot sredstvo za najnujnejša popravila, ki so morala biti opravljena do zime.²⁶ Obnovitvene zadruge so prejemale denar, določen za njihov okoliš, preko branilnic, višino kredita pa so svojim članom določale na posebnih članskih sestankih, kjer so ugotavljali potrebe posameznikov po denarni pomoči. Člani naj ne bi dobivali denarja v roke. Izplačale naj bi jim samo denar, potreben za izplačilo mezd in obrtniška dela, ostala izplačila pa so se morala vršiti preko bra-

nilnic.²⁷ Obnovitvena zadruga jim je bila dolžna priskrbeti potrebni gradbeni material.

Leta 1946 je Tehnična baza Kozje v prvem obroku kredita prejela 1.185.000 din. Obnovila je 131 gospodarskih poslopij in 104 hiše. Od kredita je bilo 70% porabljeno za nabavo materiala, 30% pa za izplačilo mezd. Vrednost opravljenega dela je bila triinpolkrat večja od porabljenega kredita.²⁸ Drugi obrok kredita za obnovo porušenih krajev je bil dodeljen celjskemu okrožju leta 1947 in je znašal 6.175.000 din. Razdelili so ga med devet obnovitvenih zadrug. Največ so dobila od okupatorja najbolj prizadeta področja obnovitvenih zadrug v Lesičnem, Prevorjah, Drenskem rebro in Kozjem, in sicer 4.850.000 kredita.²⁹ V gradivu OLO Celje najdemo za leto 1949 podatke o višini finančnih sredstev, ki so jih potrebovale posamezne obnovitvene zadruge. Te potrebe skuša prikazati naslednja tabela:³⁰

Ime zadruge	Plan za izgradnjo stavb v letu 1949	Potreben kredit
1. Prevarje	35	1.200.000.-
2. Lesična	31	300.000.-
3. Drensko rebro	24	560.000.-
4. Kozje	3	140.000.-
5. Buče	1	75.000.-
6. Planina	22	270.000.-
7. Marof	4	63.000.-
8. Sv. Vid pri Planini	29	279.000.-
SKUPAJ:	152	2.922.000.-

Za občina Kozje obstaja še podatek iz leta 1954, iz katerega je razvidna višina pomoči, ki so je bili deležni pogorelci v posameznih krajih, ter dokončni znesek, ki je bil potreben za dokončno realizacijo obnove.³¹

Razdelitev kredita v občini Kuzje				
	Št. pogorelecev	Prejel do danes pomočl din	Potrebeni znesek kredita din	Pec komisiji potreben kredita din
1. Zče	8	217.000	2.535.720	1.068.100
2. Buče	17	237.542	5.791.928	2.170.000
3. Vranska gorca	14	411.214	3.869.160	1.336.300
4. Ortnice	2	16.000	84.100	60.000
4. Kozje	24	620.500	5.973.946	3.532.000
5. Štanova	10	1.536.000	1.855.200	1.190.000
6. Ješivec	14	594.948	2.016.080	1.560.000
7. Zdrile	5	60.000	1.268.360	529.200
8. Korte	3	203.397	595.500	450.000
9. Beli	12	1.079.071	2.958.826	2.595.000
10. Veternik	16	823.280	9.112.474	4.840.000
SKUPAJ	125	5.797.952	36.061.294	19.330.600

²⁷ Ibidem.

²⁸ Na delu, 29. febr. 1946, št. 12, Obnovitveni kredit naj se dodeli zares najpotrebnejšim.

²⁹ ZAC, OLO Šmarje pri Jelšah, AŠ 3/19, letu 1947, Poročila poročenika za obnovo za skupščino OLO dne 7. 7. in 7. 9. 1947.

³⁰ ZAC, OLO Celje, AŠ 237, letu 1949, Obnova podeželja - ilopisi in plani.

³¹ ZAC, Obl. O Kozje, AŠ 2/62, Dokončni seznam obnovitvene občine Kuzje - 1954.

²⁴ ZAC, OLO Šmarje pri Jelšah, AŠ 3/18, letu 1947, Zapisnik konference obnovitvenega sveta.

²⁵ ZAC, OLO Celje, AŠ 253, letu 1951, Krediti za obnovo podeželja.

²⁶ Niva zadruga, št. 3, 13. 9. 1945, Prva pomoč za obnovo naših domov.

Okrajši ljudski odbor Šmarje pri Jelšah, dne 10.9.1947
Gospodarski odsek-referat za območje.

št. III- *874/1*

Obavitvena zaškrta

Dreazko rebro

Na Vaših sestankih se stalno opaža, da si z malo izjemami bočeje izposlovati vsi člani zaškrta kredit. Čeprav ta zdelka se zaostuje, da bi si mogli vsi hkrati postaviti podisi stasovajske bodisi gospodarsko poslovje. Zsorkoli ima vsaj zaosao stasovaje, bi naj v korist naj-potrebnejšim potrpeel. Na ta način vidimo se področju vane obavitvena zaškrta celo vrsto se vol včasih le do tretjine dograjeatih hiš in gospodarskih poslovij. Treba se je gibati v okviru dodeljenega kredita in razpoložljivega materiala.

Obavitvena zaškrta si je 10.9.1947 pri ostanjjo predsednika OLO komisijsko ogledala gradilišča bogorčicev kakor tudi bogorišča. Iz komisijškega rapisa smo razvideli, da ste zapeli večiao potrebnih bogorčicev. Tako ste ugotovili tudi, da iz Ješovca, ki je bil 26 mesecev v POJ in NOV in ki stauje v kletaih prostorih, da pride do stasovaja. Skrbite, da bo imel do zime vsaj nobo in kuhinajo.

Pri [redacted] se Polani se je končija sicer zvalila ai pa se koljo [redacted] počela sikeke objave niti odzovor. Tje so že s voževai volaki, pripravljeno je za temeljne zidove kamejje, ai pa se predbevega lesa. Mati je izjavila, da bosta sinova pošila les za našju in se spravila do sovozne poti, preže se živie pa sila. Kje in kako staujejo [redacted] je zaškrta dobro zasa. Čeprav se moremo zvalikati, da je vmes tudi nekaj zaakraosti [redacted] namih, jih v takem stasju sikkakor se moremo nutiliti. Ako odobrevai kredit se bo zaščal, ga bo treba nač zvišati.

Tov. [redacted] včova bo možu, umrem v Dachau bo potrebovala še 5.200 say-daih zidakov ali OLO arri-ton za dogražitiev nobe s kuhinajo.

Ako nremotrimo zahtevie in potrebe vseh članov, bi sklepali, da z dodeljenim kreditom ne boste izhajali. Če drugi stasai pa niste izčrpali pri investicijski banki toliko kredita, da bi bile prošaje za dodatni kredit utemeljene. Nadalje je treba vedeti, da je investicijski kredit v zasaku 100.000.-- kamejje za obaovo v letu 1947 in ai dopustao, da bi posilisci kredita letos ne izčrpali. Velikost kredita je dodeliti tistim potrebaim družicam, ki letos gradijo območje bodo letos gradile.

Na uprvali seji proučite točao vse potrebe, postavite sezam upošt vajoč tiste, ki kredita se bodo v celoti izčrpali in tisti, ai se morajo seobbo mo se dobiti, ker nimajo lastnih sredstev. Tako boste ugotovili, ako in koliko izrednega kredita bi vam se bilo treba.

Kopje je treba predstevno upoštevati, se bomo morelej sezajali. Polacemo na vsehah vsehah in to, koliko je kdo odrazil praviteljivne ali se volnimi lastnimi potmi in kolikšer je vrednoti odpriljivne dela v primeru s najtjim gospodarskim stanjem.

Sart lašizmu - svoboda ljudstva!

Poverjeaik za
gospodarstvo:

[Signature]

Zaprednik OLO
FRAN VOZARIC

[Signature]

Zapisnik gradbenega odseka pri OLO Šmarje pri Jelšah, 19. 9. 1947
Zgodovinski arhiv v Celju

Hmeljarska zadruga v Žaleu je istega leta poklonila Kozjanskemu 50.000 din za kritje neporavnanih računov, ki so nastali pri postavljanju bišic tipa Pogor. V pojasnilo je Hmeljarska zadruga objavila v časopisu Na delo: "... Veseli nas, da smo mogli vsaj z malim prispevkom pomagati ljudstvu kozjanskega okraja, o katerem nam je znano, da je za časa okupacije mnogo žrtvovalo. To smo tem raje storili, ker nam je ravno to delovno ljudstvo vedno pomagalo pri pospravljanju hmeljske žetve, kar upamo, da bo to tudi v bodoče, tako da homo s skupnim delom čimprej uravnovesili naše ljudsko gospodarstvo."³²

Do jeseni 1950. leta Poverjeništvu za finance ni imelo točnega pregleda nad financiranjem podeželja, ker so bila prva leta po osvoboditvi obnovitvene zadruge kot koristnik kredita v direktnem obračunskem odnosu z banko, in sicer z Državno banko za kreditiranje kmetijskih zadrug. Koristnik kredita je bil posameznik, ne pa posamezne obnovitvene zadruge. Poverjeništvu za finance je dobilo nalogo, da vodi individualni pregled porabe kredita.³³

Okrajni odbor OF Celje je skupno s Poverjeništvom za komunalno dejavnost OLO Celje-okolica formiral dve komisiji, ki sta na terenu pregledovali stanje obnove. Ti dve komisiji sta obiskali kraje Kozje, Buče, Drensko rebro, Lesično, Zagorje, Prevorje, Sv. Vid pri Planini, Planina nad Sevnico, Marof, Jurklošter, Laško, Rečica, Vojnik, Vitanje, Sv. Jurij pri Celju, Žalec, Braslovče, Sv. Jurij pri Taboru in Vransko. Komisiji sta ugotovili, da na področju okraja Celje-okolica ni bilo večjih manipulacij z gradbenim materialom, namenjenim za obnovo, kakor tudi to, da posamezniki niso izrabili večjih vsot kredita. V večini primerov se je vrtela višina porabljenega kredita od 30 do 80.000 din, v izjemnih primerih pa 100.000 din.³⁴

V letu 1951 državni kredit za obnovo podeželja ni bil dodeljen. Namesto tega je IO OF Slovenije iz svojega sklada za socialno pomoč dotiral okraju Celje-okolica 4.000.000 din. Ta znesek je predstavljal nepovračljiva sredstva, ki so se v sporazumu z zastopniki OF, ZB, KP in OLO razdelila po planu med zaslužnejše vojne oškodovance. Za ta sredstva so se morale na Poverjeništvu za finance in v Obnovitvenih zadrukah nastaviti nove kartoteke. Vsebovale so karakteristike posameznih oškodovancev. Kot primer navajam nekaj naključno izbranih oseb:

"- Jazbinšek Štefka, Belo, dotalna pogorelka, srednja posestnica z enim otrokom. Moža so ji ubili partizani, ne iz političnih, temveč iz drugih

razlogov. Je članica OF in zelo siromašna, brez delovne pomoči. Je zelo zavedna ter tudi obvezno oddaja redno oddaja. Predlaga se ji 30.000 din.

- Ulaga Karolina je vojna pogorelka in partizanska vdova z dvema malima otrokoma, zinjle poseduje le inalenkost, ki je kamenita. Dograjeno ima delno samo bišo. Lastnih sredstev nima in si ne more dograditi biše, katero je začela obnavljati leta 1947. Predlaga se, da se ji dodeli 20.000 din.

- Kozole Janez, Ješovec KLO Kozje, dotalni pogorelec. Za časa okupacije sodeloval s partizani, sinovi bili v NOV. Je mali kmet z večjo družino, danes zaveden, aktiven v vsakem delu ter član OF. Pri napadu na Kozje decembra 1944 izgnan z vso družino. Predlaga se mu 50.000 din.³⁵

Kandidate za kredite in drugo materialno pomoč so razdelili na tri skupine:

A - vojni pogorelci, katerih povzročitelj škode je bil okupator,

B - pogorelci zaradi drugih vzrokov ali kako drugače oškodovani (škoda zaradi strele, padla poslopja, ipd.),

C - ostali pomoči potrebni.

Okrožnica IO OF št. 32/23 z dne 7. 3. 1951 je določala, da se ta sredstva uporabijo izključno za tiste osebe, ki so bile v planu dotacije. Za to je bilo odgovorno Poverjeništvu za finance. Prenos z enega oškodovanca na drugega ali spreminjanje plana je bil možen le tedaj, če je nosilec finančne pomoči zagrešil protidržavno dejanje. Od skupne vsote 4.000.000 din je bilo v tem letu porabljenih 2.000.000 din.³⁶ Do oktobra je bila razdeljena že celotna vsota. Odobren je bil ponovni kredit v višini 2.000.000 din, ki pa je bil bitro razdeljen in prekoračen za 1.000.000 din. Pri vseh gornjih vsotah pa niso bili upoštevani zneski za plačilo kvalificiranih delavcev (zidarjev, tesarjev). Samo za plačilo tesarskih del pri obnovi šestdesetih biš bi potrebovali 3.000.000 din.³⁷ IO OF Slovenije je za nadaljnjo finančno pomoč planiral sredstva, ki pa ne bodo več nevračljiva, temveč samo brezobrestna.

V drugem delu poročila, ki ga je poslal Okrajni odbor OF Celje-okolica Izvršnemu odboru OF Slovenije v Ljubljani, je navedena višina sredstev, ki so že bila dodeljena celotnemu okraju Celje-okolica, število oškodovancev ter tudi rezultati obnove:³⁸

"- Do sedaj je bilo na področju okraja upo-

³² Na delo, št. 15, 21. 6. 1946, str. 3, Obnova na Kozjanskem.

³³ ZAC, OLO Celje, AŠ 252, leto 1951, Obnova podeželja, OLO Celje-okolica - Poverjeništvu za finance, Financiranje obnove podeželja.

³⁴ ZAC, OLO Celje, AŠ 252, leto 1951, Obnova podeželja, OLO Celje-okolica - Poročilo o reviziji obnove.

³⁵ ZAC, OLO Celje, AŠ 252, leto 1951, Obnova podeželja, Karakteristika vojnih pogorelcev.

³⁶ ZAC, OLO Celje, AŠ 252, leto 1951, Obnova podeželja, OLO Celje-okolica - Poverjeništvu za finance, Financiranje podeželja.

³⁷ ZAC, OLO Celje, AŠ 252, leto 1951, Obnova podeželja, OLO Celje-okolica, Poročilo o reviziji obnove.

³⁸ ZAC, OLO Celje, AŠ 252, leto 1951, Obnova podeželja, Priloki o obnovi podeželja, poročilo z dne 10. 10. 1951.

rabljeno iz paslova kreditov ali podpor za obnovo podeželja od leta 1945 v skupnem znesku 32.172.900. V tem znesku je upoštevanih tudi 6 milijonov kredita oziroma pomoči IO OF Slovenije v letu 1951.

- Lastnikov (oškodovancev), ki so do danes prejeli kredit ali pomoč, je 743. Pri tem so pa tudi taki slučajji, da so dobili pomoč v prejšnjih letih tudi nepogorelci in to ljudje, ki so bili ali v partizanih ali v koncentracijskih taboriščih in zaporih ali pa v inozemstvu in je v času njihove odsotnosti za časa okupacije stanovanjsko poslopje bilo precej poškodovano.

- Dvajset oškodovancev do danes še ni ničesar prejelo, t.j. nobenega kredita ali pomoči.

- Obnovljenih hiš, v katerih ljudje že stanujejo, je 432. V tej številki pa so upoštevani številni primeri za silo obnovljenih stanovanjskih prostorov (poslopje, obnovljeno 50-60%).

- 68 je še stanovanjskih hiš, kjer se še v gradnjo ni pričelo.

- V gradnji je še 405 hiš.

- Obnovljenih gospodarskih poslopij je 305.

- Vrednost vseh obnovljenih stavb znaša 158.400.000 din.

- Do sedaj je obnovljenih 13 stavb skupne lastnice.

- Je nekaj slučajev, da so prosilci-pogorelci v prejšnjih letih uporabili kredit tudi za nabavo obleke, nujnega gospodarskega orodja, najbolj potrebne kubinske opreme, vendar se gre tu za malenkostne kredite po 4.000-8000 dinarjev. Komisija je na terenu te slučaje ugotovila, nekateri so že morali vrniti ali pa bodo morali vrniti. V ostalem velja pripomba pod točko 4.

- Število porušenih stavb, ki so brez lastnikov (pomrli ali se izselili) je 5. Ta številka ni popolnoma sigurna, vendar dosti več teh slučajev ne bo, ker so se na te domačije naselili nasledniki oziroma zakoniti sorodniki.

- Socialni sestav oškodovancev je sledeči:

malih kmetov - 568

velikih kmetov - 131

ostalnih - 27⁴⁰.

Iz slabo ohranjenih poročil o obnovi podeželja sem skušala delno rekonstruirati opravljeno delo, vendar se podatki nanašajo največ na obdobje med letoma 1947 in 1950, za prvi po-vojni leti pa sem našla le fragmente:³⁹

Ime KLO-ja	Stanje po vojni					
	Delno poškodovane			Uničene		
	stan.	gosp.	male zg.	stan.	gosp.	male zg.
1. Planina	.	.	.	59	56	30
2. Sv. Vih pri Planini	.	.	.	68	63	44
3. Marof	6	.	.	43	25	.
SKUPAJ	6	.	.	170	214	74

³⁹ ZAC, OLO Celje, AŠ 247, leto 1951, Statistična tablica o obnovi podeželja.

Ime KLO-ja	Obnovljeni v letu 1945/46					
	Popolnoma			Dograjeni do strehe		
	stan.	gosp.	male zg.	stan.	gosp.	male zg.
1. Planina	39	31	5	1	.	.
2. Sv. Vih pri Planini	9	19	2	31	24	4
3. Marof	.	.	.	17	25	.
SKUPAJ	48	50	7	49	49	4

Stanje v letih 1947/48 nam prikazuje naslednja tabela:⁴⁰

Ime zadruga	Dograjeni 47/48		V gradnji 47/48	
	gosp.	stan.	stan.	gosp.
1. Prevarje	21	28	30	20
2. Lesično	7	12	48	19
3. Drensko rebro	8	4	13	11
4. Kozje	8	14	8	11
5. Buče	2	8	7	10
6. Planina	15	25	56	8
7. Marof	6	7	10	8
SKUPAJ	67	88	172	119

Ime zadruga	Dograjeno leta 1948		V gradnji 1948	
	stan.	gosp.	stan.	gosp.
1. Prevarje	.	.	14	.
2. Lesično	.	.	4	7
3. Drensko rebro	.	1	9	2
4. Kozje	4	5	3	2
5. Buče	.	1	3	1
6. Planina	.	.	15	25
7. Marof	.	.	8	8
SKUPAJ	4	7	56	45

Nedograjeno je ostalo še 144 stanovanjskih in 209 gospodarskih zgradb (podatki veljajo za celo področje OLO Celje-okolica in ne samo za Kozjansko).⁴¹ Poročilo o obnovi pri OLO Šmarje iz leta 1947 navaja, da je bilo od 458 porušenih stanovanjskih in 783 gospodarskih poslopij obnovljenih 32% stavb. Za leto 1947 je bila v planu obnova 98 stanovanjskih in 131 gospodarskih poslopij, kar naj bi predstavljalo 60% obnovljenih stavb.⁴²

V naslednji tabeli je izražena primerjava gradnje v letu 1948 in 1949:⁴³

Ime zadruga	Dograjeno l. 1948		V gradnji l. 1948		V gradnji l. 1949	
	stan.	gosp.	stan.	gosp.	stan.	gosp.
1. Prevarje	5	1	34	16	16	22
2. Lesično	4	5	51	20	11	13
3. Drensko rebro	9	8	9	4	26	18
4. Kozje	5	6	3	5	6	3
5. Buče	4	4	5	5	4	4
6. Planina
7. Marof	12	11	9	7	4	13
SKUPAJ	39	35	111	57	67	73

⁴⁰ ZAC, OLO Celje, AŠ 228, leto 1948, Zbirna poročila o obnovi podeželja.

⁴¹ Ibidem.

⁴² ZAC, OLO Šmarje pri Jelšah, AŠ 3/19, Poročilo za skupščino OLO z dne 7. 9. 1947.

⁴³ ZAC, OLO Celje, AŠ 237, leto 1949, Plan obnove podeželja.

Naslednja tabela prikazuje pitek obnove v letu 1949.⁴⁴

Ime zadruge	Šl. objektov v obnovi v začetku l. 1949			Ohranjenih v letu 1949	
	plan	v gradnji	ni začeli	dokunčani	v gradnji
1. Prevorje	55	15	40	-	55
2. Lesično	54	10	44	-	54
3. Drensko rebro	38	9	29	-	38
4. Kozje	8	1	7	-	8
5. Buče	8	-	8	-	8
6. Planina	10	8	2	-	10
7. Marof	20	-	20	-	20
8. Sv. Vid pri Planini	48	12	36	-	48
SKUPAJ	241	55	184	-	241

Na vaseh so organizirali tudi nekakšne oblike delovne pomoči, ki so jim jo nudili ljudje iz mesta. Uspehi takih akcij so bili vprašljivi, vendar so tedanji časopisi z odobravanjem pisali o takih akcijah: "V nedeljo, 12. 5., se je pod vodstvom OF II. četrti napotila ekipa, ki je šela 43 udeležencev, na Kozjansko, da obdari prebivalce po okupatorju uničenih vasi: Bela, Korte ter Šonova. Te tri vasi leže na levem pobočju dolinice od Pilštanja do Kozjega. Ob osmi uri dopoldne so pričakovali prebivalci omenjenih vasi Celjane ob glavni cesti. Nad 14.000 din je bila vrednost darov v poljskem orodju, emajlirani, porcelanasti ter pločevinasti posodi, oljnati barvami. Vasi so dobile tudi petsto kilogramsko tehtnico. Na enem izmed treh avtomobilov so bili tudi obrtniki iz II. četrti z vsem potrebnim orodjem. Tako so kleparji, ključavničarji ter sedlarji izvršili vsa popravila enaintridesetim družinam. Med tem časom so se vsi ostali udeležili dela na cesti. S temi kamioni so vozili gramoz od Pilštanja na vrh Prevorja. Na ta način je bilo prepeljanih 26 m³ gramozu."⁴⁵

Kot ilustracijo, kako je delovala posamezna obnovitvena zadruga, njen način dela ter problemi, s katerimi se je srečevala pri svojem vsakodnevnem delu, nam ponazarja članek v Novi zadrugi na primeru Obnovitvene zadruge Lesično:⁴⁶ "... število zadržnikov je naraslo na 189, kar je mnogo premalo. Dalje nam je poročal, da je zadruga kredit v znesku 2.000.000 dinarjev domala izčrpala. Dobavila je 168.203 kosov strešne opeke, večje število žlebnikov, krajnikov in zidne opeke, železnine pa za 100.000 dinarjev. Šip je dobila 210 m², od teh je tvrdka Strupi v Celju darovala 65 m². Tehnična baza je postavila 7 zasilnih bišic. Zadruga je prejela za nakup živine 500.000 dinarjev kredita,

ki je bil razdeljen na 49 pogorelcev. Sindikat celjskih delavcev je poklonil 610 m platna za revne zadržnike. Pilštanjski rojak tovariš Ivan Gubensek je izposloval zadrugi štirionski tovarni avto, ki je še v popravilu v Mariboru."

O negativnih straneh dela obnovitvenih zadrug vemo le malo. V ohranjenih poročilih so nakazane le splošne ocene, da delo v zadrugah poteka zadovoljivo, v časopisih pa so omenjene samo kritike posameznikov, ki naj bi si zaradi privilegirane položaja dodeljevali prevelike vsote kredita.

Iz zadržnih registrov je razvidno, da je največ obnovitvenih zadrug bilo likvidiranih leta 1949 (približno 1/3) ter 1952 (približno 1/3), ostala tretjina pa v letih 1948, 1951, 1954 in 1960. Zasedila sem tudi, da se je večina obnovitvenih zadrug priključila kmetijskim zadrugam, ki so delovale na istem področju.

Tabela nam pokaže vsaj približno sliko o prenehanju delovanja posameznih obnovitvenih zadrug (zaradi pomanjkljivih podatkov ni popolna):⁴⁷

Ime zadruge	Prenemanje delovanja	Opombe
1. Planina pri Sevnici	27.3.1952	vkjučena v KZ Planina pri Sevnici
2. Lesično	-	-
3. Drensko rebro	7.4.1954	vključena v KZ Drensko rebro
4. Kozje	27.3.1952	-
5. Buče	3.1.1949	-
6. Marof	29.6.1948	vključena v KZ Marof
7. Prevorje	-	-
8. Šmarje pri Jelšah	-	-
9. Podčetrtek	2.8.1948	vključena v KZ Podčetrtek
10. Šumivo	-	-
11. Jurklošter	-	-
12. Sv. Vid pri Planini	-	-

Na osnovi pregledanega gradiva sem prišla do spoznanja, da so podatki pri višjih instancah verjetno prirejani. Poročila so dajala vtis o požrtvovalnem, dinamičnem delu na podeželju, vendar nam podatki pri nižjih instancah o stanju na terenu prikazujejo drugačno sliko (*predvsem poročila iz leta 1953, torej 8 let po končani vojni*). Iz gradiva je tudi razvidno, da je država kmečkemu prebivalstvu nudila zelo malo pomoči. Zato se je zaradi revščine selilo v mesta in se zaposlovalo v tovarnah. Na podeželju so puščali neobnovljene ali vsaj za silo zakrpane dimove. Z zanimivima podatkom, ki sem ju zasledila v upravnih fondih ZAC in ki nazorno prikazujeta zastavljanje podeželja, naj zaključim to temo: "... Okrajni ljudski odbor je vložil pri državnem sekretarijatu za gospodarstvo LRS Ljubljana vlogo, da se pogorelci pri najetju

⁴⁴ ZAC, OLO Celje, AŠ 244, letu 1950, Obnova Podeželja - krediti, Poročila o stanju obnove podeželja v letu 1950.

⁴⁵ Na delu, št. 6, letu 1946, str. 4, Ekipa II. četrti iz Celja na Kozjanskem.

⁴⁶ Nova zadruga, 23. 1. 1946, št. 4, str. 26, Obnovitvena zadruga v Lesičnem.

⁴⁷ ZAC, Okružni sodišče v Celju, Zadržni register št. VI in VII.

posojila tretirajo kot delavci (delno tudi so) in uslužbenci ter oprostijo teh stroškov po 7. členu uredbe o zidanju stanovanjskih hiš delavcev in uslužbencev...⁴⁸ (kot pojasnilo naj omenim, da so morali kmetje plačevati kap pristojbin, katerih so bili delavci oproščeni) ter "... NB nima trenutno nobenih finančnih sredstev za obnovo podeželja, razen za zidanje in postavljanje delavskih hiš v delavskih centrih...".⁴⁹

48 ObLO Planina, Dolgoročni kredit za obnovo podeželja, AŠ 1/64.

49 ObLO Bistrica ob Sotli, Podatki o izvršeni obnovi AŠ 1/25.



Obisk Riharda Jakopiča na ljubljanskem velesojmu leta 1931, posnel Božidar Jakac, Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

Francoski kataster za del Primorske

MAJDA FICKO

Primorska zahodno od Soče in Ratoškega razvodja je v letih 1805-1813 spadala k Napoleonovemu Kraljestvu Italiji, in sicer k departmaju Passariano s središčem v Vidmu, ki je bil razdeljen na distrikte Videm, Tolmezzo, Gradišče, Čedad in Nadižo.

Francoska oblast je za to področje v letih 1811-1813 izdelala katastrski elaborat, ki se je že približal poznejšemu franciscejskemu, zato ga Avstrija, ki je dobila po Dunajskem kongresu 1814/15 vrnjeno ozemlje distriktov Gradišče, Čedad in Nadiža, v letih 1819-1823 za te občine ni na novo naredila.

Način izdelave francoskega katastra je bil povzet po "Milanskem katastru", ki naj bi bil s prvotnima verzijama iz 13. in 16. st. najstarejši v Evropi; vojvodina Milano si je nanoreč po pridobitvi samouprave v 12. st. lahko privoščila bolj demokratično razdeljevanje davkov oziroma kataster.

Izdelava katastra, ki jo je predpisal Karl VI. leta 1718, pa predstavlja revolucijo v izdelavi zemljiških katastrov. Prednost "Milanskega katastra" je v tem, da je bil izdelan po enotnih merilih, z uporabo Marinonijeve merilne mizice (Joan Jacobus de Marinoni je bil cesarski dvorni matematik in leta 1717 ustanovitelj inženirske akademije na Dunaju za izobraževanje vojaških in civilnih inženirjev) pa so že na terenu s svinčnikom ali črnolom izrisali karto, medtem ko se je s prejšnjimi merilnimi pripomočki to dogajalo šele v pisarni.

Zaradi pomanjkanja časa ta kataster še ni bil izdelan na osnovi enotne, temveč le na osnovi lokalne triangulacije po občinah.

Zanimivo je bilo tudi merjenje površine. Določali so jo z razdelitvijo parcele na geometrijske like (trikotnike), s čimer so poskušali izravnati meje, površino parcele pa so dobili s seštevanjem površine teh likov oziroma s tehtanjem iz svinčenih plošč izdelanih likov.

Poleg karte so izdelali še protokol zemljiških in stavbnih parcel ter posestni list.

Pri francoskem katastru je merjenje vodil geometer kot zemljemerec in ocenjevalec, pomagal mu je asistent kot ocenjevalec, občina jima je dodelila še pomočnika-nosača in pomočnika-indikatorja, ki je dobro poznal teren. Meje občin so potrjevali občinski možje oziroma župani (sindiki). Vsa dela je nadzoroval inženir-inšpektor. V letih 1814-1815 so bile mape v Milanu še pregledane.

Arhiv Slovenije hrani 21 katastrskih map francoskega katastra za pokrajino med Sočo in italijansko-slovensko mejo in 22. za občino Belo Peč. Spisovni del pa je verjetno še v arhivu v Gorici ali Trstu.

Mapo sestavlja ovoj z nalepljeno skico katastrske občine, v katerem so osnovni mapni listi, ki predstavljajo sekcije občine v merilu 1:2000, pregledna oziroma zbirna karta v merilu 1:8000,

1:6000 ali 1:4000 in naris naselij v merilu 1:2000.

Mapni listi v ohsegu 69 cm x 54 cm so hili pozneje prirejeni tej velikosti, saj ima večina dolepljen rob iz papirja drugačne kvalitete. Vodnih znakov papir nima.

Skica katastrske občine z njeno lego v avstrijskem koordinatnem sistemu na ovoju je bila izdelana kasneje, in sicer po predpisih o opremljanju katastrskih map iz leta 1824.

Mape so vsebinsko enake, niso pa bile izdelane po enotni metodologiji, kar se kaže s tem, da nimajo enotnih oznak, niti niso enotno obarvane.

Osnovni mapni listi so označeni z rimskimi številkami. Meje katastrskih občin so rumeno-zelene, na stičiščih občinskih mej so posebni znaki v črni harvi (roža, ornament in podobno).

Meje in številke parcel so črne, trikotniki, označeni s številkami od ena dalje, na katere so razdeljene parcele, so rdeči. Reke so modro-zelene, ceste rjave. Vzpetine so črtkane-šrafirane. Poslopja so rdeča, nekatere parcele so zelene oziroma zelenkasto senčene. Na nekaterih kartah so vzdolž občinskih mej vpisana imena njihovih preglednikov.

Večina map vsebuje še poseben list s podatki o izdelovalcih katastra, o času njegove izdelave in o osnovnih površinskih značilnostih katastrske občine.

Pregledna karta prikazuje katastrsko občino v celoti na enem, dveh ali treh listih. Pobarvana je tako kot osnovni mapni listi, le gorovja so sivo obarvana in ne črtkana.

Nekatere pregledne oziroma zbirne karte imajo ob strani izrisane še določene predele, označene z rimskimi številkami, v merilu 1:2000, in sicer zaradi boljše preglednosti parcel.

Narisi naselij v občini so presneti iz osnovnih mapnih listov, nekatere parcele so zeleno črtkane. Pod pregledno karto in narisom naselij sta lastno-ročno podpisana njun izdelovalce in preglednik.

Arhivski popis zajema 20 katastrskih map za občine oziroma sekcije občin: Anhovo, Bavšica, Bovec in Dvor, Breginj in Logje, Idrsko, Kobarid z enklavama Sužid in Svino, Koritnica pri Bovecu in Kal, Kred z enklavo Staro Selo, Kožhana, Livek Gornji, Log Gornji, Log Srednji, Plave, Robedišče, Ročinj, Soča-Desni breg, Smartno v Brdih, Trenta-Desni hreg, Ukanje, Višnjevik z enklavami Slavče, Gradno in Vedrijan. 21. mapa je osnutek mape za Bavšico, 22. pa katastrska mapa za Belo Peč, ki pa v popisu ni zajeta, ker se v izdelavi razlikuje od ostalih, iz razpoložljivih podatkov pa ni razvidno, kaj je hilo z Belo Pečjo. Mogoče bi se našlo več podatkov v Državnem arhivu v Gorici.

V popisu so zhrani tehnični podatki o katastrskih mapah, imena izdelovalcev kart in površinsko razmerje med nizkim, gričevnatim ter goratim svetom v občinah.

Nemški kataster za južni del Štajerske

ALENKA GABRIČ-KAČIČNIK

Po razkosanju Jugoslavije je slovenski del Štajerske okupirala nacistična Nemčija in si zadala cilj, spremeniti narodnostno strukturo prebivalstva na tem področju. Ponemčevalna politika je potekala po podobnih smernicah kot na Češkem in Poljskem, kjer so s preseljevanjem in ponemčevanjem začeli že pred letom 1941, operacijo pa je vodil Heinrich Himmler, ki je tudi izdajal navodila in smernice za delo. Glavni nemški cilj pri tem je bil, kar se da popolneje spremeniti narodnostno in socialno sestavo prebivalstva na določenem ozemlju, tako da bi bil uspeh načrtnega ponemčevanja zagotovljen v čim krajšem času. Na slovenskem Štajerskem je imel nalogo upravljati zaplenjeno slovensko posest in nanjo naseljevati Nemce urad pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru, ki je imel svoje izpostave na sedežih večjih okrožij.

31. avgusta 1941 sta vladi nemškega rajha in Kraljevine Italije v Rimu sklenili sporazum o preselitvi kočevskih Nemcev in v Ljubljani so vzpostavili urad "nemškega poverjenika za preselitev". Odločili so se, da jih bodo naselili na južnem delu slovenske Štajerske, ob Savi in Sotli, od koder naj bi pred tem izselili večino Slovencev. Naselitveni štab SS "Südmark" je začel delati v drugi polovici septembra 1941. Že pred tem, maja 1941, je bila imenovana posebna komisija, ki so jo sestavljali štirje strokovnjaki iz Gradca in šest študentov, vodil pa jo je dr. Herbert Morgen iz Berlina. Komisija je od konca maja do srede julija 1941 obiskala vse okraje na tem področju in jih natančno popisala glede na krajino in prebivalstvo, urbanizem, prometne zveze, energetske vire, kmetijstvo, sadjarstvo in vinarstvo, gozdarstvo, obrt in industrijo ter rokodelstvo. Svoje izsledke so izročili štabnemu uradu v Berlinu sredi septembra 1941. Druga komisija je izdelala obširne elaborate o geološki sestavi tal, glavnih tipih posestev in gozdnih razmerah.¹

Načrtovane oblike kolonizacije so bile različne, z njimi pa je skušal okupator še izboljšati položaj nemštva, katerega položaj je bil že zaradi njegove boljše ekonomske podlage ugodnejši.

Na Slovenskem je bila najobsežnejša in najtemeljitejša nemška kolonizacija na jugu slovenske Štajerske in v tistih predelih Dolenjske, ki so jih spomladi leta 1941 priključili k Štajerski. Šlo je za okoli 100 km dolg in okoli 10 do 15 km širok pas nasproti Ljubljanski pokrajini in neodvisni državi Hrvaški. Področje ob Savi in

Sotli so razdelili na "naselitveno področje A" in "naselitveno področje B". Na naselitvenem področju A so poizkušali izgnati skoraj vse Slovence in namesto njih strnjeno naseliti Nemce, zlasti tiste s Kočevskega. Po Himmlerjevih navodilih naj bi oba procesa, deportacije Slovencev in naseljevanje kočevskih Nemcev, potekala vzporedno.² Hrvate in druge naseljence so skušali odstraniti s pomočjo medvladnih sporazumov. Ob naseljevanju so hoteli Nemci dotedanjo zemljiško posestno strukturo skoraj povsem spremeniti. Drugače pa je bilo v naselitvenem območju B, kjer so naseljevali Nemce posamič na posamezna zaplenjena posestva. Nekatera posestva pa so upravljale ustanove ali družbe, ne da bi ob tem temeljiteje posegale v dotedanjo zemljiškoposestno strukturo.

Na področju ob Savi in Sotli so Nemci želeli na izpraznjene kmetije naseliti v večini Nemce, ki so pred vojno predstavljali nemške narodnostne otočke v nenemških državah (kočevske Nemce, na nekatera področja Nemce iz Besarabije in Dobrudže, obstajala pa je celo ideja, da bi naselili tudi bosanske Nemce in Nemce iz južne Tirolske). Naseljevali so jih glede na zemljišča, ki so jih imeli na razpolago, saj so jim na novem domu hoteli nuditi takšne pogoje za življenje, ki bi bili čimbolj podobni razmeram na stari domačiji (tisti, ki so se prej ukvarjali z vinogradništvom, naj bi dohili kmetijo v vinogradniškem območju, tisti s področja, kjer je bilo bolj razvito sadjarstvo, naj bi se naselili na področju, predvidenem za gojenje sadnega drevja in sadjarstvo, predvsem pa so nacionalne otočke želeli naseliti skupaj). Ne glede na vse te in še druge ugodnosti se večina na novih kmetijah ni najbolje znašla, mnogi pa so bili razočarani že takoj ob prihodu na priselitveno področje. Predvsem kočevski narodnostni skupini so pred preselitvijo obljubljali precej več, kot je kasneje dejansko dobila, verjetno tudi zaradi njene močne samoorganiziranosti na Kočevskem. Predvsem so jim obljubili preselitev direktno s kmetije na kmetijo, večina pa je kmetije "dobila" šele leta 1942 ali celo 1943, do takrat pa so mnogi morali živeti v t.i. zimskih nastaniščih.³ Drugi vzrok nezadovoljstva je bilo dejstvo, da so kočevski Nemci zahtevali vsak zase precej več zemlje, kot so je zapustili na Kočevskem (červavno so je v celoti dobili skoraj dvakrat toliko, kot so je zapustili, in je bila na naselitvenem področju precej boljša za obdelovanje kot na Kočevskem, kjer so zapustili

¹ Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945*, str. 635.

² Tone Ferenc, isto, str. 300.

³ Tone Ferenc, isto, str. 667.

tudi veliko gozdov).⁴ Pojavila pa so se tudi trenja med samimi priseljenci ene in druge narodnostne skupine.

Strnjen nemški pas ob meji naj bi kot branik služil proti tujim vplivom na Slovence, ki naj bi po koncu preseljevanja ostali na južnem Štajerskem. Potreben bi bil predvsem proti Slovincem, ki so ostali v Ljubljanski pokrajini (Italiji), s tem bi štajerske Slovence osamili in lažje ponemčili. Himmlerjeva zamisel pa je bila, da naj bi bili naseljenci na naseljitvenem področju ob Savi in Sotli organizirani tudi kot hrambovski kmetje (Wehrbauer).⁵

Pri preseljevanju oz. naseljevanju so Nemci nameravali spremeniti naseljitveno in gospodarsko strukturo, ki je tu obstajala pred njihovim prihodom, želeli pa so tudi oblikovati popolnoma novo sestavo prebivalstva, njihove naselitve, gospodarstva, torej življenja v celoti. Po načrtih je zaslediti, da naj hi pri tej preureditvi pokrajine nekatere kmetije in celo manjše vasi popolnoma izginile, ker so zemljo na novo izmerili in ustvarili nove kmetije, pri tem pa se niso ozirali na staro ureditev in parcelacijo. Na predlog kočevskih Nemcev so nekatere občine dobile imena tistih kočevskih krajev, iz katerih je bila večina priseljencev (občino Čatež so preimenovali v Stari log, severno od Kostanjevice je bila občina Gotonica itd.).

Za načrtovanje nove poselitve in izrabe tal so izrisali karte, pri tem pa so jim kopije map reambulanečnega katastra služile le kot grafična predloga. Spremembe, ki so jih izvajali, so bile delno objavljene v Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark v letih 1941 in 1942.

Izdelavo nemškega katastra (dr. Ferenc ga prevaja kot nacionalnopolitični kataster vseh posestev)⁶ za južni del Štajerske je odredil naseljitveni štab pri uradu pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru, ta pa je za izdelavo skice prostorske ureditve pooblastil pooblaščenca za prostorsko ureditev. Predloge za velikost kmetij je izdelal II. glavni oddelk (zemljiški urad) s sodelovanjem IV. glavnega oddelka (kmetijstvo in gozdarstvo).⁷ Karte so izdelovali v letih 1942 in 1943, večino vseh sprememb pa so za začetek predvideli in vrisali v karte katastrskih občin, ki so jih prištevili v naseljitveno področje A. Za posamezne katastrske občine so izdelovali tudi različne karte. Ponavadi so za vsako izrisali karto ocenitve zemljišč za novo oblikovanje pokrajine (Bodenschätzungskarte zum Landgestaltungsplan), od samega zemljišča pa je bilo odvisno, katere karte so še izrisali glede na primernost zemljišča (npr. poljske karte "Feldkarte zum Landgestaltungs-

plan", karte vinorodnega okoliša "Weinschätzungskarte zum Landgestaltungsplan"). Za delo so natisnili več kopij, vendar so vse načrtovane spremembe vrisovali le na eno kopijo, večina ostalih kopij pa je neporisanih vložnih v mapi. Barve, s katerimi so označevali posamezne kategorije, so izredno močne in kontrastne (rdeča, oranžna, zelena, vijolična). Kjer so vrisane stavbe, so poharvane z živo rdečo barvo. Na kartah vinorodnega področja so ploskve poharvane le z rdečo barvo. Nove nemške parcelne oznake so vrisane s črnim ali zelenim tušem, velike od pol do tričetrt centimetra, in so kombinacija arabskih in rimskih števil ter malih in velikih tiskanih črk humanistike. Na spodnjem robu karte je včasih še pripisano, kdaj je bila dokončana (če je bila), v isti prostor pa se je ponekod podpisal tudi izvajalec nove izmere (Vermessungstechniker).

Za kopije nekaterih katastrskih občin so kot osnovo uporabili katastrsko karto, ki je imela vrisano najnovejšo posestno stanje (npr. za k.o. Čatež jim je bila grafična osnova katastrska karta iz leta 1903, za k.o. Cirknik iz leta 1890, za k.o. Črnceča vas iz leta 1907 in druge). Listi kopij so opremljeni s stampiljko nemškega Reicha in posebno oznako katastrskega urada. V večini primerov je stampiljka delno neberljiva. Po pregledu večjega števila odtisov na različnih listih je razvidno, da je odtisnjena stampiljka urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru (Dienststelle des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums in Marburg), pod stampiljko je na nekaterih kartah v nemščini izpisano urad Maribor (Dienststelle Marburg) in oddelk zemljiškega urada (Abteilung Bodenamt). Število kopij katastrskih kart, narejenih za posamezne katastrske občine, je zelo različno od mape do mape.

Zanimivo je, da so med njimi izdelali tudi mape s kopijami kart, ki pravzaprav ne sodijo v območje, kjer je bilo najprej predvideno in delno že izpeljano preseljevanje (posamezne katastrske občine na Kranjskem ali celo na Koroškem, npr. Jezersko). Nemci so imeli namreč namen preseliti prebivalce precej večjega področja, tudi del Kranjske in južno Koroško, poseljeno s Slovenci, vendar so to zaradi različnih vzrokov odložili na poznejši čas. Iz popolnoma praktičnih razlogov, ker so se nekatere katastrske mape franciscejskega ali reambulanečnega katastra fizično hranile skupaj (Jezersko z oznako Celovške kresije pri kartah dežele Kranjske) so ob izdelavi kopij verjetno izdelali tudi kopije le-teh, čeravno v njih zaenkrat niso vnašali nobenih sprememb.

13. aprila 1963 je mape v Arhiv Republike Slovenije izročil Geodetski zavod LRS, žal pa so tu ostale brez vsakega spisovnega gradiva. Ohranjena ni tudi nikakršna legenda za branje kart.

Karte so Nemci izrisovali z izredno natančnostjo, vendar je ostalo delo nedokončano. Ob poznavanju grozljivosti nemških idej in načrtov

⁴ Tone Ferenc, isto, str. 638.

⁵ Tone Ferenc, isto, str. 668.

⁶ Tone Ferenc, isto, str. 810, opomba št. 140.

⁷ Tone Ferenc, isto, str. 658.

tako iz kart niti ni popolnoma jasno, kaj vse bi doletelo Slovence in kakšna naj bi bila ob njihovem udejanjenju čez leta podoba dodobra spremenjene pokrajine ob Savi in Sotli.

LITERATURA:

Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945, Maribor 1968.

Mitja Ferenc, Kočevska, izgubljena dediščina kočevskih Nemcev, katalog ob razstavi, Ljubljana 1993.

VIRI:

Nemški kataster za južno Štajersko, Arhiv Republike Slovenije.

Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, Graz 1941 in 1942.

Reichsgesetzblatt, Teil I, Berlin, 1934 in 1940.



Ban Marko Natlačen, in knez Pavle Karadordevič na tribuni ob mimohodu v času prireditve Mladinski dnevi, 1938, posnel Marjan Foerster, producent Prosvetna zveza Ljubljana
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

Filmska dejavnost dr. Marjana Foersterja

IVAN NEMANIČ

Dr. Marjan (Mario) Foerster se je kot filmski scenarist, snemalec, režiser in montažer z velikimi črkami vpisal v slovensko filmsko zgodovino. Rodil se je leta 1907 v Ljubljani, v družini univerzitetnega profesorja dr. Jaroslava Foersterja. Srednjo šolo je obiskoval na Višji državni realki. Po maturi, 1924. leta, se je vpisal na Tehniško fakulteto Univerze v Ljubljani, kemijski oddelok. Pozneje je študiral kemijo na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze, kjer je leta 1930 diplomiral. Dve leti pozneje je promoviral iz kemijskih znanosti. Kmalu za tem se je v letu 1935 napotil na specializacijo iz foto-filmske stroke v Berlin, kjer je bilo središče nemške filmske industrije v okviru Universum filma ali Ufe s sedežem v Babelsbergu. Bil je asistent pri režiserju Georgu Jascobyju do leta 1938, ko se je vrnil v domovino. V tem času je obiskal tudi Barandow na Češkoslovaškem in Dunaj. Zaradi zdravstvenih težav je študij v tujini nekajkrat prekinil in se vrnil v Ljubljano.

V začetku 70-tih let sem v okviru evidentiranja slovenskega filmskega gradiva obiskal tudi dr. Marjana Foersterja na njegovem domu. Takrat mi je pripovedoval o svojem delu in filmih, ki jih je posnel. Pozneje so njegovi dediči izročili Arhivu Republike Slovenije filme, ki jih je hranil doma, in tudi njegovo spisovno gradivo, povezano s filmom. Prevzete filme smo v Arhivu uredili, popisali in arhivirali. Šele pozneje smo jih podrobno obdelali. Predstavljamo jih v IV. zvezku inventarja filmskega gradiva Arhiva Republike Slovenije in okvirno tudi v naslednjem članku.

V času obiska pri Ufi je dr. Marjan Foerster posnel vrsto študijskih, dokumentarnih filmov. Pri snemanju je uporabil 16 mm obračilni film. Nekatere filme je opremil tudi z naslovi in vnesnimi napisi v nemškem in slovenskem jeziku. Pomembni so posnetki napisov z datumi. Vsekakor je najstarejši Foersterjev film pri Ufi Priključitev Posarja. Na koledarju odtrga listič z datumom 28. februar. Nato se v filmu zvrstijo vojaške enote v paradi po berlinskih ulicah, leta preletijo mesto, ob tem dogodku manifestira množica na mestnih trgih in ulicah. Ponoči je posnel osvetljene napise, ki so posebno zahtevni pri ekspoziciji svetlobe in so dr. Foersterju odlično uspeli. Naslednji daljši dokumentarec je naslovil Skozi razstave v Berlinu, ki so bile v marcu 1935. leta. Predstavil je Avtomobilsko razstavo v Berlinu ob 50-letnici prvega bencinskega avtomobila in Veliko berlinsko razstavo opreme za vodni šport. Posnel je olimpijski stadion v izgradnji in Olimpijsko vas za bivanje športnikov na olimpiadi 1936. leta v Berlinu.



Sledili so posnetki Zoo - vrta z nekaterimi zanimivostmi. Ohranjeni sta dve kopiji - s slovenskimi in z nemškimi napisi, ki se pa razlikujeta po dolžini. Na koncu kopije sledi napis "Aufgenommen von dr. M. Foerster", kar potrjuje avtorstvo filma dr. Marjana Foersterja.

S svojimi "nemškimi" filmi je dr. Marjan Foerster obiskal Ljubljano v juniju 1936. leta in jih predvajal v Delavski zbornici. Predvajal je daljši film z naslovom Berlinska reportaža. V njem je predstavil zlasti monumentalne znamenitosti nemške prestolnice in tudi mestni vrvež, zabavišča in promet, avtomobile, tramvaje, kolesarje, pešce in policiste, ki nadzorujejo in usmerjajo promet. Posnel je tudi letalski promet in vožnjo vlakov. Časopis Jutro je objavil¹ daljše poročilo o filmskem večeru dr. Marjana Foersterja v Ljubljani. Pomemben je podatek, da je dr. Foerster v teku leta s svojo kamero posnel nad 1000 m (16 mm) filma v Berlinu in da ga je prikazal le polovico. Publika v dvorani je med predstavo ugotavljala, da so posamezni posnetki prave umetnine. Posnetkom monumentalnega Berlina sledijo eksperimentalni posnetki galebov na temnem ozadju, promet na berlinskih ulicah, kanali in mostovi, značilnosti velemesta. Ob tem pa je posnel še Leipzig in Hamburg s pristaniščem, kjer so bile zasidrane prekoceanske in vojne ladje. V filmu so se zvrstili nočni posnetki Berlina z napisi in reklamami, ki so posebno zahtevni za eksponiranje in so dr. Foersterju lepo uspeli. Pri snemanju je uporabil najnovejše tehnične iznajdbe fotografiranja, napravo "zoom", ki samodejno uravnava razdaljo do objekta sne-

¹ Velik amaterski film o Berlinu, Berlinska reportaža o Berlinu g. dr. Foersterja je žela priznanje, Jutro, 11. junij 1936.

manja. V letu 1935 so sledili krajši Foersterjevi filmski zapisi, ki jih je opremil z napisi in jih naslovil: Jugoslovanska delegacija v zapuščencem Harbinu, Letalski miting v Berlinu s posnetkom letališča in preleti letal nad njim, Otvoritev avtoceste Frankfurt/M - Darmstadt 19. maja 1935, Mednarodni filmski kongres v Berlinu 1935. V filmu Posebni dogodki je združil krajše reportažne posnetke iz Berlina, Leipziga, Hamburga, inonumentalne posnetke iz nemških vелеmest. Med pomembnejše Foersterjeve filme iz Berlina uvrščamo Skladanowsky Bioscop, ki prikazuje dejavnost nemških pionirjev, bratov Maxa in verjetno tudi Emila z njuno filmsko aparaturo. Max Skladanowsky se je sprva ukvarjal z napravami za projekcijo fotografij. Skonstruiral je neke vrste laterno magico, potem (1894) projektor - bioscop in 1895. projektor za film 16 sličic v sekundi. Že 1. novembra 1895., dva meseca pred bratoma Lumiere, sta v Berlinu pripravila filmsko projekcijo s 15-minutnim programom dokumentarnih filmskih posnetkov. Toda iz tehničnih razlogov je filmska zgodovina priznala prvo filmsko projekcijo v svetovnem merilu bratoma Lumiere. Film Skladanowsky Bioscop smo temeljito pregledali in analizirali na AGRFT. Obstaja verjetnost, da je del filma tuje provenienčne in ga je dr. Foerster vmontiral med svoje posnetke.

Leto 1938 - prelomno leto v slovenski filmski zgodovini. Dr. Marjan Foerster, obogaten z izkušnjami in znanjem filmskega snemalca, režiserja in montažerja, ki jih je pridobil v času triletne specializacije pri Ufi, se je vrnil v domovino. Svoje znanje je želel uveljaviti na domačih tleh. Kmalu je posnel kratka dokumentarna filma: Pri kamnitni mizi, slovesnost ob 180-letnici rojstva pesnika Valentina Vodnika pri njegovi rojstni hiši v Šiški, in Hotel Malič v Ljubljani, o podiranju hotela Malič, v katerem se je v preteklosti nahajal hotel Stadt Wien, pomemben zaradi prvih filmskih projekcij v Ljubljani. Hkrati je dr. Marjan Foerster snoval načrte za slovenski zvočni film, ki se je napovedoval na ozorju. Rudi Omota, ki je bil takrat radijski tehnik pri Radiu Ljubljana, je že izdelal zvočno kamero za film. Kmalu sta se srečala dva pionirja na področju filma: Rudi Omota, strokovnjak tonskih zapisov, in dr. Marjan Foerster, specialist za filmsko sliko. V sodelovanju z Antonom Smehom in Francetom Cerarjem so posneli (France Cerar, ki je bil po osvoboditvi snemalce pri Triglav filmu, je druga oseba - podatek Rudija Omote) prvi slovenski zvočni film Mladinski dnevi. V produkciji Emona filma sta dr. Marjan Foerster in Rudi Omota posnela vrsto zvočnih reportaž: Železniška nesreča pri Ozlju, o vlaku, ki je zapeljal v Kolpo, Otvoritev Žal v Ljubljani, o svečani otvoritvi mrliških vežic, Odkritje spomenika kralja Aleksandra I. v Ljubljani, pri katerem je sodeloval tudi prof. Janko Ravnik. Dr. Marjan Foerster je svetoval Prosvetni zvezi in Emona filmu pri nakupu tehnične opreme. Odkritje spo-

menika kralju Aleksandru so posneli z moderno kamero znamke "Askanija". Poleg tega so uporabljali še dve ročni snemalni kameri. Emona film je posneti film razvil in kopiral v svojem nanovo opremljenem laboratoriju, v katerem je že prej izdeloval podnaslove tujih filmov. Pri reportažab, ki so jih posneli na prostem, so pri Emona filmu tonske posnetke vnesli na film pozneje. Tako so tudi pri filmu o odkritju spomenika pevske in godbene posnetke vkopirali v filmsko kopijo naknadno. V decembru 1940 je Emona film posnel še dva kratka filma: Zadnja pot dr. Antona Koruška v Ljubljani in reklamni film Jugoslovanska knjigarna z igralcem Franom Lipahom, ki pripoveduje² o poteku snemanja, ponavljanju posameznih sekvenc in pripravi zvočnih posnetkov, ki jih je dr. Marjan Foerster pripravljaval v nočnem času.

V dopisu Prosvetni zvezi 22. julija 1938 je dr. Foerster razmišljal o snemanju filmov s področja kulture v Sloveniji. V letu 1940 sta z Rudijem Omoto začela snemati film o Prešernovi rojstni hiši O, Vrba!, ki sta ga nadaljevala v letih 1942 in 1945. Končno ga je izdalo Filmsko podjetje DF Jugoslavije, direkcija za LR Slovenijo. V filmu sta Oton Župančič in Fran Saleški Finžgar recitirala Prešernove verze. Oblaki, ki jih veler žene nad Karavankami, simbolizirajo pretečo nacistično nevarnost. Petje ptic, ki ga slišimo v filmu, so posneli nekega dne zgodaj zjutraj na Foersterjevem vrtu v Ljubljani. Lajanje psa je nekdo imitiral.³ Pred približno dvema letoma je Arhiv Republike Slovenije v sodelovanju z Rudijem Omoto poizkusil obnoviti tonski posnetek filma O, Vrba! Toda kopiranje se ni posrečilo. Pokazalo se je, da je izvorni film zaradi starosti in nepravilne hrambe poškodovan, deformiran. Rudi Omota je dne 3. junija 1997 sodeloval v oddaji TV Slovenije: "Rudi Omota, prvi slovenski izumitelj filmske tehnike". V oddaji je naprtil Arhivu Republike Slovenije krivdo za propad filma O, Vrba! Trdil je, da je pred tem Triglav film pravilno hranil film in da ga je nato Arhiv RS leta 1973 po nekem povelju poslal v Jugoslovansko kinoteko, kjer je film propadel. To je bil grob napad na Arhiv in javna nezaupnica strokovnemu delu Arhiva na področju varstva filmskega gradiva, vendar je popolnoma neosnovana. Film O, Vrba! z vsem svojim gorljivim filmskim gradivom je pri Jugoslovanski kinoteki deponiral leta 1973 Triglav film, ki je kmalu za tem prenehal obstajati. Pred tem je moral svoje filme nekeje shraniti, kot depozit jih je sprejela Jugoslovanska kinoteka. Povedati moramo, da jih je Kinoteka hranila strokovno, kot vse svoje gradivo. Zato so neosnovane obtožbe Rudija Omote, da so filmi pri Kinoteki propadli, ker jih je shranila v neki pečici. Pri tem naj pripomnim, da Arhiv Republike Slovenije takrat ni imel ustreznih skladišč, da bi lahko prevzel tudi vnetljive

² Fran Lipah, Kako sem prvič filma!, Delo, 6. oktober 1959.

³ Podatek Rudija Omote.

filme. Vendar jih je prevzel, toda šele leta 1991, teden dni pred začetkom vojne za osamosvojitve. Takrat smo pripeljali tudi film *O, Vrba!*, torej šele pred šestimi leti, in danes jih hranimo v klimatiziranem skladišču. Naj še pojasnim trditve g. Omote, da so filme zelo primerno hranili pri Triglav filmu. O filmskem skladišču Triglav filma hranimo fotografijo, ki nam pove, da je bilo to zasilno zgrajeno skladišče brez izolacije. Filmi v njem so hili izpostavljeni mrazu in vročini, kar je poguhno za emulzijo na filmskem traku. Po prevzemu acetatnih negorljivih filmov, smo morali mnoge filme poslati v posebno kemično kopel, večina filmov je bila zaradi prevelike vlage plesniva. Plesen pa, vemo, pomeni propad filmske slike. Še na eno vprašanje, ki ga je načel v omenjeni oddaji, moram odgovoriti g. Rudiju Omoti. Trdil je, da je film *O, Vrba!* propadel tudi zato, ker filma nismo zalepili v škatli ovili in mu dodali kafe. Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije je član FIAF in svoje filmsko gradivo hrani po Navodilu (140 strani) imenovane mednarodne filmske zveze. Vnetljivi filmi nenehno razpadajo. To je kemijski proces, ki ga ne moremo zaustaviti. Zaradi tega moramo omogočiti izhod plinov iz škatel in skladiščnega prostora, sicer ti plini pospešujejo propad filmov v skladišču. Kaj pri tem pomeni v papir zaviti filmski kolot, ki je vložen v neprodušno zalepljeno filmsko škatlo, ni potrebno posebej pojasnjevati. Tudi kafa je za arhivski film škodljiva. Imenovano Navodilo dopušča njeno uporabo le za celovečerne filme, ki jih v kratkem času, npr. v mesecu, predvajamo vsak dan tudi po večkrat in jih na ta način osvežimo. Poleg tega so ti filmi predvideni za izločenje v doglednem času. Veino pa tudi, da kafa povzroči rjavenje notranjosti kovinskih škatel, s tem pa tudi filmskega traku.

Dr. Marjan Foerster je v svojem življenjepisu zapisal, da je med okupacijo vztrajal v pasivnem odporu. Šele po osvoboditvi je sodeloval pri snemanju in montaži filma *Ljubljana pozdravlja osvoboditelje*. Vendar si posnetje filmov *Emona* filma v vojnem času brez dr. Marjana Foersterja ne moremo predstavljati. Pozneje srečamo Foersterjevo ime le še pri filmu *Sol iz morske vode*, ki ga je Triglav film posnel s švicarskim podjetjem Condor film v letih 1953-1954. Pri tem sta sodelovala dr. Marjan Foerster in dr. Martin Rikli iz Zuericha.

Filmsko dejavnost dr. Marjana Foersterja sta predstavila: Slovenska enciklopedija⁴ s skromnimi podatki in Inventar Arhiva Republike Slovenije, 1982. Vendar pri tem niso zajeti filmi, ki jih je dr. Foerster posnel pri Ufi pred vojno, prav tako niso predstavljeni zanimivi družinski filmi in filmi z dokumentarno vrednostjo širšega družbenega pomena.

Pred začetkom II. svetovne vojne je dr. Foerster za Direkcijo državnih železnic na 35 mm

traku posnel film *Naše železnice*, ki prikazuje vožnjo vlaka in nekatere postaje na Gorenjskem.

V poletju 1945 je na 35 mm traku posnel film *Vojaška parada v Ljubljani*, z vožnjo tankov in kamionov po Tržaški cesti. Sledi reportaža o Gorici na 35 mm traku s prikazom Travnika in goriškega gradu.

V petdesetih letih⁵ je napisal članek *Par besed o problemih avtoličarstva pri nas*. Nato je za tovarno barv *Color Medvode* in *Avtoličarsko delavnico Domžale* posnel reklamni film *Avtoličarstvo*.

Poleti 1949 je na potovanju po Švici posnel barvni film, ki smo ga naslovili *Vierwaldstaedsko jezero*.⁶

Konec leta 1956 so v Ljubljani predvajali turistični film *Svet okoli Triglava - svet kontrastov*. Posnelo ga je nemško filmsko podjetje *Debena* film iz Münchna v režiji Hansa Ericha Foersterja.⁷ Sodeloval je tudi dr. Marjan Foerster.

V letu 1957 je dr. Foerster napisal snemalno knjigo za film *Pazi vlak* in ga posnel v letu 1958. Prikazal je vožnjo vlaka, zapornice ob železnici in opozoril na nevarnosti ob železniški progi.

Film, ki smo ga naslovili *Dekle v gozdu*, na 16 mm traku, prikaže striptease. Nastal je verjetno v letih 1960-1965 in predstavlja izrazito študijski film.

V maju 1955. leta je dr. Foerster prikazal v prirodoslovni predavalnici na ljubljanski univerzi svoj novi barvni film *Obiščite Slovensko Primorje dolžine 390 m na ozkem traku*. Pri scenariju filma je sodeloval Silvo Dornik, glasbo je napisal Janko Gregore, ton pa je posnel Marjan Meglič. Film je vsestransko predstavil Slovensko Primorje, obalo in notranjost in je požel veliko priznanje doma in v tujini. Ohranjen je v fragmentih, kakor ga je Arhiv prevzel.

Po letu 1962 je Foerster s filmsko kamero spremljal in dokumentiral rušenja in gradbene spremembe v Ljubljani. Najbližje mu je bilo rušenje ob Rimski cesti, nasproti njegovega doma. Snemal je rušenje *Kozlerjeve biše*, *Bavarski dvor*, gradnjo železniških podvozov v *Šiški* pri Stari cerkvi. Poleg drugega je posnel promet, ki se je odvijal po ljubljanskih ulicah. Še vedno je uporabljal 16 mm film, za nekatere naslove so ohranjeni tudi negativi.

Slovenski filmski arhiv hrani iz tega časa krajše Foersterjeve filme, ki smo jih naslovili: *Kemijski laboratorij*, *Lutka* (barvni, vendar zelo slabo posnet), *Prometna nesreča*, *Smučanje*, *Živalski vrt* in *Kozoleci*. Časovno smo jih uvrstili med 1955-1960.

⁵ Dr. Marjan Foerster, *Par besed o problemih avtoličarstva pri nas*, Osební fond družine Foerster, Arhiv Republike Slovenije, fasc. 3.

⁶ Dr. Marjan Foerster, *Moja pot v Švico*, Osební fond družine Foerster, Arhiv Republike Slovenije, fasc. 1.

⁷ *Premiera turističnega filma o Sluveniji*, Slovenski pončevalci, 9. december 1956.

⁴ Enciklopedija Slovenije, Mladinska knjiga 1989, str. 130.



"Pri kamnitni mizi", slovesnost ob 180-letnici rojstva Valentina Vodnika 2. februarja 1938, pevski nastop ob Vodnikovem spomeniku na ljubljanskem Navju (kamera R. Omota, režija M. Foerster)
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

Poleg tega je dr. Marjan Foerster posnel še naslednje filme, ki jih navaja v svojem seznamu, a se niso ohranili⁸:

- Športna reportaža za TV, 1956
- Scenarij za tehnološki film Mleko, 1957
- Kramaršič, 1957
- Motorizacija, 1956-1957
- Čebelarstvo, 1958-1959
- Premik, 1959
- Družinski filmi.

Dr. Marjan Foerster je veliko pozornosti posvetil spomenu staršev. Z obema je bil povezan vse življenje in ju je tudi večkrat posnel na film.

Sredi leta 1936 je pripotoval iz Berlina v Ljubljano, ko je predvajal dokumentarne filme, ki jih je posnel pri Uli. Takrat je doma posnel krajši film Spomini na lepše dni o gradnji terase ob Foersterjevi hiši na Rimski cesti. V filmu smo prepoznali tudi dr. Jaroslava Foersterja in še druge svojece.

V letu 1943 sta dr. Marjan Foerster in neznani snemalec posnela na domačem vrtu film Kozlički. V njem sta prikazala igro kozličkov. Dr. Foerster se z njimi igra, poklekne na tla, se prikloni, kozlički se mu povzpnejo na hrbet. S kozlički se igra tudi g. Amalija Bobič (gospodinja pri Foersterjevih) in neznana gospa. Po pripovedovanju g. Marije Frnan so Foersterjevi med vojno gojili kozličke, da so se oskrbeli z mlekom.

V 60-ih letih so sledili še naslednji družinski filmi: Portret dr. Jaroslava Foersterja (1960), Na domačem vrtu (1966) in Portret Vide Foerster (1967). Družinske filme smo obdelali in datirali s

⁸ Vse filme, ki jih je dr. Marjan Foerster posnel pri Uli, smo pregledali v sodelovanju s prof. Igorjem Koširjem z AGRFT in ugotovili tehnične značilnosti snemanja, kar sem navedel zgoraj. S prof. dr. Igorjem Košičem, prof. Karpom Godino, g. Zvezdano Sabotič z AGRFT in g. Dragico Strmole smo pregledali zlasti film Skladanowsky Bioscop in še nekatere Foersterjeve filme iz Berlina. Njihove podrobne ugotovitve bodo predstavljene v referatu na strokovnem arhivskem zborovanju v Celju in nam tudi objavljene.

pomočjo g. Marije Frnan, ki je dolgo časa živela pri Foersterjevih. V imenovanih filmih je dr. Marjan Foerster ohranil podobo očeta dr. Jaroslava Foersterja, ki je bil profesor na Tehniški fakulteti in je ob 85-letnici življenja prejel visoko priznanje, mater Vido in njeno sestro Anico Gogala.

Ob predvajanju Foersterjevih filmov smo ugotovili nekatere značilnosti, ki so jih šele uvajali pri tehniki snemanja v času njegovega študija pri Uli v Berlinu. V filmu Priključitev Posarja je uporabil zasak s kamero na stativu. Zelo zahtevni so nočni posnetki v Berlinu, ki so dr. Foersterju lepo uspeli. V Berlinski reportaži je pri snemanju uporabil "zoom", s katerim je približal ali oddaljil objekt, ki ga je snemal, pri tem pa kamere ni premikal. Zanimivi so preliv v kameri, kontrasti pri snemanju belih galebov med letom nad reko na temnem ozadju. Večkrat je eksperimentiral z osvetlitvijo filma. Včasih je snemal tudi proti svetlobi z majhno zatemnitvijo, posnetke odseva v izložbi, med vožnjo z vlakom ali iz vozečega avtomobila, sončni zahod in odsev sonca v vodi, pri čemer je težko določiti osvetlitev. Včasih je snemal ob difuzni svetlobi, kar predstavlja v filmski šoli običajno vajo. S filtri je pridužil naravno svetlobo in snemal proti svetlobi. V filmu Dekle v gozdu je posnel akt in pri dnevni svetlobi pričaral nočni posnetek - "ameriško noč". Pri snemanju oblakov v filmu O, Vrba! je z rdečim filtrom posnel oblake nad Karavankami.

Dr. Marjan Foerster je nastopil v filmu o ciganih (verjetno Savski smo cigani, česar sedaj ne morem preveriti) in v filmu Franja Lediča Dobrotnica Balkana iz leta 1926. Objavljal je strokovne članke o barvnem in zvočnem filmu in druge razprave. Ob 20-letnici Jugoslovanske kinoteke je prejel plaketo za uspešno strokovno delo na področju filmskega ustvarjanja, s čimer se je uvrstil na vidno mesto v slovenski filmski zgodovini.

Ugotavljanje preteklosti porekla Foersterjeve dediščine

IGOR KORŠIČ

Gospod Ivan Nemanič iz Arhiva Slovenija nam je 10. 3. in 10. 6. 1997 pokazal nenaslovljen film, imenujmo ga FILMSKA TEHNIKA V NEMČIJI, ki ga je našel v zapuščini Maria Foersterja. 10. 6. nam je pokazal še nekaj ostalih filmov iz Foersterjeve zapuščine: BERLINSKA REPORTAŽA, 1936, FILMSKI KONGRES 1935, OTVORITEV AVTOCESTE FRANKFURT M - DARMSTADT, 1935. Želel je naše mnenje o tem, ali gre pri FILMSKI TEHNIKI V NEMČIJI za film, ki ga je posnel Mario Foerster.

Film smo si ogledali ob dveh priložnostih na montažni mizi. Pri analizi sta sodelovala izr. profesor Karpo Godina in montažerka Zvezdana Sabotič, ki sta pristojna za vse ugotovitve v zvezi s filmskim trakom in drugimi tehničnimi detajli.

Film je sestavljen iz dveh tematsko različnih delov. Prikazuje brata Skladanowsky, zagotovo Maxa, morda, verjetno tudi Emila, in njun projektor "bioscop" ter snemanje dveh filmov, verjetno v studijih UFE. Ta slednji del filma o snemanju filma se osredotoča predvsem na tehnične pripomočke: premično leseno poševno dvigalo s stolom za kamero, mikrofona z bumom, napravo ali del naprave za snemanje zvoka, svetila ...

Film je na formatu 16 mm, črno-bel, dolg 393 sličic. Film ima dve acetonski zleпки, in sicer med delom, ki prikazuje brata Skladanowsky in njuno napravo (ta del, sekvenca, se pojavlja na začetku in na koncu filma), in delom, ki je posnet v studiu.

Kadri predstavitve Skladanowskih pred in po posnetkih (reportaže) iz studijev so identični.

Oba dela filma sta označena z vrezi, ki so znaki za laboratorijsko uravnavanje osvetljenosti, kar pomeni, da gre za obračalni film, izvornik, za ničelno kopijo.

Na filmu je napis Agfa sicherheits film safety film, gre torej za negorljivi film. Sledi montažnih zlepek med ostalimi kadri ni videti. Če bi bil film montiran na 16 mm traku, bi bile vidne. Videti pa je presvetljene začetne sličice. To pomeni, da je bil vsaj tisti del filma montiran v kameri. Ta postopek je viden tudi pri nekaj ostalih Foersterjevih filmih, denimo v Berlinski reportaži, 1936, Otvoritev avtoceste Frankfurt M - Darmstadt, 1935, Berlinske razstave, 1935 in Filmski kongres, 1935.

Da je film kopiran z nekega drugega izvornika, potrjujejo tudi napisi Agfa - safety film, Agfa sicherheits film, ki so vidne na robu traku, ki niso v isti vrsti in so manjše kot običajne omenjene oznake.

Če gledamo sliko (napis) z emulzijske strani in je prav obrnjena, gre za kopijo izvornika. Če gledamo sliko iz lakirane strani in je slika pravilno obrnjena, gre za izvornik. Začetek z aparaturo in

obema Skladanowskima je kopija. Sredina, posneta v filmskih studijih, je tudi kopija. Zadnji del, ponovljena sekvenca z bratom Skladanowsky, identična kot na začetku, pa je izvornik, saj ima moški na reverju gumb na desni strani in emulzija je obrnjena drugače kot v prvem delu.

Kopija iz dub negativa je obrnjena enako kot original.

Max Skladanowsky bi lahko bil na posnetku star okoli šestdeset let. Oba dela filma sta posneta reportažno, improvizirano, včasih improvizirano komponirana, včasih slabo osvetljena in sta osredotočena na tehnične detajle. Za tehnične aparature v studijih se tudi zdi, da so nekako za sredino tridesetih let novosti, na primer kondenzatorski mikrofona, ki visi z buma.

Gospod Nemanič vprašuje, ali je mogoče, da bi film posnel in zmontiral gospod Mario Foerster, ki se je leta 1935 mudil v Berlinu na specializaciji.

Maks Skladanowsky je umrl leta 1938, torej pozneje. Reportažno snemanje kaže na to, da je bilo snemanje improvizirano. Tehnične novosti spadajo v obdobje sredine tridesetih let in bi logično zanimalo nekoga, ki je na filmski specializaciji.

Film je precej spretno zmontiran, upošteva gibanje kamere, gibanje v sliki in ritem.

Predstavlja tudi smiselno celoto, nekako demonstracijo napredka v filmski tehniki od nemških pionirjev filma Skladanowsky in njunega bioscopa, do takrat verjetno najsodobnejšega nemškega filmskega studija. Lahko bi bil tudi namenjen informiranju filmskih kolegov v Ljubljani.

Načeloma je mogoče, da je Foerster gradivo, uporabljene posnetke, ki so lahko bili tudi na 35 milimetrskem filmu, dobil pri UFI (ali kje drugje) in jih je sam zmontiral.

Proti temu govori izbor zgolj tehničnih motivov na posnetkih in omenjena reportažna kvaliteta posnetkov, posebej kar se tiče osvetljave in kompozicije, zlasti v posnetkih s snemanja. Tisti del je snemal nekdo, ki je moral biti neopazen med snemanji v studijih, in torej ni namenski, informativni ali industrijski film, ki bi prikazoval tehniko in opremo studijev.

V prid hipotezi, da je film narejen iz dobljenih posnetkov, pa govori dejstvo, da je Foerster sicer tudi uporabljal gradiva, ki jih očitno ni sam snemal. Denimo sekvenca o privatnem življenju filmskih zvezd družbe UFA v reportaži Filmski kongres 1935, so verjetno del propagandnega gradiva podjetja UFA.

Mogoča in najbolj verjetna pa je "kombinirana" hipoteza, namreč, da je del filma s sne-

manj v studijih med leti 1935 in 1938 posnel na 16 mm Foerster sam. Že omenjeno improvizirano osvetljevanje in interes za tehnične detajle, ki zagotovo niso del kakšnega namenskega filma, bi to mogli potrjevati. Sekvenca z bratom Skladanowsky pa bi lahko bila del propagandnega gradiva podjetja UFA, h kateremu so spdale tudi že omenjene pripovedi o privatnih življenjih tamkajšnjih zvezd.

Opis kadrov:

1. detajl roke: vlaganje filma
2. detajl roke: napenjanje filma
3. detajl, nagib navzgor: od napisa Skladanowsky's hioscop, spodaj do vrha projektorja
4. veliki plan: portret Maxa S.
5. bližnji plan: portret Emila
6. detajl: zobniki na koleščkih zgoraj (do tu 330 sličic ca 14')
7. bližnji plan: kamera, igralce, sedež z dvigalom za snemalca
8. malo bližje, isto: snemalec na sedežu
9. bližnji plan: bum z mikrofonom, zasuk na igralce
10. bližnji plan: začetek vožnje dvigala nazaj
11. ameriški plan: režiser daje napotke skupini igralcev
12. enak kot prejšnji
13. nagib navzgor z igralcev na reflektorje
14. srednji plan, zgornji rakurz: masker popravlja masko škofu
15. srednji plan: odhod maskerja iz prejšnjega kadra
16. bližnji plan: spust na dvigalu
17. bližnji plan: dvig kamere
18. bližnji plan: nadaljnji dvig kamere
19. bližnji plan: kamera stoji
20. bližnji plan: vožnja kamere nazaj
21. splošni plan: asistent kamere s centimentrom (merilnim trakom)
22. splošni plan: navodila igralcem
23. splošni plan: navodila igralcem
24. total: studio z dvigalom od zadaj
25. bližnji plan: popravljanje maske igralca v fraku
26. veliki plan: igralec z roko maskerja, ki jo leta odstrani
27. srednji plan: udari klapo
28. srednji plan: za šankom, igralka si popravlja šminko
29. detajl plan: roka prižge aparaturo za snemanje zvoka
30. splošni plan: igralci vstanejo iz izza mize
31. splošni plan: igralci plešejo, del iz studija, 759 sličic
32. veliki plan: Max Skladanowsky
33. bližnji plan: Emil Skladanowsky
34. detajl: roka vlaga film
35. detajl: roka napenja film
36. veliki plan nagib navzgor: prikaz aparata od napisa "hioskop" navzgor do Maxa.

Ponem bratov Skladanowsky pri odkritju filma

Oče Carl Skladanowsky (včasih Skladanowsky, Skladanowsky, na aparatu, ki ga kažeta brata, pa Skladanowsky) je bil prikazovalec predstav z lanterno magico. Max je bil priučen fotografiranja in slikanja na steklo in izdelovanja naprav za gledališko osvetljavo. 1979. je naredil plošče in napravo za preliv z uporabo dveh lantern magice za potrebe svojega očeta. Bil je na turneji po Nemčiji s svojim očetom in bratom Emilom. 1889-92 je skonstruiral Mehanično gledališče in potem bil na turneji z njim po Nemčiji pod imenom Hamilton Brothers. Od leta 1890 do 1897 je napravil načrt in izdelal kamero, projektor in drugo opremo za rezanje, perforiranje, kopiranje in razvijanje filma. Leta 1892 je posnel šestsekunden film brata Emila, ki hodi po strehi, in izdelal prvo knjižico-film o tem. 1895. je dokončal svoj prvi bioscop projektor, imel javne projekcije v berlinskem Wintergarten gledališču, dva meseca pred Lumierovo prvo projekcijo. Z izboljšano kamero je posnel več filmov, s katerimi je bil na turneji po Evropi. Filme so sestavljali tako dejanski kot izmišljeni prizori. Med njimi so bili naslednji: predstava variete, Tivoli, berlinske ulice, Napoleona na sveti Heleni, Devica Orleanska in kratke komične situacije, na primer lov na muho.

Od leta 1907 je ustanovil družbo PFA (projekcija za vsakogar), ki je izdelovala filme - knjige in filmske kamere v berlinski tovarni kamer. Od leta 1935 je imel častne predstavitve v Nemčiji in na Japonskem. Sin Erich Skladanowsky je zgodovinar filma.

Brata Skladanowsky sta odkrivala film hkrati z bratom Lumiere, Edisonom in drugimi pionirji filma. Filme sta morda snemala že pred Lumieri. Toda kot rojstni datum filma se šteje dan prve javne, komercialne projekcije. Čeprav sta Skladanowska imela javne projekcije pred Lumieri, je bila pri odločanju o prvenstvu Lumierov pri izumu filma odločilna kakovost tehnične rešitve njenega Cinematographa, saj je le-ta vseboval vse bistvene tehnične rešitve sodobne kamere in projektorja. Bioscop bratov Skladanowsky je tehnično precej bolj pomanjkljiva naprava z dvema objektivoma, ki sta vsaka z devet sličic na sekundo hkrati projicirala sliko, ki je tako dosegla frekvenco šestnajst sličic na sekundo. Gre torej za bolj zapleteno in manj učinkovito napravo od "cinematographa".

BERLINSKA REPORTAŽA, 1936
(Naslov v slovenščini in nemščini)
Dolžina 113,15 m, nemi

Film je izjemno kvalitetna dokumentarna pripoved o velemestnem utripu Berlina. Gre zagotovo za estetsko najkvalitetnejši, najbolj večče pripovedovani slovenski film svojega časa, ki je,

kar se filmske pripovedne tehnike tiče, primerljiv z najboljšimi dokumentarnimi filmi tistega časa, ki so nastajali denimo v Veliki Britaniji in Ameriki.

V večjem delu gre za izvirnik obračilnega 16 milimetrskega Agfa "varnostnega filma". Film je bil montiran dvakrat, na dva različna načina. Najprej neposredno v kameri, o čemer pričajo presvetljene prve sličice v vsakem kadru. Da so bile verjetno te montažne rešitve poboljšane, pa pričajo acetonske zlepke. Te zlepke so tudi na tistih mestih, kjer so bili naknadno dodani naslov in mednapisi.

V filmu se uporabljajo različni objektivni, med drugimi tudi na treh mestih zoom. Zoom so prav leta 1936 dali na trg tako v ZDA kot v Nemčiji, zato je šlo za veliko tehnično novost, ki se je ni uporabljalo veliko do konca petdesetih, začetka šestdesetih let.

Kombinacija zoomiranja naprej in nazaj v katedrali je sploh presenetljivo dohro izpeljav postopek.

Vprašanje je, ali je vse gradivo posnel gospod Foerster sam ali je kaj dobil v studijih družbe UFA. Denimo gradivo o preizkušanju zoom objektivov. Morda je sam preizkušal te objektivne za podjetje UFA. Glede na to, da omenjeni posnetki nikakor ne izstopajo iz pripovednega koncepta Berlinske reportaže, pa je popolnoma mogoče, da je tudi te posnetke posnel gospod Foerster sam.

Za BERLINSKO REPORTAŽO ne moremo z gotovostjo ugotoviti, ali gre za kopijo ali original. Napis AGFA na začetku je original. (Z lakirane strani se pravilno čita.) Modri napis AGFA je kopija. Nemški napis se čita z emulzije in je prva kopija originala. Slovenski napis se pravilno čita z lakirane strani in je lahko original (posnet v laboratoriju za trike ali kot projekcija na platno). Preliv je kopija, obrnjena kot original. Ostali beli vmesni napisi na črni podlagi so pozitiv kopije. Obrnjeni so kot original iz tub negativa. Položaj napisov tovarniških oznak med perforacijo ni merilo za ugotavljanje, ali je material original ali kopija, prva, druga itd, saj se dvojno perforiran trak lahko kopira ali od začetka ali od konca. Zoom je narejen z objektivom, v kameri. V prostoru med perforacijami vidimo nadaljevanje slike, ki je posneta. Povekod je slika razširjena v celoten medperforacijski prostor in daje enak vtis, kot če bi gledali današnji super 16 mm format. Ni možno ugotoviti, ali je to posneto s kamero ali gre za posledico kopiranja. Material, za katerega predvidevamo, da je izvirnik, ima tovarniške oznake spodaj. Nekateri posnetki v filmu, med ostalimi tudi posnetki galebcev, imajo te napise zgoraj. Mogoče je, da je bil trak pri snemanju vstavljen v kamero od leve proti desni. Dvakrat je kader podaljšav s koščkom kopije istega kadra. Kadri z jadmnicami so enaki kot vmesni napisi, torej pozitivni.



Marjan Foerster, Berlinski policist pelje skupino otrok preko ceste,
Berlinska reportaža iz leta 1936
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

Plakati Hokejskega kluba Jesenice

IRENA LAČEN-BENEDIČIČ

Od 8. do 18. maja je bila v Kosovi graščini na Jesenicah ob 50 letnici Hokejskega kluba in Športnega društva Jesenice na ogled razstava Hokejski plakat. Razstava je ena od rednih razstav Muzeja Jesenice in sta jo pripravila Tone Konohelj in Irena Lačen Benedičič, tudi avtorja kataloga oh razstavi, ki je bil izdan v obliki obojestranskega plakata. Večina razstavljenih plakatov sodi med arhivsko gradivo, ki ga hrani Muzej Jesenice v svoji še ne dokončno urejeni zbirki plakatov s področja športa in kulture.

Plakat ali lepak, se pravi vse oblike enolisticne tiskane in v danem trenutku aktualne informacije, je množično sredstvo vidnega sporočanja. Morda lahko njegove korenine iščemo že pri Grkih in Rimljanih, ko so vabili na športne igre in druge prireditve. Zаметke plakata v srednjem veku lahko pripisujemo javnim razglasom, ki so jih na srednjeveških trgih igrali glasniki.

Razvoj tiskarstva v 19. stoletju je pripomogel k razmahu grafičnega ohlikovanja in nasploh k temu, da je ohlikovanje postalo ena njegovih glavnih zvrsti.

Začetni plakati oziroma letaki kot vabila na manifestacije in shode so z narodno-osveščevalno propagandno vlogo primerki tipografskega plakata, zasnovanega na izročilu knjižnega tiska. Slovenski trgi in mesta so bili konec prejšnjega stoletja opremljeni s plakatnimi sporočili na plakatnih stehrib, oglaševalnih tahlah ali izpostavljenih zidovih.

V secesijsko ohlikovanem začetku 20. stoletja se kažejo komunikacijsko jasno zastavljena ter z reduktivno ohlikovno in harvno govoricno zasnovana plakatna sporočila, v katerih so slikovna sporočila pomenško kudirana s pomenljivim odsevom funkcionalističnih zgledeov. V tridesetih letih so poleg tipično tržnih plakatov ohlikovali še razstaviščne, sejemske, športne, društvene in druge kulturne vsehine plakatov, med katerimi se posehno odraža prispevek slovenskih slikarjev, skluden z njihovim siceršnjim ustvarjanjem. Ohlikovno in sporočilno specifiko odsevajo tudi v štiridesetih letih tiskani partizanski plakati.

Z mladimi ustvarjaleci petdesetih let so bila v grafično ohlikovanje vključena sodohna prizadevanja stroke. Nova podoba plakata je stremela k večplastnosti sporočilnega izraza, funkcionaliziranju vizualne govoricne in njegovi pestri tipološki rabi. Nove podohe plakata s poudarkom na slikovnih, pretežno fotografsko formuliranih sestavinah v sorazmerju s tipografijo, so zastopali ohlikovalci, ki so se izohraževali v tujini.

Izstopal je tudi krog slovenskih ohlikovalcev, ki so se v začetku sedemdesetih let šolali na varšavski akademiji. Njihovo vztrajanje pri sporočilnosti rishe odraža pri slovenskem plakatu

svežino in vidno privlačnost. Zadnji dve desetletji pa v novejši produkciji plakata, ki je zajela celosten tematski in izpovedni obseg sodohne sporočilnosti, prevzemajo vodilno vlogo ohlikovalci ljubljanske arhitekturne šole.

Plakate, letake in drobne tiske hranijo praviloma arhivi. Ker pa je to arhivsko gradivo specifichne narave, je samoumevno, da jih zhirajo, urejajo in varujejo tudi muzeji in knjižnice. Dragocene so različne zbirke plakatov, ki jih hranijo posamezniki, klubi, društva in združenja. Omenjeno "mejno" gradivo postaja vse pomemhnejše pri raziskovalnem delu zgodovinarjev, etnologov, sociologov in drugih.

Muzej Jesenice hrani med svojim arhivskim gradivom tudi plakate Hokejskega kluba Jesenice. Za njihovo materialno varstvo smo v muzeju strokovno poskrheli, vendar nanj pred prevzemom nismo mogli vplivati. Nekateri plakati (predvsem novejši) so v dohrem stanju, lepo ohranjeni, drugi so hili prepognjeni, zloženi, preluknjani od risalnih žehljčkov, odtrgani, popisani... Vsekakor pa nas je pri izboru predstavljenih plakatov vodila njihova sporočilna vrednost.

Za razstavo ob 50 letnici Hokejskega kluba, s katero smo oheležili tudi 50 letnico delovanja Športnega društva na Jesenicah, smo zbrali hokejske plakate, ki jih hranita naš muzej in hokejski klub, dopolnili pa smo jih tudi z dragocenimi zasehnimi plakati jeseniških hokejistov (Marko Smolej, Edo Hafner in Branc Jeršin).

Cilj vseh plakatov je z izbranim motivom zhuditi pozornost, delimo pa jih lahko glede na velikost, namenhnost, uporabnike, način tiska, čas nastanka...

Hokejske plakate lahko delimo na:

- tiste, ki vabijo na jeseniške tekme v halo Podmežaklo,
- plakate svetovnih prvenstev in srečanj, kjer so nastopali jeseniški favoriti, in
- spremne plakate, ki osvetlujejo dejavnosti hokejskega kluba.

Najstarejši plakat, ki omenja nastop jeseniških hokejistov pod takratnim imenom Gregorčič (Jugoslavija) je iz konca 40. let. Na tekmo (hrez letnice) vahi 23. 12. na drsališče v Zell am See. Grafično izstopajo hokejska palica, drsalka in plošček z znakom avstrijskega društva.¹

¹ Hokejsko drsalna sekcija Športnega društva Inže Gregorčič je bila ustanovljena 6. 1. 1948, ko je ekipa prvič uradno nastopila na pikalnem tekmoovanju v Celju. Jeseničani so prvi uradno hokejsko tekmo na Jesenicah odigrali 19. januarja 1949, ko so premagali ljubljansko ekipo Enotnosti (B). Leta 1953, ko je bilo v Podmežakli zgrajeno prvo umetno drsališče v Jugoslaviji, se je Hokejsko drsalna sekcija Inže Gregorčič preimenovala v Hokejski drsalni klub Jesenice. (T. Konohelj, Hokejski plakat,

V začetku leta 1956 vabijo Jeseničani z razporedom tekem državnega prvenstva v hokeju na ledu pet dni zapored na hokejske tekme, ki so bile prvič organizirane na Jesenicah. Jeseniški klub se je predstavil vsak dan, na plakatu so navedena obvestila o ugodnih vezab z vlaki, skupinskih sindikalnih popustih in ime tiskarne, ki je plakat natisnila.²

Leto za tem, 9. 1. 1957, je jeseniški klub nastopil na mednarodni tekmi v italijanskem Bolzanu (Palazzo del Chiaccio). Na plakatu navajajo vstopnino in tiskarno. Ime Jeseničanov, napisano z rdečo barvo, zavzema kar tretjino plakata.

Takratni "Hokej drsalni klub" vabi na hokejske tekme in drsalne revije na umetno drsališče na Jesenicah v sezoni 1958-59. Večbarvni plakat, delo Balentina, izstopa z risanim hokejistom, ki je s hokejsko palico pridrsal za ploščkom z jeseniške panorame. V ozadju je vidna stilizirana podoba železarskega mesta pod Karavankami s plavžnimi dimniki.

Med športne panoge na ledu sodi tudi kegljanje. Do 31. 1. 1965 je potekalo 15. svetovno prvenstvo v kegljanju na Jesenicah in Bledu. Poleg kegljaškega orodja je na plakatu tudi ime tiskarne.

Organizacijski pododbor "Hokej 1966" Jesenice - Jugoslavija je z mednarodno hokejsko tekmo med Jugoslavijo in Avstrijo vabil na umetno drsališče Jesenice 1. 2. 1966. Trojezičen plakat izraža sporočilo le tekstovno.

Pododbor Jesenice je v okviru svetovnega prvenstva od 27. 2. do 1. 3. 1966 priredil tri prijateljska srečanja. Kot kaže, je jeseniški klub 28. 2. nastopil samostojno, 1. 3. pa v sklopu jugoslovanskega moštva.

V istem letu je bila velika mednarodna tekma med Oxfordom (Anglija) in Jesenicami. Tekstovni plakat sporoča tudi ceno vstopnice, ugodno železniško vezo in ime tiskarne.

Na svetovno prvenstvo v hokeju na ledu od 3. do 13. 3. 1966 je vabil plakat s tremi hokejskimi palicami, ki ponazarjajo tri hokejske centre - Ljubljano, Zagreb in Jesenice. Na plakatu je navedeno ime oblikovalca in tiskarne.

V letu svetovnega prvenstva (junija 1966), je uprava HK Jesenice že skrbela za svoj podmladek z vpisom v hokejsko šolo. Brezplačno šolanje je bilo vodeno pod strokovnim vodstvom učiteljev in trenerjev, vpisovali pa so, s soglasji šole in staršev, otroke stare od 12-15 let.

Grafično zanimiv italijanski plakat je jeseniške šampione z velikimi črkami obeležil na svojem plakatu kot vabilo na tekmo 28. 12. 1968. Poleg omembe tiskarne je na plakatu tudi hokejist v drsanju za ploščkom, ki ima na majici

začetne črke gostitelja Ortisei - HCO in klubski znak. S plakata je razvidno, da čelada še ni bila obvezni del hokejske opreme.³

V igralski ali navijaški, vsekakor pa v športni vncmi Jeseničanov pa tudi drugih hokejskih središč se je nemalokrat pripetilo, da so na plakatih napisani datumi, ure, vstopnine..., manjka pa leto, v katerem so tekmo igrali.

Hokejski plakati z različnimi vabili na tekme, državna prvenstva, tekme B razreda, sicer brez letnice, pa vendar dajejo nekaj informacij. Eden takih je plakat, s katerega lahko razberemo, da je bil nosilec hokejskih prireditev tudi že 1961. leta ustanovljeni Hokejski klub Kranjska Gora, ki je prirejal tekme v edini občinski hokejski dvorani Podmežakli. V isto skupino sodi plakat mednarodnega hokejskega turnirja "Pokal občinskega sindikalnega sveta", na katerem je tudi podpis ruskega trenerja Boris Afanasijeva.⁴

Jesen leta 1970 so takratni jugoslovanski prvaki Jeseničani nastopili na umetnem drsališču v mednarodni hokejski tekmi v Švici s švicarskim prvakom La Chaux-de-Fonds. Tekst dopolnjujeta jugoslovanska in švicarska zastava, v spodnjem delu plakata pa sta navedena uradni pokrovitelj tekme in ime tiskarne.

Še isto leto novembra so bili Jeseničani gostitelji kombinirane tekme med Jesenicami in Beljakom (VSV-Villach).

Načrtno strokovno oblikovan plakat skupine za oblikovanje je, s figuro vratarja v svoji značilni obrambni akciji, napovedal prijateljsko tekmo 14. 9. 1972. V športnem dubu sta se pomerili ekipi Jesenic in Bad Nauheima v Nemčiji. V spodnjem delu plakata je poleg vstopnin naveden pokrovitelj tekme.⁵

Že dan za tem so se večkratni jugoslovanski prvaki z Jesenic pomerili v športni hali Essen na prijateljski mednarodni hokejski tekmi z že leta 1936 ustanovljenim klubom Krefeld. Vidno sporočilo plakata predstavlja retuširan posnetek vratarja, napadaleca in obrambnega igralca pred vrati. V spodnjem delu plakata navajajo vstopnino in prodajna mesta, ob strani pa ime oblikovalca in tiskarne.

Vsebinsko najodmevnejši plakat pri nas vabi na tekmo med večnima rivaloma, Jesenicami in Olimpijo. Organizator, Hokejski klub Jesenice, je v halo Podmežaklo navdušene navijače vabil 20. 10. 1976. V zadnjih letih so obvestila o hokejskih

katalog ob razstavi, Jesenice 1997, ilatje T. K., Hokejski...)

² Na državnem prvenstvu od 25. - 29. januarja 1956 na Jesenicah so domačini zasedli drugo mesto in s tem najavili naskuk na naslov državnega prvaka, ki so ga dobili na 10. državnem prvenstvu v Beogradu leto za tem. (T. K., Hokejski...)

³ Uspeli jeseniških hokejistov so se od leta 1957 do 1968 izrazito stopnjevali. Zanimivo je, da so tujde reprezentance sestavljali prav Jeseničani, ki so leta 1968 na olimpijskih igrah v Grenobleu v B skupini osvojili prvo mesto, kar še danes velja za največji uspeh takrat jugoslovanskega državnega hokeja. (T. K., Hokejski...)

⁴ Boris Afanasijev je bil trener jeseniškega hokejskega kluba v letih 1973 in 1974. (T. K., Hokejski...)

⁵ Leta 1972 je ljubljanska Olimpija prvič prevzela Jeseničanom naslov državnih prvakov, ki so si ga naslednje leto spet prigrabili. V letu 1972 pa su se zati jeseniški hokejisti veselili nibe strehe nad hokejskim igriščem. (T. K., Hokejski...)

tekmab na stalnih tablah hokejskega kluba.⁶

V pokriti hokejski hali Tabor so si v istem letu privrženci hokeja za 10 čeških kron ogledali tekmo med gostiteljskim klubom Tabor in z velikimi črkami obeleženim prvotligaškim hokejskim klubom Jugoslavije - Jesenicami. V spodnjem levem kotu sicer sanio tekstovnega plakata je tudi ime tiskarne.

V ledeni dvorani Davos se je leta 1985 odvijala povratna tekma evropskega pokala med istoimenskim prvaškim švicarskim klubom Davos in takratnim jugoslovanskim prvakom Jesenice. Poleg stiliziranega ledenega stadiona v Davosu na vrhu plakata je v sredini klubski znak gostitelja, spodaj pa sponzorja tekme. Navedena je tudi tiskarna, kjer so natisnili plakat.

Proti koncu 80. let je jeseniški klub gostoval na italijanskem stadionu Olimpico Cortina. Poleg vstopnine je navedeno ime oblikovalca. Na večbarvnem plakatu sta dve stilizirani silhueti hokejistov v akciji.

Jeseniški klub pa ni bil spreten samo na ledu, ampak se je izkazal tudi kot organizator velike hokejske tombole leta 1987. Priredili so jo v športnem parku ter izžrebali 25 glavnih dobitkov, med katerimi so bili tudi 3 avtomobili. Poleg teksta in imena tiskarne je na plakatu figura hokejista v značilni drži s palico in ploščkom, natisnjene pa so tudi fotografije nagrad in imena glavnih pokroviteljev tombole.

Ekipa Aeroni Jesenice, ki je leta 1992 osvojila naslov državnega prvaka v samostojni neodvisni Sloveniji, je predstavljena na plakatu, kolarjarju s fotografijo moštva.⁷

Na mednarodnem hokejskem turnirju Spartaka v Moskvi od 5. do 11. 8. 1996 so tekmovali tudi jeseniški hokejisti Aeroni Jesenice z logotipom glavnega sponzorja Aeronija. Plakat z odsevom zvezd na ledeni površini poleg hokejista simbolizira velike ruske hokejske zvezde v kanadsko-ameriški profesionalni ligi NHL. Spodnji del plakata je namenjen urniku tekem z znaki sodelujočih klubov in glavnim pokroviteljem turnirja. Navedeno je ime tiskarne.

Svetovno mladinsko hokejsko prvenstvo C

skupine je od 30. 12. 1996 do 3. 1. 1997 potekalo v Romuniji. Z zastavami držav so obeleženi aktivni udeleženci mladinskega hokeja, ki so jih zastopali tudi Jeseničani. Osrednji del plakata zavzema sodobno grafično oblikovana stilizirana podoba hokejista. V spodnjem delu so navedeni sponzorji prvenstva.

Na Jesenicah je bilo od 2. do 6. 4. 1997 tekmovanje Mednarodne drsalne zveze ISU v umetnostnem drsanju. Plakat TRIGLAV TROPHY z navedenim oblikovalcem svojega izgleda oblikovno ni spremenil vse do danes, odraža plesni par drsalcev.

Predstavitev končujemo v istem kraju (Zell am See), kot smo jo začeli. Največji svetovni evropski hokejski turnir VI podmladkov se je od 26. 3. 1997 odvijal v avstrijskem športnem središču Kaprunu. Živopisani plakat tekstovno sporočilo dopolnjuje s trojico hokejistov pred hokejskimi vrati, na dnu plakata pa z logotipi glavnih pokroviteljev srečanja.

VIRI IN LITERATURA:

- Arhiv Muzeja Jesenice, Zbirka plakatov.
Irena Lačen Benedičič in Tone Konobelj, Hokejski plakat, katalog ob razstavi, Jesenice 1997.
Enciklopedija Slovenije 8, Ljubljana 1994, str. 369-371.
Stane Bernik, Plakat in znak - vodilni temi slovenskega sodobnega oblikovanja vidnih sporočil, Ljubljana 1988, str. 6-45.
Andrej Pompe, Uspešen je, kadar se ljudje odzovejo, Podjetnik 11, št. 1, Ljubljana 1995, str. 42-44.
Marjetka Legat, Zbirka gledaliških plakatov, Maribor 1988, str. 9.
France Benedik, Zbirka plakatov o ustreljenih talcih, 40 let Gorenjskega muzeja, Kranj 1993, str. 61-65.
Marjeta Čampa, Valorizacija drobnega tiska, Arhivi XIV, 1-2, Ljubljana 1991, str. 65.

⁶ Do leta 1984 sta si ekipi Jesenice in Olimpije vsaki dve leti prevzemali naslov državnega prvaka: Olimpija 1975 in 1976, Jesenice 1977 in 1978, Olimpija 1979 in 1980... (T. K., Hokejski...).

⁷ Po letu 1984 su na hokejskem ledu prevzeli vidna mesta ben-grajski klubi Crvena zvezda, Partizan in zagrebški Medveščak. V tem letu so Jeseničani 1985, letu še osvojili naslov pred Crveno zvezdo, pa jim to v sezoni 1986 ni uspelo. Tridesetletni plemenit slovenski klubov v hokeju je prekinil Partizan. Jeseničani so leta 1987 osvojili 22. zvezdico, 23. naslov pa so po srečanju prostih srečev v četrti tekmi z Olimpijo prevzeli leto za tem (1988). Naslednja tri leta je bil nosilec državnega prvaka Jugoslavije zagrebški Medveščak (do leta 1991). Sledi prelomna sezona 1991/92, ko so Jeseničani ponovno osvojili državne naslove vse do leta 1994. Zanj tri leta pa osvaja naslov državnih prvakov Ljubljanska Olimpija. (T. K., Hokejski...).

CONI
ENAL
FISSO

Palazzo del Ghiaccio - Eispalast 11

Incontro internazionale hockey su Ghiaccio
Internat. Eishockey Freundschafts - Spiel

Mercoledì **9** Gennaio 1957 Ore **21** Uhr
Mittwoch **9** Januar 1957

H.C. JESENICE

IUGOSLAVIA **JUGOSLAVIEN**

H.C. BOLZANO - BOZEN

PREZZI D'INGRESSO: Centrali numerati L. 700 - Laterali numerati L. 500
Tribuna L. 400 - Ostello L. 250 - Riduttori Sed. L. 50 - ENAL L. 30

ENTRITESPREISE: Nummerierte Zentralsitze L. 700 - Nummerierte Seitensitze L. 500
Tribüne L. 400 - Ostello L. 250 - Einsteigerplätze Hochstuhle L. 50 - ENAL L. 30

Plakat za hokejsko tekmo med H.k. Jesenice in H.k. Bolzano, 9. januarja 1957,
Muzej Jesenice, Zbirka plakatov

Velika mednarodna tekma v hokeju na ledu

V NEDELJO,
30. 12. OB 19

Umetno drsališče
na Jesenicah
(pod Mežakljo)

Cene vstopnicam 120,
100 in 80 dinarjev

Izkoristite ugodne arto-
bne in kolonialne
prevose avto!

OXFORD
(ANGLIJA)

JESENICE
(JUGOSLAVIJA)

Plakat za hokejsko tekmo med H.k. Oxford in H.k. Jesenice, 30. decembra 1969,
Muzej Jesenice, Zbirka plakatov

Partijsko šolstvo v Sloveniji po letu 1945

DARINKA DRNOVŠEK

V Arhivu republike Slovenije v Referatu za dislocirano arhivsko gradivo I (večina gradiva tega referata predstavljajo fondi in zbirke bivšega Zgodovinskega arhiva Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije) je ohranjenega tudi precej arhivskega gradiva o izobraževanju članov komunistične partije oz. zveze komunistov v Sloveniji. Največ tovrstnega gradiva je seveda v fondu Politične šole pri Centralnem komiteju ZKS. Fond obsega 8,5 tm gradiva za obdobje od 1972-1990 in ga je arhiv prevzel po ukinitvi šole januarja 1990. Gradivo še ni arhivsko urejeno in popisano, se pa kot pripomoček uporabljajo delovodniki. Fond obsega naslednje gradivo: prijavnice študentov 1972-1989, gradivo zaključnih izpitov 1973-1989, poročila in programe o idejno političnem izobraževanju v ZKS 1972-1989, kronike Enoletne politične šole 1987-1989, dnevnik in redovalnice 1972-1989, pogodbe o delu 1987-1989, matične knjige, kartoteko študentov, zaključne naloge EPS 1981-1989, dopise 1972-1990, seje sveta in pedagoškega sveta 1982-1989 ter delovodnike 1975-1990.¹

Podatke o ostalem partijskem izobraževanju pa lahko iščemo predvsem v fondu Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS), in sicer v gradivu kadrovske komisije CK KPS, ideološke komisije oz. komisije za družbenopolitična in idejna vprašanja znanosti, prosvete in idejno političnega usposabljanja komunistov (komisije so v različnih obdobjih imele nekoliko različne nazive). Te komisije so skrbele za partijsko izobraževanje v organizacijskem in vsebinskem smislu, mnogokrat v povezavi z delavskimi univerzami, Centrom za marksistično izobraževanje oz. Marksističnim centrom CK ZKS ter Centrom za družbenopolitično izobraževanje pri Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Občasno je bila ta problematika obravnavana tudi na sejah Centralnega komiteja KPS/ZKS ter sejah njegovih izvršilnopolitičnih organov (predsedstva, izvršnega komiteja, sekretariata). Tako najdemo v gradivu razna poročila, programe in informacije o delu partijskih šol in tečajev, razne teze in analize političnega izobraževanja, statistična poročila o opravljenih tečajih, seminarjih, šolah itd. ter statistična poročila in analize slušateljev, sezname udeležencev, dopise šol, razne informacije, razprave o nalogah političnih šol, kadrovske zadeve v zvezi z izborom slušateljev in predavateljev ipd.

Program je poleg spoznavanja osnov politike

in delovanja ZK ter aktualnih družbenopolitičnih in gospodarskih tem obsegal, prilagojen za posamezne oblike in stopnje izobraževanja, še temeljna poglavja iz marksizma in leninizma, zgodovino delavskega gibanja in ZKJ, politično ekonomijo, osnove sociologije, mednarodne ekonomske in politične odnose, ekonomiko SFRJ, osnove samoupravnega družbenopolitičnega sistema SFRJ, aktualne probleme socializma, splošni ljudski odpor ter družbeno samozaščito ipd.

Zveza komunistov Slovenije je razvila različne oblike tega izobraževanja z namenom dvigniti kvaliteto političnega dela svojega članstva, ga usposabljal za organizacijske, vodstvene in aktivistične naloge. Šolanje je imelo namen doseči čimvečjo ideološko in politično cnotnost zveze komunistov.

V prvem obdobju po nastanku Komunistične partije Slovenije je bil poudarek predvsem na samoizobraževanju, s prebiranjem in študijem tujejezične literature s poudarkom na razlagi družbenega razvoja in nujnosti njegovega revolucionarnega razvoja. Veliko so študirali tudi v zaporih, mnogi pa so ilegalno odšli na politično šolanje v Sovjetsko zvezo (zlasti na Komunistično univerzo narodnih manjšin Zahoda - KUNMZ). Pred drugo svetovno vojno je Centralni komitej KPJ ustanovil svoje šole v Markarski in Dubravi pri Zagrebu in so jih obiskovali tudi slovenski komunisti.²

Med okupacijo je Centralni komitej KPS za načrtno izobraževanje komunistov ustanovil Partijsko šolo pri CK KPS, ki je s prvim tečajem pričela junija 1943 na Kočevskem Rogu. Do konca vojne je bilo organiziranih 12 višjih in srednjih tečajev, ki jih je obiskovalo 557 slušateljev. Vsak tečaj je trajal približno dva meseca. Učili so se o osnovah marksizma, razvoju delavskega gibanja, o nacionalnem vprašanju, izgradnji socializma v Sovjetski zvezi, zgodovini VKP(b), strategiji in taktiki partije in NOB itd.³ Oktobra 1943 je bila ustanovljena tudi Pokrajinska partijska šola pri Pokrajinskem komiteju KPS za Primorsko. Obiskovali so jo tudi tečajniki z Gorenjske. Po napadu na šolo, januarja v Cerknem je bila začasno ukinjena. V sedmih tečajih je sodelovalo čez 390 tečajnikov. Ponovno je začela z delom septembra 1944 in organiziranih je bilo še devet srednjih in nižjih tečajev z okoli 300 udeleženci.⁴ Podobna je delo-

² Politično izobraževanje, Enciklopedija Slovenije, knj. 9, str. 99, Ljubljana 1995.

³ AS, Referat I, f. Partijska šola pri CK KPS.

⁴ AS, Referat I, f. Pokrajinska partijska šola pri PK KPS za Primorsko.

¹ Arhiv Republike Slovenije (AS), Referat za dislocirano arhivsko gradivo I (Referat I), Prevzemni zapisnik z dne 16. 1. 1990.

vala leta 1944 tudi na Štajerskem s preko 160 tečajniki. Poleg tega je bilo organiziranih še veliko divizijskih, okrožnih in okrajnih tečajev, ki se jih je udeležilo preko 2000 slušateljev. Na Kočevskem Rogu in v Beli krajini je od avgusta 1943 do osvoboditve delovala še višja skojevška šola. Enajst tečajev se je udeležilo okrog 250 skojevcev.⁵

Po vojni je Partijska šola CK KPS najprej nadaljevala s partijskimi tečaji (13., 14., 15. kurz od junija do decembra 1945),⁶ obenem pa si je Komunistična partija Slovenije prizadevala, da bi pomanjkljivo izobrazbo, kot posledico vojne, čimprej nadoknadili z raznimi oblikami izobraževanja, kot so bile VEČERNE PARTIJSKE GIMNAZIJE (1949-50), DOPISNE IN REDNE PARTIJSKE ŠOLE, ŠTUDIJI PO KROŽKIH, VEČERNI IZOBRAŽEVALNI TEČAJI (poljedelstva, vinogradništva ipd.), SEMINARJI ZA KULTURNO-PROSVETNE DELAVCE itd. Za horec-komuniste, ki so ostali brez poklica, je Svet za prosveto in kulturo LRS na pobudo Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (CK KPS) organiziral v letih 1953-1955 tečaje za opravljanje PRIVATNIH IZPITOV za srednjo kmetijsko in gozdarsko šolo, ki jih je organizirala Ekonomska srednja šola v Ljubljani. Tečaji so bili internega značaja in so trajali dve leti. V tem času so predelali program štiriletnega šolanja.⁷ V prizadevanju za dvig idejne ravni svojega članstva, je partija poudarjala tudi pomen samoizobraževanja, to je študija marksistične literature, del Edvarda Kardelja, Borisa Kidriča, programa in statuta Zveze komunistov, raznih pisem izvršilnih organov KP/ZK itd. Poleg tega je organizirala izobraževanje različnih oblik (krožke, tečaje, dopisne in redne partijske šole, aktivne komunistov posameznih strok, obiske funkcionarjev na terenu, seminarje za vodstva ipd.), ki so omogočali ideološko izobrazbo velikega števila članstva.

Decembra 1945 je Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije (CK KPJ) sprejel odlok o NIZJIH PARTIJSKIH ŠOLAH pri centralnih komitejih KP (1945-1950), ki so trajale po 3 oz. 5 mesecev.⁸ Končalo jo je 578 udeležencev.⁹

Oktober 1948 je bila ustanovljena enoletna SREDNJA PARTIJSKA ŠOLA, ki je v različnih oblikah delovala vse do leta 1990. V letih 1948-1953 jo je končalo 313 komunistov.¹⁰ Februarja 1953 je bila preimenovana v POLITIČNO ŠOLO PRI CK ZKS. Uveden je bil vpis na podlagi

javnega razpisa in prostovoljnih prijav.¹¹ Šola je bila namenjena predvsem delavcem iz proizvodnje, ki so bili člani delavskih svetov, ter politično aktivnim članom kmetijskih zadrug, političnih organizacij in ljudskih odborov. Leta 1959 je bil sprejet nov kriterij za sprejem slušateljev: izbrani kadri, ki so imeli že določene politične izkušnje (vodstva osnovnih organizacij ZK, občinskih komitejev, delavskih svetov, sindikatov, predavateljskih aktivov itd).¹² Za ostale naj bi bile VEČERNE POLITIČNE ŠOLE, to je občinske politične šole, ki so delovale v različnih oblikah do leta 1990. Za te večerne politične šole je Politična šola pri CK ZKS prevzela inštruktorske naloge, organizirali pa so jih občinski komiteji v sodelovanju z delavskimi univerzami.

V začetku šestdesetih let se je zelo povečalo tudi število političnih šol, ki so jih organizirale delavske univerze. V obdobju od 1959 do 1964 je bilo organiziranih 460 političnih šol s 11.211 slušatelji. Za vodstva političnih in družbenih organizacij so komiteji Zveze komunistov organizirali še 300 seminarjev z 8783 udeleženci.¹³

Leta 1960 je pričela z delom ENOLETNA POLITIČNA ŠOLA v Ljubljani namesto prejšnje Politične šole pri CK ZKS. Po sklepu Sveta za šolstvo LRS o verifikaciji Politične šole z dne 6. 10. 1960 je šola dajala slušateljem srednjo in višjo stopnjo izobrazbe.¹⁴ Z ustanovitvijo VIŠOKE ŠOLE ZA POLITIČNE VEDE leta 1961,¹⁵ ki je imela možnost organiziranja tečajev za usposabljanje kadrov s srednjo strokovno izobrazbo, je CK ZKS kot ustanovitelj Politične šole v Ljubljani izdal konec leta 1962 odlok o prenehanju njenega delovanja kot samostojne ustanove in njeni vključitvi v dejavnost VŠPV kot enoletni oddelk pri VŠPV. Enoletni oddelk pri VŠPV je bil ukinjen leta 1964.¹⁶ VŠPV je vzgajala visoko izobražene kadre za delo v družbenih in političnih organizacijah, organih oblasti in državne uprave, v tisku in publicistiki ter predavatelje za predmete družbenih ved na drugih pedagoških zavodih.¹⁷ Toda to ni bila šola samo za partijske potrebe. V drugi polovici šestdesetih let je bilo vse manj sistematičnih oblik političnega izobraževanja (večerne politične šole, interesni in problemski seminarji itd.), več pa je bilo krajšega, praktičnim potrebam prilagojenega usposabljanja članov Zveze komunistov (seminarji za člane vodstev, za delo v samoupravnih organih, mesečni seminarji za sekretarje občinskih komitejev, seminarji za predsednike komi-

⁵ Politično izobraževanje, Enciklopedija Slovenije, knj. 9, str. 99, Ljubljana 1995.

⁶ AS, Referat I, f. CK ZKS, partijsko šolstvo, s. 31.

⁷ AS, Referat I, f. CK ZKS, kadrovska komisija 1955, s. 69.

⁸ AS, Referat I, f. CK ZKS, Organizacija i program nižih partijskih šola 1945, s. 30.

⁹ AS, Referat I, f. CK ZKS, partijsko šolstvo 1949, s. 30.

¹⁰ Tretji kongres Zveze komunistov Slovenije, str. 54, 1954.

¹¹ AS, Referat I, f. CK ZKS, kadrovska komisija 1953.

¹² AS, Referat I, f. CK ZKS, šolska komisija, s. 77.

¹³ Peti kongres Zveze komunistov Slovenije, str. 52, Ljubljana 1965.

¹⁴ AS, Referat I, f. CK ZKS, šolska komisija 1961, s. 143.

¹⁵ U.I.LRS, št. 4/1961.

¹⁶ AS, Referat I, f. CK ZKS, kadrovska komisija 1964, s. 136.

¹⁷ AS, Referat I, f. CK ZKS, Analiza slušateljev VŠPV v Ljubljani in Beogradu 1962-1963, kadrovska komisija, s. 124.

PREGLED PARTIJSKIH ŠOL PRI CK KPS OD OSVOBODITVE DO ZAKLJUČKA 1. 1947

TEK. ŠTEK.	VASTA TEČAJA	KDAJ SE JE VRED.	SKUPNO ŠTEVILLO TEČAJNIKOV	IZBOR KADRA			SOCIALNI SESTAV					PARTIJSKI STAJ					USPEN			LEKCIJA ZAPOSLITEV						
				PROFESIONALNI	AMATEURNI	NEPROFESIONALNI	JA	UDR	KMDA	DELETO	ANITIZ	TRAVNARSKI	INIKRI	VAJENCI	INTELEKTUALCI	BELEPO	MELO	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
1	SREDNJI PARTIJSKI TEČAJ PRI CK KPS	11. 1. 47 11. 1. 47	40	54	6	10	66	5	3	4	3	1	10	7	6	4	11	22	44	24	8	6	17	20	3	
2	SREDNJI PARTIJSKI TEČAJ PRI CK KPS	11. 1. 47 11. 1. 47	66	46	6	10	5	46	3	1	66	6	7	2	21	14	68	5	22	24	3	8	22	41	1	
3	SREDNJI PARTIJSKI TEČAJ PRI CK KPS	11. 1. 47 11. 1. 47	56	53	11	10	49	5	6	6	6	7	6	5	27	64	36	22	40	22	6	7	35	3		
4	3 Mesečna šola Partijska šola pri CK KPS	11. 1. 47 11. 1. 47	37	49	6	3	16	3	6	6	5	3	5	4	26	20	6	20	24	24	27	20	20			
5	3 Mesečna šola Partijska šola pri CK KPS	11. 1. 47 11. 1. 47	36	67	6	4	56	6	6	6	6	7	3	2	24	26	10	14	28	25	24	13	26			
6	3 Mesečna šola Partijska šola pri CK KPS	11. 1. 47 11. 1. 47	56	40	3	4	3	26	7	6	5	5	3	7	25	23	6	22	26	6	25	5	22			
7	3 Mesečna šola Partijska šola pri CK KPS	11. 1. 47 11. 1. 47	53	44	6	6	7	36	5	6	1	7	1	1	21	27	24	1	26	16	6	6	17	20		
SKUPAJ				66	66	10	12	276	26	14	5	21	67	24	6	40	66	174	10	4	474	467	80	66	665	3

OPOMBA: V RUBRIKI ZAPOSLITEV "PRIVATNO" SO VNEŠNE OSPOJNOSTI - POLJSKE DELAVKE - BREZ PARTIJSKIH FUNKCIJ

Poročilo CK KPS Centralnemu komiteju KP Jugoslavije za leto 1947
Arhiv Republike Slovenije, Referat I, f. CK ZKS, š. 18

sij, za delo z mladino itd.).¹⁸ Kmalu se je pokazalo, da Zveza komunistov potrebuje sistematično in kontinuirano izobraževanje članstva, zato je CK ZKS 10. julija 1972 ponovno sprejel sklep o ustanovitvi POLITIČNE ŠOLE CK ZKS,¹⁹ katere ustanovitev je temeljila na sklepu Sveta za šolstvo iz leta 1960, in sicer zato, da je bila s tem družbeno verifisirana šola in je dajala priznano srednješolsko izobrazbo, kljub temu da je trajala le eno leto. Ta ugodnost je prav gotovo vplivala na to, da se je marsikdo vpisal na to šolo z željo čimprej priti do srednješolske izobrazbe. V prvih petih letih jo je končalo 885 slušateljev.²⁰ Namenjena pa je bila predvsem mlajšim delavcem iz neposredne proizvodnje. Z rednim delom je pričela 2. oktobra 1972. Šola je delovala kot posebna delovna enota Centralnega komiteja KPS. V šolskem letu 1973/74 je bilo ustanovljenih šest oddelkov, in sicer dva v Ljubljani in po eden v Celju, Mariboru, Kopru in Novem mestu, v naslednjem letu pa še po en oddelk v Ljubljani in Mariboru. V jeseni leta 1977 je bilo ustanovljenih tudi 12 medobčinskih študijskih središč kot dislociranih enot politične šole, ki so usklajevala in organizirala izobraževanje v regijah.²¹ Predsedstvo CK ZKS je 16. 3.

1981 sprejelo sklep, da se PŠ CK ZKS preoblikuje v kadrovsko šolo ZK, brez uradne verifikacije, to je pridobitve srednje izobrazbe.²² Imela je dva oddelka v Ljubljani in enega v Mariboru. Politična šola CK ZKS je bila ukinjena 1. 2. 1990.²³

Po letu 1974 se je razvila še ena oblika izobraževanja. Vodilni delavci Zveze komunistov so večkrat obiskali vse občine in mnoge delovne organizacije ter imeli tam svoja predavanja. Poleg tega pa so bili uvedeni tudi seminarji za kandidate za sprejem v Zvezo komunistov.

V začetku sedemdesetih let se je v organiziranih oblikah usposabljal okrog 9% vseh članov, nato pa je število začelo padati. Tako se je leta 1985 usposabljal le še slabe 5% članov,²⁴ ta odstotek pa se je v naslednjih letih še nižal. Na to so vplivale predvsem splošne družbene razmere in kriza, v katero je Zveza komunistov zašla in ki je leta 1990 pripeljala do njene ukinitve.

Za časa oblastnih komitejev v letih 1949 in 1950 je delovalo tudi 6 nižjih partijskih šol. Šole so organizirali oblastni komiteji KPS. Po reorganizaciji oblastnih komitejev je bilo odločeno,

18 Šesti kongres Zveze komunistov Slovenije, str.36, Ljubljana 1960.

19 AS, Referat I, f. CK ZKS, 27.seja CK ZKS 10. 7. 1972.

20 Osmi kongres Zveze komunistov Slovenije, str. 97, Ljubljana 1979.

21 AS, Referat I, f. CK ZKS, 81. seja predsedstva CK ZKS 9. 3.

1981, a.e. 3947.

22 AS, Referat I, f. CK ZKS, 21. seja predsedstva CK ZKS 29. 12. 1982, a.e. 6646.

23 AS, Referat I, f. CK ZKS, 2. seja CK ZKS 16. 1. 1990.

24 10. kongres Zveze komunistov Slovenije, str. 115, Ljubljana 1987.

NIŽJA PARTIJSKA ŠOLA
pri CK KPS
GORNJI LOGATEC
Štev. _____

Logatec 14. IX, 1951.

Razpored predavanj.

I. tema	1. pred.	Stara Jugoslavija in konsolidacija KPJ	13. IX.
	2. "	Proces NOB in specifičnosti	18. IX.
II. tema	1. "	Osnovni pojmi o državi in procesa stagnacije v SZ	22. IX.
	2. "	PLNS kot doledna socialistična država	27. IX.
III. tema	1. "	Prejodno obdobje iz kapitalizma v socializem	2. X.
	2. "	Industrializacija kot zakon socialističnega razvoja v FLRJ	8. X.
	3. "	Politika KPJ na vasi	12. X.
	4. "	Klase združništvo in njegove perspektive razvoja	16. X.
	5. "	Bistvo in značaj novih zakonov na področju trgovine	23. X.
	6. "	Bistvo in značaj novih zakonov na področju financ in gospodarstva sploh	29. X.
	7. "	Delovni odnosi in sistem negrajevanja v PLRJ	5. XI.
IV. tema	1. "	Vloga partije in njen sistem vodstva	8. XI.
	2. "	Vloga in delo OPG	13. XI.
	3. "	Vsebina in metode ideološke borbe in pol. vzgojnega dela	16. XI.
	4. "	Lik komunistična-komunistična morala	21. XI.
V. tema	1. "	Analiza mednarodnih odnosov	26. XI.
	2. "	KPJ in napredna gibanja v svetu	5. XII.

Konferenec, ki jih bodo imeli predavatelji, naj bi bilo po možnosti vedno pred naslednjim predavanjem.



Upravnica:
/Božidar Ljubica/

Razpored predavanj Nižje partijske šole pri CK KPS v Gornjem Logatcu,
Arhiv Republike Slovenije, Referat I, f. CK ZKS, partijsko šolstvo 1945-1951, š. 30

da se te šole vodijo centralno, in organizirane so bile tri oblastne (ljubljska, goriška, mariborska) ter mestna za Ljubljano, ki je začela delovati maja 1949.²⁵

Za izboljšanje splošne izobrazbe vodilnih partijskih kadrov na terenu so bile v šolskem letu 1949/1950 organizirane VEČERNE PARTIJSKE GIMNAZIJE,²⁶ v okviru katerih je bil predviden študij nižje gimnazije v dveh šolskih letih, in sicer 40 oddelkov. Kandidati za višjo gimnazijo pa so imeli možnost obiskovati večerne delavske gimnazije, ki so obstajale v vseh večjih centrih.

V letih 1959-1963 je za partijsko šolstvo skrbel CENTER ZA MARKSISTIČNO IZOBRAŽEVANJE KADROV, ki je deloval v okviru ideološke komisije CK ZKS. Njegove

naloge so bile organizacijski, kadrovski in vsebinski problemi večernih političnih šol ter kadrovska in programska vprašanja enoletne politične šole kompleks zadev v zvezi z začetkom delovanja VŠPV. Poleg tega je njegov delovni program zajemal tudi družbenopolitično izobraževanje v okviru rednega šolskega sistema.²⁷

Člani ZKS, ki so se že uveljavili v družbenopolitičnem življenju, so se lahko usposabljali tudi na šolah, ki jih je ustanovil CK ZKJ (VIŠJA PARTIJSKA ŠOLA DJURO DJAKOVIČ v Beogradu (1946-1954), ki jo je končalo 98 udeležencev iz Slovenije,²⁸ VISOKA ŠOLA ZA POLITIČNE VEDE v Beogradu (1960-1975) ter POLITIČNA ŠOLA ZKJ JOSIP BROZ TITO v Kumrovcu (1975-1990).

25 AS, Referat I, f. CK ZKS, partijsko šolstvo 1951, š. 30.

26 AS, Referat I, f. CK ZKS, kadrovska komisija 1954.

27 AS, Referat I, f. CK ZKS, ideološka komisija 1965, š. 150.

28 AS, Referat I, f. CK ZKS, partijsko šolstvo 1954, š. 30.

Fond Edvard in Pepeca Kardelj

ALENKA GABRIČ-KAČIČNIK

Gradivo fonda Edvard in Pepeca Kardelj je bilo v Arhiv Republike Slovenije prevzeto v več sklopih, od različnih izročiteljev, pa tudi časovno v več prevzemih v letih 1989 in 1990.

Edvard Kardelj sodi med politike, ki so najbolj izrazito vtisnili pečat Sloveniji, Jugoslaviji, posredno pa tudi neuvrščnemu svetu po drugi svetovni vojni. Rodil se je v Ljubljani, 27. januarja 1910. in umrl prav tako v Ljubljani, 10. februarja 1979. Maturiral je na ljubljanskem učiteljskišči leta 1929. Že v času šolanja je aktivno deloval v vrstah komunistov. Leta 1926 je postal član SKOJ-a, zatem pa je prevzemal vse odgovornejše naloge. Veliko je pisal in objavljaj, takoj ob začetku druge svetovne vojne se je kot eden vodij vključil v partizanske vrste. Bil je med Titovimi najožjimi sodelavci, po vojni pa je prevzemal najzahtevnejše funkcije v državi; bil je podpredsednik DFJ, minister za konstituantno, podpredsednik vlade FLRJ, podpredsednik ZIS, v.d. ministra za zunanje zadeve v prvi začasni vladi, nato zunanji minister, predsednik zvezne skupščine, sekretar CK ZKJ, član predsedstva ZKJ, član izvršnega biroja CK ZKJ, član predsedstva SFRJ in opravljal še mnoge druge funkcije.

Po vojni se je teoretično ukvarjal z mnogimi vprašanji, njegove ideje pa so histveno vplivale na politično usmeritev nove države. Bil je vodja jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci leta 1946. Doma je imel glavno vlogo pri pisanju ustave, ohlikovanju skupščinskega sistema in sistema združenega dela ter hančnega in kreditnega sistema. Usmerjal je razvoj kmetijske politike in predelovalne industrije, se ukvarjal z lokalnim gospodarstvom in komunalnim gospodarjenjem, s trgov in ekonomsko stimulacijo zaposlenih, razvijal zamisli o lokalni samoupravi, vlogi občine, stanovanjskih in krajevnih skupnostih, družbenih dejavnostih, gospodarjenjem s prostorom, stanovanjsko in komunalno politiko.

Bil je eden izmed poglavitnih teoretikov zamisli o delavskem samoupravljanju, najznačilnejši prvini jugoslovanske povojne politične in gospodarske dejavnosti.

Pepeca Kardelj se je rodila 2. februarja 1914 v Spodnji Zadobrovi v družini Maček, umrla pa 15. aprila 1990 v Ljubljani. Delala je v tovarnah Saturnus in Eifler ter se že tam vključila v delavsko gibanje. Pred drugo svetovno vojno so jo večkrat zaprli, po njej pa je opravljala več različnih vodstvenih funkcij.

Gradivo Edvarda Kardelja so po njegovi smrti najprej hranili v njegovih kabinetih v Ljubljani in Beogradu, nato pa so oba kabineta uknili in

ustanovili Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj. Politične spremembe ob koncu 80. in v začetku 90. let so prinesle ukinitve obeh centrov. Gradivo centra s sedežem v Ljubljani so leta 1990 izročili Arhivu Republike Slovenije, gradivo centra s sedežem v Beogradu pa Arhivu Jugoslavije (Arhiv Jugoslavije je sprva sicer zahteval tudi gradivo iz Ljubljane, vendar je vodstvo Arhiva Republike Slovenije vztrajalo, da gradivo, ki je bilo hranjeno v Centru v Ljubljani, tu tudi ostane). Tudi hčerka Edvarda in Pepeca Kardelj je kot dedinja gradivo, ki je po njuni smrti ostalo doma, izročila Arhivu Republike Slovenije, kjer smo ga s posebno oznako priključili k že obstoječemu fondu. Zaradi prepletanja nekaterih arhivskih enot med Edvardom in Pepeco Kardelj gradiva obeh posamičnih ustvarjalcev nismo ločevali, temveč smo fond poimenovali družinski fond Edvard in Pepeca Kardelj. Leta 1994 je hčerka dodala fondu še dve škatli z zdravstveno dokumentacijo obeh staršev, prej hranjeno v Bolnišnici Petra Držaja v Ljubljani. Ob končanju popisa smo gradivu dodali še dve škatli rokopisov popisa gradiva, iz katerih se da marsikaj razbrati o urejenosti gradiva, ter mape, v katerih je prav tako popisano in delno obdelano gradivo, ki so ga napravili v enoti Jugoslovanskega centra za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj v Ljubljani. Izven tega popisa ostaja sedaj le še gradivo, ki je bilo že pred smrtjo Edvarda Kardelja izročeno Arhivu CK ZKS, sedaj dislocirani enoti Arhiva Republike Slovenije. Zaradi istega ustvarjalca bo treba le-to slej ko prej združiti.

Tako je gradivo, prevzeto leta 1989 in 1990, spravljeno v 211 škatlah. Izven škatel so ostale le nekatere plakete, spravljene v razne tulle, usnjene ali plastificirane mape, ki ne ustrezajo nobenim arhivskim meram. Prav tako so izven škatel ostali rentgenski posnetki, nastali med zdravljenjem obeh ustvarjalcev fonda. Za te so v konservatorski delavnici Arhiva Republike Slovenije izdelali posebno zaščitno škatlo po meri. V škatlah 1 do 155 je spravljeno gradivo Kabineta Edvarda Kardelja, izročitelj je bil Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj v Ljubljani, označeno pa je z oznako B. V škatlah od številke 155 do 201 je spravljeno gradivo, ki ga je izročila hčerka, dobilo je oznako A. Zaradi narave prevzetega gradiva (osebni dokumenti od rojstnega lista dalje, razne izkaznice, družinske fotografije itd.) je to gradivo postavljeno na začetek popisa in popis sam se ne začne s škatlo št. 1. V škatlah 202 do 205 je gradivo, ki se nanaša na postavitve razstave o življenju in delu Edvarda Kardelja ob

sedemdeseti obletnici njegovega rojstva. Spada h gradivu, ki ga je izročil Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj in nosi oznako B. V škatlab št. 206 in 207 je spravljena zdravniška dokumentacija, v glavnem urejena po letnicah, ki jih je določila hčerka. Označene so s črko C. V škatlab 208 in 209 so spravljene rokopisi popisa gradiva, izdelani v Arhivu Republike Slovenije. Škatle so označene z oznako D. V zadnjih dveh škatlah, t.j. št. 210 in 211, pa so spravljene popisi, ki jih je na Jugoslovanskem centru za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj izdelal Tonči Kuzmanič in so hili izročeni naknadno. V rubriki o izročitelju so označeni s črko B. Skupaj z dokumentacijo o nastajanju, pripravi in gostovanju razstave po drugih krajih Jugoslavije so hile Arhivu Republike Slovenije predane tudi lamele, pripravljene kot eksponati oz. oprema na razstavi. Ker to ni arhivsko gradivo, niti nima Arhiv Republike Slovenije ustreznega prostora za hranitev takega gradiva, smo lamele ponudili Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, ki je to gradivo prevzel. K lesenim zabojem smo dodali še fotokopije seznama in opisa slik na lamelab.

Gradivo, ki ga je predal Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj iz Ljuhljane, je za znanstveno proučevanje in raziskave dostopno vsem raziskovalcem brez posebnih omejitev v smislu pravilnikov o uporabi arhivskega gradiva.

Gradivo, ki se je hranilo doma, in zdravniška dokumentacija, torej gradivo, ki je za identiteto izročitelja označeno z velikima črkama A in C, pa je nedostopno 30 let od izročitve gradiva. Za uporabo za posebne znanstvene raziskave je treba pridobiti dovoljenje dedičev.

Urejenost gradiva

Gradivo, ki ga je predal Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj, je hilo večinoma urejeno. Pri ponovnem urejanju smo skušali ohraniti prvotno ureditev, čeprav med gradivom ni bil najden celotni popis. Ker gradivo ni bilo izročeno kompletno, številke niso vedno tekoče, saj določeni fascikli ali mape z gradivom manjkajo. Pri tem so se pojavili nekateri problemi, ki so bili ali pa tudi niso bili razvozlani, saj je arhivistka, ki je to gradivo urejala v bivšem Kabinetu Edvarda Kardelja, odklonila sodelovanje.

Fascikli so po serijah označeni s tekočimi številkami in po prvotni ureditvi v okviru fascikla še z dodatnimi zaporednimi številkami. Zato marsikje obstaja več tekočih številčenj, začetih s

številko 1. Te oznake so ostale, dodane pa so še številke škatel, v katerih se sedaj nahaja gradivo. Te številke so tekoče in se ne ponavljajo, zato je to najprimernejša oznaka za orientacijo po gradivu. Zaradi večje preglednosti in lažjega spravljavanja gradiva je bilo nato gradivo po potrebi spravljeno v trde mape in v srajčke, prav tako številčene zaporedno. Le-ta je ohranjena, v kolikor je gradivo že imelo svojo srajčko in oznako na njej. Tako se gradivo pojavlja označeno takole:

1155//--1//--1/ A /--A//--//---//--/

Številka 155 pomeni škatlo, v kateri se določeno gradivo hrani, prva številka 1 pomeni mapo in druga številka 1 srajčko spravljene gradiva. Oznake so napisane tudi na škatlab, mapah in srajčkah. Naslednja oznaka je velika ali mala črka abecede, ki označuje vrsto gradiva. Pri tem so bili uporabljeni standardni znaki, ki jih ponuja računalniški program ARMIDA, pri katerem je velika črka A oznaka za spisovno gradivo, velika črka P za fotografije, veliki Z za zemljevide, veliki S pa za publikacije, k temu pa sta bili pri urejanju dodani še oznaki mala črka p za plakete in mala črka o za odlikovanja.

Naslednja označba gradiva je velika črka A, B, C ali D, in označuje izročitelja gradiva: A-hčerka, B-Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj, C-zdravniška dokumentacija, D-rokopisi popisa gradiva. V ostala okence, ki so še na razpolago, so vpisane stare signature, napisane na gradivu, in označujejo zaporedje v prvotni ali mogoče celo drugotni ureditvi, ki je ponekod ni bilo več mogoče rekonstruirati, predvsem zaradi nepopolnosti gradiva, pa tudi slahlega sodelovanja nekdanjih urejevalcev gradiva.

Gradivo, ki ga je predala hčerka, ni bilo urejeno. Po priključitvi k ostalemu gradivu je označeno in spravljeno na podoben način kot vse ostalo gradivo, dohilo je le svojo oznako. Zdravstvena dokumentacija je ohranila prejšnjo ureditev. Gradivo je dobilo le svojo oznako, po potrebi še srajčko, in bilo spravljeno v škatlo.

Na koncu popisa sledijo še indeksi, kazalo krajevnih imen, kazalo fizičnih oseb, kazalo pravnih oseb ter kazalo gesel.

VIRI:

Življenjepis Edvarda in Pepeca Kardelj je povzet po geslih Edvard Kardelj in Pepeca Kardelj v Enciklopediji Slovenije.

ARS; Fond Edvard in Pepeca Kardelj.

O delu Arhivskega društva Slovenije

Poročilo o delu ADS za obdobje od 3. aprila 1996 do 4. marca 1997

Na rednem občnem zboru Arhivskega društva Slovenije, ki je bila dne 3. aprila 1996 v čitalnici Arhiva Republike Slovenije je bil izvoljen za novo mandatno dobo dveh let naslednji Izvršni odbor: Marija Masten, predsednica, Branko Radulovič, tajnik, Mihaela Knez, blagajničarka in člani Nataša Bušna-Kodrič (ZAL), Liljana Žnidaršič (NŠAL), Milica Trebše Šulfa (PAK), Marjan Gerdej (PAM), Marjeta Vodopivec (ARTV), Ljuba Dornik Štubelj (AMNZ), Aleksandra Pavšič Milost (PANG), Metka Bukošek (ZAC), Matevž Košir, urednik revije Arhivi in dr. France Dolinar, urednik Virov. Na občnem zboru ni bil imenovan podpredsednik društva, zato je bil na prvi seji IO imenovan za podpredsednika.

Prav tako so bile na občnem zboru imenovane komisije, ki delujejo pri društvu.

Izvršni odbor društva je imel v tem obdobju št. seji. Po konstitutivni seji in sprejemu načrta dela, ki je bil objavljen v Obvestilih ARS, XII-1, 1996, str. 61-64, so bile opravljena v skladu z usklajenim in odobrenim finančnim načrtom naslednja dela:

1. Izdaje publikacij in revij

1.1. Izšla je revija Arhivi XIX, št. 1-2, 1996.

Podrobno vsebinsko poročilo je pripravil urednik.

1.2. Viri št. 10., mag. Ljuz Tršan: Zapisniki zaslišanja Leopoldine Mekine.

Podrobno poročilo je pripravil urednik, dr. France Dolinar.

1.3. Izdana je bila posebna publikacija z objavo referatov XVII. posvetovanja v Kopru z naslovom: Arhivsko gradivo s področja turizma in turistične dejavnosti. Uporabnik in arhivsko gradivo, XVII. Posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 23. - 25. oktober '96, 61 strani.

2. Posvetovanja in zborovanja

2.1. XVII. Posvetovanje arhivskih delavcev Slovenije, Koper.

Društvo ga je organiziralo skupaj s Pokrajinskim arhivom Koper v dneh od 23. do 25. oktobra 1996, domači arhiv pa je v okviru posvetovanja praznoval še 40-letnico svojega delovanja. Udeležba je bila dobra, saj je bilo na posvetovanju preko 100 udeležencev, med njimi tudi predstavniki iz sosednje Hrvaške. Glavna tema posvetovanja je bila: Arhivsko gradivo s področja turizma in turistične dejavnosti, nadaljevali pa smo že na Ptujju pričeto temo Arhivi in javnost ter predvsem v razpravi nakazali problematiko uporabe

arhivskega gradiva, njegove fizične zaščite, varovanja osebnih podatkov, ki se je izkazala kot posebej pereč problem. O posvetovanju je Metka Gombač objavila v Zgodovinskem časopisu - letnik 50, leto 1996, št. 3 v rubriki Kongresi, simpoziji, društveno življenje članek z naslovom XVII. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper, 23. do 25. oktober 1996, str. 449-450. Ker je izdajateljska politika Arhivov nekoliko novelirana, se objavijo le nosilni referati in nekateri, ki kritično, polemično ali s specifično nakazujejo na obravnavano problematiko. Zato si društvo prizadeva, da objavi vse prispevke v posebni publikaciji in to je uspelo tudi za posvetovanje v Kopru, glede na prizadevnost Zdenke R. Bonin in Branka Raduloviča.

2.2. Mednarodnega simpozija v Modineih, ki je bil v Kőszegu med 2. in 4. julijem 1996 se je udeležil Branko Radulovič.

2.3. Društvo je izvedlo Mednarodni kolokvij Delovne skupnosti srednjeevropskih arhivskih društev na Ptujju dne 30. in 31. maja 1996, kjer so udeleženci obravnavali že na Dunaju sprejete teme:

- varovanje arhivskega gradiva
- Evropska skupnost in premostitev zunanjih meja, deželni arhivi
- tehnična področja
- problemi masovnega konserviranja.

Kolokvija so se udeležili: dr. Silvio Bucher, združenje švicarskih arhivarjev, predsednik društva nemških arhivarjev (VDA) dr. Norbert Reimann, dr. Diether Degreif, predsednik sekcije državnih arhivov, dr. Martin Dallmaier, centralni arhiv Thurn in Taxis, Zora Hendia in Mirjana Peremi za društvo arhivarjev Hrvaške, iz Madžarske dr. Rády Racz Katalin, iz Slovaške mag. Eva Jankovičeva, udeležence iz Bosne je bil mag. Azem Kožar ter predstavniki Slovenije.

Kolokvij, ki je ob svojem nastanku izbral nekonvencionalno obliko dela, razgovor in izmenjavo mnenj, je za naslednje leto sprejel teme: zaščita arhivalij, zaščita na delovnem mestu, vrednotenje arhivskega gradiva, izobraževanje in pomoč Bosni. Naslednji gostitelj bo Združenje švicarskih arhivarjev, ki bo v okviru prireditve v mestu Zug vključilo tudi kolokvij Delovne skupnosti srednjeevropskih arhivskih društev.

2.4. Posvetovanje v Radeneih "Sodobni arhivi" v času od 19. do 20. marea 1996. Posvetovanju je prisostvoval tajnik društva.

2.5. Društvo je kot soprireditelj prispevalo k uspešni realizaciji mednarodnega simpozija o konserviranju knjig in papirja, ki ga je pripravil restavratsko konservatorski center pri ARS v času od 3. do 5. julija 1996 v Ljubljani s številno zasedbo mednarodnih in domačih strokovnjakov.

3. Strokovno področje

3.1. Ob imenovanju novega ministra za kulturo dr. Janeza Dularja je bil posvet, na katerem so sodelovala vsa nacionalna društva in je bil predstavljen program Arhivskega društva Slovenije. Predstavljeno je bilo delo društva, organi in mednarodno sodelovanje. Največ pozornosti je bilo posvečeno izdaji novega zakona o arhivskem gradivu in o arhivih, ki je bil takrat pripravljen za drugo branje.

Obpravnavali smo mednarodni kodeks etike arhivarjev, ki je bil sprejet na konferenci v Pekingu. Tekst bo preveden in objavljen v Arhivih.

Medsebojna izmenjava arhivskih fondov med arhivi.

Na pobudo Zgodovinskega arhiva Celje in Pokrajinskega arhiva Maribor je izvršni odbor imenoval skupino, ki je pripravila okvirne smerice, kadar gre za medsebojno izmenjavo arhivskih fondov med posameznimi arhivi. Skupina je preučila posamezne primere in izdala priporočilo, ki bi ga naj obe stranki ob taki izmenjavi upoštevali.

Spomenici o ureditvi vračanja arhivov z Republiko Italijo.

Po sklepu slovenskih arhivistov zbranih na XVII. Posvetovanju v Kopru sta ADS in ARS poslala vladi Republike Slovenije, Državnemu zboru in Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije Spomenico, ki jo je pripravila gospa Marija Oblak Čarni, obravnavala pa komisija, ki je bila imenovana na posvetovanju v Kopru.

V pripravi sta izdelava metodologije za arhivski geslovnik in obdelava za bibliografsko kazalo Arhivov ob 20. letnici izdajanja glasila leta 1997.

Društvo je na podlagi sklepa, sprejetega na posvetovanju v Kopru, pripravilo enodnevni posvet v sodelovanju z Arhivskim centrom za strokovni razvoj na temo Varovanje osebnih podatkov, avtorske pravice in upravni postopek, ki je bil dne 25. marca 1996 v čitalnici Arhiva Republike Slovenije. Predavatelji so bili Janez Strojanc, ki je govoril o Izvajanju zakona o splošnem upravnem postopku v zvezi izdajanja aktov v arhivih, dr. Janez Šinkovec o Uporabi arhivskega gradiva in varovanju zasebnosti ter osebnih podatkov in Andrej Zupančič o Uporabi arhivskega gradiva in varstvu avtorskih pravic. Številna udeležba članov je potrdila aktualnost obravnavane tematike.

3.2. Po programu je bila ažurirana društvena evidenca, vsi so dobili članske izkaznice.

Društvena pravila so bila potrjena in jih bodo kmalu dobili vsi člani kot tiskano brošuro.

3.3. Delo v komisijah za gospodarstvo in pravosodje se nadaljuje. Zbrano pa je že gradivo za zakonodajo pri sodstvu.

3.4. V delovnem programu zapisana izdelava dvajsetminutne videokasete še ni bila realizirana.

3.5. Društvena strokovna ekskurzija ni bila izvedena zaradi premajhnega števila udeležencev. Morda nismo pripravili dovolj zanimive poti, ki bi nas vodila na Koroško in ogled novega arbiva v Celovcu, bližje okolice in Osoj, ter ogled arbiva na Gradiščanskem v Eisenstadtu.

4. Sodelovanje v MAS

Društvo je v okviru Mednarodnega arhivskega sveta sodelovalo na mednarodnih kongresih in konferencah - DARMSTADT: 67. kongres nemških arhivarjev in mednarodni kolokvij ob 50-letnici društva nemških arhivarjev (VDA) od 17. do 20. septembra 1996. Društvo smo predstavili z referatom v skupini referatov "sodelovanje in koordiniranje". Predsednica je prispevala krajši zgodovinski pregled delovanja in navezovanja mednarodnih stikov in uspehov, ki jih je Arhivsko društvo Slovenije doseglo na mednarodnem področju od njegove ustanovitve naprej.

Na svetovnem kongresu v Pekingu je Arhivsko društvo Slovenije zastopal direktor Arhiva Republike Slovenije mag. Vladimír Žumer.

Marija Hernja-Masten

XVII. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Celje 8.-10. oktober 1997

Leto je nankoli in spet je prišel čas, ko se arhivisti, arhivarji in drugi prijatelji arhivov ter zgodovine zberemo na vsakoletnem srečanju, si izmenjamo izkušnje in se pogovorimo o problemih, ki tarejo arhivsko stroko.

Letos nas je pot spet zanesla na Štajersko, tokrat so bili naši prijazni gostitelji kolegi iz Zgodovinskega arhiva v Celju, ki so se izjemno potrudili in nam ob zborovanju pripravili pester program.

Tako smo se med 8. in 10. oktobrom zbrali v Celju, mestu bogate preteklosti, ravno v času, ko so domačini praznovali 100. obletnico Narodnega doma, pomembnega za razvoj slovenske kulture v mestu ob Savinji.

O čem smo se pogovarjali na letošnjem, že sedemnajstem po vrsti, zborovanju Arhivskega društva?

Izvršni odbor ADS je sklenil, da bodo tema tokratnega srečanja skrite dragocenosti v arhivskih fondih in zbirkah. To so vse tiste dragocenosti, ki so sestavni del fondov in zbirk. V to kategorijo spadajo grbi, pečati, iluminacije, plakati, letaki, fotografije in tudi vse ostalo gradivo, ki pri urejanju in popisovanju gradiva v fondu ni posebej izpostavljeno. Pri tem mislim predvsem na razne vozne karte, bone za blago ipd. Seveda tovrstno gradivo ni shranjeno le v arhivih, hranijo ga tudi v drugih ustanovah, ki skrbijo za varstvo kulturne dediščine. Zato smo za sodelovanje z referati zaprosili tudi kolege iz teh inštitucij.

Ker smo arhivisti letos spomladi končno dobili svoj prvi samostojni zakon o arhivskem gradivu in arhivih, smo se odločili, da spregovorimo nekaj besed o prvih izkušnjah z novim zakonom in pa o pripravi podzakonskih aktov.

Prvi dan, v sredo, 8. oktobra 1997, smo po pozdravnih besedah predsednice ADS Marije Hernja-Masten, Rudolfa Koželja, ravnatelja ZAC, Jožeta

Zimška, župana mestne občine Celje, in mag. Vladimír Žunra, predstavnik Ministrstva za kulturo, prisluhnili uvodnim referatom, ki so obravnavali pečate, predvsem hrambo in varstvo listin ter pečatov v arhivih.

V drugem delu so nam referenti predstavili fotografijo, specifično vrsto arhivskega gradiva, načine obdelave in hranjenja tovrstnega gradiva.

Popoldne smo se z dvema avtobusoma odpeljali na strokovno ekskurzijo na Kozjansko. Ogledali smo si zdravilišče v Rogaški Slatini, prekrasen grad Podsredo in cerkev ter lekarno v Olimlju.

V četrtek, 9. oktobra 1997, so bili na vrsti referenti s prispevki, ki so obravnavali plakate in letake, od predstavitve zbirk v arhivih do strokovne obdelave tovrstnega gradiva.

Referati v popoldanskem času niso imeli skupnega imenovalca, pa so bili mogoče prav zaradi tega tudi najbolj zanimivi. Tako nam je bila predstavljena arhivska zapuščina Počarjeve hiše, Jesenice na razglednicah pred prvo svetovno vojno, dr. Marjan Foerster kot pionir slovenskega filma in nenazadnje tudi predstavitev filma o razstavi Ptujski mostovi.

Kolegi iz Zgodovinskega arhiva Celje so zvečer pripravili slovesnost ob 40-letnem jubileju ZAC v prostorih Pokrajinskega muzeja v Celju. Prav tako so ob tej priložnosti predstavili izid novega vodnika po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju.

Zadnji dan našega letošnjega zborovanja smo si lahko že zjutraj ogledali prostore ZAC in razstavo "Oj ta vojaški hohen" v Muzeju novejšje zgodovine v Celju.

Delovni del pa je bil posvečen novemu Zakonu o arhivskem gradivu in arhivih, predvsem predstavitvi zakona in postopkih sprejemanja podzakonskih aktov. Žal je bila glavna referentka odsotna, tako smo se pogovarjali predvsem o sprejetju podzakonskih aktov in o problemu varovanja avtorskih pravic.

Največji delež pri izvedbi zborovanja so seveda imeli celjski kolegi, predvsem Metka Bukošek, prav tako pa tudi ostali člani pripravljalnega odbora. V prihajajočem letu bo posvetovanje AIDS organiziral Zgodovinski arhiv Ljubljana, ki bo v letu 1998 praznoval tudi častitljivih 100 let delovanja.

Vsi referati so bili objavljeni v zborniku referatov z XVII. zborovanja AIDS.

Na koncu naj omenim, da so XVII. zborovanje AIDS omogočili predvsem Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Mestna občina Celje in številni drugi sponzorji, katerim se oh tem zahvaljujemo.

Na XVII. zborovanju Arhivskega društva Slovenije sta bila sprejeta naslednja sklepa:

- Predlog Zakona o varstvu kulturne dediščine vključuje tudi arhivsko gradivo. Pripraviljalce zakona je potrebno pisмено obvestiti o tem, da imajo arhivi od letošnje pomladi svoj zakon, ki v celoti ureja delovanje arhivske stroke.

- Predlog teme za posvetovanje AIDS v prihodnjem letu:

Izobraževanje na novih nosilcih informacij.

Branka Rinduhvič

Strokovno posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Dubrovnik, 2. do 5. oktobra 1996

Tema posvetovanja v Mednarodnem središču hrvaških vseučilišč v Dubrovniku je bila "Izobraževanje urhivskih delavcev". Pod pokroviteljstvom Ministrstva kulture Republike Hrvatske in Županije dubrovniško-neretvanske sta ga organizirala Hrvaško arhivistično društvo in Zgodovinski arhiv v Dubrovniku. Zelo odmevna in hvaležna tema je privabila veliko hrvaških arhivskih delavcev, pa tudi mednarodna udeležba je bila izjemno dobra (Matko Kovačević iz Bosne in Hercegovine, Herve Bastien in Busic iz Francije, dr. Marco Carassi iz Italije, Trudy Huskamp-Peterson z Madžarske, dr. Nils Brübach iz Nemčije, dr. Theo Thomassen z Nizozemske, Zbigniew Kustula in dr. Vladislav Stepniak s Poljske, Rusnjak s Slovaške in dr. Jože Žontar iz Slovenije).

Posvetovanje se s pozdravnimi govori pričeli gostitelj in ravnatelj Zgodovinskega arhiva v Dubrovniku mag. Ivan Mustač, župan dubrovniško-neretvanske županije dr. Jure Bulić in predsednik Hrvaškega arhivističnega društva mag. Miljenko Pandžić.

Dr. Josip Kolanović iz Hrvaškega državnega arhiva v Zagrebu je v prvem referatu z naslovom *Identiteti arhivistov - med preteklostjo in sodobnimi zahtevami* povedal, da se vprašanje identitete arhivistov prvenstveno postavlja z ozirom na nove tehnologije - elektronske medije in nove oblike informacije. Obstajata dve gledanji na identiteto arhivistov: anglosaksonska, ki izpostavlja informatiko in nove elektronske medije ne samo kot izziv arhivski službi, ampak dejansko kot potrebo po izobraževanju arhivistov in ustvarjanje njihove vloge v družbi. Nasproti temu evropski arhivisti gledajo na svojo identiteto predvsem tako, da se zaščitijo spomin naroda in ohrani arhivsko gradivo kot del kulturne dediščine. Identiteta arhivistov ni bila nikoli ustvarjena niti družbeno priznana, vloga arhivistov ni pravilno ovrednotena, v procesu izobraževanja ima ta profil periferen značaj. Sodoben arhivist mora imeti solidno znanje zgodovine in institucij. Doseči mora temeljno poznavanje informacijskih in pomožnih zgodovinskih znanosti kot instrumentarija za obdelavo arhivskega gradiva.

Marjan Rastić iz Zgodovinskega arhiva v Zagrebu je v referatu z naslovom *Oblike izobraževanja arhivistov v Hrvaški - zgodovinski prikaz* poročal, da se spoznanje o potrebi po izobraževanju arhivistov na Hrvaškem kaže že pred 2. svetovno vojno. Inicijator je bil takratni ravnatelj Zemaljskega arhiva dr. Josip Nagy. Prvi večji seminar za izobraževanje arhivskih delavcev je bil leta 1960. Na tem področju je veliko naredil takratni ravnatelj Arhiva Hrvaške Bernard Stulli, ki je tudi avtor dolgoročnega plana razvoja arhivske dejavnosti na Hrvaškem od 1971-1975. Program je bil osvojen leta 1980. Hrvatje pričakujejo, da bodo njihovi arhivi končno imeli svoj redni in postdiplomski študij.

Obsežen referat Joza Ivanovića iz Hrvaškega državnega arhiva v Zagrebu je bil predstavljen samo v pisni obliki. V njem avtor obravnava *Kimcepte in vse-*

bine izobraževanju arhivskih delavcev. Izpostavlja naslednje cilje in pričakovanja: zagotavljanje pridobivanja znanja in spretnosti, prenašanje vrednosti in kulturo, katere stroka prepozna kot svoje, utrditev arhivistike kot samostojne discipline, prilagoditev tehnološkim spremembam, integriranje različnih izobraževalnih vsebin, izvršitev standardizacije in institucionalna utrditev, razvijanje raziskovalnih programov, podpora profesionalizaciji stroke ter zagotavljanje njene kontrolirane reprodukcije in zaščite interesov.

V zaokrožitvi poudarja razvoj arhivske teorije, profesionalizacijo, nezadostno standardiziranost na nacionalni in mednarodni ravni, različne institucionalne in programske rešitve, spremembe in nova pričakovanja, zahtevo po reformiranju in večji prilagodljivosti programa, odnos teorije in prakse - vprašanje metodologije, različne ravni in izobraževalne vsebine ter primanjkljaj sredstev in šolskega osebja.

Med tipi izobraževanja arhivistov omenja nearhivistične programe, izobraževanje za prakso, funkcionalni in arhivistični model.

Izhodišča nearhivističnih programov so: arhivistika-pomožna interpretativna disciplina, arhivistično izobraževanje - metodološka nadgradnja temeljnega v drugi disciplini (zgodovina, informacijske znanosti, bibliotekarstvo, interdisciplinarni program), ne obstaja specifično arhivistično področje in arhivist - poseben primer nečesa drugega.

Poudarki na izobraževanju za prakso so: arhivske vsebine - spretnosti, praksa je vse - znanje je drugod, usposabljanje ob delu ter odsotnost izobraževalnih standardov.

V funkcionalnem modelu izpostavlja: izobraževanje za arhivske funkcije, praktično orientacijo "kako rešiti ta primer", preslikavo delovni proces, odvisnost na organizacijski in tehnološki zaokrožitvi, sestavljenost funkcij povzroča interdisciplinarno vsebino predmeta, pogosto prilagajanje in menjanje, nacionalno (lokalno) specifične modele kot posledico različnih pravnih, institucionalnih in tehnoloških pogojev.

V arhivističnem modelu izpostavlja: naslonitev na arhivsko teorijo, neobstojanje nacionalnih (lokalnih) specifičnosti, integracijo in avtonomijo - relevantnost teorije, interdisciplinarni program, funkcionalne vsebine - arhivsko metodologijo ter interpretativne vsebine - druge discipline.

Referat zaključuje z dvema preglednicama vsebin arhivističnega izobraževanja.

Popoldanski del prvega dne je nadaljeval dr. Stjepan Srčan iz Zgodovinskega arhiva v Osijeku s *Permanentnim izobraževanjem arhivistov* in med drugim izpostavil predvsem, da je temeljna zahteva arhivistov v vrednotenju in odbiranju arhivskega gradiva. Permanentno izobraževanje pa mora biti institucionalno in samoiniciativno.

Naslednji tematski sklop o *Izobraževanju arhivskih delavcev za apravljanje restavracije, mikrofilmu, fotografije in kinoteke* so predstavili Tatjana Mušnjak, Zvonimir Baričević in mag. Martin Modrušan iz Hrvaškega državnega arhiva v Zagrebu. Tatjana Mušnjak je poudarila, da morajo konservatorji in restav-

ratorji obvezno izčrpno dokumentirati vsa stanja in postopke ter uporabo materialov in kemikalij. Konservatorsko-restavratorska dokumentacija mora biti s fotodokumentacijo priložena konservatorsko-restavratorskemu objektu. Konservator in restavrator morata sodelovati z odgovornimi strokovnjaki drugih profilov.

Zvonimir Baričević nas je seznanil, da poteka zaščitno fotografiranje arhivskega gradiva na Hrvaškem že od začetka 20. stoletja. Mikrofilmiranje zahteva specifično znanje iz fototehnike. Poleg zaščitnega snemanja v laboratorijih Hrvaškega državnega arhiva opravljajo od leta 1993 tudi zaščitno kopiranje fotografskih zapisov na vnetljivi osnovi, kot tudi zaščitno kopiranje barvnih diapozitivov ter prenos fotografij na magnetni optični medij. S tem v zvezi poteka redno šolanje in izpopolnjevanje fotografov. Mag. Martin Modrušan je poudaril, da posebno mesto v arhivih predstavlja arhivistična priprava arhivske dokumentacije za varnostno in zaščitno mikrofilmiranje. Pri tem ima vsak fond in zbirka svoje posebnosti, ki se ne morejo vedno in povsod predvidevati. Pred mikrofilmiranjem arhivskega gradiva je potrebna kategorizacija, valorizacija, izdelava prioriteten list, planov za snemanje. Končno slede opravila neposredne priprave dokumentacije za mikrofilmiranje, za katera je nujen strokovni team, ki mora biti v stalnem kontaktu s konservatorji, fotografi in mikrofografi.

Domači del prispevkov je končal Darko Rubčić iz Zgodovinskega arhiva v Zagrebu z referatom o *Izobraževanju arhivarjev v delovnih organizacijah - ud regulative in praktičnih zahtev z ugotovitvijo*, da je tudi arhivarje v delovnih organizacijah, ki morajo imeti vsaj srednjo izobrazbo, potrebno izšolati za prvi del zaščite arhivskega gradiva in njegovo ureditev, popis in pripravo za prevzem v pripadajoč arhiv.

V popoldanskem delu drugega dne so o izobraževanju arhivskih delavcev govorili tuji referenti.

Prvi referent mag. Miljenko Pandžić iz Hrvaškega državnega arhiva v Zagrebu je predstavil *Komputativni prikaz izobraževanju arhivistov po svetu*. Mednarodni arhivski svet (IAS) je leta 1979 osnoval odbor za strokovno šolanje, ki je organiziral nekaj mednarodnih kolokvijev o šolanju arhivistov. Mednarodni arhivski kongresi potekajo vsake štiri leta ter vključujejo dela in razprave s področja izobraževanja arhivistov in drugih profilov v arhivih. Leta 1992 je izšla publikacija Sekeije za izobraževanje arhivistov IAS-a z naslovom "Pregled šol in študija strokovnega šolanja arhivistov". V njej je obdelanih 121 šol ali študij v 43 državah vseh kontinentov, predstavlja pa tudi postdiplomski študij.

Poudaril je avtonomnost arhivistike kot neodvisne znanstvene discipline.

Popoldanski del je sklenila *okroglo mizo* z naslednjimi predlogi in zaključki:

- avtonomija arhivske znanosti in informacijskih znanosti
- poznavanje zgodovine institucij oz. zgodovine administracije
- posebna pozornost elektronskim medijem
- neobhodnost trajnega izobraževanja

- neobholna skrb za arhive, arhive delovnih organizacij, sodobnih arhivov, povratne informacije
- pisanje deontologije
- veljavni odnos med teorijo in prakso

Drugi dan posvetovanja je bil namenjen primerjalnemu prikazu izobraževanja za potrebe arhivov v svetu.

Prvi referent Hervé Bastein (Glavni inšpektoriat Arhiva Francije, Pariz) je poročal o šolanju v Franciji. Pri delavcih z visoko izobrazbo razlikujejo 3 faze: temeljno akademsko izobraževanje, začetno izobraževanje po nastopu službe ter permanentno izobraževanje. V vsaki fazi delujejo izobraževalne ustanove, pri čemer vrsta akademske izobrazbe vpliva na status zaposlenega, šola za začetno izobraževanje odvisi od tega, ali je ustanovitelj arhiva država ali teritorialna skupnost in podobno. Marco Carassi (Državni arhiv v Torinu) je prikazal organizacijo in program arhivskih šol, ki so v Italiji pri določenih državnih arhivih, omenil pa je tudi, koliko se je arhivistika uveljavila na univerzah. Trudy Huskainp Peterson (Open Society, Budimpešta) je govorila o poletni šoli, ki jo prireja Poletna univerza v Budimpešti. Poudarila je pomen permanentnega izobraževanja, ki naj bi bilo izhodišče za oblikovanje arhivskega poklica za 21. stoletje. Theo Thomassen (Državni inštitut za arhivsko izobraževanje in raziskovanje Nizozemske v Haagu) je govoril o tem, kako so doslej skrbeli za arhivski naraščaj na Nizozemskem in o predvidenih spremembah. Nils Bräbäck (Arhivska šola / Inštitut za arhivsko znanost v Marburgu) je prikazal možnosti za izobraževanje arhivskih delavcev v Nemčiji ter izobraževalne programe. Jože Žontar pa je govoril o izobraževanju za potrebe arhivov v Sloveniji.

Organizator je izjemno dobro poskrbel za vzdušje in počutje vseh udeležencev posvetovanja. Pripravil je uradni sprejem v atriju palače Sponze / Divone z ogledom Zgodovinskega arhiva v Dubrovniku, kjer je za nas organiziral koncert Dubrovniškega godalnega kvarteta in izvedel strokovni ogled mesta Dubrovnik. Drugi večer je gostitelj počastil udeležence posvetovanja s skupno večerjo v hotelu Excelsior v prijetni družbi znane klope Mestral. Ogledali smo si lahko tudi filma "Stradanje Dubrovnik" in "Dubrovnik - mesto svetovne dediščine". Posvetovanje smo sklenili z izletom na Korčulo in Orebič.

Jože Suhadolnik

Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci, Trakoščan 1- 4. julija 1997

Prireditelj letošnjega mednarodnega simpozija Modinci-Mogersdorf je bila Republika Hrvaška, potekal pa je v slikovitem, mirnem zagorskem okolju v Trakoščanu. Zborovanje je bilo v hotelu, ki sta ga z ob časa in sainevanje že nekoliko načela. V vročih juljskih dneh ni razen zvokov kosilnic in tu in tam ropota

traktorja zmotilo dela zborovalcev prav nič in očitno je bilo, da v teh krajih že dolgo ni več številnih in hrupnih turistov, ki so se nekoč hodili hladit ob jezero, obiskovat lep dvorec (ki je od 1568. last grofov Draškovič, svojo današnjo podobo pa je dobil v XIX. stoletju, v njem je urejena muzejska zbirka) in se gostit z dobrotami zagorske kuhinje. Če zanemarimo, da društvo letos ni dobilo uradnega vabila, sem se zborovanja kjub vsenu udeležila zaradi neposredne bližine Trakoščana, ki je od Ptujja oddaljen le nekaj kilometrov vožnje mimo Vidma, Leskoveca in Velike Varnice, ki meji na Cvetlinsko občino, kamor spada tudi Trakoščan. Drugič zaradi zanimivih tem in nazadnje zaradi tega, da v bodoče ne bi pozabili, da je tudi Arhivsko društvo Slovenije bilo eden od so-ustanoviteljev tega simpozija, ki je letos potekal že sedenindvajsetič.

Naslov letošnje teme je bila: **Utrjevanje in sprememba etničnih struktur v panonskem prostoru od 1520-1790.**

Svečano odprtje simpozija je bilo v torek 1. julija, po pozdravnih besedah je imel doc. dr. Neven Budak iz Zagreba uvodni referat z naslovom: Vpliv migracij na spremembo etnične samoidentifikacije na območju srednjeveške Slavonije. Večer se je slavnostno končal s koncertom kitarista Istvana Römerja in sprejemom v dvorcu Trakoščan.

V sredo 2. julija so se zvrstili naslednji referati:

dr. Vasko Simoniti, Ljubljana: Spremembe etničnih struktur na spodnjem Štajerskem v 17. in 18. stoletju; dr. France Dolinar, Ljubljana: Vpliv cerkvene organizacije v severovzhodni Sloveniji kot območju dotika več jezikov; dr. Norbert Weiss, Gradec je dopoldanski del zaključil z referatom: O problematiki etnične pripadnosti med štajerskimi vojvodi na primeru mariborskega meščanstva v 16. stoletju. Primerjava z meščanstvom v Grazu in v Judenburgu. Popoldanski predavanji sta imela dr. Ferenc Szakaly, Budimpešta, z naslovom Etnične in demografske spremembe na Ogrskem v času Turkov, in iz Zagreba dr. Nenad Močanin z naslovom Migracije na območju Slavonije in Srema v 16. in 17. stoletju.

Zvečer so si zborovalci ogledali Krapino v cerkvi matere Božje Jeruzalemske pa je bil koncert sopranistke Branke Beretovae-Vondraček, oboista Branka Mihanovića na orgle je igrala Hrvojkja Mihanović-Salopek.

V četrtkovem programu sta bila dva referata, dr. Feliksa Toblerja iz Zelezna: Spremembe v etnični sestavi prebivalstva v madžarskem Altenburgu od začetka 16. do konca 17. stoletja in dr. Istvana Bariske, Köszeg: Posledice habsburške politike poseljavanja na območju čez Donavo v 18. stoletju.

Popoldne smo obiskali muzej v Čakovcu in Varaždin, kjer je bil v gradu sprejem pri predsedniku varaždinske županije, s koncertom varaždinskega baročnega ansambla, ki je bil v nekdanji jezuitski cerkvi se je predzadnji dan simpozija zaključil.

Za zaključek sta v petek 4. julija imela referata še prof. Helfrid Valentinitich iz Gradca: Političnost in asimilacija vodilnih slojev na območju Štajerske in Robert Hajszan, Pinkovae z referatom Naseljevanje Hrva-

tov na južnem Gradiščanskem in v vzhodni Ogrski.

Kot zmeraj so bile zanimive razprave in kritičnost do nekaterih referatov, kar kaže na različna gledanja in interpretacije držav udeleženk glede na obravnavano problematiko. Nadejamo se, da bodo referati objavljeni tudi v publikaciji. Ker je v naslednjem letu ta simpozij v Sloveniji, nam je lahko ta v Trakošanju za merilo kot dobro pripravljen in z mnogimi kulturnimi prireditvami obogaten znanstveni simpozij.

Marija Hernja-Masten

Jubilejno letno zborovanje Društva švicarskih arhivark in arhivarjev, Zug - 10. do 12. september 1997

75 let Društva švicarskih arhivark in arhivarjev (VSA AAS UAS) Jubiljno letno zborovanje in 4. kolokvij delovne skupnosti srednjeevropskih arhivskih društev

Verein Schweizerischer Archivarinnen und Archivare Jahresversammlung, 10-12. September 1997 in Zug Kolloquium der Arbeitsgemeinschaft mittel-europäischer Archivarsverbände

Društvo švicarskih arhivark in arhivarjev - Verein Schweizerischer Archivarinnen und Archivare - VSA; Association des archivistes suisses - AAS; Associazione degli archivisti svizzeri - AAS; Union de la archivarias e dals archivaris svizzers -UAS, že z uradnim nazivom pove, da združuje člane vseh kantonov z njihovimi uradno priznanimi jeziki. Tako je za švicarske kolege samo po sebi razumljivo večjezično komuniciranje na zborovanjih, ki potekajo v nemškem, italijanskem in francoskem jeziku (brez prevajalske službe), v jeziku vsakokratnega referenta, enako je z diskusijo, ki spominja na večjezični mikš v poliglotovih slovarjih. Sicer je kanton Zug med manjšimi, nemško govoreč in po zagotovitvi kolegov iz drugih kantonov tudi najbogatejši (ima nižje davčne stopnje od ostalih), o čemer sem se kasneje tudi prepričala, če lahko sodim po novih prostorih kantonalnega arhiva, ki je v novi upravno poslovni kantonalni zgradbi.

Tako je društvo praznovalo svoj 75-letni jubilej v okviru vsakoletnega društvenega zborovanja in 4. kolokvija delovne skupnosti srednjeevropskih arhivskih društev v dneh od 10. do 12. septembra. Sončno in lepo vreme teh dni, slikovito mesto Zug, ki leži ob istoimenskem jezeru, hudomušni in gostoljubni švicarski kolegi so dali prireditvam sproščujoč, neformalen in vendar strogo švicarski delovni ton.

V sredo je v dvorani nekdanjega gradu potekala otvoritvena slovesnost, na kateri je prisotne pozdravil predsednik mesta Zug Othmar Romer. Nato je sledil znanstveni kolokvij z naslovom "Archivlandschaft Schweiz" in je vključeval tri obširnejše referate. Uvodni referat je imel direktor Mestnega arhiva iz

Züricha, dr. Fritz Lendenmann, z naslovom Aktualni problemi švicarske arhivske službe. Lendenmann je problematiko razdelil na 10 točk, v katerih je obravnaval kvantitativne aspekte prirastka arhivskega gradiva moderne dobe, hrambo arhivskega gradiva (prostorske kapacitete, adaptacije in nivogralnje), šolanje arhivskih delavcev v Švici, zaščito osebnih podatkov, računalništvo, ki je postalo že samo po sebi umevno, in s tem povezane probleme prevzemanja arhivov velikih sistemov zapisov na elektronskih medijih, odnos do Interneta, konservacijo in javni management.

Dukaj kritično diskusijo o vseh referatih, ki je potekala nekako v zedinjajoče-nasprotujočem si duhu "pro in contra" je milično vutila namestnica direktorja zveznega arhiva v Bernu Regula Nehiker.

Restavrador iz Bellinzona dr. Andrea Giovannini je predstavil rezultate lastne prakse popisovanja del pri konserviranju in restavriranju z računalnikom. Osnovni obrazec opravljenih del ob restavriranju je predstavljal bazu podatkov, katerih rezultate je bilo s pomočjo različnih aplikativnih obrazcev možno uporabiti v najrazlične namene.

Dr. Josef Zwickler je imel zanimiv referat z naslovom Arhivsko pravo - norma in resničnost. Pri pregledu švicarske arhivske zakonodaje je opozoril na nekatere pomanjkljivosti zakonodaje in ni manjkalo kritičnih pripomb, ki so letele na neizvedljivost in nerealnost zakonodaje v posameznih sekvencah, ne glede na to, ali gre za pristojnosti zvezne in kantonalne zakonodaje. Vprašanje, ki si ga je zastavil, ali ima poklic arhivarja tudi politični kredito, je kasneje razburkalo diskusijo.

Zvečer je bil za udeležence Soirée s komorno glasbo, ki jo je izvedel Ensemble Chameleon v kapeli Marijine cerkve, ki je v starem mestnem delu Zuga.

V torek zjutraj sem si v spremstvu kolega Borisa Zakoška iz Rijeke ogledala nove prostore Državnega kantonalnega arhiva. V društvenem časopisu Tugium, v številki 8/1992, je bil objavljen članek "Das Staatsarchiv Zug in neuen Räumlichkeiten". Arhiv ima čitalnico, delovne prostore, delavnico v priljubljeni (vzhodnega dela severnega krila), skupaj 485 m². Skladišča in prevzemni prostori so pod upravnim delom in so direktno povezani ter merijo 910 m². Drugo skladišče je v drugi podetaži in meri 350 m², zgrajeno je bilo na zahtevo Državnega arhiva, vendar ga ho zaenkrat uporabljala še uprava za "Vorarchiv" oz. prehodni arhiv.

Osrednji prostor arhiva je čitalnica, svetla, prostorna, uporabniku prijazna, v njej lahko dela 13 raziskovalcev, ki jim je na voljo priročna knjižnica z ok. 4500 knjigami.

Seveda niso pozabili na računalniško sobo, na mikrofilmsko delavnico itd.

4. kolokvija delovne skupnosti srednjeevropskih arhivskih društev so se udeležili kolegi iz Hrvaške, Češke, Sluvske, Nemčije, Avstrije, Madžarske in domačini.

Kot je že ohičajna oblika dela kolokvija, smo obravnavali izhrana področja. Diskusija udeležencev poteka v obliki razgovora in izmenjavi izkušenj.

Zaščita arhivskega gradiva z različnih vidikov (kraja, poškodbe, prodaja, naravne katastrofe, itd) je bila prva tema. Zakonodaja v posameznih državah in njeno izvajanje je bila drug obsežnejše obravnavan sklop. Zaščita arhivskih podatkov, anonimizacija objav novejšega gradiva in kodeks etike so predstavljali naslednje poglavje.

Obravnavali smo tudi možnosti, kako bi lahko pomagali društvom sosednjih držav, Bosni, poplavljenim češkim in poljskim arhivom. Popoldansko in popoldansko zasedanje sta bila plodna sprejet je bil sklep, da se naj s tako obliko dela nadaljuje, da bo naslednje leto gostitelj Kolokvija Deželni arhiv Celovec.

Slavnostni govornik ob 75-letnem jubileju Društva švicarskih arhivark in arhivarjev je bil predsednik društva nemških arhivarjev dr. Norbert Reimann. Široko zasnovano razmišljanje o arhivih, arhivski dejavnosti, vlogi arhivarja, nalogah v preteklosti, predvsem pa naloga, da razmišljamo o bodočnosti in vlogi arhivov v njej.

Seveda ni manjkalo slavnostne pogostitve v hotelu v bližnjem turističnem kraju, kanton so nas odpeljali z avtobusi in kjer nas je nagovoril deželni glavar Robert Bisig.

Zadnji dan je bil organiziran izlet z ladjo po Zugskem jezeru in ogledom bližnjih krajev.

Zasledovala sem, ali tisk, radio in lokalna TV kaj poročajo o dogodku, le v Nene Zenger Zeitung je bila 12. 9. objavljena fotografija nas tujih gostov z naslovom Arhivarji so se srečali.

Marija Hernja-Masten

ACCESS UNLOCKED v Londonu

Med 16. in 19. septembrom 1997 je v Londonu potekalo zborovanje Društva arhivistov Velike Britanije z mednarodno udeležbo skoraj 20 delegacij. Zborovanje ob 50. obletnici delovanja društva, ki sem se ga udeležila kot predstavnica Arhivskega društva Slovenije, je bilo nadvse svečano. Zanimiva tema o dostopnosti arhivskega gradiva je vzpodbudila tako referente kot razpravljalce. Z arhivisti so zborovali tudi konzervatorji in restavratorji. Žal je zborovanje potekalo na treh lokacijah, dve na londonski univerzi,

tretja pa v državnem arhivu v Kewu, tako da se precej zanimivih predavanj nisem mogla udeležiti tudi zaradi precejšnje oddaljenosti obeh lokacij. Prireditelji so udeležencem sicer zagotovili, da bomo referate vseli predavanj dobili, kakor bitro bodo čistopisi pripravljani. Na razpolago bodo pri ADS. Opreмили so nas le z brošuro s seznamom predavanj, povzetki referatov in predstavitevijo njihovih avtorjev. Organizacija zborovanja je bila brezhibna.

Skupni seji sta bili le uvodni del in zaključno plenarno zasedanje zadnjega delovnega dne, saj je bilo v sprejem ponudeno tudi delovno gradivo RESOLUCIJE Mednarodnega arhivskega sveta za sprejem na Svetu Evrope. Obravnava priporočila Sveta za poenotenje standardov glede dostopnosti arhivskega gradiva v Evropi. Resolucija sicer predvideva rešitve, ki jili tudi že naš novi Zakon o arhivskem gradivu in arhivih skoraj v celoti vključuje (to sem jim tudi sporočila), vendar sem opozorila še na dejstvo, da ustanove, ki razpolagajo z arhivskim gradivom v novonastalih državah jugovzhodne in vzhodne Evrope, še ne omogočajo dostopnosti do arhivskega gradiva in da njihovi predpisi - v kolikor z novimi sploh že razpolagajo - ne temeljijo na izhodiščih, kot jih predvideva omenjena Resolucija. Omenila sem kar primer iz nam znanega okolja in predlagala, da s tako poenotenim stališčem evropske arhivske stroke, kot ga predvideva resolucija, ki upam, da bo sprejeta, seznanijo tudi evropske pogajalce pri nasledstvenih zadevah (kot Sir J. Watts in drugi). Pri določanju standardov sem opozorila še na arhivsko gradivo in obnašanje raznih multinacionalk v novih državah, česar pa predlog resolucij ne vključuje. Menim, da je tudi o tem potrebno spregovoriti, da ne bi v prihodnjih stoletjih ugotavljali, da so bile države s tega ozemlja nekoč, v določenem obdobju, brez gospodarske zgodovine.

Na popoldanskem posebnem srečanju prvega dne sem ob čestitki k jubileju izročila tudi darilo našega društva, knjigo Zakladi Slovenije v angleškem jeziku, ki je krožila med prisotnimi ob vsespošnem navdušenju nad lepotami naše dežele.

Menim, da bi se moralo društvo pogosteje predstavljati mednarodni javnosti in tako tudi na tem področju prispevati h krepitvi vezi v arhivski stroki in k mednarodnemu ugledu Slovenije.

Mojo udeležbo na zborovanju sta financirala ADS in Pokrajinski arhiv v Kopru, za kar se obema prisrčno zahvaljujem.

Milica Trebše-Štolfa

O delu arhivov in zborovanjih

Petindvajset let Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici (1972-1997)

Letos mineva petindvajset let od pričetka delovanja Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, ki je najmlajši med slovenskimi arhivi. Zametki arhivske službe na Goriškem pa so mnogo starejši. Do konca druge svetovne vojne so bila pomembna upravna in kulturna središča za to območje izven meja današnje slovenske države, zato je tam nastajalo in ostalo tudi arhivsko gradivo, v arhivih in knjižnicah v Vidmu, Čedadu, Benetkali, Trstu, Gorici, na Dunaju, v Innsbrucku, Gradeu, Rimu...

Po končani drugi svetovni vojni je že od maja 1945 pa do septembra 1947 pri Okrožnem izvršnem narodnoosvobodilnem odhodu za Goriško deloval referent za arhive in kulturne vrednosti. Sicer pa so potrebo po ustanovitvi arhiva v goriškem okraju v prvih povojnih letih poudarjali predvsem slovenski zgodovinarji. Na petem zborovanju leta 1948 v Novi Gorici je bila sprejeta resolucija o ustanovitvi študijske knjižnice in muzeja z arhivom. Podobni resoluciji so zgodovinarji sprejeli še na zborovanjih leta 1950 in 1951. Tudi ministrstvo za znanost in kulturo je večkrat posredovalo glede ureditve potrebnih prostorov za primorsko študijsko knjižnico, muzej in arhiv. Svet za kulturo in prosveto pri Okrajnem izvršnem odboru Gorica je zato 1. januarja 1952 imenoval upravnik Okrajnega muzeja in arhiva v Novi Gorici. Vendar je bila 5. septembra istega leta izdana le odločba o ustanovitvi muzeja, v kateri arhiv sploh ni omenjen. Uradni naziv muzeja Okrajni muzej in arhiv pa je ostal enak vse do leta 1956. Sprva so se pri muzeju zbirale arhivalije in so se imetnikom celo pošiljala opozorila glede varovanja arhivskega gradiva, dejansko pa arhivski oddelki pri muzeju nikdar ni zaživel.

Težnje, da bi se v goriškem okraju ustanovil arhivski zavod so postale spet izrazitejše po letu 1957, ko je bilo v Novi Gorici tudi zborovanje Društva arhivskih delavcev Slovenije. Primorske novice so že objavile vest o skorajšnji ustanovitvi arhivske ustanove, a do njene realizacije ni prišlo. Medtem je Okrajni ljudski odbor Gorica začel v gradu Kronberk zbirati še ohranjeno gradivo izpred druge svetovne vojne in dokumentacijo takrat že odpravljenih okrajev in nižjih upravnih enot iz časa po drugi svetovni vojni.

Leta 1960 je komisija, ki jo je imenoval Okrajni ljudski odbor Gorica, ugotovila, da za ustanovitev arhiva še ni pogojev in predlagala, da se ustanovi le referat za arhivsko službo pri Goriškem muzeju. Naslednje leto so zaposlili prve arhivarje, a nihče ni ostal dolgo, zato je bil obstoj referata vprašljiv. Leta 1962 so uslužbenec Državnega arhiva Ljudske republike Slovenije pregledali in sortirali arhivsko gradivo, ki se

je dotlej zbralo in hranilo pri Goriškem muzeju.

Splošni zakon o arhivskem gradivu iz leta 1964 (Uradni list SFRJ, št. 48/64) je določil obveznost občin, da skrbijo za varstvo arhivskega gradiva na svojem območju. Predstavniki takratnih občin Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica in Tolmin so skupno razpravljali o tem vprašanju in ponovno je prevladalo mnenje naj se le okrepi arhivski oddelki pri Goriškem muzeju. Proti temu sta odločno nastopila Arhiv Slovenije in Skupnost arhivov Slovenije. Leta 1966 je prevzel službo varstva arhivskega gradiva na območju takratnih občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin Arhiv Slovenije. Opravljanje manj zahtevnih opravil je s posebnim pooblastilom prepustil novaustanovljenemu arhivskemu oddelku pri skupščini občine Nova Gorica, iz katerega naj bi se v treh letih razvil samostojen arhivski zavod. Zaradi neizpoljenih kadrovskih in prostorskih pogojev se je stvar zavlekla, tako, da je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici začel delovati šele leta 1972. Območje dejavnosti arhiva se ves čas obstoja zavoda ni spreminjalo in obsega ozemlje današnjih občin Bovec, Kobarid, Tolmin, Kanal, Brda, Nova Gorica, Miren-Kostanjevica, Ajdovščina in Vipava.

Oh ustanovitvi je imel arhiv sedež v stavbi Skupščine občine Nova Gorica, skladišča pa v kleti iste stavbe in v kletnih prostorih Temelnjega sodišča v Novi Gorici. Že ob ustanovitvi so bili skladiščni prostori skoraj zapolnjeni; onemogočeno je bilo tekoče prevzemanje arhivskega gradiva, zato si je arhiv ves čas prizadeval rešiti prostorsko stisko. V letih 1976-1978 se je razpravljalo o dveh možnostih pridobitve prostorov za arhiv: z adaptacijo graščine Bosizio na Vogrskem in adaptacijo Lenassijske graščine v Salkanu. Oh podrobnejših študijah se je pokazalo, da je v vseh pogledih primernejša novogradnja. Izdelana je bila projektna naloga z lokacijskim preizkusom za gradnjo arhiva v okviru kulturnega centra, a do njene uresničitve ni prišlo. V takih razmerah je arhiv jeseni 1983 doživel katastrofalno poplavo, v kateri je bilo premočeno skoraj vse gradivo. Začasne prostore za sušenje in deponiranje gradiva je takrat dobil v dotrajani stavbi starega doma upokojeencev na Gradišču nad Prvačino. Po končanem sušenju je bilo gradivo preseljeno v pritličje ene izmed stavb dijaškega doma na Grčni.

V iskanju trajnejše rešitve so bile po poplavi ponovno izdelane analize o primernosti ureditve prostorov ustanove na različnih lokacijah. Urbanistično arhitektonska študija, ki jo je izdelal Projekt Nova Gorica, je ponovno pokazala, da je najprimernejša novogradnja, zato so bili odtlej vsi napor arhiva usmerjeni v njeno realizacijo. Februarja 1986 je bil postavljen temeljni kamen za novo stavbo v bližini občinske, kmalu za tem so stekla tudi gradbena dela in

maja 1987 je bila stavba odprta. S tem so se delovni pogoji arhiva bistveno izboljšali. Stavba Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici je do sedaj edina namensko grajena stavba za potrebe arhivske službe v Sloveniji. V arhivskih skladiščih je 4000 tekočih metrov arhivskih polic, na katere je mogoče spraviti približno 3600 tekočih metrov arhivskega gradiva.

Ob ustanovitvi sta bila v arhivu poleg vršilca dolžnosti ravnatelja zaposlena še dva arhivista in arhivski manipulanti. V naslednjih letih se je kolektiv postopoma širil, močnejše pa se je kadrovsko okreplil šele v osemdesetih letih. Trenutno je v arhivu zaposlenih trinajst delavcev (šest arhivistov, dva strokovna sodelavca, arhivski manipulanti, bišnik, tajnik, računovodja s polovično delovno obveznostjo in ravnatelj).

Arhiv se je že od vsega začetka zavedal dejstva, da se skrb za arhivsko gradivo začne na terenu, pri ustvarjalcih in imetnikih le-tega. Zato je vsa leta skušal z napotki ob obiskih pri posameznih ustvarjalcih, z občasnimi seminarji in drugimi predavanji razvijati pozitiven odnos do arhivskega gradiva in s tem preprečiti njegovo uničevanje. Zunanji nadzor se je izvajal in se še izvaja pri vseh pomembnejših ustvarjalcih arhivskega gradiva.

Ob ustanovitvi arhiva je bil osnovni arhivski fond gradivo Okrajnega ljudskega odbora Gorica in njemu priključeni okrajci in arhivalije, ki so se je dotlej zbrale pri Goriškem muzeju. Izjema je bilo gradivo iz ohranjenih druge svetovne vojne, ki je ostalo v muzeju.

Zaradi prostorske stiske arhiv kasneje ni mogel spriti prevzemati arhivskega gradiva, kar smo skušali nadomestiti po vselitvi v novo stavbo. Veliko pozornosti smo posvečali pridobivanju arhivskega gradiva gospodarstva, družbenih dejavnosti, društev in osebnih fondov, ki jih je bilo dotlej v arhivu zelo malo. Po reorganizaciji občinske uprave pa smo v letu 1996 prevzeli tudi veliko količino gradiva dotodanjih občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin. Danes hranimo okoli 2000 tekočih metrov arhivskega gradiva. Najstarejši dokument sega v prvo polovico 17. stoletja, nekaj je gradiva iz 18. in začetkov 19. stoletja, pretežni del pa je nastajal od srede preteklega stoletja dalje.

S preselitvijo v novo stavbo so se bistveno izboljšali pogoji za uporabo arhivskega gradiva, kar je verjetno tudi vplivalo na povečan obisk. Število uporabnikov arhivskega gradiva za raziskovalne namene je prvič močno poraslo leta 1986, naslednja leta pa se je še povečevalo. Za raziskovalnim namenom letno obišče arhiv okoli 150 strank, pri čemer moramo upoštevati, da pride raziskovalec običajno za posamezno nalogo večkrat. Več kot polovico obiskovalcev predstavljajo mladi raziskovalci (dijaki, učenci, študenti). Največ pregledujejo gradivo upravnih organov.

Iz leta v leto narašča tudi število vlog za upravno pravne potrebe občanov. Letno jih arhiv reši okoli 300, posamezna leta pa so v tem oziru rekordna. V letu 1996 smo npr. rešili kar 1482 vlog. Največ občanov je iskalo dokumente, s katerimi naj bi dokazali status žrtve vojnega nasilja.

Mladim ljudem skušamo predstaviti in približati arhiv tudi preko predavanj in učnih ur za šole. Deloma gre za splošne predstavitve arhiva, deloma za temat-

ske učne ure na podlagi arhivskega gradiva. Letno obišče arhiv okoli 60 šolskih skupin, večinoma z novogoriškega območja. Šole iz oddaljenih krajev na njihovo željo obiščemo in učne ure izvedemo pri njih.

Z arhivskim gradivom skušamo seznanjati tudi širšo javnost. Ta cilj skušamo doseči s postavitvami arhivskih razstav. Pripravimo eno ali dve razstavi letno, največkrat kar v arhivski stavbi. Ker prostori ne izpolnjujejo pogojev varne hrambe, ne razstavljamo originalov, ampak le črno bele ali barvne fotokopije ali fotografije dokumentov, ki pa zelo dobro nadomestijo original. Doslej je arhiv pripravil 20 samostojnih razstav. Večino je spremljal tudi razstavni katalog z vsebinsko študijo obravnavane teme in seznamom eksponatov. Natančen naslov in čas postavitve posamezne razstave je razviden v seznamu izdanih publikacij Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici.

Arhiv se ukvarja tudi s publicistično dejavnostjo. Glavnino predstavljajo razstavni katalogi. Doslej je arhiv izdal 23 publikacij in sicer:

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Publikacija 1, Nova Gorica 1972, 123 str.

O varstvu arhivskega in registraturnega gradiva, Nova Gorica 1976, 50 str.

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Publikacija 2, Nova Gorica 1982, 123 str., vodnik

Jurij Rosa, Reševanje poplavljenega arhivskega gradiva, Priložnostna razstava ob 20. oktobru, dnevu arhivov in ob obletnici poplave, ki je prizadela arhivsko gradivo Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Nova Gorica 1984, 12 str., tipkopis

Lilijana Vidrih Lavrenčič in Metka Nusdorfer, Občine na Goriškem od srede 19. stol. do druge svetovne vojne, Nova Gorica 1986, 153 str., katalog

Aleksandra Pavšič Milost, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici 1972-1987, Razstava ob 15-letnici delovanja in odprtje nove stavbe, Nova Gorica 1987, 8 str., katalog

Zapisana volja Primorcev za priključitev k Jugoslaviji 1945-1947, Razstava ob 40. obletnici priključitve Primorske k Jugoslaviji, Nova Gorica 1987, 4 str., katalog

Jurij Rosa, Zgradili bomo Novo Gorico, Razstava dokumentov o pripravah in začetnih delih izgradnje Nove Gorice v letih 1947 in 1948, Nova Gorica 1988, 24 str.

Metka Nusdorfer Vuksanović in Pavle Merku, Marij Kogoj 1892-1956, Stalna razstava v spominski sobi Marija Kogoj v Kanalu, Nova Gorica 1989, 40 str., katalog

Vlasta Tul in Jurij Rosa, Od 27. aprila k 22. juliju..., Utrinki iz arhivskih in časopisnih virov, Nova Gorica 1989, 12 str., katalog

Vlasta Tul, Šolske kronike, Nova Gorica 1990, 28 str., katalog

Aleksandra Pavšič Milost, France Bevk v dokumentih Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Priložnostna razstava ob stoletnici rojstva Franceta Bevka, Nova Gorica 1990, 11 str., katalog

Metka Nusdorfer Vuksanović, Jurij Rosa in Lilijana Vidrih Lavrenčič, Občinska središča v obdobju 1814-1961 na območju sedanjih občin Ajdovščina,

Nova Gorica in Tolmin, Nova Gorica 1991, 61 str.

Jurij Rosa, Iz naših društvenih arhivov, Nova Gorica 1991, 15 str., katalog

Metka Nusdorfer Vuksanović in Lilijana Vidrih Lavrenčič, Elektrarne, mlini, žage, vodovodi... v porečju Soče 1918-1943, Predstavitev dokumentov Tehničnega urada Gorica, Nova Gorica 1991, 18 str., katalog

Aleksandra Pavšič Milost, Hranilnica in posojilnica v Šempetru 1896-1948, Nova Gorica 1992, 12 str., katalog

Ivanka Uršič, Ludvik Zorzut 1892-1977, Razstava ob stoletnici rojstva, Nova Gorica 1992, 21 str., katalog

Ivanka Uršič, Iz zapuščine Vinka Vodopivca, Predstavitev izhranjenih dokumentov, Nova Gorica 1992, 4 str., katalog

Jurij Rosa, Nova oblast - nova imena, Dokumenti o preimenovanjih naših krajev v letih 1948-1955, Nova Gorica 1993, 30 str., katalog

Lilijana Vidrih Lavrenčič, Po sledih starih poti, Razstava dokumentov tolminskega cestnega odhoda 1869-1923, Nova Gorica 1993, 68 str., katalog

Vlasta Tul, Šolska praznovanja skozi čas, Nova Gorica, 1994, 68 str., katalog

Metka Nusdorfer Vuksanović, Po Trenti z arhivskimi dokumenti, Nova Gorica 1995, 75 str., katalog

Vlasta Tul, Tamburice v Šturjah in Ajdovščini zvenijo že stoletje, Nova Gorica 1996, 31 str., katalog, v sodelovanju z Glasheno šolo Vinko Vodopivec Ajdovščina

Št. Vid -Podnanos, Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, 229 str.

Aleksandra Pavšič Milost, Zadružni dom-naš ponos, Katalog k razstavi o gradnji zadružnih domov po drugi svetovni vojni, Nova Gorica, 1996, 84 str.

Aleksandra Pavšič Milost, Hranilnica in posojilnica v Šempetru pri Gorici, Nova Gorica 1996, 24 str., katalog

Viri in literatura:

Dokumentarno gradivo Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici

Milko Kos: Gradivo za starejšo zgodovino Slovencev v arhivih izven naših meja, Jugoslovanski istorijski časopis, leto 1963, številka 1, 2

Ljudmila Bezljaj Kregel: Kratek historiat službe varstva arhivskega gradiva v severnoprimorski regiji, Goriški letnik, številka 3, Nova Gorica 1976

Ljudmila Bezljaj Kregel: Razvoj in stanje arhivske službe na Goriškem, Arhivist, številka 1, leto 1980

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici 1972-1987, katalog k razstavi ob 15-letnici delovanja arhiva in odprtju nove stavbe, Nova Gorica 1987

Aleksandra Pavšič-Milost

Seminar o pravnih vprašanjih pri arhivskem delu, 25. marca 1997

Enodnevni seminar, ki so ga organizirali Arhivsko društvo Slovenije, Arhivski center za strokovni razvoj ter Arhiv Republike Slovenije, je potekal 25. marca. Predavatelji, ki so s pravnega stališča dali osnovni prikaz v seminarju, so pravni strokovnjaki, specializirani za določena pravna področja. Gospod Janez Strojanc je v predavanju Izvajanje zakona o splošnem upravnem postopku v zvezi z izdajanjem aktov v arhivih prikazal postopke, ki obvezujejo arhive v poslovanju s strankami, posehno pri izdajanju raznih potrdil in overovljenih fotokopij dokumentov. Arhive obvezujeta predvsem dva zakona:

- Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP) - Ur.l.SFRJ, št. 47/86 (star jugosl. zakon in podzakonske akte naj hi se uporabljajo smiselno)

- Zakon o upravnih taksah (ZUT) - Ur.l.SRS, št. 30/78, in popravki št. 10/79, 36/83, 46/86, 34/88, 1-1/90, RS št. 14/91, 38/96

Opozoril je na problem izkazovanja pravnega interesa, ki naj hi ga stranka izkazala arhivu, ki lahko posreduje določene podatke. Neposredni pravni interes pomeni, da neposredno posega v pravico nekoga. Posameznik torej mora za pridobitev določenih podatkov iz arhiva (npr. iz uradnih evidenc) izkazati svoj pravni interes, to je, zakaj in s kakšnim namenom potrebuje te podatke. Ob tem se pojavlja nevarnost uporabe podatkov v druge namene, kot so hili izdani, ter zloraba podatkov. Bistveno za zaščito arhivov v taki situaciji pa je, da protipravno pridobljeni podatki nimajo na sodišču opravičenega pojava.

Gospod dr. Janez Šinkovec (član Ustavnega sodišča RS) je predaval o Uporabi arhivskega gradiva in varovanju zasebnosti ter osebnih podatkov. Prikazal nam je, da tudi arhive zavezuje 21. člen Ustave Republike Slovenije, ki določa varstvo človekove osebnosti in dostojanstva, kar pomeni tudi varstvo intimne in zasebne sfere posameznika. Z ustavo mora družba zagotavljati posamezniku okolje, v katerem se realizira nedotakljivost njegovega stanovanja, tajnost pisma in spoštovanje zasebnosti. To pa velja tudi za posmrtno zavarovanje posameznika in njegovih potomcev (npr. oklevetanje nekoga po smrti). Teorija o življenjskih sferah (javna sfera, zasebna sfera, intimna sfera) določa javnost informacij in dogodkov, ki se odvijajo v javnem prostoru, posamezniku pa dopušča možnost, da sam izhira podatke, ki se jih posreduje javnosti. Prav tako je nedotakljiva pravica govorne komunikacije posameznika in samostojne izbire komunikacijskih partnerjev ter izbire komunikacijskih sfer.

Arhivi nedvomno posedujemo veliko podatkov, ki so tudi povsem zasebne narave (npr. osebni fond), razpolaganje z njimi pa je v glavnem omejeno z znanstvenim in raziskovalnim namenom. Seveda je pri vodilnih osebnostih v javnem življenju (politične osebnosti, medijske osebnosti ipd.) sfera zasebnosti nekoliko manj varovana, vendar je kljub temu posredovanje določenih informacij upravičeno le, če gre za

javni interes (ne pa obrekovanje).

Zakon o varstvu osebnih podatkov zavezuje upravne organe, da ščitijo podatke, ki jih vsebujejo uradne evidencе, medtem ko je zasebna sfera posameznika bolj izpostavljena izkoriščanju v druge namene, ki niso javni interes. Mednarodne konvencije EU, ki zavezujejo tudi naše arhive, določajo, kaj se lahko objavlja v "sferi javnosti" ter kaj krši osnovne človekove pravice. Nekatera načela iz omenjenih konvencij so:

Načelo kvalitete podatkov (podatki naj bi bili relevantni glede na namen); načelo točnosti podatkov, podatki naj hi bili v obliki, ki dopušča identifikacijo posameznika; prepoved izdajanja določenih kategorij podatkov (rasno poreklo, politično prepričanje, zdravstveni podatki, podatki o seksualni naravnosti...); načelo dostopnosti in zavarovanja podatkov, načelo odprtosti in sodelovanja z določenimi posamezniki (možnost popravka ali izhriša podatka, kar velja le za dokumentarno gradivo, ter seznanitev posameznika z vsebino).

Podobne zakonitosti veljajo tudi za varovanje pravnih oseb in njihovih podatkov. Arhivi hi zato posebno pri t.i. raziskovalnem novinarstvu morali biti previdni ob pojavu protipravno pridobljenih podatkov (to so podatki, podani le z enim določenim namenom in s prikazom pravnega interesa, uporabljeni pa v druge namene).

Kriteriji za presojo hesedila oh morebitneni pravnem sporu pa so naslednji:

- kaj povprečen hralec razume oh prehiranju nekega poročila ali dogajanja,
- ali tekst samo poročā ali vključuje tudi mnenje (mnenje je lahko tudi vrednostna sodba!).

Gospod Andrej Zupančič je s predavanjem Uporaha arhivskega gradiva in varstvo avtorskih pravic opozoril na problem avtorskih del, ki se pojavljajo v ahivskih fondih in pri katerih imajo ustvarjalei pravico do avtorskih izplačil. Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah (ZASP, Ur.l.RS, št. 21/95) sicer natančno določā, kako je opredeljeno avtorsko delo, če je le-to varovano in koliko časa, kdo so upravičenci in kakšne zahteve lahko postavijo. Dodatna mnenja o tem, katero delo je avtorsko daje še Urad RS za intelektualno lastnino; okrožno sodišče v Ljubljani pa je izključno pristojno za spore glede avtorskih in intelektualnih pravic. Kljub temu da pojem avtorsko delo predstavlja pravni standard in da zakon (ZASP) natančno opredeljuje njegove kriterije, pa ne smemo pozahiti npr. na predavanja, govore, študije, računalniške programe, kartografska ter druga dela, ki so znanstvene in raziskovalne narave. Avtorsko delo mora biti stvaritev človeka (in ne stroja) ter mora predstavljati ustvarjalno delo s področja književnosti, znanosti ali umetnosti. Predstavljati mora intelektualno delo (duhovno stvaritev), hiti mora individualizirano (samostojno oz. originalno) in materializirano (na nek način izraženo in dostopno s čutili). Pri lastništvu avtorskega dela se ločujeta dve vrsti lastnine: avtorska (pravice ustvarjalea do avtorskega dela) ter lastnina (kje se hrani avtorsko delo ter pod kakšnimi pogoji).

Za arhive je pomembno predvsem določilo glede

kopiranja avtorskih del (23. člen - pravica reproduciranja).

Brez pravnih posledic je dovoljeno razmnoževanje v treh kopijah, če gre za interne potrebe in kopije niso dostopne javnosti (javen po ZASP pomeni, da gre za osebe, ki so izven kroga družine ali znancev). Enako velja za arhive, vendar se lahko kopije izdelujejo le iz lastnega primerka, ki ga hrani arhiv. Pomemben podatek je tudi ta, da pri avtorskem delu, ki je nastalo v delovnem razmerju so materialne avtorske pravice prenesene na delodajalea za dobo 10 let od nastanka dela.

V predavanju je hila podana še zanimivost, da lahko tudi originalna ureditev arhivske zbirke, predstavlja dolgoročno gledano, avtorsko stvaritev. Iz zakona (ZASP) pa so izvzete nekatere stvaritve, ki se v arhivih pogosto pojavljajo: ideje, skice, uradna besedila iz zakonodajnega in sodnega ohmočja (pravilniki, odredbe, sodbe, sklepi...), mnenja ipd., lahko pa so podobne stvaritve tudi iz mejnega področja določanja avtorskega dela.

Med poslušalci seminarja pa so se pojavljala vprašanja iz arhivske prakse, kjer zakon specifično niti ne odreja ravnanja arhivov oziroma bi bilo verjetno potrebno prilagoditi arhivsko delo obstoječemu zakonu, zato da bi arhivi podobna vprašanja reševali enotno.

Seminar je odprl aktualna vprašanja, ki posegajo na področje dela arhivov in njihovih kontaktov z javnostjo, predvsem v zvezi z uporabo mnogoterih vschin, ki jih hranimo v arhivskih depojih.

Natalija Glazar

Tečaj za pripravnike v arhivih, 21. - 30. januar, 19. - 22. maj 1997

Arhivski center za strokovni razvoj je organiziral tečaj za arhiviste - pripravnike iz vseh slovenskih arhivov. Tečaj je bil razdeljen v dva dela. Prvi del, ki je bil holj teoretične narave, je potekal od 21. do 30. januarja 1997 v prostorih Arhiva republike Slovenije. Njegov namen je bil predvsem omogočiti pripravnikom, zlasti tistim, ki niso že na fakulteti poslušali predavanja iz arhivistike, da se seznanijo z osnovami stroke. Tega dela tečaja se je udeležilo 8 pripravnikov, in sicer iz Arhiva republike Slovenije, Zgodovinskega arhiva v Ljubljani ter Pokrajinskega in Škofijskega arhiva v Mariboru.

V sedmih dneh je bilo skupaj 42 ur predavanj. Janez Kopač je spregovoril o poklicni etiki, o pravni ureditvi na področju kulture in varstva dediščine in o mednarodnem pravnem varstvu dediščine. Jože Žontar je predstavil osnovne zakone, ki urejajo arhivsko dejavnost, v 6 urah pa je skušal orisati razvoj in strukturo institucij. Ema Umek je sistematično razložila strokovno obdelavo arhivskega gradiva predvsem za starejše ohdobje, o obdelavi arhivskega gradiva, nastalega po letu 1962, in o valorizaciji dokumentarnega

gradiva pa je spregovoril Vladimir Žumer. Matevž Košir je orisal vrsti dokumentarnega gradiva, France M. Dolinar pa je predstavil osnovne principe pri objavljanju arhivskega gradiva. Osnovne informacije o elektronskih arhivih in uporabi informacijskih baz podatkov je podal direktor pokrajinskega arhiva v Mariboru Miroslav Novak. Peter Pavel Klasinc je spregovoril o tehničnih vprašanjih zaščite in varovanja arhivskega gradiva. Jedrt Vodopivec pa o vzdrževanju arhivskega gradiva.

Drugi del tečaja je bil namenjen spoznavanju slovenskih arhivov in arhivske službe. Pripravniki naj bi se predvsem seznanili z organiziranostjo, dosedanjim delom v posameznih arhivih in pa z arhivskim gradivom, ki je posebej značilno za posamezni arhiv. Od 19. do 22. maja smo tako udeleženci obiskali šest različnih arhivov v Sloveniji.

Prvi dan je bil namenjen obisku Arhiva republike Slovenije. Najprej nam je direktor Vladimir Žumer predstavil organiziranost ARS, nato pa smo se seznanili še s posameznimi oddelki in fondy, ki jih ti oddelki pokrivajo. Darja Plevel nam je spregovorila o računalniški podpori pri arhivskem delu, predstavila priprave za nov vodnik po ARS na mreži in delovanje nove, izboljšane različice Armide. Drago Trpin, Saša Srše in Branko Radulovič so nas popeljali v arhivske depoje in nam tam v nekaj besedah predstavili starejše fonde v ARS. O novejšem gradivu nam je spregovorila Vesna Gotovina, nato pa nas je Lojz Tršan seznanil z vlogo in nalogami filmskega gradiva, predstavitev pa popestril z ogledom enega izmed povojnih filmskih obzornikov.

Naslednji dan smo se seznanili z Zgodovinskim arhivom v Celju in Pokrajinskim arhivom v Mariboru. V Celju nas je sprejel ravnatelj Rudolf Koželj in nam predstavil težave, s katerimi se srečuje tankajšnji arhiv. Poleg pogostega bega arhivskih delavcev, ki se je v zadnjem času na njihovo veliko veselje prenehel, so največji problemi z neustreznimi prostori. Ob ogledu enega izmed depojev smo se lahko o tem prepričali tudi sami. V Pokrajinskem arhivu v Mariboru je stanje boljše. Miroslav Novak nam je predstavil delovanje njihovega arhiva, Slavica Tovšak pa nas je popeljala na ogled lepo urejenih prostorov. Gospod Grdej nam je predstavil tudi delovanje njihovega inštituta za arhivsko znanost.

Tretji dan smo si ogledali preostala dva ljubljanska arhiva, Zgodovinski arhiv in Nadškofijski arhiv v Ljubljani. Podobno kot že prejšnje dneve je Janez Kopač orisal vlogo in pomen Zgodovinskega arhiva in nam razkazal arhivske depoje. Sonja Anžič pa nas je na pripravljenem arhivskem gradivu seznanila z vrstami gradiva, ki ga hranijo v tem arhivu. Pri predstavitvi Nadškofijskega arhiva je Bogdan Kolar prikazal še razvoj cerkvene organizacije na današnjem slovenskem ozemlju in nam predstavil še nekaj najpogostejših vrst arhivskega gradiva, ki ga hranijo v tem arhivu. Nadškofijski arhiv ima od vseh obiskanih arhivov najboljše možnosti za delo in nima problemov s prostorsko stisko, ki je tako značilna za ostale. Za zaključek smo se še sprehodili skozi leta 1996 na novo odprte prostore.

Zadnji dan smo si ogledali Pokrajinski arhiv v Kopru. Po kratki predstavitvi arhiva nas je Zdenka Bonin seznanila s civilno in vojaško upravo v beneški Istri in nam na kratko predstavila še pomen notarjev in vicedominov. Ogledali smo si še skladišča v cerkvi svetega Jakoba in prostore dislocirane enote v Piranu.

Oba dela tečaja sta vsekakor izpolnila svoj namen, za pripravnike pa je bila to lepa priložnost, da se seznanimo še z drugimi slovenskimi arhivi in arhivisti.

Janez Mlinar

Tečaj branja pisane gotice, 4. - 20 marec 1997

Že nekaj let so v Arhivu Republike Slovenije organizirani tečaji branja pisane gotice in prevajanja stare nemščine. Letošnji, ki je potekal v marcu, je bil že četrti po vrsti.

Potrebo po organiziranju podobnih tečajev je pokazala že udeležba na njih. Prvi je bil leta 1993, še večji interes se je pokazal na drugem leta 1995, oba pa je vodil gostujoči profesor z Dunaja Friedrich Edel-mayer. Prvega je vodil sam, drugega pa v sodelovanju z Dragom Trpinom, delavcem v Arhivu Republike Slovenije. Tretji tečaj sta nato vodila Saša Serše in Matevž Košir, prvi del je potekal v oktobru, drugi pa v decembru 1995. Pri tem je Seršetova pripravila mlajše tekste, predvsem iz 19. stoletja, Matevž Košir pa starejše iz 16. do 18. stoletja. Ta tečaj je obiskovala celo udeleženka iz Republike Hrvaške.

Letošnji tečaj je organiziral Arhivski center za strokovni razvoj, izvajalec pa sta bila Drago Trpin iz Arhiva Republike Slovenije, kjer je tečaj tudi potekal, in Matevž Košir iz omenjenega centra. Zanimanje za udeležbo je bilo zelo veliko, saj se je tečaja udeležilo kar 18 tečajnikov.

Udeleženci tečaja so bili iz različnih ustanov (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Muzej Novo mesto, Gorenjski muzej Kranj, Slovenska prosvetna zveza Celovec, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Ministrstvo za kulturo, Mestni muzej Ljubljana, Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ptuj in Arhiv Republike Slovenije). Navadno je vzrok za udeležbo na takem tečaju gradivo, ki ga te ustanove hranijo, pisano v gotici, ki je arhivisti in uporabniki ne znajo brati. Na tečaju smo večinoma brali, poizkušali pa smo tudi prevajati. Ker so bila besedila, razen nekaj novejših tekstov, v glavnem napisana v stari nemščini, je bilo to za začetnike zelo težko. Predavatelja sta nas "potolažila", da tako nemščino tudi pravi Nemci sprva le težko razumejo, redno delo s takimi zapisi pa postopno prinese tudi lažje branje in razumevanje besedil.

Uporabljeni teksti so iz 16. do 19. stoletja in po tematiki zelo različni. Hranijo jih v različnih fondih gradiva Arhiva Republike Slovenije. Brali smo npr. poročno pismo, prisego solicatorja, smrtno obsodbo,

dopis glede fidejkomisa, prepustnico za prevoz smodnika, prošnjo glede dobave žita za primorsko Vojno krajino, dopis glede popravila trdnjave Senj, koncept sporočila o letni proviziji itd.

Pri branju so se pokazale zelo velike razlike med tečajniki, saj so se tečaja udeležili taki, ki so že skoraj tekoče hrali, pa tudi taki, ki se s pisano gotico do udeležbe na tečaju sploh še niso srečali. Zaradi takih razlik v predznanju in velikega števila udeležencev je bilo tečaj težko voditi in obvladovati. Zato bi bilo smiselno naslednjič organizirati dva tečaja in skupine oblikovati z ozirom na znanje in število slušateljev.

Vsakemu tečajniku sta vodji tečaja dala po eno kopijo teksta, zraven pa še opis samega dokumenta in transliteriran začetek vsakega teksta za lažje sledenje pisavi. Poleg tega sta pripravila seznanj priročne literature, s katero si pri delu s takimi teksti lahko pomagamo, in seznam najpogostejših besed in besednih zvez, ki se pojavljajo v tekstih. Najbolj pa nam bodo pri branju tekstov pomagale z roko izpisane najpogostejše povezave in okrajšave črk in besed iz tekstov. Za tečajnike sta pripravila še seznam uradov od 16. stoletja do terezijanskih reform ter uprave v času Marije Terezije s kratkim opisom pristojnosti posameznih uradov.

Prepričana sem, da so taki tečaji še potrebni in da povpraševanje po organiziranju takih tečajev še ho. Določeni arhivisti so pokazali zanimanje posebej za organiziranje tečaja branja pisane gotice iz 19. stoletja, ker je tega gradiva po regionalnih arhivih več, starejše pa se z nekaj izjemami v veliki večini brani le v Arhivu Republike Slovenije.

Alenka Gabrič-Kačičnik

Predstavitve skeniranja papirnega arhivskega gradiva in skeniranja mikrofilmov nekdanje službe državne varnosti v Arhivu Republike Slovenije, Arhiv Republike Slovenije, 24. april 1997

"Zob časa" nam neprestano načenja oziroma razkrajja arhivske dokumente, pa naj bodo ti zapisani na pergamentu, papirju, na fotografskem papirju, filmskem traku, magnetnih ali pa na najmodernejših optičnih nosilcih. S časom propadajo sani po sebi, pergament in papir na primer mnogo počasneje kot filmski trak ali magnetni zapisi. Arhivski dokumenti se poškodujejo in uničujejo pri pogosti uporabi v arhivih, še posebej pri reprodukcijah, kot je fotokopiranje, pri prepisovanjih, predvsem pa zaradi neustreznih pogojev hranjenja. Vmes pogosto uničevalno posegajo tudi elementarne nesreče (potresi, poplave, požari) in vojna pustošenja, ki tako kot ljudem tudi zapisom ne prizanašajo. Mnogo takih primerov poznamo v naši zgodovini, v Sloveniji na primer v drugi svetovni vojni, pa tudi v sedanosti, v bližnji sosesčini na Hrvaškem in v Bosni. Pisani dokumenti doživljajo žalostno usodo ljudi, pogosto so

"žrtve" političnih afer in manipulacij zaradi uničevanja, prikrivanja, falzificiranja ter zlorabljanja, žrtve gospodarskih kriz predvsem zaradi zhiranja odpadnega papirja ter uporabe nekvalitetnih nosilcev zapisov, predvsem pa se uničujejo ali poškodujejo zaradi malomarnosti, brezhrižnosti in neodgovornosti posameznikov, inštitucij ali celo države.

Poleg restavriranja bo potrebno najdragocenejše gradivo in tisto, ki je pogosto v uporabi, v še večji meri reproducirati, torej mikrofilmati ali skenirati na optične diske, sicer ga ne bo mogoče rešiti neizogibnega hitrejšega ali počasnejšega propadanja. Zavedati se moramo, da k ohranjanju arhivske kulturne dediščine največ lahko prispevamo z zagotavljanjem ustreznih pogojev hranjenja, vzdrževanja in reproduciranja ter z uporabo kvalitetnih nosilcev zapisov, tako trajnega papirja kot kvalitetnih sodobnih magnetnih in optičnih nosilcev. Iluzorno je sicer pričakovati "odrešilni trajni nosilec zapisov", na katerega bi lahko varnostno presneli ali prenesli vso zapisano kulturno dediščino na papirju. Tak nosilec zaenkrat ni niti mikrofilm niti magnetni ali optični nosilec. V primerjavi s papirjem ali pergamentom imajo ti celo zelo kratko življenjsko dobo ter obenem zahtevajo stalno preverjanje ter presnemavanje, poleg tega pa so vzdrževanje, reproduciranje in uporaba zelo draga in tehnično zahtevna reč.

V povabilu na predstavitev skeniranja smo zapisali, da bi radi predstavili sodoben način reproduciranja in varnostnega shranjevanja papirnega arhivskega gradiva na magnetne in optične medije s pomočjo računalniškega skeniranja dokumentov ter prikazali projekt skeniranja mikrofilmov. S skeniranjem smo v Arhivu RS pričeli v začetku leta 1997. S tem je postalo računalniško skeniranje arhivskih dokumentov in shranjevanje na magnetnih in optičnih nosileh alternativa mikrofilmanju.

Doslej smo v slovenskih javnih arhivih arhivsko gradivo od leta 1972 dalje namreč le mikrofilmali bodisi zaradi varnosti izvirkov ali pa zaradi uporabe oziroma naročil uporabnikov. Od konca lanskega leta pa smo vzporedno z mikrofilmanjem pričeli tudi z računalniškim skeniranjem arhivskega gradiva, prav tako iz varnostnih razlogov, še bolj pa zaradi novega načina uporabe arhivskega gradiva, ki je oziroma bo povezan s sodobnim računalniško vodenim arhivskim informacijskim sistemom. Ta nam poleg računalniških informacij o vsebini arhivskih fondov in zbirki tudi že omogoča uporabo posameznih skeniranih dokumentov preko računalniških zaslonov v okviru interne računalniške mreže, pošiljanje informacij in slik dokumentov z elektronsko pošto in vključevanje v INTERNET. S tem se pravzaprav začneja novo obdobje oziroma nov način uporabe arhivskega gradiva, ko je mogoče iskati informacije ter naročiti in raziskovati arhivsko gradivo izven arhiva doma ali v inštitucijah, kjer smo zaposleni oziroma kjerkoli po svetu. Te možnosti so seveda odvisne od računalniških povezav in obsega računalniških arhivskih informacij o gradivu ter količine skeniranih arhivskih dokumentov. Delovanje celotnega računalniško podprtega arhivskega informacijskega sistema in do sedaj ustvarjenih baz

podatkov o arhivskem gradivu homo v celoti lahko predstavili konec leta 1997, ko bodo funkcionirale vse njegove komponente, vključno z novim računalniškim programom INFOARH (Windows okolje, relacijska baza INFORMIX) ter računalniško priredbo novega Vodnika po fondih in zbirkah Arhiva RS, ki ga že dolgo napovedujemo.

Skoraj istočasno z nabavo skenerja za papirno arhivsko gradivo nam je s finančno pomočjo švicarske vlade v okviru Sveta Evrope konec aprila letos uspelo nabaviti tudi aparaturo za skeniranje mikrofilmov, s katero smo pričeli najprej dobesedno reševati močno poškodovane mikrofilme nekdanje Službe državne varnosti (SDV). Poudariti moramo, da gre za zelo dragocene mikrofilme, ki jih je konec lanskega leta Arhivu RS izročila Slovenska obveščevalno varnostna agencija (SOVA). Skupaj gre za 819 kolutov mikrofilmov, na katerih je bilo od začetka petdesetih let naprej bolj ali manj kvalitetno posnetih 1.843.571 dokumentov nekdanje Službe državne varnosti in njenih predhodnikov. Dokumenti izvirajo pretežno iz obdobja med 1945 in 1955, deloma pa so nastali že pred drugo svetovno vojno in med njo.

Ko je leta 1994 SOVA z arhivskim gradivom svojih predhodnikov (gradivo SDV) prešla iz sestave Ministrstva za notranje zadeve neposredno pod Vlado RS, je Arhiv RS ob soglasju predsednika Vlade RS, direktorja SOVE, notranjega ministra, podpori nekaterih poslancev državnega zbora ter ob odločnih zahtevah nekaterih raziskovalcev novejšo zgodovino le dosegel dogovor, da njeno starejše arhivsko gradivo, ki je večinoma mikrofilmno, originali pa so bili po mikrofilmanju uničeni, pride v Arhiv RS. Zaradi velike nevarnosti, da bodo mikrofilmi razpadli in postali neuporabni, smo se nemudoma lotili dupliranja mikrofilmov, pričenjamo pa tudi s tehnično zahtevnim skeniranjem vseh mikrofilmov in hranjenjem na optičnih diskih. Na ta način homo predvsem za potrebe zgodovine ohranili izredno obsežno in dragoceno arhivsko gradivo SDV, ki večinoma še ni pregledano ali ni bilo uporabljeno za znanstvenoraziskovalno delo. Omenja se podatek o 3 do 5% pregledanosti tega gradiva, ki se nanaša na vsakovrstne domače in tuje pojave ter dogodke po letu 1945, še posebej pa na številne posameznike oziroma na tako imenovane "udbovske dosjeje". O mikrofilmanih dokumentih, ki se nanašajo na fizične osebe, obstoja posebna računalniška evidenca, sicer pa o vsebini posnetkov trenutno nimamo nikakršnega pregleda, čeprav o vsebini gradiva SDV obstojata dva splošna pregleda iz leta 1977 in 1992.

Kvaliteta mikrofilmskih posnetkov je zelo različna, predvsem pa slaba, saj je velika večina z mikrofilmskim čitalcem slabo ali pa komaj berljiva. To je razumljivo, saj so nekateri posnetki stari tudi več kot štirideset let, večinoma pa so nekvalitetni zaradi naglice, s katero so se ob določenih zaostrenih političnih situacijah po letu 1945 originalni dokumenti na hitro uničevali in predhodno mikrofilmali, običajno v treh izvodih. Decembra lani smo začeli z dupliranjem mikrofilmov, ki ho predvidoma končano konec avgusta letos. Takrat bodo mikrofilmi tudi v celoti dostopni za uporabo. Z dupliranjem kvaliteto posnet-

kov še močno poslahšamo, tako da so mnogi dokumenti postali neberljivi. Zato je ob dupliranju mikrofilmov SDV pravzaprav alternativna rešitev le v skeniranju, s katerim ohranimo kvaliteto posnetkov in jo z računalniškimi programi lahko celo izboljšamo. Enako velja tudi za printanje dokumentov z optičnega diska nazaj na papir.

Novi arhivski zakon vključuje Arhiv Ministrstva za notranje zadeve v Arhiv RS, ki pa ho predvidoma ostal samostojna notranja organizacijska enota. Pri njej ho mogoče od avgusta letos dalje uporabljati duplirane mikrofilme SDV ohenez z ostalim izvirnim ohranjenim gradivom te službe.

Za odlično sodelovanje na področju graditve arhivskega informacijskega sistema se moramo zahvaliti Centru Vlade RS za informatiko, tako glede strojne kot programiske opreme, ter Servisu skupnih služb Vlade RS za nabavo različnih aparatov, povezanih z reprodukcijo in uporabo arhivskega gradiva. Še posebej pa se moramo zahvaliti švicarski vladi in predstavniku Švicarske konfederacije za donacijo v višini 50.000 CHF, ki smo jih porabili za nabavo mikrofilmskega skenerja, delno pa že v mesecu januarju za organizacijo mednarodnega seminarja o mikrofilmanju in skeniranju arhivskega gradiva. Seminar smo organizirali skupno z Hrvatskim državnim arhivom za udeležence iz Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Slovenije od 29. do 31. januarja letos. Donacije pa seveda ne hi bilo brez posredovanja Sveta Evrope oziroma njegovega specialnega svetovalca za knjižnice in arhive gospoda Giuseppa Vitiella. Donacija Sveta Evrope je, kolikor nam je poznano, prva konkretna materialna pomoč mednarodne skupnosti na področju varstva arhivske kulturne dediščine državam naslednicam nekdanje SFRJ.

Vladimir Žumer

XIII. mednarodni arhivski kongres Peking, 2. - 7. september 1996

XIII. mednarodni arhivski kongres z generalno temo "Arhivi ob koncu stoletja: bilanca in perspektive" je bil za Kitajsko ne le velik strokoven ampak tudi izreden medijski dogodek, ki ga je osrednji kitajski dnevnik Renmin Ribao zabeležil na prvi strani (v daljšem članku in s sliko), udeležence kongresa pa je poleg predsednika Mednarodnega arhivskega sveta Jena-Pierra Wallota, bodočega predsednika MAS-a Wanga Ganga, zastopnika generalnega sekretarja UNESCO, pekinškega župana in drugih pozdravil tudi kitajski ministrski predsednik Li Peng. Za udeležbo na kongresu je bilo prijavljenih skoraj 2300 arhivistov (od tega polovica Kitajcev) iz 113 neodvisnih držav in kakih 10 avtonomnih entitet. Slovensko delegacijo so sestavljali mag. Vladimir Žumer (vodja delegacije), dr. Peter P. Klasinc, mag. Vladimir Kološa in Zdenka Rajh.

Vzporedno s programom generalne teme, ki je po-

tekal na štirih plenarnih sejah (3., 4., 6. in 7. septembra), deloma pa že v zadnjih dneh avgusta in še 8. septembra, je bilo preko 70 sestankov in konferenc različnih organov in teles MAS-a, med drugim tudi Generalna skupščina MAS-a (4., 6. in 7. septembra). Popoldan 4. septembra je bil namenjen ogledom pekinških arhivov, naslednji dan pa celodnevni ogledu pekinških kulturno zgodovinskih spomenikov. Oh večerih so se vrstili sprejemi in kulturne prireditve. Organizacija kongresa in vseh spremnih prireditev je bila na višji ravni kot pred štirimi leti v Montrealu, res pa je bilo udeležencev nekaj manj. Vse aktivnosti so potekale v kongresnem centru, ki je povezan s hotelom, v katerem je stanovala večina udeležencev kongresa.

Prva plenarna seja je bila posvečena mednarodnemu arhivskemu sodelovanju.

V glavnem referatu Mednarodno arhivsko sodelovanje od kongresa v Bruslju leta 1910 je Jan van den Broek (Mestni arhiv Groningen, Nizozemska) orisal mednarodna arhivska dogajanja v tem stoletju. Mednarodno arhivsko sodelovanje se je začelo razvijati na kongresu ob svetovni razstavi v Bruslju leta 1910. Kljub prizadevanjem, da bi se tedaj uspešno začeto delo nadaljevalo, so vojna, gospodarska kriza in pomanjkanje stalne organizacije, ki bi skrbelo za mednarodno arhivsko dejavnost, za nekaj časa zaustavili nadaljnji razvoj. Šele povečano zanimanje za mednarodno sodelovanje po 2. svetovni vojni je pripeljalo do ustanovitve Mednarodnega arhivskega sveta. Za to ima velike zasluge arhivar ZDA Solon J. Buck, ki je poudarjal, da je svetovna arhivska dediščina enovita in da bi bila izginja kateregakoli njenega dela izgnana za vse človeštvo. Buck je zagovarjal "popolno in iskreno sodelovanje pri oblikovanju načel, postopkov, usposabljanja in tehnike med arhivisti vseh dežel". Kasneje je pohudo na tem področju prevzela Francija, ki je s pomočjo UNESCO organizirala leta 1950 v Parizu prvi mednarodni arhivski kongres. Zagotovila je tudi prva dva njegova predsednika in sekretariat. V kratkem času je MAS razvil številne dejavnosti, ki potekajo še danes - izdajanje Arhivima, Vodnika po virih za zgodovino narodov, RAMP šindij in mnogih drugih publikacij. Poleg tega se je MAS že zgodaj začel ukvarjati z vprašanji znanstvene uporabe in dostopnosti arhivov, zlasti v novih neodvisnih državah. MAS se tudi vedno bolj posveča omogočanju pogojev za mednarodno sodelovanje in izmenjavo mnenj o strokovnih vprašanjih, dejaven je pri ustanavljanju področnih podružnic, pri razvojnih programih in programih mikrofilmanja ter pri organizaciji mreže strokovnih svetovalecev.

Van den Broek je na koncu poudaril, da se mora arhivski poklic razvijati v dve smeri: v smer mednarodne znanosti (vsak arhivist bi moral prispevati s svojim znanjem k razvoju univerzalne arhivske ideje) ter v smer ohranjanja svoje regionalne kulture in tradicionalnih vrednot. Prvenstvena vloga arhivista, poudarjena že leta 1910 v Bruslju, in še danes najpomembnejša, pa je zagotavljanje "vsem raziskovalecem enake možnosti uporabe verodostojnih virov". Naloga MAS-a je, da pomaga pri prizadevanjih za dosego tega načela.

Sledili so štirje koreferati. V prvem (Naloga arhivista: Arhivisti kot varuhi nacionalne kulture in identitete - Poseben model v srednji in vzhodni Evropi v 19. in 20. stoletju) je Jerzy Skowronek, generalni direktor Direkcije nacionalnih arhivov Poljske, na kralko orisal zgodovino arhivske službe v vzhodni in srednji Evropi v zadnjih 200 letih, v drugem delu pa je nakazal probleme mednarodnega sodelovanja pri reševanju zahtev po vrnitvi arhivov, ki so nastale kot posledica spreminjanja državnih mej.

V drugem (Sodelovanje Sever - Jug in Jug - Jug za razvoj arhivov) je Almany Steil Conte iz Nacionalnega arhiva Gvineje poudaril potrebo po takem sodelovanju ter navedel področja in oblike sodelovanja svoje države z nekaterimi vladnimi in nevladnimi organizacijami razvitega sveta ter orisal sodelovanje na področju strokovnega usposabljanja s sosednjimi državami v regiji.

Tretji koreferent, Axel Plathe, je predstavil organizacijske oblike in projekte mednarodnega sodelovanja v okviru UNESCO, četrti, Vladimir P. Tarasov, namestnik direktorja Državne arhivske službe Ruske federacije pa je govoril o mednarodnem sodelovanju ob krizah (naravnih, tehničnih, vojaških, političnih in gospodarskih). Oblikoval je nekaj izhodišč za mednarodno pomoč pri reševanju ogroženih arhivov.

V petem koreferatu je Antoine Fleury z Univerze v Ženevi govoril o arhivih mednarodnih organizacij in poudaril njihov pomen pri proučevanju zgodovine mednarodnih odnosov in splošne zgodovine človeštva ter opozoril na probleme hranjenja in uporabe arhivov teh organizacij (največji problem je, da mnoge mednarodne organizacije nimajo svojih arhivskih prostorov).

Druga plenarna seja je ohranila zgodovinski razvoj arhivske službe, arhivskih organizacij in arhivskega poklica, s poudarkom na najnovejšem času - ob prebajanju v "informacijsko družbo".

Glavni referat, Kontinuiteta in spremembe v arhivski zakonodaji, v institucijah in v infrastrukturi arhivov, je podal Wang Dejun, raziskovalni sodelavec Državne arhivske direkcije Kitajske in direktor kitajskega arhivskega glasila. Vsa tri področja, ugotavlja Dejun, imajo svoje zametke že v času prvih kitajskih dinastij in v evropski antiki. Arhivska zakonodaja je bistven element za obstoj arhivov v pravem pomenu. Sodobna pravna regulativa se je začela z arhivsko zakonodajo Republike Francije leta 1794. Na splošno vzeto danes zakoni definirajo koncept arhivov in jim podeljujejo pravni status, določajo področja njihovih pristojnosti, vsebujejo predpise o pridobivanju arhivskega gradiva in o njegovi uporabi ter o sistemih urejanja in popisovanja. Mednarodni predpisi pa v zadnjem času skrbijo za upoštevanje univerzalnih načel v nacionalnih arhivskih predpisih.

Glede arhivskih institucij postavlja Dejun na prvo mesto arhive državnih in družbenih organov in organizacij, ki so tako po organizacijski kot po strokovni plati najbolj urejeni, vendar pravi, da arhivi nevladnih struktur (družb, društev, stanovskih organizacij) niso nič manj pomembni. Naloga obojih je zagotoviti prostore in tehnično opremo za ohranitev in zava-

rovanje arhivskega gradiva ter omogočanje njegove dostopnosti.

Od infrastruktur omenja arhivske izobraževalne, raziskovalne, kulturne in založniške ter mednarodne institucije. Svetovni trend gre v smeri povečevanja njihove funkcionalnosti, ekonomičnosti in atraktivnosti, vendar pa dežele v razvoju pri tem močno zaostajajo. Zato je mednarodno sodelovanje v okviru UNESCO in MAS-a na tem področju zelo pomembno, zlasti pri uvajanju nove tehnologije, saj edino ta omogoča nadaljnji razvoj arhivske zakonodaje, arhivov in njihove infrastrukture.

V prvem koreferatu (Od srednjeveške učenosti do upravljanja z informacijami - razvoj arhivskega poklica) je Edward Higgs, raziskovalec zgodovine medicine z oxfordske univerze, opisal razvoj arhivskega poklica od srednjega veka preko obdobja arhivista kot podaljšane roke uprave do današnje dobe informacijske družbe in poudaril, da je preoptimistično pričakovati združitev vseh dognanj informacijske tehnologije v arhivski stroki, vendar arhivisti morajo sprejeti izziv informacijske revolucije, sicer ho kolektivni spomin prihodnosti za vedno osiromašen.

Šved Lars Wessman, direktor Arhiva in knjižnice za delavsko gibanje, v koreferatu Razširjenje arhivske odgovornosti in dejavnosti preko tradicionalnega državnega področja (pri čemer misli zlasti na področje trgovine in industrije in različnih združenj) opozarja na rastoče količine dokumentov, na nove nosilce zapisov, na povečano zanimanje za arhive tako pri ustvarjalcih kot tudi pri raziskovalcih ter na nekatere razlike pri delu arhivistov na državnem in na zasebnem področju (zlasti v zvezi z vprašanji dostopnosti gradiva).

Američan David Bearman v koreferatu Realno in virtualno arhivsko gradivo opozarja na dejstvo, da je v dobi računalniške komunikacijske tehnologije manj razlogov za zbiranje arhivskega gradiva na enem mestu. Predno pa bomo mogli preiti na povsem virtualne računalniške arhive, morajo biti vsi računalniški dokumenti povezani med seboj s povezovalnimi podatki. Šele ti jim bodo dali svojstvo dokumentov in nanj omogočili pravilno ravnanje z njimi čez daljši čas. Povezave morajo biti zgrajene na razumevanju funkcionalnih pogojev za računalniško upravljanje arhivskega gradiva ter na zagotavljanju njegove dokazilne moči in dostopnosti. Te povezave, ki jih označujemo z izrazom poslovno dopustna komunikacija, tvorijo osnovo za virtualne arhive. Omogočile nam bodo preko razdelilnih mrež na novo formirati arhive prihodnosti. Povezovalne podatke je Bearman grupiral v šest nivojev: o registraciji dokumenta, o dostopnosti, o sestavi, o povezavah, o vsebini in o zgodovini uporabe.

V četrtem koreferatu je Virginia Chacon Arias, generalna direktorica Nacionalnega arhiva Kostarike, navedla naloge, cilje in prioritete sodobne in znanstvene arhivske uprave in zakonodaje, pri čemer je poudarila vlogo arhivov v sodobnih informacijskih sistemih in pomen MAS-a pri koordinaciji razvoja arhivske službe.

Tretja plenarna seja je bila namenjena strokovnim arhivskim vprašanjem.

V uvodnem referatu Medsebojni vplivi med arhivsko teorijo in prakso od izida nizozemskega "Navodila za urejanje in popisovanje arhivskega gradiva" 1898 je Terry Cook iz Nacionalnega arhiva Kanade analiziral razvoj arhivske misli v zadnjih 100 letih. Poudaril je velik pomen nizozemskih avtorjev (Samuel Muller, Johan Feith in Robert Fruin) pri formiranju najpomembnejših arhivskih principov, ki so: princip proveniencije (arhiv je celota spisov, ris in tiskov, ustvarjenih ali prejetih pri eni upravni enoti oz. njenem uradniku), princip ločene hrambe (arhivi se morajo braniti skrbno ločeni drug od drugega in se ne smejo mešati z arhivi drugih ustvarjalcev oziroma združevati v umetne tvorbe, temelječe na kronološkem, geografskem ali stvarnem principu) in načelo prvotne ureditve (ureditev mora temeljiti na organizaciji ustvarjalca). Le malo pa priročnik pove o valorizaciji. Zasehne arhive in zapuščine prepušča knjižnicam. Pri modernih organizacijah, ki vsebujejo številne registrativne sisteme na različnih medijih in veliko podrejenih enot, se ti sistemi ne ujemajo vedno z notranjimi organizacijskimi strukturami, zato nizozemskega principa proveniencije danes ne moremo upoštevati povsem dobesedno.

Leta 1922 je Anglež Hilary Jenkinson postavil princip nedotakljivosti evidene, ki zagotavljajo vsakomur vpogled v organsko celoto arhiva pod kakršnimkoli aspektom in izključujejo vplive osebnih pristopov arhivistov pri njihovem popisovanju. Tudi Jenkinson še ni upošteval valorizacije in njegov princip ni več povsem v skladu s pričakovani rezultati arhivstovega dela v moderni družbi.

Šele masovni pojav sodobnega arhivskega gradiva, zlasti v ZDA, je odprl vprašanje valorizacije arhivskega gradiva. Oče teorije valorizacije je T. R. Schellenberg. Njegova teorija je izšla iz predpostavke, da imajo dokumenti primarno ali sekundarno vrednost oz. pomen. Primaren pomen je pomen za ustvarjalce, sekundaren pa za poznejše raziskovalce. Sekundaren pomen (vrednost) je delil še naprej na evidenčen in informativen pomen (vrednost), pri čemer naj bi evidenčna vrednost dokumenta omogočala raziskovalcu spoznati funkcije, programe, naloge in delovanje ustvarjalcev gradiva, informativna pa vsehino v povezavi z osehani stvarmi in pojmi, ki so predmet ohranjanja ustvarjalcev. Schellenberg tudi prvi pojmuje kot arhivsko gradivo le tisto, ki ga arhivist odhere iz množice dokumentarnega gradiva, odbrati pa mora tako arhivsko gradivo, kakršnega želijo zgodovinarji in drugi uporabniki.

V zadnjih desetletjih so nemški, ameriški in kanadski arhivski teoretiki koncept Schellenbergove valorizacije razširili. Družba in javno mnenje sankcionirata vsa javna dejavnost, odločilno vplivata na vse družhenopolitične procese in legitimirata politično ohlast. Zato mora biti pri kriterijih za valorizacijo odločen njen interes, ne pa interes raziskovalcev. Iz tega sledi, da mora biti merilo valorizacije pomen dokumentov za sodobnike, za katerih potrebe so nastali. To pomeni, da lahko najpomembnejše dokumente odheremo samo posredno, z raziskavo funkcij tistih histvenih ustvarjalcev dokumentov, ki jih je

ustvarila družba za zagotavljanje svojih potreb in želja. Zato mora biti princip proveniencije temelj valorizacijskega procesa, t. im. makro-valorizacije, ki ne temelji več na vsebini dokumentov za potrebe uporabnikov, ampak na nalogah, programih in dejavnostih ustvarjaleev. Tako, prenovljeno pojmovanje proveniencije, pa ne more več temeljiti na organizacijski strukturalni ustvarjaleev, ki danes niso več stabilne temveč mobilne, ampak na njihovih funkcionalnih povezavah. Hkrati nam novo pojmovanje proveniencije omogoča njeno upoštevanje tudi pri računalniških dokumentih.

Z novim pojmovanjem principa proveniencije pri popisovanju ne zadošča več enostavna dvostranska povezava med dokumentom in oblastvom, ki ga je izdelalo, na kar je prvi opozoril Avstralec Peter Scott, saj ta oblastva uiso več enotna in stalna niti po strukturi niti po funkcijah, ampak so to stalno spreminjajoči se dinamični sistemi, kar se odraža tudi na njihovih dokumentih. Zato je Scott iverlel sistem serij, ki temelje na funkcijah in na velikih, učinkovitih provenienčnih zvezah. Namesto nekdanje dvostranske povezave med dokumentom in oblastvom je razvil sistem, ki omogoča povezave med večimi serijami in enim ustvarjalcem, med večimi serijami in večimi ustvarjalei, med enim in drugim ustvarjalcem, med serijami in drugimi serijami, med serijami in ustvarjalei na eni ter funkcijami na drugi strani itn. Čeprav je Scott razvil svoj popisovalni sistem za lokumente na papirju, je zlasti primeren za popisovanje računalniških okumentov.

V prvem koreferatu Ocena arhivske literature je Feng Huiling z arhivskega kolegija Ljudske univerze Kitajske skozi arhivsko strokovno literaturo 20. stoletja zasledoval razvoj arhivske misli na nekaterih najpomembnejših strokovnih področjih, kot so npr. razvojne, administrativne in znanstvene naloge arhivov, teorija o življenjskem ciklu arhivalij, tehnika restavriranja in konserviranja arhivov, sodobna arhivska telnika, uporaba in dostopnost arhivov ter arhivska terminologija.

Michael Müller iz Nemškega zveznega arhiva se je lotaknil etičnega vprašanja "uprava proti znanosti", pri čemer je izhajal iz strokovnih arhivskih konfliktov v združenji Nemčiji med zagovorniki poklicne arhivske odgovornosti upravi na eni in zgodovinsko znanstvene etike na drugi strani.

Antonella Mulè de Luigi iz italijanskega Centralnega urada za arhivske zadeve se je posvetila vprašanju, ali naj princip proveniencije ostane temelj arhivskega poklica. Na osnovi razvoja italijanske arhivske teorije in prakse v povezavi z razvojem tega vprašanja pri vodilnih evropskih arhivskih "velesilah" odgovarja na to vprašanje pritrdilno.

U. O. A. Esse iz nacionalnega arhiva Nigerije si je v četrtem koreferatu zastavil vprašanje Arhivska znanost - nacionalna in kulturna tradicija ali mednarodna znanost? Prišel je do zaključka, da je hkrati eno in drugo.

Četrta plenarna seja je bila posvečena problemom, ki se postavljajo pred arhiviste s pojavom zapisov na novih nosilcih informacij in informacijske tehnologije.

Glavni referat, Vpliv informacijskih tehnologij na arhive in na delo arhivistov je podala Christine Nougaret iz Francoskega nacionalnega arhiva. V njem je orisala dosedanje spremembe v teoriji in praksi, ki so nastale pod tem vplivom, mednarodno sodelovanje na tem področju ter perspektive, ki se že nakazujejo. Glavne poudarke referata je oblikovala na podlagi obravnavanj te problematike na mednarodnih arhivskih kongresih, okroglih mizah in v posebnih telesih Mednarodnega arhivskega sveta ter na podlagi objav v Arhivumu in Janusu ter RAMP študij. V prvem poglavju je podala pregled dosedanjega dela MAS-a na tem področju, zlasti od pariškega kongresa (1988) naprej, v drugem pa opozorila na vse tiste informacije, priporočila in predpise MAS-a, ki se tičejo arhivskega strokovnega dela pri prevzemanju, vrednotenju, klasificiranju in popisovanju ter ohranjanju integritete fondov računalniških datotek. Posebej je izpostavila vprašanja, ki so se pojavila v nastankom med seboj povezanih sistemov virtualnih datotek, v katerih posamezni dokumenti fizično sploh ne obstajajo, a imajo kljub temu arhivsko vrednost. Ta vprašanja bo potrebno rešiti tako z arhivskega kot s pravnega vidika.

V koreferatu Ohranjanje televizijskih oddaj: postopki za prevzemanje, vrednotenje, hranjenje in uporabo je Habibah Zon Yahya iz Nacionalnega arhiva Malezije opisal v naslovu navedene postopke za filme, ki jih je malezijska nacionalna televizija posnela iz svojega audiovizualnega gradiva z namenom, da ga ohrani za prihodnjo lastno uporabo, in jih je od leta 1973 prevzema filmski arhiv pri Nacionalnem arhivu Malezije. Največ pozornosti je posvetil materialnemu varstvu, tehničnim napravam in omejitvam uporabe.

Kenneth Thibodeau, direktor Centra za računalniške (elektronske) arhive pri Arhivski upravi v Washingtonu, je v koreferatu Mednarodno raziskovanje: valorizacija in ohranjanje znanstvenih datotek opisal delo Joint komiteja za arhive o znanosti in tehnologiji, ki ima za cilj postaviti smernice za vrednotenje in popisovanje arhivov s področju znanosti in tehnologije. Pri vrednotenju izhajajo iz zgodovinske vrednosti teh arhivov, pri čemer upoštevajo možnost trajne uporabnosti podatkov za znanstvene raziskave. Izhodišča za vrednotenje teh arhivov torej temelje zlasti na uporabnosti podatkov, ki jih vsebujejo.

V zadnjem koreferatu z naslovom Kako si lahko pridobite voziško dovoljenje za vožnjo po avtocesti računalniških podatkov? (Prilagoditev poklicne izobrazbe na mednarodno informacijsko pokrajino) je podpredsednik Nizozemske kraljevske arhivske šole Theo H. P. M. Thomassen predstavil nove naloge MAS-a na področju mednarodnega izobraževanja. Te so zlasti naslednje: 1.) priprava integralne ponudbe arhivskega izobraževanja in šolanja, pri čemer bi morala arhivska znanost dobiti status samostojne discipline na področju informacijske znanosti, 2.) priprava pedagoške strategije in določitev učnih ciljev tega izobraževanja, 3.) izgradnja fleksibilne in kooperativne mednarodne organizacije in 4.) zagotovitev ozke in razsodne povezave s poklicem. Eden najpomembnejših problemov pri informacijskem izobraževanju

bodo finančna sredstva. To izobraževanje bo drago, saj bodo morali imeti študenti na razpolago potrebno tehnologijo. Potrebno se bo izogniti vplivom tehnološkega kolonializma na področje arhivskega izobraževanja.

Vladimir Kološa

Evropski program za izobraževanje na področju zaščite pisne dediščine, Amsterdam, 21. - 23. november 1996

Metodika izobraževanja

Evropska komisija za zaščito in dostopnost pisne dediščine (ECPA) z Uradnim sedežem pri Nizozemski kraljevi akademiji znanosti in umetnosti je ob finančni podpori Evropske skupnosti, Instituta odprte družbe (Open Society Institute) ter ob strokovnem sodelovanju:

* Evropskega programa Mednarodnega arhivskega sveta (ICA- International Council on Archives), ki ga vodi predsednica komiteja za varovanje in konservacijo dr. Helen Forde iz Public Record Office v Londonu,

* Preservacijskega oddelka pri združenju LIBER (Ligue des bibliothèques européennes de recherche), ki mu predseduje dr. Miriam Foot iz British Library, ter

* Marburške arhivske šole, ki jo vodi direktorica dr. Angelika Menne-Haritz, pripravila trodnevni seminar o izobraževanju na področju zaščite arhivskih in knjižničnih gradiv.

Evropske ustanove, ki so odgovorne za hrambo in uporabo pisne dediščine, se srečujejo z velikimi zaščitnimi problemi, ki so posledica pospešenega staranja in razpadanja gradiv, nastalih na papirju v obdobju od 1840. dalje. Situacija je še otežena zaradi povečane uporabe tovrstnih gradiv, predvsem v času od druge svetovne vojne naprej.

Poleg tega pa se je v arhivih in knjižnicah v zadnjih 100 letih zbralo še veliko gradiv na različnih nosilcih (fotografije, filmi, magnetni in elektronski zapisi), ki potrebujejo specifične pogoje hranbe in uporabe, primerne za zagotavljanje podaljšane življenjske dobe tovrstnim zvrstem.

Narava problemov presega tradicionalno konservatorjevo delo, zato je potrebno razviti nove pristope, ki bi vključevali: preventivne ukrepe, masovne pristope, prenos na druge medije ter uporabo cenovno dosegljivih konservatorskih postopkov. Za to pa potrebujemo znanje, tehnično opremljenost, dobro organiziranost ter razumevanje vodstvenih struktur.

Glede na to, da v mnogih evropskih državah ni formalnega izobraževanja na področju preventive pisne dediščine, želi ECPA s svojimi aktivnostmi vzpodbuditi tovrstno dejavnost, uskladiti skupni evropski okvirni program z upoštevanjem kulturnih, ekonomskih in političnih razlik v Evropi.

Tak korak je bil 1996. leta, poleg konference "Izhirati za Varovanje - Choosing to preserve" v Leipzigu (29.-30. marec 1996), tudi seminar o metodiki izobraževanja na področju preventive pisne dediščine "Training of preservation", ki je potekal v Amsterdamu od 21. do 23. novembra 1996.

Vodilo ga je pet uglednih strokovnjakov s področja preventive in zaščite pisne dediščine:

dr. Helen Forde, predsednica komiteja za zaščito in varovanje pri Mednarodnem arhivskem svetu (ICA Preservation Committee, ICA/ C- PR) in vodja Sektorja za zaščito in konserviranje v Public Record Office, iz Londona;

dr. Miriam Foot, predsednica sekcije za zaščito in konserviranje pri LIBER, direktorica zbirke in zaščite v Britanski knjižnici v Londonu;

dr. Angelika Menne-Haritz, direktorica arhivske šole v Marburgu;

Michel Duchet, generalni inšpektor pri Arhivu Francije;

dr. Hartmut Weber, vodja sektorja za zaščito in konserviranje pri arhivski direkciji za Baden-Württemberg v Stuttgartu;

udeležilo pa še šest predstavnikov:

* Dr. Gabriella Albrecht-Kunszeri, vodja konservatorskega oddelka, Madžarski arhiv, Budimpešta, Madžarska;

* Maria Luisa Cabal, predsednica preservacijske delovne skupine BAD, Institut Nacionalne Knjižnice, Lizbona, Portugalska;

* Ingmar Froyd, koordinator švedskega raziskovalnega projekta na področju zaščite gradiv, Univerzitetna knjižnica, Uppsala Švedska;

* Beatrix Kastaly, vodja konservatorskega oddelka, Narodna knjižnica, Budimpešta, Madžarska;

* Galina A. Kislovskaya, pomočnica direktorice, Knjižnice za tujo literaturo, Moskva, Rusija;

* Jedert Vodopivec, pomočnica direktorja, vodja Sektorja za konserviranje, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija

iz tistih evropskih držav, kjer izobraževanje na področju preventive pisne dediščine zaenkrat še ni vključeno v redne izobraževalne programe.

Naloga udeležencev seminarja je bila, da pridobljeno znanje z različnimi oblikami neposrednega in posrednega izobraževanja (s seminarji, tečaji in praktičnimi prikazi) prenesejo v domače okolje.

V sklopu arhivskih tečajev, ki jih vodi Arhivski center za strokovni razvoj pri Arhivu Republike Slovenije, smo od 3. do 5. decembra 1996 izpeljali prvi trodnevni tečaj o VZDRŽEVANJU ARHIVSKEGA GRADIVA. Program je bil dopolnjen tudi s pisnimi in ustnimi informacijami in napotki, pridobljenimi na seminarju v Amsterdamu.

Tečaj smo vodili: Nada Majcen, upokojena direktorica Centralne tehniške knjižnice in predavateljica predmeta Zaščita in konserviranje knjižničnega gradiva v sklopu tečajev za strokovne izpite iz bibliotekarstva, Meta Čermič-Letnar, vodja oddelka za mehanske raziskave na Institutu za celulozo in papir v Ljubljani, in Jedert Vodopivec, vodja Sektorja za konserviranje arhivskih gradiv pri Arhivu Republike

Slovenije. Tečaj je obsegal 15 ur in je vključeval sledeča poglavja:

- * uvod, definicija pojmov
- * materiali starejših in novejših zapisov
- * poškodbe na gradivu in njihovi vzroki
- * preventivni ukrepi: pogoji hrambe, rokovanje, uporaba, transport, varnost
- * postopki masovnega konserviranja
- * konserviranje in restavriranje gradiv
- * sodobni zapisi in njihovo varovanje
- * primerjava lastnosti in vrednotenje trajnosti in obstojnosti pisalnih, tiskovnih in kopirnih papirjev
- * standardizacija trajnejših papirjev
- * načrtovanje preventivnih ukrepov

V sklop tečaja za pripravnike s področja arhivistike, prav tako v organizaciji Arhivskega centra za strokovni razvoj, je bilo tokrat prvič vključeno tudi področje varovanja in vzdrževanja arhivskega gradiva. Tečaj je potekal v januarju in je obsegal 42 ur, od katerih je bilo zaščitni gradiva posvečenih 6 ur.

Tako smo pravzaprav tudi v Sloveniji pričeli v praksi izpeljevati načrtovano izobraževanje na področju konserviranja in zaščite gradiva, kar je verjetno eden prvih nujnih korakov k izboljšani dostopnosti in urejenosti ter učinkovitejši zaščiti arhivskega gradiva.

Amsterdamski seminar o metodiki izobraževanja na področju zaščite gradiva v organizaciji ECPA - Evropske komisije za zaščito in dostopnost pisne dediščine - je bil potrditev, da je ubrana pot pravilno zastavljena in v skladu z razvojem arhivistike, bibliotekarstva in konservatorstva.

Jedrj Vodopivec

Peta evropska arhivska konferenca, Barcelona, 27. - 30. maj 1997

Evropske arhivske konference vzpodbuja sekcija profesionalnih društev mednarodnega arhivskega sveta (ICA/SPA) predvsem za arhiviste iz t.i. UNESCO Evrope (Evropa, Združene države, Kanada, Izrael).

Četrta evropska arhivska konferenca je bila v Lancasteru (Velika Britanija) leta 1994.

Peto arhivsko konferenco je skupaj z mednarodnim arhivskim svetom organiziralo katalonsko arhivsko društvo in je bila kombinirana s kongresom katalonskega arhivskega društva. Teme so se dotikale treh področij arhivskega delovanja: hranjenje arhivskega gradiva, načelo proveniencije in aktualna praksa pri identifikaciji, odhiranju in popisovanju arhivskega gradiva. Na omenjene tri glavne teme so se zvrstila tri plenarna zasedanja, ki so jim sledili referati in razprave po skupinah.

Uvod v konferenco je bil seminar o vlogi arhivskih društev v praksi. Glavna tema razprav se je vrtela okoli arhivističnega kodeksa posameznih arhivskih društev, njihovih društvenih pravil in uporabi le-teh v praksi. Seveda so se razprave dotaknile tudi novega

mednarodnega arhivskega kodeksa, ki je bil sprejet na mednarodnem arhivskem kongresu v Pekingu. Pri predstavitvi društvenih pravil in kodeksa je bila pozornost razpravljalcev usmerjena tako na profesionalni kot tudi moralni vidik pravil. Posamezna društvena pravila in arhivske kodekse so predstavili Marco Carassi (Italija), Kate Thompson (Anglija) in Sylvie Gervais (Kanada, Quebec).

Na otvoritveni slovesnosti so udeležence pozdravili Yvone Bos Rops predsednica sekcije profesionalnih arhivskih društev pri MAS, Jordi Serchs predsednik katalonskega arhivskega društva in katalonski minister za kulturo. Glavni govornik Joseph Fontana (profesor zgodovine na barcelonski univerzi) je izpostavil pomen arhivov kot kolektivnega spomina človeštva.

Prva plenarna seja je imela naslov Hranjenje in očuvanje dokumentov, problemi in njihove rešitve. Uvodni referat je pripravila Helen Fonda (Velika Britanija). Govorila je o trenutnem stanju na področju hranjenja, restavriranja in konserviranja arhivskega gradiva ter praktičnih in teoretičnih problemih na tem področju. Na vzporednih konferencah so bile obravnavane teme o arhivskih zgradbah, konservaciji, hranjenju novih medijev in prenosu podatkov. O prenosu podatkov na novih medijih je govoril Claes Gränström iz Švedskega državnega arhiva. Predstavil je švedske izkušnje na tem področju pri delu z različnimi ustvarjalci arhivskega gradiva na novih medijih. Pri prenosu podatkov je poudaril tako pomen teksta, ki se prenaša, kot tudi konteksta zaradi različnih možnosti dostopnosti in uporabe. V diskusiji se je pokazalo, da se v glavnem ve, kaj se mora storiti, vendar med posameznimi državami obstajajo velike razlike v pristopih do različnih vrst novih medijev. Izmenjava izkušenj na tem področju je velikega pomena.

V popoldanskih urah smo si ogledali novi katalonski državni arhiv.

Tretji dan konference je imel glavni referat Michel Duehein. Spregovoril je o načelu proveniencije in njegovem pomenu v vsakodnevni arhivski praksi. Tradicionalna osnova arhivske teorije je spoštovanje fondov. Jedro problema je pojem fonda in njegove definicije kot dokumentov istega izvora. Duehein se je dotaknil različnih definicij, ki so bile uporabljane od 19. stoletja dalje. Nadaljeval je z odnosom med prevzevanjem gradiva in ohranjanjem fondov in spoštovanjem fondov med postopkom valorizacije in kasneje popisovanjem. Na vzporednih zasedanjih pa je tekla razprava o odnosu med arhivom in ustvarjalci arhivskega gradiva, o izdelavi arhivskih pomagal, o izkušnjah z mednarodnimi standardi pri popisovanju arhivskega gradiva, o delu z elektronskimi arhivi in o razvoju in uporabi arhivskih popisov. Zanimiva so bila vprašanja povezana z delom z elektronskimi fondi, kjer v bistvu ne gre več za fizični, ampak virtualni fond. Poleg informacij je pomemben tudi softver. Ko arhiv prevzame elektronski fond mu mora dodati podatke o načinu hranjenja in upravljanju ter dokumentacijo o vseh vidikih hranjenja elektronskega fonda. Nova tehnika zahteva nov odnos in nova znanja. Zato je za arhiviste bistveno izobraževanje, da se bodo

lahko soočili s spremembami, ki jih prinaša informacijska družba. Sledila je še kratka predstavitev zaščite arhivskega gradiva v primeru naravnih katastrof ali vojne.

Popoldansko zborovanje je bilo osredotočeno na temo uporabe arhivskega gradiva. Glavni referat je imel Xavier Tarraubella, direktor mestnega arhiva v Barceloni. Poudaril je, da je omogočanje uporabe arhivskega gradiva ena od štirih temeljnih nalog arhivistov. Sistematično je predstavil različne vrste uporabnikov arhivskega gradiva, odnose z njimi, razlike glede na njihove potrebe in meje uporabe zaradi različnih vzrokov. Ni se izognil tudi konfliktom med funkcijo arhiva in potrebami uporabnikov. Predstavil je tudi nekaj predlogov za boljše razumevanje funkcije in dela arhiva z uporabniki. Na vzporednih zasedanjih so hile predstavljene teme: arhiv med svobodo informiranja in zaščito osebnih podatkov, promocija arhivskega dela, arhivi in informacijska doba.

Zadnji dan kongresa so bile kratko predstavljene vse obravnavane teme, vsehino zasedanja pa je predstavila tudi komisija za evropske programe pri MAS, ki je zasedala v času kongresa. Za konec so organizatorji spregovorili tudi o pripravah na XIV. mednarodni arhivski kongres, ki bo leta 2000 v Seville.

Matevž Kožir

XXXII. mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov, Edinburgh 24. - 27. september 1997

Škotski nacionalni arhiv je v času od 24. dn 27. septembra 1997 gostil letos že XXXII. mednarodno konferenco Okrogle mize arhivov sveta v Edinburghu, ki so se je v letošnjem letu udeležili predstavniki 70 držav, med katerimi je bila tudi Slovenija. Konferenca je bila organizirana v zgradbi škotskega parlamenta, ki je udeležencem nudil dobre pogoje dela. Generalna tema letošnje konference je bila dostop do informacij. Gre za tematiko, ki je skupna vsem arhivom in na področju katere hi bilo sodelovanje med inštitucijami zelo koristno.

Konferenco je uradno odprl g. Henry McLeish, minister v škotskem uradu, ki je v svojem otvoritvenem govoru poudaril pomen te konference in arhivov na Škotskem. Konferenca je bila razdeljena na pet delovnih sej, izmed katerih je vsaka obravnavala specifične probleme dostopa do informacij. Prva seja je bila posvečena generalnemu pregledu problematike dostopa do informacij. Avtorji so predstavili svoje poglede na nekatere arhivske perspektive kakor tudi na pravna določila, povezana z dostopom do informacij. Posebej zanimiv je bil pogled uporabnika na dostop do informacij (Roy Campbell, Glasgow University), ki se v nekaterih točkah razlikuje od pogledov strokovnih arhivskih delavcev. Pravne in arhivske vidike dostopa do informacij pa je na podlagi lastnih

izkušenj predstavil George Nichols (Nacionalni arhiv Avstralije).

Druga delovna seja je bila posvečena praktičnemu pregledu dostopa do arhivskega gradiva v različnih državah. Osnovo za diskusijo je predstavljalo poročilo Charlesa Keeskemetija in Philippa Charona (International Council on Archives, Paris), ki sta na podlagi vprašalnika, ki je bil poslan 42 nacionalnim arhivom, opravila študijo o praktičnem dostopu do arhivskega gradiva. Vprašalnik je bil razdeljen na šest večjih sklopov, ki so zajemali vprašanja dostopa do informacij kot javen dostop do gradiva, posebna določila o dostopu, plačilo uporabe gradiva, arhivska pomagala, računalniška oprema v čitalnicah, reprodukcija gradiva, varovanje in zaščita fondov in zbirke ibl. Namen izdelanega poročila je bil predvsem zbrati informacije o praktični ureditvi dostopa do gradiva za uporabo in tako ugotoviti, kako se uredbe in zakonodaja uporabljajo v arhivski praksi in na katerih področjih se praksa razlikuje od zakonodaje. V nadaljevanju seje so svoje poglede na praktičen dostop do arhivskega gradiva podali še arhivski strokovnjaki iz Islandije, Hrvaške, Nemčije, Kitajske, Kanade in Ukrajine. Iz podanih prispevkov je bilo lepo razvidno, da se dejanska arhivska praksa na področju zakonodaje in dostopa do arhivskega gradiva v različnih državah zelo razlikuje. Na eni strani gre za arhivsko prakso v državah, kjer je arhivska zakonodaja zelo razvita in je celotna dejavnost zelo odvisna od veljavne zakonodaje, na drugi strani pa za države, katerih zakonodaja je zelo nhlapna ali pa sploh ne obstaja. Poleg tega je pri tem potrebno upoštevati tudi razlike, ki nastajajo tudi zaradi različnih političnih sistemov, ki vladajo v določenih državah.

Z razliko od prvih dveh sej, ki sta obravnavali generalne poglede in dejansko stanje na področju dostopa do gradiva, pa je tretja delovna seja obravnavala razvoj arhivske politike in strategij dostopa do gradiva in informacij. Glavni prispevek na to tematiko je pripravil Claes Granström (Švedska), predsednik knjižice za pravne zadeve pri Mednarodnem arhivskem svetu. V svojem referatu je poudaril, da je glede na razlike izredno težko podati neka splošna navodila in zakonodajo, ki bi omogočala dostop do arhivskega gradiva in informacij, prav tako pa je nemogoče vse določitve zajeti v enem samem zakonu ali navodilu. Tako bi bilo potrebno za učinkovito rešitev tega problema zasnovati več zakonskih aktov in navodil, ki hi določala dostop do gradiva in informacij. Samo na ta način bi bilo mogoče zaščititi njihovo zlorabo. Christopher Kitching (Velika Britanija) je v svojem prispevku poudaril, da so v Veliki Britaniji zakonodajo nadomestili s strategijami in načrtnim delovanjem, ker se je v praksi izkazalo, da z zakonodajo ni mogoče pokriti vseh potreb. Vprašati se je treba predvsem, kaj je osnovna pravica samih arhivov. Izdelana in uporabljena strategija mora biti dostopna in aplikativna v vseh arhivih. Tako so uvedli celo vrsto standardov, ki veljajo pri arhivskem delu (BS; 5454).

Drugi del tretje delovne seje pa je potekal kot skupinsko delo. Skupine so bile razdeljene glede na geografska področja. Skupini za Evropo in Severno

Ameriko je predsedoval Lorenz Mikoletzky (Avstrija), razprava pa je potekala predvsem v zvezi z osnutkom priporočil za dostop do arhivov, ki ga je izdelala projektna skupina pri MAS in ki bi ga naj potrdil Svet Evrope. Priporočilo je že bilo na dnevnem redu seje Komisije za kulturo pri Svetu Evrope, končna potrditev pa bi lahko sledila v kratkem času. Pri omenjenem priporočilu ne gre za zakonsko veljaven akt, temveč za standard, ki bo imel veliko veljavo, zato bo potrebno spremeniti nekatere formulacije. Gre predvsem za koordinacijo med državami in za minimalen standard za dostop do arhivskega gradiva, na podlagi katerega bi naj države razvile svoje strategije, ne pa za zakonsko prisilo. Treba pa je poudariti, da je nesmiselno pričakovati, da bo ta priporočila mogoče uveljaviti tako v Evropi in Ameriki, kot tudi v državah v razvoju, predvsem zaradi velikih razlik, ki se kažejo na področju osnovne dejavnosti arhivov.

Težišče četrte delovne seje je bilo izobraževanje arhivistov na področju pravnih vprašanj v arhivski dejavnosti. Vsi razpravljalci (A. Manhaya - Senegal, Trudy Peterson - Open Society Archives, Ann Pederson - Australia, Jacques Grinnard - Kanada in Angelika Menne-Haritz - Nemčija) so si bili edini v mnenju, da postaja zakonodaja kompleksnejša predvsem zaradi t.i. krovnih standardov in nekaterih osnovnih vprašanj v arhivski stroki. Prav zaradi tega je potrebno posvetiti veliko več časa izobraževanju na področju zakonodaje. Izobraževanje se mora spremeniti glede na stanje v praksi. Celotno dogajanje se preinika v smeri kompleksnosti, naloge postajajo zahtevnejše, arhivisti pa morajo biti sposobni reševati te naloge. Vsekakor pa je potrebno upoštevati dejstvo, da arhivistov ne moremo in ne smemo spremeniti v pravnike, zato je potrebno pri pripravi arhivske zakonodaje navezati tesnejše sodelovanje s pravno stroko, arhiviste pa spričo obveščati o novi zakonodaji. Vendar pa se morajo študentje vsekakor naučiti razlikovati med zakoni in strokovnimi standardi, saj lahko njihovo nepoznavanje povzroči veliko nepotrebnih zapletov. Arhivisti se morajo hiti sposobni prilagajati novim zakonodajam, pri izobraževanju pa morajo pridobiti določeno osnovo na področju zakonodaje.

Peta delovna seja pa je obravnavala različne teme iz vsakdanje arhivske prakse. Mike Baker je predstavil dejavnost v zvezi s projektom o zgodovini klimatologije. Diskusija pa je potekala še o tehničnem dostopu do arhivskega gradiva, problemu arhivov iz obdobja II. svetovne vojne in o poplavah na Poljskem.

Ob zaključku konference je sledila še 4. seja delegatov, na kateri so podali generalno poročilo o delu Mednarodnega arhivskega sveta za leto 1996-1997, predlog programa za 1998, poročilo o pripravah na XIV. mednarodni kongres arhivov, ki bo potekal leta 2000 v Seviliji, ter finančno konstrukcijo za leto 1998. Poleg tega pa je bilo podano tudi poročilo o uveljavitvi etičnega kodeksa v posameznih državah in o dejavnosti komiteja "Blue Shield".

Kot zadnje dejanje XXXII. mednarodne konference je bila na dnevnem redu še administrativna seja Mednarodne konference Okrogle mize arhivov. Na seji je bil potrjen zapisnik seje z dne 6. septembra

1996, na kateri je bil med drugim podan tudi pregled aktivnosti med leti 1992-1996, ter program dela CITRA za leto 1996-2000. Erik Norberg (Švedska) je predstavil dejavnosti v zvezi z XXXIII. konferenco CITRA, ki bo leta 1998 v Stockholmu in kjer bodo potekale tudi slovesnosti ob 50. obletnici Mednarodnega arhivskega sveta. Na seji pa so bila sprejeta tudi priporočila in resolucije. XXXII. mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov je mnenja, da morajo mednarodne organizacije, še posebej tiste v okviru Združenih narodov v svojo dejavnost vključiti tudi programe, ki bodo omogočali dostop do arhivov kot pomembnega dela svetovne dediščine, ter da je potrebno pri razvoju nacionalne in internacionalne zakonodaje vključiti specifična določila o varovanju arhivskega gradiva, brez katerega dostop do le-tega ni mogoč. Hkrati izraža željo, da bi Svet Evrope sprejel priporočila za standardno evropsko določilo o dostopu do arhivskega gradiva, ki bi jih sprejele vse evropske države članice CITRA, ter da osnovno izobraževanje na področju arhivistike vključi v svoje programe tudi elemente pravnega značaja in poskrbi za sprotno izobraževanje in dopolnjevanje s področja zakonodaje. Avtorske pravice in intelektualna lastnina pa so tematika, ki naj ostane na dnevnem redu prihodnjih konferenc. Konferenca pa hkrati predlaga Mednarodnemu arhivskemu svetu, da skupaj z UNESCO na podlagi poročila o arhivskih tajnih službah nekdanjih represivnih režimov nudi pomoč oblastem pri uvedbi priporočil in resolucij mednarodnega arhivskega sveta ter da skupaj z IFLA in ICOM izdela pregled vandalizma in kraje v arhivih, muzejih in knjižnicah.

Slovenijo smo na konferenci zastopali kar trije predstavniki, in sicer dr. Jože Žontar iz Arhiva Republike Slovenije, doc. dr. Peter Pavel Klasine ter Zdenka Semlič-Rajh iz Mednarodnega inštituta arhivskih znanosti pri Pokrajiskem arhivu Maribor.

Zdenka Semlič-Rajh

Festival nemega filma v Pordenoneju, 12. - 19. oktober 1996

V italijanskem Pordenoneju je od 12. 10. do 19. 10. 1996 potekal XV. festival nemega filma.

Na festivalu so bili predstavljeni filmi razdeljeni v sledeče tematske sklope:

- filmi iz Dežele Sovjetov 1918-1924,
- Poljub za Herberta Brenona,
- Madžarski dinamizem,
- Nove impresije Maxa Davidsona,
- predstavitev filmov, ki jih hrani UCLA Film and Television Archive,
- Animator Gregory La Cava in
- 100. obletnica modernih olimpijskih iger.

Prikazani so bili še drugi filmi izven zgoraj navedenih tematskih sklopov. Glavni program in predvajanja so potekali, kot vsako leto, v kinu Verdi.

Prič je bil na festivalu organiziran Filmski sejem

v bivšem samostanu sv. Frančiška, kjer so bile razstavljene knjige in revije.

Druga novost je bila Video sekeija, v kateri so predvajali madžarske filmske seriale in Rdeče filmske novosti. To so dokumentarni filmi iz obdobja madžarske revolucije. Finski filmski ustvarjalec Erkki Huhtamo je v svojem filmu Arheologija filmskih podob (The Archeology of the moving images) prikazal razvoj kinematografije. V programu so bile predvajane neidentificirane ameriške filmske komedije.

Škoti so predstavili film Chaplinov Goljat. V iskanju pozabljene škotske filmske zvezde (Chaplin's Goliath. In search of Scotland's forgotten star).

V soboto, 19. 10. 1996, na zadnji dan festivala, je bila, tako kot vsako leto, podeljena nagrada Jean Mitry, poimenovana po znanem francoskem filmskem zgodovinarju in kritiku. Letos je nagrado prejel Charles Musser za odkritje filma Za - La - Mort režiserja Emilia Ghioneja.

Prikazano je bilo veliko število filmov različnih žanrov. Osnovni program je obsegal sedem tematskih sklopov.

1. Dežela Sovjetov 1918-1924

V letih 1918-1920 je v Rusiji prevladovala produkcija kratkih igranih in dokumentarnih filmov, imenovanih agit filmi. Cilj proizvodnje je bila propaganda med širšimi ljudskimi množicami. Filmov niso predvajali v kinodvoranah, ampak na ulicah, trgih in na prostorih za agitacijo, v tako imenovanih agit - vlakih. Najboljši primer za to je bil film Dzige Vertova Agit vlak VCIK. Njegov naslednji prikazani film Sovjetske igračke iz leta 1924 je redek primer ukvarjanja Vertova z animacijo. Izvira iz adaptacije politične satire o NEP-u, objavljene v Pravdi.

Kratki film znanega režiserja in teoretika Sergeja Ejzenštajna Dnevnik Glumova iz leta 1923 je "kino - feljton", ki se je vrtel med gledališko predstavo, ki jo je sam režiral.

Zelo zanimivi so bili filmi Vladimirja Gardina, režiserja in scenarista. Leta 1913 je posnel svoj prvi film. Gardin je bil tudi teoretik montaže, ki je v nasprotju s teorijo montaže Kulešova. Po Gardinu naj montaža ne bi zavrla psihološkega stila iz predrevolucionarnega obdobja. Namesto tega naj se stare paradigme prilagodijo novim idealom. V programu sta bila predvajana filma Srp in kladivo iz leta 1921 in Spekter nad Evropo iz leta 1924, po zgodbi Rdeča maska E.A. Poeja. V filmu so čudovite sekvence sanj in dvojna ekspozicija. Na podlagi drame takratnega ministra za kulturo, Anatolija Lunačarskega, je Gardin posnel leta 1924 film Kjučavničar in kancler. Pod vplivom ameriških detektivskih trilerjev je istega leta posnel film Štiri in pet, vohunsko zgodbo.

Predvajani so bili tudi filmi ruskega režiserja in teoretika Leva Kulešova. Leta 1921 je posnel dva filma, Stvaritev človeka in Stvaritev zemlje, v katerih je eksperimentiral z montažo. Po njegovi teoriji se smisel sekvence določi kot posledica meje med različnimi posnetki. Odkril je, da lahko s kombinacijo različnih prostorov z montažo ustvariš impresijo ene-

ga samega prostora. To je poimenoval tehnika "ustvarjanja prostora". Predvajani so bili njegovi filmi Projekt inženirja Praja iz leta 1918, Sanje Tarasova iz leta 1919, o obletnici Rdeče armade in Novinar iz leta 1927, iz obdobja NEP-a.

Iz leta 1919 so bili predvajani agit filmi: Za rdečo zastavo Vladimirja Kasjanova, Device z gore - Legenda o Antikristu Aleksandra Sanina, Tovariš Abram Aleksandra Razumnija, Delaveci vseh dežel združite se Borisa Šuškeviča, o proslavi prvega maja, Dezerterji Evgenija Slavinskija, presenetljiv film o dezerterjih, ki se želijo vrniti domov, Vladarjeva nova oblačila Jurija Zeljabuskija, po pripovedki Hansa C. Andersona z ironičnim prikazom cesarja, in Delavce Šavrev, Časlava Sabinskega.

Filmi iz leta 1920: Zavzetje zimskega dvorca Nikolaja Evreinova, Aleksandra Kugelja, Nikolaja Petrova in Borisa Sanina, stilizirana baletno gledališka predstava, Mati Aleksandra Razumnija po noveli Maksima Gorkega, Arsen Džordašvili/Unio generala Grazanova, Ivana Perestianija, Podoželje v času sprememb, Časlava Sabinskega, nenavaden film za obdobje agit filma, zelo stiliziran in posnet v nizkem ključu.

Filma iz leta 1922: Ni sreče na zemlji Aleksandra Pantelejeva, prikaz časa NEP-a, Polikuška Aleksandra Sanina, po pripovedki L.N. Tolstoja.

Filma iz leta 1923: Trdnjava Suram Ivana Perestianija, Poveljnik brigade Ivanov Aleksandra Razumnija, v katerem je prikazano ljubezensko razmerje med Ivanovom in hčerko vaškega duhovnika ter zanimiva sekvenca govora glavnega junaka proti cerkvi in religiji.

Iz leta 1924 so bili predvajani filmi: Samozvani predsednik Mihajla Vernerja, surrealistična politična satira z za tisti čas neverjetnim predvidevanjem nacizma - svastike in fašističnega društva, Boris Savinkov/ Zgodba o razočaranju Aleksandra Buskina, na podlagi političnega stripa o sojenju Borisu Savinkovu, znamenitu socialističnorevolucionarnemu teroristu in članu začasne vlade ter nasprotniku boljševikov, Razbojnik Arsen Vladimirja Barskija, eksotična pripoved o razbojniku v Gruziji, N+N+N - Nini, davki, žalost Vladimirja Smidgofa, satira o NEP-u, tipična za studio Sevsapkinu iz Leningrada v letih 1922-1925. Vir za filme so bile ameriške slapstick komedije, politični plakati, časopisi in sovjetski ekscentrični teater. Sovražnik Časlava Sabinskega, o prikazu odnosa očeta in sina, ki se odloči, da se bo pridružil revolucionarjem, Doživetja Ivana Nolita, posnet v Rostovu, o preneteneu, ki se okoristi z ljudmi, verujočimi v svete relikvije, Dajte revnim in vzemite bogatim Jacova Poseljskija, pozni agit film o zavarovanju na kmetih, Menih Vasilij Graznov Časlava Sabinskega, zanimiv primer protireligioznega filma iz zgodnjega obdobja sovjetske oblasti.

II. Poljub za Herberta Brenona

Festival je bil posvečen ameriškega režiserju in scenaristu Herbertu Brenonu. Brenon je bil eden najplodovitejših režiserjev. Posnel je več kot 300 fil-

mov. Znan je bil kot vrhunski "obrnik" nemega filma, mojster melodrame in pustolovskega filma. Močno je nasprotoval uvedbi zvočnega filma, čeprav je do leta 1940 snemal tudi v tej tehniki. Bil je znan po tem, da je uspešno nadziral igro znanih igralcev, kot na primer Pole Negri, Lona Chaneyja, Nazimove in Norme Tallmudge, ki so dostikrat pretiravali v svoji igri v filmih drugih režiserjev.

Kot vrhunec prvega dne festivala je bil zvečer prikazan Brenonov film iz leta 1924 Peter Pan. Prikazana kopija je bila obnovljena in ponovno pobarvana (tinted). Za melodramo Sanje iz leta 1911 v režiji enega izmed velikanov in pionirjev ameriške in svetovne kinematografije Thomasa H. Inceja je napisal scenarij. Nekompleten, naklonjen delavecem in protikapitalističen, kar je bilo značilno za tisti čas, je film Dolgi štrajk iz leta 1912. Zelo zanimiv je njegov film Poljub Pepelke iz leta 1925, v katerem so odlično prikazane sekvence sanj, pomešane s prizori iz realnega življenja. Pustolovski film Ivanhoe, posnet v Angliji leta 1913, preseneča z dinamiko, ki jo redko srečamo v tistem obdobju. Drugačen je film Absinthe iz leta 1914 o igralcu, podvrženemu pijači in živčema v pariških revnih četrtih. Film je delno ohranjen. Nenavadna je usoda filma Zrnaga in mir/Invazija na Britanijo iz leta 1918. Posnet je bil v obdobju močne protinemške propagande. Prva verzija je zgorela spomladi leta 1918. Brenon je takoj začel snemati drugo verzijo, ki pa je bila končana ob kapitulaciji Nemčije. Film ni bil nikoli javno prikazan. V strokovnih krogih zgodovinarjev filma je prevladovalo prepričanje, da je film uničen. Na veliko veselje in presenečenje se je ohranil del filma. Po tem, kar je ostalo, se da sklepati, da je pri snemanju šlo za velik projekt, ki naj bi bil podoben Griffitovi mojstrovini Rojstvo naroda. Leta 1913 je Brenon posnel do takrat tretjo filmsko verzijo filma Dr. Jekyll in Mr. Hyde. V melodrami Smej se klovn, smej je igral Lon Chaney. Film je bil posnet leta 1928 in je nekompleten. Film Ulica pozabljenih, posnet leta 1925, je melodrama o poklicnih beračih. Tudi ta je nekompleten. Z igralko Polo Negri je Brenon leta 1923 posnel zgodovinsko melodramo Španska plesalka. Oba filma, Točka preloma iz leta 1924 in Plešoče matere iz leta 1926, sta melodrami. Brenon je snemal tudi v Italiji za italijanske producente. Prikazan je bil njegov prvi film iz leta 1920, Skrivnostna princeza. Zadnji nemi film, ki ga je posnel, je bila Rešitev iz leta 1929. Film je bil posnet po zgodbi Josepha Conrada. Prikaz filmov je zaključil pustolovski film iz leta 1926, Beau Geste. Zgodba se dogaja v severni Afriki in prvič se na filmu prikaže Tujska legija.

III. Madžarski dinamizem

Po letu 1907 sta se proizvodnja in prikazovanje filmov na Madžarskem zelo razmahnila. Po letu 1910 so bili filmski ustvarjalci pod vplivom danskih, nemških in francoskih ustvarjalcev. Filmi so bili posneti na podlagi domačih in tujih literarnih predlog. Po letu 1915 začne prevladovati ameriški sistem produkcije.

Vsako leto je bilo posnetih več kot ducat filmov.

Zelo malo filmov se je obranilo in še ti so v večini nekompletni.

Po padcu madžarske sovjetske oblasti leta 1919 je moralo večje število filmskih ustvarjalcev zapustiti državo.

Med tistimi, ki so ostali, je bil Bela Balogh. Posnel je več kot sto nemih in zvočnih filmov. Na festivalu so bili prikazani njegovi filmi Skrivnostna poroka iz leta 1920, Zmrznjen otrok iz leta 1921, sentimentalna zgodba polna socialne kritike, in Pod gorami iz leta 1920, pastoralna oda.

Mihaly Kertesz, pozneje znan pod imenom Michael Curtiz, je do leta 1919, preden je zapustil Madžarsko, posnel 47 filmov. Večina filmov se ni ohranila, tisti, ki so se, so nekompletni. Za razliko od drugih madžarskih filmskih ustvarjalcev Kertesz filmov ni snemal po predlogah literarnih del, ampak je snemal preproste filme o ljubezni, pustolovščinah in zločinu. Po letu 1920 je šel v Avstrijo in leta 1926 v Hollywood. Prikazana sta bila dva njegova filma, Invazija Tatarov iz leta 1917, delno ohranjen, in Moj brat prihaja iz leta 1919. To je njegov zadnji film, posnel na Madžarskem. Film ima propagandni značaj in prikazuje življenje mladega revolucionarja.

Sandor Korda, pozneje znan kot Alexander Korda, je prvi film posnel leta 1914. Do leta 1919 je režiral 24 filmov. Zaradi sodelovanja v revoluciji je moral v začetku dvajsetih let zapustiti državo. Nato je na Dunaju posnel 10 filmov. Od leta 1927 je delal v Hollywoodu, kjer je posnel 10 filmov. V Franciji je v začetku tridesetih let posnel dva filma. Leta 1932 je v Londonu ustanovil London Film Productions in od takrat naprej večinoma deloval kot producent. Prikazan je bil njegov film iz leta 1928 Zlati človek.

V programu so bili predstavljeni še filmi naslednjih režiserjev: Felixa Vanyla Rumeni zrebček iz leta 1913, Kornela Taborija Pufi kupuje čevlje iz leta 1914, burleska v ameriškem stilu. Oba filma sta bila nekompletna. Trije filmi, vsi iz leta 1918, pomembnega režiserja Alfreda Deesyja: Afrodite, melodrama, posneta v Dalmaciji, Boj za življenje in Mlada žena, prav tako melodrami.

IV. Nove impresije Maxa Davidsona

Max Davidson je bil predvsem igralec v komedijah. Igral je v nemih in zvočnih filmih. Vsi predvajani filmi so bili posneti v dvajsetih letih. Večino filmov je režiral Leo McCarey, znan režiser kratkih komedij. Ti filmi so: Opreznost (1927), Zakaj dekleta rečejo ne (1927), Morajo drugi moške priti prvi (1927). Melodrama Nohena ženska ne ve iz leta 1921 je posnel Tod Browning. Prijatelj, iz leta 1928 je predzadnji nemi film Maxa Davidsona. Lajna iz leta 1929 je njegov prvi zvočni film v režiji Haša Roacha.

V. Predstavitev filmov, ki jih hrani UCLA Film and Television Archive

Iz njihove bogate zbirke je bil prikazan film Lotusov cvet iz leta 1921. Film naj bi prikazal kitajsko zgodbo s kitajskimi igralci in kitajskim denarjem.

Film Rheims iz leta 1921 je dokumentarni film režiserja Charlesa Releigha. Prikazuje ruševine v Franciji kot posledico prve svetovne vojne. Posnet je bil s pomočjo barvnega procesa Prizma, ki ga je uvedel W.V.D. Kelley. Barvni sistem Prizma se je uporabljal samo pri snemanju kratkih in potopisnih filmov.

V filmu Svetla ruta iz leta 1923 sta igrala Richard Barthelmess in Dorothy Gish. Oba sta bila zvezdi ameriškega nemega filma. Dogajanje je postavljeno v Havano pod špansko nadoblastjo. Zgodba je polna intrig, zakulisnega političnega boja in ljubezni.

V počastitev sedemdesetletnice prve predstavitve Vitaphona, zvočnega posnetka na disku, je bil prikazan Drugi Vitaphone program. Proces je predstavil Warner Bros 7. 10. 1926 v New Yorku. V programu so sodelovali znani glashbeniki in igralci iz mjuziklov.

Syd Chaplin, brat Charleja Chaplina, je igral v filmu The better 'Ole znani lik "Old Billa" iz stripa o britanskem vojaku iz prve svetovne vojne. Lik je kreiral Bruce Bairnsfather. Pri obnovitvi traku so sodelovali Narodni Filmovy Arhiv iz Prage, Cineteca Italiana iz Milana in Filмотeca Generalitat Valenciana iz Valencije. Te ustanove so prispevale manjkajoče prizore.

Prikazani so bili tudi trije kratki filmi o Ernestu Lubitscu. Štiriminutni film Ernest Lubitsch doma v Hollywoodu iz leta 1923, triinpolminutni film Ernest Lubitsch na snemanju Rosite iz leta 1923 in iz leta 1928 edini dosedaj znani najavni reklamni film za Patriota.

Remake filma Dolina velikanov iz leta 1927 v režiji Charlesa J. Brabina je bolj spektakularen od prvega filma, posnetega 1919. Posneta sta bila še dva remakea, leta 1938 v barvah in leta 1952 pod drugim naslovom Velika drevesa.

Predvajana sta bila tudi triminutni zvočni filmi o praznovanju srebrnega jubileja Carla Laemmleja iz leta 1932 (med tistimi, ki mu čestitajo je tudi Erich von Stroheim) in najavni reklamni predfilm za Tabu režiserja F.W. Murnaua iz leta 1931.

Predzadnji film, posnet v 2-barvnem Technicolorju, je bil Legong (Ples devic) /Zgodba z južnih morij, ki sta ga režirala Henry de la Falaise in Gaston Glass. Film je bil posnet z domačimi igralci na Baliju. To je film o zanikani ljubezni mladeniča do mlade plesalke v templju. Ta zaradi tega naredi samomor. V njem so prikazani tudi nekateri domači običaji prebivalcev Balija (pogrebna slovesnost, ples v templju).

VI. Animator Gregory La Cava

Gregory La Cava je bil ameriški režiser, scenarist in producent. Med prvo svetovno vojno je začel delati v Bray Studios v Hollywoodu. Ustvarjal je kot animator risank, ki jih je režiral Raoul Barre. Predvajane so bile štiri risanke: Risanke na seminarju, Risanke na plaži, Risanke na podeželju in Risanke v hotelu. Vse so bile narejene leta 1915.

Leta 1916 je postal glavni urednik, scenarist in režiser v Hearst International Comic Films. Ustvaril je risana lika Krazy Kat in Ignatz Mouse. Iz te serije je

bilo prikazanih 10 risank. Med leti 1917-1920 je uvedel nove risane junake Katzenjammer Kids. Iz tega obdobja je bilo predvajanih 14 filmov.

V začetku dvajsetih let je prenehal z delom animatorja in začel režirati celovečerne filme.

VII. 100. obletnica olimpijskih iger

V počastitev 100. obletnice modernih olimpijskih iger sta bila prikazana dva filma o olimpijskih igrah leta 1896 v Atenah. Filma v resnici nista bila posneta leta 1896 v Atenah, ampak na kasnejših igrah. Prvi resnični posnetki so z iger v Londonu leta 1908. Posneto je bilo teknovanje v maratonu. Več športnih dogodkov je bilo posnetih na igrah leta 1912 v Stockholmu. Z iger 1920, v Antwerpnu so bili posnetki svečane otvoritve. Prvi dolgi film (12 kolutov) je z iger v Parizu leta 1924. V film so vključeni posnetki prvih zimskih olimpijskih iger v Chamoniuxu. Film traja 196 minut.

Poleg uradnega programa so bili na festivalu še drugi spremljevalni programi.

V spomin na ameriško igralko Blanche Sweet so bili prikazani trije njeni zgodnji filmi. Prelisičen podlež režiserja Macka Sennetta iz leta 1911 je prava redkost, ki se v njeni filmski bibliografiji ponavadi ne omenja. Žal se je ohranilo samo pet minut in pol filma. Ko je leta 1913 zapustila Biograph, je za Majestic/Mutual leta 1914 posnela deset kratkih filmov, od katerih se jih je le nekaj ohranilo. V enem izmed ohranjenih filmov, v filmu z naslovom Majhna podeželska miš, igra mlado nedolžno dekle, kar je nenavadno, ker je znana kot igralka, ki je igrala močne in neodvisne ženske like. Po svojem prehodu v Jesse L. Lasky Feature Play Company (pozneje znan kot Paramount) je leta 1916 posnela film Javno mnenje. Film je socialna drama o senzacionalnem članku o kriminalnem dejanju, v katerem je osumljeni že vnaprej obsojen. Ohranil se je samo del filma.

V programu Novo iz arhiva je Slovenska Kinoteka prikazala na novo odkrita filma Žongler iz leta 1909 in Prvi sledovi starosti režiserja Franza Hoferja iz leta 1913.

V programu Dodatna predvajanja smo videli zgodnja filma ameriškega komika Harolda Lloydja. V obeh, Peculiar patient' pranks in Vsakih deset minut iz leta 1915, je zelo vidno kopiranje komike C. Chaplina.

Prikazani so bili tudi na novo odkriti filmi Georgesa Meliësa. Filma iz leta 1897, Na strelah in Predaja Tournavosa ter film iz leta 1899 Ples ognja z ročno pobarvanimi sličicami, Potovanje družine Bourichon iz leta 1912 je bil v njegovi filmografiji naveden ali kot izgubljen ali nedokončan. To je zadnji posneti film velikega mojstra in pionirja svetovne kinematografije.

V Labko noč nemi filmi je bil prikazan film Španski praznik francoske režiserke, scenaristke in teoretikarke filma Germaine Dulac. Za svoj znani film Španski praznik iz leta 1919 je pripravila sedemminutno študijo plesalcev iz Kordobe in Seville. Germaine Dulac je znana kot predstavnica in propaga-

torka impresionizma.

Robert Benchley, ameriški scenarist in igravec, je napisal scenarij za komični in bizarni film *Seksualno življenje polipa* iz leta 1928.

Večina "zvočnih" filmov tega obdobja je bilo sinhroniziranih s pomočjo fonografskih plošč. Serije, ki jih je posnel Lordier (pravo ime Levy) med leti 1917 in 1918 so se predvajale v spremljavi pevcev. Med predvajanjem filma *Quand Madelon* iz leta 1917 so peli trije uslužbenci francoske kinoteke.

George Eastman je na svojem popotovanju po Afriki leta 1926 posnel film o lovu na nosoroga in leva.

Naslednji film, ki so ga dosedaj imeli za izgubljenega, je bila vizualna pantonima *Germaine Dulac* z naslovom *Tisti*, ki so stopljeni iz leta 1928.

Prikazan je bil tudi eden najzgodnejših primerov pornografskega filma z nedoločeni datumom proizvodnje.

Zadnji film v tem programu je bil *Ljubezen Manchu* iz leta 1928.

Fondacija Luisa B. Mayera izvaja intenziven program obnove filmov Janet Gaynor. To je znana ameriška igralka, ki je v svoji filmski karieri posnela približno 36 filmov. Prvi film je posnela leta 1926. S svojim delom pri filmu je prenebala konec tridesetih let. Na festivalu je bil prikazan njen prvi film *Pep* z lenega "Y", v katerem je igrala stransko vlogo. Kot je dosedaj znano, bi naj to bil njen prvi celovečerni film, v katerem je nastopala.

V programu *Posebni dogodek* sta bila prikazana dva filma. Prvi je bil nemški film v dveh delih *Indijski grob* režiserja Joeja Mayja iz leta 1921. Scenarij sta napisala Thea von Harbou in Fritz Lang. Med filmi, posnetimi v letu 1921, je bil pri gledalcih zelo dobro sprejet in je doživel velik uspeh. J. May je bil režiser melodram, trilerjev in pustolovskih filmov. Film spada v zadnjo navedeno kategorijo, kar je tudi eden izmed vzrokov njegove popularnosti. Posneta sta bila še dva remakeja: leta 1938 v režiji Richarda Eichberga in konec petdesetih v režiji Fritza Langa. Za to predvajanje je Bundesarhiv naredil novo obarvano (tinted) kopijo.

Drugi film je bil *Za - La - Mort/Sen Za - La - Vie* italijanskega režiserja in igralca Emilia Ghioneja, iz leta 1924. To je edini film, ki ga je posnel izven Italije. Lik *Za - La - Morta* je kreiral leta 1914 in ta je postal neke vrste italijanski nacionalni junak. *Za - La - Mort* je v pariškem podzemlju pomenil "Živela smrt". Lik je nastal kot protiutež Arsena Lupina, galantnega lopova-gospoda. Do leta 1924 je Ghione posnel in odigral večje število filmov s tem likom.

V počastitev Williama K. Eversona (D.W. Harta) je bil prikazan film *Kapitan Celuloid* proti filmskim piratom iz leta 1968. Nastajal je več kot deset let in se norčuje iz serije filmov o *Fantomasi* in iz črnega filma (film noir).

Festivala v Pordenoneju se je kot vsako leto udeležilo veliko število udeležencev, predvsem iz filmskih arhivov, muzejev, inštitutov in kinotek ter zgodovinarjev nemega filma. Vodstvo Arhiva Republike Slovenije je omogočilo trem delavcem Slovenskega

filmskega arhiva, Marti Rau Selič, Alojzu Tršanu in Vladimirju Sunčiču, da smo se udeležili festivala.

Menim, da je obisk festivala in ogled filmov pripomogel k boljšemu poznavanju svetovne filmske dediščine in načinu ter skrbi zanjo. Nenazadnje bi omenil še pozitivne izkušnje z navezovanjem in vzdrževanjem stikov z delavci iz drugih evropskih in svetovnih filmskih arhivov.

LITERATURA:

Filmska enciklopedija, 1. A -K, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1986.

Filmska enciklopedija, 2. L -Ž, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1990.

Le Giornate del Cinema Muto, XV Edizione 12-9 ottobre 1996, Cinema Verdi, Pordenone Calendario delle Giornate del Cinema Muto 1996.

Zsolt Kohati, *The History of Hungarian Silent Movies*, Le Giornate del Cinema Muto 1996.

Yekaterina Khokhlova, *Kuleshov's Effects*, Russian Heritage, N. 2 1995.

The Lumière Project - The European Film Archives at the Crossroads, ed. by Catherine A. Surowiec, Projecto Lumière, 1996.

Vladimir Sunčič

53. kongres FIAF v Cartageni, 19. - 26. april 1997

Tokrat je bil trinajdeseti kongres FIAF, Svetovne zveze filmskih arhivov, v Kolumbiji v Južni Ameriki, v mestu Cartagena de Indias, ki so ga leta 1533 ustanovili Španci kot najpomembnejšo vojaško postojanko v svojih bogatih kolonijah. Da je bil kongres v Cartageni, dokazuje tudi dokajšnjo moč južnoameriških filmskih arhivov oziroma kinotek, posebej kinoteke iz Bogote in Baranquille, ki sta pod pokroviteljstvom njihovega filmskega sklada zmogli in izvrstno opravili ta precejšnji organizacijski podvig.

Na kongresu so bili v redno članstvo sprejeti makedonska in vatikanska kinoteka ter iranski filmski arhiv. Za predsednico je bila ponovno izvoljena Michelle Aubert, med desetimi člani izvršnega odbora pa sta bila iz naše bližine izvoljena Vittorio Boarini z Bologne in Peter Konlechner iz Dunaja. Določili so tudi mesta kongresov za naslednja tri leta. Drugo leto bo v Pragi, nato v Madridu in leta 2000 v Londonu.

V Cartageni je bilo tudi zasedanje ACE, Združenja evropskih filmskih arhivov, kjer je bila glavna točka razprava o statusu bodočih članov, o tem, kdo je lahko član ACE, ali samo člani FIAF ali tudi druge sorodne organizacije. Ker ni bilo soglasja, je predsednik Jose Manuel Costa o tem poslal vsem dosedanjim članicam vprašalnik, dokončna odločitev pa bo predvidoma sprejeta na naslednjem zasedanju oktobra 1997 v Pordenoneju.

Rdečo nit simpozija v Cartageni je nakazoval že

naslov Ven iz podstrešja ali arhivski amaterski filmi, ker prav ta zvrst "neindustrijskega filma" dohiva vse večji pomen v okviru zgodovine kulture dvajsetega stoletja, in to predvsem za dežele, ki niso imele oziroma nimajo razvite svoje lastne profesionalne filmske proizvodnje.

Na začetku kongresa, ki je trajal od 19. do 26. aprila, so strokovnjaki Eva Obranz iz Berlinske kinoteke, Clyde Jeavons iz Nacionalnega filmskega in TV arhiva v Londonu, Paolo Cherehi Usai iz Arhiva George Eastman iz ameriškega Rochestra, Ivan Truillio iz Mehiškega nacionalnega arhiva in Hlashedi Okajima iz Nacionalnega filmskega centra iz Tokia poudarili glavne elemente, pomembne za razumevanje amaterskega filma, kot so vplivanje na profesionalni film, kar se kaže tudi pri nekaterih uveljavljenih režiserjih, ki so začeli s svojo dejavnostjo kot amaterji, nadalje originalnost oziroma nepotvorjenost, ker vključuje "resnične" objekte in ljudi, način življenja, raznolikost in s tem tudi kulturno identiteto določenega okolja. Zato lahko večino amaterske filmske produkcije štejemo hkrati kot objekt estetskega doživljanja v času nastanka ter kot dokument, zrcalo za raziskovanje in poznavanje zgodovine, predvsem dvajsetega stoletja. Kot primer lahko navedem posnetka dveh mehiških poročnih slavnosti, eno iz katoliškega in drugo iz židovskega okolja. Ti filmi, imenovani tudi "home video", niso nastali kot posledica načrtnih snemanj in ne v zaprtih studijih. Prikazujejo pa predvsem male, vendar že zaradi tehnike premožnejše in tehnično razgledane ljudi, po drugi strani pa lahko tudi privatno življenje znanih osebnosti in dogodke v prelomnih zgodovinskih obdobjih. Amaterski filmi so bili, za razliko od filmskih obzornikov, ki smo jih tudi pri nas označili kot "zrcalo časa", prvenstveno snemani za domačo uporabo, za določen manjši krog ljudi in tako so hili lahko družinski člani, njihovi svojeci in prijatelji hkrati "predmet" snemanja, snemalci, do "ponovnega odkritja" pa tudi prvi in mogoče edini gledalci. Omenjeni filmi s svojim individualnim pristopom predstavljajo "okno širše zgodovine", ki lahko uravnoteži "radno zgodovino". Amaterski film lahko imenujemo tudi ljubiteljski film, ker so ga snemali ljudje, ki so imeli film radi. Ni pa nujno, da so ga snemali samo amaterji, pač pa tudi profesionalni filmski delavci, ko so hili s svojo družino ali prijatelji doma, na potovanju ali pikniku. Večkrat pa so snemali tudi "neuradne" prizore oziroma "zakulisje" med snemanji filma. Tako je v takšnih primerih težko potegniti črto med omenjenim in profesionalnim filmom. "Home video" je imel oziroma ima tudi kulturološko, psihološko in didaktično funkcijo z utrjevanjem "skupnega spomina", "prenašanjem" preteklosti v sedanost oziroma prihodnost.

Posrednost amaterskega filma pa so bili tako imenovani kolonialni ali potovalni filmi, ki so jih snemali povečini misionarji ali kolonizatorji in so imeli večkrat tudi funkcijo "vizualnih pisem". Tako ti kot tudi ostali filmi pripomorejo k poznavanju globalne podobe sveta, ki izginja.

Med zanimivejšimi filmi na kongresu so hili filmi o ameriških koncentracijskih taboriščih za Japonce

med drugo svetovno vojno (Something strong within) režiserja Roberta A. Nakamura in scenaristke Karen L. Ishizuka in izhor filmov, ki so hili nagrajeni na Edinburškem festivalu amaterskega filma, ki se je začel že leta 1933, a je žal ugasnil v sredi osemdesetih let.

Amaterski filmi se od drugih razlikujejo tudi po načinu obdelave, začenši z evidentiranjem, ker zanje ne obstajajo nobene uradne evidence. Pri tem se raziskovalci in zbiratelji povezujejo z "nastopajočimi" ali s snemalci in raznimi klubi kino amaterjev. Arhivi te filme prevzemajo na podlagi depozita ali odkupujejo. Pri strokovni obdelavi morajo imeti široko znanje, pa tudi povezave, da lahko njegovo starost in kraj snemanja, če ni ustnih ali drugačnih virov, identificirajo na podlagi vidnega v filmu.

Amaterski filmi so bili snemani predvsem na ozkih trakovih. Le nekateri profesionalni kamermani so lahko, ker so imeli možnost, snemali "zakulisje" snemanja filmov oziroma takratnih igralcev, kot npr. Marilyn Monroe na širokem petintridesetmilimetrskem traku.

Lojz Tršan

Izobraževanje na FIAF Summer School, 16. junij - 7. julij 1996

Od 16. 6. do 7. 7. 1996 sta FIAF - Federation Internationale des Archives du Film in National Film and Television Archive - London organizirala poletno šolo, namenjeno delavcem, ki delajo v filmskih in televizijskih arhivih. To šola, ki poteka vsaka štiri leta, je do leta 1988 organiziral vzhodnonemški filmski arhiv v Berlinu, od leta 1992 pa je prevzel vlogo gostitelja National Film and Television Archive v Londonu (v nadaljevanju: Arhiv).

Letošnje poletne šole se je udeležilo 32 udeležencev iz 29 držav. Šolanje je potekalo izmenično v Konservatorskem centru za varstvo filmskega in televizijskega gradiva (J Paul Getty Conservation Centre) v Berkhamstedu (v nadaljevanju: Center), ki je približno 40 kilometrov oddaljen od Londona, in na sedeža Arhiva v Londonu (Stephen Street).

Arhiv hrani prek 200.000 naslovov filmov od leta 1895 do danes. Zbirka vsebuje igrane, dokumentarne, kratke, amaterske, reklamne filme, risanke, filmska poročila, gradivo televizije in video produkcije. V Centru se nahajajo laboratoriji in filmska skladišča. Konservatorski center je bil zgrajen s finančno pomočjo fundacije J Paula Gettyja Jr. Na sedežu Arhiva v Londonu so oddelki za prevzem, uporabo, dostopnost filmov in knjižnica. Oddelek za fotografije, plakate in scenografske predmete opravlja del svojih dejavnosti v Londonu in del v Berkhamstedu.

Potek izobraževanja (prikazan po dnevilu)

Šola se je pričela v nedeljo, 16. 6. 1996, s spoznavnim večerom, ki so se ga udeležili tudi vodilni delavci Arhiva.

17. 6. 1996 smo se na sedežu Konservatorskega centra seznanili z delom centra in celotno organizacijo Arhiva. Ogledali smo si laboratorije in filmska skladišča. Podane so bile tudi osnovne smernice izobraževanja.

18. 6. 1996 je izobraževanje potekalo na sedežu Arhiva v Londonu. Z delom in načrti British Film Institut-a (BFI), katerega del je Arhiv, je udeležence seznanila pomočnica direktorja inštituta. V okviru BFI se pripravlja notranja reorganizacija, da bi se zmanjšali stroški poslovanja in racionaliziralo delo ter pripravilo vse potrebno za nove tehnologije, ki se na področju proizvodnje filmov in televizijskih programov vedno bolj uveljavljajo. Pripravljen je dolgoročni načrt, ki se imenuje BFI 2000.

Vodje oddelkov za prevzem igranih in dokumentarnih filmov ter televizijskih programov so pripovedovali o načinu in problemih nabave le-teh. Seznanili smo se z načinom popisovanja filmskega in televizijskega gradiva. Ogled oddelka za popisovanje je bil povezan s projekcijo dokumentarnega filma in televizijske oddaje, kjer smo spoznali način in probleme popisovanja.

19. 6. 1996 smo obiskali sedež Arhiva. Spoznali smo oddelke za fotografije, plakate in scenografske predmete ter knjižnico. Način, kako uporabniki pridejo do filmskega in televizijskega gradiva ter dostopnost le-tega, so nam prikazali v obliki predavanja in v pogovoru med udeleženci in predavatelji. Arhiv dovoljuje prikazovanje svojega gradiva samo v dvoranah, ki premorejo posebno filmsko opremo, tako da se pri projekciji ne izgubi originalna vrednost filmov. To je povezano s problemom različne hitrosti predvajanih filmov. Posebno starejši filmi so posneti s hitrostjo 15, 16, 19, 20 sličic na sekundo. Pozneje se je uveljavil standard 24 sličic na sekundo, kar velja še danes. Za takšno predvajanje je potrebna posebna oprema, ki je vsi kinematografi ne premorejo.

Pri vprašanju filmske etike so udeleženci v več skupinah obravnavali oblike pritiska na arhivista, ki se dostikrat pojavi pri kontaktu z uporabnikom. Odgovori na nemogoče zahteve uporabnika ter občutki in reagiranje arhivista, vse to je del arhivske etike.

20. 6. 1996 smo bili seznanjeni z načinom identifikacije filmov, posnetih v letih 1896-1914. Filme je možno identificirati po perforaciji in razniku med posameznimi sličicami. Vsak producent je v tem obdobju uporabljal lastni značilni filmski trak (Pathé, Edison, Meliese, Gaumont, Paul itd.), to pa zato, ker je producent dobil iz tovarne neperforiran filmski trak, ki ga je kasneje sam perforiral. Po letu 1920, ko se je uveljavil Eastman Kodakov filmski trak, ki je imel na vsaki strani sličice po štiri luknjice, je prišlo do standardizacije. Po skupinah smo soudeleževali v praktičnem pouku, kjer smo se seznanili z varstvom, obnavljanjem, čiščenjem in popraviljanjem filmov.

21. 6. 1996 se je nadaljeval praktični pouk, zvečer pa je bil v centru družabni večer.

22. 6. 1996 smo si ogledali skladiščne prostore za nitratne filme v Gaydonu v pokrajini Warwickshire, v katerem hranijo približno 47 milijonov metrov nitratnih filmov. Gaydon je opuščeno letalsko oporišče. Gorljive nitratne filme hranijo v opuščeni bunkerjih, kjer so hranili atomske bombe. Bunkerji so pokriti z zemljo, kar omogoča enake klimatske pogoje poleti in pozimi. Zgradili so tudi deset novih skladišč, katerih notranjost je razdeljena na izolirane celice. V vsaki celici je prostora za 500 filmskih škatel. Skladišča so opremljena s klima napravami. Vsi filmi, ki jih hranijo, so varnostno kopirani, kljub temu nitratnih filmov ne uničujejo. Zastopajo stališče, da je film kulturni spomenik in se zato ne sme uničiti. Razpadle nitratne filme, ki se ne dajo več obnoviti, pošljejo na Škotsko v posebno podjetje, kjer jih s posebnim kemičnim postopkom, ki ni nevaren za okolje, uničijo.

Nitratni filmi vsebujejo veliko srebra, ki ga izločijo. Srebro si po dogovoru razdelita Arhiv in podjetje. Arhiv srebro proda in si tako izboljšuje finančni položaj.

Po ogledu filmskih skladišč za nitratne filme smo si ogledali Shakespearovo rojstno mesto Stratford upon Avon.

24. 6. 1996 se je nadaljevalo praktično delo. Razdeljeni smo bili v dve skupini, ki sta se pri delu menjavali. Sodelovali smo pri pripravi kopije filma Tretji človek. Zaradi krčenja filma je prišlo do popačenja tona. S posebnim postopkom je bil film raztegnjen na pravo velikost. Nato je bil na vrsti postopek osvetlitve (grading), ki se izpelje s pomočjo računalnika. Po postopku osvetlitve je bil film očiščen in nato kopiran. Zadnje tri postopke (osvetlitve, čiščenja, kopiranja) je vodil João Oliveira, tehnični vodja laboratorijev.

Hennig Schou, vodja konservatorskega centra, nam je predaval o vzrokih in posledicah dekompozicije filmske emulzije in barv.

Popoldne nam je bila na posebni projekciji prikazana kopija z obnovljenim zvokom filma Tretji človek. Zvok, kakor tudi slika, sta bila odlična.

25. 6. 1996 smo si ogledali televizijsko postajo Independent Television News (ITN). Ogledali smo si arhiv in skladiščne prostore. Prikazali so nam tudi način popisovanja, ki poteka tako, da popisovalci s slušalkami na ušesih gledajo program, posnet na video trak, in v računalnik vnašajo vrsto oddaje, imena oseb, ki nastopajo v oddaji, in stvarni indeks. Vsak kader je časovno določen, kajti ITN je komercialna televizija, ki svoje oddaje v celoti ali po delih prodaja različnim interesentom.

V National Film Theatre (NFT), ki je del BFI, so nam predstavili svojo dejavnost in predvajali nekatere starejše filme. V isti stavbi se nahaja tudi Museum of the Moving Image (MOMI), kjer je postavljena stalna razstava o zgodovini filma od začetkov do danes. Ta obsežna razstava na zanimiv način prikazuje razvoj filma in filmske tehnike. Obišče jo veliko število obiskovalcev. V muzeju je tudi manjša kinodvorana, kjer, v počastitev 100-letnice filma, nepretrgoma predvajajo posamezne odlomke iz različnih filmov.

26. 6. 1996 je bilo na sedežu Arhiva organizirano predvajanje najpomembnejših britanskih nemih filmov. Želel sem se bolj natančno seznaniti z načinom popisovanja filmov, izdelave indeksov in načinom prevzemanja, kar so mi tudi omogočili, tako da sem ostal v Arhivu, medtem ko so se ostali udeleženci vrnili v Center.

27. 6. 1996 je bilo v Centru predavanje o delu British Kinematograph Sound and Television Society (BKSTS). Društvo so ustanovili upakojeni filmski, televizijski in arhivski delavci.

Organizirajo vsakoletna posvetovanja, predvsem o kvaliteti novih filmskih trakov in novih tehnologijah. Tako poskušajo določiti standarde za opremo, ki se uporablja pri delu na filmu in televiziji. Član društva, upokojeni arhivski delavec arhiva BBC, je predaval o različnih velikostih filmskih trakov in barvnih sistemih, ki so se in se še uporabljajo pri snemanju filmov. Del predavanja je bil namenjen zgodovini zvočnega filma in različnim sistemom, ki so jih uporabljali pri snemanju zvoka.

Popoldne se je nadaljevalo praktično delo v več skupinah.

28. 6. 1996 smo obiskali oddelke za film Imperial War Museum (IWM) v Londonu. Muzej je začel zbirati filmsko gradivo v začetku dvajsetih let tega stoletja. V začetku so zbirali filmsko gradivo, posneto v prvi svetovni vojni. Vsi filmi so nemi. Filme so posneli snemalci britanske vojske na različnih bojiščih. Toda večji del zbirke, ki jo hrani muzej, je iz druge svetovne vojne. Filme so snemali uradni snemalci britanske vojske. Skupaj s filmi hranijo dnevnik snemanja, ki so jih vodili snemalci. V zbirki so tudi filmska poročila o bojih, ki so jih prikazovali v kinematografih, in filmi o britanski vojski. Filmska poročila so iz prve in druge svetovne vojne. Zadnja leta prevzemajo filme snemalcev vojske UN in NATO v Bosni in na Hrvaškem. Večina teh posnetkov je na video trakovih.

Filmska skladišča imajo izven Londona v letalskem oporišču iz druge svetovne vojne. Tam se nahajajo laboratoriji, ki omogočajo kopiranje, popravilo, čiščenje in presnemavanje filmov. Dostop do filmskega gradiva je prost. Zaradi prostorske stiske morajo uporabniki vnaprej najaviti obisk. IWM je član IIAFA. V razgovoru z delavci oddelka za film IWM se je izkazalo, da po vsej verjetnosti hranijo posnetke z ozemlja današnje Slovenije.

Po obisku IWM smo odšli v MOMI, kjer sta predavatelja iz Pariza Claude Lerouge in Richard Billaud predavala o zvočnih formatih in tehnikah presnemavanja. Na primeru filma Lepotica in zver sta prikazala obnovo zvoka z izločitvijo šumov ter ojačanjem zvoka. Predavala sta še o optičnem, analognem in digitalnem zvoku, načinu in tehnikah digitalne restavracije, obnovi zvoka na posebnih formatih in etiki zvočne restavracije. V NFT nam je bil mogočen ogled angleškega filma iz petdesetih let *Hell Drivers*.

29. 6. 1996 (sobota) smo bili povabljeni na piknik h gospodu Clydu Yevansu, direktorju Arhiva.

30. 6. 1996 je bil organiziran ogled Londona in obisk Museum of London, kjer je bila razstava o

zgodovini Londona od najstarejših časov do danes. Del razstave je bil namenjen prikazu življenja v Londonu, posnetem na filmski trak. Filme za razstavo je posadil Arhiv. Kdor je hotel, si je lahko v NFT ogledal film *Trainspotting*.

1. 7. 1996 je bil organiziran obisk regionalnega filmskega arhiva (East Anglian Film Archive) na University of East Anglia v Norwichu. Arhiv je bil ustanovljen leta 1976. To je prvi angleški regionalni filmski arhiv. Naloga arhiva je, da odkriva in hrani filme in video posnetke, ki prikazujejo življenje in delo v okrajih Norfolk, Suffolk, Cambridgeshire in Essex. Zbirka vsebuje filme vseh formatov, tako profesionalne kot amaterske. Hranijo dokumentarne filme, lokalna in nacionalna poročila, izobraževalne, reklamne, vadbene in javne filme, amaterske filme in televizijske programe. Novejše filmsko gradivo je na video trakovih. Gradivo hranijo v skladiščih, ki so opremljena s klimatskimi napravami. Nitratske filme hranijo pri NFTVA. Imajo opremo za popravilo, čiščenje in kopiranje filmov. Arhiv ima opremo za prikazovanje vseh vrst filmskih in video trakov. Večina filmov in video trakov je bila arhivu podarjena. Nekateri so bili dani na posodo, da bi arhiv izdelal kopije. Vsi filmi so popisani z izdelanimi indeksi. Popise in indekse vnašajo v računalnik. Vsak film ima svoj dosje, kjer so podatki o filmu, darovalcu, tehnične informacije ter podatki o avtorskih pravicah. Dostop do gradiva je prost. Najpogostejši uporabniki gradiva so šole, muzeji, lokalna podjetja in organizatorji raznih festivalov. Filme predvajajo v filmskih klubih, šolah, univerzah in muzejih. Imajo opremo za prenos starih filmov na VHS trakove. Lahko kopirajo 16 mm, 9,5 mm, Standard 8 mm in Super 8 mm na video trakove. V okviru arhiva je muzej, kjer je stalna razstava filmske opreme. Najstarejši muzejski eksponat je iz leta 1899.

Vsako leto arhiv v sodelovanju z univerzo organizira izobraževanje o filmskem arhiviranju in filmskih študijah. To je praktično izobraževanje o delu s filmom, tehnikah varstva, arhivski politiki in administraciji. Udeleženci, ki končajo enoletno izobraževanje, imajo možnost enomesečnega praktičnega dela v enem izmed filmskih arhivov po svetu. Arhiv izbere udeležence sam.

Arhiv je neprofitna organizacija. Finančna sredstva za svoje delovanje dobi iz različnih virov. To so predvsem prispevki posameznikov, sredstva sponzorjev, prodaja video trakov in filmska predvajanja.

Po ogledu prostorov arhiva je bil organiziran ogled filma, nato pa še sprejem pri županu Norwicha.

2. 7. 1996 je bil v Centru prikaz računalniškega programa. Filmí so razvrščeni po naslovih z vseni tehničnimi podatki o letu prevzema, vrsti filma, dostopnosti, številu kopij, letu uporabe kopij, lokaciji v skladišču itd. Program je povezan s programom v Arhivu v Londonu.

Nadaljevali smo s praktičnim delom pri ponovnem barvanju filmov, ki so izgubili barvo, kakor tudi popraviljanju in lepljenju pretrganih nitratskih filmov, popraviljanju raztrganih perforacij in lepljenju acetatnih filmov.

O organizaciji FIAPF, njegovih nalogah in ciljih je predavala predsednica Michelle Aubert. Po predavanju je bilo družabno srečanje.

3. 7. 1996 je Brian Jenkinson, vodja oddelka za varstvo video gradiva, predaval o zgodovini televizije, sestavi harv za barvno televizijo, o televizijskih signalih, principih televizijskega predvajanja, digitalni televiziji, življenjski dobi video trakov in njihovem varstvu, nedorabnih trakovih in njihovi obnovi.

Jerry Rodgers je predaval o telekinu kot orodju restavracije filmov. Organiziran je bil obisk privatnega laboratorija Technicolor.

4. 7. 1996 je bilo na sedežu Arhiva predavanje o zbirki Jaye s predvajanjem nekaterih filmov iz zbirke. Joye je bil profesor v Švici konec prejšnjega in v začetku tega stoletja in je pri predavanjih uporabljal filme kot učni pripomoček. Zbral je zavidljivo kolekcijo okrog 2000 filmov od dokumentarnih, izobraževalnih do igranih. Po njegovi smrti je zbirka prešla v švicarsko kinoteko, ki pa ni imela sredstev, da bi filme restavriral in zaščitila. Na pomoč ji je priskočil NFTVA, ki je filme prevzel, jih restavriral in popisal.

Američan J. Kuehl je predaval o nepravilni uporabi in zlorabi filmov. Prikazal je nekatere primere, kjer je bil film kot zgodovinsko pričevanje lažno prikazan. Primeri iz burske vojne, ko so snemali napad upornikov v neki vili blizu Londona, bitko na Sommi itd. Kar je najbolj zanimivo, je to, da je BBC ob obletnici bitke na Sommi prikazala film Bitka na Sommi kot originalno pričevanje. Vzrok, zakaj se uporabljajo in prikazujejo takšni filmi, je v tem, ker ljudje, ki pripravljajo oddaje, ne poznajo gradiva.

Clyde Yeavans je predaval o predaji filmov v Arhiv. V Britaniji ni arhivsko filmskega zakona, ki bi določal, da mora producent arhivu predati master kopijo ali negativ. Arhiv je dal predlog vladi, da hi se sprejel ustrezen zakon, kakor je že v veljavi za papirnato gradivo, ki ga prevzema PRO.

Ogledali smo si filme, pri katerih restavraciji smo v času praktičnega pouka sodelovali. Poudarek je bil na kvaliteti restavrirane slike in zvoka.

5. 7. 1996 je bilo predavanje o vplivu bakterij na razkroj filma ter o načinih in postopkih, kako se proces zaustavi in po možnosti odpravi. Obiskali smo knjižnico informacijskega centra, kjer hranijo posebno gradivo, povezano s filmom. Posebna zbirka se sestoji iz gradiva posameznikov, organizacij in poselij, ki so povezani z delom na filmu ali televiziji. Zbirka obsega:

1. scenarije, dostikrat s pripombami režiserja in montažerja
2. albume s časopisnimi izrezki in slikami o filmih
3. korespondenco in osebno gradivo
4. pogodbe, poslovne listine ali pogodbe o distribuciji
5. gradivo, povezano s produkcijo posameznega filma

Gradivo v večini primerov pride v arhiv po smrti ustvarjalca, zaprtju studiev ali ko filmsko podjetje preneha z delom. Vešah pride do depozita gradiva takoj, ko je film posnet, ali pa na osnovi dogovora med arhivom in še živečim ustvarjalcem. Kolekcija ustvarjalcev obsega prek 2000 imen. Največje so

zbirke Sir Carola Reeda, Josepha Loseya, Emerica Pressburgerja, Sir Davida Leana, Dereca Jarmana in Davida Putnama. Največji problem, s katerim se srečujejo, je ta, da veliko gradiva posamezni lastniki zbirke prodajo najboljšemu ponudniku. Ker Arhiv nima dovolj sredstev za nakup, večino gradiva pokupijo bogate ustanove, muzeji in posamezniki izven Britanije. Gradivo ni proglašeno za kulturno dediščino in se zato lahko izvozi.

V zaključnem razgovoru z vodilnimi delavci arhiva smo udeleženci povedali svoje mnenje o šolanju, kakor tudi podali predloge za še boljše delo.

Zvečer je bila zaključna slovesnost, na kateri je direktor NFTVA Clyde Yeavans udeležencem šolanja predal potrdila o šolanju.

Na koncu še nekaj pripomb o organizaciji šolanja. Organizacija šolanja je bila odlična. Za vsako predavanje je bilo pripravljeno gradivo za vse udeležence. Čeprav smo morali vsak dan potovati z avtobusom v Center ali na sedež Arhiva, so se predavanja pričela točno. Predavanja so bila dopoldne in popoldne in so se končala okrog 18. ure. Časa za počitek je bilo malo. V obdobju treh tednov, kolikor je trajalo šolanje, so želeli gostitelji povedati in prikazati vse, kar je bilo v njihovi moči. Na začetku šolanja so poudarili, da so to njihove izkušnje, ki jih ne želijo vsiljevati drugim arhivom. Vedno so poudarjali, da njihov sistem dela v Arhivu in varstva filmskega in televizijskega gradiva ni popoln. Predavanja, oprema in strokovnost zaposlenih so na takšni višini, da so lahko zgled ostalim filmskim arhivom po svetu. Vsi udeleženci smo bili navdušeni nad izredno prijaznostjo zaposlenih ter odprstostjo in željo, da pomagajo udeležencem šolanja. Omogočen je bil prost dostop do vseh sekcij in oddelkov Arhiva. Delavci Arhiva so bili vedno pripravljeni podati dodatne informacije, ki so jih želeli posamezni udeleženci. Takšna profesionalnost in odprtost se redko sreča v arhivih.

Udeleženci smo stanovali približno 35 km iz Londona. Oskrba in hrana sta bili odlični. Z nami so bili ves čas štirje delavci Arhiva, ki so poskrbeli za vse, kar je bilo potrebno. Zagotovljena je bila tudi brezplačna zdravstvena pomoč.

Rad bi se zahvalil Arhivu Republike Slovenije, ki mi je to šolanje omogočil. Prepričan sem, da bom pri svojem nadaljnjem delu pridobljeno znanje koristno uporabil. Želim si in upam, da bo čez štiri leta, ko bo Arhiv ponovno organiziral šolanje, ARS imel razumevanje in finančna sredstva, tako da se bo šolanja lahko udeležil delavec Slovenskega filmskega arhiva.

Vladimir Sunčič

Open Society Archives, seminar v Budimpešti, 30. junij do 11. julij 1997

CEU - Central European University je bila ustanovljena v letu 1990 s središči v Budimpešti, Pragi in Varšavi in ponuja danes podiplomski študij iz pro-

gramov zgodovine, ekonomije, političnih znanosti, umetnostne zgodovine ter družboslovnih znanosti. Univerza ja ena od osrednjih izobraževalnih iniciativ g. Georga Soroša v Vzhodni Evropi. Gospod Soroš, poznan tudi kot internacionalni filantropist (v letu 1996 je podaril \$ 350 milij.) in avtor več del, je v letu 1979 ustanovil Open Society Fond, v letu 1984 Soros Foundation Hungary ter v letu 1987 Soros Foundation - Soviet Union.¹

Že drugo leto zapored je CEU organiziral poletne podiplomske tečaje iz štirinajstih različnih znanstvenih področij,² ki so bili namenjeni univerzitetnim profesorjem in drugim strokovnjakom družboslovnih in humanističnih znanosti.

Arhiv Univerze, imenovan tudi OSA (Open Society Archives), je pripravil letošnje arhivsko področje z naslovom: Metodologije valorizacije sodobnega arhivskega gradiva ter upravljanje arhivskega gradiva na elektronskih medijih. Udeleženci iz osrednje in vzhodne Evrope sino imeli priložnost poslušati praktične izkušnje strokovnjakov iz ZDA in Evrope.

Direktorica Open Society Archives in seminarja za arhive ga. Trudy Huskamp Peterson³ je v uvodnem predavanju predstavila angleško arhivsko terminologijo, ki pa se z odpiranjem novih področij na elektronskih medijih nedvomno širi, zato tudi njena domneva, da Dictionary of Archival Terminology v nekaj letih ne bo več ustrezen.

Luciana Duranti, direktorica School of Library, Archival and Information Studies, University of British Columbia, Canada, je vodila predavanje "Tehnike upravljanja elektronskega arhivskega gradiva". Poleg definiranja elektronskega arhivskega gradiva in njegovih značilnosti je svoje predavanje osredotočila na probleme celovitosti, dostopnosti in ohranjenosti elektronskega arhivskega gradiva. Ohranjanje integritete elektronskega arhivskega gradiva je prikazala kot kontinuiran proces, ki teče vzporedno že z nastajanjem elektronskega arhivskega gradiva. Sledile so primerjave nastajanja arhivskega gradiva v tradicionalnem in elektronskem okolju - zanesljivosti, avtentičnosti in celovitost elektronskega ar. gradiva bi morali biti tudi v novem elektronskem okolju zagotovljeni, preizkušeni in dokazljivi. Bistveni poudarki njenega predavanja so:

- da se pri upravljanju elektronskega arhivskega

gradiva ne spreminjajo arhivski principi in načela,

- da elektronsko arhivsko gradivo ne bi smelo biti ločeno od ostalih vrst gradiva (celovitost),

- da je za elektronsko arhivsko gradivo nujno uporabljati klasifikacijski sistem (ki omogoča integralno kontrolo),

- da bi moralo biti ustvarjanje in nastajanje arhivskega gradiva pri ustvarjalcih nadzorovano (vloga arhivov že v začetnem procesu),

- da bi morala biti avtentičnost elektronskega arhivskega gradiva dokazljiva.⁴

Michael Miller, programski direktor upravljanja arhivskega gradiva, National Archives and Records Administration, Washington D.C., USA, nam je predstavil "Prakso v upravljanju sodobnega arhivskega gradiva v kontekstu moderne pisarniške tehnologije". Osredotočil se je na planiranje in izvajanje valorizacije ustvarjalcev in njihovega sodobnega arhivskega gradiva. V razpravi so se odpirala vprašanja o raznih možnostih ohranjanja elektronskih podatkov ter valorizacije le teh (npr. home-Website in podatki o številu obiskovalcev, v sodobni pisarni podatki o postopku obravnavanja zadeve, valorizacija elektronske pošte...), pa tudi vprašanja valorizacije podatkov in dejanj, ki naj bi imela trajno vrednost za prihodnje generacije (ter kakšne splošne budo potrebe prihodnjih generacij). Poudaril je, da se valorizacija ter planiranje upravljanja s sodobnimi arhivi ne bosta izvajala na osnovi medija, pač pa ne glede na medij ter na osnovi vsebine - zato nedvomno arhivistični poklic z elektronskim arhivskim gradivom ne bo izgubil na svojem pomenu, pač pa bo moral hiti s svajini načeli toliko bolj prisoten pri nastajanju dokumentarnega gradiva.

Christoph Graf, direktor Swiss Federal Archives, Bern, in njegov kolega Marc Schaffroth, raziskovalec arhivist, sta govorila o "Metodologiji valorizacije sodobnega arhivskega gradiva". Predstavila sta kratko zgodovino Švice ter strukturo in poslovanje državnega arhiva - Das Schweizerische Bundesarchiv, Bern. Nato pa smo v skupinskih "workshopih" obdelovali novi švicarski zakon - čeprav je zanimivo, da je to njihov prvi zakon⁵ ter poskušali opravljati valorizacijo ustvarjalcev in njihovega arhivskega gradiva na posameznih primerih njihovih državnih organov. Valorizacijska metodologija, ki nam je bila predstavljena, je temeljila na izvajanju makro valorizacije (ustvarjalci in njihove kompetence) ter mikro valorizacije (dokumentarno gradivo ustvarjalcev), končni rezultat pa je kombinacija obeh oblik valorizacije. Schellenbergova teorija valorizacije sodobnega arhivskega gradiva, ki nam je bila teoretična osnova za praktično delo, temelji na dveh vrednotah arhivskega gradiva:

- dokazna vrednost (evidential value): izvor institucije, kompetence, razvoj, funkcioniranje...

- informativna vrednost (informational value): podatki o preteklih zadevah, pogojih delovanja, podat-

¹ TIMEs 25 Influential Americans, TIME, april 28, 1997.

Njegova dela: *Alchemy of Finance*, 1987, *Opening the Soviet System*, 1990, *Underwriting Democracy*, 1991, *Soros on Soros: Staying Ahead of the Curve*, 1995.

² Nosilec časinskih doktorskih naslovov v New School for Social Research (New York), University of Oxford, Budapest University of Economics, Yale University, University of Bologna.

³ Razpis CEU Summer University, skupno število vseh udeležencev na poletnih seminarjih je bilo okrog 600 (CEU Gazette, Vol 7, No 1). O programu lanskega izobraževanja glej: Seminar o upravljanju s sodobnimi arhivi, Budimpešta 2. (2. julij 1996 (Matevž Košir), Arhivi XIX, 1996, št. 1-2, str. 175.

⁴ Trenutno tudi direktorica Open Media Research Institute, Praga, nekdanja direktorica National Archives and Records Administration, Washington D.C., USA.

⁴ Luciana Duranti in Heather Maenell: The Protection of the Integrity of Electronic Records: An Overview of the UBC-MAS Research Project.

⁵ Opona N.GI., ita je to prvi izvršni zakon, je bilo obrabljeno na predavanju g. Graffa.

ki o zaposlenih ipd.⁶

Ob praktičnem delu smo tako lahko primerjali način izvajanja valorizacije s švicarskim principom v različnih deželah.

Margaret Crockett, namestnica direktorice Open Society Archives, Budapest, je vodila skupinsko pripravo "Programa vitalnega arhivskega gradiva". To so preventivni ukrepi zaščite pomembnega gradiva v primeru naravnih katastrof.

Program teh ukrepov zajema samo "vitalno (življenjsko) arhivsko gradivo". Vitalno arhivsko gradivo pa je tisto, ki:

- je bistveno za nadaljnje delovanje organizacije (institucije ali podjetja) med naravno nesrečo ali po njej;

- predstavlja dokazno vrednost ustanove: zaščito pravic in interesov organizacije, njenih zaposlenih, njenih strank ali delničarjev (v primeni podjetja).⁷

Nedvomno so informacije o tem, kako pripraviti program za zaščito vitalnega arhivskega gradiva, pomembne, ne samo za ustanove in podjetja, katerih arhivsko gradivo prevzemamo, pač pa tudi za dokumentacijo, ki nastaja s posilvanjem arhiva kot ustanove.

Naše izobraževanje se je zaokrožilo z zaključnim predavanjem ga. Trudy H. Peterson u arhivskem etičnem kodeksu, njegovi namembnosti in uporabi ter s predstavitevju organizacijskih struktur ICA (International Council on Archives) in njegovo zgodovino.

Dobra organizacija tako tečaja Open Society Archives kot tudi drugih priprav Univerze CFU sta prav gotovo dober razlog za nadaljnjo udeležbo arhivistov iz Slovenije, posebno pa še zato, ker se organizator odloča za tematike, ki so zelo aktualne, pa tudi še neraziskane.

Natalija Glažar

Strokovno usposabljanje v Češkem narodnem filmskem arhivu, 24. - 31. maj 1997

Na strokovnem usposabljanju v Češkem narodnem arhivu sva bila od 24. 5. do 31. 5. 1997. Seznanila sva se z vsemi podrobnostmi hranjenja filmskega gradiva od prevzema do skladiščenja.

Češki filmski arhiv je eden od desetih največjih arhivov na svetu. Hranijo 50.000 naslovov filmov oziroma 1.500.000 metrov filmskega traku (upnuštevana je ena kopija filma). Njihov nacionalni fond obsega 30.000 nashivov igranih in dokumentarnih filmov. Letni prevzem filmskega gradiva v nacionalnem arhivu je približno 2500 naslovov filmov. V filmskem arhivu je zaposlenih 120 delavcev. Strukovni del tehničnega oddelka šteje 40 delavcev, ki so razporejeni

po posameznih fazah obdelave filma. Po prevzemu film najprej potuje na tehnični pregled in osnovni popis. Tehnični pregled filma zajema kontrolo perforacije, zlepk, predtrakov, izmerijo dolžino filmskega traku, ogotavljajo tehnično stanje celotnega filma, njegov nashiv, vrsto materiala, format in število delov filma. Predtrakovi na filmu se menjajo po potrebi, prvi del pri vsakem filmu upremijo z arhivskim napisom. Pri prvem pregledu zamenjajo tudi vse škatle, ki so različnih barv. Barva škatle je odvisna od vrste filmskega traku (negativ slika, lavand, ton negativ, dub negativ, arhivska kopija in kopija). Med tehničnim pregledom filma se na filmu kontrolira tudi skrčenost, ki je prav tako odraz tehničnega stanja filma. Meritev izvedejo na treh mestih filma (začetku, sredini in koncu filma). Skrčenost se meri v procentih in je do 2% še sprejemljiva, nad to mejo je tehnično stanje filma vprašljivo. Vse zlepke na filmskem traku lepijo s filmskim cementom, ker so te zlepke obstojne za daljša obdobja. Na filme s poliestersko osnovo se zlepke varijo s pisalno električno varilno napravo.

Tehnični pregled originalnih filmskih trakov (negativ slike in tona) poteka ločeno od pregleda filmskih kopij. Podatki o originalnih filmskih trakovih niso dostopni za uporabnika in jih tudi evidenčno ne vodijo v računalniku, kjer so evidentirane kopije filmov.

Vsi tehnični podatki o filmu se vpisujejo v evidenčni list, ki spremlja film od prevzema do skladiščenja. Po pregledu film potuje v pripravo za skladiščenje, to je opremljanje z nalepkami in s številkami.

Evidenčni list potuje do popisovalca osnovnih podatkov filma, ki le-tega pregleda in izpiše napise, kot so naslov filma, režiser, producent, glasba, igralci itd.

Osnovni popis filmskega gradiva se deli na igrane in dokumentarne filme in je neke vrste preddelo zgodovinarjev, ki film še podrobneje razčlenijo in opišejo. Naslednja faza je evidentiranje filma in vpis v akcisijsko knjigo, kjer dobijo filmi tekočo številko (arhivska enota). V akcisijsko knjigo ločeno vpisujejo igrane in dokumentarne filme.

Seznanila sva se tudi z računalniškim popisom filma za nacionalni fond. Film obravnavajo kot zgodovinski vir in ga natančno preučijo. Najprej pregledajo vse kataloge in izpišejo podatke o filmu. Vsak nacionalni film ima tudi do 80 različnih podatkov. To je od naslova filma, do tehnične enote in podatka, v katerem skladišču se nahaja. Zanimivo je, da so v podatkih o filmu opisani vsi ustvarjalci in soustvarjalci filma, producent, avtor glasbe, igralci, režiserji, skladatelji itd.). Opisani so kraji snemanja in čas, v katerem se zgodba dogaja. Vpisana imajo vsa gesla, kot na primer most, spomenik, reka itd. Poleg gesel naredijo tekstovni popis filma, ki ga imajo v treh različnih variantah:

- opis vsebine filma v nekaj stavkih,
- kratki opis vsebine filma, ki služi za objave,
- dolgi opis vsebine filma.

Podatke za filme vnašajo v računalnik pod posebej določenimi šiframi in nato te podatke računalnik avtomatsko razvrsti po datotekah.

Poleg že omenjenih računalniških podatkov imajo

⁶ T.R. Schellenberg: The appraisal of modern public records, *Bulletins of the National Archives*, No 8, 1956.

⁷ OSA, Records and Information Management Services, *Vital Records, A Guide from OSA*, June 2, 1997.

v središču Prage izredno bogato knjižnica o filmski ustvarjalnosti. V tej knjižnici se nahaja 500.000 podatkov o filmih, režiserjih, igralcih, producentih itd. V knjižnici imajo skoraj vse revije, ki sedaj izhajajo po svetu in se nanašajo na film. Shranjene imajo skoraj vse kritike o filmih.

V Češkem narodnem arhivu hranijo tudi videokasete. Imajo 4117 naslovov VHS kaset in 545 beta kaset.

Uporaba filmskega gradiva

Uporaba filmskega arhivskega gradiva je omogočena uporabniku preko ogledov na montažni mizi in projekcij v njihovi dvorani. Po izbranih sekvencah filma, ki si jih želi izposoditi, izdelajo pripis na beta ali VHS kaseto. Po presnemavanju kaseto dostavijo na TV, kjer jo pregledajo in uvrstijo v program po naprej določeni pogodbi. V primeru slabega presnemavanja vrnejo kaseto arhivu, da ta izdela novo. Po predvajanju videokasete mora TV reprodicirano kaseto vrniti arhivu. Televizija nikoli brez dovoljenja ne predvaja istih posnetkov dvakrat ali jih uporablja kot inserte v drugi oddaji. Arhiv filma nikoli ne izdaja uporabniku, če ni namenjen predstavi v kinodvorani. Tako se jim povečuje zbirka video in beta kaset, likrati pa z uporabo videokaset ohranijo filmske kopije.

Videokasete izposojajo tudi za razne kulturne prireditve, šolske predstave itd.

Za vse kasete vodijo akcesijsko knjigo. Evidenca kaset je vezana na evidenco filma (to je arhivsko številko). Avtorske pravice so pri uporabi filmskega gradiva določene z ustavo.

Kopiranje filma

Izvirni material, ki je namenjen za kopiranje, pred kopiranjem pregledajo in očistijo. Pri kopiranju izdelujejo po dve kopiji, eno na poliestrski osnovi, drugo na acetatni. Kopija na poliestrski osnovi je namenjena za arhivsko branjenje in se ne uporablja. Kopija na acetatni osnovi pa je namenjena za projekcije v kinodvoranah in za presnemavanje na videokasete. Pri poškodovanih in skrčenih izvirnih materialih je potrebno mokro kopiranje in sicer za vsako sličico posebej.

Restavriranje filma

Pri restavriranju filmskega gradiva sva se srečala z reševanjem nepopolnega pozitivna. Na restavratorskem področju delata dve najstarejši (najbolj izkušeni) zgodovinariki v arhivu. Negativ s posebno natančnostjo, občutkom in potrpežljivostjo primerjajo z nekompletnim pozitivom. Primerjajo negativ slike in kopijo, nakar označijo manjkajoče sekvence in film pripravijo za mokro kopiranje. Pri restavriranju sva si ogledala tudi obnovo filmov v tehniki viraž, to je film v črno-beli tehniki z barvno podlogo (modra, rdeča, ...). Pri teh filmih je potrebno predhodno na vsaki sekvenci posebej izmeriti RGB barvne podloge, pisati barvne nivoje in ponovno kopirati.

S tem strokovnim usposabljanjem sva bila zelo zadovoljna, saj sva pridobila veliko novega znanja s področja ohranjanja in arhiviranja filmskega gradiva.

Sandi Blaznik, Roman Marinka

Izobraževanje na marburški arhivski šoli, 11. - 13. november 1996

Arhivsko šolo v Marburgu na Lahni (Archivschule Machburg), ki vsako leto ponuja različne osnovne in izpopolnjevalne tečaje ter delavnice, je obiskala že več slovenskih arhivistov. Od 11. do 13. novembra 1996 sem se udeležila tridnevnega seminarja z naslovom "Iz zaboja v skladišče" ("Von der Truhe ins Magazin").

Voditelj tokratnega izobraževanja, arhivski svetnik iz Zgodovinskega arhiva mesta Köln (Historisches Archiv der Stadt Köln) dr. Eberhard Illner, je pripravil pester program, ki je posegel na vsa področja arhivskega dela - od prevzema in strokovne obdelave do uporabe arhivskega gradiva, predvsem osebnih fondov. V uvodu je nakazal probleme pri oblikovanju fondov in zbir, njihovem urejanju in razvrščanju v arhivu, pri sestavljanju različnih pomagala - arhivskega vodnika, popisa, inventarja (tudi klasifikacij v njihovih okvirih) in pri reševanju terminoloških vprašanj.

Njegova razmišljanje je v referatu o osnovnih principih dela v svoji ustanovi nadaljeval prof. dr. Gerhard Schmid, dolgoletni direktor Goethejevega in Schillerjevega arhiva v Weimarju (Goethe- und Schiller-Archiv).

Ta literarni arhiv nemških klasikov ima svoje začetke v ustanovi lastnice Goethejevega osebnega arhiva, nadvojvodinje Zofije. Z naloga izdati prvo celotno zgodovinsko kritično objavo Goethejevih del, dnevnikov in pisem je tja povabila raziskovalce. Arhiv je rasel s pridobivanjem zapuščin klasičnih nemških književnikov (1889, Schillerjeve). Za časa weimarske republike in nacionalsocializma sta ga financirali dežela Turingija in Goethejeva družba (Goethe-Gesellschaft), njegova vloga pa je ves čas nekako kolehala med arhivsko in muzejsko. Končno so jo določili šele sredi petdesetih let, ko je direktorsko mesto prevzel arhivar in zgodovinar, istočasni direktor Glavnega weimarskega deželnega arhiva (Landeshauptarchiv Weimar) Willy Flach. Zastavil je velik projekt ureditve arhiva, katerega cilj je bil ponuditi uporabnikom potrebne informacije o izpovednosti arhivskih fondov. V arhivu so začeli delati na potsdamskem Institutu za arhivsko znanost (Institut für Archivwissenschaft in Potsdam) izobraženi arhivisti in seveda nezagibno germanisti. Ustanova so primerno tehnično opremlili in se lotili strokovne obdelave arhivskega gradiva, edicij in raziskovalnega dela; slednja sta prevladovala že prej, zdaj pa sta dobila nov zagon. Arhivistična in književno izdajateljska delo, združeni pod isto streho, danes uspešno podpirata in pospešujeta drugo drugoga. Zaposleni morajo imeti diplomno iz germanistike in zgodovine ter dodatno arhivistično izobražbo, kakršno

nodi marburška šola.

Do srede sedemdesetih let so v arhivu izdelali posebne principe za urejanje in popisovanje literarnih osebnihih fondov.¹ Jedra tega sistema je za vsak fond izdelan osnovni popis, ki nazorno podaja vse vsebinske zveze, izhajajoče iz proveniencije; pri popisovanju posameznih dokumentov se omejuje zgolj na najne informacije za njihovo identifikacijo, katere pravila natančno določajo. Pomagalo drugotnega pomena, register avtorjev dokumentov, omogoča neposreden dostop, kadar obiskovalec išče npr. pisma določenega pošiljatelja.

Medtem ko zgoraj omenjeni popis uporabljajo bolj kot interno pomagalo, so inventarji fondov - sklepnih del arhivske obdelave - namenjeni objavi, njihove informacije pa izčrpnije ali bolj sumarne, kar je odvisna od vrednotenja vira. Fond mora predstaviti tako temeljito, da uporabnik iz njega z gotovostjo brez dodatnih poizvedovanj lahko razbere, kateri viri ga bodo zanimali glede na temo njegove raziskave. V njem so združeni podatki popisa in registra, skupaj z informacijami o gradivu v drugih fondih, ki se tičejo naslovnika osebnega fonda. Kot prvega so leta 1989 izdali inventar Schillerjevega fonda.² Čeprav je osnovni princip oblikovanja fondov enostaven (ohsegajo gradivo, zbrano in ohranjeno pri določeni osebi), so se tudi v weimarskem arhivu morali spoprijeti s problemom razvrščanja predvsem pri fragmentarno ohranjenih sestavih oziroma najdenih posameznih dokumentih. Rešili so ga z oblikovanjem posebne zbirke, urejene po principu ustvarjalca ("Autographensammlung"). Možnost ločevanja fondov vidijo le v primerih, ko bi v nekem fondu ohranjena prevzeta tuja zapuščina ostala popolnoma nedotaknjena. Sicer je pri urejanju posameznih fondov največ težav pri tistih brez vsakršnega notranjega reda. Zanje je arhivistika poskrbela z različnimi modeli. V Weimarju se od njih kritično distancirajo, ker menijo, da tako kot ni mogoče samo enostavno prevzeti izročene ureditve, tudi nobena zapuščina ni popolnoma brez zakonitosti sestavi. Modeli le spodbujajo prenašane rešitve, s tem ko vsi po vrsti predvidevajo ločene skupine po vrstah dokumentov (rokopisi, pisma, beležke itd.) in razvrščanje znotraj le-teh. Zaradi vsebine in sporočilnosti same ureditve je po njihovi izkušnji obstoječe sestave pametneje ohraniti, saj jih lahko na druge načine združujemo in pregledno prikažemo v popisu. Urejanje je vselej splet vsebinskega in razvrščanja po vrstah dokumentov, popisovanje pa nam pomaga postaviti v ospredje tudi vsakega posebej in iz različnih zornih kotov, ki zanimajo uporabnika. Pot za doseg tega cilja lažja uvajanje elektronske obdelave podatkov s široko paleto možnosti oblikovanja ključev za vpogled v gradivo v fondu.

Pomoč računalnika pri delu v arhivu lahko sega

tudi na prikaz gradiva samega; njegovo skeniranje v naših arhivih ni neznanca.

Učinkovita raba računalnika je značilna tudi za projekt dr. Eberharda Fahlkeja in dr. Geralda Hubmanna, profesorjev književnosti na frankfurtski Univerzi Johana Wolfganga Goetheja (Johan Wolfgang Goethe - Universität), ob katerem se je fantastična misel o brskanju po arhivih po svetu iz domačega računalnika vzdela bližje resničnosti, predstava o okrogli "knjigi" pribadnosti v obliki elektronskega zapisa, vsebujočega različne nosilce informacij, pa na dlani. Dedič privatnega arhiva vzhodnonemškega pisatelja Uweja Johnsona ga je v raziskovalne namene predal Goethejevi univerzi. V njem so ohranjeni pisateljeva delovna in privatna knjižnica, celotni tiposkripti, nekaj osnutkov njegovih romanov, pripovedi in sestavkov, zbirka več tisoč pisem, ekscerpti in ogromen konvolut časopisnih izrezkov, zapisov in zabeležk. Na univerzi so temu gradivu dodali še recenzije, članke iz časopisov in revij ter monografije, ki se ukvarjajo z delom Uweja Johnsona; tako so ustvarili doma in na tujem poznan in pogosto obiskan raziskovalni center.

Ko so se znašli pred arhivsko nalogo materialno zavarovati in uporabniku ponuditi nešteto izrezkov in zapiskov, so se odločili za kritično računalniško edicijo teksta in virov Johnsonovega življenjskega dela, romana *Jahrestage. Aus dem Leben von Gesine Cresspahl* ("Dnevi v letu. Iz življenja Gesine Cresspahl"³). Roman v navidezno dnevniški pripovedni obliki opisuje na eni strani življenje v ameriškem velenestu v času vietnamske vojne, rasnih nemirov, umorov Roberta Kennedyja in Martina Luttra Kinga (New York 1967-1968) in na drugi strani vsakdan meklenburškega provincialnega mesteca od srede dvajsetih do začetka petdesetih let. Johnson je menil, da bi moral roman vsehovati zgodovino nekega časa v nezgodovinski obliki. Njegova pripoved niha med fikcijo in resničnostjo, ki jo dnevno posreduje časopis. S pomočjo virov ju lahko ločimo. Zaradi množice in raznolikosti materiala, ki ga je Johnson vgradil v svoj roman, bi bila klasična edicija praktično neizvedljiva. Skeniranemu hesedilu (strani se ujemajo s knjižno izdajo) ob bok so s skenerjem posneli še na njegova določena mesta nanašajoče se gradivo. Pod osnovni tekst so vgradili številčne kode, ki napotijo računalnik na ustrezne dokumente - izseke v časopisih, fotografije, karte, zemljevide, načrte podzemne, listke z opazkami, pripombe ob robovih tiskov, pisma (prav tako bi lahko vključili tonske in video sekvence). Uporabnik jih zlahka odpre in pogleda s pritiskom na tipkovnico. Poišče jih torej lahko med prebiranjem romana ali po sestavljenih kronoloških, krajevnih, vsebinskih, osebnih indeksih po vrsti gradiva (v tem okviru še po naslovu časopisa oz. revije); pri pregledovanju je mogoče sliko povečevati oz. zmanjševati in tako izboljšati kakovost posnetka tudi v primerjavi z originalom. Tradicionalni sistem opomb je namenjen obdelavi klasičnih edicijskih problemov, torej vključitvi razlag, pojasnil, komentarjev, tolmačenj. Filološka in tekstovnokritična presoja sta bili

¹ Bestandserschließung im Literaturarchiv. Arbeitsgrundsätze des Goethe- und Schiller-Archivs in Weimar. Hrsg. von Gerhard Schmitt, "Literatur und Archive", 7. München 1996. Str. 17-132.

² Inventare des Goethe- und Schiller-Archivs. Bd. 1. Schillerbestand. Redaktor: Gerhard Schmitt. Weimar 1989.

³ Knjiga v slovenščini še ni prevedena.

poleg tehničnih zmožnosti nepogrešljivi že pri razporejanju gradiva za njegovo smiselno strukturiranje. Sodelavci projekta, primerno izobraženi Johnsonovi poznavalci, so lahko z edicijo na elektronskem mediju ponudili več in prej kot s klasično knjižno obliko.

Pravne probleme, ki nastajajo pri prevzemanju, obdelavi, uporabi in vrednotenju osebnih fondov, je v referatu predstavil direktor marburške arhivske šole prof. dr. Rainer Polley. Najprej je opozoril na pomen natančnega, celotno zakonodajno upoštevaločega sklepanja pogodbe pri arhivskem nakupu, sprejemu darila ali le depozitu gradiva. Večkrat se je namreč že zgodilo, da je arhiv moral vrniti gradivo, ker predaje pravno niso izpeljali dosledno.

Nemško arhivsko pravo in praksa poznata prevzem tujega arhivskega gradiva, ki tudi po prihodu v arhiv ne postane njegova last. Za take primere ne obstaja dovolj izčrpen regulacijski mehanizem. Arhivska zakonodaja se omejuje na navodila, iz katerih ni mogoče razbrati več kot sam obstoj takšnega načina prevzema. Pri tem pa, da bi redkeje prišlo do nesoglasij, le računa na lastnikovo pravno podkovanost. V prihodnosti se ne obetaja nobene spremembe. Zato ni bilo odveč spregovoriti o prevzemu in ravnanju s tujim arhivskim gradivom s pravnega stališča in iz zornega kota prakse, še posebno zato, ker veljajo v Nemčiji zvezni in v posameznih deželah deželni arhivski zakoni. Depozite pravno urejajo s pogodbanimi - na eni strani med zvezo in deželo, kadar deželni arhivi hranijo v dežalah nastalo arhivsko gradivo zveznih organov, na drugi strani pa zahtevnejše, bolj zapletene z zasebnimi lastniki. Prevzem privatnega depozita arhivski zakoni dopuščajo, kadar obstaja zanj javni interes (v Hessnu in Turingiji posebni javni interes), o katerem odloča arhivska uprava. Kako čini boljše sestaviti pogodbo o takem depozitu - podrobno mora opredeliti dostopnost arhivskega gradiva, njegovo urejanje, popisovanje, varovanje, financiranje arhivskega dela, vrnitev ali prenos gradiva v lastništvo arhiva in možno prekinitev pogodbe - ostaja občutljivo in zahtevno vprašanje. Pri njegovem reševanju se arhivi niso mogli upreti poskusom oblikovanja posebnih vzorčnih pogodb, ki se opirajo tudi na najemne pogodbe splošnega državlanskega prava. Standardne pogodbe dajejo le shematične odgovore, medtem ko ostajajo nejasnosti, ki jih je mogoče v posameznih primerih urediti le z individualnim pristopom in nikakor ne brez dobrega vpogleda v temeljne predpostavke sklepanja arhivskih pogodb.

V dveh delavnicah smo udeleženci izobraževanja (dvanajst Nemcev, Avstrijcev, Švicar in Slovenka iz različnih arhivov - zveznega, državnih, deželnih, mestnih, političnega, cerkvenega, privatnega plemiškega in iz rodbinskega) skušali reševati konkretne primere, ki jih je pripravil dr. Eberhard Hiner: od spretnosti prepričevanja privatnega lastnika gradiva, naj le-tega zaupa arhivu, prek načina hranjenja gradiva v arhivskih skladiščih, njegovega urejanja, elementov popisovanja do izdelave posameznih inventarjev, objav virov ter predstavitev hogastva in dela arhivov javnosti s poljudnimi publikacijami.

Zaradi dohre organizacije je seminar v sorazmerno

kratkem času precej podrobno posegel na vsa področja arhivskega dela. Referenti so v svojih problemsko zastavljenih podajanjih povezali strokovno znanje z dolgoletnimi izkušnjami, poskušali so odgovoriti na vprašanja, ki se porajajo v praksi, in opozorili na dobrodošlo, v nekaterih primerih nujno širšo izobrazbo arhivskih delavcev, povezano s področjem, na katero posega obravnavano arhivsko gradivo. V diskusijah so prišli do izraza različni pogledi oziroma načini dela v posameznih nemških arhivih, odvisni od področij, vrst in količin gradiva ter politike ustanov.

Bestandserbschliessung im Literaturarchiv, Arbeitsgrundsätze des Goethe- und Schiller-Archivs in Weimar, Hrsg. von Gerhard Schmid. "Literatur und Archive", 7, München 1996. Str. 17-132 Knjiga v slovenščino še ni prevedena.

Aleksandra Mrdavšič

Dunajski pogovori o socialni zgodovini medicine, Dunaj, 5. - 7. december 1996

Od 5. - 7. decembra 1996 je na Dunaju v prostorih mestne hiše potekal mednarodni simpozij z naslovom Dunajski pogovori o socialni zgodovini medicine - Wiener Gespräche zur Sozialgeschichte der Medizin. Ta simpozij je bil drugi po vrsti. V letu 1994 so namreč v organizaciji Avstrijske družbe za znanstveno zgodovino - Österreichische Gesellschaft für Wissenschaftsgeschichte (ÖGW) prvič izpeljali simpozij z istim naslovom. Idejni pobudnik je bila dr. Sonia Horn. Glavni namen tako prvega kot drugega simpozija je bil, da se strokovnjaki, raziskovalci raznih strok (npr. zdravniki, zgodovinarji, arhivisti, sociologi, arheologi, kemiki itd.), ki se zanimajo za socialno zgodovino medicine, med seboj spoznajo, pogovorijo oziroma izmenjajo svoja mnenja in navežejo stike. Organizatorji se zavedajo pomembnosti interdisciplinarnega dela. Z organiziranjem simpozija so med drugim želeli dati možnost mladim kolegicam in kolegom, da predstavijo svoje raziskovalno delo. Referati, ki so bili prebrani na prvem simpoziju, so bili objavljeni mesec dni pred začetkom drugega v letu 1996. Na prvem simpoziju je bil poseben poudarek namenjen uporabi različnih virov pri proučevanju socialne zgodovine medicine ter istočasno problematiki ohranjenosti virov. Nadalje so hile teme socialne zgodovine obravnavane glede na časovno razdobje: srednji vek, novi vek, 19./20. stoletje.

Simpozij v letu 1996 pa sta organizirala Avstrijska družba za znanstveno zgodovino ter Dunajski mestni in deželni arhiv ob podpori delovne skupine za znanstvena zgodovina pri inštitutu za zgodovino na dunajski univerzi, Ludwig-Boltzmannovega inštituta za raziskave mestne zgodovine in avstrijske delovne skupine za raziskovanje zgodovine mest. Idejo za tokratno izbrano temo "Dunajskimi pogovorom 1996" Zgodovina mesta in zgodovina medicine je prispevala mag. Sussane Pils iz Dunajskega mestnega in deželnega arhiva. Simpozija se je udeležilo okoli 120 ljudi iz

sedmih različnih držav (največ iz Avstrije). Iz Slovenije sva se ga udeležili Marjana Kos in Sonja Anžič. Na predvečer začetka simpozija (4. decembra) smo se udeleženci prvič srečali na spoznavnem večeru, naslednji trije dnevi pa so bili zapolnjeni z referati (zvrstilo se jih je 24) in diskusijami. Prvi delovni dan (5. decembra) smo bili najprej deležni pozdrava sv. Miklavža, ki je s polnim košem vstopil v predavalnico, nam zaželel dobrega počutja na Dunaju in veliko delovnih uspehov. Za njimi je prof. dr. Ferdinand Oplil iz Dunajskega mestnega in deželnega arhiva uradno otvoril simpozij "Dunajski pogovori 1996" ter predal besedo najprej moderatorjem, ki so v nadaljevanju povezovali referate. Vsak referent je imel na voljo petnajst minut, da je predstavil svoj referat, naslednjih petnajst minut pa je bilo namenjenih diskusiji, ki je bila vseskozi zelo živalna. V okviru prve teme simpozija, Delo na virih pri proučevanju zgodovine medicine, se je zvrstilo 5 referatov.

Kot prvi referent je nastopil dr. Rudolf Maurer (Badenski mestni arhiv). Predstavil je vire v tem arhivu, predvsem tiste, ki se nanašajo na problematiko hadenskih kopališč in termalnih vrelcev. Posebno pozornost je namenil tudi ljudem, ki so bili tam zaposleni ter ljudem, ki so kopališča obiskovali. Med pomembnejšimi viri navaja zapisnike mestnega sveta, obračune toplje, kopališka pravila, vodnike po kopališčih ter halnecološke monografije. Maurerju je sledila dr. Macia Röszaec (hesenski arhiv v Wiesbadnu), ki se je posvetila medicinsko-historičnim virom za mesto Köln. Predstavila je eno prvih medicinskih fakultet, ustanovljena je bila l. 1388, pa tudi nastanek holnišnic, ubožnic, sirotišnic ter karitativno dejavnost samostanov. Vire je našla v arhivskem gradivu kölnskega mestnega sveta, nadškofije, cerkva, samostanov in ustanov za uboge, univerze, brivskega ceha ter privatnih oseb. Za Röszerjevo je referiral dr. Johana Weissensteiner iz nadškofijskega arhiva na Dunaju, ki se je ukvarjal z viri cerkvenih inštitucij, ki vsebujejo podatke o kugi in drugih nalezljivih boleznih, rojstvih, porokah, smrtih, upoštevanju higienskih načel, zdravljenju, najdenčkih, medicinskemu delu duhovnikov, cerkvenih uhožnih zadevah ter življenju duhovnikov in skrbi za onemogle duhovnike. Weissensteinerju je sledil dr. Petr Svoboda (Inštitut za zgodovino Karlove univerze v Pragi), ki je predstavil zgodovino medicinske fakultete kot najpomembnejše zdravstvene ustanove na Češkem. Opozoril je, da bi teoretično morda biti arhiv Karlove univerze bogat, vendar je žal pogorel in od ohranjenih fondov bi bili zanimivi za medicinske teme kvečjemu zapisniki dekanata in matrike (17., 18. stol.), personalni akti medicinskega osebja, poročila stanovskih gremijev.

Po programu naj bi za referatom dr. Svoboda potekala predstavitev projekta Arhivalije na CD-ROMu, a je žal odpadla, tako da je s svojim referatom vskočila Coraelia Becker (Univerza v Leipzigu). Tudi njo je zanimala zgodovina medicinske fakultete leipziške univerze (ustanovljena je bila že l. 1415) ter ustreznih viri. Omenila je projekt "Zgodovina leipziške univerze v ogledalu svojih fakultet: Inventar arhivskih virov k leipziški univerzitetni medicini", ki naj bi po-

vezal spoznanja iz preteklosti z današnjim dogajanjem in prispeval k novim spoznanjem o saški zgodovini.

Dopoldanski del petka, 6. decembra, je bil posvečen temi Medicinska oskrba, bolezen in smrt v novoveškem mestu. Moderator je bil dr. Robert Jütte (Stuttgart), pričela pa je dr. Annetarie Kinzelbach (Inštitut za zgodovino medicine univerze v Heidelbergu). Prispevek je temeljil na primerjavi med južno-nemškimi mesti, ki so imela avtonomen status, ter njihovo okolico. V mestih so namreč nastajajoče medicinske profesije ponujale svoje usluge in skušale izriniti ostale zdravilce. Gre torej za boj med akademsko izobraženimi doktorji, rokodelsko izobraženimi ranocelniki, kirurgi, apotekarji in babicami, ki so se morali držati pravil ("Ordnungen") ter tistimi, ki tej skrupoznosti niso pripadali in so prihajali od drugod (čeprav so nekateri imeli tudi akademsko izobrazbo). Razmerje med lekarništvom in zdravniško prakso pa je predstavila Christae Ottaer (Dunaj) - to je nazorno opisala na primeru dr. Wolfganga Kapplerja, zdravnika in likratni lekarnarja v Kremisu v 16. stoletju. Zaradi svoje dvojne vloge je prilajal v spor tako z ostalimi lekarnarji kot tudi z mestno oblastjo. Za Ottnerjevo je prebrala svoj prispevek dr. Gunda Barth-Scalmani (Innsbruck): "Od babice do ženske klinike. Porodništvo na primeru Salzburga". Gre za izsek iz gradiva, ki se pripravlja na izid v obliki samostojne publikacije. Na tem srečanju pa se je avtorica omejila le na mikrostudijo: na podlagi obstoječih virov je skušala rekonstruirati življenje, delo (in pomen) Therese Pleiffer, babice v Salzburgu v 19. stoletju. Druga in likratni zadnja češka referentka je bila dr. Ludmila Hlaváčková (Inštitut za zgodovino medicine na Medicinski fakulteti Karlove univerze). Spregovorila je o ustanovitvi splošne bolnišnice v Pragi (1790) in njeni vlogi pri oskrbi (zdravljenju) pacientov ter izobraževanju hodočih zdravnikov. Dotaknila se je tudi odnosa med klinikami in bolnišnico, ki je bila splošnega značaja; še posebej se je ustavila pri finančnih vprašanjih. Zadnji v dopoldanskem delu je nastopil dr. Andreas Weigl (Magistratna direkcija mesta Dunaj). Raziskave, ki jih je predstavil, imajo za razliko od ostalih predvsem historično-demografski značaj. Omejil se je na Dunaj v času tridesetletne vojne: socialna neenakost, vloga medicine, vplunci smrti (epidemije, težave s preskrbo, podhranjenost). Ta vprašanja naj bi bilo možno ohledati s kvantitativnimi viri.

Popoldanski del je vodil dr. Alfons Labisch (Düsseldorf), zvrstilo se je 7 referatov. Tokratna skupna tema je bila Mesto in zdravstvena infrastruktura. Pričel je Ulrich Koppitz (Inštitut za zgodovino medicine univerze v Düsseldorfu). Koppitz se je ozrl v 19. stoletje, ko se je že pričnela skrb za čistejše okolje, predvsem v mestih: tlakovanje ulic, sistematično čiščenje cest, vihanje dimnikov, gradnja kanalizacije in deponij odpadkov. Zaradi povečevanja industrije se priseljevanje s podeželja večja, ravno tako pa je opaziti beg meščanov v počitniške hišice izven mestnega okolja. Omeni tudi nastanek posebnih okoljevarstvenih združenj. S svojim referatom je nadaljeval njegov kolega z istega inštituta, dr. Martia Weyer-Schudt. Svoj prispevek je naslovil z "Bol-

nišnica kot komunalna dejavnost. Primer Düsseldorf v 19. stoletju." Opiše manjše konfesionalne zdravstvene ustanove, ki sešasoma ne zadoščajo več za nastanitev in zdravljenje ubožnih bolnikov in vseh tistih, ki si zdravljenja v sanatorijih in privatnih samoplačniških bolnišnicah niso mogli privoščiti. Tako zgradijo mestno bolnišnico, ki se kot javna ustanova izvršča med samoumevne mestne službe oz. dejavnosti, kar kasneje postane praksa tudi drugod. Tudi njemu je sledil kolega *Wolfgang Woelk*, ki se je posvetil predvsem umrljivosti dojenčkov konce 19. in v začetku 20. stoletja. Takrat so se začela ustanavljati združenja (društva), ki so si prizadevala razvijati osveščenost, zdravje in dobrotelost v boju proti umrljivosti majhnih otrok. Omenja tedaj dobro znanega dr. Arthurja Schlossmanna in njegovo društvo, katerega dejavnost se je razširila na celotno družino in okolje, v katerem ta živi. Opiše delo, vlogo in pomen društva.

Po kratkem odmoru je nadaljevala dr. *Elisabeth Dietrich* (Univerza v Innsbrucku: Inštitut za zgodovino - oddelek za socialno in gospodarsko zgodovino). V svojem referatu se je posvetila mestu Innsbruck: kako je teklo življenje v tem gorskem mestu v 19. stoletju ter kaj je določen način življenja pomenil za okolje? Podrobneje so se s problemi innsbrškega okolja ukvarjali tudi njeni kolegi; takoj za njo je poročala namreč *Walburga Stemberger* (Innsbruck), ki se je ukvarjala s problemom gospodinjstevskih odpadkov in odpadkov v Innsbrucku v 19. stoletju. Omeni naprave, imenovane "Ritschen" in "Rinnen", ki so bile speljane v reko Inn, ter "Raggeln", nekakšne greznice, kjer so se zbirale fekalije. Povedala je, da so se prvi pogovori o izgradnji kanalizacije, ki naj bi zaključila nevzdržne razmere, začeli že l. 1870. Nadaljevala je *Lisa Nagler*, ravno tako iz Innsbrucka. Ukvarjala se je s pojmom zraka v 19. stol., ko ni pomenil le mešanice raznih plinov, temveč enoten element, zaznamovan kvečjemu z umazanijo in smradom, skratka, zrak je bil nekaj, kar lahko človeka tudi zastrupi. Ker je bilo v Innsbrucku zelo malo industrije, so ga začeli propagirati kot zdravo mesto z gorskim zrakom - to naj bi bilo del zdravljenja, pripomoglo pa naj bi tudi k povečanju (zdraviliškega) turizma. Podobno tematiko si je izbrala tudi *Christine Zschiege* (Innsbruck); svoj referat je nasloвила z "Zdravo gorsko ljudstvo in krepki Tirolci", v njem pa se je ukvarjala s pojmom "zdravo mesto", za kar se je Innsbruck vseskozi potegoval. Prebivalci so težili k izboljšavi sanitarnih razmer. Škodljivost nekega mesta se je namreč kazala tudi v splošnem zdravstvenem stanju in odpornosti prebivalstva. Zadnji referat tega dne je nosil naslov "Človek je, kar je" avtorja *Christiana Koflerja*, tudi iz Innsbrucka. Predstavil je široko problematiko človekovega prehranjevanja od 16.-19. stoletja, kar je zajelo: od klanja živine na mostovih in metanja drobovja v reko, barvanja živil, predelave pokvarjenega piva v užitnega, do sbranjevanja odpadkov, s čimer so hile zaradi podgan in insektov povezane mnoge epidemije. Omenil je tudi napredek zakonodaje na tem področju: kontrola tehnice in uteži, kontrola zdravstvene oz. higienske neoporečnosti živil, ipd.

V soboto, 7. decembra, ki je bil hkrati tudi zadnji dan srečanja, so predstavitve referatov potekale le dopoldne. Ta dan so se referati nanašali na dve različni temi; najprej so prišli na vrsto referati s skupno temo Zdravstvena in ubožna oskrba v srednjeveškem mestu. Moderator je bil tokrat dr. Ferdinand Opll, za njim pa naj bi besedo prevzel dr. Alois Kernbauer, vendar je malo pred začetkom simpozija moral svojo udeležbo odpovedati. Na njegovo mesto je vskočil dr. *Karl Macakariai*. Poročal je o kopališčih v Klosterneuburgu, ki so delovala v poznem srednjem veku in zgodaj v novem veku. Precej natančno je opisal vire, njihovo ohranjenost, nato pa še nekatere rezultate raziskav; navedel je predvsem vsa kopališča, njihovo lastništvo in poslovanje, kamor spada tudi beseda o obiskovalcih. Nadaljeval je *Thomas Just* (Dunajski mestni in deželni arhiv), ki je pod drobnogled vzel dunajsko romarsko hišo v poznem srednjem veku. Predstavil je pravila in vodenje hiše, njene ekonomske osnove, skrb za bolne ter vire, iz katerih je črpal podatke. *Reinhold Mutz-Linhart*, ki je govorila za njim, je zanimala socialna struktura in način življenja žensk na srednjeveškem Dunaju. Pri tem se je opirala predvsem na testamente, pri čemer je vzela za predstavitveni vzorec testament Margarete Preussel, premožne Dunajčanke. Raziskovalka jemlje za osnovo družino kot temeljni element socialne strukture.

Po kratkem odmoru so svoje prispevke predstavili še trije referenti. Njihova skupna tema je bila Skrb za komunalno v 19./20. stoletju. Dr. *Juliane Mikoletzky* (Arhiv tehniške univerze na Dunaju) je obdelala vlogo higiene in skrbi za zdravje v izobraževanju arhitektov in gradbenih inženirjev na tehnični visoki šoli na Dunaju od preloma stoletja do konca prve svetovne vojne. Tudi ona se je opirala na temeljne značilnosti tega časa: porast industrije in s tem povečano onesnaževanje okolja. Pojav krize čistosti voda ter stanovanjske higiene: kako se je to odražalo pri snovanju predmetnika na omenjeni visoki šoli? "Živilstvo v dunajskih vrtilcih, obrtnih in visokih šolah. Nastanek nove "vede"? pa je bil naslov referata *Chadlie Radtze* (Dunaj). Ugotavlja, da gre za raznoliko, interdisciplinarno strokovno področje, ki se je šele v zadnjih desetletjih oblikovala v samostojno naravoslovno vedo. Omeni razvoj študija živilske tehnologije (živilstva) ter pouk podobnih predmetov v šolah v obdobju 1900-1918, ki so že vključevali določene izsledke o pomenu in vlogi (zdrave) prehrane, vrstah in snoveh, ki jih človeški organizem potrebuje. Zadnji prispevek je prebral *Walter Zirker* (Bludenz). Zanimala ga je medicinska oskrba v okolici manjših mest v 19. stoletju - kot primer je vzel Vorarlberg. Ugotovi, da so bila mesta za okoliške kraje pomembna, saj so bili mestni zdravniki (kratki tudi občinski zdravniki v okoliških občinah). Prav zaradi nezadostne zdravniške oskrbe se pojav ranocelnštva tu zadrži dlje kot v mestih. S porastom medicinskih izsledkov pa se spremeni tudi odnos zdravnik - pacient. Do sprememb pride tudi v pojmovanju bolnišnic: od špitalov, ki so predstavljali ustanovo za nego, do bolnišnic, ki praviloma sprejemajo le akutne primere.

Strokovni del simpozija je bil s tem zaključen. Za

vse udeležence je bil lepa priložnost za navezavo stikov ter izmenjavo strokovnih informacij - kar je bil pravzaprav tudi glavni namen. Nama pa se je postavilo vprašanje: koliko je pri nas na to temo že narejenega? Kakorkoli, dela je še veliko in ravno takšno srečanje je lahko stopnica bliže k cilju.

Sonja Anžič, Marjana Kos

Evidentiranje v Public Record Officeu (PRO) v Londonu

I. Public Record Office, London

I. Ustanovitev in pristojnosti

Public Record Office je bil ustanovljen leta 1838 pod vodstvom predstojnika z nazivom "Master of the Rolls" z namenom, zagotoviti ohranitev in varstvo uradnih zapisov ali dokumentov na enem mestu in omogočiti njihovo javno uporabo. Leta 1959 je bila odgovornost za tako imenovane javne zapise oz. dokumente prenesena na vladnega ministra, imenovanega "Lord Chancellor", za neposredno administrativno vodstvo pa je bil zadolžen stalni državni uradnik, imenovan "the Keeper of Public Records".

Današnje pristojnosti PRO temeljijo na dveh zakonskih aktih iz leta 1958 in 1967 (Public Record Act 1958 in Public Record Act 1967). PRO hrani arhivsko gradivo najvišjih upravnih organov Združenega kraljestva (UK) in sodišč Anglije ter Walesa. Najstarejši dokument je "Domesday Book" iz leta 1086 (popis zemljišč znotraj posameznih grofij iz časa Vilijema Osvajalca), najnovejši pa segajo tudi že v devetdeseta leta našega stoletja.

Gradivo škotskih in severnoirskih upravnih ter sodnih organov, gradivo lokalne uprave in privatne zbirke ne spadajo v pristojnost PRO. Hranijo jih številni samostojni ali ločeni (separate) arhivi.

2. Zgradbe

Public Record Office domuje danes na treh krajih:

a) Chancery Lane

Zgradba na Chancery Lane je najstarejša in se nabaja v centru Londona. Na tem prostoru je bil v 13. stoletju (od 1232) nekakšen dom(hostel) za Žide, ki so prestopili v krščansko vero. Po izgonit Židov iz Anglije (po 1290) so se tu naselili uradniki vrhovnega sodišča (officials of the law courts of Chancery), od katerih je bil najvišji "Master of the Rolls", ki je v letih 1377 do 1837 uporabljal te zgradbe za svojo uradno rezidenco kot skladišče za dokumente in kot sodišče. Leta 1837 je ta prostor odstopil za nov Public Record Office. Sedanje zgradbe so bile zgrajene v letih 1851-1902.

Arhiv na Chancery Lane hrani predvsem gradivo sodišč od najstarejših časov do danes in gradivo

centralne vlade približno do leta 1800.

V skladiščih je prostora za 30.500 tekočih metrov gradiva.

Ima 3 čitalnice, vključno s čitalnico za mikrofилme, pa tudi prostor za hrambo večjih dokumentov. Zmogljivost čitalnic je 120 obiskovalcev.

Posebna soba, ki lahko sprejme 136 uporabnikov, je namenjena pregledovanju mikrofilmov, na katerih se nabajajo podatki o štetjih prebivalstva v obdobju 1841-1881. Do julija 1990 so bili ti mikrofилmi dostopni v prostorih PRO na Portugal Street.

V zgradbi na Chancery Lane je tudi poseben razstavni prostor, imenovan muzej, v katerem je manjša stalna razstava dokumentov.

b) Kew

V predmestju Londona, v območju Kew, sta moderni arhivski zgradbi. Prva je bila zgrajena leta 1977, druga pa v zadnjih letih.

Ti hranijo novejše gradivo državne uprave - oddelkov vlade, vojaške zadeve in gradivo drugih organizacij, predvsem od leta 1800 dalje.

Ima tri čitalnice, od katerih je ena namenjena uporabnikom map in dokumentov večjega formata, druga uporabnikom mikrofilmov, tretja, ki lahko sprejme 348 obiskovalcev, pa vsem ostalim. Posebej obstaja še t.i. "reference room" - soba, kjer se nahajajo vsi pripomočki za uporabo orliviškega gradiva (arhivska pomagala), kot so sezname oz. popisi (inventarji) in indeksi. V tem prostoru se nahaja tudi t.i. "Inquiry desk" (inquiry - povpraševanje, poizvedovanje, preiskava), kjer so novince na razpolago razni vodiči, ki seznanijo arhivskega obiskovalca z dejavnostjo in organiziranostjo PRO, pa tudi z vsebino in načinom ureditve posameznih fondov in zbirk. Gradivo se naroča s pomočjo računalnika. Naročila se prenesejo v ustrezeni skladiščni prostor s komputerskim sistemom s pomočjo terminalov. Gradivo se transportira vodoravno z električnimi vozički, navpično pa s pomočju tekočega traku, ki kroži skozi vsa nadstropja zgradbe. Uporabnik je s posebno elektronsko napravo (pager) obveščen, da je gradivo zanj pripravljeno. Čas priprave gradiva v zadnjem času znaša lahko tudi le 5 minut.

c) Hayes

Skladišča, ki lahko sprejmejo 346.600 metrov gradiva, se uporabljajo kot vnesni arhiv. Majhna čitalnica (s petimi sedeži) je dostopna uporabnikom po dogovoru.

3. Organizacija PRO

Do leta 1991 je bil PRO razdeljen v naslednje 3 oddelke:

I. Records Services and Publications Division (arhivska služba v širšem pomenu) je opravljal vsa dela v zvezi z dokumenti, ki se že nahajajo v PRO: čitalniško in informacijsko službo, uredniško službo (ukvarjala se je z izdelavo arhivskih pripomočkov in njihovo objavo), skladiščno službo (varstvo arhivskega gradiva v skladišču in dostava gradiva do čitalnice in nazaj), reprografska sekcija (oskrbovanje kopij arhivskega gradiva za uradne potrebe in za vse ostale uporabnike), upravo, konzervacijo in restavracijo.

2. Records Administration Division - vsak oddelek oz. organizacijska enota PRO je bil povezan z arhivskim uradnikom pri določenem upravnem organu (Departmental Record Officer), ki je bil dolžan skrbeti za vse gradivo od njegovega nastanka oz. sprejema v oddelek pa do njegovega prenosa v PRO oz. do njegovega uničenja. Razvrščanje in odbiranje dokumentov v oddelku je izvajalo osebje oddelka, odgovorno za arhivsko gradivo, pod vodstvom inšpektorjev (inspecting officers) oddelka Records Administration Division pri PRO, ki je imel zlasti pomembno vlogo pri zadnjem postopku odbiranja ("Second Review"), pri katerem je sodeloval tudi Departmental Record Officer. Oddelek je tudi upravljal ali vodil vmesno arhivsko skladišče Hayes in vzdrževal zveze s skladiščnimi prostori izven PRO.

3. Establishment and Accounts Division - nekakšne skupne službe, ki se ukvarjajo s kadrovskimi zadevami, financami in podobnim.

Leta 1992 je bila organizacija PRO že takole spremenjena:

1. Public Services Division - opravlja vsa dela v zvezi z dokumenti, ki se že nahajajo v PRO. Ta oddelek se deli še v naslednje pododdelke:

a/ Readers Services department (čitalniška služba) - nadzoruje čitalnice in zagotavlja informacije uporabnikom in potencialnim uporabnikom

b/ Editorial Services department (uredniška služba) - zagotavlja in vzdržuje splošna in specifična arhivska pomagala (pripomočke za uporabo gradiva) k dokumentom in načrtuje oz. pripravlja tovrstne publikacije

c/ Preservation department (oddelek za varstvo arhivskega gradiva), ki vsebuje:

- Repository (skladišče ali skladiščna služba): odgovorna za uskladiščenje dokumentov, omogoča njihovo uporabo v čitalnih in skrbi za vrnitev gradiva

- Conservation (konzervacija): konzervira in popravlja gradivo

- Liaison (povezovalna služba) - vzdržuje povezavo s skladišči za tiste javne dokumente, ki se nahajajo izven PRO

d/ Publications and Public Relations department (oddelek za publikacije in stike z javnostjo)

2. Government Services Division (zunanja služba)

Vsak oddelek ali organizacijski subjekt določi oddelčnega arhivskega uradnika (Departmental Record Officer-DRO), ki je odgovoren za vse gradivo od časa, ko je nastalo ali bilo sprejeto v njegov oddelek, pa vse dotlej dokler ni predano PRO ali izloženo (uničeno ali kako drugače). Osebje oddelka, določeno za delo z gradivom (dokumenti), pregleduje gradivo in odbira tisto, ki je predvideno za trajno hrambo (arhivsko gradivo) in predajo PRO. To delo poteka pod vodstvom in nadzorstvom inšpektorjev PRO (PRO's Inspecting Officers), ki imajo skupaj z oddelčnimi arhivskimi uradniki posebej pomembno vlogo pri izvajanju končne selekcije ("Second Review").

3. Corporate Services Division (skupne službe) - upravljanje, kadrovske zadeve, nastanitve, reprografska in finančna služba

4. Uporaba arhivskega gradiva in njene omejitve

Dokumentarno gradivo, izbrano za trajno hrambo, kot Angleži imenujejo arhivsko gradivo, je normalno odprto za javnost v Public Record Officeu v januarju po preteku 30 let od njegovega nastanka. Datum dostopnosti določenega arhivskega gradiva za uporabo se izračuna tako, da se doda 31 let koledarskemu letu, v katerem je nastal najmlajši dokument v zadevi oziroma kaki drugi skupini dokumentov. Seveda obstajajo številne izjeme od tega pravila: dokumenti ostanejo pri ustvarjalcih; dokumenti so dostopni za uporabo pred potekom 30 let; gradivo ni dostopna za uporabo za daljša obdobja; gradivo se hrani na posebnih mestih izven Public Record Officea. Za vsako tako izjemo je potrebna posebno soglasje Lorda Chancellorja, Ministrstva in drugi ustvarjalci arhivskega gradiva, katerih gradivo hrani Public Record Office, imajo pravico začasno dobiti svoje dokumente nazaj badisi za administrativne ali kakšne druge potrebe. Tako se lahko zgodi, da gradivo, ki je sicer dostopno za uporabo, ni vedno na razpolago uporabniku.

V primerih, ko gradivo po preteku tridesetih let ni dostopna za uporabo, obstaja več možnosti:

a) Dokumenti so zadržani na ministrstvih (section 3/4 of the Public Records Act 1958), kadar vsebujejo visoko občutljiva informacija, ki zadeva nacionalno varnost ali zaščito posameznika, ali kadar morajo ostati pri ustvarjalcih zaradi tekočega dela le teb.

b) Podaljšano zaprtje dokumentov, ki jih hrani PRO (section 5/1 of the Public Record Act 1958, 1967), ki vsebujejo zaupne informacije, dokumentov z občutljiva vsebino, katere razkritje bi lahko škodilo javnemu interesu, ter tistih dokumentov, ki vsebujejo informacije o posameznikih, ki bi lahko škodovala živčnim osebam ali njihovim potomcem, če bi prišle v javnost.

V popisih (class lists) so dokumenti, ki jih zadevajo take omejitve uporabe, posebej označeni. Kadar te omejitve zadevajo celo skupino ali razred arhivskega gradiva (class), pa je to označeno v Current Guide. Dostop do zadržanih in zaprtih dokumentov je izjemoma mogoč z jamstvom ali s posebnim dovoljenjem ustvarjalca gradiva. Uporabniki se morajo obrniti na ustreznega Departmental Record Officerja, katerega naslov dobijo v Reference Room.

5. Pripomočki za raziskave arhivskega gradiva

V posebnih sobah, imenovanih "reference room", so uporabnikom na voljo različna arhivska pomagala, in sicer:

a) Vodniki (guides)

Glavni in centralni pripomoček za raziskave arhivskega gradiva v PRO je vodnik, imenovan Current Guide, ki vsebuje kratek opis vseh skupin dokumentov (classes of records) ter njihovih ustvarjalcev. Ta vodnik ima 3 dele. Prvi del (Part I) vsebuje administrativno zgodovino vsakega ustvarjalca, predvsem razvoj njegove organizacije in funkcije. Drugi del (Part II) našteva vse skupine dokumentov (classes) po alfanumeričnem redu (skupina črk in števil) z

naslovam vsake skupine dokumentov (class), časovna obdobje, v katerem so dokumenti nastali, število tehničnih enot ter opis njihove vsebine. Tretji del (Part III) predstavlja indeks k prvemu in drugemu delu. Current guide še ni v celoti nadomestil vseh, v preteklosti izdelanih vodnikov in je za nekatere skupine dokumentov (classes) in njihovih ustvarjalcev potrebna še vedno uporabljati Current guide to the contents of the Public Record Office, vodnik iz let 1963-1968 v treh zvezkih.

Za nekatere popularnejše in pogostejše predmete raziskav so na razpolago posebni informacijski listi (leaflets), na primer: Dokumenti o rojstvih, porokah in smrtih; Dokumenti o Društvu narodov; Domesday book; Dokumenti kot viri za lokalno zgodovino; Britanski vojaški dokumenti kot vir za biografije in genealogije; Registracija družb in podjetij; Dokumenti kraljevih letalskih sil; Privatni prevoz; Trgi in sejmi; Emigranti; Dokumenti policijske službe; Dokumenti kraljeve mornarice; Dokumenti zunanjega ministristva po letu 1782 itd.

b) Popisi (class lists)

Obstaja več serij popisov. Vsaka vsebuje več zvezkov, ki so urejeni po alfanumeričnem redu od AB 1 do ZSPC 11. Obsežnost zvezka je odvisna od velikosti skupine arhivskega gradiva (class), tako da nekateri popisi vsebujejo več zvezkov, večjih pa 1 zvezek obsega več manjših skupin oz. razredov arhivskega gradiva (groups of classes). Popis običajno vsebuje naziv ustvarjalca, signaturo, ki je sestavljena iz črk, ki označujejo naziv ustvarjalca (group letters), in številke, ki predstavljajo oznako razreda (class number), številke tehničnih enot, opise vsebine z datumi in številke posameznih dokumentov oz. strani v okviru tehnične enote. Gradivo je urejeno in popisano kronološko, po dednem zaporedju, po geografskem redu ali po predmetni vsebini (subject order). Nekateri popisi imajo indekse, ureditev gradiva pa je večkrat razložena v uvodni besedi.

c) Prvotna informacijska sredstva (original means of reference)

Istočasno z nekaterimi skupinami arhivskega gradiva so bili izročeni tudi registri ali indeksi, ki so nastali pri ustvarjalcu in so praviloma navedeni v ustreznih popisih. Tisti, ki se največ uporabljajo, se nahajajo v informacijskih sobah, ostale pa je mogoče naročiti na enak način kot arhivsko gradivo.

d) Kartotečni indeksi (card indexes)

Predstavljajo pomožno informacijsko sredstvo za določene skupine oz. razrede dokumentov (classes).

e) Priručniki (handbooks) in razne publikacije

Izredno bogastvo se skriva v številnih objavah virov, priročnikih in zgodovinskih študijah.

Za posamezne skupine ali vrste dokumentov obstajajo objavljeni priročniki, ki pojasnjujejo vsebino gradiva, na primer: Iskanje prednikov v PRO (Tracing your Ancestors in the Public Record Office, 3rd edition, 1984), Vodnik po pečatih v PRO (Guide to the Seals in the Public Record Office, 1954), Dokumenti generala Eyra (Records of the General Eyre, 1982) itd.

Vse publikacije, ki se nanašajo na "javne dokumente" (public records), so na razpolago v recepciji

PRO ali pri zalažbi Her Majesty's Stationery office. Veliko popisov in indeksov je izšlo pri "List and Index society". Njihov seznam si uporabniki lahko ogledajo v informacijski sobi. Na razpolago so tudi letna poročila, ki vsebujejo informacije o delu PRO in arhivskem gradivu.

V t.i. "reference room" lahko dobijo uporabniki tudi ustne informacije, nekatera dela, ki vsebujejo razne splošne informacije, pa so uporabnikom dostopna v čitalnicah PRO.

II. Evidentiranje v PRO

Gradivo, ki je pomembna za zgodovino Slovencev se nahaja predvsem v arhivski zgradbi v Kew, kjer se hrani novejša gradiva. Največ gradiva, pomembnega za Slovenijo in Slovence, se nahaja v okviru gradiva britanskega zunanjega ministristva, (Foreign Office), zato bova ta fond nekoliko natančneje predstavili.

A. Arhivsko gradivo zunanjega ministristva (Foreign Office - FO) od leta 1782 dalje

"Foreign Office" je bil ustanovljen leta 1782 in združen v Foreign and Commonwealth Office v letu 1968. V času od 1782-1968 je bil odgovoren za vodenje britanskih odnosov s skoraj vsemi državami. Arhivsko gradivo Foreign Office je bila pri urejanju razdeljeno v sedem pomembnejših kategorij:

1. General Correspondence (splošna korespondenca)
2. Registers and Indexes (registri in indeksi)
3. Embassy and Consular Archives (arhivi ambasad in konzularni arhivi)
4. Confidential Print (zaupni tisk)
5. Treaties (pogajanja, sporazumi)
6. Private and Private Office Papers (privatni, osebni arhivi)
7. Archives of Commissions and Conferences (arhivi komisij in konferenc)

Razen teh velikih skupin arhivskega gradiva Foreign Office tvori ta fond še nekaj dodatnih, subsidiarnih serij arhivskega gradiva.

1. General Correspondence

Arhivsko gradivo te skupine sestavljajo: dokumenti, zbrani v Londonu kot prejeti spisi britanskih predstavnikov v tujini in osnutki odposlanih spisov, zapisniki, korespondenca s tujimi predstavniki v Veliki Britaniji, korespondenca z drugimi vejami britanske vlade ter privatniki. Dokumenti, ki so nastali pred letom 1906, so razvrščeni v skupine (classes) od FO 1 do FO 84, FO 90 do FO 92, FO 95 do FO 111. Večina dokumentov je razvrščena po deželah, vendar je tudi nekaj skupin dokumentov (classes) splošne in mešane narave, ki ne zadevajo prav določenih dežel. Za nas najdemo gradivo predvsem v FO 7, kjer je zbrano gradivo, ki zadeva Avstrijo.

Dokument, ki so nastali po letu 1906, pa so razdeljeni v skupine (classes) glede na subjekt:

Africa, New Series 1906-1913	FO 367
Claims from 1946	FO 950
Commercial 1906-1920	FO 368
Communications from 1936	FO 950
Consular from 1906	FO 369
Contraband 1915-1920	FO 382
Cultural Relations from 1944	FO 924
Dominions Information 1929-1933	FO 627
Foreign Publicity from 1947	FO 953
Political from 1906	FO 371
Prisoners of War and Aliens	FO 383
Treaty from 1906	FO 372

Največja in najpomembnejša za nas je skupina Political FO 371.

2. Registers and indexes

Gradivo te velike skupine so, kot nam pove že naslov, registri in indeksi. Kot pri prejšnji veliki skupini arhivskih dokumentov se tudi ta deli na več manjših skupin (classes) ali razredov, če prevajamo dobesedno:

Registers of General Correspondence 1817-1920	FO 566
Miscellanea, Series 1782-1817	FO 95
The Registers (Library Series) and Indexes of General Correspondence 1808-1890	FO 802
Mikrofilmi	FO 566 in FO 804
Fotokopije	FO 738
Indexes (Printed Series) to General Correspondence	FO 409

3. Embassy and Consular Archives

To arhivsko gradivo sestavljajo dokumenti, ki so jih britanska diplomatska predstavništva prejela od Foreign Office, in osnutki njihovih dopisov v London ter dokumenti lokalne korespondence ter predstavništev z vladnimi in drugimi organi tujih držav, z drugimi britanskimi predstavniki, zastopniki in privatniki. Med tem gradivom se nahajajo tudi registri rojstev, porok in smrti Britancev, ki so hivali v tujini, sodni, poslovni in drugi dokumenti. Med temi dokumenti je veliko vrzeli, saj gradivo nekaterih predstavništev sploh ni ohranjeno ali pa so ohranjeni samo registri.

4. Confidential Print

V poznih dvajsetih letih devetnajstega stoletja so se začeli dokumenti posebnega pomena oz. važnosti tiskati v več izvodih in pošiljati predsedniku vlade (Cabinet) v Foreign Office, na druga ministrstva ali britanska predstavništva v tujini kot zaupni tisk (Confidential Print). Arhivsko gradivo sestavljajo tako posamezni listi kot tudi obsežni zvezki. Zbirka Confidential Print, ki je urejena numerično od leta 1827 do 1914, se nahaja v FO 881. Paralelne serije so v naslednjih 94 arhivskih skupinah (classes), ki duplicirajo numerično serijo za obdobje, ki ga obsega, a se raztezajo do novejših datumov. Njihova urejenost temelji bodisi na deželah, geografskih področjih ali subjektih.

5. Treaties

Arhivsko gradivo te skupine se deli še na skupine ali razrede (classes), in sicer:

Protocols of Treaties	FO 93
Great Britain and General	FO 83
Ratifications of Treaties	FO 94
Multilateral Treaties	FO 949
European Economic Community	FO 974

6. Private and Private Office Papers

Do tega stoletja so razni tuji predstavniki odtujili kot privatno lastnino mnoge neregistrirane, a uradne dokumente. Sedaj sestavljajo te privatne zbirke, ki so bile kasneje vrnjene Foreign Officeu, približno 30 skupin arhivskega gradiva (classes).

7. Archives of Commissions and Conferences

Foreign Office hrani tudi gradivo (arhive) številnih mednarodnih komisij, v katerih je med drugimi državami sodelovala tudi Velika Britanija, in komisij, kjer sta sodelovali le dve državi in je bila ena od njiju tudi Velika Britanija. Gradivo britanskih delegacij na mednarodnih konferencah najdemo na primer v FO 373-374, FO 608, FO 893, FO 840, FO 934. Precej tovrstnega gradiva je tudi v drugih fondih.

Poleg teh sedmih velikih kategorij arhivskega gradiva pa vsebuje fond Foreign Office še nekaj manjših kategorij arhivskega gradiva:

The Chief Clerk
Wartime Classes
Passport Office Records
Records concerning Germany and Austria from 1945.

Arhivsko gradivo Foreign Officea je opisano v II. in III. zvezki "Guide to the Contents of the Public Record Office" (HMSO, 1963, 1968) ter v oddelku 802 I. dela in v II. delu Current Guide. Zelo izčrpno zgodovina Foreign Officea in podrobno opisano njegovo pisarniško poslovanje najdemo v Public Record Office Handbooks No. 13. The Records of the Foreign Office Handbook No. 15. The Second World War (HMSO, 1972) pa nusi podatke o spremembah, ki so nastale kot posledica vojne, in podaja podrobnosti o arhivskih skupinah (classes). Za orientacijo znotraj posameznih arhivskih skupin (classes) pa so narejeni popisi (class lists). Podatke za Slovenijo oz. Jugoslavijo najdemo v naslednjih popisih: HMSO 15 New lists, HMSO 18 New lists, HMSO 19 New lists.

Evidentirali sva po evidencah in po gradivu za obdobje po končani I. svetovni vojni pa do 60. let.

B. Evidentiranje po evidencah

V prvih letih najinega dela v PRO sva evidentirali arhivsko gradivo, ki je pomembno za zgodovino Slovencev le po popisih (class lists). Z evidentiranjem sva začeli v okviru fonda Foreign Office. Tako sva na podlagi evidenc izdelali popis gradiva v okviru kategorije Political from (FO 371), ki je po obsegu najobširnejša in po vsebini na splošno najpomembnejša kategorija General Correspondence. Popis je razdeljen kronološko, znotraj enega leta pa po državah ali

kakšnih drugih geografskih ali političnih enotah. Podatke za Slovence najdemo pod gesli: Jugoslavija, Trst, Avstrija in Madžarska. Popisali sva le gradivo v okviru Jugoslavije in Trsta (del popisov sta opravili tudi Metka Gombač in Vlasta Tui). Popise bi potrebno dopolniti še s podatki o koroških Slovencih (Avstrija) in Slovencih, živelih na Madžarskem. Popis je narejen za obdobje od leta 1921, ko se začne gradivo za Jugoslavijo, pa vse do leta 1960.

Istočasno sva po popisih ugotavljali in evidentirali tudi gradivo, ki je pomembno za Slovenijo, a se nahaja v drugih kategorijah FO. Tako sva evidentirali tudi popise za sledeče kategorije gradiva:

Po popisih sodeč je največ tavrstnega gradiva v FO 536 Embassy and consular archives Yugoslavia: correspondence 1919 to 1957. Pod to kategorijo je uvrščeno arhivsko gradivo ambasad in konzulatov. Potem ko je leta 1941 druga svetovna vojna zajela tudi Jugoslavijo, je bila britanska ambasada iz Beograda premeščena najprej v London, leta 1943 v Kairo, leta 1944 spet v London, vendar pa se je še istega leta vrnila nazaj v Beograd. Gradivo za obdobje 1920-1940 je bilo uničeno, nekateri deli gradiva po letu 1940 pa so zaprti tudi za 50 let. Tako sva po popisih evidentirali tisto gradivo, ki ga uporabniki lahko dobijo in ki se nanaša na Slovenijo. To gradivo je nastalo v letih 1941-1945, 1947-1948, 1950-1957. V ilustracijo navajava nekaj izvlečkov iz evidentiranega popisa:

Leto 1941 - Political: Mihajlović; Political: Slovenes

Leto 1942 - Armed forces agreement; Diplomatic service: Yugoslavia; Food, medicines for Yugoslavia; Political: Croats and Slovenes

Leto 1943 - Foreign relations: Yu-Soviet; Political - Slovenia; Liaison missions: Tito; Slovenes

Leto 1944 - Partisan-general; Minorities; Italian Slovenes in Egipt-status; Cabinet-Bari meeting

Leto 1951 - Political affairs internal: general; Political affairs external: relations with Italy

Leto 1952 - Political affairs internal; Slovenia; Economic affairs: general; Religious affairs: Roman Catholic

Leto 1953 - Crime and fraud

Leto 1956: Trial of Milovan Djilas

Leto 1957: Internal political situation

Gradivo, ki se nanaša na Slovenijo, sva našli tudi v FO 950 FO 421, FO 369.

3. Evidentiranje po gradivu

Popisi, ki so dostopni na podlagi pripomočkov za uporabo, so zelo splošni, zato jih je nujno dopolniti na podlagi gradiva. Ozirali sva se nanje na dostopnost gradiva in želeli dobiti tudi nekakšen splošen pregled nad gradivom tega fonda v obdobju 1921-1960. Pregledali in zapisali sva posamezne ožje dele gradiva, katerih vsebina iz obstoječih popisov ni razvidna. Najbolj grobo in nezadostno je predstavljeno gradivo za obdobje 1921-1937, katerega vsebina sploh ni označena. Vsebinski opisi kasnejšega gradiva so velikokrat pomanjkljivi ali presplošni (npr. Political situ-

ation, Economic policy of Yugoslavia, Foreign policy of Yugoslavia, Yugoslav internal political situation, Yugoslavia and the War, German activities in Yugoslavia, Situation in Yugoslavia: The Partisan movement, Yugoslav armed forces, Yugoslav Quislings: requests for surrender Leading personalities in Yugoslavia, Religion, Press and journalism, Minorities, Sport, Labour and trade unions, Economic Aid to Yugoslavia itd.).

Do sedaj sva evidentirali 14 tehničnih enot za leto 1921, 16 za leto 1941, 12 za leto 1942, 3 za leto 1943, 9 za leto 1944, 17 za leto 1945, 12 za leto 1946, 15 za leto 1947, 12 za leto 1948, 1 za leto 1949, 2 za leto 1950, 2 za leto 1951, 2 za leto 1952, 2 za leto 1953, 1 za leto 1954 in 1 za leto 1955.

Pri popisovanju sva navedli oznako fonda, leto, št. tehnične enote in opis vsebine. Na primer:

FO 371, leto 1921, Central - Jugoslavia, tehnična enota št. 6201, št. zadev 1395-1891, strani od št. 9473 do konca:

- Execution of Treaty of Rapallo
- Foreign Policy
- Questions arising from Execution of Treaty of Rapallo
- Future of Fiume and Porto Baros
- Agreement between Italy and Jugoslavia concerning Fiume
- Commercial Convention between Italy and Jugoslavia
- Italian Desire Revision of Treaty of Rapallo
- Italian Proposals regarding Fiume and Baros
- J. (Jugoslav) - Italian Negotiations for Adriatic Settlement
- Treaty of Commerce between Italy and Jugoslavia
- Evacuation of Dalmatia
- Situation of Fiume
- Negotiations between Italian Government and S-C-S

(Serbo - Croat - Slovene) government regarding evacuation of so-called third zone

- Expenses incurred in connection with funeral of late Field Marshal Misitch
- Admiralty records left at Fiume

Včasih, zlasti pri evidentiranju gradiva, nastalega po letu 1941, sva se odločili, da sva zgoraj opisanim elementom popisa dodali še dva podatka, in sicer v katerem mesecu določenega leta je gradivo nastalo in kdo je usvarjalec posameznega dokumenta oz. kdo ga pošilja. Na primer:

FO 371, leto 1941, Yugoslav internal affairs, št. tehnične enote 30216, št. zadeve 115:

- Rationing of staple foods and other commodities - comments on the possibility of some form of rationing being introduced for staple... (nov, 1940) /From: Campbell, Belgrade/

Januar

- Conditions in Yugoslavia - gives details of present food conditions /From: Mr. Campbell/
- Creation of Ministry of Food and Supply /From: Mr. Campbell/
- Conditions in Yugoslavia - gives details of pre-

sent food conditions, and of types and quantities obtainable /From: Mr. Campbell/

- Creation of Ministry of Food and supply (januar in marce)

Februar

- Economic conditions in Yugoslavia /From: Department of Overseas Trade (communicated)/

- Regulations governing the relationship between the Board of Foreign Trade and national Bank of the Kingdom of Yugoslavia /From: Department of Overseas Trade (communicated)/

- Bank notes sent in by Mr. Racic /From: India Tyre and Rubber Company Limited/

Marec

- Transfer of 3000000 dollars from Central Bank of Yugoslavia to Central bank of Turkey /From: Sir H. Knatchbull-Hugessen, Angola/

- Yugoslav credit in United States /From: Sir G. Kent/

- Ministry of Food and Supply /From: Mr. Campbell, Belgrade/

April

- Yugoslav finances /From: Mr. Kelly, Berne/

Maj

- Yugoslav finances /From: Mr. Fraser/

- Financial position of allied Yugoslav Government /From: Mr. Campbell, Lisbon/

- Yugoslav diplomatic and consular officials abroad - financial difficulties /From: Sir R. Campbell (Lisbon), Sir O. Sargent/

- Yugoslav finances /From: Sir M. Sampson (Cairo), Mr. Fraser/

- Yugoslav gold /From: Mr. M. Sampson/

Junij

- Ministry of Economic /From: Warfare/

- Yugoslav gold - Financial agreement between the Government of the U.K. and the Government of Yugoslavia /From: Yugoslav Ambassador/

- Repatriation of Dr. Slavko Zignet (februar in junij) /From: Home Office, Mr. Franges, Mr. Armstrong - Ministry of War/

Julij

- National bank of Yugoslavia /From: Mr. Kelly (Berne), Mr. Fraser/

- Transfer of funds for the Yugoslav Legation in Stockholm /From: Mr. Mallet/

September

- Request for funds for the Yugoslav Legation in Moscow /From: The Manager Barclays Bank (Dominion, colonial and Overseas/

Pri pomembnejših dokumentih sva navedli točen datum dokumenta, včasih tudi, komu je namenjen, podrobneje sva predstavili vsehino dokumentov, če je bilo teksta več, pa sva take najvažnejše dokumente fotokopirali. Na primer:

FO 371, leto 1941, H. M. (Her Majesty's) Consul at Ljubljana, št. tehnične enote 30238, št. zadeve 816:

Februar

- H. M. Consul at Ljubljana, 5. 2. /From: Mr. Campbell, Belgrade/

Records conversation between first Secretary and senior official of the Ministry of foreign affairs who

explained the difficulties which had arisen in connection with H. M. consul at Ljubljana. He intimated that if Mr. Pettitt was not recalled they would have to ask him to leave Ljubljana. Yugoslavia, he said, would probable be at war in about two months, but it must be on a clear issue. Yugoslav Government would not provoke Germany about the appointment of a Consul.

- Subversive activities in Italy and Germany through Slovene nationalists, 6. 2. /From: Mr. Campbell, Belgrade/

F. has complained of our "terrorist activities" in Italy and Germany through Slovene nationalists and requested that they be stopped on the grounds of serious difficulties they have caused with the Axis to whom they give occasion to /grp. ontul/ "similar privileges". Remarks followed lines similar to those reported in my telegram No. 541 of 1940. See also my telegram No. 770 and your telegram No. 694.

2. As far we know no "terrorism" takes place but only introduction of /grp. und./s and harmless interference with rolling stock. Charge of terrorism is probably based on old information about defunct earlier period. S.O.2 is, however, making sure, after which I will make recomodation on the attitude to be adopted. Complains and matters reported in my telegram under reference are doubtless connected.

- H. M. Consul at Ljubljana, 27. 2. /From: Mr. Campbell, Belgrade

III. Evidentiranje drugih fondov, poleg Foreign Office

Po popisih sva ugotovili, da se gradivo, ki se nanaša na Slovenijo, nahaja tudi v nekaterih drugih fondih (na primer: War office - WO 354), vendar pa je tega gradiva znatno manj kot tistega v okviru FO.

Mateja Jeraj, Jelka Melik

Poročilo o delovnem obisku v Kanadi med 13. in 30. majem 1997

Po delovnem programu evidentiranja arhivskega gradiva društev slovenskih izseljencev na Niagarskem polotoku sem nadaljevala pri društvu *Slovenski narodni dom LIPA PARK* v St. Catherine's, Ont. Popis arhivskega gradiva - zapisnikov - za obdobje 1967-1997. Na novo sem pridobila arhivsko gradivo *Slovenskega društva sv. Jožefa*, Hamilton, Ont. Ustanovljeno je bilo l. 1937. S seboj sem prinesla preko 700 fotokopij zapisnikov za obdobje od ustanovitve do maja 1997. Gradivo bom oddala, ko bom predstavila dejavnost društva.

Ob priložnosti Športnega društva SLOVENIJA iz Hamiltona na turnejo po Sloveniji v okviru Ministrstva za vzgojo, izobraževanje in šport pa bo prineseno tudi arhivsko gradivo *Slovenskega kulturnega*

društva *SLOVENSKI PARK* iz Cambridgea, Ont., ki v 20 registratorjih predstavlja celotno dejavnost tega društva v 33 letih njegovega obstoja. Gradivo bo ob svečanem sprejemu društvenih funkcionarjev in športnikov 1. avgusta letos predano v prostorih Arhiva Republike Slovenije (gradiva nisem predhodno popisovala). *Slavenska kulturna društva SAVA* iz Kitchenerja bo v novih prostorih, kamor so preselili tudi del arhivskega gradiva, poskušalo do prihodnjega leta zbrati, kar je še mogoče dobiti, da ga pripravimo za ureditev, kompletiranje in popis.

Največ časa sem namenila dopolnilnemu zbiranju gradiva za *Slavensko folklorno skupino NAGELJ* iz Toronta. Programirani trije dnevi niso zadoščali. Organizirali smo srečanje vseh predsednikov, pa tudi nekaj plesalcev, ker je arhivsko gradivo pomanjkljivo ohranjeno. Dopolnjevali smo manjkajočo identifikacijo fotografskega gradiva, z zvočnim posnetkom predsednikov, koreografa in ustanovitelja društva pa sem poskušala zapolniti vrzel pomanjkljive dokumentacije. Za to društvo pripravljam jubilejno publikacijo ob 40-letnici obstoja. S.I.S. NAGELJ je najstarejša delujoča plesna skupina v Kanadi.

Sestala sem se tudi z odborom za pripravo "Slovenian Tour 1997" Športnega društva "Slovenija" v Hamiltonu, da smo uskladili termine in sprejeme v posameznih predelih Slovenije in dorekli t.i. primorski del, za katerega so me prosili ob lanskoletnem obisku v Kanadi.

Z novim predsednikom Vseslovenskega kulturnega odbora v Torontu sem se dogovorila za nadaljnje sodelovanje, prav tako s koordinatorjem Slovenskega koordinacijskega odbora, NIAGARA v Stoney Creeku. Posnela sem tudi pogovor z uglednim glasbenim entuziastom narodnozabavnega žanra Milanom Štefancem, ki ustanavlja že četrti ansambel avtentične slovenske glasbe.

Slovenska izseljenska društva so me povabila tudi na vse društvene in družabne prireditve, ki so se dogajale v času mojega bivanja med njimi, le da vseb zaradi časovne stiske nisem mogla obiskati. Sem se pa uspela udeležiti nekaterih multinacionalnih prireditev na niagarskem območju.

Zahvaljujem se Ministrstvu za znanost in tehnologijo in Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije ter Pokrajinskemu arhivu v Kopru, ki mi že vsa leta omogočajo terensko delo med kulturnimi društvi kanadskih Slovencev. Prav tako se zahvaljujem Ambasadi Republike Slovenije v Ottawi, ki mi vsako leto pomaga do navezav novih stikov s kanadskimi državnimi ustanovami in Arhivu Republike Slovenije ter Uradu za Slovence po svetu MZZ RS. Menim, da bo tak način dela vzpodbudil tudi druge razseljene pripadnike našega naroda po svetu, da bodo bolj skrbno čuvali arhivsko gradivo - najbolj avtentično dediščino za celosten prikaz kulturne zgodovine slovenskega naroda.

Milica Trebše-Štolfa



Oton Župančič in France Koblar pozdravljata člana bolgarskega PEN kluba ob prihodu v Ljubljano leta 1931, posnel Božidar Jakac
Slavenski filolski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Ostale publikacije

Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije

Poročilo o tem, kako so javne oblasti v Sloveniji posegale na področje kulture in kakšen je bil njihov odnos do kulture, je bilo namenjeno predstavitvi pred odborom za kulturo Komiteja za kulturno sodelovanje Sveta Evrope. Po predstavitvi 25. novembra 1996 je doživelo nekaj sprememb, letos pa je izšlo - skupaj s poročilom evropske strokovne skupine - pri Fakulteti za družbene vede (v zbirki Teorija in praksa) z naslovom *Kulturna politika v Sloveniji* (395 str.). Kot avtorja, vodja projekta in strokovna koordinatorja Poročila se navajata Vesna Čopič in Gregor Tome.

Po uvodni predstavitvi opisuje Poročilo kulturno politiko v Sloveniji po drugi svetovni vojni, vključno z obdobjem po letu 1990 ter navaja nekatere splošne kazalce kulturnih dejavnosti, osrednji del Poročila pa zavzema opis in analiza kulturne politike pri posameznih kulturnih dejavnostih. Poročilo zaključuje s ključnimi vprašanji kulturne politike v Sloveniji in izhodišči za pripravo nacionalnega kulturnega programa. Avtorjem Poročila je treba priznati, da sta s pomočjo sodelavcev in na osnovi dosedanjih gradiv (zlasti se v zvezi s kulturno dediščino pogosto navaja Jože Humer) zbrala veliko podatkov, nekatere ugotovitve pa potrebujejo korekture. Na take s področja arhivske dejavnosti želimo opozoriti v tem prispevku.

Ni mogoče trditi, da v obdobju agitpropovske kulturne politike, kot Poročilo označuje leta 1945 do 1953, v kulturnopolitičnih dokumentih tako rekoč ni bilo govora o varstvu kulturne dediščine. Tako stoji v *Priročniku za krajevne ljudske odbore* (III. del, Ljubljana 1950, str. 171), kako je npr. arhivsko gradivo "nenadomestljiva priča o položaju in razvoju našega ljudstva v preteklosti. Nedavno so to gradivo oskrbovali tujci, ki niso dopuščali, da bi mi dobili pravo sliko o našem narodnem in družbenem razvoju. ... Brez dobro urejenih arhivskih zbirk ni mogoče pravilno zastaviti zgodovinske znanosti, ne podpreti naših državljanov z dokazili v borbi za pravično ureditev naših meja. Dobra oskrba in izraba arhivskega gradiva je tako potrebna za kulturni napredek ljudstva in je bisivena opora državne moči." Številna uničenja predvojnega arhivskega gradiva v tem času pa kažejo, da je bil dejanski odnos oblasti do arhivov povsem drugačen, z izjemo posebnih arhivov, ki so jim bili zapuani dokumenti "junaške dobe naše zgodovine".

Poročilo navaja, da v omenjenem obdobju za

področje kulture ni bilo posebne zakonodaje, z izjemo področja spomeniškega varstva, ki je bilo v pristojnosti zvezne zakonodaje. V zakonu o varstvu kulturnih spomenikov FLRJ z dne 23. 7. 1945 in zakonu z enakim naslovom z dne 4. 10. 1946 se naj bi kot "premični kulturno-zgodovinski spomeniki" razumelo tudi arhivsko gradivo, vendar se je zavarovanje arhivskega gradiva na podlagi tega zakona izkazalo kot neustrezno, nakar so že leta 1948 izdali zvezno uredbu o začasnem zavarovanju arhivov (z dne 12. 3. 1948), ki je določala, da bodo državni arhivi, v sporazumu z zavodi za varstvo kulturnih spomenikov, dajali začasna navodila o ravnanju z arhivi, dokler ne bo izdan zakon o arhivih in registraturi. Do tega je prišlo čez dve leti, ko je bil sprejet splošni zakon o državnih arhivih (Uradni list FLRJ, št. 12/50), ki ne pozna več povezave s spomeniškim varstvom. Med kulturne institucije, ustanovljene takoj po vojni, načrtovane pa že med vojno, sodi tudi Arhiv Slovenije, takrat imenovan Osrednji državni arhiv Slovenije.

Obdobje 1953 do 1974 imenuje Poročilo obdobje državno vodene kulturne politike. Navaja, da si je partija obrnila ekskluzivno vodilno politično vlogo, izjema so bila področja, ki za politiko niso bila posebno zanimiva. Na teh je novi sistem omogočal uveljavljanje relativne strokovne samostojnosti. V kulturi naj bi bila poleg spomeniškega varstva in drugih taka tudi arhivska dejavnost, moramo pa dodati, da je po drugi strani to pomenilo popolno brezbriznost oblasti za probleme arhivske dejavnosti in da posledice tega še dolgo niso bile odpravljene (predvsem se je to poznalo pri zagotavljanju prostorov za arhive). Poleg zakonodaje iz petdesetih let bi kazalo omeniti še sklop zakonov, ki so nastali kot posledica usklajevanja z novo Ustavo, sprejeto leta 1963. Med to sodi tudi zvezni splošni zakon o arhivskem gradivu iz leta 1964 in prvi slovenski arhivski zakon (Zakon o arhivskem gradivu in arhivih) iz leta 1966. Pri sprejemu ustavnih amandmajev XX. do XLI. leta 1971, ki so prenesli vrsto pristojnosti od federacije na republike (od tedaj niso bili več potrebni splošni zakoni za področje kulture), je bilo potrebno novelirati tudi zakon o arhivskem gradivu in arhivih (1973).

Za naslednje obdobje samoupravno vodene kulturne politike (1974-1989) navaja Poročilo, da je bilo v Sloveniji 6 arhivov. Točen podatek je 7, če imamo v mislih splošne arhive: Arhiv Slovenije ter 6 medobčinskih. Potrebno pa je navesti, da so imeli regionalni arhivi tedaj 5 (sedaj 7) dislociranih enot, ki jih po-

ročilo sploh ne omenja, in da je obstajala še vrsta posebnih arhivov, ki so bili tedanji oblasti potrebni, da bi jim zaupala politično občutljivejše gradivo.

Ko je v obdobju po letu 1990 predstavljeno Ministrstvo za kulturo, se v njegovem sestavu omenja tudi Arhiv Republike Slovenije, pri katerem je povedano, da skrbi za arhivsko gradivo državnih organov in drugih z zakonom določenih pravnih oseb. Naj dodamo, tistih državnih organov, ki delujejo za območje vse države.

Poglavje Opis in analiza varstva arhivskega gradiva in arhivov začneja z restitucijo arhivskega gradiva slovenskega izvora in mednarodnim sodelovanjem arhivov. Pravilneje bi bilo razlikovati med restitucijo, to je vračanjem arhivskega gradiva, ki je bilo odnešeno med vojno, in vračanjem arhivskega gradiva, ki je prišlo po redni poti v arhive, ki so zaradi državnih sprememb danes v tujini, moralo pa bi biti tako gradivo po načelu provenience v slovenskih arhivih.

Ni mogoče trditi, da se je arhivska mreža v Sloveniji izoblikovala v petdesetih letih. Poleg že obstoječih so tedaj nastali nekateri arhivi, ki so bili po nazivu "mestni", ker zakon drugačnega naziva ni dopuščal, zbirali pa so gradivo z območja okraja. Ti arhivi so bili ustanovljeni v krajih, kjer so se ohranile večje količine starejšega gradiva; ponekod pa so to vlogo prevzeli lokalni muzeji. Nastanek arhivske mreže pa je omogočil šele arhivski zakon iz leta 1966.

Prič je Skupščina Socialistične republike Slovenije, in sicer njen prosvetno-kulturni zbor, obravnavala arhivsko službo v Sloveniji 18. decembra 1964 na podlagi obsežnega gradiva z naslovom Položaj, problemi in perspektive arhivske službe v SR Sloveniji, ki je predstavljala osnovo za pripravo zakona in smernice za delovanje arhivske službe vsaj dve desetletji. Njegov glavni avtor je bil dr. Sergij Vilfan, ki je tedaj nosil tudi glavno težo pri pripravi zvezne arhivske zakonodaje. Povzetek gradiva je bil objavljen v Naših razgledih 3. oktobra tega leta. Na podlagi arhivskega zakona je bila ustanovljena Skupnost arhivov Slovenije, ki naj bi predstavljala v danih razmerah nekaj nadomestek za arhivsko direkcijo. Na njeno iniciativo, in v soglasju z občinskimi skupščinami, je bila oblikovana arhivska mreža, ki je čez čas poskrbelo za celovito in enakomerno zagotavljanje arhivske dejavnosti na območju vse Slovenije. Pri oblikovanju arhivske mreže smo se zavedali, da ta ne more slediti upravnim zahtevam, ampak da je treba upoštevati historigene osnove. Posledica tega je seveda določena neenakomernost območij, ki je z enotami arhiva povsem obvladljiva. Zelo zgrešeno pa je mnenje, da je število zavodov merilo za razvitost varstva kulturne dediščine. Skupnost arhivov Slovenije je sprejela nadalje sklep o nazivih delovnih mest in ugotavljanju strokovne uposobljenosti v arhivih in načela za sestavo pravilnikov o uporabi arhivskega gradiva. Samoupravni sistem pa je v nekaj letih onemogočil nadaljnja prizadevanja za celovito organiziranost arhivske službe ter njeno enotno in usklajeno delovanje. Netočen je podatek, da je zakon iz leta 1966 vzpostavil statusno razlikovanje Arhiva Slovenije in drugih arhivov. Šele z zakonom o republiških upravnih orga-

nih iz leta 1974 (Ur.L.SRS, št. 39/74) je postal Arhiv SR Slovenije republiška organizacija, medtem ko so bili regionalni arhivi samostojni zavodi. Temelj za to razlikovanje pa ni bila vrsta gradiva, za katerega je bil pristojen republiški arhiv, marveč nove naloge: "Arhiv SR Slovenije opravlja upravne in druge naloge, ki se nanašajo na arhivsko in arhivsko matično službo."

Nastanku zakona o naravni in kulturni dediščini iz leta 1981 je botrovala politično motivirana zahteva o enotnem sistemu varstva kulturne dediščine. Zato je bilo potrebno iveriti delitev na dediščino (kulturnega pomena) in na spomenike (posebnega kulturnega pomena), kar je za arhivsko gradivo povsem neustrezno. Zakon je moral priznati specifičnost arhivskega gradiva, s tem da ga je ohranjal povsem ločeno. Dejstvo je namreč, da pri njem varujemo tisto, kar izpričuje njegov zapis, zelo redko pa gre za njegovo zunanjo podobo. Zato so temeljne v vsakem arhivskem zakonu prav določbe o dostopnosti, ki pa jih je zakon o naravni in kulturni dediščini kar izpustil. Nadalje je ta zakon vpeljal razglašanje ustvarjalcev dokumentarnega gradiva (v obliki določanja družbenih pravnih oseb, ki izročajo arhivsko gradivo arhivu), pri čemer moramo poudariti, da je makrovalorizacija gradiva v strokovnem oziru povsem zgrešena. Dal pa je osnovo za enotno metodologijo dela. Na njegovi podlagi je izšlo nanureč 6 podzakonskih aktov, ki jih je Poročilo (razen enega) povsem prezrlo (o pogojih za uporabo arhivskega gradiva, o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva, o sestavi in vodenju evidenc, o strokovni usposobljenosti delavcev družbenih pravnih oseb ter članov društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, o pripravništvu in opravljanju strokovnih izpitov, o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave). Pravilnik o načinu izvajanja materialnega varstva pa je še iz leta 1966. Drugo pa je vprašanje, koliko so se ti pravilniki izvajali v sistemu samoupravljanja. Ni čudno, da ugotavlja Poročilo, da ima npr. mariborski arhiv več kot 9.000 tekočih metrov gradiva, celjski pa 3.000, čeprav oha pokrivata približno enako območje. Poročilo izpostavlja zato prav pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu ter pripominja, da brez strokovno verificiranih standardov za odbiranje in izročanje arhivskega gradiva arhivu ni mogoče kompetentno določiti prostorske in kadrovske potrebe arhivov. To trditve je avtorica tega dela Poročila očitno povzela po stališču Republiškega komiteja za kulturo, ki ga je posredoval Izvršni svet Skupščini SRS ob obravnavi arhivske službe v Sloveniji na seji zbora občin 14. decembra 1977 in se na ta način izognil razpravi o reševanju perečih prostorskih problemov, ki so ga predlagali arhivi. K temu moramo dodati, da je odbiranje arhivskega gradiva strokovno, ne pa politično vprašanje ter da t.im. pozitivni način odhiranja arhivskega gradiva zagotavlja dovolj restriktiven dotok gradiva, le da ga je treba izvajati.

Poročila se je nato na nekaj mestih obregnilo ob novi zakon o arhivskem gradivu in arhivih, ki da so ga "izterjali arhivski delavci". Navaja, da je zakon podržavil regionalne arhive in njihovo gradivo. Brez dvoma je v sedanjem času to najboljša rešitev za

gradivo, ki so ga ti arhivi zhrali. Ne moremo si predstavljati, kako bi razdelili to gradivo med sedanje samoupravne lokalne skupnosti, niti kako bi tolikšno število lokalnih skupnosti zagotavljalo delovanje regionalnega arhiva. Ni pa točno, da arhivski zakon ne daje pravice pokrajinam (če bodo ustanovljene), da ustanovijo svoje pokrajinske arhive. 7. člen zakona določa: Arhivsko javno službo opravljajo Arhiv R Slovenije, regionalni arhivi in arhivi lokalnih samoupravnih skupnosti, po Ustavi pa so pokrajine širše samoupravne lokalne skupnosti. Naslednji očitke je ta, da novi zakon predpisuje pogoje za ustanovitev arhivov le, če so ustanovitelji lokalne skupnosti ali druge javnopravne osebe, ne pa tudi, kadar je ustanoviteljica država. V primeru ko je ustanoviteljica arhiva država, izdaja ustanoviteljski akt vlada R Slovenije, pogoje za ustanovitev arhiva pa bi predpisoval minister. Pač pa vsebuje 6. člen arhivskega zakona dolžnost glede materialnega varstva, ki jih mora izpolnjevati arhiv, kar pa je bistveno. Poročilo nadalje navaja, da je zakon v temelju spremenjen glede odnosa do arhivskega gradiva v zasebni lasti (v primerjavi z zakonom o naravni in kulturni dediščini). To je točno, ker tudi sedanja Ustava drugače obravnava zasebno lastnino kot Ustava, na kateri je temeljil zakon o naravni in kulturni dediščini. Sicer pa samo Poročilo v nadaljnjem poglavju navaja, "da je treba spoštovati pravno varstvo lastnikov spomenikov, ki se jim zaradi javnega interesa omejujejo pravice", to pa pri pisanem gradivu velja še toliko bolj. Različen način obravnavanja javnega interesa do različnih vrst kulturnih spomenikov pa izhaja iz narave stvari, ki je predmet varstva.

To poglavje vsebuje tudi vrsto tabel. Za tabelo 4. 9 pa je treba povedati, da ni vir Ministrstvo za kulturo, marveč jo je sestavil mag. Brane Kozina na podlagi podatkov, ki so jih posredovali posamezni arhivi.

V nadaljevanju ohravnava Poročilo ključna vprašanja kulturne politike v Sloveniji. V poglavju Varstvo kulturne dediščine ohžaluje, da je propadla rešitev, po kateri naj bi se razvil enoten sistem varstva vseh vrst dediščine, ne uvidi pa, da je enoten sistem zaradi narave stvari nemogoč. Nadalje pravilno ugotavlja, da se je pokazala kot neustrezna delitev na kulturno dediščino in kulturne spomenike, kar da je tudi neprimerljivo z drugimi evropskimi ureditvami. Ne moremo pa se strinjati z oceno, da hi hilo to posledica pomanjkanja popisovanja in vrednotenja kulturne dediščine, marveč je posledica nerealne zahteve po enotnem sistemu varstva kulturne dediščine.

Med cilji, ki naj hi spremenili sedanje razmere, navaja Poročilo, da je potrebno uveljaviti enotne evidence dediščine, enotno inventarizacijo in valorizacijo dediščine. Ali je treba to razumeti kot poziv, da opustimo mednarodne standarde za popisovanje arhivskega gradiva? Poročilo nadalje poziva na selektivnost pri varovanju dediščine, nič pa ne omenja nujnega sodelovanja s pristojnimi ministrstvi pri ustvarjanju pogojev za valorizacijo dokumentarnega gradiva (npr. usklajevanje s podzakonskimi akti, ki jih izdajajo druga ministrstva, pa zadevajo tudi arhivsko gradivo, zagotavljanje hrambe dokumentarnega gradiva, ki ga

potrebujejo občani za uveljavljanje pravic, pa ni arhivsko gradivo itd.). Med cilji so izpuščeni nujni ukrepi države pri zagotavljanju varstva javnega arhivskega gradiva ob privatizaciji in reorganizacijah podjetij. V nadaljevanju je med cilji navedeno zagotavljanje delovnih razmer inštitucijam s področja kulturne dediščine - iz česar se lahko ali pa ne - razume tudi zagotavljanje pristorskih kapacitet za hrambo arhivskega gradiva, kar je v funkciji vzdrževanja spomenikov, ne pa zagotavljanja delovnih pogojev. Pri splošnih usmeritvah za pripravo nacionalnega kulturnega programa upamo, da je treba kot slovensko ustvarjalnost, ki ji je treba zagotoviti možnosti za arhiviranje, razumeti tudi arhivsko gradivo, ker si brez zagotavljanja potrebnih prostorskih kapacitet za arhive nacionalnega kulturnega programa ne moremo zamisljati.

Jože Žantar

Priložnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991, 1. del, izbor zakonov in predpisov

Avtorji: M. Adamič (Arhiv Republike Slovenije), B. Aristovnik (Zgodovinski arhiv v Celju), Ž. Bizjak (Zgodovinski arhiv Ljubljana), M. Bukošek (Zgodovinski arhiv v Celju), M. Čampa, D. Darovec (Pokrajinski arhiv Koper), M. Fujs (Pokrajinski muzej Murska Sobota), M. Gombač (Arhiv Republike Slovenije), B. Holcman (Pokrajinski arhiv Maribor), B. Kozina (Arhiv Republike Slovenije), D. Krnel-Umek, (Pokrajinski arhiv Koper), A. Leskovec, L. Vidrih-Lavrenčič (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), T. Mrgole-Jukič (Zgodovinski arhiv v Ptuj), E. Ogrizek (Pokrajinski arhiv Maribor), N. Troha (Arhiv Republike Slovenije), J. Žantar (Arhiv Republike Slovenije); Redakcija in uredništvo: B. Kozina, Ž. Bizjak, B. Holcman, E. Umek, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997, 279 strani

Ker je pravosodje praviloma eno od najbolj dejavnih področij oblasti, za delom pravosodnih organov ostaja kopica gradiva, kar predstavlja trd oroh predvsem za arhiviste, pa tudi zgodovinarje in ostale poznejše uporabnike. Problematiko urejanja pravosodnih fondov pri nas dodatno zapleta še zgodovinska specifičnost, saj so deli slovenskega ozemlja tekom stoletij pripadali različnim državnim in s tem tudi pravnim ureditvam. Kot vemo, spadajo zgledno urejeni arhivi med temeljne atribute sodobne države. Pat do urejenosti pa vodi preko sistematike, ki racionalizira in poenoti strokovno obdelavo fondov. K temu naj hi prispeval tudi širok projekt izdelave priložnika za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov, ki bi v celoto povezal izkušnje praktičnega

dela z arhivskim gradivom pravosodnih organov na eni, in znanstveno-raziskovalnega dela s tega področja na drugi strani.

Publikacija z naslovom *Izbor zakonov in predpisov* predstavlja prvi del omenjenega projekta. Zamisljena je kot osnova za naslednje dele, od katerih bo drugi predstavil temeljne pojme, organizacijo, razvoj, pristojnosti in poslovanje pravosodnih organov ter gradivo pravosodnih institucij. Tretji del naj bi izšel predvidoma v najmanj štirih zvezkih, ločenih glede na vrsto organov (sodišča, tožilstva, pravobranilstva, organi pravne pomoči) in bo govoril o strokovni obdelavi gradiva pravosodnih fondov ter izdelavi pripomočkov za uporabo po mednarodnih standardih za popisovanje arhivskega gradiva. Kot četrti del pa bo izdan slovarček pravne terminologije, pomembne za razumevanje virov.

Na zaltevnost in obsežnost tematike kaže že način nastajanja prvega dela priročnika, saj je pri njem sodelovala vrsta slovenskih strokovnjakov, ki se poklicno, praktično in znanstveno ukvarjajo s problematiko gradiva pravosodnih organov. Večina avtorjev je tudi zaposlena v slovenskih arhivih in dela na gradivu, ki se povečini vsebinsko, teritorialno in časovno pokriva s temo njihovega prispevka.

Pričujoča knjiga podaja izbor zakonov in predpisov, ki se nanašajo na delo pravosodnih organov na našem ozemlju. Pregled sega od sredine 18. stoletja do leta 1991. Začetek časovnega okvira je praktično pogojen s postopnim ločevanjem sodstva od uprave v habsburški monarhiji in z njim povezanim nastajanjem pravosodnih fondov, ki jih danes hranijo slovenski arhivi. Do izrazitega odstopanja od zastavljene časovne meje prihaja le glede ozemlja Beneške republike, kjer so starejši arhivski viri hogatejši, pravni predpisi, veljavni v njenem zadnjem obdobju, pa datirajo še v srednji vek.

Pregled norm sistematično pokriva državne oziroma upravne tvorbe ter s tem različne pravne sisteme, ki so v posameznih obdobjih obstajali znotraj navedene časovne razmejitve na širšem slovenskem ozemlju, in sicer po naslednjih poglavjih: Habsburška monarhija - avstrijski del (sreda 18. stol. do 1918); Habsburška monarhija - ogrski del/ Madžarska ljudska republika/ Madžarska republika svetov (1785 do leta 1919); Beneška republika (1307 do 1797); Italijansko kraljestvo (1805 do 1809); Ilirske province (1809 do 1813); Država SHS, Kraljevina SHS/Jugoslavija (1918 do 1941); Kraljevina Italija (1918 do 1943); Nemško zasedbeno ozemlje (1941 do 1945); Italijansko zasedbeno območje/ "Ljubljanska pokrajina" (1941 do 1943); Madžarsko zasedbeno območje (1941 do 1945); Jugoslavija - Slovenija (1941 do 1991); Slovensko primorje (1944 do 1947); Svobodno tržaško ozemlje (1947 do 1954). Poglavja se pričenjajo s shemo zemljevida Slovenije, na katerem je približno označen potek meje določene države oziroma upravnega območja. Temu je kratko dodano še nekaj bistvenih podatkov, ki pojasnjujejo nastanek in razvoj dotične upravne tvorbe s poudarkom na dejstvih, ki so pomembna za naše ozemlje predvsem z vidika organizacije pravosodnih struktur.

Vsako poglavje je razdeljeno na dve podpoglavji. V prvem, z naslovom *Viri in literatura*, so za posamezno državo navedeni različni uradni listi oziroma njihovi ekvivalenti, zakoniki in druge zbirke predpisov, ki vsebujejo norme, relevantne za ustroj in delovanje pravosodnih organov. Ponekod so si morali avtorji pomagati tudi s citiranjem arhivskih fondov in literature, kjer so norme zbrane. Poleg naslovov virov je praviloma naveden še kraj in čas njihove izdaje ter napotek, kako naj bi predpis pravilno navajali. Uredniški odbor se je namreč zavedal, da so enotni standardi za citiranje virov pomembni tudi pri obdelavi arhivskega gradiva. Kljub temu se žal niso mogli ogniti spremembam nekaterih že ustaljenih kratic, ker bi se sicer pri različnih starejših virih ponavljale. Pri vsakem splošnem viru je naveden še seznam nekaterih arhivov in institucij, ki vir hranijo, kar utegne uporabnikom prilraniti mnogokrat zelo zamudno iskanje. Seznam sicer še zdaleč ni popoln, kar pa niti ni bil namen uredniškega odbora, ki se je odločil praviloma le za navajanje tistih imetnikov, ki so najlažje dostopni uporabnikom gradiva v posameznih slovenskih arhivih. Na koncu prvega podpoglavja so dodani še morebitni ostali, manj pomembni pravni viri in nekaj temeljne literature, ki se nanaša na pravosodni ustroj dotičnega teritorija. Tudi tu gre povečini zgolj za izbor, ki bo zahtevnejšega bralca usmeril k iskanju ostalih del.

V drugem podpoglavju so iz splošnih virov, citiranih v prvem podpoglavju, po kronološkem redu navedeni posamezni predpisi, ki so pomembni za delo z arhivskimi fondi pravosodja. Skupaj je tako v celotni publikaciji navedenih kar 1174 predpisov. Izboru posameznih norm je botroval izključno praktični vidik. Navedene namreč niso vse norme, povezane s pravosodjem, ampak samo tiste, za katere so uredniki presodili, da so pomembne pri delu z arhivskim gradivom pravosodja in so tudi povečini dostopne v knjižnicah arhivov. Avtorji posameznih prispevkov so sicer glede na splošne smernice izbirali norme po svoji presoji, redakcijski odbor pa je opravil izbor in snov poenotil.

Predpisi so razvrščeni kronološko in so čez vso knjigo kontinuirano številčeni. Pri vsakem predpisu je poleg datuma izdaje naveden njegov naslov, oziroma če tega ni, kratek povzetek vsebine in kratice vira v katerem se nahaja. Naslovi zakonov, ki so bili objavljeni samo v tujem jeziku, imajo dodan smiseln prevod v slovenščino. Tudi slovenski naslovi starejših zakonov naj bi bili, po besedah urednikov, zaradi boljše razumljivosti ponekod prirejeni, kar pa ni najboljše rešitev. Nekaterim predpisom so dodane še opombe, ki koristno pojasnjujejo posamezne norme. Publikacije zaključujejo stvarno in krajevno kazalo, ter seznam kratic uporabljenih virov.

Knjiga je rezultat zgledega skupinskega dela, saj je njena široka zasnova tako po teritorialni, kot po časovni strani zahtevala sodelovanje strokovnjakov, povečini delavcev v arhivih, pa tudi zunanjih sodelavcev, iz vse Slovenije. Osnovno kvaliteto pričujoče publikacije najdeno predvsem v njenem praktičnem značaju. Zato bo kljub nekaterim nedoslednostim go-

tovo nudila solidno osnovo naslednjim delom priročnika za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodja in arhivistom olajšala njihovo delo. S tem pa je prvi del tudi dosegel svoj osnovni namen.

Poleg tega je pomembno, da publikacija določa enotne standarde za navajanje virov, kajti samo strokovne in enotne smernice vodijo k sistematični in strokovni obdelavi arhivskega gradiva.

Nenazadnje pa se knjige lahko razveseli tudi uporabnik arhivskega gradiva, saj mu bo koristno vodilo in pripomoček, ki ga bo na kratek in jasen način seznanil z različnimi pravnimi sistemi, ki so v preteklosti obstajali na slovenskem ozemlju ter temeljni pravnimi viri za delovanje pravosodnih organov.

Marko Kambič

Brane Kozina, Republiški upravni organi v LRS od 1945-1953, Ljubljana 1996, izdal in založil Arhiv Republike Slovenije, 223 strani

Ko je parlament junija 1991 formalnopravno prevzel oblast v Republiki Sloveniji, se je končalo petinštiridesetletno obdobje, ki so ga Slovenci preživeli v drugi jugoslovanski državi. Če temu dejstvu dodamo še, da se je od takrat začelo razhajanje s starimi načini življenja in z utrjevanjem demokratične oblike družbenega organiziranja, zlasti pa da se je povečala splošno zanimanje za odkrivanje manj znanih dogodkov, dejstev in števil iz bližnje preteklosti, potem se nam samo po sebi zastavi vprašanje, ali niso vendarle nastopili zlati časi za slovensko historiografijo, posebno ker oblastni organi težko rešijo nekatere notranje in zunanje probleme brez pomoči zgodovinarjev. Odgovor kljub temu ni pritriljen, saj obstajajo številne ovire, ki otežujejo strokovno rekonstrukcijo preteklosti. Ena od njih je arhivsko gradivo, saj še vedno ni v celoti dostopno in evidentirano, pa tudi še ne do kraja prevzeto in urejeno oziroma strokovno obdelano.

Arhiv Republike Slovenije, ki hrani fonde republiških političnih, oblastnih in drugih teles, si v zadnjih letih prizadeva, da bi bilo gradivo, nastalo v času po drugi svetovni vojni, čim prej urejeno in strokovni javnosti v celoti dostopno. S tem namenom je Arhiv zaposlil in vzgojil nove strokovne delavce, izpopolnil opremo, pridobil dodatne prostore ter se dejavno vključil v pripravo nove arhivske zakonodaje. Latil pa se je tudi obsežne in prenišljene založniške dejavnosti. Poleg razstavnih katalogov, inventarjev ter virov kot stalnih izdaj je ta vadična arhivska ustanova na Slovenskem začela izdajati tudi magistrske naloge svojih delavcev. Zadnja med njimi je magistrsko delo Braneta Kozine z naslovom: *Republiški upravni organi LRS od 1945 do 1953*.

Kot pove naslov, je mag. Brane Kozina svoje raziskovalne napore osredotočil na obdobje t.i. admini-

strativnega socializma, se pravi na čas, ki je po (že preživetil) periodizaciji trajal od leta 1945 do leta 1952 (oziroma 1953). Latil se je torej enega najbolj razgibanih in burnih obdobjih iz časa druge jugoslovanske države, ki se je začela z odstranjevanjem političnih nasprotnikov in poddržavljanjem zasebnega premoženja, nadaljevalo z udejanjanjem sovjetske oblike organiziranja družbenega, političnega in gospodarskega življenja, končala pa z novim gospodarskim sistemom, (začasno) omejitvijo partijskega monopola in centralizacijskih zvezne države. Kot arhivist z več kot desetletnim stažem (v letih 1988 do 1992 je bil vodja oddelka za upravo po letu 1945, sedaj pa je svetovalec direktorja za arhivska strokovna vprašanja) je osrednjo pozornost namenil razvoju republiških upravnih organov, ki so v letih 1945-53 doživeli številne reorganizacije, preimenovanja in spremembe pristojnosti. Za taka izhodišče se je odločil zaradi potreb arhivske stroke. Struktura in vsakokratne pristojnosti republiških upravnih organov v letih 1945-53 namreč še niso raziskane, zato imajo arhivski delavci velike težave pri strokovni obdelavi neurejenega gradiva.

Uvodoma je avtor opozoril na nekatere okoliščine, ilogadke in picece, ki po njegovi oceni najbolj označujejo čas od konca druge svetovne vojne do ustavnih sprememb; zanimivi sta primerjavi pristojnosti med zveznimi in republiškimi ministrstvi ter sovjetske ustave iz leta 1936 z jugoslovansko iz leta 1946 in slovensko iz leta 1947. V nadaljevanju je avtor ocenil stopnjo ohranjenosti in glavne značilnosti arhivskega gradiva v obravnavanih letih. Opozorimo naj na njegovo utemeljeno ugotovitev, da uradna politika arhivski problematiki ni bila naklonjena, zato arhivske ustanove na prve večje prevzeme gradiva niso bile pripravljene, niti prastarsko niti kadrovska. Sledi poglavje, v katerem je na podlagi zapletenih pravnih teorij razmejil pojme uprava, državna uprava in javna uprava.

Osrednji in najohsežnejši del knjige je namenil analizi organizacijskega razvoja republiških upravnih organov. Najprej je obdelal republiško vladno in njeno predsedstvo, nato pa republiške organe za posamezna upravna področja. Organe je razvrstil po kronološkem načelu, to je po ustanovitvenem datumu. Če na primeru Narodne vlade Slovenije (oziroma Vlade LRS) sledimo njegovemu kronološkemu načelu, to pomeni, da je začel z ustanovitvijo prve slovenske vlade 5. maja 1945 in Carinarnico Rakek (zvezno ministrstvo za finance je 2. avgusta odobrilo njeno ustanovitev), zaključil pa z reorganizacijo svetov vlade LRS decembra 1951 in z ukazom o ukinitvi glavnih direktij in uprav, ki je začel veljati julija 1952. Informacije o slehernem organu so obsežne. Poleg ustanovitvenega datuma in vsakokratnega naziva, je predstavil še podroben ustroj vsake organizacijske enote, opozoril na personalne spremembe ter orisal mesto in naloge, ki jih je imela v sistemu državne uprave. Na koncu knjige so splošni podatki o gradivu republiških upravnih organov, sklepne ugotovitve in priloge.

Mag. Brane Kozina je v svoji študiji dal popolno prednost arhivski problematiki, zato ho v prvi vrsti pritegnila pozornost njegovih sodelavcev in kolegov.

Zaradi vrste poslatkov pa bo gotovo zanimiva tudi za širšo strokovno javnost.

Jožy Prinčič

Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Zgodovinski arhiv v Celju, Celje 1997, 352 strani

Zgodovinski arhiv v Celju praznuje letos štiridesetletnico svojega delovanja. Ta lep jubilej je med drugim trajno zabeležil z izdajo Vodnika po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, ki je bil prvič predstavljen v mesecu oktobru v Celju.

In kaj nam nudi novo izdani Vodnik? Ko ga odpremo, se najprej seznanimo z njegovo okvirmo vsebine, ki nam je podana preko kazala. Ravnatelj Zgodovinskega arhiva v Celju g. Rudolf Koželj nadalje v uvodni besedi spregovori o dosedanjih objavah pregledov arhivskega gradiva celjskega Zgodovinskega arhiva in zaključuje, da je Vodnik rezultat strokovnega dela vseh delavcev, zaposlenih v Zgodovinskem arhivu sedaj in v preteklosti. Sledi pregled razvoja arhivske dejavnosti na celjskem od začetkov varovanja arhivskega gradiva, ustanovitve Zgodovinskega arhiva do današnjega stanja, problemov in perspektiv. Navodila uporabnikom so kratka in jasna, prav tako tudi pregled arhivskih fondov in zbirk, ki se pričinja z zbirkami listin. Listine so nanašane posamično in poleg datuma izstavitve in številke vpisa v inventarno knjigo je navedena tudi zadeva, na katero se listina nanaša. Naslednji zbirki: rokopisi in urbarji so navedeni podobno kot listine. Pri vsaki od zbirk so opisani kriteriji, ki so določali vzpostavitev določene zbirke, oziroma je naveden najosnovnejši skupni imenovalce dokumentov, ki tvorijo določeno zbirko. Osmrtna razvrstitev prikaza arhivskih fondov v Zgodovinskem arhivu v Celju je sledeča: državni in avtonomni organi, okupacijski organi, politični in vojaški organi NOB, organi družbenopolitičnih skupnosti, pravosodni organi, gospodarstvo, izobraževanje, kultura, zdravstvo in socialno varstvo, družbenopolitične organizacije, politične stranke, društva in družbene organizacije, cerkvene ustanove ter osebni in družinski fondi in zbirke. Pri fondih so najprej navedeni pregledni splošni historijski ustvarjalcev, pri konkretnem arhivskem fondu pa konkretni historični z vsemi potrebnimi podatki (o nastanku, organizaciji, reorganizaciji in eventualni ukinitvi ustvarjalca). Nadalje sta navedeni najstarejša in najmlajša letnica gradiva v okviru fonda, količina gradiva, pripomočki za uporabo, vsebina ter po potrebi opombe, kjer se nahaja opozorilo glede posebnosti posameznih fondov. Krajevno kazalo, seznam spremenjenih krajevnih imen ter navedba publikacij, ki jih je izdal Zgodovinski arhiv v Celju zaključujejo publikacije. Dobrodošla bi bila verjetno tudi navedba bibliografije delavcev, ki so bili in so zaposleni v Zgodovinskem arhivu v Celju, ki pa seveda ni predpisan element vodnika. V Vodniku so objavljene tudi reprodukcije arhivskega gradiva (nekateri v barvni tiskovnici), ki publikacijo prijetno popestrijo.

Po pregledu vodnika menim, da je pravi vtis in zaključek ta, da vodnik nudi uporabniku zelo dobro orientacijo po arhivskem gradivu, ki ga hrani Zgodovinski arhiv v Celju in da je z izlajo te publikacije arhiv slostojno obeležil svojo štiridesetletnico obstoja.

Sonja Anžič

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Nova Gorica 1997

Ob 25-letnici Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici in 50-letnici priključitvi Primorske k matični domovini, smo raziskovalci, ljubitelji zgodovine in drugi uporabniki dobili v roke pregled pisne kulturne dediščine severno-primorskega območja, ki jo je v 25 letih zbral Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

Vodnik obsega 264 strani, na katerih je poleg uvodnega poglavja še sedem poglavij. Najprej je izčrpno prikazan razvoj arhiva s seznamom publikacij, ki jih je arhiv izdal in s seznamom zaposlenih v letih 1966 do 1997. Sledijo "Napotki za uporabo vodnika ter drugi nasveti za uporabo arhivskega gradiva", ki vsebujejo v uvodnem delu podatke o zakonskih osnovah za izdelavo vodnika in o sestavi vodnika s pomočjo programskega paketa "Armida", v nadaljevanju pa je opisana sestava podatkov za vsak fond oziroma zbirko, krajevno kazalo in splošna pojasnila o pogojih uporabe arhivskega gradiva. Osrednji del vodnika je pregled po 786 fondih in zbirkah (okoli 2000 tm). Klasifikacija fondov in zbirk upošteva nedavna prizadevanja Arhiva RS po enotni klasifikaciji fondov in zbirk v arhivih. Od vseh klasifikacij, kar jih je bilo v vodnikih na slovenskem do sedaj, se mi zdi ta klasifikacija najboljše. Manjka splošni pregled zakonskih osnov posameznih vrst institucij in to je edina pomanjkljivost tega vodnika. Za pretežni del ustvarjalcev so takšni pregledi že napisani in nam vsem dobro znani, odtod morda razumemo, zakaj teh pregledov ni. Toda Primorska je specifična pokrajina v Sloveniji in le na Primorskem hranijo fonde ustvarjalcev, ki jih ostali del Slovenije ne pozna zaradi državnopravnih okvirov, v katerih so bili deli Primorske skozi stoletja. Fondi so številčeni zato, da je lahko uporabljati "krajevno kazalo fondov in zbirk". Na ta način nimamo samo vpogleda v fonde iz določenega kraja, ampak imamo v kazalu polatek o kraju, ki se pojavljanja čez celotni pregled fondov (po ujemem mnenju je takšno kazalo boljše od preprostega kazala fondov po krajih). K osrednjemu delu vodnika spadata še izbor "Virov in literature", ter "Okrajšave in kratice", ki so bile uporabljene pri sestavi seznama fondov. Povzetek je napisan v slovenščini, angleščini, nemščini in italijan-

ščini. Vodnik je popestren z barvnimi fotografijami ter lično in pregledno izdelan. Samo želimo si lahko, da bi načrti arhiva o izdaji vodnika na zgoščenki oziroma na spletnih straneh zaživeli v najkrajšem možnem času.

Žarko Bizjak

Registraturni načrt za namestništvo in okrajna glavarstva na Kranjskem, za objavo pripravila in prevedla Olga Pivk, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1996, redaktorica dr. Ema Umek, Tiskarna KURIIR Ljubljana, naklada: 200 izvodov, 70 strani

Arhivistka Arhiva Republike Slovenije Olga Pivk je prevedla v slovenščino in pripravila za objavo Registraturs-Plan für die Staatshalterei und die Bezirkshauptmannschaften in Krain, ki je izšel leta 1851 v Ljubljani kot pripomoček za enotno sistematično razvrščanje oziroma arhiviranje spisov na podlagi vsebine. Veljal je za leto poprej ustanovljeno Namestništvo v Ljubljani kot najvišjo državno upravno oblast v deželi in za podrejena okrajna glavarstva kot najnižja državna oblastva. Nova upravna oblastva, nastala po letu 1848, so na ta način poenotila pisarniško poslovanje, ustvarila pogoje za hitro in pravilno reševanje ter arhiviranje zadev in hkrati olajšala delo državnim uradnikom pri namestništvu in okrajnih glavarstvih. Za Namestništvom v Ljubljani je isti registraturni načrt vse do leta 1918 uporabljala tudi Deželna vlada za Kranjsko, na kar pa v naslovu publikacije tedaj ni moglo biti posebej opozorjeno.

Sistematično razvrščanje arhivskega gradiva po vsebini na podlagi sicer različnih registraturnih načrtov v kombinaciji z vložnim zapisnikom oziroma bolj poznanim pod imenom delovodnik je za centralne urade na Dunaju, kakor tudi za vsa državna in avtonomna deželna oblastva na Kranjskem značilno že od srede 18. stoletja pa do leta 1918, ko so na splošno prenehali uporabljati način odlaganja rešenih zadev po snovi. V prvi polovici 18. stoletja je kranjski stanovski register Karel Zajfrid Perizhoffer začel po snovi preurejati tudi starejši del spisov kranjskih deželnih stanov, skupaj z Viljemom Heilom pa sta sredi 18. stoletja po snovi preuredila gradivo tedaj ukinjenega kranjskega viceodomskega urada. V obdobju Stare Jugoslavije se je registraturni načrt obdržal le pri upravnih oddelkih velikega županstva mariborske in ljubljanske oblasti ter Banske uprave Dravske banovine celo tja do leta 1945. Razvrščanje gradiva po vsebini je po letu 1923 značilno tudi za upravne organe na slovenskem ozemlju, priključenem Italiji, znova pa so ga uvedli tudi Nemci pri okupacijskih upravnih organih na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem med 1941 in 1945. Ljudska oblast v Socialistični republiki Sloveniji ga je znova uvedla pri upravnih organih šele z letom 1956. Takšen sistem velja tudi za državne upravne organe in organe lokalnih skupnosti v Republiki Sloveniji od leta 1994,

pri čemer je treba poudariti, da klasifikacijski načrt za razvrščanje zadev od tedaj ni enoten in je prepuščen posameznim organom. Zaradi zelo različnih pristojnosti, nalog in funkcij teh organov je to nujnost, ki pa ima tudi velike slabosti.

In zakaj je sedaj potreben prevod in ponatis enotnega registraturnega načrta iz leta 1851?

Nedvomno bo načrt koristen pripomoček arhivistom pri nadaljnji strokovni obdelavi arhivskega fonda Namestništva v Ljubljani v letih 1851 do 1854 in 1860 do 1861 ter fonda Deželne vlade za Kranjsko od 1854 do 1860 in od 1861 pa vse do propada avstro-ogrske monarhije leta 1918. Poleg tega kaže na podlagi enotnega registraturnega načrta obnoviti prvotno ureditev številnih ohranjenih fondov okrajnih glavarstev na Kranjskem, ki so načrt uporabljala od leta 1851 pa do 1918, nekatera pa tudi nekaj let dalj. Načrt se pri okrajnih glavarstvih ni uporabljal le v letih od 1854 do 1867, ko so namesto njih mešani okrajni uradi poslovali po posebnih navodilih pisarniškega poslovanja. Posebno vprašanje je tudi, koliko so posamezna okrajna glavarstva načrt tekom let modificirala oziroma dopolnjevala, saj so jim predpisi to dovoljevali.

Na drugi strani pa naj bi bil objavljen enoten registraturni načrt tudi eden od osnovnih informacijskih pripomočkov, lahko hi ga imenovali tudi vodnik, za znanstvenoraziskovalne in študijske potrebe, saj nudi uporabnikom, predvsem zgodovinarjem, temeljni pregled nad vsebino fondov deželne in okrajne državne uprave na Kranjskem za obdobje od 1851 do konca prve svetovne vojne, 38 glavnih snovnih skupin, imenovanih fascikli, ki so razdeljene na večje ali manjše število podskupin - oddelkov, skupaj z abecednim kazalom stvarnih gesel nudijo izčrpen pregled nad številnimi temami oziroma zadevami, ki jih je najti v arhivskih fondih za najrazličnejša raziskovanja, projekte, študije, seminarske in diplomske naloge s področja zgodovinarstva. Za ilustracijo: v kazalu pod črko R najdemo naslednja gesla: rabelj, ranocelniki, razredni davek, razsvetljava mest, rečna policija, reke, regulacija, ribolov, rojstva - izkazi, rokodelstvo, roparji, roparske tolpe - kraje, roparske živali - nagrade zanje, rudarski uradi, rudarstvo in rudnik Idrija.

Nenazadnje je enoten registraturni načrt lahko tudi dober zgled današnji državni upravi in lokalnim skupnostim, kako urediti ta vprašanja enotno vsaj za upravne enote ter nova mesta in občine. Le tako bosta nova slovenska državna uprava in lokalna samouprava lahko dosegli cilj, ki sta si ga leta 1994 zastavili v Uredbi o pisarniškem poslovanju in o dolžnostih upravnih organov do dokumentarnega gradiva (Ur.l. RS, št. 72/94, popravek št. 2/94). Zapisali so, da je vsako delo upravnih organov treba dokumentirati z ustreznimi zapisi, ki jih je potrebno evidentirati in klasificirati po vsebini na podlagi klasifikacijskega načrta, tako da je delo kasneje mogoče pregledovati, preverjati njegovo pravilnost, dokazovati dejstva in ohraniti zapise kot kulturno dediščino.

Vladimir Žumer

Darko Darovec, inventar notarskih spisov v Pokrajinskem arhivu Koper (1558 - 1850), Pokrajinski arhiv Koper, Koper 1996

Pokrajinski arhiv Koper je leta 1996 izdal inventar mag. Darka Daroveca o notarskih spisih, ki jih arhiv hrani. Delo obsega na 204 straneh pet poglavij in kar 9 prilog, kar omogoča uporabo inventarja iz različnih zornih kotov oziroma namenov. V predgovoru je avtor utemeljil objavo inventarja, saj je rezultat ne le arhivistične obdelave gradiva, ampak vsehitje predvsem temeljit pregled razvoja notariata na istrskem območju z navedbo praktično vse pomembne slovenske, italijanske in hrvaške literature.

V historiatu fonda nam avtor predstavi vse potrebne informacije o ohranjenem gradivu v fondih Pokrajinskega arhiva Koper in tržaškega državnega arhiva.

Za lažjo in razumljivejšo uporabo popisa je potrebno prebrati napotke.

Osrednje poglavje je seveda sam popis, ki obsega 444 arhivskih enot. Uporabniki programskega paketa Armida bodo priznali, da je avtor zelo spretno izkoristil možnosti tega programa, kar se zlasti pokaže v prilogah, kjer so poleg konkordančnih tabel zlasti uporabne različne razvrstitve fondov: po vrstah arhivskega gradiva, kronološka razvrstitev, kazalo notarjev ter še stvarno in krajevno kazalo. S temi prilogami je uporaba popisa močno olajšana, čeprav je za popis arhivske enote uporabljenih le pet (5) polj: (1) zaporedna številka arhivske enote, (2) časovno obdobje gradiva, (3) naslov arhivske enote, ki vključuje ime in priimek notarja, kraj delovanja in vrsto gradivo, (4) ohseg arhivske enote in (5) izvorni naslov arhivske enote.

Na koncu sledita povzetka v italijanskem in angleškem jeziku. V kolikor se bodo v slovenskih arhivih odločali za izdaje inventarjev notarskega gradiva (kar bi bilo zelo zaželjeno), avtorji nikakor ne bodo smeli spregledati dosežka Darka Daroveca, ki jim je postavil visoke standarde in hkrati napotke in vzgled, kako se izdelata inventarje za tovrstno gradivo. To delo je namreč primer natančnega inventiranja z vsemi elementi in vendar bogatejši zaradi cele vrste dodatkov, ki jih omogoča računalniška tehnika.

Žarko Bizjak

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

cirana enota II, en fond pa Muzej narodne osvoboditve v Mariboru.

Zgodovinski arhiv v Celju ima po velikosti tretjo največjo zbirko gradiva nemškega okupatorja iz obdobja druge svetovne vojne. Gradivo je pomembno za raziskovanje zgodovine okupacije na Celjskem in deloma tudi trboveljskih revirjev, kakor tudi za poznavanje problemov okupacije na Spodnjem Štajerskem.

Gradivo okupatorjevih organov v ZAC, ki ga je za 11 tekočih metrov, je urejeno po fondih in zbirkah. Večina fondov je pri pripravi inventarja dobila, glede na prejšnje stanje, povsem novo ureditev. Pri gradivu, ki je bilo označeno z delovodniškimi številkami ali šiframi, je avtor obnovil prvotno ureditev, za neoznačeno gradivo pa je uporabil kronološko ali kronološko-tematsko razporeditev.

Inventar je sestavljen po sodobnih arhivističnih načelih.

V **uvodu** je avtor predstavil osnovne podatke o okupatorjevih uradih-ustvarjaleih gradiva (občine, deželne svetnike, izpostave in podružnice Urada državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru), prikazal značilnosti arhivskega gradiva okupatorjevih uradov, navedel uporabljeno literaturo ter seznam uporabljenih kratic.

Večino inventarja predstavlja **popis arhivskega gradiva**. Popis občine Celje je na prvem mestu (str. 8-33), sledijo popisi še sedemnajstih občin s celjskega območja in trboveljskih revirjev, ki si sledijo po abecednem redu (str. 34-104). Popisni občin sledita popis deželnih svetnikov za okrožji Celje in Trbovlje (str. 104-111), le-tam pa popisi izpostav in podružnic pooblaščenecv državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Celju, Šoštanj in Trbovljah (str. 112-120). V dodatku je predstavljeno arhivsko gradivo različnih provenienc in okupatorjevi vaški kroniki Braslovč in Vranskega (str. 121-122).

Na koncu inventarja sta seznama osebnih in zemljepisnih imen.

Inventar, ki je pred nami, je koristen pripomoček za uporabo arhivskega gradiva okupatorjevih civilnih organov, ki ga hrani ZAC. Omogoča nam hitro in racionalno seznanjanje z arhivskim gradivom, kakor tudi hiter izbor gradiva za izbrano raziskovalno temo.

Bojana Aristovnik

Bojan Himmelreich, Gradivo okupatorjevih civilnih organov 1941-1945 v fondih Zgodovinskega arhiva v Celju, zbirni inventar, Zgodovinski arhiv Celje, Inventarji 6, Celje 1996, 135 strani

Zgodovinski arhiv v Celju (ZAC) je leta 1996 izdal že šesti inventar v knjižni obliki. Inventar z naslovom Gradivo okupatorjevih civilnih organov 1941-1945 je za objavo pripravil višji arhivist Bojan Himmelreich.

ZAC pokriva območje, na katerem je v času okupacije 1941-1945 delovala vrsta okupatorjevih organov, katerih gradivo je, v primerjavi z ostalimi območji, ohranjeno dobro, a precej nepopolno. Večine okupatorjevega gradiva s celjskega področja pa ne brani ZAC, ampak Arhiv republike Slovenije, dlisto-

Zorka Skrabi, Arhivska zapuščina Marjana Kozine (1907-1966), skladatelja, publicista in prevajalca, Ljubljana - Novo meslo 1996

Serijske publikacije Gradivo in razprave, ki jo izdaja Zgodovinski arhiv Ljubljana, se je v letu 1996 povečala kar za tri nove publikacije. Dve sta predvsem raziskovalnega značaja, njuni izsledki pa seveda temeljijo tudi na virih, ki jih brani ta ustanova. Tretja

publikacija, o kateri želim napisati nekaj več, pa je povsem drugačnega značaja. Gre za predstavitev arhivskega gradiva fonda Marjan Kozina, skladatelj in publicist (NME 192). Gradivo predstavlja zapuščino slovenskega skladatelja, ki sta jo novomeški enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana pularila Metka Dovecar in Jurij Kozina, njegova hči in sin.

Dragocene dokumente so skladateljevi svajci (predvsem njegova soproga Neda) skušali že sami urediti, a žal dela niso uspeli končati. Tako se je gradivo, deloma neurejeno, znašlo v arhivu. Tu je pritegnilo pozornost kolegice arhivistke Zorke Skrabl, ki je sklenila zapuščino pomembnega Slovenca dokončno urediti.

Seveda gradivo o Marjani Kozini, ki ga Zgodovinski arhiv Ljubljana hrani, ni edino ohranjeno. Precej se ga nahaja tudi v drugih kulturnih ustanovah, npr. v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in Glasbeni šoli Marjana Kozine v Novem mestu. Vendar je tisti del zapuščine, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, zelo pester, vsaj po zvrsteh gradiva. Tu namreč najdemo rokopise in tipkopise, spričevala, diplome, korespondenco, slikovno gradivo ter tiske.

Inventar, ki ga je Zorka Skrabl izdelala, je zelo podrobno razdelan. V posebnem poglavju opiše razvrstitev gradiva in elemente inventarja, kar je bilo zaradi pestrosti gradiva pravzaprav neobhodno potrebno. Dokumente je sprva razvrstila na večje skupine po temah oz. vsebini, te pa je razgradila še na manjše in bolj patančne: osebni dokumenti (rojstni in krstni list; spričevala in diplome; prošnje; odločbe; dokazila o službovanju in razna potrdila; pogodbe, računi; odlikovanja in priznanja; nagrade; sami o sebi), korespondenca (čestitke in vabila ob raznih jubilejih; zalivale; obvestila, sporočila), glasbena dela (inštrumentalna glasba: simfonična, komorna in solistična glasba; opera, kantata; zborovska glasba, partizanska pesem; samospevi; šlagerji, popevke, šansonji, operete; filmska glasba; tiski), proza (spisi o lastni glasbi in glasbi na splošno; humoreske, črtice; kritike; govori, referati, predavanja; spisi o vsem mogočem; potopisi, tiski), prevodi, filmski, operni in drugi scenariji in libreti, smemalne knjige, ostalo gradivo (časopisni izrezki o življenju, delu in smrti; sužalne hrvojavke, osmrtnice, govori ipd.; plakati, gledališki in koncertni listi; vabila in sporedi; delo in življenje; kritika njegovih del ipd.; seminarske naloge, poročila glasbenih šol), fotografije (portreti; družinske in priložnostne fotografije; fotografije iz časa NOB; fotografije s sprejemov; fotografije s prijatelji; fotografije njegovih odrskih del in filmov; razne fotografije).

Splošno glasbeno izobraženemu bralcu že branje tega "razvrstitvenega" poglavja najbrž takoj pride na misel, da večina Slovencev pravzaprav pozna Marjana Kozina le kot skladatelja. Le redki pa vedo, da bi ga ravno tako lahko poznali in obravnavali tudi kot publicista, literata. Njegov skladateljski opus resda ni med najboljše, vendar Zorka Skrabl obenem zapiše, da ta obsega primere z vseh glasbenih področij: opernega, simfoničnega, komornega, solističnega, vokalno-instrumentalnega in filmskega. Tudi na področju publicistike je bil pester avtor, pa naj je šlo

za potopisne članke s popotovanj po Evropi in Egiptu ali pa kritike, polemike, govore, referate in predavanja. Še najinanj morda slišimo o Marjani Kozini kot literatu - piscu in prevajalcu. Iz njegove zapuščine je razbrati, da je bil človek, poln humorja: pisal je zanimive humoreske tako s področja umetnosti in umetnikov kot dogodkov in stvari iz vsakdanjega življenja (npr. satirični zapis o številnih človekovih lastnostih - od vljudnosti, dobrote in zvestobe do nevoščljivosti in domišljavosti). Posebej moram omeniti tudi atraške zgodbe. Od prevodov pa premore Kozinova zapuščina v Zgodovinskem arhivu Ljubljana pravzaprav le prevode uglasbenih pesmi in enega članka (o početju na Mesece). Posebej pa moram omeniti tudi libreto, tekste pesmi, ki jih je uglasbil, ter operne in balete scenarije - vendar vse njegove stvaritve niso bile realizirane.

Kot sestavni del inventarja je tudi poglavje, ki predstavi Marjana Kozina kot osebo: Življenje in delo Marjana Kozine (1907-1966). To je kratek vpogled v najpomembnejše postaje v njegovem življenju. Kot večina umetnikov ga je vseskozi nosilo po svetu: Novo mesto - Vipava - Novo mesto - Dunaj - Praga - Maribor - Beograd, nato se je vrnil v Slovenijo, kmalu je napočila 2. svetovna vojna in aktivno se je vključil v partizane. Po vojni je služboval v Ljubljani kot izredni profesor kompozicijskega oddelka Akademije za glasbo, kmalu pa je postal tudi redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti v razredu za umetnost. Vendar spričo najbrž nemirne narave ni dolgo zdržal v ljubljanski enoličnosti: rad je potoval, obiskal mnoge kraje Evrope ter celo Egipt.

Zorka Skrabl je inventarju na koncu dodala tudi stvarno kazalo ter kazalo osebnih imen - kar je pravzaprav nujni del. Bralcu sta ob tako raznolikem gradivu resnično v pomoč, kljub temu da je avtorica gradivo uredila in popisala zelo sistematično, in kar je najpomembnejše, pregledno.

Da je inventar izšel kot samostojna publikacija, je razveseljivo. Ne le zato, ker je pač spet eden več. Predvsem zato, ker pripomore k spoznavanju druge, literarne plati skladatelja Marjana Kozine ter spoznavanju njegove široko naravnane osebnosti. In tudi zato, ker se bu s tem Zgodovinski arhiv Ljubljana po svoje oddalžil Kozini. Navomeška glasbena šola, ki se imenuje po njem, se je že.

Marjana Kos

France Štuki, Knjiga hiš v Škofji Loki III. Stara Loka In njene hiše, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 17, Ljubljana-Škofja Loka 1996

S prirejeno doktorsko disertacijo je zaključena enkratna trilogija Franceta Štukla "Knjiga hiš v Škofji Loki". V prvi knjigi je avtor obdelal loško predmestje,

v drugi samo mesto Loka, v tretji pa naselje Stara Loka. Knjigo je izdal, tako kot prvi dve, v svoji zbirki Gradivo in razprave, Zgodovinski arhiv Ljubljana, v 600 izvodih na 329 straneh. Zaradi specifičnega značaja Stare Lake, ki je ne moremo enačiti z navadno vasjo, trgov, predmestjem ali mestom, saj je bila sedež loške župnije in famo središče za mesto Škofja Loka in nenazadnje gospodstvo (graščina), se je avtor, tudi zaradi specifičnih virov, lotil predstavitve na nekoliko drugačen način kot v prvih dveh knjigah. O fari Stara Loka so pisali že dekana Jernej Božič in Franc Ksaver Kramer ter Franc Pokorn, starološki kaplan. Od leta 1863 dalje pa se vodi tudi župnijska kronika. V poglavju "Viri in literatura" so predstavljeni: župnijski arhiv (novejši je shranjen v župnišču, starejši pa v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani), memorabilia (koncept Božičeve zgodovine Stare Lake), Stralilova zapuščina (v Arhivu Republike Slovenije), zemljiška knjiga (enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki, Arhiv Republike Slovenije, Okrajno sodišče v Škofji Loki), fond Občine Stara Loka (enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki), fond Krajevnega ljudskega odbora Stara Loka 1945-1949 (enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki), Kramerjeva avtobiografija Življenje in delovanje Franc-a Ks. Kramerja, poslednjič korarja v Ljubljani, popisano od njega samega (izdal Karol Klun v Ljubljani 1891, 1892 in 1893), Pokornova Loka, Krajepisno zgodovinska črtica (Dom in svet, letnik 7, 1894) in Pokornova zapuščina (Nadškofijski arhiv Ljubljana). V nadaljevanju sledi 34 poglavij ter povzetka v angleščini in nemščini, krajevno in osebno kazalo, kazalo pravnih oseb, beležke, opombe, popravki, spremembe.

V poglavju "Upravne zadeve" predstavi freisinško upravno razdelitev do leta 1803, sedmi kanton ljubljanskega distrikta za časa francoske oblasti, upravni okraj do leta 1849 in celotni upravni razvoj do danes, ko je Stara Loka skupaj s Podlubnikom le še krajevna skupnost v občini Škofja Loka. V poglavju "Cerkvene zadeve - župnija" je povzel pregled cerkvenega razvoja, ki je sicer v obstoječi literaturi najtemeljiteje obdelan. V poglavju "Šolske zadeve" izvemo, da Stara Loka nima lastne osnovne šole, ima pa Center slepih in slabovidnih z ekonomsko komercialno šolo V. stopnje. Sledijo podrobni opisi cerkvenih stavb (stara župnijska cerkev, sedanja župnijska cerkev, kapela - kostnica sv. Lovrenca in kapelica Marije Brezmadežne pod cerkvijo), opisi nagrobnikov iz podre župnijske cerkve, ki so dragocena starološka posebnost, in opis starološkega pokopališča. V Stari Loki je najimpozantnejša posvetna zgradba Starološka graščina, ki jo avtor podrobno opiše, prav tako kot njeno posest in lastnike, pri čemer se zaustavi pri rodbini Stralil in njihovi zbirki muzealij, knjig, arhivalij in slik ter njihovi vodni napravi iz leta 1905, ki je poganjala krožno žago, slamoreznicu in mlatilnico.

Kramerjeva kronika (in drugi viri iz Nadškofijskega arhiva v Ljubljani) je tudi čudovit etnografski vir, zato je bilo možno opisati družabno in politično življenje v Stari Loki, navade in običaje, versko-prosvetna opravila, romanja, darovanje živinskih figuric

sv. Štefanu, kulinarične posebnosti (trente, alehije in laške smotjke) in lik Staroločana. Zanimivost v Stari Loki je bila iz okoli leta 1909 državna drevesnica, ki je delovala vse do izgradnje novega šolskega centra na Podnu. Sicer pa je od gospodarskih institucij delovala v Stari Loki od leta 1896 do 1947 Hranilnica in posojilnica, registrirana zadruga z omejeno zavezo. Kot vsak kraj na Slovenskem je tudi Stara Loka imela svoje gasilce in leta 1900 ustanovljena gasilsko društvo.

Osrednje poglavje so "Hiše". Za njihov opis oziroma razumevanje je bralec namenjeno pojasnilo z uporabljenimi kraticami, sledi pa navajanje vseh hiš po sedajni numeraciji. Poleg opisa sedanjih 155 staroloških hiš avtor navaja tudi opis vseh hiš, ki so nekoč spadale v Stara Loka, danes pa so v drugih naseljih ali ulicah. Sklepni avtorjevimi mislim sledijo še poglavja o slovenščini, prikaz urbanistične rasti od 16. stoletja dalje in podložnosti hiš s kartami in drugimi statističnimi podatki. Knjiga je obogatena s slikovnim gradivom iz loškega muzeja, loškega arhiva in s sodobnimi fotografijami. Skratka, pred nami je izjemno izčrpna zgodovinska, arhivistična, umetnostnozgodovinska, etnološka ... razprava, ki je razen strokovnjakov v prvi vrsti namenjena in posvečena domačinom.

Žarko Bizjak

Lojz Tršan, Razbitje OF in partije v Ljubljani v zadnjem obdobju nemške okupacije, Zbirka Viri št. 10, ADS, Ljubljana 1996, 145 strani

V zbirki Viri, ki jih izdaja Arhivsko društvo Slovenije, je kot 10., jubilejni, zvezek izšlo delo z naslovom Razbitje OF in partije v Ljubljani v zadnjem obdobju nemške okupacije. Za tisk ga je pripravil kolega magister Lojz Tršan, zaposlen v Arhivu Slovenije, ki se je že v preteklih letih največ ukvarjal prav z zgodovino ljubljanskega odporništvja in problemi njegove organizacije. Delo je sestavljeno iz več delov, in sicer avtorjevega besedila, ki je razdeljeno na spremno besedo, uvod in sklep, ter objave dveh dokumentov: Zapisnika o zaslišanju Leopoldine Mekina, sestavljenega na Upravi policije v Ljubljani, ter Poročila o KP in OF v Ljubljani. Na koncu je magister Tršan dodal še pregled virov o vdoru v ilegalno organizacijo v Ljubljani v letih 1944 in 1945, opombe, povzetek v angleščini in kazalo oseb. Sprva je avtor sicer nameraval objaviti le obsežen zbirnik zaslišanja Leopoldine Mekine, ki se nahaja v Arhivu Slovenije, v dislocirani enoti na Kongresnem trgu, gre za bivši Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, vendar se je po podrobnejšem raziskovanju problematike odločil tudi še za objavo končnega policijskega Poročila o KP in OF v Ljubljani, ki se nahaja v Arhivu ministrstva za notranje zadeve. Oba dokumenta, ki sta tudi precej obsežna, se namreč v precejšnji meri

dopolnjujeta in skupaj zelo podrobno in neposredno odsliskavata strukturo in delovanje osvobodilne organizacije v mestu. Viri seveda navajajo poleg cele vrste točnih podatkov, ki izvirajo iz zaslišanj in zaplenjene dokumentacije, zlasti v končnem poročilu, tudi vrsto ocen, ki so jih dodali nasprotniki gibanja sami, na kar opozarja tudi avtor.

V celoti gledano pa omenjeni viri predstavljajo predvsem izjemno pomembno gradivo za poznavanje medvojnega dogajanja v Ljubljani, zlasti še seveda za zgodovino osvobodilnega gibanja v mestu. To po eni strani zaradi svojih raznovrstnih oblik in mnogoterih dejavnosti, množičnosti in zgodnjega nastanka predstavlja svojevrsten izviren fenomen ne le v tedanjih slovenskih in jugoslovanskih, temveč tudi evropskih razmerah. Po drugi strani pa zaradi ključne vloge Ljubljane kot prvotnega središča in žarišča osvobodilnega gibanja obravnavanje problematike podtalnega urbanega odporništvaja dejansko presega ljubljanski lokalni okvir.

V tem smislu predstavlja objava dokumentov v bistvu nadaljevanje Tršanovega raziskovanja te problematike, saj je nedolgo tega izdal knjigo *OF v Ljubljani, organiziranost v času italijanske okupacije 1943*, ki temelji na avtorjevem magistrskem delu, obravnaveni na zgodovinskem oddelku Filozofske fakultete v Ljubljani, le da se je tokrat odločil za nekoliko drugačen pristop, prepustil je vironi, da govorijo sami. O vlogi in pomenu okupirane Ljubljane je bilo sicer v literaturi že precej napisanega, vendar pa predstavljajo omenjeni dokumenti tako bogat vir, da v mnogočem dopolnjujejo naše vedenje o tej problematiki, zlasti z vidika organiziranosti osvobodilnega gibanja po kapitulaciji Italije in odnosov med njegovimi nosilci ter tudi delovanja njegovih nasprotnikov, da ga uničijo. Tako da lahko rečemo, da je magister Tršan s svojim pristopom na zelo zanimiv način osvežil in poglobil poznavanje ljubljanske medvojnega zgodovine ter na nek način zaokrožil svoje raziskovanje, ki ga je pričel z magistrirjenim.

Na koncu naj poudarim, da ima delo tudi aktualno vrednost, ki presega zanimanje ozkih strokovnih krogov, saj se ukvarja s problematiko, ki še danes na nek način buri duhove na Slovenskem. Tudi s tega vidika bo delo prispevek k boljšemu poznavanju vojnega časa, saj zapolnjuje nekatere vrzeli v vedenju o naši polpretekli dobi.

Bajam Godeža

knjiga Braneta C. Šuštarja: *Spodnja Šiška pušclje Ljubljane*. Knjiga predstavlja nekoliko preurejeno in dopolnjeno magistrsko nalogo navedenega avtorja, ki jo je zagovarjal decembra 1995. leta na oddelku za zgodovino ljubljanske filozofske fakultete. Kot pove že podnaslov: *Arhivski zapiski s poti vasi v predmestje 1885-1914*, je delo nastalo predvsem na podlagi proučevanj ohranjenega arhivskega gradiva za to obdobje in področje. Prav to dejstvo daje monografiji veliko vrednost. Avtor je namreč pregledal in uporabil za svojo raziskavo arhivsko gradivo, ki se nanaša na področje Spodnje Šiške, tako v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Arhivu Republike Slovenije, Frančiškanskem provincialnem arhivu, Državnem arhivu v Trstu, Župnijskem arhivu župnije sv. Frančiška Ljubljana, kot tudi v Knjižnici Šiška, Slovenskem žolskem muzeju ter Arhivu Slovenskih železnic. Zraven je pritegnil še razne tiskane vire, predvsem statistične preglede, časopise ter obstoječo literaturo.

Vsehino knjige je razdeljena na deset poglavij. V prvem poglavju nas avtor seznanja s starejšo preteklostjo kraja, od navedb razprav in omemb imena Šiška, preko pregleda zemljiških gospostev in njihovih posestev v Šiški ter razvoja naselja nas popelje v čas druge polovice 19. stoletja in s tem do drugega poglavja, v katerem opiše občino, njeno poslovanje ter občinske deželnozbornske volitve. V tretjem in četrtem poglavju se posveča gospodarski zgodovini kraja, in sicer opisuje, kako se je kmečka podoba Spodnje Šiške umikala pred rastočimi neagrarnimi dejavnostmi. Gradbeni, komunalni in prometni razvoj kraja predstavi v petem poglavju. Naslednja poglavja opisujejo cerkvene razmere, šolstvo v Spodnji Šiški, društva in zadruga ter zdravstvo in socialo. V zadnjem (desetem) poglavju nam avtor poda potek postopnega prehajanja občine Spodnja Šiška v okvir mesta Ljubljane do leta 1914, ko je postala ljubljansko predmestje. Knjiga se zaključuje s kazalom osebnih in krajevnih imen ter prilogama: seznamom hiš v Spodnji Šiški v letu 1906 in skico ulice, hiš in hišnih števil v Spodnji Šiški okoli leta 1903.

Študije razvoja Spodnje Šiške se je avtor lotil s strokovno znanstvenim pristopom, vendar je s svojim slogom pisanja ter objavo veliko zanimivega slikovnega materiala to monografijo naredil zelo privlačno ne samo za strokovnjaka, raziskovalca, temveč tudi za povprečnega bralca, ljubitelja krajevne zgodovine.

Sonja Anžič

Branko C. Šuštar, Spodnja Šiška pušclje Ljubljane, Arhivski zapiski s poti vasi v predmestje 1885-1914, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 18, Ljubljana 1996, 376 strani

V okviru serije publikacij, ki jih izdaja Zgodovinski arhiv Ljubljana: *Gradivo in razprave*, je v drugi polovici leta 1996 pod zaporedno številko 18 izšla

Dušan Kos, Celjska knjiga listin I., Listine svobodnih gospodov Žovneških do leta 1341, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Muzej novejšje zgodovine Celje, Ljubljana, Celje 1996

Svobodni gospodje Žovneški, grofje Celjski, od 1436 pokneženi grofje Celjski so edina velika dinastija, pomembna tudi v evropski politiki, ki je imela

sedež na Slovenskem. Nihče, ki se ukvarja s srednjeveško zgodovino na naših tleh, ne more mimo tega, da hi jih vsaj omenil. S poročnimi zvezami ter vojskovanjem v službi cesarja Karla IV., Habsburžanov, brandenburških vojvod, nemškega viteškega reda in zlasti ogrskih kraljev so si Celjani pridobili obsežna ozemlja in s tem povezan politični vpliv. Na vrhuncu moči so imeli Celjski posesti na spodnjem Štajerskem, Kranjskem, Koroškem in v ogrskem kraljestvu. Celjska grofija se je s posebno finančno upravo ohranila še globoko v novi vek, vse do konca 17. stol. Njihov dvor v Celju je bil poleg Trsta edini kraj, kamor so segali evropski kulturni in umetnostni tokovi (humanizem in renesansa).

Kljub vsemu naštetemu dosedaj ni bila napisana zaokrožena zgodovina grofov Celjskih. V želji, da bi omogočili nastanek takega dela, je bila sprejeta odločitev o izdaji virov za zgodovino grofov Celjskih. V petih do šestih zvezkih naj bi objavili vsehino vseh listin, kjer srečamo člane omenjene družine, sledili bi zapisi v kronikah, analih, pesnitvah ter virih upravnega značaja (protokoli, registri, urharji, fevdne knjige idr.).

Pred nami je tako prvi rezultat obsežnega projekta, listine svobodnih gospodov Žovneških do leta 1341, ko so bili povzdignjeni v grofe. Avtor, dr. Dušan Kos, je predstavil 212 listin, ki jih je zbral v štirinajstih arhivih, knjižnicah in muzejih (Arhiv Republike Slovenije Ljubljana, Arhiv samostana Stična, Arhiv samostana Šentpavel na Koroškem, Arhiv samostana sv. Petra v Salzburgu, Mestna knjižnica v Vidnu (Bibliotheca comunale Udine), Bavarski državni arhiv v Münchnu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München), Hišni, dvorni in državni arhiv Dunaj (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien), Arhiv dvorne komore Dunaj (Hofkammerarchiv Wien), Arhiv škofije Krka v Celoveu (Diözesanarchiv Gurk, Klagenfurt), Koroški deželni arhiv v Celoveu (Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt), Nadškofijski arhiv Ljubljana, Avstrijska narodna knjižnica (Österreichische Nationalbibliothek Wien), Štajerski deželni arhiv Gradec (Steiermärkisches Landesarchiv Graz), Tirolski deželni muzej Ferdinandeum Innsbruck (Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum). Avtor je pregledal tudi nekaj deset objav virov, o čemer priča seznam le-teh. Med najstarejše listine iz srede 12. stol. je uvrščenih tudi nekaj tralicijskih notic, ki formalno niso prave listine, marveč zapisi omejene pravne vrednosti. Vsaka listina je predstavljena z datumom in krajem izstavitve, regestom, podatki o nahajališču originala, morebitnih prepisov ter objavah, sledi transliterirano besedilo in opis pečata(ov). V celoti so transliterirane tiste listine, pri katerih so Žovneški prejemniki ali izstavitelji oz. je njihova vloga histvena. V primerih, ko se omenjajo le kot priče ali sopečatelji, je objavljen le del, ki jih zadeva. Pri transliteraciji se je avtor držal sodobnih edicijskih načel za listine. Podobno se je avtor odločil tudi le za opis pečatov Žovneških. Posebno pa so za arhiviste dragocene objavljene dorzalne notie in stare arhivske signature, ki bi mogle služiti raziskavam urejenosti arhiva grofov Celjskih. Avtor se je potrudil in poleg ohičajnih imenskega in krajevnega izdelal tudi

stvarni indeks, ki je nujno subjektiven in morila ravno zato tudi tolikokrat pogrešan. K bogati opremi knjige veliko prispeva tudi sedemindvajset barvnih fotografij listin in nekaterih pečatov.

Celjska knjiga listin I je tako začetek večjega projekta, katerega nadaljevanje bi si želela vsa strokovna in tudi širša javnost.

Jože Škofljanec

Berndt Hausberger, Jesuiten aus Mitteleuropa im kolonialen Mexiko, Eine Biobibliographie. Verlag für Geschichte und Politik Wien - R. Oldenbourg Verlag München 1995, Studien zur Geschichte und Kultur der Iberischen und Iberoamerikanischen Länder (Institut für Geschichte der Universität Wien). Izdajatelj: Friedrich Edelmayer, Alfred Kohler in Jose Carlos Rueda Fernandez, 436 strani

Delo B. Hausbergerja se ukvarja z jezuitskimi misijoni v novem svetu kot z enim od poglavij evropske ekspanzije v zgodnjem novem veku. Pomen jezuitov za širjenje krščanstva v novem svetu je zelo velik. V različnih regijah na robu španskega imperija je bil njihov namen instalitev evropske krščanske kulture. Najbolj znani so misijoni ob srednjem toku reke Rio Parana in nekaterih njenih pritokih. Tam je bila v začetku 17. stoletja ustanovljena misijonska provinca Paragvaj. Jezuitska provinca Paragvaj, imenovana tudi jezuitska država, je bila najvažnejša provinca v španskih kolonijah Južne, Srednje in Severne Amerike. V tem času so bile ustanovljene province tudi v Boliviji in v pragozdnih na največjem pritoču Amazonke. Jezuitski red je bil aktiven tudi v Severni in Srednji Ameriki.

Knjiga se osredotoča na jezuitske misijone v Mehiki, ki so sicer manj poznani, vendar je njihov pomen primerljiv z misijonom v Paragvaju. Mehika je bila takrat osrednja pokrajina kraljestva Nove Španije. Prvi jezuiti so prišli v Mehiko v drugi polovici 16. stoletja. Njihovo delovanje je bilo skoncentrirano predvsem na severozahodna področja Mehike. Od tam se je njihova misijonska dejavnost širila vse do srede 17. stoletja, ko je nekoliko upadla. Konec jezuitskih misijonov v Mehiki je prišel iznenada, ko je kralj Karel III. leta 1767 izgnal vse jezuite iz dežel pod njegovo kruno.

O pomenu sicer manj znanega jezuitskega misijona v Mehiki, v primerjavi s Paragvajsko provinco, nam veliko povedo že statistični podatki. Sredi 17. stoletja je v mehiških misijonih delovalo 60 jezuitov, v Paragvaju pa 52, leta 1767 je živelo v misijonih v Mehiki 122.000 indijancev, v Paragvaju pa 113.000.

Indijanci na Severozahodu Mehike so živeli v glavnem v enostavnih kmečkih skupnostih brez državne organizacije. Za takratne Evropejce so bili barbari in ohranila so se le redka imena indijanskih ljudstev,

ki so živela na področju jugozahodne Mehike. Jezuiti so si prizadevali, da bi nomadske indijance naselili v stalna naselja, kjer so postavili cerkev, ki je skrbelo za spreobrnjene indijance. Vse to je zaradi prehitane in organizacije zahtevalo spremembo indijanskih navad, uveljavljanje poljedelstva, vzpostavitev organizacije dela in discipline. Spreminjanje dotedanjih navad indijancev ni šlo vedno brez konfliktov in nasilja. Poljedelstvo je prinašalo, poleg preživetja indijancev, misijonu tudi profit. Denar so porabili tako za obleke napol golih indijancev, kot tudi za vzdrževanje in izgradnjo novih cerkva, saj je moral za ta sredstva misijon večinoma poskrbeti sam. Jezuiti so skrbeli tudi za šolstvo in tudi druge dejavnosti, kot npr. naravoslovne raziskave.

Jezuiti so tesno sodelovali s kolonialno državo, ki je misijonarje tudi poklicala. Država je ščitila njihovo delovanje z manjšimi vojaškimi enotami, ki so bile prisotne v mejnih provincah. Gotovo je bilo pokristjanjenje indijancev religiozno hotenje španske kraljevine, vendar so bili misijoni po drugi strani uporabljeni tudi kot instrument vzpostavitve oblasti v okoljih, kjer so se izkazale druge metode osvajanja za neuspešne ali predrage. Kolonialna država ni pričakovala od misijonarjev le, da spreobrnejo indijance, ampak tudi njihovo vključitev pod državno gospostvo kot uporabnih, delovnih podložnikov, ki plačujejo davke. Zaradi številnih hudih kužnih epidemij, ki so ves čas misijonov razsajale med indijanci, pa nikoli ni bilo moč doseči s strani države zaželeno produktivnosti. Tu je bil tudi vir sporov med jezuiti in državo. Jezuiti so se upirali prevelikemu izkoriščanju indijancev in njihovega prisilnemu delu v korist privatalnih posestnikov, ki ga je organizirala država. Uspehi jezuitov pri tem je bil le delen. Tako tudi sodelovanje med jezuiti in državo ni bilo brez nasprotij in sporov. Državi so bili jezuiti sumljivi tudi zaradi prosvetiteljskega delovanja. Dejavnost jezuitov je pripeljala ponekod do vzporedne oblasti cerkve in kralja, posebno v Paragvaju, zaradi česar jim je država očitala separatizem.

Knjiga se osredotoča na doprinos srednjeevropskih misijonarjev pri izgradnji misijonskega sistema v kolonialni Mehiki. Zaradi pomanjkanja španskih jezuitov so pošiljali v misijone tudi jezuite iz drugih provinc, čeprav so imeli Španci do njih veliko nezaupanje. Misijonarji iz Srednje Evrope tvorijo v okviru misijonov dokaj pregledno skupino. Prišli so iz petih provinc, avstrijske, češke, zgornjenemške, zgornje in spodnje renske. Skupaj jih je bilo 89, štirje pa so na poti umrli. Podan je ločen seznam jezuitov iz Srednje Evrope, dejavnih v Mehiki. Podrobno so evidentirani viri za zgodovino jezuitskih misijonov. Za vsakega od dejavnih misijonarjev je naveden čimpopolnejši seznam arhivskega gradiva, pisem, obravnav, poročil in drugih spisov, ki zadevajo določeno osebo.

Med jezuiti v misijonih jih srečamo kar nekaj iz notranjeavstrijskih dežel. Iz naših krajev pa kaže posebno omeniti Marka Antonija Kappusa, pomembnega zoologa, ki je bil rojen leta 1657 v Ljubljani, in Janeza Marijo Ratkaia, ki je bil rojen leta 1647 na Pljuju.

Večina gradiva ni iz srednjeevropskih arhivov, ampak iz Mehike (Archivio General de la Nacion,

Mexico), Španije (Archivio General de Indias, Sevilla) in različnih zbirk iz ZDA, v manjši meri pa seveda še iz številnih drugih arhivov, od katerih je potrebno omeniti predvsem Archivum Romanum Societatis Iesu, Rim. Knjiga je sestavljena iz kratke zgodovine jezuitskih misijonov v Mehiki, kratke biografije posameznih jezuitov, ki so delovali v misijonih, ter zelo podroben seznam arhivskega gradiva.

Naslovi poglavij so: K identiteti srednjeevropskih jezuitov. Pot v Mehiko. Življenje v misijonih. Razmerje srednjeevropceev do Špancev. Izgon jezuitov. Najobsežnejši del knjige sestavlja poglavje: Jezuiti iz Srednje Evrope v kolonialni Mehiki, bio-bibliografski seznam. Dodatki: Seznam jezuitov, ki se jih napačno povezuje z Mehiko. Karakterizacija jezuitov po katalogih Mehške province. Srednjeevropski člani jezuitske ekspedicije v Mehiki. Klimatske razmere v misijonih.

Delo je opremljeno z imenskim in krajevnim indeksom.

Matevž Košir

Tamara Griesser- Pečar, France M. Dolinar, Rožmanov proces, Ljubljana, Družina 1996, 317 strani

Oktober 1996 je založba Družina v sodelovanju z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije izdala knjigo dr. Tamare Griesser Pečar in dr. Franceta Martina Dolinarja¹ Rožmanov proces. Sestavljena je iz dveh zgodovinskih ekspertiz, ki ju je naročil generalni državni tožilec Republike Slovenije zaradi obnove kazenskega postopka proti tedanjemu ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu,² ki ga je vojaško sodišče IV. jugoslovanske armade v odsotnosti obsodilo "na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo 18 let, izgubo političnih in državljskih pravic za dobo 10 let po izdržani kazni ter zaplembo celotne imovine".³ Vrhovno sodišče FLRJ v Beogradu je na pritožbo Rožmanovega branileca 30. avgusta 1946 sodbo v celoti potrdilo in ga dodatno obsodilo še na izgubo državljanstva, izgubo političnih in državljskih pravic pa je znižalo na 5 let.

Knjiga je vzbudila v slovenski javnosti veliko pozornost. To je povsem razumljivo, saj je, kakor je v

¹ Razprava dr. Dolinarja je objavljena tudi v Zgodovinskem časopisu 51/1996, št. 1, 2 in 3.

² 29. decembra je generalni državni tožilec Republike Slovenije dr. Anton Duhnič vložil zahtevo za obnovitev postopka pri Okrožnem sodišču v Ljubljani, ki ju je senat tega sodišča 25. septembra 1996 zavnil. Generalni državni tožilec se je 3. januarja 1997 proti temu sklepu pritožil. O pritožbi ni odločalo višje ljubljansko sodišče.

³ Arhiv Ministrstva za notranje zadeve, Proces Rožman 80/6. Citirani pri Tamara Griesser Pečar, France Martin Dolinar: Rožmanov proces, Ljubljana 1996, str. 195 (natislej: Rožmanov proces)

spremi besedi napisal dr. Alojzij Šuštar, "medvojno zadržanje ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana še danes sporno".⁴

Obe razpravi sta nastali samostojno, v veliki meri na podlagi istih virov in literature, a se v marsičem razlikujeta.⁵ Dr. Griesser Pečarjeva, ki je napisala prvih 190 od 317 strani celotne publikacije, je svoje delo razdelila na 14 poglavij, v katerih skuša čimbolj slediti točkam obtožnice. Avtor druge razprave pa je ločil uvod od osrednjega dela, ki v osmih poglavjih obravnava štiri večje vsebinske sklope; Rožmanovo politično prepričanje pred okupacijo, njegovo delovanje v času italijanske in nemške okupacije, odnos OF in vodstva KPS do škofa.

Na začetku sta oba avtorja navedla kratek Rožmanov življenjepis, s tem da je dr. Dolinar namenil več pozornosti škofovi osebnosti, predvsem pa načinu njegovega pastoralnega dela. Predstavil ga je kot človeka, "ki je znal z govorjeno besedo pritegniti ljudi in omečiti njihova srea",⁶ hkrati pa naj bi bil tudi "presenetljivo sprejemljiv za pobude svoje okolice", človek, ki se težko odloča, ki vedno išče potrditev za pravilnost svoje odločitve, zaradi česar "se je tako rekoč po črki držal nauka papeževih okrožnic".⁷ Z razliko od njegovega predhodnika škofa Jegliča ni zagovarjal aktivnega političnega udejstvovanja duhovnikov, ker je menil, da lahko le "prepričan in globoko veren katoliški laik zastopa verske in moralne norme ter interese Cerkve v političnem in strankarskem življenju".⁸ Medtem ko si je avtorica prve razprave prizadevala za presojo procesa predvsem na pravni osnovi, saj v prvih treh poglavjih govori le o ciljih procesa, neodvisnosti oz. odvisnosti sodstva, presojanju dokazov, razlikovanju vrst kolaboracij na podlagi domače in tuje literature, značilnosti zakonskih predpisov v socialistični jugoslovanski državi, zakonitosti oz. legalnosti stare in nove jugoslovanske vlade v obdobju med 2. svetovno vojno, pa avtor druge razprave ta vprašanja v uvodnem poglavju sicer nakaže, vendar skuša osvetliti dogodke bolj iz zgodovinskega vidika.

V nadaljevanju oba pisca, večkrat v drugačnem zaporedju in z različno oblikovanimi naslovi, obravnava Rožmanovo sodelovanje z meščanskimi strankami v predvojnem obdobju in njihove priprave na okupacijo, razčlenjujeta škofov odnos do italijanskih in nemških oblasti, njegov obisk pri visokem komisarju Grazioliju ob koncu aprila 1941, vprašljivost vdanostne izjave Mussoliniju,⁹ sestanke meščanskih političnih strank v nadškofijskem dvorcu v letu 1942 in Rožmanovo vlogo na njih, spomenico z dne 12. 9. 1942, navajata številna Rožmanova posredovanja za izseljence, internirance, zapornike, talce, preganjane

duhovnike,¹⁰ predstavila njegov odnos do komunizma in OF, stike z Vatikanom, povezave z akademskim klubom Straža, škofovo zadržanje do oboroženih enot, ki so se borile proti OF (vaške straže, slovensko domobranstvo itd.), odnos do vojaških kuratov, udeležbo pri obeh domobranskih prisegah¹¹ in njegovo vlogo v Narodnem odboru v zadnjih dneh vojne na slovenskih tleh. V zadnjih poglavjih pa sta namenila pozornost različnim temam. Medtem ko je dr. Dolinar namenil odhodu škofa iz domovine 5. maja 1945 le eno stran, pa dr. Griesser Pečarjeva Rožmanovo bivanje v Avstriji od 5. maja 1945 do 4. marca 1948, ko je odšel v Švico, predstavi v samostojnem poglavju z naslovom Politika zahodnih zaveznikov in škof Rožman. Več pozornosti pa je dr. Dolinar namenil odnosu OF oz. vodstva KPS do Rožmana,¹² ki mu je posvetil obsežno sedmo oz. predzadnje poglavje, ki ga je razdelil na štiri dele: Pisma in opozorila OF škofu Rožmanu, Pisma Metoda Mikuža škofu Rožmanu, Pismo Edvarda Kocbeka škofu Rožmanu, Cankarjevo pismo škofu Rožmanu, Rožmanov odgovor Borisu Kidriču, Dubovniki in Osvobodilna fronta.

Njune ugotovitve niso povsem enake. V uvodnih poglavjih sta sicer oba avtorja izrazila skupno stališče, da sodni organi sploh niso želeli ugotavljati konkretne krivde obtoženega, marveč naj bi bili hoteli doseči le moralno obsodbo tako Rožmana kot posameznika, kakor tudi cerkve kot ustanove. Čeprav je sodišče razpolagalo z obsežno dokumentacijo, pa naj bi bilo uporabilo le za škofa obremenilno gradivo.¹³ Poleg tega je sojenje spremljala močna medijska propaganda, ki naj bi bila vzpodbujala nenaklonjenost javnosti do obtoženih. Zavajajoče naj bi bilo tudi dejstvo, da so Rožmanu sodili skupaj s predstavnikom okupacijskih oblasti in visokim SS funkcionarjem Erwinom Rösenerjem, s poveljnikoma slovenskega domobranstva Leonom Rupnikom in Milkom Vizjakom, z upravnikom ljubljanske policije dr. Lovrom Hacinou in ministrom jugoslovanske vlade v begunstvu dr. Milto Krekom. Vse to naj bi dajalo procesu proti Rožmanu značaj političnega montiranega procesa. Tudi škofov antikomunizem po mnenju obeh avtorjev ni problematičen, saj naj bi se bil ravnal povsem v skladu z okrožnico Pija XI, "Divini Redemptoris" z dne 18. marca 1937,¹⁴ v kateri je papež razglasil, da "je komunizem že v svojem bistvu zmota in nihče, ki

⁴ Rožmanov proces, str. 9.

⁵ Seznam virov in literature se nahaja ob koncu razprave tr. Griesser Pečarjeva (str. 183-189).

⁶ Rožmanov proces, str. 201.

⁷ Rožmanov proces, str. 202.

⁸ Rožmanov proces, str. 201-202.

⁹ Sodišče je pu mnenju obeh avtorjev upištevali potrjeni tekst te izjave. Ta naj bi bila prvotno namenjena Grazioliju, ki pa naj bi jo priredil in prenaslavlil v vladniški izjavi Duceju.

¹⁰ Predvsem pri italijanskih okupacijskih oblasteh, saj naj bi imel pri nemških bistveno manj uspeha.

¹¹ 20. aprila 1944, na Hitlerjev rojstni dan, in 30. januarja 1945, ob 12. obletnici Hitlerjevega prevzema oblasti.

¹² Dr. Tamara Griesser Pečar je podrobneje razložila le Rožmanov odnos do Osvobodilne fronte (str. 83-102).

¹³ Kot dokaz za to trditve sta bila navedla pisemni izjavi Ivanke Tuničič, ki ju je dr. Dolinar objavil v četni. Matji narodnega benija Tuneta Tuničiča je namreč izjavila, da je škof Rožman večkrat posredoval za njenega sina, pa tudi za druge zaprte komuniste, tako v času pred 2. svetovno vojno kot med njo.

¹⁴ Nibešen tekst obeh avtorjev ne obravnava Rožmanovega odnosa do okrožnice Mil Brennerjeve Surge (Z globuko zaskrbljenosti), ki je izšla že 4 dni prej, 14. marca 1937, v kateri je papež "obsojil skrajnosti nacistične diktature" (Zgodovina krščanstva, str. 593).

bi rad rešil krščansko omiko, ne more sodelovati z njim ne tako ne drugače".¹⁵ Poleg tega naj bi dobival tudi nevladna poročila in stanju v Sovjetski zvezi. Zato se je kljub temu, da je "okupatorje zavračal in zaničeval, predvsem nemške", odločil izbrati nevarnost, ki je bila po njegovem mnenju za slovenski narod manjša: "Rožman je smatral, da je okupacija časovno omejena. Stalno se je zavedal, da bo komunizem nevaren tudi po njej. Dolgoročno ga je smatral za najbolj nevarnega. Verjetno je, v primerjavi z njim, omejeno sprejemanje italijanske okupacije - najbrž pa ne nemške - smatral za manjše zlo."¹⁶

Tudi škofovo občevanje z okupacijskimi oblastmi, še zlasti italijanskimi, po njunem mnenju ni vprašljivo. Škof naj bi namreč le na tak način lahko pomagal svojim rojakom v zaporih in internaciji, takoj po okupaciji pa je moral poskrbeti za pregnane duhovnike z Gorenjske in Štajerske, ki so se pred Nemci zatekli v Ljubljansko pokrajino, "reševati pereč gospodarski položaj, saj je škofija ostala brez dohodkov za vzdrževanje Škofovih zavodov, semenišča in brez sredstev za pomoč beguncem", pa tudi povezava z Vatikanom brez dovoljenja okupacijskih oblasti ni bila možna.¹⁷

Tamara Griesser Pečar meni, da Rožmanovo sodelovanje z okupatorjem ustreza merilom t. i. "taktične kolaboracije" v smislu obrazložitve Wernerja Ringsa, kakor jo je podal v delu "Leben mit dem Feind" (Življenje s sovražnikom): "Spustim se v to, da z okupatorsko oblastjo sodelujem, čeprav sem nasprotnik nacionalsocializma in Hitlerjevega rajha. Moja kolaboracija lahko služi različnim ciljem: zbliniti tujo oblast, da bi bili spet svobodni; kolikor je mogoče preprečevati množične umore neololžnih; uresničevanje političnih ilij, ki preprečujejo nacionalsocialistično vladavino. Kakorkoli že, moja kolaboracija je krinka mojega odpora, tlel boja."¹⁸ Veniar pa tega odpora ne bi smeli razumeti v političnem smislu, ampak "kot pogost odpor proti nečloveškemu ravnanju s prebivalstvom". Tako sodelovanje naj bi bilo po avtoričinem mnenju "pravno in moralno sporno ali celo nizkotno samo s stališča komunističnih interesov".¹⁹ Vprašljivo se ji zdi le dejstvo, "da škof - kolikor je avtorica lahko ugotovila - nikoli ni javno ožigosal prisotnosti okupatorja kot take. Ni se spuščal v politično vprašanje, da je tu fašistična zločinska agresorska vlada v Rimu napadla drug narod. Do okupatorjev se je nasprotno obnašal, kot da bi bila ta okupatorska oblast sposobna v bistvu ohraniti mir in mir v zadovoljstvo državljanov, kar pa je propadlo zaradi različnih pretiranih italijanskih ukrepov". Vendar v nadaljevanju teksta pravi, da "vse to lahko razumemo zaradi prizadevanja, značilnega za taktično kolaboracijo: v praktični vsakdanjosti hoče lajšati trpljenje in prebivalstvu krepiti voljo do življenja.

Poleg tega je Rožman menil, da sta tako fašistična vlada v Rimu kot tudi nacionalsocialistična v Berlinu prehodna pojava. Pogosto je omenil, da bosta v doglednem času premagani. Do takrat pa naj bi prebivalstvo preživelo čimbolj nedotaknjeno. V tem smislu se je v odnosu do okupatorja postavil na stališče: "Dajte cesarju, kar je cesarjevega in bogu kar je božjega".²⁰

Več pomislekov pa ima avtor druge študije. Tudi on meni, da je bilo neke vrste sodelovanje škofa z okupacijskimi oblastmi nujno, in poudarja, da so bili tovrstni medsebojni stiki "del diplomatske igre", v kateri je vsaka stran "hotela zase iztržiti čim več". Vendar pa se sprašuje, če se je škof zavedal "nevarnosti takšne igre", pa tudi tega, "do katere mere mu dolobčila mednarodnega prava dovoljujejo sodelovanje z okupacijskimi oblastmi, da življenje na zasedenem ozemlju v danih pogojih kolikor toliko normalno poteka".²¹ Še manj razjasnen se mu zdi škofov odnos do oboroženega boja domobrancev in njihovih predhodnikov v okviru vojaških enot italijanske in nemške vojske, ki so se borile proti partizanskemu gibanju, z razlogom, da je bilo le-to popolnoma v rokah komunistične partije: "Z izbruhom revolucije so se odnosi med Komunistično partijo in Cerkvijo v Sloveniji še bolj zanestrili in šli v smer, ki je škof Rožman v svojem pastoralnem programu leta 1940 ni predvideval in nanjo ni bil pripravljen. Revolucijo na Slovenskem so izzvali poboji uglednih osebnosti katoliškega tabora na Slovenskem. Smer, za katero se je med vojno odločil del slovenskih katoličanov, pa je bila na nek način posledica predvojne delitve duhov v katoliškem taboru. Ta delitev duhov je dobila svojstven izraz v potencirani aktivnosti katoličanov navzven v obrambo vere in Cerkve. Vsaj del te aktivnosti pa ni bil zakoreninjen v temeljnih vrednotah krščanstva..."²² Dr. Dolinar sicer meni, da je "oborožen upor proti oboroženi revoluciji z vidika mednarodnega prava nedvomno legitimna pravica ogroženega, ki ima pravico zavarnovati svoje življenje in svojo posest".²³ Vendar pa pravi tudi: "V času, ko se je celotna Evropa združila v boju proti fašističnemu in nacističnemu nasilju, je seveda pravno in moralno vprašljivo kot 'manjše zlo' sprejeti orožje od okupatorja in se na njegovi strani boriti proti komunizmu. S tem so dejansko domobranci v obeh protinacistične evropske in ameriške koalicije podaljševali in do neke mere krepili moč nacističnega vojaškega stroja. To dejstvo je postalo usodno za oceno domobranskega gibanja na Slovenskem v obeh zahodnih zaveznikov,

²⁰ Rožmanov proces, str. 47.

Zanimivo bi bilo vedeti, kaj je Vatikan menil o umestnosti uporabe tega gesla v takratni situaciji, saj Dr. Griesser Pečar jeva na str. 152 navaja sledeče besede iz nekoga Hitlerjevega ukaza: "Ko je Vatikan nemški vladi sporočil, da za čas vojne ne more priznati nobenih političnih ozemeljskih sprememb, se je avtomatično postavil zunaj vseh uradnih zvez s področji, ki su bila 1939 priključena ali zasedena."

²¹ Rožmanov proces, str. 211.

²² Rožmanov proces, str. 202-203.

²³ Rožmanov proces, str. 288.

¹⁵ Citirano po: Zgodovina krščanstva, DZS, Ljubljana 1992, str. 599-601.

¹⁶ Rožmanov proces, str. 34.

¹⁷ Rožmanov proces, str. 210-211.

¹⁸ Rožmanov proces, str. 33.

¹⁹ Rožmanov proces, str. 35.

ko so po domobranski prisegi, 20. aprila 1944, domobranci dokončno odpisali kot svoje možne zaveznike.²⁴ Zato je še posebej vprašljiva škofova prisotnost ob domobranskih prisegah na ljubljanskem stadionu, čeprav je maševal le ob prvi prisegi. "Še bolj nerazumljivo" se zdi dr. Dolinarju "škofovo ravnanje ob drugi zaprisegi domobrancev, 30. januarja 1945. Ob tej priliki je maševanje odklonil, po izjavi Rösenerja, zaradi bolezni. Udeležil pa se je slavnostnega mimohoda domobranskih čet pred uršulinsko cerkvijo na Kongresnem trgu. Škofov zagovor, češ da je prišel, 'da bi videl domobrance', ni prepričljiv. Če je bil bolan za mašo, bi lahko ostal 'bolan' tudi za 'parado'.²⁵ Poleg tega naj bi "škofova navzočnost pri mimohodu domobranskih čet pred najvišjimi nemškimi oficirji dala povod za mnoge špekulacije". Izrazil naj bi jo bil tudi general Rösener, saj "je na zaslišanju izjavil, da je škof Rožman na 'parado' prišel 'z izrecnim namenom, da ga slovenski narod vidi in da pokaže, da soglašja z nemško politiko".²⁶ Dr. Dolinar poudari tudi dejstvo, da domobranci, ne glede na to, kakšne namene so imeli, "niso mogli biti slovenska vojska".

Slovensko domobranstvo je bilo namreč oblikovano kot pomožna policijska enota pod vrhovnim poveljstvom generala Rösenerja, ki je moral osebno odobriti "vsako akcijo" in "vsako spremembo v sestavi". Že 20. oktobra 1943 je Rösener kljub protestom slovenskih častnikov ukinitel Glavni inšpektorat slovenskega domobranstva in ga nadomestil z Organizacijskim štabom, "ki ni bil več samostojno poveljstvo, ampak organ, ki je po navodilih nemškega okupatorja organiziral domobranstvo in skrbel za izvajanje posameznih nalog".²⁷ Te odvisnosti domobrancev od nemškega okupatorja naj bi se bil zavedal tudi škof Rožman, saj "se je po lastni izjavi dal natančno poučiti o vsebini prisege." Ta pa naj bi bila jasno odražala "pravno in dejansko odvisnost" domobrancev, in sicer ne glede na to, "ali so prisegli Hitlerju ali ne, ali so prisegli 's figo v žepu' ali ne".²⁸

Posebno vprašanje predstavlja Rožmanov odnos do vojaških koratov. Nekoliko presenetljiva je vsebina škofove spomenice poveljniku slovenskega domobranstva z dne 8. januarja 1944. Dr. Griesser Pečarjeva je navedla le izsek,²⁹ dr. Dolinar pa je dokument objavil v celoti,³⁰ ker po njegovem mnenju "odseva razhajanje glede organizacije domobranstva v samem vodstvu in ker na nek način tudi pogojuje škofove odločitve glede domobrancev vse do konca vojne".³¹ Najpomembnejši del se glasi: "Domobranstvo je vojska prostovoljcev, ki so se prijavili predvsem iz idejnih nagibov za borbo proti komunistični revoluciji. Če te ideje, ki so pač tudi versko-nravnega značaja, obledijo, nujno začne upadati borbenost in

navdosenje, ki je pri prostovoljcih bistvenega pomena, s tem pa se zrahlja tudi disciplina. Zaradi tega je treba najno vzdrževati idejne nagibe nepretrgoma v prvotni moči in jasnosti, kar je predvsem delo kuratov".³² Vprašanje škofovega odnosa do domobrancev je verjetno nasploh najbolj sporno. Dr. Dolinar pravi, da je bil glede domobrancev škof Rožman "očitno v budi zadregi. Na eni strani je odobral njihov oborožen boj proti komunistom, na drugi strani pa ga je nenehno preganjalo vprašanje, če delajo prav".³³ Ob koncu knjige pa tudi napiše, da je škof "do smrti iskal odgovor na vprašanje, ali je on osebno in ali je katoliška stran med drugo svetovno ravnala prav". Čeprav je ob koncu svojega zagovora v nemškem jeziku, ki ga je napisal potem, ko je iz sredstev javnega obveščanja izvedel o obtožbi, zapisal, "da bi tudi v drago vse to več ali manj enako storil",³⁴ pa kasneje očitno v pravilnost svojega ravnanja ni bil več tako prepričan. Morda je k temu pripomoglo tudi dejstvo, da mu "papež Pij XII. takoj po vojni ni omogočil osebnega srečanja z njim, v katerem bi mu lahko pojasnil svoje poglede in svoja stališča ter navedel razloge, zakaj je zapustil svojo škofijo".³⁵

Oba avtorja se strinjata, da bo na več vprašanj mogoče odgovoriti šele takrat, ko bodo dostopni Vatikanski arhivi (raziskovalec je danes na voljo le gradivo do leta 1922), vsi t.i. emigrantski arhivi (npr. arhiv dr. Milhe Kreka) ali če bodo najdeni dokumenti Gestapa, ki jih zgodovinarji še vedno zamažujejo.

Knjiga je sicer nastala kot strokovna ekspertiza, ki naj bi ugotovila opravičenost oz. neopravičenost obtožb proti ljubljanskemu škofu, vendar pa je v mnogočem preseгла okvir, ki bi ga narekovalo zgolj proučevanje Rožmanove dejavnosti v vojnem času. Seznanila nas namreč ni le z medvojnimi dogajanjem na slovenskih tleh, saj je posegla še v obdobje poznih tridesetih let, polno napetosti in slutenj bližajoče se vojne, osvetlila pa je tudi čas po končani 2. svetovni vojni, ki so ga v precejšnji meri zaznamovali prav tovrstni sodni procesi. Vendar pa se odgovor na marsikatero vprašanje še vedno skriva v mraku dvomov in negotovosti. Kako je natančno potekalo delovanje slovenskih meščanskih strank v medvojnem času in kakšni so bili nameni njihovih predstavnikov? Ali je bilo res tako majhno število duhovnikov, ki so kakorkoli podpirali OF? Kakšni razlogi so vodili zahodne sile, ko so se odločale o izročanju tistih oseb, ki jih je jugoslovanska vlada proglasila za vojne zločince? Kaj bi pokazala pravna študija na osnovi mednarodnega prava in v primerjavi s tovrstnimi procesi v drugih državah? In še bi lahko naštevali.

Mateja Jeraj

24 Rožmanov proces, str. 288.

25 Rožmanov proces, str. 292.

26 Rožmanov proces, str. 292.

27 Rožmanov proces, str. 288.

28 Rožmanov proces, str. 289.

29 Rožmanov proces, str. 106.

30 Rožmanov proces, str. 276-278.

31 Rožmanov proces, str. 276.

32 Rožmanov proces, str. 106 in 277. Tekst je v obeh primerih enako podčrtan.

33 Rožmanov proces, str. 289.

34 Rožmanov proces, str. 102.

35 Rožmanov proces, str. 317.

Odsevi preteklosti (1), Iz zgodovine Celja 1780-1848, Muzej novejšje zgodovine v Celju, 1996

O zgodovini Celja je napisanih že kar nekaj knjig in razprav. Tem publikacijam je Muzej Novejšje zgodovine v Celju leta 1996 dodal še eno, in sicer zbornik s skupnim naslovom "Odlsevi preteklosti". Do leta 2000 naj bi izšlo 5 zbornikov, v katerih bodo osvetlili celjsko zgodovino z različnih zornih kotov (upravni razvoj, urbanizacija, gospodarski razvoj, socialna zgodovina, kulturno življenje, spremembe v načinu življenja itl.) na podlagi najnovejših dognanj o celjski preteklosti.

Prvi zbornik, ki je pred nami, zajema obdobje od leta 1780 do 1848, predstavlja pa neke vrste uvod v obdobje zgodovine Celja od začetkov industrializacije do današnjih dni. Zajema prispevke osmih avtorjev.

Po uvodu sledi prvi članek avtorja Aleksandra Žižka: *Upravni razvoj Celja v letih 1748-1850*. V njem izvevni, da je pospešeno uvajanje absolutistične državne uprave v 18. stoletju naletelo na precejšen odpor starih oblastnih in v primeru Celja tudi mestnih samoupravnih organov, ki so si na vse načine prizadevali ohraniti zgodovinske pozicije mesta. Pisarniški opisani primeri nesuglasij med kresijo in mestnim svetom ter seznanitev s pristojnostmi in delovanjem enega in drugega oblastva nam razkrivajo proces preoblikovanja prej suverena mesta v upravni enoti modernizirane države. V prilogah pa so pomembno navedeni: okrožni glavarji in mestni sodniki med 1750-1850, mestni funkcionarji (1801-1850) in odborniki (1804-1850), občinsko zastopstvo leta 1850, mestni sindiki (1720-1815) in uradniki kresije med letoma 1777-1848.

Razprava *Branka Gorapevska: Prastorska širitev celjskega mesta od konca 18. stoletja do sredy 19. stoletja* v uvodu pojasnjuje histvo mest ob koncu 18. stoletja. Avtor ugotavlja, da so mesta bila pomembna družbena in gospodarska središča ter da so vsebolj postajala dominantna poteza v pokrajini. Celje se do srede 19. stoletja prastorsko, s posameznimi izjemami, sploh ni širilo. Razprodaja obzidja in gradnja tatarske ceste v zadnji četrtini 18. stoletja sta imeli zgolj simboličen pomen, saj mesto v tem času ni moglo ponuditi nič takega, kar bi omogočalo hitro rast prebivalstva in s tem tudi mesta.

Kako je bilo z meščanstvom do 40. let 19. stoletja, izvevni iz prispevka *Meščanski svet 1780-1848* avtorja *Janeza Cvirna*. Čeprav se življenjski svet celjskega, moralni ekonomiji cebovskega sveta podrejenega tradicionalnega meščanstva, vse do štiridesetih let ni histvena spreminjal, so se od srede 19. stoletja tudi v mestu ob Savinji morali soočiti z nosilci nove (civilne) družbe. Ta je bila stari diametralno nasprotna. Prvi znani deli novega ideala meščanske družbe so bili pri celjski kresiji zaposleni državni uradniki, v glavnem izobraženci, ki so si že zelo zgodaj prizadevali za reformo tradicionalne puzmfevilalne stanovske družbe. Ob njih pa so bili zagovorniki novega ideala meščanske družbe tudi profesorji na leta 1808 ustanovljeni celjski gimnaziji ter pripadniki nekaterih

drugih (sicer redkih) intelektualnih poklicev (odvetniki).

Grailbeno zgodovino mesta Celja obravnava *Andrej Studen* v razpravi *K zgodovini celjskega bivanjskega vsakdanjika v predmarčni dobi*. Ugotavlja, da je histolno prelomnico v gradbenem razvoju mesta pomenil velik požar leta 1798, ki je skoraj popolnoma upepelil mestn. Obnova mesta je končala srednjeveško in haročno fazo mestnega obzidja. Hiše so postajale zidane in višje, v starem mestnem jedru pa so začele nastajati nove ulice. V nadaljevanju pa je avtor vzel pod drobnogled hiše in stanovanja ter higienske in zdravstvene razmere v predmarčni dobi. Mestne ulice so bile umazane in nemarne, v mestu sta vladala nesnaga in smrad. Mestno kanalizacijo so obnovili 1821., naslonila pa se je na stare rimske kanale.

Bojan Cvelfar se je v svoji razpravi *Posestne razmere celjskih meščanov v luči francijskejskega katastra leta 1825/26* ukvarjal s posestnimi razmerami celjskih meščanov. Katastrska občina Celje je obsegala leta 1825 poleg mesta še Graško, Vodno, Ljubljansko predmestje, Otok ter Dolgo polje. Po navedbah avtorja lesenih stavb v mesta s 163 hišami skorajda ni bilo več. Večina hiš znotraj nekdanjega mestnega obzidja je imela na dvoriščni strani zelenjavni vrt, v bližnji okolici pa so imeli meščani predvsem njive in travnike. V sosednjih katastrskih občinah Zagrad in Lisce so imeli gozdove, pašnike, vinograde, travnike in njive pa na Golovcu, ki je spalal pod katastrsko občino Spodnja Hudinja.

Če nas zanima, katera imena krščencev so bila najpogostejša konec 18. stoletja v Celju, potem najdemo odgovor v prispevku *Andreja Pančnja: Celjani v krstnih knjigah od leta 1773 do 1857*. Članek namreč temelji na krstnih knjigah fare sv. Daniela, ki je obsegala mestn Celje, njegova predmestja in bližnjo okolico. Z njihovo pomočjo je tako predstavljeno naraščanje in upadanje števila prebivalcev, fenomen nezakonskih otrok, razlike med dnevom rojstva in dnevom krsta, spočetja in rojstva po posameznih mesecih, razmerje rojstev med spoloma, pogostosti imen in poklici staršev ter botrov.

Gospodarske razmere v prvi polovici 19. stoletja nam predstavi *Žarko Lazarevič* v članku *Gospodarska podoba Celja v 1. polovici 19. stoletja*. Avtor v tej razpravi obravnava tako agrarni kot neagrarni sektor celjskega gospodarstva - proizvodni in storitveni (trgovina, obrt). Gre torej za prikaz klasične, tradicionalne in gospodarske strukture v mestu in okolici. V nadaljevanju pa je izpostavil še inovacijske procese, to je začetno industrializacijo in prihod železnice do Celja in s tem povezan napredek v preinogovništvu.

Kaku sta bila organizirana šolstvo in zdravstvo v obdobju 1780-1848, nam je v zborniku predstavila *Ivanka Zajc-Cizelj* v dveh prispevkih, in sicer *Šolstvo v Celju v letih 1780-1848* in *Zdravstvo v Celju v letih 1780-1848*. Na področju šolstva so v Celju delovale osmivne in strokovne šole ter gimnazija. Razvoj celjskega zdravstva pa je povezan z nastankom bolnišnice ter z uvajanjem zdravstvenih delavcev in lekarnarjev.

Predhodnik celjskega civilnega bolnišničnega zdravljenja je bil celjski špital, ki je leta 1836 dobil status okrožne bolnišnične ustanove.

Če si na koncu malo podrobneje ogledamo uporabljene vire in literaturo, vidimo, da sta bila pri večini razprav največkrat citirana dva pisca celjske zgodovine, in sicer Andreas Gubo: *Geschichte der Stadt Cilli*, ki je bila izdana leta 1909, in Ignac Orožen: *Celjska kronika*, ki pa je izšla že leta 1854.

Zbornik je predstavljen. Ker pa publikacija ni sama sebi namen, čaka na bralce, da bodo v njej odkrili kaj novega in zanimivega. Seveda pa bo v veliko pomoč tudi raziskovalcem, ki se bodo še vnaprej ukvarjali z zgodovino Celja.

Hedvika Zdravc

"Dve domovini - Two homelands", Razprave o izseljenstvu. Zvezek št. 7. Inštitut za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, Ljubljana 1996, 311 strani

Tudi v preteklem letu je Inštitutu za slovensko izseljenstvo uspelo izdati sedaj že sedmi zvezek svoje znanstvene revije. Revija je več ali manj že izoblikovala krog stalnih in občasnih sodelavcev, ki v njej objavljajo rezultate raziskav raznih strok o problematiki izseljenstva v različnih obdobjih in v različnih okoljih. Tudi dvojezična zasnova objavljanja raziskovalnih rezultatov znatno pripomore k njeni mednarodni afirmaciji.

Snopič je razdeljen na standardne rubrike: Razprave in članki, Poročila in razmišljanja in Knjižne ocene.

Prvi sklop RAZPRAVE IN ČLANKI prinaša štirinajst splošnozgodovinskih, socialno-anthropoloških, literarnozgodovinskih in demografskih raziskav: Univerzitetni profesor dr. Janez STANONIK se v svojem prvem prispevku oddolži Frederiku Ireneju Baragi, slovenskemu misionarju med ameriškimi Indijanci, rojenemu na Dolenjskem, ob dvestoletnici njegovega rojstva (1797-1868). Poleg življenjske poti predstavi tudi njegovo bogato književno ustvarjalnost in zaključuje z bibliografijo Baragovih del. V svojem drugem prispevku *Slavenci v Združenih državah Amerike: obdobje 1848-1891* pa predstavi poglavje za knjigo o književni ustvarjalnosti slovenskih izseljencev v ZDA, to je obdobje med dunajsko marčno revolucijo in izidom prvega slovenskega lista *Amerikanski Slovenci*, ki je začel izhajati v Chicagu. Knjigo pripravlja za tisk ISI ZRC SAZU. Dr. Marjan DRNOVŠEK, ISI ZRC SAZU, strokovnjak za slovensko izseljenstvo v zahodnoevropskih državah, se je osredotočil na pregled slovenskih izseljenskih društev v teh državah med obema vojnoma, ki pa ga bo treba še dopolniti z viri in podatki iz priseljenskih držav. Prvič je objavljen tak zhran pregled in bo labko zelo ko-

ristna orientacija vsakemu raziskovalcu društvenega življenja naših izseljencev v priseljenskih državah zahodne Evrope. Aleksij KALC z Odseka z zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu se je poglobil v statistične vire ngotavljanja izseljenskih procesov in problem njihovega vrednotenja. V svojem prispevku *Ladijske patniške evidence kot vir za zgodovino izseljevanja s posebnim ozirom na izseljenske sezname tržaškega pristanišča*, tudi v nadaljevanju podrobno opiše ta vir evidence. Zvone ŽIGON z ISI ZRC SAZU v svoji raziskavi *Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Ungrarji* najprej izpostavi zgodovinski vidik, nato pa razpravlja o jeziku oz. etnični identiteti različnih generacij slovenskih priseljencev v ta del ameriške podceline, ki so se razlikovale tudi po svetovno-nazorskem prepričanju, v odnosu do monojezičnega okolja in problemov asimilacije. Problematiko Latinske Amerike ohranjava tudi dr. Martin JEVNIKAR, profesor iz Trsta, v razpravi *Slovenski danovi v Južni Ameriki*. V njej prikaže problematiko slovenskih priseljencev povojne generacije, njihovo druženje in vključevanje v novo okolje na tem geografskem območju. Opiše tudi najprezentativnejša zbirališča naših rojakov. Mihael KUZMIČ iz Ljubljane obravnava zgodovino in poslastva *Slavenske evangeličansko-luteranske cerkve sv. Ivana v Betlehemu, Pennsylvania, ZDA*, Mihael GLAVAN, vodja Rokopisnega oddelka NUK v Ljubljani, pa predstavi *Daslej neznanu pismu Lanisa Adamiča iz zadnjega leta njegovega življenja*, nainjenega pok. Josipu Vidmarju leta 1951. Oba dopisa, ki izhajata iz Vidmarjeve osebne zapuščine, sta v prispevku v celoti objavljena in analizirana. Dr. Janja ŽITNIK, glavna urednica predstavljene znanstvene revije, je prispevala študijo *Vojslav Male: Oh stadeseti ahlehnici rajstva*. Predstavlja zgoščen pregled življenja in dela tega literarnega ustvarjalca, ki je bolj znan kot znanstvenik, umetniški zgodovinar slovenskega rodu in je deloval večinoma na Poljskem. Avtorica prikaže predvsem njegovo pesniško in pisateljsko delo. Sledi prispevek univerzitetne profesorice na FF v Ljubljani dr. Helge GLUŠIČ *Poezija Karla Mauserja*. Avtorica predstavi edino pesniško zbirko v letu 1977 umrlega pesnika "Zemlja sem in večnost", ki je izšla pri Slovenski kulturni akciji v Argentini v letu 1978 in jo je uredil Tine Debeljak. Ta v uvodu tudi prikaže Mauserjevo življenjsko pot. Slavensko povojno emigracijo obravnava tudi razpava Avgusta HORVATA iz Argentine: *Demographic Movements in Slavene Emigration to Argentina: The Search for Living Space* (Demografska gibanja med slovensko emigracijo v Argentini: iskanje življenjskega prostora). V njej prikaže pot neposrednih povojnih odseljencev, ki so odšli predvsem z Dolenjske, Notranjske in Gorenjske preko Avstrije v to državo, kjer so si ustvarili svoje novo domovanje. Opozarja na problem asimilacije in sedanje demografske ugroženosti Slovencev ter na njihovo negotovo prihodnost. Avgušlina BUDJA iz Landskrone na Švedskem podaja v prispevku *Slavens in Sweden* (Slovenci na Švedskem) najprej pregled priseljavanja Slovencev na Švedsko nasploh in njihovo vključevanje v novo okolje. V nadaljevanju pa se

osredotoči na slovensko skupnost na Švedskem, njena delovanje, dejavnost in perspektive v novi domovini. Dr. Igor MAVER, docent na FI Univerze v Ljubljani, pa v razpravi *The Literary Creativity of Slovene Migrants in Australia in English: The Second Landing by Victoria Zadakovec* (Literarno ustvarjanje slovenskih izseljencev v Avstraliji v angleškem jeziku; dragi pristanek Viktorije Zabakovec) najprej opredeli dvojezično ustvarjanje naših rojakov, nato se osredotoči na njeno novo knjigo, objavljeno v angleščini l. 1993. V njej opisuje izkušnje svojega soproga v Avstraliji, v večnacionalni skupnosti narodov. Zadnji študijski prispevek je delo ravnateljice ISI ZRC SAZU dr. Irene GANTAR-GODINA, *Slovene Students in Central and Eastern Europe up to 1918* (Slovenski študentje v srednji in vzhodni Evropi do l. 1918). V njem prikaže slovenske študente, ki so si pred letom 1919 morali nabirati znanje na različnih evropskih univerzah, in zaključuje z zanimivimi podatki o naših izobražencih, predavateljih na ruskih univerzah v drugi polovici preteklega stoletja.

V rubriki POROČILA IN RAZMIŠLJANJA dr. Irena Gantar-Godina poroča o tradicionalnih slovenskih študijskih dnevih univerze v Londonu, kjer so 18. novembra 1995 angleški strokovni javnosti predstavili tudi slovensko kulturo in znanost. Dragi prispevek iste avtorice se nanaša na rezultate študijskega bivanja v Kanadi, kjer se je srečala z raziskovalci in ustanovniki, ki jih zanima izseljenska problematika. Njen tretji prispevek pa govori o letnem srečanju Zveze evropskih inštitutov za migracije (The Association of European Migration Institutes - AEMI, ki je bilo med 28. in 30. septembrom 1996 v Krakovu na Poljskem in sta se ga aktivno udeležila tudi poročevalka in dr. Marjan Drnovšek z ISI ZRC SAZU. Dr. Janja Žitnik poroča o zborniku, ki je ob deseti obletnici delovanja ISI ZRC SAZU izšel v novembru 1995 v Ljubljani. V njem so objavljeni referati mednarodnega simpozija "Snočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje".

Ruhriko zaključuje poročilo Nives SULIČ z dveh uspešnih turnej slovenskih glasbenikov po zahodnem in osrednjem delu ZDA, ki jo je organizirala Slovenska izseljenska matica iz Ljubljane.

Zadnja rubrika - KNJIŽNE OCENE - predstavi novo delo mlade raziskovalke ISI ZRC SAZU Marine Lukšič-Hacin "Ko tujina postane dom" (Zvone Žigon), zbornik "Snočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje", ki ga je uredila Irena Gantar-Godina (Andrej Vovko), zbornik Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani "Slovenci v Hrvaški" urednice Vere Kržišnik-Bukič, ki predstavlja le prve raziskovalne rezultate iz projekta o Slovencih izven Slovenije v širšem jugoslovanskem prostoru (Simona Zavratnik). Rezultat blejskega simpozija v maju 1994, ki je bil posvečen visokim jubilejem slovenskih izseljenskih organizacij v ZDA, v organizaciji Slovenskega društva za ameriške študije in Slovenske izseljenske matice v Ljubljani, je izšel v zborniku "Ethnic Literature and Culture in the U.S.A., Canada and Australia" (Etnična književnost in kultura v ZDA, Kanadi in Avstraliji). Uredil ga je Igor Maver, docent

na Oddelku za germanske jezike in književnosti Univerze v Ljubljani, izšel pa je pri Peter Lang Verlag v Frankfurtu ob Maini l. 1996 (Janja Žitnik). Predstavljena je tudi "Slovenska kronika XX. stoletja, I. knjiga 1900-1941", zlasti njen del, ki govori o slovenskem izseljenstvu in ga je prispeval Marjan Drnovšek, eden od urednikov Kronike (Andrej Vovko). Emilio Franzina v knjigi "Merica! Merica! Emigrazione e colonizzazione nelle lettere dei contadini veneti e friuliani in America Latina 1876-1902" (Merica! Merica! Izseljevanje in kolonizacija v pismih kmetov iz Furlanije in Veneta v Latinski Ameriki, 1876-1902), ki je izšla v Veroni 1994, predstavi izbor pisem, ki jih je evidentiral v časopisih, privatnih in upravnih arhivih na raznih instancah in iz različnih držav (Aleksaj Kale). Leta 1996 je v seriji evropskih zgodovinskih slovarjev izšel tudi trinajsti evropski zvezek "Historical Dictionary of Slovenia" (Zgodovinski slovar Slovenije) avtorice Leopoldine Plut-Pregelj in Carole Rogel iz ZDA. Izšel je pri založbi Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland, and London v obsegu 345 strani. Na enciklopedičen način predstavi okoli 470 gesel iz starejše in novejšje zgodovine našega naroda (Andrej Vovko).

Sedni zvezek revije zaključujejo avtorski izvlečki v angleškem ali slovenskem jeziku, odvisno od tega, v katerem jeziku je objavljen osnovni prispevek.

Milica Treščec-Štolfa

Priročnik za rodovnikarje

Slovenci se, z razliko od drugih narodov, nismo ukvarjali z raziskovanjem svojih korenin, niti nismo imeli literature s tega področja. To vrzel bo sedaj zapolnil imenovani priročnik avtorja Vasje Butine, ki je pred izidom. Avtor pravi, da je namenjen predvsem tistim, ki se podajajo na svojevrstno potovanje skozi čas, nazaj v zgodovino. Njegov namen je pojasniti osnovne pojme in pomagati začetniku, ki ne ve skoraj nič o genealogiji, kako in kje začetni, kako zbirati in urejati podatke za svojo rodoslovno zbirko.

Vasja Butina se z genealogijo ukvarja ljubiteljsko, bil je med najbolj aktivnimi ustanovitvenimi člani Slovenskega rodoslovnega društva marca 1995. Ustanovljeno je bilo tako, da se je peščica ljudi, ki jih je privlačilo rodovnikarstvo, začela družiti in postajati številnejša, naredila si je ime Rodovnikarski krožek, kasneje pa se je preimenovala v Slovensko rodoslovno društvo, je pojasnil nastanek le-tega predsednik Peter Hlawina. Člani imajo svoj sedež v Lipici pri Škofji Loki. Sestajajo se mesečno, organizirajo predavanja strokovnjakov, večkrat tudi v prostorih Arhiva Republike Slovenije s predavateljico dr. Emo Umek, o različnih z rodoslovjem povezanih temah ter izdajajo svoj bilten. Z uporabo računalniških programov in pripomočkov se vključujejo v sodobna mednarodna omrežja.

Knjiga je razdeljena na več poglavij. V Uvodu v

genealogijo zveemo o zgodovini te pomožne zgodovinske vede, njenem razvoju in namenu ter začetkih na Slovenskem. Najobsežnejše je poglavje Napotki za vodenje zbirke in raziskovanja, kjer avtor v osmih karkakih nakaže pot raziskovanja prednikov oz. družinsko zgodovino. Podrobnejša navodila dobimo v osemindvajsetih splošnih genealoških pravilih. Ker se pri delu hitro nabere veliko gradiva s podatki, je potrebna določena načrtnost in urejenost, o njej avtor govori pri poglavju Upravljanje in vodenje genealoške zbirke, ki je lahko vodena klasično ali računalniško. Podatke za rodoslovno raziskovanje črpamo iz najrazličnejših genealoških virov, ki so primarni in sekundarni, osebni in družinski arhivi in Internet (med rodoslovci je na Internetu eno najbolj znanih mest Helms rodoslovna delavnica - Helms Genealogy Toolbox). V poglavju Raziskovanje virov avtor pojasnjuje, da je raziskovanje vodeno v več smerih, odvisno od interesa, namena, zbiranja in razpoložljivega časa rodoslovca. Preden se lotimo podrobnega raziskovanja, je potrebno, da si opredelimo cilje, nato začnemo s postopkom. Slej ko prej vsak raziskovalec naleti na t.i. sindrom kamnitega zidu, ko ne ve ne kod ne kam. Kako naprej, bomo s pomočjo avtorjevih napotkov rešili tudi to neznancko?

Zanimivo je poglavje Družinske, rodbinske kronike, ki so vrhunec vsakega genealoškega raziskovanja. Ne vsebujejo samo biografskih podatkov o osebah, ampak tudi zapise o posameznih dogodkih, zanimivosti iz življenja in dela oseh. Za primer je avtor objavil Kroniko klana Kunte (povzeto po knjigi Alexa Haleya).

Na koncu ima priložnik še vrsto prilog: Zalokarjev Slovenski rodovnik, Primerjalni abecednik gotice, Abecedno kazalo nemških imen graščin, Seznam župnij v Sloveniji, Seznam knjižnic, muzejev in arhivov v Sloveniji itd. V prilogi Arhiv Republike Slovenije je avtor predstavil zgodovino te ustanove, arhivsko gradivo in njegovo uporabo. Kot raziskovalec svoje družinske preteklosti je naletel na vrsto težav, ko je tudi v čitalnici Arhiva Republike Slovenije iskal podatke iz arhivskih fondov, kajti njegova kronika rodbine obsega preko 3000 oseh in vsebuje mnoge drobce tedanje življenja prednikov na področju Kostela od leta 1470 do današnjih dni. Tako je ob njegovem rodovnikarskem delu nastajala ta knjiga, pripomoček vsem, ki se bodo resno lotili svojega genealoškega raziskovanja.

Majda Kocmur

Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto IV., št. 1, 1997, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1997

Zgodovinsko društvo v Celju sedaj že četrto leto izdaja zgodovinsko revijo, s katero skuša približati zgodovino širšemu sloju bralstva in zgleda, da jim to

uspeva, saj je pred nami spet nov zvezek z zanimivimi zgodbami.

Tematsko je revija razdeljena na dva sklopa:

1. Zgodbe, ki jih piše življenje
2. S knjižne police

V prvi zgodbi (str. 5-13) z zgovornim podnaslovom Zakaj neki so se irbarski pomočniki v velikem loku ogibali mesta ob Savinji? nas Aleksander Žižek popelje v leto 1752, ko je prišlo do spora med irbarskima mojstroma in irbarskima pomočnikoma, ki ju avtor slikovito imenuje "Begavčka".

Oh enem se seznanimo z razmerami v celu in na nevsiljiv, avtorju lasten način, izvemo tudi kakšna je bila razlika med irbarji in usnarji.

Prihod železnice v naše kraje so ljudje sprejeli različno - od odpora do navdušenja, od misli, da je "ludičevu delu", do občudovanja. O tem, kaj so pisali takratni časopisi in kako so nekateri znani veljaki sprejeli železnico, piše Andrej Studen v prispevku Ustavite, ustavite železnega slona (str. 14-19).

Marjan Drnovšek se je lotil izseljeništa iz čista novega zornega kota - v prispevku Amerika: raj za ženske (str. 20-30) nam na podlagi obranjenih dokumentov predstavi malo znano problematiko izseljevanja Slovenk. V bistvu gre za tri ženske, ki so imele skupno to, da so bile sestre misijonarjev, zato so se tudi njihove zgodbe obranile v takšni ali drugačni obliki (pisma, časopisi, življenjepisi misijonarjev...).

Prispevek Tadeje Tomiček-Rihtar z naslovom Pili smo vodo, polno škodljivega mrčesa (str. 31-54) nas popelje v čas po letu 1880, ko se je v Ljubljani pojavilo vprašanje napeljave vodovoda. Leta 1882 je začel delovati vodovodni odsek in na razmere, ki so vladale v preskrbi z vodo, odvodnjavanjem in kanalizacijo, so začeli gledati bolj kritično.

Murska Sobota nam kot mesto brez meščanstva predstavi Darja Kerec v prispevku Nekaj malega o Madžarih, grofih in še čem (str. 55-66) in se pri tem opira predvsem na pričevanja A. Trstenjaka, ki je leta 1883 obiskal Soboto in jo označil kot "židovsko gnezdo". V nadaljevanju prispevka se avtorica pomudi še pri grofih Szarparjijih in zadnjem predstavniku te rodbine v Murski Soboti, ki je "živel na veliki nogi", in moral leta 1935 zaradi dolgov prodati soboški grad.

Kaj je bila ta ženska? (str. 67-71) se sprašuje Tone Ferenc po proučitvi arhivskih dokumentov, ki jih o Mariji Bognar hrani Politični arhiv nemškega zunanjega ministerstva v Bonnu v fondu nemškega generalnega konzulata.

In na koncu prispevka ostane bralcu še vedno naslovno vprašanje. Bujna domišljija pa lahko pripiše M. Bognar marsikaj - tudi podobnost z Mato Hari.

Tolikokrat izrečene besede o odpravi povojnih krivice zaživijo v novi luči ob prispevku Darje Mihelič J'acense (str. 73-85). V bistvu je veznega teksta bolj malo - avtorica pusti dokumenta, da sami pripovedujejo zgodbo. Na koncu ostane grenak priokus po takšni in drugačni "pravičnosti".

V drugem delu so ocene knjig:

1. Jan Tibensky, Vsakdan slovaške vasi ob koncu fevdalizma (Tone Kregar)
2. Matevž Lenarčič, Branko Goropevšek, Janez

Cvrm, Savinja; V osrčju pod dvatisočaki se rodi komaj opazen studenček (Simon Zupan)

3. Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos; 8 pesnijo proti okupatorju* (Stane Granda).

Ivanka Zajc-Cizelj

Eva Kocuvan, Egipčanska knjiga živih, Modrijan, Ljubljana 1997, 84 strani

"Knjiga Eve Kocuvan zajema faraonski Egipt z njegovimi zgodovinskimi, družbenimi, verskimi in kulturnimi vsebinami. Poseben poudarek je na socio-ekonomskem življenju faraonskega Egipta, delo pa dovolj obširno obravnava tudi religijo. Dobro izbrane ilustracije so sestavni del knjige in ne samo spremljajo k tekstu. Delo je skrbno in premišljeno komponirano in primerno za višje razrede osnovne in srednje šole. Marsikateri podatek pa bi bil lahko nov tudi za vsakega bralca." Tako o knjigi, ki je bila v četrtek, 16. oktobra 1997, predstavljena v prostorih Narodnega muzeja prof. dr. Jože Kastelic.

Avtorica premišljeno vodi bralca od poglavja do poglavja in ga na poljuden ter prijeten način seznanja z zgodovino Egipta v času faraonov. Spregovori o vladarjih, koledarju, živalstvu, rastlinstvu, veri, umetnosti, gospodarstvu in obrti, skratka, nazorno predstavi življenje, ki se je odvijalo pred davnimi tisočletji ob Nilu.

Delo se deli na sedem poglavij: Preglednica vladarskih dinastij, Zemljevid Egipta, Nekaj o Egiptu, hieroglifih in egiptologih, Egipčanska mitologija, Mesto živih, Tebe in Mesto mrtvih. Poglavjem o Egiptu v času faraonov sledi slovar neznanih besed in zaključno poglavje Egipt in njegova večnost Jožeta Kastelica.

Knjiga Eve Kocuvan obravnava obdobje, ko je v Egiptu vladalo več kot sto sedemdeset faraonov. Omenjeni so le najpomembnejši, in sicer tisti, ki so s svojimi dejanji najvidneje zaznamovali čas, v katerem so vladali.

Egipčani so šteli leta tako, da so začeli z novim štetjem vsakič, ko je zavladal nov faraon. Leto so razdelili na 365 dni, t.j. na dvanajst mesecev s po tridesetimi dnevi in dodatnimi petimi dnevi. Noč in dan so razdelili na 24 ur, le da so hile dnevne ure poleti daljše kot pozimi, zato ker so hile takrat nočne daljše.

Naključna najdba kamnite plošče v Nilovi delti v Rozeti z napisi v hieroglifski, demotski in grški pisavi ter razvozanje staroegipčanskih pismenk sta privedla do začetka moderne egiptologije, vede, ki zajema staroegipčansko zgodovino, arheologijo, sociologijo, geografijo, jezikoslovje in literarno zgodovino ter religijo.

Poglavja, ki sledijo zgoraj omenjenim, natančno obravnavajo geografske značilnosti Spodnjega in

Zgornjega Egipta, mite in verovanja ter način vsakdanjega življenja. Posebno pozornost avtorica posveča Teban, prestolnici takratne nove države, ki jo je Nil razdelil na dve polovici, in sicer na desni vzhodni del, tako imenovano mesto živih in na levi zahodni breg, mesto mrtvih. Slednjega so ustvarili ljudje, ki so si zelo slikovito predstavljali življenje po smrti, ga radostno pričakovali in se nanj pripravljali. Znali so uživati življenje, hkrati pa upali, da bo tako tudi v onostranstvu. Zato so duši, ki naj bi se nahajala v telesu umrlega, želeli zagotoviti trajno prebivališče. V ta namen so telesa umrlih mumificirali in jih shranili v zidanih grobnicah.

Tekst je popestren s številnimi zanimivostmi in informacijami o literaturi, ki je prevedena v slovenščino. Omenjeni so prevodi, in sicer Herodotovega dela (Anton Sovre), finskega pisatelja o življenju Egipčana Sinuhe (M. B.), romana o Nilu (Jože Kastelic), Elmatona, Himna sončnemu božanstvu (Gregor Strniša), itd.

Veda o Egiptu-egiptologija (celo egiptomanija) pa je pustila sledi tudi pri nas, kot na primer sobo na Snežniku, zbirko v Pokrajinskem muzeju na Ptuj, ki jo je prispeval ustanovitelj muzeja Franc Ferik, v Narodnem muzeju v Ljubljani pa zbirko predmetov Antona Lavrina iz Vipave, avstrijskega generalnega konzula v Egiptu. V Vipavi je v stari šoli razstava o Lavrinu, na tankajšnjem pokopališču pa sta dva egiptovska sarkofaga iz njegove zapuščine.

Reka Nil je imela poseben pomen, častili so jo celo kot božanstvo. Ohladovala ni le celotne doline, ampak vsa državo in burila domišljijo tudi tistim, ki niso bili odvisni od njenega delovanja. Tako so o njej pisali mnogi pisatelji in pesniki, med njimi tudi naši, Anton Aškerc, France Prešeren in drugi.

Besedilo knjige je ilustrirano s slikami angleškega popotnika in slikarja Davida Robertsa (1796-1864). Med tekstom pa ne manjka fotografij, zemljevidov, risb, ki žele biti podobni hieroglifom, še in še bi našli zanimivosti, izstopajo pa tiste, ki jih je avtorica izpostavila v rjavi obrohi.

V zadnjem poglavju je podal sklepno misel o Egiptu in njegovi večnosti Jože Kastelic.

Strakovno oceno prepuščam bolj kompetentnim. Želela bi poudariti le, da je prav tovrstna knjiga še vedno eno izmed najbolj primernih sredstev za izobraževanje mladega bralca. Vzgoja bodočega razgledanega, izkušenega obiskovalca in ljubitelja preteklosti in sedanjosti je ena od najpomembnejših nalog muzejev, arhivov in nekaterih podobnih ustanov. Zato menim, da bi bilo koristno, če bi tudi arhivisti poskušali na podoben način prikazati svoje arhive in arhivsko gradivo, ki ga hranijo, na bolj poljuden in privlačen način tako, da bi ga približali najširšemu krogu bralcev (obiskovalcev, uporabnikov), ne glede na starost in izobrazbo.

Suša Serče

Tuji časopisi in revije

Vjesnik povijesnog arhiva Rijeka, zvezek 38, Reka 1996, 458 strani

Ob sedemdesetletnici delovanja je reški zgodovinski arhiv izdal doslej najohsežnejši zvezek svojega periodičnega glasila. Nagovor bralecem je zapisal ravnatelj arhiva **Goran Crnković**, ki je obenem tudi glavni in odgovorni urednik glasila. Avtor predstavitvenega prispevka o razvoju arhiva med leti 1926 in 1996 je **Nikola Crnković**. Poudarki v njegovem članku so osredotočeni predvsem na kadrovske razvoj v zavodu, materialne in gospodarske pogoje razvoja, politične in druge danosti ter na delovanje zavoda kot kulture ustanove na območju, ki ga pokriva. Avtor nas tudi opozarja na uvodni članek, ki ga je objavil že v vodniku po zgodovinskem arhivu na Reki leta 1980 in v katerem se lahko natančneje seznanimo z okoliščinami ustanovitve arhiva in z njegovim razvojem sploh.

Publikacija je kot običajno razdeljena na vsebinske sklope: gradivo, članki in razprave, priloge, inventarji in regesti ter teorija in praksa. Znotraj teh sklopov pa si prispevki sledijo v kronološkem zaporedju.

V prvem poglavju beremo štiri prispevke. **Damir Viškanić** objavlja doslej še neobjavljen tekst v glagolici pisane oporoke iz Brseča. Prvotni, neobranjeni dokument je nastal 1586. leta, njegov prepis pa v prvi polovici 17. stoletja. Ker naj bi bil to najstarejši znani tovrstni glagolski dokument z zanimivimi paleografskimi elementi, se je avtorju zdela njegova predstavitev pomembna in koristna. Dokument so arhivisti iz reškega arhiva odkrili v frančiškanskem samostanu v Trsatu. Na koncu analize in predstavitve je objavljena tudi njegova transkripcija.

V naslednjem prispevku Dr. **Manon Giron** obravnava in objavlja statut zavoda za zgubljen in zapuščen dečke na Reki, nastalega v dobi mailžarske oblasti 1876. leta. Pripravila ga je komisija mestnega šolskega sveta na zahtevo mestnega sveta. Predvideli so ustanovitev zavoda za trideset varovancev, starih od deset do šestnajst let, za katere bi skrbelo vodstvo, sestavljeno iz treh članov, ki bi izmed sebe izvolili direktorja. Poskrbeli naj bi, da bi se otroci priučili tudi kakšnega poklica. Statut je obsegal 47 členov in je urejal vse osnovne funkcije zavoda.

Antun Giron predstavlja dokumente iz reškega arhiva, ki govore o razpustitvi upravnega sveta in imenovanju upravnega odbora davčne občine Klana 1920. leta, to je v dobi italijanske okupacije. V Klani je bil nameščen italijanski upravni poverjenik - izredni komisar. Med njim in narodno usmerjenim upravnim svetom Klane je prišlo do nesoglasij. Predstavniki italijanske oblasti je samovoljno zamenjal legitimno izvoljenega predsednika upravnega sveta z novim. Dva predstavnika sveta sta protestno odstopila s polo-

žaja. Zaradi nezakonite poteze italijanskega komisarja so predstavniki Klane protestirali pri nadrejenih oblasteh in zahtevali nove volitve. Ker pa so se Italijani bali zmage Irvaške narodne stranke, so problem razrešili tako, da so razpustili celoten upravni odbor in imenovali upravni svet, ki je bil odgovoren neposredno generalnemu civilnemu komisariatu za Julijsko Benečijo v Trstu.

Ivo Kovačić seznanja s poročili generala Ivana Prpića iz ministrstva za zunanje zadeve Neodvisne države Hrvaške, nastala so ob problemih pri razmejevanju ozemlja s sosednjo Italijo v letih 1941 do 1942. Med državama je glede meje prišlo do razhajanj, zato so ustanovili posebno meddržavno komisijo, ki naj bi strokovno razrešila razmejitvene črte na terenu in na geografskih kartah. Italijanska stran je razreševanje zavlačevala in poskušala iztržiti čim več ozemlja zase.

Poglavje z razpravami in članki se začne s prispevkom akademika **Luja Margetića**, v katerem analizira najstarejša poročila o rabskem statutu, ki naj bi bil nastal v obdobju med 1234 in 1286. Najstarejši ohranjen statut Raba izvira iz leta 1326, avtor pa z analizo dokumenta iz leta 1234 in njegovo primerjavo z ohranjenim statutom poskuša dokazati, da naj bi bil ta dokument že neke vrste "protostatuta". Avtor dokazuje, da so imela dalmatinska mesta v obdobju bizantinske oblasti v 9. stol. neke vrste statute, ki jih je potrjevala oblast v Bizaneu in na osnovi katerih so urejali medsebojne odnose. Dr. **Dorđe Milović** razčlenjuje senjski statut iz leta 1388, pisan v latinščini in hrvaščini. Pozornost je namenjena njegovim kazenskoprnim predpisom. V statutu je omenjenih petdeset kaznivih dejanj, predpisoval pa je tudi različne vrste kazni. Razpravo o razvoju pomorstva v Senju je prispeval Dr. **Šime Perišić**. Obdelal je razvoj ladjedelstva, pristaniškega prometa, pomorske trgovine in drugih obmorskih dejavnosti ter tako dopolnil do sedaj opravljene raziskave iz zgodovine Senja. Dr. **Eva Faber**, raziskovalka iz avstrijskega Gradca, v razpravi Pustolinstvu osemnajstega stoletja osvetljuje lik grofa Karla Zinzendorfa, ki je bil med leti 1776 in 1782 tudi guverner Trsta. Takrat je navezal zanimive stike z reškim območjem, predvsem z njegovim guvernerjem. Zinzendorf je pisal osebni dnevnik, avtorica pa v prispevku objavlja odlomke iz dnevnika, ki jih je zapisal ob svojih obiskih na Reki. **Damir Viškanić** je v svoji razpravi obdelal pečat in grb mesta Brseč. Tudi za slovenske Primorce zanimiva razprava je delo **Gorana Crnkovića**, govori pa o boju za ljudski jezik domačinov Hrvatov na območju istrske Liburnije ob koncu 19. stoletja, podoben je bil tistemu, s katerim so se srečevali naši ljudje na jezikovno mešanih ozemljih in na območjih ob jezikovni meji z Italijani. Analiziral je predvsem politični boj za uveljavitev italijanskega

oziroma hrvaškega jezika v šolah. Italijanaši so ob tem spretno izkoriščali naklonjenost oblastnih struktur in boljše materialno bazo ter pospešeno odpirali svoje šole. Hrvatje so se lahko naslonili le na svoje skromnejše moči in na organizacijo sv. Cirila in Metoda za Istro. Kjer ta organizacija ni delovala, kot na primer v Lovranu, je hrvaška beseda v šolah popolnoma zamrla. **Nikola Crnković** opisuje delovanje okrajnega odbora narodnega sveta SHS Volosko-Opatija in njegove narodne straže v skrajno napetih in zaostrenih razmerah ob pričakovanju razmejitve med Italijo in državo Slovencev, Hrvatov in Srbov novembra leta 1918.

Med prilogami je objavljen članek Dr. **Diane Stolac** o prispevku primorskih Hrvatov k začetkom hrvaške znanstvene terminologije. Kot najzaslužnejše predstavlja Bogoslava Šuleka, Ivana Mažuranića, Frana Kurelea, Vinka Pacla, Ivana Dežmana, Jakova Antuna Mikoča in Boža Babića. Dr. **Taljana Blažeković** in Dr. **Petar Strčić** v svojem prispevku ugotavljata, da je zahodni del Hrvaške (Istra, Kvarnersko Primorje in Gorski Kotor) najbolj plodovit pri publiciranju zbornikov in raznih drugih publikacij v hrvaščini in italijanščini. Tu območje je bilo v obdobju od 1918. leta do druge svetovne vojne pod oblastjo Italije in v tem času ni izšla skoraj nobena hrvaška knjiga, po vojni pa so bile njihove izdaje toliko številnejše. V prispevku sta obdelala izdajateljsko dejavnost od 1945. do 1995. leta.

V rubriki *Inventarji in regesti* je objavljen inventar zbirke matičnih knjig od leta 1560 do 1947, ki jih hranijo v reškem zgodovinskem arhivu. Inventar je delo **Albina Senčiča**. V uvodu se seznanimo z nastankom zbirke v arhivu, prevzemanjem gradiva v arhiv in njegovim urejanjem, nato pa sledi popis vseh 591 zvezkov matičnih knjig, ki so razvrščeni v 101 matično območje. Sestavni del inventarja je tudi krajevno kazalo.

V sklop *Arhivska teorija in praksa* sta uvrščena dva prispevka. Za nas je zanimiv predvsem prvi, ki govori o evidenci arhivskega in dokumentarne gradiva pri ustvarjaleih in ga je pripravil **Denis Simič**. Evidence gradiva pri ustvarjaleih deli v: popise z roki hrambe, ki so pripomočki za izločanje gradiva, popise vse dokumntacije, ki se hrani pri ustvarjaleu (arhivska knjiga), popis gradiva, ki se ga izroča v zgodovinski arhiv, in popis arhivskega gradiva pri ustvarjaleu. Vse popise natančneje predstavi, nato pa prioterja, kako so vprašanja s temi evidencami zakonsko rešena v Italiji in pri nas v Sloveniji. Na koncu poroča o izkušnjah zgodovinskega arhiva na Reki in ugotavlja, da je popis gradiva, ki ga hrani ustvarjalec, koristen pripomoček. Hkrati predlaga, kako naj bi taki popisi izgledali. Za arhivske delavce pa je uporaben tudi prispevek dipl. ing. **File Bekavac Lokner**, ki nas seznanja z izkušnjami INA Rafinerije nafte na Reki, in sieer z uporabo sodobne informativne tehnologije pri arhiviranju tehnične dokumentacije.

Vlasta Tul

Arhivski vjesnik letnik 39/1996, Zagreb 1995

Devetintrideseti letnik Arhivskega vjesnika, revije Hrvaškega državnega arhiva, je razdeljen v tri dele. V prvem so razprave in članki, v drugem obvestila, v tretjem pa ocene in poročila različnih arhivskih publikacij.

Prvi prispevek v rubriki *ČLANKI IN RAZPRAVE* je pripravil Marjan Ristić. Analiziral je zakonske in podzakonske predpise iz arhivske dejavnosti. Povdarek je na predpisih, ki urejajo izdelavo informativnih pomagal. Pregledal je vse predpise, ki so nastali v obdobju od 1948 do 1988. leta. Čeprav so zakoni navadno zelo precizni, pa se pravilniki, ki urejajo njihovo izvrševanje, pogosto razlagajo zelo različno. Toda za vzpostavitev enotne arhivske službe so standardi za izdelavo različnih evidenc, popisov in drugih pomagal bistvenega pomena. Osnovno načelo zaščite arhivskega gradiva je namreč, da je evidenca gradiva že prva stopnja njegove zaščite.

Vida Pavliček je proučila teoretična navodila in praktične rešitve v zvezi z izdelavo vodnikov po fondih in zbirkah za posamezne arhivske ustanove, saj so ti eno od osnovnih informativnih pomagal za znanstveno raziskovalno delo. Prvi vodniki so bili na podlagi navodil izdelani že leta 1963, potem pa so se elementi teh popisov vedno bolj izpopolnjevali in dopolnjevali. Zadnja leta ima pomembno vlogo pri določanju strukture teh vodnikov dejstvo, da se tudi v arhivski dejavnosti vse bolj uveljavlja računalnik kot sredstvo za izdelavo in uporabo informativnih pomagal.

Razvoj društev v Evropi in na Hrvaškem konce prejšnjega in v začetku tega stoletja predstavlja Zora Hendlija. Podan je prelog za klasifikacijo fondov društev in združenj ter za urejanje in popisovanje tega gradiva. Poseben poudarek je na predlogu sumarnih popisov. Tudi na Hrvaškem uporabljajo za popisovanje arhivskega gradiva program ARMIDA. V zaključnem delu članka so navedeni najvažnejši elementi tega programa.

Objavljen pa je tudi poseben članek o programskem paketu ARMIDA. Napisala sta ga Boris Zakošek in Žarko Aeinger iz Zgodovinskega arhiva Reka. Prva verzija programa je bila instalirana leta 1992 v njihovem arhivu, s popisovanjem pa so na izpopolnjeni verziji začeli leta 1994. V prispevku predstavljata glavne značilnosti in elemente programa ter na koncu omenjata še nekaj pomankljivosti, ki so se pokazale pri delu (npr. to, da je omejen le na delo v operativnem sistemu DOS ipd.).

Mirela Šukan je pregledala Mednarodni standardni bibliografski opis kartografskega gradiva - ISBD (CM), ki ga je pripravila Mednarodna federacija bibliotekarskih društev in ustanov. Predpisana so pravila za identifikacijo in opis vrst kartografskega gradiva. V članku so navedene tudi možnosti uporabe teh standardov v arhivskih ustanovah.

Leta 1995 je bilo posvetovanje hrvaških arhivskih delavcev v Bolu na Braču o formiranju arhivskih enot. Davorin Eržišnik iz Hrvaškega državnega arhiva je

imel diskusijo o opisu posamezne arhivske enote in jo v tem Arhivskem vjesniku objavlja. V prvem delu je najprej opredelil pojem arhivska enota ter kriterij za njeno določitev. Slovar arhivske terminologije Jugoslavije pravi, da je arhivska enota del fonda ali zbirke - to je spis, knjiga, predmet ali zadeva, ki nastane pri ustvarjalcu gradiva. Toda postavlja se vprašanje, zakaj ravno te enote in ne npr. škatla, leto, oddelek ipd.. Zato bi bilo potrebno najprej izdelati kriterije za določitev teh enot in opredeliti njihovo funkcijo, to je čemu posamezna arhivska enota sploh služi. Predlaga naslednjo definicijo arhivske enote: Za arhivsko enoto se smatra vsaka enota odlaganja, formirana v skladu z evidencami, s katerimi se v sklopu informacijskega sistema določa mesto za vsak del arhivskega gradiva. V nadaljevanju navaja, kaj naj bi opis posamezne arhivske enote vseboval. Pričujoča diskusija ima namen, da bi vse arhivske enote, kljub njihovi različnosti, vendarle določali enotno, saj imajo pomembno informacijsko nalogo. Zato bi bil enoten pristop k njihovemu formiranju in opisu nujen.

Darko Rubčić je sestavil orientacijsko listo za dokumentacijo zdravstvenih ustanov. V prvem delu članka so metodološka navodila, v drugem pa je objavljena lista. Novost je v tem, da omogoča alternativno branjenje gradiva - v originalu, na mikrofilmu ali drugih medijih.

Strokovni članek o avdiovizuelni dokumentaciji, kot zastopavljenem zgodovinskem viru, je napisal Mato Kukuljica. Opozarja na pomen dokumentarnih filmov, predvsem iz šestdesetih in sedemdesetih let tega stoletja. Zbral je podatke kje in kakšno tovrstno gradivo je ohranjeno (npr. v Filmoteki 16 v Zagrebu). Poseben poudarek pa je na filmih iz državljanske vojne 1990-1996. Nekateri pomembni dogodki iz te najnovejše hrvaške zgodovine sploh niso posneti oz. obranjeni. Zato se je Filmska ustanova Dokument film Oblutak lotila projekta, ki poteka pod naslovom: Vojna in njegove posledice v Republiki Hrvatski. V okviru tega projekta naj bi posneli vse sakralne spomenike na Hrvaškem.

Leta 1926 je bila v Zagrebu ustanovljena Šola ljudskega zdravja. V šoli so že od začetka uvajali naj-sodobnejše metode izobraževanja. Med te je spadalo tudi snemanje izobraževalnih filmov. Tako so v dvajsetih in tridesetih letih posneli 165 filmov z zdravstveno, izobraževalno, etnografsko, potopisno in kulturno vsebino. Namenjeni so bili množičnemu splošnemu izobraževanju predvsem kmečkega prebivalstva. Hrvaško socialno zdravstveno gibanje je imelo močno politično podporo bratov Radić, kar se odraža tudi v teh filmih.

V rubriki ZGODOVINA INSTITUCIJ je objavljen članek o davčni službi v Zagrebu od leta 1850 do 1945, ki ga je napisala Dubravka Čengić. Davki so bili od nekdaj glavni vir dohodka vsake države, pa tudi nižjih upravnih organov. V tem članku je poudarek na opisu neposrednega davka, saj ima od tega država vedno največjo korist. Poleg tega pa so mestne oblasti razpisovale tudi posebne davke. Višina teh se je menjala in je bila odvisna od finančnih potreb mesta. V zadnjem delu je nato opisana še organizacija

te davčne službe.

Rubrika INFORMATIVNA POMAGALA prinaša zelo izčrpen pregled gradiva o holokavstu na Hrvaškem. Josip Kolanović namreč objavlja razširjeno in z opombami opremljeno predavanje, ki ga je imel novembra 1996 v Parizu na evropskem posvetovanju raziskovalnih organizacij o arhivskem gradivu holokavsta. Na področju NDH je bilo po podatkih hrvaškega demografa V. Žerjavića v drugi svetovni vojni 19800 židovskih žrtev, od tega 9900 na Hrvaškem, 8900 v BiH in 1000 na področju Srema. Obstaja več skupin tega gradiva. Prva skupina so uradni dokumenti, kot so zakoni, naredbe, arhivi ustaške administracije (ta skupina je največja), nato so dokumenti antifašističnega partizanskega gibanja, posebno ZAVNOHa. Tretjo skupino predstavljajo dokumenti komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njihovih pomagačev, četrto pa gradivo službe državne varnosti, ki je zbirala materiale za procese proti vojnim zločincem po letu 1945. Peto skupino pa predstavljajo zbirke raznih tiskov, fotografij, spominov, arhivi židovskih občin in privatni arhivi. Največ gradiva hrani Hrvaški državni arhiv v Zagrebu. V prispevku so naštetih fondli in zbirke ter vrste gradiva, ki jih najdemo v njih. Del članka je namenil tudi predstavitvi raziskovanja te teme na Hrvaškem.

V rubriki OBVESTILA lahko preberemo poročila o 21. dnevu avstrijskih zgodovinarjev in 26. avstrijskem arhivskem dnevu (B. Zakošek), 67. posvetovanju nemških arhivistov (V. Pavliček), tretjem mednarodnem ICCROM tečaju za konzervacijo papirja (D. Pilipović), mednarodnem arhivskem tečaju v Parizu leta 1996 (B. Molnar), 17. posvetovanju Arhivskega društva Slovenije (J. Jelinić) in 8. mednarodnem tečaju paleografije in diplomatike (A. Šoljić).

OCENE IN POROČILA so objavljena za sedemnajst ameriških, italijanskih, nemških, francoskih, slovaških in slovenskih publikacij. Tako so objavljene ocene oz. poročila za Šodobne arhive '96, Archive letnik 17 in 18 (1994, 1995) ter Vire št. 8.

Kot pika na i pa je objavljen še prevod Etičnega kodeksa arhivistov, ki ga je sprejel MAS na XIII. Mednarodnem arhivskem kongresu v Pekingu leta 1996. Namen kodeksa je, da arhivski stroki nudi pravila obnašanja na visoki ravni. Kodeks ima deset členov in vsak ima še posebno pojasnilo. Določila so naslednja:

1. Arhivisti skrbijo za integriteto arhivskega gradiva in na ta način dajejo jamstvo, da ta predstavlja trajno in verodostojno pričevanje o preteklosti.

2. Arhivisti vrednotijo, odberejo in hranijo arhivsko gradivo v njegovem zgodovinskem, pravnem in administrativnem okviru, spoštujejo torej načelo provenience, ohranjajo originalne povezave med zapisi ter omogočajo, da so jasno razvidni.

3. Arhivisti skrbijo za verodostojnost zapisa med postopkom obdelave, zaščite in korišćenja.

4. Arhivisti zagotavljajo, da so spisi stalno dostopni in razumljivi.

5. Potrebno je, da arhivisti dokumentirajo svoje postopke pri obdelavi arhivskega gradiva in da so v stanju zagovarjati jih.

6. Arhivisti omogočajo čim širšo dostopnost gradiva in dajejo usluge vsem uporabnikom, brez razlike.

7. Arhivisti spoštujejo svobodo pristopa in individualnost znotraj meja zakonskih predpisov.

8. Posebno zaupanje, ki jim je dano, arhivisti uporabljajo v dobro vseh in ne izkoriščajo svojega položaja za lastno ali kogar koli drugega neopravičeno korist.

9. Arhivisti si prizadevajo doseči največjo možno strokovno raven in stalno obnavljajo svoje znanje s področja arhivistike ter delijo z drugimi rezultate svojih raziskovanj in izkušenj.

10. Arhivisti razvijajo zaščito in uporabo arhivske dediščine s sodelovanjem s člani svoje in drugih strok.

Darinka Drnovšek

Rassegna degli Archivi di stato, letnik LIV, Rim 1994, zvezek 1-3

Rassegna degli Archivi di stato, letnik LIV, zvezek 1, str. 1-284

Zvezek je razdeljen na 10 vsebinskih sklopov.

Prvi del je posvečen projektu, ki ga je ob svoji 60 letnici pripravil Arhivio storico elettronico IRI (ASIE) in predstavil na študijskem dnevu 11. februarja 1994 na sedežu IRI-ja v Rimu. Projekt predvideva elektronsko inventarizacijo dokumentacije Inštituta in pridruženih podjetij, ki jo sedaj hrani Centralni državni arhiv, ter zapis na optični disk z namenom, da bo celotno arhivsko gradivo uporabno tudi na daljavo.

Po uvodnih nagovorih predsednika IRI-ja Umberta Del Canita in izvedenca Centralnega državnega arhiva Marija Serija je v posebnem članku predstavljen sam projekt. Namen projekta je bila ureditve in valorizacija fonda Zgodovinskega arhiva IRI-ja. Zankrat je na voljo 100 m gradiva, ki je razdeljeno v dva dela. Drugi del, tako imenovana "Numerazione rossa", je najobsežnejši in obsega 540 map gradiva industrijskih in finančnih družb, ki so sodelovale z IRI-jem od njene ustanovitve leta 1933 dalje. Prvi del, t.i. "Numerazione nera", pa obsega 108 map. Sestavljajo ga dokumenti raznih uradov in služb, ki so delovali v okviru IRI-ja. Ta del vsebuje tudi čez 400 knjig odposlane pošte vse do polovice štiridesetih let. V okviru tega projekta so inventarizirali in uredili tudi privatni arhiv prof. Pasquala Saracena, ki ga hrani njegova družina.

V članku so predstavljeni problemi, s katerimi se arhivisti srečujejo pri uporabi standardov za popis arhivskega gradiva. Predstavljen je model popisa in sam računalniški program za popis arhivskega gradiva.

V rubriki "Kronike" je pet prispevkov:

1. **Convegno de studi storici: "Gli Ebrei a Cento e Pieve di Cento fra Medioevo ed Età moderna",**

(Študijski posvet: Židje v Centu in Pievi med srednjim vekom in sodobno dobo), (Cento, 22. april 1993), (P. Foschi), str. 89-92

Avtorica je v članku predstavila povzetke referatov s posvetovanja v Centu, ki je bilo posvečeno življenju in delu Židov ter odnosu židovske in krščanske skupnosti v mestu. Predstavljeni so bili židovski geto v Centu, pokopališče, rokopisi in kodeksi iz XIII.-XIX. stoletja, ki jih hranita arhiva v Centu in Pievi.

2. **"Fonti orali e storia d'impresa", Esperienze a confronto e proposte di lavoro**, (Ustni viri in zgodovina podjetništva. Izmenjava izkušenj in delovni projekti), (Arezzo, 15. oktober 1993), (A. Mulè), str. 93-99

3. **Incontro: "Editoria e storia contemporanea: una collaborazione possibile**, (Srečanje: Založništvo in sodobna zgodovina: možnosti sodelovanja), (Rim, 2. december 1993), (G. Borrera), str. 100-106

4. **Convegno: "Il Records Management. La gestione manageriale delle informazioni e degli archivi aziendali"**, (Posvetovanje: "Records Management". Upravljanje s podatki in arhivi podjetij), (Rim, 2. december 1993), (M.E. Marinelli), str. 107-109

5. **Giornata di studio: "Gli archivi economici a Roma. Fonti e ricerche"**, (Študijski dan: Gospodarski arhivi v Rimu. Viri in raziskave.), (Rim, 14. december 1993), (A. Mulè), str. 110-113

V rubriki "Obvestila in komentarji" sta dva prispevka:

1. **Archivi e Chiesa locale a Venezia. Un contributo alla conoscenza degli archivi ecclesiastici**, (Arhivi in lokalna cerkev v Benetkah. Prispevek za osvetlitev cerkvenih arhivov), (D. Porcuro Masafra), str. 114-123

Avtorica je predstavila zvezek "Archivi e Chiesa locale a Venezia. Studi e contributi", ki sta ga uredili Francesca Cavazzana Romanelli in Isabella Ruol. V njem so zbrana predavanja s tečaja cerkvene arhivistike, ki je bil v Benetkah od decembra 1989 do marca 1990.

2. **Un'amministrazione culturale nel Ministero dell'interno: gli Archivi di Stato, (1874-1975)**, (Vodenje kulturne politike v Ministrstvu za notranje zadeve: Državni arhivi (1874-1975)), (B. Ladolini), str. 124-132

V rubriki "Dokumentacija" je en članek:

1. **ISAD (G): General International Standard Archival Description**, str. 133-154

V številki je priobčen mednarodni standard ISAD(G), ki jim ga je poslal Hugo L.P. Stibbe z Državnega arhiva v Ottawi. Izdelala ga je posebna komisija, ki se je sestala v Stockholmu od 21.-23. januarja 1993. Zbrala se je na pobudo skupine strokovnjakov za arhivske standarde, ki so zasedali v Ottawi, oktobra 1988.

Rassegna degli Archivi di stato, letnik LIV, zvezek 2, str. 293-541

V številki so štirje glavni prispevki:

1. ROBERTO NAVARRINI, L'archivio storico del Comune di Brescia (Zgodovinski arhiv občine Brescia), str. 293-321

Najstarejši pisni dokument, ki govori o ustanovitvi občinskega arhiva v Bresci je iz 24. januarja 1423, v katerem so opat in starešine v skrbi za javni arhiv določili dva notarja. V arhivu naj bi hranili statute, davčne registre, knjige za preskrbo (libri delle provvisioni). V tem času je bila Brescia pod milanskimi vojvodi, leta 1426 pa je prišla pod beneško nadhlast. Od tedaj dalje je ohranjenih tudi več dokumentov. Najdragocenejše dokumente (privilegiji, mestne pravice) so hranili v železni skrinji, najprej v stari stolnici, od 1632 pa v novi stolnici v sohi nad kapelo Sv. Nikolaja. Dostop do gradiva je bil zavarovan s sedmimi ključi. V skrinji so hili trije cesarski privilegiji (Henrika VI, Henrika VII, Ludvika Bavarskega) iz 12. stoletja, doževne razsodbe, dokumenti o plovbi po reki Oglio, privilegiji beneške republike, številni pergamenti vse do 16. stoletja, serije statutarnih kodeksov (Liber potheris), zlata knjiga hrcescianskih nobilitov ter številni javni in privatni dokumenti.

Prvi resni poizkusi ureditve arhiva segajo v leto 1757, ko je arhivist Angelo Franchi začel urejati in popisovati arhiv. V nadaljevanju prispevka avtor omenja posamezne arhiviste in način njihovega dela in urejanja arhiva vse do današnjih dni.

23. marca 1972 je bil občinski arhiv od XVIII. stoletja do leta 1920 prepuščen v hranjenje Državnemu arhivu. 22. julija 1992 so v Državni arhiv shranili še občinsko dokumentacijo do leta 1950. Zgodovinski arhiv občine Brescia je sedaj združen in hranjen na enem mestu in tako je gradivni enega najpomembnejših mest Lombardije od X. stoletja do leta 1950 dostopno raziskovalcem.

V dodatku je avtor objavil še seznam fondov Zgodovinskega arhiva občine Brescia, ki ga hranijo v Državnem arhivu.

2. ELISABETTA COLOMBO, Dalla Delegazione provinciale austriaca alla Prefettura Italiana (1859-1862), (Prehod od avstrijskih k italijanskim institucijam v Lombardiji), str. 322-357

Članek je z nekaj sprememhami pravzaprav uvod k inventarju fonda Milanske prefektore ("Prefettura di Milano"). Avtorica je v članku označila upravo lombardske province po letu 1848, Rattazzijev zakon iz 23. okt. 1859, predstavila je plače državnih uslužbencev, reakcijo v Lombardiji po razglasitvi občinskega in piemontskega zakona v provinci. Ovrednotila je pomen pokrajinske vlade v Milanu in prehod od upravnika province k prefektu. Posebej je označila ohranjene dokumente za obdobje od 1859 do 1862 in na njihovi osnovi ureditev uradov.

3. GABRIELLA NISTICO, Oggetto e progetto: l'Enciclopedia italiana e il suo archivio, (Objekt in projekt: Italijanska enciklopedija in njen arhiv), str. 358-378

Avtorica meni, da struktura založniškega arhiva zahteva poznavanje kulturnega ozračja, v katerem je arhiv nastajal, zlasti če je to arhiv prve italijanske enciklopedije.

V dodatku je avtorica objavila edini ohranjeni

seznam 49 tematskih sklopov enciklopedije iz leta 1925-1926. Seznam je delo Giovannija Gentileja. Vezani so v 11 knjig.

4. VERA VITA SPAGNUOLO, Riflessioni al margine di un'esperienza archivistica: la stesura di un quadro di classificazione per l'archivio della Soprintendenza per i beni artistici e storici di Roma, (Razmišljanje ob rob arhivski izkušnji: izdelava klasifikacije za arhiv Zavoda za spomeniško varstvo v Rimu - "Soprintendenza per i beni artistici e storici di Roma"), str. 379-408

Avtorica v članku razmišlja o vzrokih, ki so jo pripeljali do izdelave klasifikacijskega načrta in ovrednoti njegove prednosti. Na koncu prispevka je priobčen model klasifikacije.

V rubriki "Kronike" so izšli naslednji prispevki:

1. Giornata di studio: "Proposte e contributi per la realizzazione del Museo di sismologia dell'UCEA", (Študijski dan: Predlogi in prispevki za ustanovitev Muzeja seizmologije UCEA), (Rim, 10. december 1993), (L. Mantevocchi), str. 409-412

V prispevku je avtorica podala poročilo o poteku študijskega dne v Rimu, ki je bil posvečen bodoči ustanovitvi seizmološkega muzeja pri Centralnem uradu za kmetijsko ekologijo (Ufficio centrale di ecologia agraria). Začetki samega urada segajo v leto 1582, ko so jezuiti ustanovili astronomsko in meteorološko zvezdarno pri "Collegio romano". Po letu 1870 je prešla pod italijansko državo in delovala do leta 1957 pod različni imeni, od takrat dalje pa ima sedanje ime.

2. Convegno: "Demografia e società nell'Italia medioevale, secoli IX-XIV" (Posvet: Demografija in družba v srednjeveški Italiji, IX-XIV stoletje), (Cuneo in Carrù, 28.-30. april 1994), (G. Bonfiglio Dosio), 413-418

3. Incontri sugli archivi istituti di credito europei, (Posvet o arhivih evropskih kreditnih zavodov), (Rim, 4.-6. maj 1994), (M.E. Marinelli - F. Del Giudice), 419-423

V rubriki "Obvestila in komentarji" so trije prispevki:

1. Principi e definizione di archivistica nella legislazione statale spagnola e in quella della "Comunità" di Madrid, (Princip in definicija arhivistike v španski državni zakonodaji in v "občini" Madrid), (E. Lodolini), str. 424-435

V zadnjih desetletjih se je ureditev treh latinskih držav: Italije, Francije in Španije močno spremenila. Italijo so razdelili na pokrajine, v Franciji in Španiji pa je prišlo do decentralizacije. Ta sprememba se je odražala tudi na arhivističnem področju. V Italiji je bila pokrajinam dodeljena pristojnost nad muzeji, knjižnicami in lokalnimi ustanovami, medtem ko so arhivi ostali v državni pristojnosti. V tem smislu so tudi arhivi v pristojnosti "Notranjega ministrstva", ostali zavodi pa pod Ministrstvom za šole (Ministero della pubblica istruzione). Nekatere regije so sicer izraza "knjižnice in muzeji" razširili tudi na arhive in so jih enostavno priključili h knjižnicam.

V Franciji je po sprejetju arhivske zakonodaje leta 1979 in "decentralizaciji" položaj v arhivih zaskrbiljujoč. Po zakonu ima sicer država nadzor tudi nad lokalnimi arhivi, vendar je v praksi nadzor nad velikim številom javnih in "pol-javnih" zavodov zelo težak, saj razpolagajo le s 320 arhivisti. Poleg tega se arhivi notranje delijo na oddelke, ki so hkrati državni arhivi, in hranijo dokumente, nastale v državnih uradnih periferije, ter na oddelke lokalnih zavodov, ki hranijo dokumente z njihovega območja.

Še večje spremembe so bile v Španiji, kjer je decentralizacija pripeljala do ustanovitve avtonomnih območij, podobnih italijanskim pokrajinam. Razdelitev pristojnosti med državo in območjem pa ni povsem jasna.

V Franciji in Španiji arhivi spadajo v pristojnost Ministrstva za kulturo. Galerije in arhivi spadajo pod drugo direkcijo kot knjižnice, v Franciji pa so celo arhivi in knjižnice pod različnimi ministri.

V nadaljevanju prispevka avtor komentira državni zakon iz leta 1985 ter opredeli pojma "dokument" in "arhiv", kot ju definira ta zakon. Enako komentira tudi zakon iz leta 1993, ki ga je izdalo avtonomno območje Madrida, in oha pojma.

2. Le "ben regolate città". *Riflessioni sulla classe dirigente dello Stato pontificio in età moderna*, ("Dobro urejena mesta". Razmišljanja o vodilnem sloju v papeški državi v moderni dobi), (S. Murtini), 436-447

Avtorica je na osnovi dela, ki ga je napisal Giacomo Baldino Zenobi (*Le "ben regolate città". Modelli politici nel governo delle periferie pontificie in età moderna*, Rim, Bulzoni, 1994), predstavila patriciat in nižje nobile v papeški državi med XV. in XVIII. stoletjem.

3. *Incontro internazionale: "Access to Archives"*, (Mednarodno srečanje: Dostopnost arhivov), (Bellagio, 28. februar - 4. marec 1994), 448-450

Mednarodna konferenca je bila posvečena problemu dostopnosti javnih dokumentov v zahodnih deželah in v sovjetskem bloku. Kljub nasprotujočim se mnenjem se konferenca ni strinjala s popolnim odprjem dostopnosti gradiva, prav tako pa tudi niso oblikovali arhivskih principov, ki bi jih vsi sprejeli.

V rubriki "Dokumentacija" je en članek:

1. *La legge archivistica danese* (Danska arhivistična zakonodaja), str. 451-463

V zvezku je priobčen danski arhivski zakon ("Public Archives Act") iz 14. 5. 1992, ki je nasledil zakonodajo, ki je bila nespremenjena v veljavi od 30. 3. 1889. Zakonu je nato sledil še dekret Ministrstva za kulturo, ki je bil sprejet 21. 10. 1992. Tako zakon kot dekret sta objavljeni v originalu.

Rassegna degli Archivi di stato, letnik LIV, zvezek 3, str. 542-799

Številka ima tri glavne prispevke:

1. GUIDO DEL PINO, *Un problema inconfessato: la Plenipotenza per i feudi Imperiali in Italia e el suo archivio tra XVII e XVIII secolo*,

(Birokratski problem: Polnomočje kraljevskih fevdov v Italiji in njihov arhiv od 17. do 18. stoletja), str. 551-583

Urad je bil ustanovljen med letoma 1603 in 1604 kot posledica obiska cesarskega svetovaleca Garzweilerja v Italiji, kjer naj bi pregledal cesarsko posest in uvedel nov davek. Sedež urada naj bi bil v Milanu, vendar so ga v začetku predstavljali po različnih dvorih posameznih cesarskih vazalov.

Avtor prispevka označi razvoj urada v štirih časovnih obdobjih. V prvem obdobju, od leta 1690 do 1718, doživlja urad številne pretrese. Drugo obdobje je čas prehoda Italije od španske k habsburški cesarski oblasti. V tretjem obdobju, med leti 1718 in 1774, se urad močno razvije in organsko poveže s habsburško institucijo, v času od 1774 do 1796 pa uradu, kot posledica francoske revolucije, sledi neizprosni zatoni.

Po končanem delovanju urada je bil njegov arhiv prenešen v Državni arhiv ("Archivio governativo", ki je bil predhodnik današnjega "Archivio di Stato" v Milanu). Fond Cesarski in katedralni fevdi (Feudi camerale e imperiali) je bil razdeljen na dva dela. Sestavni del fonda "Feudi imperiali" je bilo tudi gradivo urada. Na koncu prispevka je avtor označil današnjo ureditev gradiva urada v okviru fonda "Feudi imperiali", v dodatku pa je časovni popis gradiva.

2. **FRANCESCA BIANCHINI**, *Smor Filippo nell'ambiente rodigino del primo Cinquecento*, (Sestra Filippa v okolju Roviga v 1. polovici 16. stoletja), str. 584-603

Med julijem 1497 in aprilom 1498 je bil v Rovigu ustanovljen ženski samostan avguštinok. Ustanoviteljica samostana je bila sestra Filippa de i Celeri da Rovere, nuna reda sv. Avguština in prednica samostana v Bozolu. Z njo je v Rovigo prišlo še 6 nun. Samostan je bil vpisan v puščavniški red sv. avguštincev. S takim vpisom se je za ženske samostane spremenil pravni status; od prejšnje kontrole škofa so namreč prišle pod kontrolo glavnega priorja reda. Ženski samostani so bili tako podrejeni papežu, glavnemu padru reda in padru posamezne province.

Očitno v mestu ni bilo velikega zanimanja za samostan, saj so kljub temu, da je bil v vsej provinci le še en ženski samostan (Sv. Agate v Lendinari), šele leta 1500 v samostan prišla prva tri dekleta iz Roviga. V samostan niso sprejemali le žensk z mesta, ampak tudi s podeželja. Redkejši pa je bil prihod novink izven province. V prvih sedeindesetih letih obstoja samostana je v samostan prišla samo ena Benečanka, pa še ta po smrti drugega moža.

Avguštinke so nosile črno obleko, v pasu prevezano z usnjanim pasom enake barve. Čez dan so lahko nosile tudi belo obleko, medtem ko so inorale biti ob uradnih zadevah in ko so šle iz samostana, oblečene črno.

Za konec 15. in vsaj za začetek 16. stoletja je gradiva malo. Manjka gradivo, ki bi omogočilo resnejšo raziskavo o dolati, ki so jo prinesle novinke v samostan. Prav tako pomanjkljivo je gradivo o prednici Filippi.

Na koncu članka so kot dodatek objavljena Pravila sv. Avguština ("Questa è la regola del padre sancto

Augustino MCCCC scripta"). Tekst je bil napisan leta 1500 in je za to obdobje eden redkih, ki je napisan v italijanščini.

3. EURIDE FRAGNI, Qualche osservazione in merito all'organizzazione dell'archivio comunale di deposito, (Pogledi na ureditev depozitnega arhiva pri občini), str. 104-613

Po dogovoru se arhiv nekega javnega zavoda (npr. občine) deli glede na starost gradiva na tri dele: zgodovinski arhiv, ki obsega gradivo starejše od 40 let, "depozitni arhiv" (arhivio di deposito) obsega gradivo zadnjih 40 let, in tekoči arhiv, ki ima gradivo staro največ 5 let. Gradivo, starejše od 40 let, nima več praktičnega pomena za tekoče poslovanje javnega zavoda, zato ga je možno braniti tudi izven zavoda, kjer je lahko na voljo raziskovalcem, medtem ko mora "depozitni arhiv" in tekoči arhiv zavod hraniti v bližini pisarn, ker je njuno gradivo pomembno za tekoče poslovanje zavoda. "Depozitni arhiv" predstavlja prehod med zgodovinskim in tekočim arhivom. Vsako leto se dopolnjuje z gradivom, ki mu je patekel rok tekočega poslovanja, in oddaja gradivo, starejše od 40 let. Na ta način raste le zgodovinski del arhiva in temu primerno mu je potrebno zagotoviti tudi prostor za hranjenje. Zgodovinski arhiv v manjših občinah prisključijo bodisi knjižnici, muzeju ali pinakoteki. Zaradi administrativne uporabnosti gradiva sta bila "depozitni arhiv" in tekoči arhiv zaprta za javnost, kljub temu da to v zakonu iz leta 1963 ni bilo določeno. Zaradi čedalje večjega pritiska raziskovalcev so z zakonom leta 1990 tudi "depozitni arhiv" odprli raziskovalcem. Z dekretom 10. maja 1994, št. 415 pa so to področje uredili in določili kategorije gradiva, ki nimajo pravice dostopnosti do administrativnega gradiva. Avtor meni, da s stališča urejenosti gradiva niti ni smiselno, da imajo vsi uslužbeni dostop do gradiva, ampak le za to delo usposobljeni. Še bolj kot v zgodovinskem arhivu je pomembno, da je gradivo iz tekočega arhiva sprotno izročeno "depozitnemu arhivu" in urejeno. "Depozitni arhiv" predstavlja temelj za administrativno delovanje zavoda in likrat postaja "urejen spomin" tega zavoda.

V rubriki "**Kronike**" so trije prispevki:

1. Giornata di studio: "Dalla vigilanza alla valorizzazione: il ruolo della Soprintendenza archivistica a trent'anni dall'emanazione della legge sugli archivi", (Študijski dan: "Od nadzora k valorizaciji: vloga arhivske nadzorne službe po tridesetih letih od objave zakona o arhivih"), (Bologna, 10. december 1993), (F. Angiolini), str. 614-625

2. Un incontro sulle repertorizzazioni territoriali di fonti statutarie, (Srečanje o zbiranju mestnih statutov), (San Miniato, 10.-11. september 1994), (F. Angiolini), str. 626-640

Srečanje je bilo posvečeno prikazu zbiranja in hranjenja statutov po posameznih pokrajinah severne Italije, italijanskega dela Švice, Istre in Dalmacije.

3. Convegno: "San Colombano e il monastero di Bobbio. La sua incidenza religiosa e sociale nell'Appennino emiliano d'Occidente nella cornice del monachesimo europeo", (Povetovanje: Sv. Kolom-

ban in samostan v Bobbiju. Njegov religiozni in socialni vpliv na področju zahodne Emiglie Romagne v okviru evropskega meništv), (Bobbio- Bardi, 22.-25. september 1994), (P. Bonacini), str. 641-653

Povetovanje je bilo namenjeno osvetlitvi podobe sv. Kolombana, njegove pastoralne dejavnosti in vplivom njegovega verskega delovanja v povezavi z ostalimi pomembnimi osebnostmi evropskega samostanstva v visokem srednjem veku ter z ustanovitvijo samostana v Bobbiju.

V rubriki "**Obvestila in komentarji**" so trije prispevki:

1. Nuove norme in materia di conservazione di documenti su supporto ottico, (Nove norme pri zaščiti dokumentov na optičnem disku), (D. Grana), str. 654-659

Avtorica kritično presoja zakon iz 24. decembra 1993, ki izkazuje polnopravno veljavo dokumentov, ki so shranjeni na optičnih diskih. 28. julija 1994 so s posebnimi normami predpisali tipe optičnih nosilcev, kriterije za shranjevanje na disk in uporabo, katalogizacijo diskov itd.. Ločijo tri vrste optičnih diskov: CD-ROM, diske WORM in diske za ponovno pisanje. Kljub temu da države, ki so s to tehnologijo daleč pred Italijo, uporabljajo ta način le za končno obdelavo, je šla Italija korak naprej. Takim dokumentom je neke dala pravno veljavo, ampak je tudi dovolila takojšnje uničenje originalnih dokumentov, pisanih na papir. Avtorica kritično ocenjuje, da ni največji problem le trajanje takih dokumentov, ampak tudi njihova uporaba. Pravi, da je treba zagotoviti združljivost sistemov branja, ki so sedaj v veljavi, z bodočimi in jih stalno prirejati razvijajočim tehnologijam. Obdobje 40 let se ji zdi absolutno predolgo in meni, da je za tako imenovane "osvežilne kopije" potrebno sprotno prilagajanje novim tehnologijam.

2. Dall'archivio della Curia all'archivio diocesano, (Od arhiva kurije k arhivu diocese), (L.M. de Palma), str. 660-674

Prispevek je bil predstavljen na študijskem posvetu arhivistov in škofavskih tajnikov Puglije in Basilicate v Bariju, 19.-21. maja 1994. Nova kanonska prava loči pri škofijskem arhivu tri tipe arhivov. Tekoči arhiv, v katerem so shranjeni dokumenti o tekočih zadevah v škofiji, župnijah in cerkvah. Arhiv ima inventarje, vendar je od škofa oz. tajnika, ki imata pregled nad gradivom, odvisno, komu dovolita dostop do gradiva, medtem ko kopije privatnih dokumentov lahko dobijo vsi. Dokumente tajnega arhiva določijo, na osnovi kanonskega prava in svoje presoje, škof. Obstaja še zgodovinski arhiv, katerega gradivo se tretira kot kulturna dohrina, sam arhiv pa kot kulturna ustanova.

3. Donne e famiglia. A margine di un volume sulla realtà friulana, (Ženske in družina. Pogled na življenje žensk v Furlaniji), (R. Sarti), str. 675-687

Avtorica je v prispevku na osnovi literature in referatov, ki so bili predstavljeni na študijskem dnevu v Udini (4. december 1992), opisala pravni in emotivni položaj žensk v srednjem veku. Ženske je razvrstila v različne kategorije (ličere, matere, žene, vdove) in v obrisih skušala prikazati njihovo pravno pre-

moženjski položaj.

V rubriki "Dokumentacija" je en prispevek:

1. *Il nuovo regolamento dell'Archivio storico della Camera dei deputati*, (Nov pravilnik Zgodovinskega arhiva poslanske zbornice), str. 689-697.

Objavljen je nov pravilnik Zgodovinskega arhiva poslanske zbornice, ki je bil sprejet 29. septembra 1994.

Rassegna degli Archivi di stato, letnik LV, Rim 1995, zvezek 1-3

Rassegna degli Archivi di stato, letnik LV, zvezek I, str. 1-235

Zvezek je razdeljen na 10 vsebinskih sklopov. V prvem delu sta dva glavna prispevka:

1. *ROSALIA AMICO, L'archivio del Corpo degli ingegneri d'acque e strade del compartimento di Pisa*, (Arhiv Urada za nadzor nad vodami in cestami na območju Pise), str. 9-32

Avtorica je na osnovi arhivskih virov in literature označila razvoj Urada za nadzor nad vodami in cestami (Corpo degli ingegneri d'acque e strade del compartimento di Pisa) od njegove ustanovitve 1. nov. 1825 v Firencah do leta 1865 in predstavila delo posameznih magistratur. Na koncu članka je objavila inventar.

2. *GAETANO CALABRESE, Intendenze borboniche e archivi comunali in Sicilia*, (Burbonska intendantca in občinski arhivi na Siciliji), str. 33-47

10. januarja 1818 je, po dekretu iz 11. 10. 1817, št. 932, prišlo na Siciliji, na osnovi francoskega modela centralizacije, do upravne reforme.

Avtor je na osnovi dokumentov o pregledu arhivov v provinci v letih 1849-50, ki jih je našel, opisal delovanje in ureditev arhivov in arhivskega gradiva v provinci Cataniji. Kljub temu, da ponavadi burbonski režim ni uspel dočakati realizacije svojih dekretov, sta na začetku 19. stoletja vendarle prevladovala neka usmeritev in razmišljanje o lokalnih arhivih. Dekret in ureditev arhivov je bila prva etapa k zgodovini arhivistične kulture na otoku.

V rubriki "Kronike" je šest prispevkov:

1. *Giornata di studio: "Storia dell'istruzione e fonti documentarie"* (Študijski dan: Zgodovina šolstva in dokumentarno gradivo), (Centralni državni arhiv, 12. oktober 1994), (L. Montevocchi), str. 48-57

2. *Convegno di studi: "La storia delle Università italiane. Archivi, fonti, indirizzi di ricerca"*, (Študijski posvet: "Zgodovina italijanskih univerz. Arhivi, gradivo, raziskovalne teme), (Padova, 27.-29. oktober 1994), (A.P. Bidolli), str. 58-63

3. *Giornate di studio: "Strumenti di gestione e di ricerca degli archivi italiani"*, (Študijski dnevi: Vodenje in raziskave o italijanskih arhivih), (Molfetta, 9.-10. december 1994), (M.C. Nardella), str. 64-71

4. *Giornata di studio: "Archivi e storia locale"*, (Študijski dan: Arhivi in lokalna zgodovina), (Este, 20. januar 1995), (G. Bonfiglio Dorsio), str. 72-74

5. *Seminario: "Disposizioni di legge e prassi in materia di selezione e scarto della documentazione"*, (Seminar: Zakonske odredbe in praksa pri odhiranju in izločvi gradiva), (Bologna, 2. marec - 6. april 1995), (G. Zaccchi), str. 75-82

6. *Conferenza: "Le origini dell'École nationale des chartes. Contesto ideologico e storiografico"*, (Konferenca: Ustanovitev arhivske šole "École nationale des chartes". Ideološki in zgodovinski pogled), (Rim, 24. marec 1995), (M. Cacioli), str. 83-85

Na željo Posebne šole za arhiviste in bibliotekarje je bila v Rimu konferenca, posvečena francoski arhivistični šoli École, ki je bila ustanovljena leta 1821 v Parizu. Razvoj in pomen šole je označil njen direktor Yves-Marie Berçé, profesor novejšje zgodovine na sorbonski univerzi. Po triletnem šolanju se diplomanti lahko vpišejo na posebne, tako imenovane "uporabne šole", ena za muzeje, druga pa za arhive. Po končanem šolanju so kot strokovnjaki zelo iskani.

V rubriki "Obvestila in komentarji" je en prispevek:

1. *In ricordo di Giovanni Cassandro*, (V spomin na Giovannija Cassandra), (F.P. Casavola, I. Soffietti), str. 86-96

V rubriki "Dokumentacija" sta dva prispevka:

1. *La XXX Conferenza internazionale della Tavola rotonda degli archivi*, (XXX. mednarodna konferenca - Okrogla miza o arhivih), (Salonico, 12.-15. oktober 1994), str. 97-100

Konferenca je bila posvečena arhivskim in pravnim problemom, ki nastanejo ob prenosu arhivov med različnimi državami kot posledica vojne, političnih in teritorialnih sprememb in nelegalnih odvzemov. Kljub dvema že organiziranima mednarodnima okroglima mizama o teh problemih (leta 1961 v Varšavi in 1977 v Cagliariju) je še vedno ostalo odprtih večina vprašanj. Zelo različna so stališča o lastništvu arhivov, dostopnosti gradiva, problemu pripadnosti gradiva državi, ki so po dekolonizaciji v šestdesetih letih postale neodvisne in zlasti o nelegalno odpeljanih arhivih med drugo svetovno vojno. Delo je potekalo v štirih sekcijah. V prvi sekciji so izdelali koncept kulturne dediščine območja. V drugi sekciji so predstavili posamezne primere (upr. arhive iz Indije, Pakistana in Bangladeša, dokumente starega otomanskega imperija, ki so jih našli v različnih balkanskih deželah ...), v tretji pa so govorili o arhivski dediščini, ki obravnava mednarodno delavsko gibanje. V zadnji sekciji so razpravljali o arhivski dediščini na dveh nivojih. Na eni strani so govorili o projektu reprodukcije gradiva na mikrofilm, ki bi omogočal uporabo gradiva v državi, odkoder je bilo le-to odpeljano, na drugi strani pa o bilateralnih in multilateralnih pogovorih za vračanje gradiva. Objavljeno so tudi tri resolucije, ki jih je sprejela XXX. mednarodna okrogla miza na tem posvetu.

2. *Un incontro del Consiglio d'Europa in materia di archivi*, (Srečanje v okviru Sveta Evrope o arhivih), (Strasbourg, 21.-22. november 1994), str. 101-108

V Strasburgu je bilo v obsegu programa Sveta Evrope "Knjiga, branje, arhivi, prevod" srečanje strokovnjakov iz 20 evropskih dežel, z namenom opredelitve smernic kulturnega sodelovanja na področju arhivov.

Objavljen je dokument o delu Sveta Evrope in priporočila, ki so jih sprejeli udeleženci srečanja.

Rassegna degli Archivi di stato, letnik LV, zvezek 2-3, str. 245-534

Revija je razdeljena na 9 sklopov. V prvem delu so štirje glavni prispevki:

1. **CLAUDIO LAMIONI, La nuova sede dell'Archivio di Stato di Firenze**, (Nov sedež Državnega arhiva v Firencah), str. 245-267

S tem prispevkom se začne nova serija v publikaciji, kjer bodo predstavljali posamezne arhive. Ker se je Državni arhiv v Firencah preselil v nove prostore, so serijo predstavitev začeli s tem arhivom.

2. **ANTONELLA PAMPALONE, "Sedente Sisto V": arte e committenza a Roma in S. Spirito in Sassia**, (Sisto V.: umetnost in naročništvo v Rimu v cerkvi sv. Duha v Sassiji), str. 268-303

Avtorica članka je s pomočjo raziskav arhivskega fonda Bolnišnice sv. Duha (Ospedale di S. Spirito), ki ga hranijo v Državnem arhivu v Rimu, skušala dokazati verodostojnost napisa (v notranjosti cerkve nad portalom) iz leta 1590, da je bila cerkev sv. Duha zgrajena v času papeževanja Sista V.

3. **DANIELA GRANA, Gli organi centrali del governo estense nel periodo modenese**, (Centralni uradi vojvodov d'Este v "modenskem" obdobju), str. 304-333

Avtorica je označila zgodovinski razvoj in pomen uradov, ki so nastali po letu 1598, ko so sedež vojvodstva prenesli iz Ferrare v Modeno, in krize, ki jih je vojvodstvo pri tem doživljalo.

4. **GIACOMO B. BAROFFIO, I frammenti liturgici**, (Liturgični fragmenti), str. 334-344

Liturgični kodeksi predstavljajo vsaj do XIII. stoletja v primerjavi z ostalimi disciplinami, kot so medicina, pravo in celo teologija, procentualno največji delež knjižne zupuščine. Vzrok za to je bila večja razširjenost takih knjig. Vsaj po en primerik so imeli v vsaki manjši cerkvi pa vse do velikih samostanov. Kodeks se je moral stalno prilagajati teološkimi, duhovnimi in kulturnimi potrebam posamezne skupnosti. Zaradi vsakodnevne uporabe in ohrane so jih morali menjavati z novimi. Prav zato vsaj do XIII. stoletja ne obstajata dva povsem enaka kodeksa. Do leta 1500 so jih hranili v arhivih ali v knjižnicah ali pa uporabljali za druge namene (npr. palimpseste). Od XVI. in XVII. stoletja dalje so jih poleg palimpsestov rabili še notarji kot ovitke za bolj občutljive papirnate dokumente. V nekaterih državnih arhivih (Como, Alessandria, Rim, Macerata) so te fragmente, ki so služili kot ovoj drugim dokumentom, ločili od njih in jih hranijo kot zbirko pergamentov. Avtor se sprašuje o smiselnosti takšnega odstranjanja, saj fragmenti izgubijo še povezavo z dokumenti, ki so jo imeli do tedaj. V italijanskih arhivih najpogosteje najdejo litur-

gične kodekse, ki vsebujejo molitve, herila in pesmi. Avtor je opisal sestavo mesala in hreviarja in v dodatku priobčil primer inventarizacije takega fragmenta.

V rubriki "**Kranike**" je 7 prispevkov:

1. **Incontro di studio: "Il Granducato di Toscana e i Lorena nel secolo XVIII. Tradizioni politiche e culturali della dinastia, ministri, funzionari, intellettuali ed artisti lorenese"**, (Študijski posvet: Velika vojvodina Toscana in Lorena v 18. stoletju. Politična in kulturna tradicija dinastije, ministri, funkcionarji, intelektualci in lorenski umetniki), (Firence, 22.-24. september 1994), (A. Contini), str. 345-347

2. **Incontro di studio: "Gli strumenti della ricerca. Esperienze e prospettive negli Archivi di Stato"**, (Študijski posvet: Načini raziskave. Izkušnje in perspektive v Državnih arhivih), (Državni arhiv v Firencah, 5. december 1994), (F. Klein), str. 348-351

3. **Seminario: "Per la storiografia italiana del XXI secolo"**, (Za italijansko zgodovinsko pisje 21. stoletja), (Rim, 20. april 1995), (G. Tosutti), str. 352-356

Glavna tema seminarja je bil problem prevelikega kopičenja dokumentarnega gradiva v tekočih in depozitnih arhivih in s tem problem izločanja ter valorizacije gradiva.

4. **Seminario: "Amministrazione centrale e diplomazia italiana (1919-1943). Fonti e problemi"**, (Seminar: Centralna administracija in italijanska diplomacija (1919-1943). Viri in problemi), (Certosa, Siena, 26.-27. april 1995), (G. Tosutti), str. 357-360

Avtorica je v članku označila osnovne ugotovitve referentov, ki so jih podali na seminarju o centralni administraciji in italijanski diplomaciji med letoma 1919 in 1943. Seminar so organizirali za pregled ugotovitev poglobljene raziskave o italijanski diplomaciji v času fašizma. Nosilec raziskave sta Univerza v Lecce in Sieni ter Diplomatski zgodovinski arhiv pri Ministrstvu za zunanje zadeve.

5. **"Le sudate carte" Tavola rotonda sugli archivi storici dello sport**, (Okrogla miza o zgodovinskih športnih arhivih), (Rim, 23. maj 1995), (M.E. Marinelli), str. 361-365

Okrogla miza je bila organizirana, da bi opozorili na dokumente, pomembne za zgodovino športa, ki so ponavadi hranjeni v malo znanih, največkrat privatnih arhivih, športnih združenjih ali pri ljubiteljih športa, z veliko verjetnostjo, da se dokumenti izgubijo. Večina te dokumentacije ne hranijo v državnih arhivih. Izjema je le čas fašističnega režima med letoma 1925 in 1943, ko so bile ustanovljene državne športne ustanove in dokumente hranijo v Centralnem državnem arhivu. Pozornost so posvetili pomenu hrambe gradiva, vrstam gradiva (poleg tradicionalnega so pomembni še fotografije, filmi, manifesti, razglednice...).

6. **Convegno di studi: "Acate, antica Bisceari: le origini e la sua storia"; "Il castello di Bisceari: 500 anni di storia"**, (Študijski posveti: Acate, stara Bisceari: izvor in zgodovina. Petstoletna zgodovina gradu Bisceari), (Acate, 23.-24. junij 1995), (C. Grasso Naddei), str. 366-369

7. **Convegno: "Amministrazione e costituzione.**

Storiografici a confronto", (Posvet: Uprava in ustava. Različni pogledi na zgodovino), (Milano, 8.-9. september 1995, (M. Morena), str. 370-375

Posvet je bil namenjen italijanskim in tujim študijam o zgodovini institucij in povezavi med zgodovino uprave ter vlogi ustavnega zakona.

V rubriki **"Olivestila in kamentarji"** so 4 prispevki:

1. **Il restauro della Biblia Magna**, (Restavracija "Velike biblije" - Biblia Magna), (C. Prnsperi), str. 376-380

Avtorica je predstavila potek restavriranja biblije. Označila je poškodbe in vrstni red ter način restavratorskih posegov. Restavrirali so jo skoraj celo leto 1994 v laboratoriju restavratorskega oddelka v Državnem arhivu v Torinu.

Biblija v velikosti 54 x 35 x 10 cm ima 185 pergamentnih listov. Prvih 160 listov datirajo v polovico X. stoletja, naslednjih 22 listov med X.-XI. stoletjem in zadnje v XII. stoletje.

2. **"De statutis"**, **Un comitato nazionale per l'intercomunicazione su studi ed edizioni di fonti normative**, ("De statutis". Državni odbor za povezavo študija in izdajanja zakonskih virov), (R. Dondarini), str. 381-384

Ker so se v zadnjem času močno povečali študij, objave in posvetovanja o poznosrednjeveških statutih, je skupina znanstvenikov ustanovila poseben odbor "De statutis", ki se je oblikoval v zadnjih petih letih z namenom, da bi na državni ravni obveščali raziskovalce o zadnjih izsledkih na tem področju. Od leta 1991 so organizirali regijska in vsedržavna srečanja v Bologni, Centu, Firencah, Perugi, Milanu in Cagliariju.

3. **Iniziative universitarie italiane e francesi di utilizzazione delle fonti orali**, (Pobude italijanske in francoske univerze za uporabo ustnih virov), (F. La Porto), str. 385-387

Dejavnost poteka, odkar so "ustne" metode začeli uporabljati docenti na univerzah pri študiju zgodovinskih in literarnih disciplin. Med študijskim letom študentje sami zbirajo pričevanja o pomembnih dogodkih in obdobjih (npr. vojna v Alžiriji, režim Vishy). Poleg tega poteka pri Univerzi Aix-en-Provence in v Državnem centru za znanstvene raziskave (CNRS) interdisciplinarni projekt (UMR TELEMME), na katerem delajo zgodovinarji, etnologi, jezikoslovci, geografi in specialisti v arhitekturi mest. Namen je izdelava baze podatkov o zgodovini, etnologiji, muzikologiji, jezikoslovju in literaturi v južni Franciji ter širše za južno Evropo.

4. **Il fondo SPES dell'archivio della Democrazia cristiana**, (Fond "SPES" - Študij, propaganda in tisk" pri arhivu Krščanske demokracije), (F. Melurio), str. 388-391

S prenehanjem delovanja strank tako imenovane prve republike, opustitvijo centralnega urada in sedežev strank, odpustitvijo ali upokojitvijo uslužbencev obstaja nevarnost razpada celotne strukture, tudi te, ki naj bi sprejela depozitni in zgodovinski arhiv. Dokumenti strank predstavljajo 50-letno politično zgodovino

vino Italije. Če se upošteva še politični položaj, ki so ga nekatere stranke imle, je pomen takega gradiva še toliko večji. Avtor je v članku označil pomen gradiva urada "SPES" - Študij, propaganda in tisk" pri arhivu Krščanske demokracije. Urad je bil ustanovljen leta 1945 in vsebuje celotno paleto kronološko urejenega gradiva o dejavnosti stranke. Fond SPES je sestavni del zgodovinskega arhiva Krščanske demokracije in je hranjen v Inštitutu Luigi Sturzo v Rimu. Ker gradivo še vedno urejajo, javnosti ni dostopno.

V rubriki **"Dokumentacija"** sta dva prispevka:

1. **La traduzione italiana delle ISAD(G)**, (Italijanski prevod ISAD (G)), str. 392-413

Objavljen je italijanski prevod ISAD(G), ki ga je uredil Stefano Vitali. V dodatku je model ureditve fonda, ki lahko pozna različne stopnje ureditve: podfonde, serije in podserije, fascikle in arhivsko enoto.

2. **Progetto di convenzione internazionale sui beni culturali trafugati n esportati illegalmente**, (Projekt mednarodne konvencije o ukradenih in nelegalno izvoženih kulturnih dobrinah), str. 414-426

Priobčena je mednarodna konvencija o ukradenih in nelegalno izvoženih kulturnih dobrinah, ki jo je izdal Mednarodni inštitut za poenotenje privatne zakonodaje (Unidroit). Sprejeta je bila na Diplomatski konferenci, ki je bila na povabilo italijanske države 24. junija 1995 v Rimu. Na njej so sodelovali predstavniki 70 držav.

Zdenka Bonin

Mitteilungen des Stelmärklischen Landesarchivs, Folge 46, Graz 1996

Vsebina:

Seznam avtorjev

Delovno poročilo ŠDA za leto 1995 (Gerhard Pferschy)

Fritz Posch (Gerhard Pferschy)

Gerald Gänser (Gerhard Pferschy)

Gerhard Pferschy, seznam objav Geralda Gänserja Avgustinu Rosmannu v spomin (Walter Brunner)

Ferdinand Hutz, Montfortsko fevdno pismo iz leta 1500 v samostanskem arhivu Vorau

Josef Pauser, "Ain guets exempl furzutragen." Štajersko - kranjska bratovščina Zlatega križa (1558) v boju proti "teuffelhaftig lasster" pijančevanja in požrežnosti

Leopold Toifl, Katastrofa v Kaniži 1577 ali poroka

Elisabeth Ernst, Styriaca v Pragi. Fondi malteške viteške komende Fürstenfeld v državnem centralnem arhivu Praga 6

Dorothea Wiesenberger, "Grof Spaur, Vaše ime bo blestelo v zgodovini..." osebnost bavarskega poslanika v Rimu grofa Karla von Spaur (1794-1854) s pomočjo

izbranih virov iz družinskega arhiva Stürzgh

Elisabeth Schmölzer, Močne ženske. Nesodolne ženske usode iz treh stoletij

Josef Riegler, Od arhivske banke podatkov do informacijskega sistema Štajerskega deželne arhiva: k uporabniku naravnana pot

Zvezek 46 se že po zunanosti loči od vseh prejšnjih. Ima namreč barvne platnice, na katerih je spredaj fotografija čevlja papeža Pija IX., ki ga je nosil 1848. na begu iz Rima v Gaeto. Tudi v Štajerskem deželnem arhivu so v vodstvu spremembe. Dolgoletni direktor arhiva dr. Gerhard Pferschy je z decembrom 1995 odšel v pokoj, na njegovo mesto je prišel dr. Walter Brunner, ki je tudi prevzel skrb za izdajanje Mitteilungen.

Dr. Pferschy je napisal Delovno poročilo ŠDA za leto 1995. Spominski zapis je posvetil tudi umrlima dr. Fritzu Poschu in dr. Geraldju Gänserju. Pripravil je tudi bibliografijo del dr. Gänserja. Spominski zapis Avgustinu Rosmannu, arhivskemu inšpektorju, je delo direktorja ŠDA dr. Brunnerja.

Sledijo prispevki strokovnih delavcev. Prvi prispevek je napisal dr. Ferdinand Hutz, arhivar in bibliotekar avguštinskega samostana v Voranu. Avtor v krajšem uvodu predstavi dokument in vsebino le-tega, nato pa celoten transkribiran tekst.

Mag. Josef Pauser, jurist, asistent na Inštitutu za avstrijsko in nemško pravno zgodovino dunajske univerze, nam v svojem prispevku predstavi Štajersko - kranjsko bratovščino Zlatega križa, in sicer na podlagi ustanovne listine, ki je bila izdana 13. februarja 1558 na Ptuju. Listina ima 7 členov, podpisalo in pečatilo jo je 11 plemičev: Hans von Hoyos, Hans Lenkowitzsch, Sigmund Galler, Christoph Resch, Jakob Lamberg, Christoph Ungnad, Pankratz von Windischgrätz, Franz von Teuffenbach, Jobst Gallenberg, Walthasar Katzianer in Hans Kbisl. Dvanajsti pečat (podpis manjka) pripada Hansu Josephu zu Egkl. Pauser o ustanoviteljih napiše, kje so delovali in kakšne službe so opravljali na Kranjskem in Štajerskem. Oriše tudi zgodovinsko ozadje, ki je botrovalo nastanku te bratovščine. Neposredno se navezuje na policijski red iz leta 1552. Osnovna naloga članov bratovščine je bila zmernost pri pijači in jedachi, kot tudi krščanska in bratovska ljubezen do drugih članov bratovščine. Nezmernost botruje tudi ostalim pregreham, kot so bogokletje, pretepanje, uboj, igre na srečo in končno zaničevanje družine in oblasti. Na koncu prispevka, ki je bogato opremljen z opombami, je transkripcija listine.

Sledi prispevek dr. Leopolda Toifla, ki opisuje zgodovino utrdb v Nagykanizsi, posebej še dogodek iz leta 1577, ko je 21. marca strela udarila v stolp s smodnikom. Tragedija je bila toliko večja, ker so praznovali poroko poveljnikove hčere s Stephanom Batthyanyjem in je pod ruševinami umrlo 45 ljudi, med njimi mladoporočenca. Turki so po več poskusih utrdbo leta 1600 zavzeli ter jo imeli v svojih rokah do 1690, ko so jo vojaki Adama II. Batthyanyja osvobodili. Cesar Leopold I. je leta 1702 ukazal utrdbo porušiti.

O fondih malteške viteške komende Fürstenfeld v praškem državnem arhivu piše dr. Elisabeth Ernst.

Najprej na kratko predstavi komendo Fürstenfeld in njene povezave s komendama Melje in Polzela, nato predstavi 24 kartonov gradiva za časovno obdobje od 1507 do 1892.

Dr. Dorothea Wiesenberger piše o osebnosti bavarskega poslanika v Rimu grofa Karla von Spaur. Ta bavarski diplomat se je zapisal v zgodovino, ko je novembra 1848 pomagal papežu Piju IX. na begu iz Rima v Gaeto. Dr. Wiesenbergerjeva je ob urejanju družinskega arhiva Stürzgh naletela na škrlatno rdeč usnjen čevlj papeža Pija IX. in ta najdba jo je privedla do grofa Karla von Spaur. Pregledala je družinske dokumente, pisma in koncepte poslanikovih poročil. V prispevku na kratko predstavi življenjsko pot tega diplomata, nato sledi njegovo poročilo o begu z opisom dogodkov, ki so botrovali odločitvi o begu svetega očeta iz Rima, o pripravi nanj, njegovem poteku in srečanju z neapeljskim kraljem Ferdinandom. Objavljena so tudi pisma bavarskega kralja Ludvika I. grofu Spaur, pisma bavarskega ministrskega predsednika von Braya, von der Pfordtenu ter kralja Maksimilijana II. Jožefa Bavarskega. Sledijo pisna svakinje grofice Flore Spaur in na koncu pisma grofa Spaur sinu Maksimilijanu.

Tri močne osebnosti v različnih časovnih obdobjih je na podlagi arhivskih virov obdelala dr. Elisabeth Schmölzer. Predstavi nam Ano Töschin, kravjo dekle, ki je imela razmerje z graščakom pl. Gabelkhoven, Marijo Jožefo Funder, dekle iz predmestja, šiviljo, ki se je poročila s pl. Alojzema Praitenau. Tretja ženska je Charlotte Magg, notarjeva hči, ki si je srčno želela študirati, a se je po poroki z dr. Juliusom Maggom posvetila možu in njegovi poklicni karieri.

Zadnji prispevek je napisal dr. Riegler, in sicer o arhivski banki podatkov ter o informacijskem sistemu Štajerskega deželne arhiva.

Nada Jurkovič

Der Archivar, Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen, letnik 49, leto 1996, zvezek 1-4

Der Archivar, letnik 49, zvezek 1

Zvezek se pričinja s poročilom o 66. nemškem arhivskem dnevu, ki je potekal od 26. do 29. decembra 1995 v Hamburgu. Tokrat imamo v zvezku objavljeno samo poročilo o zborovanju, ne pa tudi samih referatov, ki naj bi izšli ločeno. O zborovanju poroča Diether Degreif. Udeležilo se ga je več kot 800 arhivarjev iz 16 različnih držav. Pred uradnim odprtjem arhivskega dneva, 25. septembra, je potekala 12. zvezna konferenca komunalnih arhivov. Osrednja tema 66. zborovanja je bila: Arhivi in družba. Uvodno predavanje je imel dr. Obenaus, profesor za zgodovino novega in novejšega veka na univerzi v Hannoveru. Za referenta je arhivsko delo neobhodno povezano z odprtostjo za aktualne družbene smeri in

razvojem, z izrazito občutljivostjo za tendence političnega, socialnega in kulturnega vsakdana ter s sodelovanjem z znanstvenimi inštitucijami. Dr. Volker Wahl je prvi v okviru prve skupne delovne seje prebral referat z naslovom: Arhivsko gradivo kot kulturno gradivo. V splošnem niti v zveznem arhivskem zakonu niti v večini deželnih arhivskih zakonov ni prišlo do definicije arhivskega gradiva kot kulturnega gradiva, ko se je govorilo o predmetu arhivov. Kljub temu pa je iz vsebine teh institucij in njim pripadajočim nalogam v okviru varovanja mogoče reči, da jim pripada posebna kulturna funkcija. Dr. Hans-Ulrich Gallwas z inštituta za politiko in javno pravo univerze v Münchnu se je v svojem predavanju posvetil ozadju ustavnopravne pravice do uporabe arhivskega gradiva. Nadalje nam Diether Degreif poroča o referatih, ki so se zvrstili na sejah sekcij. V okviru sekcije I so obravnavali ogrožanje izročila družbenih skupin. Svoja mnenja so prispevali: dr. Hans-Werner Langrandtner na podlagi svojih dotodanjih izkušenj v okviru dela arhivske posvetovalnice v Porenju, Kornelia Rennert iz Düsseldorfa o gradivu s področja gospodarstva, Werner Thener s področja skupin državlanskega prava v Berlinu ter dr. Peter Honihmann iz Heidelberga o zasnovah zbiranja gradiva in proučevanja zgodovine Židov v Nemčiji. Sekcija II, ki jo je vodil dr. Taddey iz državnega arhiva Ludwigsburg, je obravnavala privatizacijo javnih nalog z ozirom na posledice njihovega izvajanja za arhive. Zaradi privatiziranja državnih nalog pribaja namreč do zmanjševanja oziroma okrnitve prvotnih nalog, ki jih opravljajo arhivi. Stoletja dolgo trajajoči obstoječi izročilni viri grozi prekinitve. Dr. Matthias Rest je pojav privatizacije opisal na področju državnih železnic, ki so s 1. januarjem 1994 zaradi nastalih sprememb bile "odpuščene" (izvzete) iz pristojnosti zveznega arhivskega zakona. Dr. Nicole Bieckhoff iz državnega arhiva Ludwigsburg pa je naklonil svojo pozornost nastalim spremembam za arhive pri v letu 1994 začetni privatizaciji državnega požarnega zavarovanja stavb. Gradivo zavarovanja je pred tem sodilo pod pristojnost deželnega zakona, sedaj pa sodi pod državni arhiv. Posledice privatizacije komunalnih nalog pri pristojnih arhivih je osvetlil Rolf-Dietrich Müller iz mestnega arhiva Paderborn. V sekciji III so govorili o pravici nad starimi arhivalijami. Jesko Graf zu Dohna se je za vstop v to razpravo ozrl v leta 1986-1991, v čas velike kraje pisem, listin in drugih arhivalij tako v državnem, mestnih kot tudi plemiških arhivih pokrajin Bayern, Baden-Württemberg in Thüringen. Vračanje arhivalij je bilo do danes daleč bolj zapleteno, kot se je predpostavljalo. O varovanju in izgubi lastništva nad starimi arhivalijami je poročal profesor dr. Dieter Strauch z univerze v Kölnu in predsedoval auditoriju pri tem presenetljive izkušnje, da je uspeh pridobitve ukradenega gradiva nazaj v arhiv v veliki meri odvisen od poteka in dokumentacije prevzema tega gradiva v arhiv, našteva tudi elemente, na katere moramo biti pozorni. Dr. Reinhard Heydenreuter z generalne direkcije državnih arhivov Bayern pa se je ukvarjal z vprašanjem avtorskih pravic pri reprodukcijah na področju arhivov. Referenti v okviru

sekcije IV so govorili o arhivsko-pedagoškem delu z različnimi ciljnim skupinami. Joachim Kussin, arhivski pedagog v mestnem arhivu Bremerhaven, Manuela Schroth in Helmut Nordmeyer z inštituta za zgodovino mest/ Mestni arhiv v Frankfurtu a.M. ter dr. Heinrich Pingel-Rollman so predstavili vsak svoje izkušnje pri pedagoškem delu.

Drugi prireditveni dan (28. septembra) dopoldne so že po tradiciji potekale seje posameznih strokovnih skupin (8) znotraj Društva nemških arhivarjev, na katerih so obravnavali naslednje teme: upravne reforme in problemi glede pristojnosti arhivov, povečan obseg novih zahtev, naslovljenih na komunalne arhive, zgodovina evangeličansko-luteranske cerkve in nadškofije v Hamburgu ter naloge cerkvenih arhivov pod spremenjenimi pogoji (na eni strani silovito naraščanje povpraševanj na področju genealogije ter povečana centralizacija cerkvenih knjig na drugi strani), pristojbine - rešitve za privatne arhive, izročanje na področju gospodarskih arhivov, parlamentarna dokumentacija leta 2000, zvočni arhivi na poti k trajnemu zapisu ter elektronska obdelava podatkov v univerzitetnih arhivih.

Na drugi skupni delovni seji, kjer so obravnavali politično reorganizacijo in arhivske pristojnosti, je imel prvi referat dr. Rudolf Benl iz mestnega arhiva Erfurt, in sicer o arhivskih pristojnostih na lokalnem nivoju med državnimi zahtevami in željami komunalnih skupnosti. Dr. Klaus Oldenhege iz zveznega arhiva v Koblenzu je poskusil auditoriju posredovati vmesno stanje pri vračanju nemškega arhivskega gradiva iz tuje hrambe med leti 1945-1995. Zadnja dva referata dc. Renate Schwärzel in dr. Claudie Keusch na tej seji sta bila posvečena stanju in problemom z ozirom na arhive v zvezi z združitvijo Nemčij. Sledil je statutarni občni zbor društva nemških arhivarjev.

Tem poročilom sledi prispevek avtorja Inga Schwaba, ki govori o opazovanjih (analizah) in težah pri arhivarjevih predstavah o sebi. Arhivi kot javni stroškovni dejavnik, arhivski vedenjski vzorec ter arhivarji in zgodovinarji so podnaslovi tega prispevka. Ottfried Dascher pa v naslednjem prispevku prikaže arhive kot storitvene ustanove (inštitucije) za upravo, raziskovanje, javnost. Z vsebino zakona o varovanju in uporabi javnega arhivskega gradiva v deželi Bremen z dne 7. maja 1991 se seznanimo, če preberemo prispevek Petra Fricke (objavljen je tudi zakon v celoti). Wolf Buchmann in Michael Wettengel pa v svojem prispevku razpravljata o interpretaciji (razlagi) zveznega statističnega zakona pri arhiviranju statistične dokumentacije.

Arhivskim poročilom in zasedanjem so namenjene nadaljnje strani časopisa. Najprej z internacionalnega področja: Heike Preuß poroča o zasedanju odbora za pečate mednarodnega arhivskega sveta v Parizu in Turinu, Christa Stacke o 7. mednarodnem cerkvenem arhivskem dnevu v Pragi in Anke Leenings o skupnem mednarodnem zborovanju ARSC/FIAT/ASA v Washingtonu. Gre za srečanje mednarodnega združenja zvočnih arhivov, mednarodnega združenja televizijskih arhivov ter ameriške družbe za zapis zvočnih zbirk. Z nemškega področja poroča Reiner Schu-

hert, da je državna uprava Baden-Württemberg pričela s ponudbo teleteksta, Hansmartin Schwarzmaier na kratko predstavi arhivsko gradivo iz dvome biblioteke mejnega grofa iz Badna v generalnem deželnem arhivu Karlsruhe, Frieder Kuhn nam sporoča, da je pričel delovati inštitut za ohranitev (vzdrževanje) arhivskega in bibliotecnega gradiva v Ludwigsburgu. Sledijo kratka poročila iz drugih strokovnih časopisov: o varnostnem filmanju barvnih kart in načrtov v državnem arhivu Bayern, o kratkem vodniku tburinškega državnega arhiva Meiningen, o reformi v okrožju Thüringen v letu 1994, o tem, da je Boehringer Mannheim predal mestnemu arhivu Mannheim zapuščino Alberta Fraenkelsa, predstavita se nam mestni arhiv Rudolstadt ter zgodovina in gradivo mestnega arhiva Trier. Dalje Hans-Holger Paul poroča o novostih v arhivu socialne demokracije Friedrich-Ebertove ustanove, Jochen Golz, da je ustanova weimarske klasike pridobila dragocene Goethejeve dokumente za Goethe- in Schillerjev arhiv, Johann Peter Wurm o 11. schleswig-holsteinskem arhivskem dnevu v Schleswigu, Elisabeth Martin o 55. jugozahodnonemškem arhivskem dnevu v Wissembourgu, Anita Hefele obširno poroča o 26. seji delovne skupnosti poklicnih arhivarjev v Freiburgu, Edith Richter in Klaus Heß o 4. arhivskem dnevu komunalnih arhivov dežele Brandenburg v Burgu ter Marion Dernehl in Hartmut Hasse o 25. in 26. strokovnem zasedanju komunalnih arhivov Schleswig-Holstein v Schleswigu. S področja Velike Britanije nam poroča Günter Hollenberg o požaru v arhivu v Norfolk, Wilfried Reininghaus o trgovinskem arhivskem centru v Glasgou ter spet Günter Hollenberg o novogradnji britanskega arhiva. S področja Avstrije lahko preberemo dve poročili, ki ju je spisal Richard Apfelauer, in sicer o delovnem zasedanju univerzitetnih arhivarjev na Dunaju in o slavnosti ob petdesetletnici avstrijskega državnega arhiva na Dunaju.

Sledijo poročila oziroma ocene 27 knjižnih enot. Proti koncu zvezka se lahko seznanimo še z osebniimi obavestili ter v okviru rubrike z naslovom Razno z novimi naslovi in telefonskimi številkami, katerim sledi kar nekaj prispevkov z različnih področij in datumi raznih prireditev.

Der Archivar, letnik 49, zvezek 2

Prvi v tem zvezku objavlja svoj prispevek Karsten Uhdé, in sicer govori o arhivih in Internetu. Njegov prispevek je mogoče, razen v Der Archivarju, prebrati tudi na Internetovih straneh pod naslovom: <http://www.uni-marburg.de/archivschule/internet.html>. Avtor si je zastavil štiri vprašanja, na katera skuša tudi odgovoriti: kaj je Internet in ali že obstajajo arhivi, ki imajo izkušnje o tem mediju, kaj naj arhivi počnejo z Internetom, kakšne učinke ima le-ta na arhiv in njegove zaposlene ter kaj velja upoštevati pri vzpostavitvi Internetove ponudbe. Sledi prispevek z naslovom: Prihodnost zdajšnje preteklosti - avdiovizualno izročilo in kulturna dediščina. Objavlja ga Joachim-Felix Leonhard, Bernd Hey in Stefan Miedaner nadalje objavljata vsak svoj nekoliko predelan referat,

ki sta ga predstavila v okviru strokovne skupine 3 (arhivarji v cerkvenih arhivih) na 66. nemškem arhivskem dnevu v Hamburgu. Govorita o arhivskem delu na področju cerkve danes, pod spremenjenimi pogoji. Prvi predstavi stanje na področju evangeličanske cerkve, drugi pa katoliške. Temu prispevku sledi objava zakonskih določil in upravnih predpisov za državno arhivsko gradivo in varstvo arhivskega gradiva v Zvezni republiki Nemčiji.

Naslednje strani časopisa zapolnjujejo poročila o arhivskih dnevih in zborovanjih. Kot ponavadi najprej z mednarodnega področja: Reimer Witt poroča o konferenci, na kateri so se srečale ekspertne skupine iz 20 držav, ki so govorile o skupnem arhivskem delu na področju arhivistike v Evropi. Reinhard Schreiner predstavi zasedanje sekcije parlamentarnih in strankarskih arhivov v mednarodnem arhivskem svetu, od 17. do 19. novembra 1995 v Budimpešti. Anke Leenings poda poročilo o letnem zasedanju deželne skupine IASA Nemčije/Švicarske Nemčije v Mainz, Albrecht Ernst pa o mednarodnem kolokviju o vzdrževanju arhivskega gradiva, ki je potekal v Ludwigsburgu. Z nemškega področja nam Robert Kretschmar najprej predstavi projekt državne arhivske uprave Baden-Württemberg: vertikalno in horizontalno vrednotenje (valorizacija) arhivskega gradiva, Peter Müller pa obdelavo arhivskega gradiva v plemiških arhivih področja Baden-Württemberg. Sabine Preuß nas seznani z imenovanjem direktorja deželnega arhiva v Berlinu, Karin Hackel pa s poslovitvijo dr. Wolf-Arno Kropata, vodje hesiškega glavnega državnega arhiva v Wiesbadnu. O novi pridobitvi v nižjesaškem državnem arhivu v Bielebergu poroča Ernst Böhme, o pridobitvi arhiva knežjih rodbin von Leyen v deželnem glavnem arhivu Koblenz pa Heinz-Günter Borek. Izvemo tudi, da je zunajcerkvena občina predala gradivo mestnemu arhivu Mannheim. Peter Engels poroča o 18. hesškem arhivskem dnevu v Babenhausnu, Adelheid Rahmen-Weyer o 29. renškem arhivskem dnevu v Grevenbroichu, Thomas Becker o pogovorih glede aktov finančne uprave, Robert Kretschmar o zasedanju, ki ga je organizirala deželna arhivska direkcija Baden-Württemberg skupaj z državnim arhivom Sigmarigen, na katerem so razpravljali o možnostih in oblikah skupnega dela zgodovinskih delavnic, zgodovinskih društev in arhivov. Dalje Anette Gebauer-Berlinghof piše o zasedanju arhivske posvetovalnice in arhiva evangeličanske cerkve v pokrajini Rbeinland, na katerem so razpravljali o ženskah v zgodovini in arhivih, Thomas Riedmiller o 4. allgöuskem arhivskem dnevu v Füssen, Gabriele Mühlnickel-Heybach o 30. in 31. srečanju delovne skupnosti baden-württemberskih okrožnih arhivov v Sigmaringu in Pfarzheimu ter Bodo Keipke o seminarju delovne skupnosti komunalnih arhivov področja Mecklenburg-Vorpommern v Neustrelitzu. S področja Poljske se oglašata Hanna Krajewska in podaja zgodovinski pregled zakonodaje na področju arhivistike na Poljskem. Dalje se lahko seznanimo z arhivskim zakonom za kanton Zürich v Švici, s področja češke republike piše Jiří Pešek o dostopu k modernim arhivskim fondom, s področja Združenih držav Ame-

rike pa Wolfram Werner predstavi prispevke v *American Archivist* in *Prologue Quarterly of the National Archives*.

Sledi poročilo o novi literaturi s področja arhivistike in zgodovine, ki tokrat obsega 28 predstavitev oziroma ocen. Po naslovih je potem navedenih še 58 knjižnih enot, vključno z njihovimi cenami.

Der Archivar, letnik 49, zvezek 3

S predstavivijo arhivov v mestu Darmstadt se pričinja ta zvezek. Sledi prispevek Ingrid Grohmann, ki je bil najavljen že v prvem zvezku in ga je predstavila na 66. nemškem arhivskem dnevu v Hamburgu. Govori o upravnih reformah v novih zveznih nemških deželah in njihovih učinkih na državne arhive na primeru zvezne dežele Sachsen. Izobraževanje arhivarjev na višji šoli v Potsdamu nam predstavijo Hartwig Walberg ter Angela in Dirk Ullmann. Jürgen Rainer Wolf podrobno opiše novogradnjo hesiškega državnega arhiva Darmstadt, Klaus Mertsching in Hans-Holger Paul predstavita sindikalne akte v arhivu socialne demokracije Friedrich-Ebertove ustanove. Zanimiv sestavek o obdelavi vojnih letakov ter letakov na splošno podaja Thomas Truimpf. Marbach, rojstni kraj Schillerja, ki je za mnoge identičen s Schillerjevim nacionalnim muzejem in njegovimi razstavami, slavi svojo stoletnico. O tem piše v svojem prispevku Friedrich Pfäfflin. V Marbachu obstaja namreč edini literarni muzej v Zvezni republiki, ki v svojem kontekstu ni posvečen samo enemu avtorju, temveč novi nemški literaturi.

V rubriki Arhivska poročila in zasedanja nam z mednarodnega področja najprej Angelika Menne-Haritz poroča o prvi mednarodni konferenci evropske komisije za konzervacijo in dostopnost v Leipzigu. Z nemškega področja Gerhard Taddey poroča, da je bila stavba orožarne in vojaškega arzenala predana državnemu arhivu Ludwigsburg. Peter Veddelar nas seznanja z novim predstojnikom pri nordrhein-westfalskem državnem arhivu Münster, Annette Huss z zapuščino fotografa Hansa Wagnerja v komunalnem arhivu Herford, Fritz Jacoby piše o slovesni izročitvi znanstvenih prispevkov za dr. Hannsa Kleina ob njegovem 75. rojstnem dnevu, Stefan Flesch z odprtjem novega arhivskega mesta evangeličanske cerkve v St. Martin/Boppard, Klaus Schwabe o prireditvi Friedrich-Ebertove ustanove, na kateri so govorili o problemih arhiviranja in obdelavi aktov strank in množičnih organizacij nekdanjih okrajev in okrožij DDR, Heiner Schmitt poroča o pomladnem zasedanju medijskih arhivarjev in dokumentaristov v Münchnu, Wolfgang Müller o pomladnem srečanju strokovne skupine 8 društev nemških arhivarjev pri nemški akademiji naravoslovke Leopoldine v mestu Hall ter o delovni skupini v okviru te skupine, ki se je ukvarjala z "arhivi balnišniških listov". V tokratni rubriki se javljajo tudi s francoskega področja, in sicer Wolfgang Hans Stein predstavi stanje na področju arhivov in arhivistike v letih 1988-1995.

Na nadaljnjih straneh časopisa beremo poročila in ocene o 27 novih knjižnih enotah, navedeni so kata-

logi arhivskih razstav. Osebnim vestem sledijo posmrtnice, posvečene Friedrichu Knäppu (1904-1995), Barbari Mückershoff (1939-1995) ter Hansu Vollmerhausu (1916-1996).

Z rubriko Razno, kjer lahko izvemo nekaj novih naslovov in telefonskih števil, preberemo krajše prispevke različnih tem in se seznanimo z urednikom prirediteljem, zanimivih za arhivsko stroko, se zaključijo 3. zvezek.

Der Archivar, letnik 49, zvezek 4

Nurbert Reinmann s svojim prispevkom, ki nosi naslov 50 let Društva nemških arhivarjev - bilanca in perspektive arhivske stroke v Nemčiji, pričinja zadnji zvezek pričujočega letnika. Objavljena je krajša oblika nagovora, ki ga je omenjeni imel na slovesnosti ob otvoritvi 67. arhivskega dneva 1996 v Darmstadtu. Avtur spregovori o ustanovitvi društva, strokovni sestavi, vertikalni članski strukturi ter o društvu kot o vsenemškem arhivskem združenju. Sledijo prispevki, ki so jih napisali avtorji: Michel Duchein, Peter Kartuus, Charles Keckskemét, Eric Ketelaar, Angelika Menne-Haritz, Michael Roper ter Robert M. Warner ob praznovanju 65. rojstnega dneva mednarodno poznane arhivskega delavca Eckharta G. Franza, govorijo pa o arhivih in njihovem spreminjanju po vsem svetu. V nadaljevanju nas Volker Wahl seznanja z razvojem arhivov in arhivske stroke na področju dežele Thüringen, objavljena so tudi zakonska določila in upravni predpisi za državne arhive in varstvo arhivskega gradiva v Zvezni republiki Nemčiji.

V rubriki Arhivska poročila in zasedanja poročajo najprej z mednarodnega področja: Günter Buchstab o drugi stockholmski konferenci od 30. do 31. maja 1996, Yola de Lusenet o evropski komisiji za ohranjanje arhivskega gradiva, Ralf Stremmel o kolokviju, ki je potekal v westfalskem gospodarskem arhivu na temo Evropski trgovski arhivi v pred in zgodnje industrijskem času (1750-1850), Peter Klefisch o prireditvi, ki je potekala od 3. 4. do 20. 6. 1996 v Parizu na temo tehničnih arhivov, ter Edeltraut Wolf, ki nam posreduje nekaj vtisov s petega kongresa nemško-poljskih in poljsko-nemških družb v Görlitzu. Z nemškega področja nas Albrecht Liess seznanja z uradno menjavo v glavnem državnem arhivu Bayern ter s 75-letnico obstoja tega arhiva, Christiane Heinemann o novem vodstvu v hesiškem glavnem državnem arhivu Wiesbaden, Ulrich Helbach o tudi 75-letnem obstoju zgodovinskega arhiva nadškofije v Kölnu, dalje Uta Löwenstein in Volker Wahl poročata o arhivskem dnevu Thüringen-Hessen 1996, Sabine Eckardt o 6. arhivskem dnevu deželnega združenja Mecklenburg-Vorpommern, Martin Häußermann o 56. jugozahodnem nemškem dnevu v Freiburgu, Bernhard Post o letnem srečanju fototehničnega odbora v Weimarju, Günther Berger in Diana Weber o 27. seji delovne skupnosti poklicnih arhivarjev v Heidelbergu, Bettina Wischhöfer in Bernd Hey o 6. zasedanju severnonemških evangeličanskih arhivov v Güstrowu, Andreas Zalto o delovnem zasedanju združenja nemških gospodarskih arhivov, ki je potekalo od 5. do 8. maja

1996 v Duisburgu, Dagmar Kieherer o seji "delovne skupine višje arhivske službe v okviru društva nemških arhivarjev" v Dortmundu, Annette Göbres o izobraževalnem srečanju 25. in 26. znanstvenega tečaja v Plönu in na koncu še Thomas Lange o 10. delovnem zasedanju arhivskih pedagogin in sodelavk zgodovinskega izobraževanja v Bremen. S področja Francije se oglašja Wolfgang Müller s kratko predstavitev stanja univerzitetnih arhivov v Franciji. Z ruskega področja pa Hermann Schreyer predstavi članke iz časopisa: Otečestvennye arhivy.

Poročila in ocene novih knjižnih izdaj zajemajo 28 del. Sledi seznam objavljenih popisov in inventarjev v Zvezni republiki Nemčiji v letu 1995/96 ter tudi seznam objavljenih del, predstavljenih samo z naslovi.

V rubriki Osebne vesti lahko poleg novih imenovanj in zamenjav arhivskih delavcev v različnih arhivih preberemo tudi posmrtnice, posvečeni Helmutu Dahmu (1913-1996) in Helmutu Speeru (1906-1996).

Zadnja rubrika Razno nas, kot je to že ustaljeno, seznam z novimi naslovi in telefonskimi številkami, obenem pa prinaša tudi več krajših prispevkov z različno vsebino, seznam raznih prireditelj, zanimivih za arhivsko dejavnost, ter se zaključuje z obvestili Društva nemških arhivarjev.

Sonja Anžič

Archiva Ecclesiae, Bollettino dell'Associazione archivistica ecclesiastica, 38-39 (1995-1996), Città del Vaticano 1996.

Devetnajsti letnik revije Združenja cerkvenih arhivov obsega zbornik XVIII. zborovanja združenja, ki je bilo oktobra 1993 v Neaplju in je imelo za glavno temo upravo cerkvenih arhivov. Razvejani problematiki, ki so jo obravnavala predhodna zborovanja, so tokrat dodali še področje vodenja in uprave in s tem obogatili v strokovnih krogih cenjeno zbirko. Veliko število udeležencev, ki so v večini bili voditelji škofijskih in redovnih arhivov iz Italije in drugih dežel, je nanizala vrsto spoznanj o poslovanju cerkvenih arhivov; zborovanje je spremljala razstava "Cerkve in država na jugu. Arhivska pričevanja", ki jo je pripravil neapeljski državni arhiv.

Uvodnemu delu zbornika, kjer so objavljena voščila in pozdravi, ki so jih dobili zborovalci, med drugimi se jih je s posebnim pismom spomnil tudi papež Janez Pavel II., sledi kronologija zborovanja, seznam udeležencev in pregled osnovnih značilnosti prispevkov posameznih zborovalcev. V ta sklop je sodil prispevek direktorja državnega arhiva iz Neaplja G. Raimondija o kulturi arhivov in kulturi Cerkve, pri čemer je orisal pomen Cerkve za razvoj evropske kulture ter pomen arhivskega gradiva cerkvenih ustanov za oblikovanje kulture Cerkve ter njenega pastoralnega dela. V sedanjem poslovanju bo po avtorjevi prepričanju potrebno izbirati standardna sredstva ko-

munikacije, ki še omogočajo ohranjanje "spomina", in večjo pozornost nameniti merilom za varolizacijo gradivo.

Vprašanjem arhivistike med izročilom in novini dosežki je bilo namenjeno predavanje E. Lodolinija, profesorja na šoli za arhiviste in knjižničarje na eni od rimskih univerz. Predavanje Arhiv od včeraj za jutri je ovrednotilo pomen prvotne ureditve, poudarilo metodološke razlike med arhivi in knjižnicami ter drugačnost informatike, ki jo uporabljata obe ustanovi. V cerkvenih okvirih so se doslej ustalili zelo različni odnosi med arhivskimi dokumenti, ki jih hranijo posamezne knjižnice, ter preostalim gradivom. Različnim konkretnim vidikom upravljanja in ohranjanja arhivov so bili namenjeni štirje prispevki: problemom arhivskega gradiva in spisov na papir (Piergiorgio Iugini), problemom z grafičnim in avdiovizualnim gradivom (Gaetano Zito), problemom in perspektivam protokolov v tekočih škofijskih arhivih (Antonio Pesenti), nekaterim vidikom uporabe informacijskih sistemov v arhivih (Emanuele Boaga) ter pomembnosti navzočnosti arhivskih delavcev v stopnji nastajanja fondov (Carla Lodolini Tupititi). Ob tem so prispevki temeljiteje spregovorili o ravnanju z zapuščinami posameznih nosilcev cerkvenih služb ter vprašanjem, povezanim z akcijo mormonov za mikrofilmanje župnijskih matičnih knjig. Na konkretnem primeru arhiva starodavne nadškofije Ravenna (poročevalec Giuseppe Rabotti) so bile podane smernice za uvajanje enotne notranje strukture gradiva, ki je nastajalo od antike do najnovejšega časa.

Praktični del zbornika prinaša prispevke z izkušnjami iz Španije, iz francoskega področja in iz Severne Amerike. V Španiji je temelj cerkvene arhivske ureže 56 škofijskih arhivov (trenutno je v Španiji 67 škofij). Skopaj z mazaletci izdajajo posebno revijo, objavljenih je že več vodnikov. V Franciji je položaj cerkvenih arhivov vse prej kot rožnat (C. Molette). Veliko gradiva je bilo uničenega v času verskih vojn, francoske revolucije in raznih zaplemb v času 19. stoletja. Poleg 675 fase, gradiva iz vatikanskega arhiva, ki so "po pomoti" hranjeni v francoskih arhivih, sedaj šele nastaja mreža cerkvenih arhivov, ki jih povezuje združenje cerkvenih arhivov, ustanovljeno pred dvema desetletjema. Zelo se je povečalo zanimanje za cerkvene arhive v Združenih državah (o tem je predaval Conrad Borntreger iz Chicaga) po letu 1970. Glavni problemi, s katerimi se srečujejo ameriški cerkveni arhivi, pa so: pridobivanje ustreznih prostorov, nestalni viri njihovega vzdrževanja in pomnjanje ustrežno pripravljenih ljudi. L. M. De Palma v svojem prispevku govori o problemih, povezanih z delom v različnih kategorijah cerkvenih arhivov (tekoči škofijski arhiv, tajni škofijski arhiv, župnijski arhivi, arhivi posameznih cerkva, škofijski zgodovinski arhiv), kjer vsak zahteva posebne metode in pravila uporabnosti. Pravnim vidikom izdajanja raznih potrdil, o katerih govorita cerkvena (oba zakonika, 1917 in 1983) in civilna zakonodaja, je bilo na zborovanju namenjenih več prispevkov; sedaj so objavljeni tudi v zborniku. Zanimiv je prispevek F. De Negri, ki je inšpektor za arhive v italijanski pokrajini

Campania, ker obravnavana vprašanje odnosov in sodelovanja med državnim arhivskim inšpektoratom ter cerkvenimi arhivi v omenjeni pokrajini. Osrednja ugotovitev je, da velika večina cerkvenih arhivov v tem delu Italije potrebuje preureditev fondov, ki bo omogočala pregled, ter strokovno usposobljene ljudi, ki bi prevzemali skrb za zgodovinske arhive posameznih škofij. V isti sklop sodi tudi prispevek uradnice v ministertvu za kulturne dobrine E. Terenzoni o urejanju cerkvenih arhivov na temelju posebnih zakonov o financiranju. Ker je tovrstno dogovarjanje prepuščeno posameznim strokovnim ustanovam in pristojnim javnim službam, so v nekaterih delih Italije že uspeli uskladiti poslovanje celotne arhivske mreže, tudi s pomočjo sredstev iz javnih skladov.

Voditelja škofijskih arhivov (Cremona, Trident) v svojih prispevkih govorita o vzdrževanju in upravi arhiva škofijske kurije (A. Fogli) ter o zaposlenih v cerkvenih arhivih, njihovem izobraževanju in izbiraanju (L. Sparapani). Tudi ta prispevka kažeta, da je ob sodelovanju državnih in cerkvenih arhivskih ustanov mogoče doseči večje in boljše rezultate, a likrati opozorjata na problem ustrezne vzgoje ter izobraževanja nosilcev cerkvenih služb, kajti sedanji curriculum teološkega šolanja za področje vrednotenja arhivskega

gradiva ne daje zadosti možnosti. Iz pregleda kronologije zborovanja je razvidno, da je S. Palese predstavil Pravilnik cerkvenih arhivov, ki ga je pripravilo Združenje cerkvenih arhivov in ga dalo v presojo Italijanski škofovski konferenci. V času, ko je zbornik izšel, škofovska konferenca pravilnika še ni obravnavala; likrati je bila poudarjena pravica vsakega krajevnega škofa, da vprašanje uporabe arhivskega gradiva za arhive, ki so v njegovi pristojnosti, ureja sam oziroma da izda primerne določbe.

Čeprav je večina predavateljev razmišljala o razmerah v cerkvenih arhivih, ki so se izoblikovale na Apeninskem polotoku ter v romanskih deželah, če izrecno ne poudarjamo pogleda v kratko zgodovino cerkvene arhivistike v Severni Ameriki, so bili vsebinski sklopi zanimivi tudi za cerkvene skupnosti v drugih deželah. Ta letnik zbornika zato pomeni dopolnitev vrste že doslej celovito obravnavanih vprašanj v zvezi s položajem in poslovanjem arhivov cerkvenih ustanov ter odnosom Cerkve do tega segmenta njene kulturne dediščine.

Bagdan Kolar



Odkritje spomenika kralju Aleksandru Karadordeviću v Ljubljani leta 1940,
 produkcija Emona film Ljubljana
 Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

Razstave

Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana o ožjem mestnem središču

Zgodovinski arhiv Ljubljana je aprila 1997, ob začetku meseca evropske kulture pripravil v atriju mestne hiše razstavo z naslovom Živilski trg in Plečnikove tržnice z okolico v zgodovini. Avtorja Jože Suhadolnik in Dragan Matić sta tako z razstavo, še bolj pa s katalogom združila zgodovinsko vedenje o območju med Ljubljanico, Ciril Metodovim trgom, Stritarjevo in Kopitarjevo ulico, tem morda najslikovitejšem in najbolj "živem" predelu našega glavnega mesta, ter jo povezala z arhitektonsko urbanističnimi zamislivi in udejanjanjem le-tega skozi čas, kar pogojuje tudi današnja podoba tega predela. Tako za razstavo kot katalog labko zapišemo, da sta res arhivska, ker vsebujeta dokumente, predvsem njihove, pa tudi drugih arhivskih ustanov, ki še niso bili predstavljeni širši javnosti. Začetek prve v seriji teh mikroprostorskih zgodovinskih in arhitektonskih raziskav pred štirimi leti se ujema z začetkom prenove Plečnikovih tržnic.

V katalogu Jože Suhadolnik najprej oriše urbanistični razvoj omenjenega predela z najpomembnejšimi gradnjami v okviru mesta Ljubljane vse od srednjega veka do pred kratkim, ko so končali z obnovo omenjene Plečnikove umetnine. Temu sledi seznam ulic, trgov in stavb, ki je sestavljen tako, da imena ulic, hišne številke in imena stavb obravnava od današnjega časa v preteklost, zatem seznam starejših vedut Ljubljane, karte, drobce iz zgodovine živilskega trga ter seznam literature o tem območju. Dragan Matić pa je napisal utrinke iz starejšega zgodovine tega mestnega predela, s poudarkom, da je bilo ravno to območje najpomembnejše, kajti za razliko od drugih dveh delov mesta, Novim in Starim trgom, ki so se pozneje zlili v celoto, je bilo prav Mesto oziroma Mestni trg prvo ohzidano. Ob tem poudarja tudi pomen prometnih povezav, od cest do mostov. Podrobneje pa se ustavi tudi pri Špitalskem mostu, danes imenovanem Tromostovje, Špitalski, danes Stritarjevi ulici, ter znamenitih stavbah v okolici, med drugimi pri Meščanskem Špitalu, danes imenovanemu Kresija, Stolnici, Semenišču, bivšemu Frančiškanskem samostanu in Mabrovi trgovski šoli.

Katalog ima ohsežen povzetek v angleščini ter hoga-te reprodukcije razstavljenega gradiva.

Lujz Tržan

Hranilnica in posojilnica v Šempetru pri Gorici, razstava in katalog Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Nova Gorica 1996, 24 strani

Delavei Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici z zadovoljstvom ugotavljamo, da si naša dejavnost vedno bolj utira pot tudi zunaj tistega kroga ljudi, ki so več ali manj naši redni obiskovalci. V preteklem letu smo z veseljem sprejeli povabilo Krajevne skupnosti Šempeter, da ob stoletnici Hranilnice in posojilnice v Šempetru pri Gorici ponovno predstavimo del dokumentacije, ki jo hranimo o tej ustanovi.

Leta 1992, ko smo gradivo te bančne ustanove prevzeli v hrambo, je bila podobna razstava že predstavljena v razstavnih prostorih našega arhiva. Takratno postavitve je spremljal skromen, v arhivu izdelan katalog.

Tokrat je razstavni prostor ponudila Osnovna Šola Ivana Roba v Šempetru, ki postaja center tovrstnega kulturnega dogajanja v kraju. Naj omenim samo, da je bila takoj po zaključku naše razstave v istem prostoru predstavitev knjige in spremljajoče razstave domačina Jožka Martelanca z naslovom Šempeter skozi čas. Avtor je za pripravo tega prvega tovrstnega zgodovinskega pregleda o preteklosti Šempetra veliko časa prebil tudi v našem arhivu.

Koncept in namen nove postavitve razstave o hranilnici in posojilnici je ostal pravzaprav nespremenjen. Z razstavljenim arhivskim gradivom je hotela avtorica Aleksandra Pavšič Milost prikazati dejavnost hranilnice skozi vsa leta njenega obstoja in s tem osvetliti drobce zgodovine primorskega bančništva. Razporeditev dokumentov je enaka kot na postavitvi iz leta 1992, vendar pa je velikost prostora omogočala izdatno obogatitev s fotografijami in razglednicami iz naših zbirk ter z bankovei (hrani jih Goriški muzej), ki so se uporabljali v času delovanja hranilnice. Tokrat se je avtorica zaradi varnosti, pa tudi zaradi večjega učinka, odločila za razstavo reprodukcij (fotokopij in fotografij), ki omogočajo poljubno povečavo originalov, kar je še posebej dobrodošlo pri slikovnem gradivu.

Dopolnjeni razstavi primerno je po prenovitvi klical tudi katalog. Tokrat je izšel v tiskani obliki. Uvodoma avtorica razlaga vzroke ponovne postavitve razstave in izdaje kataloga, nato preide na kratek oris razvoja bančništva v času pred ustanovitvijo šempetrske hranilnice leta 1896, se posveti njenim začetkom in oriše njen razvoj vse do likvidacije leta 1948. Tekst zaključuje pregledna tabela o poslovanju zadruge. Sledi nekaj objavljenih dokumentov in seznam vseh eksponatov.

Na otvoritvi razstave 23. januarja 1997 se je zbralo

veliko število ljudi, kar priča o izrednem zanimanju, ki praviloma spremlja tovrstne kulturne dogodke lokalnega značaja. Ponovno se je pokazalo, da je prav, da razstave, ki obravnavajo neko ožjo lokalno tematiko, predstavimo ne le v samem arhivu, pač pa zlasti v okolju, na katerega se navezuje. To potrjuje tudi odziv velikega števila obiskovalcev, ki so se zvrstili v slabih dveh mesecih do zaprtja razstave.

Naj na tem mestu še posebej omenim izredno plodno sodelovanje med Krajevno skupnostjo Šempeter in Osnovno šolo Ivana Roba, ki ima velik posluš za različne kulturne prireditve, za katere ne le nudi prostor, ampak tudi aktivno sodeluje s pripravo kulturnega programa.

Metka Nusdorfer Vuksanović

Mostovi Ptuja, priložnostna razstava Zgodovinskega arhiva Ptuj

Ptujski kolegi nas vsaj enkrat letno presenetijo s pripravo in postavitvijo razstave, ki po konceptu in vsebini presega klasično postavitve naših arhivskih razstav.

Tokrat smo si lahko med 2. avgustom in 21. septembrom v Mibeličevi galeriji na Ptujju ogledali priložnostno razstavo o mostovih na Ptujju, njihovi vlogi v preteklosti in pomenu v današnjem času. Razstava je bila pripravljena ob otvoritvi novega mostu čez Dravo, namenjenega izključno pešcem in kolesarjem. S tem mostom je Ptuj pridobil z romantično svetlobo osvetljeno sprebajalno pot čez reko Dravo.

Razstavljeni eksponati so predstavljeni kronološko, od nastanka naselbine na Ptujju pred več kot dva tisoč leti, prek rimskega obdobja, za katerega so ohranjeni že prvi arheološki podatki o obstoju mostu, do srednjeveškega obdobja in mostu, ki je bil zgrajen okoli leta 1330 in je na istem mestu stal vse do srede 20. stoletja. Spremljevalni tekst so obogatile čudovite vedute Ptujja od 17. stoletja dalje.

Skozi stoletja so seveda meščani most temeljito obnavljali, saj je bil zaradi lesene konstrukcije, ljudih poplav in zmrzali neprestano ogrožen. Konec 19. stoletja so mestni očetje resno razmišljali o postavitvi novega železnega mostu, vendar je do realizacije tega projekta prišlo šele sredi našega stoletja.

Poleg lesenega mostu je dobil Ptuj v drugi polovici prejšnjega stoletja še eno prometno vez s svetom, zgrajen je bil namreč železniški most čez Dravo, kar je pomenilo velik gospodarski napredek za kraj in okolico.

Poleg dveh glavnih mostov pa je imel Ptuj konec

prejšnjega stoletja tudi dva manjša. Prvega v centru mesta, most preko Grajene, drugega pa na desnem bregu Drave, most čez Studenčnico.

Med obeina vojnama je bil most kljub popravilom že v zelo slabem stanju, a je kljub temu dočkal začetek 2. svetovne vojne, vendar ga je jugoslovanska vojska ob svojem umiku podrla. Nemci so seveda most potrebovali, zato so že leta 1941 zgradili novega, ki pa ni imel dolgega življenja, saj so ga Nemci ob umiku 1945. porušili. Prav tako je bil v

letalskem napadu porušen tudi železniški most.

Po vojni je bilo potrebno zgraditi nova mostova. Železniški most so kmalu obnovili in usposobili za promet, lesen most pa je bil le začasna rešitev. Nosilnost mostu je bila le 5 ton, kar je zahtevalo dodatne prometne ukrepe na mostu, kot enosmerni promet in omejitve hitrosti na 15 kilometrov na uro. Na mostu je bil nepopisen drenj, saj se je sredi petdesetih let čezenj prepeljalo čez 3000 kolesarjev dnevno, veliko pa je bilo tudi pešcev, vprežnih vozil in tudi že avtomobilov.

Izgradnja novega betonskega mostu je bila nujno potrebna.

Leta 1957 je bila podpisana pogodba o izgradnji novega mostu, že čez slabi dve leti, natančneje 22. 2. 1959, pa je stekel promet preko novega ptujskega mosta.

Avtorica razstave Tjaša Mrgole Jukič je s postavitvijo razstave skušala prikazati življenje ptujskih meščanov in njihovo povezanost z mostom. Komunikacija prek reke Drave je v raznih obdobjih pomenila vez s svetom, pa tudi možnost zaslužka in s tem povezanega razvoja kraja.

Razstavljenih je bilo 100 dokumentov, od tega je bilo 90% slikovnega gradiva. Razen prvih slik (rimski kamen), starih vedut mesta (Pokrajinski muzej Ptuj) in nekaj fotografij (zasebni zbiralec razglednic g. Golob) je bilo ostalo razstavljeno gradivo iz Zgodovinskega arhiva Ptuj.

Zanimivo je najnovejše gradivo, gradivo peš mostu - saj je avtorica poskrbela, da je v arhivu ustvarila zbirko, iz katere je izbrala razstavne eksponate. Na ta način je poskrbela, da se v arhivu hranijo podatki, ki sicer tja ne bi prišli.

Ob postavitvi razstave je Zgodovinski arhiv Ptuj izdal zloženko, posnet je bil film (sprehod po razstavi) z naslovom Mostovi Ptujja v dolžini 25 minut.

Razstava bo na povabilo postavljena tudi v Mariboru, kjer bo na ogled od 20. oktobra do 20. novembra 1997.

Tudi v Ljubljani si bomo razstavo o ptujskih mostovih lahko ogledali, in to v prostorih Arhiva Republike Slovenije od 27. novembra dalje.

Branko Radulović

Novi Gorici 15. 1908 H 72

Sl. 7:887



Notarski zapis.

Napravljeno v *Gorici* dne *3. (tretjega)*
meseca *februarja* leta 1908 (tisoč devetsto *osm* osto.)

K temu Dr. *Mariju Pascoletto*, c. kr. notarju v *Gorici*

priznala sta
novi posebna pravica gospodstva
in St. Petra št. 11 Ivana Černic
in njegova Marija poz. Hlavcova
sta me naprosila, da jima na
pisem v prisotnosti novih posebnih
in oprobanih svetokov
Arbena Jenko
priselnika in Gorice in Filipa Uroš
in Orehov to-le:

Dolžno pismo.



Ivan in Marija Černic
piznava ta in potrjuje, da *dolžujeta* *nevarnik*
ob Hlavcovi in posojilnici v St.
Petru, poz. pravljeni k. pravnojeavno
prave v tem posojilu praveh 1600

Dolžno pismo Ivana in Marije Černic, na temelju katerega se je zaradi nevrčila dolga vknjižila zastavna pravica za terjatev šempeterske hranilnice, april 1908
Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Hranilnica in posojilnica v Šempteru pri Gorici

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Nove pridobitve arhivov

Nove pridobitve ARHIVA REPUBLIKE SLOVENIJE v letu 1996

- Ministrstvo za pravosodje in upravo, Zapori Ljubljana, oddelek Novo mesto (1945-1960, 6,5 tm)
- Republiška geodetska uprava (1995, 20 ks)
- Republiška uprava za kadre (1975-1991, 27,5 tm)
- Republiška volilna komisija-plebiscit (1990, 3,5 tm)
- Urad slovenske nacionalne komisije za UNESCO (1982-1991, 3 tm)
- Sklad skupnih rezerv gospodarskih organizacij SRS (1958-1991, 22 tm)
- Radio televizija Slovenija (1963-1981, 1,9 tm)
- Klinični center Ljubljana, Interne klinike (1961-1967, 48 tm)
- Viba film-spisovno gradivo (1966-1988, 9,9 tm)
- Zveza arheoloških društev Jugoslavije (1949-1991, 1,2tm)
- Vzajemna podpora zveza Bled, Kanada (1933-1940, 1tm)
- Učiteljski pevski zbor Slovenije, Emil Adamič (1974-1986, 0,2 tm)
- Osebni fond Potočnik Miha (1925-1995, 1,5 tm)
- Osebni fond dr. Milčinski Jancz (1914-1992, 1,4 tm)
- Osebni fond Planinšek Jancz (1928-1992, 0,2 tm)
- Osebni fond Štih Bojan (1941-1986, 7,5 tm)
- Zbirka Slovenski krizni center London (1988-1994, 0,6 tm)
- Zbirka Kranjc Marjan (1988, 1 tm)
- Zbirka Milica Trebše-Štolfa (1977-1993, 0,2 tm)
- Zbirka filmov (1905-1994, 5418 škatel)
- Zbirka videokaset (1945-1995, 2 ks)
- Zbirka likovnih del (19. st., 4 ks)
- Zbirka plakatov in letakov (1960-1990, 55 ks)
- Zbirka geografskih kart (18. st., 3 ks)

Nove pridobitve ZGODOVINSKEGA ARHIVA LJUBLJANA v letu 1996

- Cerknica**
Brest Cerknica (1925, 1939-1994, 7,3 tm)
- Grosuplje**
Zbornik občine Grosuplje, dopolnitev (1976-1994, 0,4 tm)
- Kamnik**
Rudnik kaolina Črna (1944-1996, 13 tm, 184 načrtov)
Ideja, Kamnik (1955-1995, 7,7 tm)
- Litija**
Predilnica Litija, dopolnitev (okoli 1913, 1 mapa)
- Ljubljana**
Janko Babnik, Ljubljana, dopolnitev (1922-1926, 0,1 tm)
Tobačna tovarna Ljubljana, dopolnitev (1924-1994, 10,2 tm)
Torbica-uisnjena galanterija Ljubljana (1948-1974, 0,7 tm)
Krajevna skupnost Prule, Ljubljana (1960-1989, 6,7 tm)
Andoljšek Ivan, Ljubljana (1931-1988, 0,2 tm)
Nogometni klub Olimpija, Ljubljana (1952-1983, 11,1 tm)
Valentinčič Stane, Ljubljana (1946-1995, 0,6 tm)
Srednja trgovska šola Ljubljana (1909-1980, 11 tm)
IMP Dvigalo, Ljubljana (1979-1995, 8 tm)
Družina Drapal, Ljubljana (1912-1971; 0,2 tm)
Družina Cvikl, Ljubljana (1913-1938, 0,1 tm)
Lovro Toman, odvetnik, Ljubljana (?-?, 0,7 tm)
Skupščina mesta Ljubljane, protokol (1960-1990; 16 tm)
Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode, dopolnitev (1788-1990, 17 tm)
Srednja glasbena in baletna šola Ljubljana (1948-1987, 4 tm)
Ljubljanski sindikalni simfonični orkester (1940-1979, 0,1 tm)

Skupnost glashenih šol SR Slovenije, Ljubljana
(1973-1976, 0,1 tm)

Zbirka plakatov, dopolnitev:
-domobranski originalni plakat "Brat-brata", okoli
1943

Zbirni fond Cerknica, dopolnitev:
-tehnični pregledi in asanacija pogorelih in poškodovanih stanovanjskih in gospodarskih objektov v naseljih občin Begunje, Cerknica, Lož, Stari trg in Grosuplje
(1936-1946, 0,1 tm)

Fotografije in razglednice, dopolnitev
(pred letom 1890-1996, 78 enot)

Načrti-razni, dopolnitev
(1839, 1930-1995, 68 enot)

Logatec

Občinski odbor Zveze združenj borcev NOV Logatec
(1963-1990, 0,4 tm)

Ribnica

Občinski sindikalni svet Ribnica
(1965-1989, 3,5 tm)

Vrhnika

Skupščina občine Vrhnika - gradbeni dokumentacija, dopolnitev
(1962-1980, 4,1 tm)

Oddelek v Idriji

Rudnik bakra v Planini pri Cerknem
(1943-1946, 1 mapa)
Anton Platiša, Godovič
(1947-1951, 1 mapa)

Enota v Kranju

Skupščina občine Kranj
(1945-1990, 23,5 tm)
Krajevna skupnost Bled
(1964-1995, 4,7 tm)
Tekstilindus Kranj
(1950-1970, 0,5 tm)
Hidroelektrarna Moste
(1930-1964, 0,1 tm)
Gorenjske železnice
(1870-1937, 0,2 tm)
Akademski pevski zbor France Prešeren Kranj
(1969-1995, 0,3 tm)
Pokopališče Stražišče
(1950-1970, 0,2 tm)
Družina Lavš Tržič
(1906-1960, 0,2 tm)
Družina Holebaker Mayr Kranj: Mavril Mayr Kranj
(1884-1907, 1 mapa)
Družina Hirsager Magušar Radovljica
(1898-1928, 1 mapa)
Gramofonske plošče Pathe
(konec 19. stol, 142 kosov, 0,5 tm)
Zbirni fond Jesenice: Hidroelektrarna Žirovnica
(1911-1965, 1 mapa)
Zbirni fond Tržič: Družina Čuček-Kryl Ljubljana
(1849-1960, 0,1 tm)

Zbirni fond Kranj: Družina Dolšina Kranj
(1904-1959, 1 mapa)

Zbirni fond Jesenice: Družina Svetina Žirovnica
(1891-1940, 1 mapa)

Enota v Novem mestu

Občina Šinikel-Stopiče
(1883, 1 zvezek)
Volitve v Beli krajini
(1944, 1 mapa)
Ljubljanska banka, temeljna dolenska banka Novo mesto
(1965-1989, 13,7 tm)
Sodnik za prekrške Trebnje
(1982-1990, 0,9 tm)

Enota v Škofji Loki

Fotokopije dokumentov ing. Ivana Gosarja, srbskega dobrovoljca
(1915-1943, 1 mapa)
Gimnazija Škofja Loka: Šolsko športno društvo Janez Peternej
(1968-1969 in 1976),
Ustanovitev smučarskih oddelkov
(1976-1977; skupaj 0,1 tm)
Elektrifikacija Škofje Loke in okolice
(1904-1948, 1 mapa)
Muzejsko društvo v Škofji Loki
(1960-1995, 0,3 tm)
TVD Partizan Škofja Loka
(1974-1992, 0,3 tm)
LTH Škofja Loka
(1948-1995, 7 tm)
Krajevna organizacija RK Škofja Loka - mesto
(1983-1994, 0,1 tm)
Čevljarna Ratitovec, Železniki
(1939-1994, 1 tm)
Slovenske naloge Alojzije Logonder
(1916-1918, 1 mapa)
Ing. agronomije Srečko Šabec, Škofja Loka
(1921-1981, 0,1 tm)
Posestni listi Sušnik, Vavpetič, Gaber, Homan
(1900-1908, 1 mapa)
Turbinska naprava za združno elektrarno za Selško dolino, r.z.z.o.o., Seča
(1924, 1 mapa)
Turbinska naprava Franc Benedikt, Dolenja vas
(1941, 1 mapa)
Rozalija Porenta, uradnica, Škofja Loka
(1924-1961, 1 mapa)

Nove pridobitve ZGODOVINSKEGA ARHIVA V CELJU v letu 1996

Občinska komisija za raziskavo pojavnih množičnih pobojev Celje
(1991-1994, 0,1 tm)
Kazenske zadeve Okrajnega sodišča v Velenju
(1946-1952, 0,2 tm)
Okrajno sodišče Krško
(1898-1943, 3,2 tm)

- Gradivo notarjev iz Brežic in Kostanjevice (delno)
(1877-1927, 2,6 tm, 18 k)
- Okrožni komite KPS Celje (delno)
(1946, 0,07 tm)
- Okrajni komite KPS Šmarje pri Jelšah (delno)
(1946, 0,05 tm)
- Okrajni komite KPS Slovenske Konjice (delno)
(1946, 0,05 tm)
- Gradivo plebiscita o odločanju za samostojno Slovenijo UE Šmarje pri Jelšah
(1990, 2,6 tm)
- Zapuščinske zadeve Okrajnega sodišča Velenje
(1935-1941, 15 tm)
- Lik Savinja (delno)
(1947-1987, 0,2 tm, 12 k)
- Notarji Okrajnega sodišča Slovenske Konjice
(1871-1941, 40 tm)
- Okrajno sodišče v Sevnici
(1883-1945, 23 tm)
- Osnovna šola v begunskem centru v Sevnici
(1992-1995, 1 tm)
- Toper Celje, matične knjige
(1947-1987, 0,1 tm, 23 k)
- ObLO, SO Krško
(1962-71, 51 tm)
- SO Brežice
(1971-1979, 50 tm)
- Nove pridobitve POKRAJINSKEGA ARHIVA V NOVI GORICI v letu 1995 in 1996**
- Občinski ljudski odbor Bovec
(1957-1961, 0,1 tm)
- Krajevni ljudski odbor Bovec
(1946-1951, 0,2 tm)
- Krajevni ljudski odbor Čezsoča
(1951, 0,2 tm)
- Krajevni ljudski odbor Kal-Koritnica
(0,1 tm)
- Krajevni ljudski odbor Kred
(1 m)
- Krajevni ljudski odbor Log pod Mangartom
(1951, 0,1 tm)
- Krajevni ljudski odbor Soča
(1947-1951, 0,2 tm)
- Krajevni ljudski odbor Srpenica
(1950-1951, 1 mapa)
- Krajevni ljudski odbor Trenta
(1951, 0,1 tm)
- Krajevni ljudski odbor Žaga
(1950-1951, 0,1 tm)
- Občinski odbor SZDL Bovec
(1946, 1955-1968, 0,1 tm)
- Prosvetno društvo Golobar Bovec
(1965-1968, 1 zvezek)
- Kmetijska zadruga Bovec
(1959-1965, 0,6 tm)
- Tomaž Marušič
(1969-1992, 0,1 tm)
- Makso Pirnik
(1927-1993, 0,2 tm)
- Vrhovšek Simon
(1919-1952, 0,2 tm)
- Bratuž Peter
(1895-1950, 0,1 tm)
- Pavel Plesničar
(med II.sv. vojno, 0,1 tm)
- Zbirka gradnja Nove Gorice
(1946-1978, 0,1 tm)
- Srednja ekonomska in trgovska šola Nova Gorica
(1964-1993, 1,7 mapa)
- Občina Bovec
(1924-1947, 0,3 tm)
- Občina Čezsoča
(1917, 1920, 1921, 1 mapa)
- Občina Soča
(1923, 1928-1945, 0,1 tm)
- Občina Srpenica
(1927, 1 mapa)
- Občina Tolmin
(1926, 1935, 1 mapa)
- Občina Trenta
(1923, 1924, 1 mapa)
- Okrajni narodnoosvobodilni odbor Bovec
(1945-1947, 0,1 tm)
- Občinski ljudski odbor Bovec
(1953-1954, 1 mapa)
- Krajevni ljudski odbor Bovec
(1945-1952, 0,5 tm)
- Krajevni ljudski odbor Čezsoča
(1945-1949, 1 mapa)
- Krajevni ljudski odbor Kal - Koritnica
(1945-1950, 1 mapa)
- Krajevni ljudski odbor Log pod Mangartom
(1945-1950, 1 mapa)
- Krajevni ljudski odbor Soča
(1945-1952, 0,2 tm)
- Krajevni ljudski odbor Srpenica
(1945-1948, 1 mapa)
- Krajevni ljudski odbor Trenta
(1944-1951, 1 mapa)
- Krajevni ljudski odbor Žaga
(1946-1950, 0,1 tm)
- Občinski odbor SZDL Bovec
(1945-1953), 0,2 tm)
- Občinski komite ZKS Bovec
(1945-1950, 1 mapa)
- Občinski odbor ZB NOV Bovec
(1947-1951, 1 mapa)
- Krajevni odbor LMS Bovec
(1947-1950, 1 mapa)
- Krajevni odbor AFZ Bovec
(1945-1948, 1 mapa)
- Krajevni odbor Rdečega križa Bovec
(1945, 1951, 1 mapa)
- Krajevna organizacija zveze vojaških vojnih invalidov Bovec
(1948-1950, 1 mapa)
- Zbirka raznih načrtov in skic
Občina Nova Gorica
(1963-1982, 3,5 tm)
- Občinski odbor ZZB NOV Nova Gorica
(1960-1987, 2,8 tm)

- Okrajni odbor zveze vojaških vojnih invalidov Nova Gorica
(1957-1961, 0,1 tm)
- Družina Bretnec, Čepovan
(1884-1947, 1 mapa)
- Družina Plesničar
(1900-1942, 1 mapa)
- Aodrej Šavli
(1951, 1 mapa)
- Tomaž Marušič
(1987-1994, 1 mapa)
- Dr. Branko Marušič
(1983-1995, 0,1 tm)
- Pavel Plesničar
(1 mapa, 1 knjiga)
- Glasbena šola Vinko Vodopivec Ajdovščina
(1955-1985, 1,1 tm)
- Frače Hvala-Peter
(1941-1987, 0,9 tm)
- Alojzij Res
(1908-1994, 0,1 tm)
- Osnovna šola Ajdovščina
(1945-1963, 1995/96, 0,1 tm)
- Vajenska šola oblačilne stroke Vrhopolje
(1960-1963, 1 knjiga)
- Osnovna šola Planina
(1946-1966, 1 knjiga)
- Zavod za prosvetno-pedagoško službo Nova Gorica
(1988-1994, 0,4 tm)
- Krajevna skupnost Bovec
(1969-1987, 0,4 tm)
- Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
(1973-1995, 0,3 tm)
- Osnovna šola Milojke Štrukelj Nova Gorica
(1978-1985, 1,2 tm)
- Zveza kulturnih organizacij Ajdovščina
(1982-1991, 0,3 tm)
- Zavod za kulturo Ajdovščina
(1982-1989, 1 mapa)
- Občina Nova Gorica
(1974-1982, 3 tm)
- Zveza rezervnih vojaških starešin Nova Gorica
(1965-1990, 1 tm)
- Tovarna poljedeskega orodja Batuje
(1937-1993, 11 tm, 9 knjig)
- Gimnazija Ajdovščina
(1947-1982, 1,4 tm)
- Ekonomska srednja šola Ajdovščina
(1961-1967, 0,1 tm)
- Zavod za prosvetno pedagoško službo Nova Gorica
(1961-1980, 0,1 tm)
- Fructal Ajdovščina
(1960-1984, 1,6 tm)
- Osnovna šola Planina pri Ajdovščini
(1946-1957, 0,1 tm)
- Zbirka šolskih knjig
(1877-1955, 0,1 tm)
- Osnovna šola Solkan
(1950-1980, 2 knjigi)
- Agrarna skupnost Ravnik - Orlovše
(1854-1961, 0,1 tm)
- Počitniška skupnost Soča Nova Gorica
(1959-1992, 0,6 tm)
- Občina Nova Gorica
(1962-1988, 2,2 tm)
- Občinska zveza organizacij za tehnično kulturo Nova Gorica
(1982-1995, 0,1 tm)
- Telesnovzgojno društvo Partizan Dornberk
(1948-1987, 0,1 tm)
- Krajevna skupnost Grgar
(1961-1989, 2,2 tm)
- Združenje pevskih zborov Primorske
(1970-1991, 0,9 tm)
- Zveza kulturnih organizacij Ajdovščina
(1977-1993, 1,1 tm)
- Janko Premrl-Vojko
(1922-1941, 1 mapa)
- Primorska srečanja
(1984-1996, 0,3 tm)
- Katastrski urad Ajdovščina
(1873-?, 4,5 tm)
- Katastrski urad Ajdovščina
(1874, 0,1 tm)

Nove pridobitve POKRAJINSKEGA ARHIVA KOPER v letu 1996

- Občina Izola
(1975-1994, 17,9 tm)
- Kmetijske zadrage
(1928-1978, 67,7 tm)
- Matični urad in Krajevna skupnost Šmarje
(1924-1980, 7,6 tm)
- Narodnoosvobodilni in ljudski odbori nekdanjega Okraja Sežana
(1945-1952, 20 tm)
- Osebni fond ing. Stanislava Renka, Ankaran
(1945-1986, 6 tm)
- Občina Koper, Odsek za notranje zadeve, register prebivalstva
(1957-1995, 7 tm)

Nove pridobitve POKRAJINSKEGA ARHIVA MARIBOR v letu 1996

- Projektivni biro Maribor, stečaj
(1946-1993, 49 tm)
- Klasična gimnazija Maribor,
(0,2 tm, dopolnitev)
- Gimnazija pedagoške smeri
(1969-1990, 1 tm)
- Izpitna komisija za strokovne učiteljske izpite
(1948-1977, 3,5 tm)
- Učiteljske v Mariboru, dopolnitev
(1947-1969, 1 tm)
- Srednja vzgojiteljska šola v Mariboru, dopolnitev
(1971-1980, 1 tm)
- Metalna MIO, Montaža inženiring, oprema d.o.o. Maribor, stečaj
(1970-1995, 128 tm)
- Monter Poljčane, stečaj

- GP Gradis Maribor, stečaj
(1955-1994, 170 tm)
- Poljopromet oskrbni center d.o.o. Maribor, stečaj
(1978-1995, 1,5 tm)
- Tovarna vozil in toplotne tehnike Maribor, dopolnitev
(1966-1975, 20 tm)
- Društvo samskih optimistov
(1991-1995, 1 tm)
- Mestna organizacija Rdečega križa Maribor, dopolnitev
(1945-1993, 30 tm)
- Ferromotto Maribor v stečaju, dopolnitev
(1987-1995, 8 tm)
- Marksistični center Maribor, dopolnitev
(3 tm)
- Srednja trgovska šola Maribor
(1915-1990, 9 tm)
- Tehnogradnje Maribor
(1960-1968, 2 tm)
- Kegljaški klub Poštar Maribor
(1991-1996, 0,3 tm)
- Skupščina občine Ravne na Koroškem
(1962-1984, 170 tm)
- Strelsko društvo Maribor
(1948-1984, 0,1 tm)
- Maris Maribor, stečaj
(1991-1991, 8 tm)
- Nove pridobitve POKRAJINSKEGA ARHIVA V PTUJU v letu 1996**
- Narodna banka FLRJ, Podružnica Ormož - Ormož
(1952-1963, 0,1 tm)
- Zadružna hranilnica in posojilnica Ptuj, Podružnica Ormož - Ormož
(1956-1963, 0,1 tm)
- Društvo ljudske tehnike pri AGIS Ptuj - Ptuj
(1964-1987, 0,5 tm)
- AGIS Ptuj - III - Ptuj
(1957-1991, 12 tm)
- Jože Štrafela (Folklorno društvo Markovci, TVD Partizan Markovci) - Markovci
(ok. 1948- ok. 1980, 11 albumov slik, 6 fasciklov, 22 map)
- Optiplast d.o.o. Ormož, v stečaju - Ormož
(1960-1994, 1,6 tm)
- Plasteks d.o.o. Ormož, v stečaju
(1991-1994, 0,2 tm)
- Sodišče Ptuj - Ptuj
1882-1964, 40 tm)
- Okrajni ljudski odbor Ptuj - Ptuj
(1945-1957, 2,7 tm)
- Okrajna komisija za Vojno škodo, Ormož - Ptuj
(1945-1954, kartoteka)
- Javno pravobranilstvo Republike Slovenije Ptuj - Ptuj
(1963-1990, 4 tm)
- Optiplast Feroplast d.o.o. Ormož, v stečaju - Ormož
(1992-1994, 0,7 tm)

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 1996

Bojana ARISTOVNIK

Razstava Podobe starih industrijskih podjetij na Celjskem, Zgodovinski arhiv v Celju, Celje 1995.
Avtor razstave: mag. Milko Mikola, Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 187

Metka BUKOŠEK

Šolski sveti 1864-1941, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1996, str. 103., Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventarji 7. (soavtorica Ivanka Zaje-Cizelj)

Bojan CVELFAR

"Jaz nisem nameraval vstreljati," Proces proti Ivanu Bovhi in druge sodne obravnave izgrediv ob obisku čeških visokošolcev v Celju 1899, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, Celje 1996, leto III, št. 1, str. 29-45

Posestne razmere celjskih meščanov v luči franciscejskega katastra leta 1825/26, Odsevi preteklosti 1, Iz zgodovine Celja 1780-1848, Celje 1996, str. 107-184

Fruce M. DOLINAR

Oglejski patriarhat, Naša luč, 1/1997, str. 8
Salzburška nadškofija, Naša luč, 2/1997, str. 8
Škofje za Slovence pri Gospe Sveti, Naša luč, 3/1997, str. 8

Tržaška škofija, Naša luč, 5/1997, str. 8

Koprška škofija, Naša luč, 6/1997, str. 8

Krška škofija, Naša luč, 7/1997, str. 8

Sekovska škofija, Naša luč, 8/1997, str. 8

Lavantinsko-mariborska škofija, Naša luč, 9/1997, str. 8

Ljubljanska škofija, Naša luč, 10/1997, str. 8

Pergamentne listine, bogastvo ali breme nacionalne kulturne dediščine (Zbornik predavanj mednarodnega simpozija o konzerviranju knjig in papirja, Ljubljana od 3. do 5. julija 1996), Ljubljana 1997

Krška škofija in koroški Slovenci, Einspielerjev simpozij v Rimu (Simpozij v Rimu 14), Celje 1997, str. 7-16

La Chiesa cattolica in Slovenia 1918-1945 (Zbornik predavanj mednarodnega simpozija Cerkev in družba na Goriškem ter njihov odnos do vojne in osvobodilnih gibanj, od 26. do 28. septembra 1996), Gorizia 1997, str. 53-62, str. 63-72

Slovenska cerkvena pokrajina, ES, 11/1997

Sekularizacija cerkvene posesti, ES, 11/1997

Sedej Frančišek Borgia, ES, 11/1997

Sebacli Peter, ES, 11/1997

Anton Martin Slomšek, ES, 11/1997, (soavtor Marijan Turnšek)

Kapitelj v zgodovini Cerkve na Slovenskem, Dolenjski zbornik 1996 (500 let Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu), Novo mesto 1997, str. 9-18

Slovenska cerkvena pokrajina, Družina, 15/1997, 7 (13. april 1997). Angleško v Slovenia Quarterly

Intervju: Slovenci v moskovskih arhivih, Večer, Sobotna priloga 17. maja 1997, str. 36

Poročilo: Evidentiranje v Moskvi od 13. do 25. aprila 1997, Obvestila ARS, 13/2, Ljubljana 1997, str. 27-28

L'organizzazione ecclesiastica medievale nel territorio della Slovenia odierna, Contributi alla storia socio-religiosa. Omaggio di dieci studiosi europei a Gabriele de Rosa, Vicenza 1997, str. 25-41

Spremna beseda, Jože Mlinarič, Martenberški dominikanski samostan 1251-1782, Celje 1997, str. 361

Predgovor, Korespondenca Virgila Ščeka, Viri št. 11, Ljubljana 1997

Vladimir DROBNJAK

40 let varovanja arhivske kulturne dediščine v Pokrajinskem arhivu Koper, Zbornik XVII. posvetovanja Arhivskega društva Slovenije, Koper 1996, str. 5-6

Natalija GLAŽAR

Razvoj turizma v Sloveniji - ali kaj najdemo v fondu komiteja za turizem in gostinstvo vlade LRS, Arhivi, letnik XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 134-137

Turizem kot gospodarska panoga v fondih uprave po letu 1945, XVII. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Zbornik referatov: Arhivsko gradivo s področja turizma in turistične dejavnosti, Uporabnik in arhivsko gradivo, Koper 1996, str. 21-23

Arhivsko gradivo za zgodovino zdravstva v slovenskih arhivih, Bilten za raziskovalno nalogo "Tako smo zdravili pri nas", Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, Ljubljana 1996, str. 30-36

Bojan HIMMELREICH

Vohuni v službi totalitarnih idej, Stephen Koch, Dvojna življenja, Vohuni in pisatelji v sovjetski vojni idej proti zahodu, Ljubljana 1995, 492 strani, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, Celje 1996, leto III, št. 1, str. 88-89

Gradivo okupatorjevih civilnih organov (1941-1945) v fondih Zgodovinskega arhiva v Celju, Zbirni inventar, Zgodovinski arhiv v Celju, Celje 1996,

- 136 str., /Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventarji 6/
Zadruge na Konjiškem od začetkov do leta 1941, Konjice z okolico, Zbornik, Slovenske Konjice 1996, str. 103-117
Zapisniki sestankov kolonije slovenskih izgnancev v Paračinu (1941-1944), Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 149-151

Marija HERNJA-MASTEN

- Dva ptujski statuta 1376 in 1513, Mestni statut 1376, Ptuj 1997, str. 63-104
Od popotnika do letoviščarja, 110 let Turističnega društva Ptuj, str. 7-13
Program dela ADS za leto 1996, Obvestila ARS XIII, str. 61-64
Trg Sv. Lenart in njegova samouprava, v času od druge polovice 17. do začetka 18. stoletja, Zbornik občine Lenart, Lenart 1996, str. 31-37
Zborovanje avstrijskih arhivarjev Dunaj, 6.-10. maj 1996, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 154

Nada JURKOVIČ

- Zapuščina Franca Ferka, Ptujski zbornik VI/I, Zgodovinsko društvo Ptuj, 1996, str. 617-627
Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 44/45, Graz, 1995, Arhivi, letnik XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 197-198

Bogdan KOLAR

- Slovenia Awaits the Pope, Slovenija 10 (1996), št. 1, str. 4-7
Redovniške skupnosti v Tržaško-koprski in Lavantinski škofiji v času škofa Andreja Karlina, Karlinov simpozij v Rimu, Celje 1996, str. 85-99
Cerkev in država na slovenskih tleh, Cerkev v sedanjem svetu 30, Ljubljana 1996, str. 154-156
Le attività a carattere rieducativo e correzionale dei Salesiani tra gli Sloveni (1901-1945), Insediamenti e iniziative Salesiane dopo don Boseo, Roma 1996, str. 395-408
Študentje teologije s slovenskega etničnega ozemlja na Univerzi v Innsbrucku od njenih začetkov do konca Habsburške monarhije, Bogoslovni vestnik 56, Ljubljana 1996, str. 491-504
Nadškofijski arhiv v Ljubljani v novih prostorih, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 159-160
Ocena: T. Natalini, I diari del Cardinale Ermenegildo Pellegrinetti, Bogoslovni vestnik 56, Ljubljana 1996, str. 245-246
Ocena: M. Benedik-A. Kralj, Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih, AES 16, Ljubljana 1994, Kronika 44, Ljubljana 1996, str. 92
Ocena: F. Baraga, Kapiteljski arhiv Novo mesto, Regesti listin in popis gradiva, AES 17, Ljubljana 1995, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 182-183

Vladimir KOLOŠA

- Public and private archival material in the Republic of Slovenia in a period of social changes; Archiwum Europy Środkowej i wschodniej w dobie przekształceń prawnoustrojowych (Materiały międzynarodowej konferencji archiwalnej 28-30 czerwca 1996 r. w Puławach), Warszawa 1997, str. 74-80
Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih (Referat na 16. zborovanju arhivskih delavcev Slovenije, Ptuj, 27.-29. novembra 1995), Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 1-7
Slovenska kronika XX. stoletja, knj. 1: 1900-1941, Ljubljana 1995, Arhivi XVIII, št. 1-2, Ljubljana 1995, str. 161-162 (knjižna ocena)
II. mednarodna znanstvena konferenca "Arhivi srednje in vzhodne Evrope v obdobju zakonskih in sistemskih sprememb", Pulawy (Poljska), 28. junij - 1. julij 1996, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 173-174

Marija KOS

- Lekarništvo v preteklosti, Bilten za raziskovalno nalogo "Tako smo se zdravili pri nas" za šolsko leto 1996/97, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, Ljubljana 1996, str. 25-29

Marjana KOS

- Arhivi XVIII, št. 1-2, Delo, Književni listi, 18. 4. 1996, str. 16
Akcija postavitve spomenika Francetu Prešernu v Ljubljani, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 99-102
Družinski arhiv - kako ga voditi in braniti, Drevesa, bilten Slovenskega rodoslovnega društva, Ljubljana 1996, št. 3 in 4, str. 8-11
Turizem v gradivu društvenih, gospodarskih fondov Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Uporabnik in arhivsko gradivo - zbornik referatov, Koper 1996, str. 32-33 (soavtor Nataša Budna)
Dragan Matić, Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno, Kulturne in družabne prireditve v sezonah 1913/14 - 1917/18, Ljubljana 1995, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 178 (poročilo)

Rudolf KOŽELJ

- Štirideset let Zgodovinskega arhiva v Celju, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2., str. 160-162

Duša KRNEL-UMEK

- Multikultura, mednarodno in globalno so lahko tudi nedemokratski pojmi. Delo, Priloga Znanost, 18. 12. 1996, str. 11
The Meaning of Marine Protection for Slovenia. GLOBE Slovenia. An Open and Effective Parliament, Ljubljana 8. 10. 1996, str. 44-45

Meta MATIJEVIČ

Dokumenti iz zgodovine novomeške gimnazije, katalog, Gimnazija Novo mesto 1996

Milko MIKOLA

Stara industrijska podjetja na Celjskem, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1996, 95 str., //Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Študije 2/

Razvoj uprave na Konjiškem od 18. stoletja do danes, Konjice z okolico, Zbornik, Slovenske Konjice 1996, str. 5-39

Razvoj sodstva na Konjiškem od 18. stoletja do danes, Konjice z okolico, Zbornik, Slovenske Konjice 1996, str. 39-49

Oris nekaterih pomembnejših dogajanj na Konjiškem v prvih poveljnih letih, Konjice z okolico, Zbornik, Slovenske Konjice, 1996, str. 51-60

Tjaša MRGOLE-JUKIČ

Dijaški dom, moj drugi dom, Obvestila, marec 1996, str. 58

Hopsasa rajšana - spet bo pust, Zgodovina maska in maškarade, Tednik, 1. februar 1996, Tednik, 7. februar 1996, Tednik 15. februar 1996, Tednik 22. februar 1996

Praznovanja ob Veliki noči, Katarina, revija za kreativno poučevanje, št. 4, marec 1996

85 let knežkega varčevanja na Ptuj, Obvestila ARS, marec 1996, str. 65, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 223

Razstava Dijaški dom - moj drugi dom in obdelava ankete, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 223

Dijaška domova v Ptuj - od nastanka pa do leta 1941, revija Iskanja - vzgoja, prevzgoja, Skupnost dijaških domov Slovenije, št. 15, 1996, str. 60

110 let Tursitičnega društva Ptuj, publikacija ob razstavi (uredila + prispevki)

Pridite na Ptuj, Vabi vas olepševalno in tujsko društvo v Ptuj, Uporaba arhivskega gradiva s področja turizma za objave, referat na posvetovanju v Kopru, oktober 1996, publikacija ARS

Sprehod skozi zgodovino tenisa in teniških klubov v Ptuj do leta 1948, Ptujski zbornik VI/2, Zgodovinsko društvo Ptuj, Ptuj 1996, str. 1091-1112

Metka NUSDORFER-VUKSANOVIČ

Zadružni dom naš ponos - poročilo o razstavi, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 218-219

Branko OBLAK

Razvoj turističnega društva po letu 1945, 110 let Turističnega društva Ptuj, Ptuj 1996, str. 52-63

Veliko kurentovanje na Ptuj, informacije Turistični hiro Ptuj, referat na 17. posvetovanju ADS na temo Arhivsko gradivo s področja turizma in turistične dejavnosti, Koper 1996, str. 40-41

Aleksandra PAVŠIČ-MILOST

Razstavna dejavnost v arhivih (Gradivo za 16. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 1995)

Razstavna dejavnost v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2

"Zadružni dom - naš ponos", katalog k razstavi o gradnji zadružnih domov po drugi svetovni vojni, Nova Gorica 1996

Št. Vid je včasih imel mlekarno, Št. Vid - Podnanos, zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996

Uporabniki arhivskega gradiva v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, Zbornik referatov XVII. posvetovanja Arhivskega društva Slovenije, Koper 1996)

Hranilnica in posojilnica v Šempetru pri Gorici, katalog k razstavi, Nova Gorica 1996

Alberto PUCER

Krkavče, Šavrinsko gričevje iztrgano pozabi, Turist, januar 1996, št. 17, str. 32-33

Padna, Turist, april 1996, št. 20, str. 32-33

Tartini stoletje kasneje, Primorske novice, 10. 5. 1996, str. 7

Bo Piran dobil nov grb?, Primorske novice, 17. 5. 1996, št. 39, str. 6

Regesto dell'materiale a stampa relativo all'inaugurazione del monumento conservato nel fondo "Giuseppe Tartini" dall'Archivio di Pirano, Lassa pur dir, Edizione speciale el Tartini in piassa Pirano, agosto 1996, str. 62-64

Jurij ROSA

Podnanos, Enciklopedija Slovenije, 9. zvezek, Ljubljana 1995, str. 18

Stanko Premrl - oh 30-letnici smrti, Vipavski glas, december 1995, št. 35, str. 10-13

Arhivska zapiščina kluba starih goriških študentov, Primorska srečanja 1996, št. 177, str. 15-18

Šembid - Podnanos, Družina, 25. 2. 1996, št. 8, str. 5

Zborniku na pot, Št. Vid - Podnanos - zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 3-4

Šembid in slovenska državna himna, Št. Vid - Podnanos - zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 20-24

Šentvid, Šembid,... Podnanos - o izvoru, najstarejših omembah, poimenovanjih in preimenovanju našega kraja, Št. Vid - Podnanos - zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 25-37

O starejši zgodovini cerkvene uprave v Št. Vidu - Šembidjski dušni pastirji, Št. Vid - Podnanos - zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 41-47

Po sledih občine v Št. Vidu, Št. Vid - Podnanos - zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 48-54

- O kraju in ljudeh so zapisali, Št. Vid - Podnanos - zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 171-186
- Zgodovinska in tehnična dediščina kraja, Št. Vid - Podnanos - zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 193-199, so-avtor Damjana Fortunat-Černilogar
- Umetnostna dediščina kraja in okolice, Št. Vid - Podnanos - zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 200-227
- Valentin Stanič v javnem spominu, Planinski vestnik, 1996, št. 3, 4 in 5, str. 116-118, 162-164 in 214-216
- Nastanek slovenske državne himne, Vipavski glas, junij 1996, št. 37, str. 10-12
- Nov prispevek k zgodovini društev na Primorskem, Primorska srečanja 1996, št. 183-184, str. 604
- Stanko Premrl - "Trpki zvoki" življenja in javnega spomina, Premrlov zbornik, Ljubljana 1996, str. 183-193
- Matija Vertovec (1784-1851) - pisec vinarskih spisov, Sporočilo slovenskim vinorednikom posebno vipavskim in primorskim, spisal Matija Vertovec (faksimile), Nova Gorica 1996, str. 25-30
- Zorka SKRABI.**
- Arhivska zapuščina Marjana Kozine (1907-1966), skladatelja, publicista in prevajaleca, inventar, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 16, Ljubljana 1996, 96 str.
- Aleksandra SERŠE**
- Ženska ohrtna šola v Ljubljani od njene ustanovitve do 1918, Arhivi XVII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 64-66
- Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941, Ljubljana 1995 (knjiga)
- Technical Intelligentsia in Slovenia, Professionen im modernen Osteuropa-Professionen in Modern Eastern Europe, Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des Europäischen Ostens, Band 207, Duncker & Humboldt, Berlin 1995, str. 382-404
- Deželni odbor, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 21-25
- Obrtnonaljevalno šolstvo po letu 1918, Šolska kronika XXIX/5, Ljubljana 1996, str. 102-110
- 1000 éves a magyar iskola - 1000 let madžarske šole, Budimpešta 1996, Šolska kronika XXIX/5, Ljubljana 1996, str. 301-302 (poročila in ocene)
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, Opisi, 2. zvezek, Vincenc Rajšp, Majda Ficko, Marija Grabnar, Vladimir Kološa, Aleksandra Serše (Ljubljana, Vrhnika, Litija) Ljubljana 1996
- Gewerbebildung von Maria Theresia bis 1848, Erwachsenenbildung in der Aufklärung (Verband Österreichischer Volkshochschulen Pädagogische Arbeits- und Forschungsstelle (PAF - VÖV-Publikationen 12), Zbornik, Wien 1996, str. 47-55
- Dénes Sokesevits, Imre Szilágyi, Déli szomszédaink története, (Zgodovina naših južnih sosedov) Zgodovinski časopis 4/50, Ljubljana 1996, str. 621-622 (ocena)
- Kristina ŠAMPERI.-PURG**
- Pristojnosti mestnega sodnika in župana v statutih mesta Ptuja od 2376-1995, Mestni statut 1376, Zbornik ob mednarodnem simpoziju: Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru, Ptuj 17. n 18. oktober 1996, str. 111-119, Publikacija Zgodovinskega arhiva v Ptuj, Gradivo in razprave, Zvezek 1
- Jože Plečnik in Ptuj, Tednik, 27. junij 1996, str. 16
- Obisk Edmonda Farbata na Ptuj, Ptujčan, leto II, 25. julij 1996, str. 6-7
- Judita ŠRGA**
- Velikonočni potres v Škofji Loki in okolici, Loški razgledi 42, Škofja Loka 1995, str. 67-77
- Zdravje Kranjscev ob koncu 19. stoletja, Bilten za raziskovalno nalogo "Tako smo se zdravili pri nas" za šolsko leto 1996/97, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, Ljubljana 1996, str. 11-17
- France ŠTUKI.**
- Knjiga hiš v Škofji Loki III., Stara Loka in njene biše, Škofja Loka 1996, 329 str.
- Pražki Jezušček v Škofji Loki, Loški razgledi 42, Škofja Loka 1995, str. 19-29
- Doneski k zgodovini Kamnitnika, Loški razgledi 42, Škofja Loka 1995, str. 155-160
- Branko ŠUŠTAR**
- Spodnja Šiška - pisatelj Ljubljane. Arhivski zapiski s poti vasi v predmestje 1885-1914, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave - 18, Ljubljana 1996, 376 str.
- Andrej Karlin in ljubljansko šolstvo do leta 1911, Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje XXIX, Ljubljana 1996, št. 5, str. 87-101
- Slovenian School Museum's Organ "Šolska kronika / School Chronicle" and Research of History of Schooling and Education in Slovenia in Recent Times 1992-1995, Mitteilungen & Materialien, Arbeitsgruppe Pädagogisches Museum e. V., zvezek 45, Berlin / Goldenitz 1996, str. 76-88
- Bahice in sestre ali sprehod po zdravstvenem šolstvu, Bilten za raziskovalno nalogo "Tako smo se zdravili pri nas" za šolsko leto 1996/97, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana 1996, str. 18-24
- Razpis raziskovalne naloge ... Tako smo se zdravili pri nas, Bilten za raziskovalno nalogo "Tako smo se zdravili pri nas" za šolsko leto 1996/97, Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana 1996, str. 45-47, (tudi v: Mlinček prostega časa 1996/97, str. 25-29)

- Trije o treh avstrijsko-slovenskih seminarjih za učitelje zgodovine 1993-1995: Podobe zgodovine od nacionalizma do mednarodnega sožitja (1994), Kronika 44, Ljubljana 1996, št. 1, str. 108, 109-110
- Šolski redi. Ko je bila šiba še učiteljevo žezlo, Otrok in družina 7-8, Ljubljana 1996, str. 26-28
- Metka Bukošek, Ivanka Zajc Cizelj: Šolski sveti 1864-1941, Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1996, 104 str., Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 177-178
- Zadobrova - Sneberje: podobe iz krajevne zgodovine v sliki in besedi, Majda Tekavec in člani zgodovinskega krožka, Ljubljana 1996, 46 str., Kronika 44, Ljubljana 1996, št. 1, str. 102

Ljiljana ŠUŠTAR

- Mateja Jeraj, Slovenski sindikati in socialna politika 1945-1950, Ljubljana 1995, Arhiv R Slovenije, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 178-180
- Dragan Matić, Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno. Kulturne in družabne prireditve v sezonah 1913/14-1917/18, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave - 18, Ljubljana 1996, 374 str., Kronika 44, Ljubljana 1996, št. 1, str. 105-106

Milica TREBŠE-ŠTOLFA

- Ko bi piransko arhivsko gradivo lahko spregovorilo ..., Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 142
- Če bi piransko arhivsko gradivo lahko spregovorilo. Primorska srečanja, glasilo za družboslovje in kulturo, št. 178/96, Nova Gorica 1996, str. 142
- Utrinki iz dela slovenskega društva v Otlawí. Rodna gruda, Slovenska izseljenska matica Ljubljana, letnik XLIII, št. 2, februarja 1996, str. 40-41
- Obranimo kulturno dediščino in narodno identiteto, Kras, revija za promocijo, št. 12, marec 1996, str. 38-39
- Canadian Slovenes in the oldest fraternal organization "Bled" mutual benefit society, Beamsville, Ontario (referat na mednarodnem simpoziju "The Development and Significance of the Fraternal Movement and Fraternal Organizations among Immigrant Countries, Maribor, May 18-21, 1994) Zbornik Etični fraternalizem v priseljenskih deželah / Ethnic fraternalism in immigrant countries, Maribor 1996, str. 243-257
- "Bodi zdrava domovina ob obisku domačega ognjišča, jubilejna koncertna turneja moškega pevskega zbora slovenskih rojakov iz Hamiltona v Sloveniji. Slovence, Ljubljana maj 1996, Leto LXXX, št. 112
- Razvoj turizma na območju Pokrajinskega arhiva Koper do ukinitve Koprškega okraja v luči upravnoteritorialnih sprememb, referat na XVII. posvetovanju ADS, Koper 23.-25. 10. 1996, Zbornik ADS, Koper 1996, str. 12-18

Lojz TRŠAN

- Razbitje OF in partije v Ljubljani v zadnjem obdobju nemške okupacije, Viri št. 10, Ljubljana 1996, 145 str.
- Turistični film na slovenskem do leta 1966, Zbornik referatov XVII. posvetovanja Arhivskega društva Slovenije, Koper 1996, str. 24-26
- Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije in njegovo delo, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 107-109
- Kongres FIAP v Jeruzalemu, 16.-22. april 1996, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 166-167

Vlasta TUL

- Tamburice v Šturijah in Ajdovščini zvenijo že stoletje, Ajdovščina 1996, 31 strani
- Šola pred domačim pragom - o preteklosti šolstva v Št. Vidu - Podnanosu do 1966, Št. Vid - Podnanos, Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 65-77
- Arhivsko gradivo s področja turizma v šolskih fondih, XVII. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper, 23.-25. oktober 1966, str. 34-35
- Metka Bukošek, Ivanka Cizelj: Šolski sveti 1864-1941, Inventarji 7, Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje, 1996, Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, Ljubljana 1996, št. 5, str. 317-318 (poročilo)
- Vjesnik povjesnog arhiva Rijeka, zvezek 37/1995, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 191 (poročilo)

Ivanka URŠIČ

- Dr. Alojzij Res - podatki za biografijo, Goriški letnik, Zbornik Goriškega muzeja, Nova Gorica 1996, št. 23, str. 5-12
- Dr. Alojzij Res in njegova zapuščina, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 145-146
- Osebnostne arhivske zapuščine - dragocen vir naše kulturne dediščine, Primorska srečanja, št. 181/96, str. 358-361
- O znanih Šembideib, Št. Vid - Podnanos, Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, str. 159-170
- Št. Vid - Podnanos, Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini, Nova Gorica 1996, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 186-187, (poročilo)
- Premrlov zbornik, Ljubljana 1996, Kronika, št. 2-3, Ljubljana 1996, str. 100-102, (poročilo)
- Prve omembe župnije Komen in Kako je Komen postal upravno središče do 1. sv. vojne, Komen skozi čas in običaje, Komen 1996, str. 15, 19-21

Lilijana VIDRINI-LAVRENČIČ

- Tamburice v Šturijah in Ajdovščini zvenijo že stoletje, poročilo o razstavi in katalogu, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 219-220

Jedert VODOPIVEC

- Restoration of the binding of the Anthiphonary from Kranj, International Conference on conservation and restoration of library and archival materials, Erice-Italy, April 22-29, 1996, str. 417-426
- Restavriranje Inkunabul, Zbornik mednarodnega simpozija o konserviranju knjig in papirja, Arhiv RS, Ljubljana 1997, str. 199-210
- Zaščita in konserviranje gradiva na papirju - vrednotenje trajnosti in obstojnosti, Zbornik mednarodnega simpozija o konserviranju knjig in papirja, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1997, str. 289-303, (soavtorica M. Černič-Letnar)
- Influence of Paper Raw Materials and Technological Conditions of Paper Manufacture on Paper Ageing, Restaurator 18, 1997, str. 73-91, (soavtorica M. Černič-Letnar)
- Zapis in podoba, Katalog k razstavi, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1996, 95 str., (soavtorica Nataša Golob)
- 40 let konservatorsko-restavratorske delavnice za papir in pergament, Arhivi XIX, Ljubljana, 1996, št. 1-2, str. 167-168
- Mednarodni simpozij o konserviranju knjig in papirja, Ljubljana, 3.-5. julij 1996, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 168-172
- Zapis v čas, Osnove varovanja in konserviranja knjižničnega in arhivskega gradiva, Ljubljana 1996, Arhivi XIX, Ljubljana, 1996, št. 1-2, str. 183-185, (soavtorica Nada Čučnik-Majcen)
- Zapis in podoba, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 215-217

Marušn ZAGRADNIK

- Cona A, Slovenska kronika XX. stoletja 1961-1995, Nova revija, Ljubljana 1996, str. 114
- Cona B, Slovenska kronika XX. stoletja 1961-1995, Nova revija, Ljubljana 1996, str. 118
- Mirovna pogodba s Italijo, Slovenska kronika XX. stoletja 1961-1995, Nova revija, Ljubljana 1996, str. 149
- Optanti, Slovenska kronika XX. stoletja 1961-1995, Nova revija, Ljubljana 1996, str. 162
- Izseljevanje iz cone B STO, Slovenska kronika XX. stoletja 1961-1995, Nova revija, Ljubljana 1996, str. 215
- Procesi podržavljanja premoženja v Slovenskem primorju po drugi svetovni vojni. Prevrti in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918-1945-1991, CZ, Ljubljana 1996, str. 133-143
- Optiranje za italijansko državljanstvo s priključenega ozemlja. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 95-107

Ivanka ZAJC-CIZELJ

- Šolski sveti 1864-1941, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1996, 103 str., Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventarji 7, (soavtorica Metka Bukošek)

Od ustvarjaleca do uporabnika (Deželni zakoni konec 18. stoletja), Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 18-20

Aleksandra Serče, Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941, s posebnim ozrom na obrtno šolstvo na področju Kranjske, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995, 132 strani, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 180.

Začetki načrtnega zbiranja arhivskega gradiva v notranjeavstrijskih deželah, Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 55-59

Zdravi, veseli - čvrsto na delo!, Učenci osnovne šole v Vojniku prva leta po drugi svetovni vojni, Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, letnik XXIX Ljubljana 1996, št. 5, str. 153-167

Marjan Marinšek, Na celjski gimnaziji zvonil, Velenje 1996, 158 str. Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, letnik XXIX, Ljubljana 1996, št. 5, str. 332-333

Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto II, št. 2, 1995, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1995, Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 163

Šolstvo v Celju v letih 1780-1848 Odsevi preteklosti 1, Iz zgodovine Celja 1780-1848, Celje 1996, str. 255-270

Zdravstvo v Celju v letih 1780-1848, Odsevi preteklosti 1, Iz zgodovine Celja 1780-1848, Celje 1996, str. 271-278

Hedvika ZDOVC

Delovanje "mestnega olepševalnega društva" in prikaz Celja kot turističnega mesta v dokumentih Mestne občine Celje, XVII. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper, 23.-25. 10. 1996, Arhivsko gradivo s področja turizma in turistične dejavnosti, Uporabnik in arhivsko gradivo, zbornik referatov, Koper, str. 29-31

Zgodovina Celja 1780-1991, Obvestila, Arhiv Republike Slovenije, letnik XII, Ljubljana 1996, št. 2, str. 34

Nove publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Obvestila, Arhiv Republike Slovenije, letnik XII, Ljubljana 1996 št. 3, str. 29-31

Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje XXVIII, št. 4, Ljubljana, Časopis za zgodovino in narodopisje 67, Maribor 1996, št. 2, str. 316-317

Aleksander ŽIŽEK

Urbarji, Zgodovinski arhiv v Celju, Celje 1996, 22 strani, Mali tiski 1, Zgodovinski arhiv v Celju

Zbirka rokopisov, Zgodovinski arhiv v Celje, Celje 1996, 34 strani, Mali tiski 2, Zgodovinski arhiv v Celju

Pridite, stanujmo! Andrej Studen, Stanovati v Ljubljani, Studia humanitatis-Apes 4; Ljubljana, 1995; 228 strani, Zgodovina za vse, vse za zgodovino, leto III, Celje 1996, št. 1, str. 83-84

Zbornik o očetu naroda, Dr. Janez Bleiweis in njegov čas, Zbornik ob razstavi, Gorenjski muzej Kranj,

- 1996, 109 strani, Zgodovina za vse, vse za zgodovinu, letu III, Celje 1996, št. 1, str. 84-85
- Celjska ohrta v 18. stoletju v luči arhivskih dokumentov, (Zbirka ohrtnih listin Zgodovinskega arhiva v Celju), Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 89-90
- Milko Mikula, Sodni procesi na Celjskem 1944-1951, Publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju, Študije I, Celje 1995, 230 strani, Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 163-164
- Srednji vek (476-1492), CD-ROM ZGODOVINSKI ČASOVNI TRAK, Ljubljana 1996, (soavtorji: Bujan Balkovec, Marko Frelj, Andrej Hožjan, Dušan Mlacović, Sandi Sitar, Martin Šteiner)
- Upravni razvoj Celja v letih 1748-1850, Odsevi preteklosti 1, Iz zgodovine Celja 1780-1848, Celje 1996, str. 9-54
- Jaže ŽONTAR**
- Fragen der Archivarsausbildung an den Universitäten in Ost- und Mitteleuropa, International Council on Archives, Studies 7, Paris 1995, str. 35-41
- Archival Legislation 1981-1994, Archivum XXI, 1996 (prispevek o arhivski zakonodaji v Sloveniji), str. 152-157
- Prelomna leta v očetovem življenju, Življenje in delo Josipa Žontarja: Ob stoletnici rojstva; Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana-Kranj 1996, str. 7-14
- Načrt preuredbe ohčin na Kranjskem v letih 1868 do 1888, Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996, str. 553-571
- What students in archival science learn: a bibliography for teachers, International council on archives, Section for archival education and training, The Hague 1996 (slovenska literatura)
- Rodoslovje kot komponenta Marmanske cerkve, Drevesa, bilten slovenskega rodoslovnega društva, 3, št. 3 in 4, november 1996, str. 4
- Kranjska podružnica Državnega pokrajinskega arhiva v Celoveu v času nemške okupacije, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 55-59
- Dr. Sergiju Vilfanu v slovo, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 225-226
- Evrupska arhivska konferenca na vrhu, München 26.-27. marec 1996. Mednarodna arhivska konferenca v Stockholmu, 30.-31. maja 1996, Arhivi XIX, Ljubljana 1996, št. 1-2, str. 163-165 (poročilo)
67. zborovanje nemških arhivarjev v Darmstadt 17.-20. septembra 1996, Arhiv Republike Slovenije, Ohvestila XII/3, Ljubljana 1996, str. 14-17
- Vladimir ŽUMER**
- The Archives of the Republic of Slovenia in a period of social changes; Archiwa Europy środkowej i wschodniej w dobie przekształceń prawno-ustrojowych (Materiały międzynarodowej konferencji archiwalnej 28-30 czerwca 1996 r. w Pula-wach), Warszawa 1997, str. 74-80
- Petdeset let Arhiva Republike Slovenije v luči družbenih sprememb nove slovenske države, Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 120-123
- Predgovor, Zapis in podoba, razstava Arhiva Republike Slovenije ob 40-letnici osrednje slovenske konservatorsko-restavratorske delavnice, Ljubljana 1996, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1996, Katalogi, zv. 15, str. 7-8
- Predgovor, Slovenija v papeških listinah, razstava Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 1996, Katalogi, zv. 16, str. 5
- The Archives of the Republic of Slovenia in a period of Social Changes, Current task of the Archives at the time of transition, International round table, Ohrid, June 10-12, 1996, Archive of Macedonia, str. 112-119



Priveditev ob zelenem Juriju v Beli krajini leta 1940, posnel Božidar Jakac
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije

UDK 930.252(497.4):340.130.53

Vladimir Žumer, mag., direktor, Arhiv Republike Slovenije,
Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, SLO

Varstvo arhivskega gradiva v Sloveniji v luči novega "Zakona o arhivskem gradivu in arhivih" s posebnim ozirom na Arhiv Republike Slovenije

Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 17-28

Družbene spremembe po letu 1989 in osamosvojitve Slovenije leta 1991 so na področju varstva arhivskega gradiva kot kulturnega spomenika prinesle novo delitev arhivskega gradiva na javno in zasebno ter delitev arhivov na javne (državni arhivi, arhivi mest in občin oz. lokalnih skupnosti, drugi javni arhivi) in zasebne arhive (privatnih podjetij in institucij, političnih strank, verskih skupnosti, društev in posameznikov). Po nekajletnih prizadevanjih je Državni zbor 27. 3. 1997 po skoraj triletni obravnavi sprejel Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, ki ločeno od preostale dediščine obravnava varstvo arhivske kulturne dediščine v skladu z novimi družbenimi spremembami in zahtevami. Arhivski zakon v celoti upošteva smernice UNESCO-a glede arhivske zakonodaje iz leta 1990 ter priporočila Evropske unije iz leta 1990, objavljene v publikaciji Die Archive der Europäischen Union leta 1994. Članek v primerjavi z novim zakonom obravnava dejansko stanje arhivske službe v Sloveniji s posebnim ozirom na delovanje Arhiva Republike Slovenije v novih razmerah.

UDK 930.251:342.7

Janez Šinkovec, prof. dr., Ustavni sodnik RS, Ustavno sodišče RS,
Beethovnova 10, 1000 Ljubljana, SLO

Uporaba arhivskega gradiva ter varovanje zasebnosti in osebnih podatkov

Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 29-38

Avtor izhaja iz ustavne opredelitve varstva zasebnosti in iz podobnih izhodišč, ki jih uveljavlja evropska konvencija o pravicah človeka. Obravnava temeljne opredelitve osebnih pravic in jih pojasnjuje s primeri. Loteva se tudi vprašanja varstva podatkov, saj je to za arhive posebej pomembno pri uporabi arhivskega gradiva. Opozarja še na druge članke in s tem omogoča poglobljen študij.

UDK 930.251(497.4):347.78

Andrej Zupančič, dipl. pravnik, član skupine ekspertov držav srednje in vzhodne Evrope za avtorsko pravo pri Evropski komisiji DG XV, Avtorska agencija za Slovenijo, Slovenska cesta 47, 1000 Ljubljana, SLO

Uporaba arhivskega gradiva in varstvo avtorskih pravic

Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 39-46

V članku skuša avtor prikazati probleme, do katerih lahko pride ob uporabi arhivskega gradiva, ki po določbah novega slovenskega zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (ZASP) velja za avtorsko delo. Po kratkih uvodnih pojasnilih, kaj so avtorska dela, kako so varovana in kdo so osebe, upravičene do uveljavljanja tega varstva, obravnava avtor vprašanje osebnega dovoljenega reproduciranja takšnega arhivskega gradiva in njegovega izročanja uporabnikom, filmsko arhivsko gradivo ter nekatere zahteve, ki jih imetniki avtorskih pravic lahko postavijo arhivu po določbah ZASP. Na koncu skuša avtor dati nekaj odgovorov na vprašanja, kako v praksi ravnati z arhivskim gradivom, ki je avtorsko delo, in opozarja na možne primere, ko bi poleg neposrednega kršitelja tudi arhiv lahko odškodninsko odgovarjal za zlorabe gradiva.

UDK 930.251.01(430)"1946/96"

Volker Schochenhoff, prof. dr., Fachhochschule Potsdam - Fachbereich Archiv,
Bibliothek und Dokumentation, Friedrich-Eber-Str. 4, 14467 Potsdam

Samo "celibatska osamitev"? O položaju arhivske znanosti v Zvezni Republiki Nemčiji 1946-1996

Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 47-52

Avtor predstavlja položaj arhivske znanosti v ZRN v zadnjih petdesetih letih. Kritično ocenjuje deli Breneckeja/Leescha in J. Papritza, ki sta pomembni za razvoj nemške arhivske znanosti. Nato se preusmeri k mlajši zvezni arhivistični literaturi, ki pa svoje osrednje teoreme še vedno legitimira s starejšimi standardnimi deli. V tem kontekstu avtor obravnava tudi vprašanja, povezana z vrednotenjem arhivskega gradiva. Zavzema se za osvoboditev arhivske znanosti iz celibatske osamitve in razvoj arhivov v hiše zgodovine ter za iskanje stika med arhivistiko in njenim znanstvenim okoljem.

UDC 930.251:342.7

Janez Šinkovec, Ph.D., Professor, Constitutional Judge of the Republic of Slovenia
Beethovnova 10, 1000 Ljubljana, SLO

The Use of Archival Materials and the Protection of Privacy and Personal Data

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 29-38

The author bases his article on the constitutional definition of the protection of privacy and similar guidelines as established by the European Convention On Human Rights. He deals with the basic definitions of personal rights and supports them with examples. He also presents the problem of data protection, which is particularly important to archives during the use of archival materials. The article brings up other articles on the subject and thus provides material for a thorough study of the subject matter.

UDC 930.251(497.4):340.130.53

Vladimir Žumer, M.A., Director, Archives of the Republic of Slovenia,
Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, SLO

The Protection of Archival Materials in Slovenia in the Light of the New "Law on Archival Materials and Archives" with Particular Emphasis on the Archives of the Republic of Slovenia

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 17-28

In the field of the protection of archival materials as cultural heritage, the social changes after 1989 and the independence of Slovenia in 1991 brought about a new division of archival materials into public and private materials, and the division of the archives into public archives (national archives, cities' and municipal or local communities' archives, and other public archives) and private archives of privately-owned enterprises and institutions, political parties, religious communities, associations and individuals. On March 27, 1997, after several years of effort and almost three years of debating the issue, the Slovene Parliament adopted the Law on Archival Materials and Archives. In connection with the new social changes and new demands of the time, the law speaks about the protection of archival cultural heritage and separates it from other items of cultural heritage. The new law strictly follows the guidelines of the UNESCO on the archival legislation from 1990, as well as the recommendations of the European Union from 1990, published in the 1994 issue of Die Archive der Europäischen Union. The article compares the new archival law and the actual state of the archival services in Slovenia with a particular emphasis on the activities of the Archives of the Republic of Slovenia under these new circumstances.

UDC 930.251.01(430)"1946/96"

Volker Schockenhoff, Ph.D., Fachhochschule Potsdam - Fachbereich Archiv,
Bibliothek und Dokumentation, Friedrich-Eber-Str. 4, 14467 Potsdam, Germany

Only "Celibate Confinement"? - On the Position of Archival Science in the Federal Republic of Germany 1946-1996

Arhivi (Archives), Ljubljana, XIX/1996, No. 1-2, pp. 47-52

The author presents the situation over the last fifty years in the field of archival science in the Federal Republic of Germany. He critically reviews the works of Brenecke/ Leesch and J. Papritz, which are particularly important for the development of German archival science. Later in his article, he focuses on the more contemporary literature on archival science, which, however, still legitimatises its most important premises according to the older standard works. The article also deals with the issues connected with the appraisal of archival materials. The author proposes the liberation of archival science from its "celibate confinement", the development of archives into houses of history, and that efforts be made to establish a better connection between the archival science and its scientific environment.

UDC 930.251(497.4):347.78

Andrej Zupančič, B. of Law, Legal Advisor at the Agency for the Protection of Authors' Rights of Slovenia, Member of the Expertise Group of the Countries of Middle and Eastern Europe for Authors' Rights by the European Commission, DG XV, Avtorska agencija za Slovenijo, Slovenska cesta 47, 1000 Ljubljana, SLO

The Use of Archival Materials and the Protection of the Rights of Authors

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 39-46

In his article, the author attempts to present the problems connected with the use of those archival materials which, according to the new Slovene law on authors' and similar rights, fall under the category of authors' work. After short introductory explanations of what the term "authors' works" encompasses, how they are protected and who has the competencies to enforce such protection, the author deals with the problem of the extent to which the law allows the reproduction of such archival materials, and the users' access to it. He also deals with the stipulations governing film archival materials and with some demands that the holders of authors' rights can, according to the new law, place before the archives. At the end of his article, the author attempts to offer some answers to the question of how to handle archival material classified as author's work in practice, and describes some examples in which not only immediate trespassers, but also the archives could be held responsible for the violation of author's rights and liable to the payment of compensation to the author.

<p>UDK 930.251:681.327.6</p> <p>Jozo Ivanović, arhivist, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Marulićev trg 21, 10000 Zagreb, Hrvaška</p> <p>Nekateri pogledi na digitalizacijo arhivskih dokumentov</p> <p>Arhivi XX/1997 št. 1-2, str. 53-58</p> <p>Digitalizacija slik je eno izmed področij informacijske tehnologije, ki vse bolj privlači pozornost arhivov. Razen tega, da konkurira tradicionalnim tehnikam, kot npr. mikrofilmanju, ponuja tudi dodatne možnosti (lažja dostopnost, večje možnosti obdelave ipd.), vse to pa je treba upoštevati pri izboru gradiva za digitalizacijo. Pri tem so tehnične lastnosti naprav in samih digitalnih slik, ki jih opisujemo, le eden izmed dejavnikov, ki vpliva na uspešnost digitalizacije v arhivu. Enako pomembno je določiti okvir, v katerem se opravlja digitalizacija. Ta okvir vključuje organizacijo dela v arhivu in konceptualna vprašanja, ki temeljijo na upoštevanju lastnosti in funkcij dokumentov, ne glede na obliko, v kateri so zapisana.</p>	<p>UDK 930.251.01(71):681.3</p> <p>Liceiana Duranti, Profesor, Associate Dean of Arts (Budget Planning and Research) Office of the Dean of Arts 1866 Main Mall Buchanan B 130, The University of British Columbia Vancouver, B.C Canada V6T 1Z1 Haether MacNeil, Profesor, Master of Archival Studies, School of Library, Archival and Information Studies 831-1956 Main Mall, The University of British Columbia Vancouver, B.C Canada V6T 1Z1</p> <p>Varovanje integritete elektronskih dokumentov: Poročilo o raziskovalnem projektu magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije</p> <p>Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 59-71</p> <p>Raziskovalni projekt, ki ga trenutno izvajamo v okviru magistrskega programa arhivistike na Univerzi Britanske Kolumbije, se ukvarja z identificiranjem in definiranjem zahtev po ustvarjanju, upravljanju in hranjenju zanesljivih in avtentičnih elektronskih dokumentov. Članek poroča o raziskovalnem projektu, opisuje njegove cilje in metodologijo, povzema konceptualno analizo projekta in predstavlja dosedanje najpomembnejše ugotovitve.</p>
<p>UDK 351.87(497.4 Štajerska)*14/16*</p> <p>Borut Holeman, mag., Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 2, 2000 Maribor, SLO</p> <p>Struktura pravosodnega sistema na Štajerskem v 15., 16. in 17. stoletju</p> <p>Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 72-87</p> <p>Avtor v sestavku razpravlja o strukturi pravosodnega sistema na Štajerskem. Zaradi specifičnosti obdobja poleg strukture sistema prikazuje še okoliščine, ki so privedle do stanja na strukturalni ravni. V sestavku je poleg predstavitve pravosodnega sistema mogoče najti še drobce v zvezi s sodno oblastjo, delovanjem kazensko-pravnega sistema, pregled virov in literature.</p>	<p>UDK 352(497.4 Slovensko primorje)*1918/54*</p> <p>Nevenka Troha, dr., Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana, SLO</p> <p>Uprava v Slovenskem Primorju 1918-1954</p> <p>Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 88-102</p> <p>Članek je pregled uprave v Slovenskem Primorju (območje med Rapalsko mejo in mejo med Avstro-Ogrsko in Italijo iz leta 1915 - brez Kanalske doline), večinoma na podlagi navedene literature. Slovensko primorje v letih 1918 do 1954, ko je bila začetna današnja meja med Italijo in Jugoslavijo (Slovenijo) je imelo večkrat med seboj zelo različne upravne ureditve. Tu so delovale italijanska uprava, nemška okupacijska uprava, uprava slovenskega osvobodilnega gibanja, vojaški upravi Jugoslavije in zahodnih zaveznikov. Članek obravnava te različne upravnoteritorialne in upravno-pravne ureditve.</p>

UDC 930.251.01(71):681.3

Luciana Duranti, Associate Dean of Arts, Office of the Dean of Arts, 1866 Main Mall, Buchanan B 130, The University of British Columbia, Vancouver, B.C. Canada V6T 1Z1

Heather MacNeil, Professor, School of Library, Archival and Information Studies, 1831-1956 Main Mall, The University of British Columbia, Vancouver, B.C. Canada V6T 1Z1

The Protection of the Integrity of Electronic Records: On Overview of the UBC-MAS Research Project

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 59-71

The research project currently underway at the University of British Columbia's Master of Archival Studies Program is directed toward identifying and defining the requirements for creating, handling and preserving reliable and authentic electronic records. This article provides an overview of the research project, outlining its objectives and methodology, summarizing its conceptual analysis, and presenting its major findings to date.

UDC 352(497.4 Slovensko primorje)"1918/54"

Nevenka Troha, Ph.D., Institute of Modern History, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana, SLO

The Administration in the Slovene Littoral Region from 1918 to 1954

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 88-102

Based on the quoted literature, the article presents an overview of the administration systems in the Slovene Littoral Region (the area between the Rapallo border and the 1915 border between Austria-Hungary and Italy, without the Kanalska Valley). In the period between 1918 and 1954, when the present borderline between Italy and former Yugoslavia (present-day Slovenia) was established, the Slovene Littoral Region had very different organisations of administration. In the region, the Italian administration, the administration of the German occupying forces, the administration of the Slovene Liberation Movement, and the military administrations of Yugoslavia and the Western allies were all active. The article deals with all these different administrative- (both territorial and administrative) - legal organisations.

UDC 930.251:681.327.6

Jozo Ivanović, National Archives of Croatia, Zagreb, Marulićev trg 21, 10000 Zagreb, CRO

Some Aspects of the Digitalisation of Archival Documents

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 53-58

Archives are increasingly paying attention to the field of information technology known as digital imaging. Besides offering competition to the traditional techniques such as microfilming, digital imaging also offers several additional possibilities (easier access, a larger scope of processing possibilities, etc.), all of which should be considered when the material for digitalisation is selected. The technical characteristics of the machines and digital images described in the article are only one of the sets of factors that influence successful archival digitalisation. A no less important factor is defining the framework in which the digitalisation can be applied, which includes the organisation of work in the archives and conceptual questions based on the characteristics and functions of documents, regardless of the form they are written in.

UDC 351.87(497.4 Štajerska)"14/16"

Borut Holcman, M.A. Regional Archives of Maribor, Glavni trg 2, 2000 Maribor, SLO

The Structure of the Judicial System in Styria in the 15th, 16th and 17th Centuries

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 72-87

In his article the author deals with the structure of the judicial system in Styria, and due to the specific characteristics of the period, gives an outline of the circumstances which also strongly influenced the structure. In addition to giving an overview of the judicial system, the article also contains fragments of insight into the workings of the judicial administration and the criminal judicial system. At the end of his article, the author lists the sources and literature on the subject matter.

<p>UDK 353(497.4)"1945/63"</p> <p>Brane Kozina, mag., svetovalec direktorja, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, SLO</p> <p>Republiški upravni organi v LRS od 1945 do 1963</p> <p>Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 103-120</p> <p>Za razvoj republiških upravnih organov v obdobju 1945-1963 je značilna velika nestabilnost v kontinuiteti, obenem pa močna centralizacija in koncentracija oblasti.</p>	<p>UDK 352.9(497.4)"1945/95"</p> <p>Tajjana Šenk, arhivistka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27, 1000 Ljubljana, SLO</p> <p>Upravni organi na lokalnem nivoju 1945-1995</p> <p>Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 121-127</p> <p>Prispevek obravnava spremembe v organiziranosti upravnih organov na lokalnem nivoju. Opisuje razvoj upravnih organov, njihove pristojnosti in organiziranost. Na koncu je seznam upravnih organov in zakonov, ki določajo njihovo teritorialno pristojnost.</p>
<p>UDK 343(497.1)"1930/41"</p> <p>Jelka Melik, mag., arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, SLO</p> <p>Kazenski postopek na Slovenskem od leta 1930 do 1941</p> <p>Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 128-131</p> <p>Pravila za delovanje sodišča ob storitvi kaznivega dejanja je na Slovenskem v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno vseboval Zakon o sodnem kazenskem postopanju iz leta 1929. Ta je začel veljati leta 1930 in je, z manjšimi spremembami, ostal v uporabi do začetka vojne.</p> <p>V drugem desetletju obstoja prve Jugoslavije je bilo v celoti postavljeno novo kazensko pravo; to je končno združilo in poenotilo šest dotlej različnih pravnih področij. Pri urejanju arhivskega gradiva sodišč je poznavanje teh pravil temeljnega pomena.</p>	<p>UDK 930.251.(410):791.43</p> <p>Vladimir Sunčič, arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, SLO</p> <p>Organizacija in delo The international film and television archive</p> <p>Arhivi XX/1997, št. 1-2, str. 132-136</p> <p>The international film and television archive (NFTVA) je bil ustanovljen leta 1935. Arhiv hrani približno 200.000 naslovov filmov od leta 1895 do današnjih dni. Naloge določene z zakonom (Royal Charter), so prevzemanje, valorizacija, varovanje, hramba, popisovanje in omogočanje dostopnosti nacionalne zbirke filmov in televizijskih programov vseh vrst, ki imajo vrednost kot umetniška dela in so hkrati primeri iz zgodovine filma in televizije.</p> <p>Glede na štiri temeljne dejavnosti, ki jih opravlja, so v arhivu ti oddelki: za prevzem filmov, za popisovanje filmov in videotrakov, za dostopnost filmskega in televizijskega gradiva ter oddelke za fotografije, plakate in scenografske predmete.</p>

UDC 352.9(497.4)"1945/95)

Tatjana Šenk, Archivist, Historical Archives of Ljubljana,
Mestni trg 27, 1000 Ljubljana, SLO

Administrative Bodies at the Local Level in the Period 1945-1995

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 121-127

After the establishment of new Yugoslavia in 1945, the organisation of administrative bodies on the local level also changed fundamentally. The agencies representing the state administrative authorities became the people's agencies, which operated according to the principle of subordination. The period is characterised by a centralistic apparatus of the state. The regional, district, city's, town's, quarter's, and (in 1947) area's people's agencies were established.

As the state wished to decentralise its organisation, the bodies known as communes were established in 1952, which gained power steadily over the years. The communal people's committees were established, which in 1955 became the most important local authorities. Until 1965, the district's people's committees had higher jurisdiction than the communal people's committees, although they were throughout this period, slowly losing their competences. Still, in the period from 1945 to 1965, the districts were the most stable element of authority on the local level.

In 1965, the communes became the only authority on the local level. These were led by the communal assemblies from 1963 onwards. In 1994, the communes were abolished, and their competences transferred to administrative bodies. In the same year, the communes were re-established as municipalities. These are, however, no longer state administrative bodies, but carry out the functions of local self-management.

UDC 953(497.4)"1945/63"

Brane Kozina, M.A., Manager's Advisor, Archives of the Republic of Slovenia,
Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, SLO

The Administrative Authorities in the People's Republic of Slovenia in the Period 1945-1963

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 103-120

The period between 1945 and 1963 can be divided into two periods, the first from 1945 to 1953 is called the period of administrative socialism, and the second from 1953 to 1963 is called the period of socialist democracy.

The entire period is characterised by a great instability in the continuity of the development of the republic's administrative agencies, although at the same time we can observe a considerable political stability.

The period is characterised by numerous reorganisations of governments and executive councils, changes in the jurisdictions of certain ministries and secretariats, the abolishment of several government bodies and the establishment of new ones.

UDC 930.251(410):791.43

Vladimir Sunčič, Archivist, Archives of the Republic of Slovenia,
Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, SLO

The Organisation and Activities of The National Film and Television Archive

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 132-136

The National Film and Television Archive (NFTVA) was founded in 1935 and keeps about 200,000 films, the oldest of which date back to 1895. Its activities were defined by law (Royal Charter), and include the transfer, appraisal, preservation, management, description and accessibility of the national collection of all kinds of films and television programmes of artistic value, and which are examples from the history of film and television as well.

With regard to its four major activities, the NFTVA has the following four sections: the section for the transfer of films, the section for the description of films and video tapes, the section for accessibility of film and television materials, and the department for photography, placards and scenographical items.

The conservation centre for the preservation of film and television materials in Berkhanstet harbours a laboratory and film storage areas. The centre aims at long-standing preservation as well as the accessibility of film materials.

UDC 343(497.1)"1930/41"

Jelka Melik, M.A., Archives of the Republic of Slovenia,
Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, SLO

Penal Procedures in Slovenia from 1930 to 1941

Arhivi (Archives), Ljubljana, XX/1997, No. 1-2, pp. 128-131

In the last decade before World War II, the rules governing court proceedings pertaining to criminal offences were set in Slovenia by the Law on Judicial Criminal Proceedings, passed in 1929. The law came into force in 1930, and was, with only slight changes, implemented until the beginning of the war.

In the second decade of the First Yugoslavia, a completely new criminal law was administered which finally united and homogenised six, up until then, different legal fields. The knowledge of these rules is of paramount importance in the arrangement of archival materials of courts.



ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
telefon: (061) 1251-222, 1251-266

ZGODOVINSKI ARHIV V CELJU

3000 Celje, Trg celjskih knezov 10
telefon: (063) 484-303, 484-304
telefaks: (063) 484303

Enota Mrzlava vas

Mrzlava vas 21 a
8262 Krška vas

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Goriška ulica 6
telefon: (066) 271-824
telefaks: (066) 24978

Enota Piran

6330 Piran, Župančičeva 4
telefon: (066) 746-824, 746-825

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Trg revolucije 11
telefon: (066) 21-887

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Mestni trg 27, p.p. 373
telefon: (061) 1310-166
telefaks: (061) 1264303

E-pošta: Ziga.Zeleznik@guest.arnes.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Stritarjeva ulica 8
telefon: (064) 221-708
telefaks: (064) 224448

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalickega 1
telefon: (068) 322-163
telefaks: (068) 322163

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Blaževa ulica 14
telefon: (064) 621-390

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
telefon: (065) 71-416

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krekov trg 1
telefon: (061) 1337-044

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (062) 26-871
telefaks: (062) 222564

E-pošta: Parhmb@ext.uni-mb.si

Enota za koroško območje

2390 Ravne na Koroškem, Na gradu 1
telefon: (0602) 25-529

Enota za pomursko območje

9220 Lendava, Kovačeva ulica 28
telefon: (069) 75-844

Mednarodni inštitut arhivskih znanosti

2000 Maribor, Glavni trg 6
telefon: (062) 28-622

telefaks: (062) 222-564

E-pošta: iias@ext.uni-mb.si

ŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Koroška cesta 1
telefon: (062) 27-690

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3
telefon: (065) 27-737, 27-564

Telefaks: (065) 27738

ZGODOVINSKI ARHIV V PTUJU

2250 Ptuj, Muzejski trg 1
telefon: (062) 771-619

telefaks: (062) 778284

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p.p. 70
telefon: (061) 1251-222, 1251-266, 1251-308

telefaks: (061) 216551

E-pošta: Ars@ars.sigov.mail.si

E-pošta: Vladimir.Zumer@guest.arnes.si

Referat za dislocirano arhivsko gradivo I

1000 Ljubljana, Tomšičeva ulica 5
telefon: (061) 223-460

1000 Ljubljana, Komenskega ulica 11
telefon: (061) 1310-152

Referat za dislocirano arhivsko gradivo II

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (061) 1256-152

Arhivski center za strokovni razvoj

1000 Ljubljana, Tomšičeva ulica 5
telefon: (061) 1259-318

telefaks: (061) 1761143

E-pošta: Ars@ars.sigov.mail.si

ARHIV MINISTRSTVA ZA NOTRANJE ZADEVE REPUBLIKE SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Trdinova 8
telefon: (061) 217-990